

अथ विषयसहित
॥ सुहृत् मार्तण्ड ॥
सुगुणवतीलाभा-तरे

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૭૫૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મુરુતી માતૃહૃદય

વિષય ૮૨: ૮૬૪

અન્ય વિષયસહિત

॥ મુહૂર્ત માર્તન્ડ ॥

(નું ગુજરાતી ભાષાન્તર)

ભાષાન્તર કરી પ્રસિદ્ધ કર્તા,
જેશી. સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ. કપડવંજવાલા,
જ્યોતિષકલ્પતરૂ બનાવનાર, તથા જાતકપારિ-
જાત અંથનું ગુજરાતી ભાષાન્તર કરનાર,

મુંબઈ.

આવૃત્તી ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦

મુદ્રક:—ચિંતામણ સખારામ દેવળે,

“ મુંબઈ વેબવ ” પ્રેસ, ગીરગામ-મુંબઈ.

શકે, ૧૮૪૨, સંવત, ૧૯૭૭, સન્ને, ૧૯૨૧.

મૂલ્ય રૂ. ~~૩.૦૦~~

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૮૬૫

Δ ૨: ૮૬૪

મુદ્રક:—શ્રી અમદાવાદ યુનીયન પ્રીટીંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં પાના ૧ થી
૮૮ સુધી પટેલ-મોતીલાલ સામળદાસે છાપ્યું, અને બાકીના પાનાઓ
ચિંતામણ સખારામ દેવળે, ' મુનશિ વૈભવ પ્રેસ ' સર્વેન્સ ઓફ
ઈડિયા સોસાયટીઝ પ્રિન્ટીંગ, સેન્ટ્રલર્સ્ટ રોડ,
ગિરગામ-મુંબઈમાં છાપ્યાં.

પ્રકાશક:—જેશી-સોમેશ્વર દારકાદાસ, બાઈ જીવનજીની ગણી
હાકુરદાર રોડ, -મુંબઈ.

આ પુસ્તકની માલીકી અને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર
કરાવી સર્વે હક બાપાન્તર કર્તાએ પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અર્પણ પત્રિકા.

જગતમાં
મનુષ્યોને હંમેશાં
ધણાઓના ઉપકારમાં
આવવું પડે છે, પરંતુ મનુષ્ય
માત્ર ઉપર માતા પિતાએ કરેલા ઉપ-
કારો અત્યંત હોય છે, કે જેની તુલના બીજા
કોઈ પણ મહદ્ ઉપકારની સરખામણીમાં વિશેષને
વિશેષ નિઃસંશય છે. માતા પિતાના ઉપકારોમાં પણ વિશેષ
ઉપકાર મનુષ્ય પ્રત્યે માતાનોજ હોય છે. જેથી મને જન્મ
આપનાર, પાલન અને રક્ષણ કરનાર, નિઃસ્વાર્થપણે પોતાના મર્જ-
પર્યંત મારા સંપૂર્ણ હિતમાં હંમેશાં વિચાર કરનાર, મારાં પૂજ્ય માતૃશ્રી
પાર્વતી કે જેમણે શુદ્ધ પ્રેમથી મારાપર અનેક ઉપકારો રૂપી વૃદ્ધિ
કરેલી છે, હુંકમાં કહુંતો આ જગતમાં માતાના ઉપકાર રૂપી ગુણનું
ગાન બ્રહ્માદિકથી પણ સંતોષ કારક વર્ણવી શકાય નહીં. તો મારી
અલ્પમતિથી આપના ઉપકારોનું વર્ણન યત્નિક્રિયિત પણ
કરવું અશક્ય છે, માટે ઉપકારનો બદલો વાળવાને નહીં.
પરંતુ ફક્ત તેમના માત્ર પ્રેમની મારા હૃદયમાં
ઉત્પન્ન થએલી ઉર્મી જન સમૂહમાં પ્રદર્શિત ક-
રવા આ મુદ્દતેનો સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ કે જેનું અન્ય
વિષયો સહિત ભાષાન્તર કરેલું છે,
તે ગ્રંથ તેમના ચરણ કમળમાં
સવિનય સ્નાનંદ સપ્રેમ
સમર્પણ કરું છું.

ચૈત્ર શુક્લ પોર્ણીમા.
મિતિ, ૧૮૪૨.

} લી. હું છું, આપનો,
માતૃ વાત્સલ્ય પ્રેમી, પુત્ર, સોમેશ્વર.

પ્રસ્તાવના.

હંમેશાં કંઇપણ કારણ વિના કોઇપણ કાર્ય થતું અશક્ય છે, છતાં પણ જો અકારણ કાર્યો કરેલાં હોય તો તે અદ્વિતીય છે, માટે કારણ એ છે કે આધુનિક સમયમાં મુહૂર્તના વિષયના અનેક સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે, તેથી તે ગ્રંથો દ્વારા મનુષ્યોને મુહૂર્તની જરૂરીયાત પુરી પડી શકે છે. પરંતુ કાળવ્યવહાર પ્રભાવે મનુષ્યોના આચાર વિચાર અને રીતી નીતીમાં દીનપરદીન ઝડપી ફેરફાર થતો જાય છે, જેથી સાંપ્રત કાળમાં વખતના બચાવ સાથે સહેલાઇથી મુહૂર્તના વિષયની પ્રવિણતા મેલવાય તો ઠીક એમ ધણાઓ ઇચ્છે છે, જ્યારે હાલમાં દરેક મુહૂર્તના ગ્રંથો ધણી ભાગે સંસ્કૃત ભાષામાં હોય છે. જે ભાષા શીખવાનો હાલમાં વિશેષ પ્રચાર નથી, તેમજ ગુજરાતીમાં પણ ટીકાઓ અને ભાષાન્તરો કેટલાક વિદ્વાનોએ પ્રગટ કરેલાં છે. પરંતુ ધણાઓના તેમજ હમારા ધારવા પ્રમાણે સંસ્કૃત મૂળ ગ્રંથોના વિષય પકડી તે ગ્રંથકરે તે ગ્રંથમાં જે વિષયો દાખલ કરેલા હોય, તેટલાનુંજ ભાષાન્તર કરેલું હોવાથી તે ગ્રંથમાં રહેલા અધુરા વિષયો તેમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવતા નથી. તેમજ કેટલાક વિદ્વાનોએ કેટલાક વિશેષ ગ્રંથોનો આધાર લઇ ભાષાન્તર કરેલું છે, પરંતુ તેથી પણ જન સમાજને જોઇતી સ્પષ્ટતા વિશેષ વર્ણવેલી દ્રષ્ટિ ગોચર થતી નથી, તેથી દરેક મુહૂર્તની સંપૂર્ણ માહિતી રહેલાઇથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવા કોઈ ગ્રંથની હાલમાં અવશ્ય જરૂર જણાય છે, અને તે બાબત અમે “ જ્યોતિષકલ્પ-તાર ” અને “ જ્યોતિષ પારિજાત ” એ બે ગ્રંથો પ્રગટ કરી જન સમાજની સેવામાં રજૂ કરતાં કેટલાકો તરફથી અમેને સૂચના કરવામાં આવી હતી કે જ્યોતિષ ને લગતા જન્મ પત્રિકાના ગણિતને ફલાધીશમાં ધણા વિષયોથી ભરપૂર થયા નામા તથા ગુણાઃ નામ પ્રમાણે શુશ્રુવાળા ઉત્તમ ગ્રંથો પ્રગટ કરી જન સમાજને ઉત્તમ જ્ઞાન પોતાની મેળે મેળવવાને જેમ સરળતા કરી આપી છે, તેમ મુહૂર્તના વિષયમાં પણ રહેલાઇથી સ્પષ્ટ નીર્ણય થઇ શકે અને ધણા ગ્રંથોની આવશ્યકતા દૂર થાય એવો ગ્રંથ જો તમે પ્રગટ કરો તો પુનઃ જન સમાજની વિશેષ સેવા બજાવી શકશો, માટે વખત મળવે એ વિષય પ્રસિદ્ધિમાં મુકવા ચૂકશો નહી, એમ ધણાઓએ અમેને સૂચના કરેલી હોવા છતાં કાર્યની વિશેષ પ્રવૃત્તિ ને લીધે તે ઉપર લક્ષ આપી શકાયું નહી, ત્યાર બાદ હમારા નાનાભાઈ ત્રીભોવન દ્વારકાદાસે પણ મને કહ્યું કે આપણા પ્રથમના ગ્રંથોની માફક મુહૂર્ત જોનારને સહેલાઇથી ઉપયોગમાં આવે, અને સ્પષ્ટ સમજાય, તેવા

મુહુર્તોના અનેક વિષયોથી ભરપૂર એક ગ્રંથ અવશ્ય પ્રગટ કરવો એ આપણી એક ફરજ છે. માટે વગર વિલંબે તે કાર્ય સત્વર હાથ ધરવું, એવી મારી મરજી છે, તે કારણથી તે કાર્યનો આરંભ કરવા મારી મરજી થઈ, પરંતુ અન્ય કાર્યોને લીધે કેટલાક સમય સુધી આ કાર્યનો આરંભ થઈ શક્યો નહીં, ત્યાર પછી ફરીથી ભાઈ ત્રીલોચનનું કરાંચીથી મુંબઈ આવવું થયું, અને ગ્રંથ સંબંધી પૂછતાં મારા વિચાર મોળા પડેલા જ્યેષ્ઠ ગ્રંથ માટે તેનો દૃઢ નિશ્ચય હોવાથી કેટલાક મહીનાને માટે મારી સાથે મુંબઈ રહેવા જણાવી આકાર્યમાં પૂરતી મદદ કરવા કહ્યું, એટલુંજ નહીં. પણ અત્રે રહી આકાર્યમાં પૂરતી મદદ કરી સગવડતા કરી આપી, કે જેથી આ એક મુહુર્તોના વિષયોના અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ આજે હું જન સમાજની શેવામાં રજુ કરવા ભાગ્યશાળી થયો છું.

મુહુર્તની આવશ્યકતા.

મુહુર્ત એટલે શું ? હરકોઈ કામ કરવાને લાયક કયો વખત શુભ છે. કે જે વખતે કામનો કરેલો આરંભ તે કાર્યમાં લાભ કારક નીવડે. એવા શોધેલા સમયને મુહુર્ત કહે છે. દાખલા તરીકે લગ્ન કરવાં છે. તો તે લગ્ન એવા સારા સમયમાં કરવામાં આવે કે જે લગ્ન કરવાથી સંપ, ધન, પ્રજા, યશ, અને આયુષ્ય વિગેરે સુખો મળે ? એમ દરેક બાબતોને માટે સંપૂર્ણ શુભ સમય જાણવાની રીતને મુહુર્તનો વિષય કહે છે,

આધુનીક સમયમાં કેટલાક સારા વિદ્વાન હોવા છતાં આ વિષયથી કેવળ અજાત હોવાને લીધે મુહુર્તની બાબતમાંની શક્તા નથી, તેવાઓએ જાણવું જોઈએ કે પૂર્વે થઈ ગયેલા સમર્થ વિદ્વાનો અને યોગી મહાત્માઓ કે જેઓ પરોપકારાર્થે જીવેલાં નિઃસ્વાર્થપણે પોતાનું અમૂલ્ય જીવન જગતને અર્પણ કરી મુહુર્તની જે પરનાળીકા જન હિતાર્થે રચી ગયા છે, કે જેથી એ પ્રમાણે અનુસરનાર કાર્યની સિદ્ધિ સારી રીતે મેળવે છે, તે પ્રમાણે જે જે કાર્યો વખત સર કરવામાં આવે તે તે કાર્યો અવશ્ય ફળી ભૂત થયા વગર રહે નહીં, એમ જાણવું,

સૂક્ષ્મ નજરે જોતાં જણાય છે કે કેટલીક વનસ્પતીયોના સંબંધમાં તે શાસ્ત્રના જાણનારના કહેવા પ્રમાણે અમુક વનસ્પતી રાત્રિકે દીવસેજ લેવી, નજા-વસ્થામાં કે હાથ અડકાયા શીવાય હથીયારથી જલેવી, તેમજ અમુક વખતે જલેવી. છતાં કેટલાક તેના મૂળકારણને જાણતા ન હોવાથી તેને હાથી કહાડે છે, પણ ખરું જોતાં વનસ્પતીમાં જેમરો ગુણ હોય છે. તે ગુણ ઉપલી રીતથી તે વનસ્પતિ જો લેવામાં આવે તો તેમાં પુરે પુરો ફાયદો રહે છે, અને કહેવા કરતાં ઉલટી રીતે લેવામાં આવે તો તેનો ખરેખરો અસરકારક ગુણ જતો રહે છે.

જેથી જોઈતા પ્રમાણમાં તે વનસ્પતીની કહેલી સારી અસર થઈ શકતી નથી, તેજ પ્રમાણ મુહૂર્તને માટે પણ છે, મુહૂર્તના પૂર્વાચાર્યોએ જે નીયમો મુહૂર્તને માટે તીથી, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, વિગેરે કાર્યને અનુસારતાં જે જે લેવાને કહ્યું છે, તે વખતે જો તે કાર્ય કરી શકાય, તો તે કાર્યો અવશ્ય ધૃઢીત ફળદાતા થાય છે, અને અન્ય વખતે કરવામાં આવે તો ધૃઢીત અનુસાર જોઈતું શુભ ફળ મળી શકતું નથી, જેથી દરેક કાર્યોને માટે કયો વખત અનુકુળ છે, તે જોઈને પછીજ હરકોઈ કાર્ય કરવું પધારે શ્રેષ્ઠ છે. કારણકે તે વખતે તિથ્યાદિક ના સંયોગથી આકાશમાંને હવાના વાતાવરણમાં કાર્યને મજબુતી આપવાનો ખાસ ગુણ હોય છે. કે જેથી તે કાર્ય વિશેષ મજબુત બની શકે છે,—

કેટલાકોને એવી શંકા થવાનો સંભવ છે કે તે ગુણ આકાશી ગ્રહોને લીધે થયેલા હવાના વાતાવરણમાં તે વખતેજ હોય છે, તેપછી લાંબો વખત તેની અસર રહી શકે નહીં ? અને એવી સારી હવા વાળા વાતાવરણમાં લગ્ન થયાં, તે લગ્ન તેઓની જીંદગી સુધી કેમ સારી અસર કરી શકે ? કારણ તીથ્યા દીકના ફેરફાર થવા સાથેજ તે વાતાવરણ બદલાઈ જાય છે, તો પછી તે વખતે કરેલાં લગ્નથી હંમેશાં સારી અસરકેમ કાયમ રહે ? તેને માટે જન્મનોજ દાખલો ખસ છે, કે માણસ જન્મે છે. તે વખતે જે આકાશના ગ્રહોનું વાતાવરણ હોય, તે મનુષ્યને જીંદગી સુધી પોતાના જીવન ઉપર અસર કર્યાંજ કરે છે, તેને માટે હસ્ત રેખાકે મુખાકૃતી વિગેરે શરીરના અવયવોનું ઉત્તમ જ્ઞાન ધરાવનાર વિદ્વાનને પૂછતાં જન્મથી મર્ણ પર્વતમાં ગમે તે સમયે ગમે તેટલી ઉમ્મરે તેના જન્મ વખતે ગ્રહો આકાશમાં કેવી સ્થિતિમાં હતા. અને કયે વખતે જન્મ થયો તે સ્પષ્ટ કહી શકે છે, તેમજ જ્યોતિષ જાણનાર વિદ્વાનો જન્મના વખત પરથી પણ જીંદગીના બનતા બનાવો જન્મ વખતને આધારે હંમેશા કહી શકે છે, તે એમ સૂચવે છે કે ફક્ત જન્મનોજ વખત સારો કે માઠો જેવો હોય, તેવી સારી માઠી અસર જન્મના સમય પરથી જીંદગી સુધી હંમેશાં કાયમ રહી શકે છે. તેજ પ્રમાણે સારા મુહૂર્તની અસર પણ કાયમ રહે છે, એમ જાણવું.

વળી કહેવત છે કે દરેક કાર્ય પળ વરામ છે, એટલે કોઈ ઉત્તમપણમાં જે કાર્યની શરૂઆત થઈ હોય, તે કાર્ય હંમેશાં ફળદાયીની વડે છે અને અશુભ પળેજો તે કાર્યનો આરંભ થયો હોય, તો તે કાર્યમાં નીષ્ફળતાજ મળે છે, માટે અવશ્ય મુહૂર્તથીજ શુભ વખત જોઈને કામ કરવું શ્રેષ્ઠ છે,

આ ગ્રંથમાં જે જે વિષયો દાખલ કરેલા છે. તે શિવાયના પણ અન્ય વિષયો કયા કયા ગ્રંથોમાંથી લીધા છે. તે તે ગ્રંથોના પુરે પુરાનામો પણ હમોયે સાથે સાથે જણાવેલાં છે, પરંતુ કેટલાક ગ્રંથોનાં નામો ટુંક અક્ષરોથી લખ્યાં છે.

જેમકે સુ. ગ. આ બે અક્ષરોપરથી મુદ્દત ગણપતિ, સુ. પ્ર. મુદ્દત પ્રકાશ
 સુ. સિં. મુદ્દત ચિંતામણી, ના. સં. નારદ સંહિતા સુ. વ. મુદ્દત વસિક
 જ્યો. નિ. જ્યોતિ નિબંધ જ્યો. વિં. જ્યોતિ વિદ્યભરણ સુ. હિ. મુદ્દત
 દીપક. જ્યો. સા. જ્યોતીષસાર-પીયુષધારા-મુદ્દત ચિંતામણીની પીયુષધારા
 ટીકામાંના શ્લોક સુ. સિં. મુદ્દત સીધુ-સાકલ્ય સં. સાકલ્ય સંહિતા સંપદે
 મુદ્દત સંપદ કુ. સં. સી-કુમંડપસીધી જ્યો. પ્રકાશે જ્યોતીષ પ્રકાશસુ. ક.
 મુદ્દત કલ્પદ્રુમ જા. પા. ભત્રક પારીજાત.

એ પ્રમાણે જે જે ગ્રંથોના આધાર જ્યાં જ્યાં લીધા છે. તે તે ગ્રંથોનાં
 નામ તે તે સ્થળે આપેલાં છે, પરંતુ પુરાકે અધુરા અક્ષરોથી અન્ય ગ્રંથોના
 શ્લોક આગળ ગ્રંથનું નામ આપ્યું ન હોય, ત્યાં ત્યાં તેના પૂર્વેના ગ્રંથોના શ્લોકો
 તપાસતાં જ્યાં આગળ ગ્રંથનું નામ આપ્યું હોય, ત્યાંથી આરંભી બીજા ગ્રંથનું
 નામ આપેલું ન હોય. ત્યાં સુધીના તે દરેક શ્લોકો પૂર્વે લખેલા નામવાળા
 ગ્રંથના છે, એમ જાણવું.

આ પુસ્તક રચતાં એવી રચના કરવામાં આવી છે કે ગ્રંથોના ધણી
 વિસ્તાર થાય નહી. અને ટુંકમાંજ દરેક વિષય સમજી શકાય, તેને માટે અન્ય
 ગ્રંથોના જે જે શ્લોકોનો એકજ ચર્ચ ઉપયોગી હોય, ને બાકીના ત્રણ ચર્ચમાં
 જે બીના હોય, તે આ ગ્રંથમાં આવી ગઈ હોય, તેવા કારણોથી શ્લોકના
 જેટલા ચરણ પુસ્તકના વિષયમાં ઉપયોગી જણાય, તેટલાજ એક બે કે ત્રણજ
 ચરણ લઈ બાકીનાં ચરણ છોડી દેવામાં આવ્યાં છે, તેનું કારણ ગ્રંથોના વિસ્તાર
 ન વધે, અને પુનઃકૃતી થાય નહી, તેજ છે, વળી એક બે કે ત્રણ ચરણને
 આખા શ્લોક તરીકે લેખી શ્લોકોના નંબર મૂક્યા છે, માટે તે સંબંધી રહેલા
 દોષને વિદ્વાનો ક્ષમા કરશે. એમહું ધન્યહું,

આ ગ્રંથના દરેક પ્રકરણમાં તે પ્રકરણ સંબંધી જે જે બાબતોનો સમા-
 વેશ કરવામાં આવ્યો હોય; તેને અનુસરતી અન્ય ગ્રંથોની બીજી બાબતોનો પણ
 તે તે પ્રકરણમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, અને સંકલના એવી કરેલી
 છે કે જે વિષય જોવા હોય, તે વિષય જોતાં તેની દરેક બાબતો ત્યાં એકજ સ્થળે
 બનતા સુધી મળી આવે, તેવાજ પ્રયત્ન કર્યો છે, કે જેથી જોઈતી બાબતો
 શોધવાને વિશેષ પ્રયાસ કરવો પડશે નહી.

વિદ્યાર્થી વર્ગને સારી રીતે શીખવા માટે માર્તાણ્ડના અન્વય, પદ્મજેદ
 સહીત અર્થ કરી છુટા પાડી બતાવ્યા છે, જેથી અભ્યાસ કરનાર સહેલાઈથી
 સંસ્કૃતમાં કયા શબ્દનો શુભરાતી કયો અર્થ થાય, તે ગુરની સહાયતા વિના.

પોતાની મેળે જાણી શકે, એ હેતુ અને સંસ્કૃત શબ્દોનું પણ થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તે આશય લક્ષમાં રાખી અન્વયાર્થ કરેલા છે, હમો ધારીએ છીએ કે વિદ્યાર્થી વર્ગને એ એક ઉત્તમ સાધન થઈ પડશે.

વિશેષ આ કાર્યમાં મારા નાનાભાઈ જીજ્ઞાસી ત્રીભોવન દ્વારકાંદાસે પ્રથમ મારા જણાવ્યા પ્રમાણે ઉલટ અને ખંતથી આ કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવાને મને મંદિર આપી છે, જેથી આ ગ્રંથ રચવામાં મને ધણી સગવડ મેલી છે. અને તેથી આ રચને હું તેને અંતઃકરણથી શુભ આશીષ આપું છું.

તેમજ ટીટોઈ નિવાસી વ્યાસ. ખમ્બેવ અખાશંકર, કે જેઓએ સંસ્કૃત વિષયોમાં ફેટલીક મદદ કરી છે, તેમનો આભાર માનવો યોગ્ય ધારું છું.

વળી આ ગ્રંથને માટે ફેટલાક ગ્રંથકારો જ્યોતિ વિદ્યા, કે જેમના ગ્રંથો નીમને મદદ લેવી પડી છે, તેમનો તથા અન્ય ગ્રહસ્થો કે જેઓએ આ ગ્રંથ રચવાની મને સૂચના કરી હતી, તે સર્વેનો પણ હું આભાર માનું છું.

ફેટલીક નજીવી અડચણ શીવાય નિર્વિઘ્ને આ ગ્રંથ રચી જન સમાજ સમક્ષ મૂકવાને આ સમય પ્રાપ્ત થયેલો જોઈ તે સર્વ શક્તિમાન પરમાત્માનો સંપૂર્ણ ઉપકાર માનવા સાથે આ યત્કીર્તિ પણ થએલું શુભ કૃત્ય તે કૃપાણુ અંતર્યામી પ્રભુની કૃપાનું જ ફલ છે, એમ હું માનું છું.

આ ગ્રંથનો અભ્યાસ અને મનન કરવાથી થોડા સદ્ગૃહ્યો કે વિદ્વાનો છુટ્ટેના વિષયોનો મોટો સમૂહ સહેલાઈથી જાણવાને શક્તિવાન થયા છે એમ જો વાંચક વર્ગમાંના ધણાઓના મુખોદ્ગાર નીકળશે, તો મારા લીધેલા શ્રમની સાહચર્યતા થઈ એમ સમજી દૃઢ્યમાં સંતોષ માનીશ.

છેવટે આ ગ્રંથમાં દ્રષ્ટિ દોષથી પ્રૂફે સુધારતાં જે કંઈ ભૂલો રહી ગઈ છે, તેનું આ ગ્રંથમાં શુદ્ધી પત્રક આપેલું છે, તે ઉપર વાંચનારે ખાસ ધ્યાન આપવું તેમ છતાં કદાચ પ્રસાદે અજાણથી ભૂલ રહી ગઈ હોય, તો તે વિદ્વાનોએ અને અન્યવાચક વૃદ્ધોએ ક્ષમા કરી પત્રદ્વારા હમોને જણાવવાથી દ્વિતિયાવૃત્તીમાં સુધારો કરીશું. હૃત્યલમ્.

મિત્તી સંવત્ ૧૯૭૭. શકે. ૧૮૪૨.

ચેત્ર શુકલ પોર્ણિમા.

ડી. જોષી સામેશ્વર દ્વારકાંદાસ.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
ત્યાગ્ય પ્રકરણ ૧ હું.		કર્મ તિથીમાં કયા દેવનું યજ્ઞન કરવું	૧૨
અંથ કર્તાનું ને ભાષાન્તર કરતાનું		પ્રતિપદાદિ તિથીઓમાં થતાં કાર્યો	
મંગલા ચરણ ૧	૧	તથા નંદાદિ તિથીઓની સમજ.	૧૪
દરેક શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવાની		સિદ્ધિ યોગ. તથા સિદ્ધિ યોગથી	
બાબતો. ૪	૪	થતો દોષ ભંગ ૧૫	૧૫
ક્ષય ને વૃદ્ધિ તિથીનું ઉ૦ ને તેના		પાંચ પરવણુના દિવસો તથા	
દોષનો ભંગને ઉ૦ ૫	૫	હુતાશન યોગ ૧૫	૧૫
ચૈત્રાદિક મહિનાઓમાં આવતિ		ચમધંટયોગ તથા તેના દોષનો ભંગ	
શન્યસંજકે તિથીઓ ૭	૭	અને તેના દોષોથી થતું નેષ્ટ ફલ...	૧૬
શન્યતિથી યુક્ત નિંદીત નક્ષત્રો...	૭	અવશ્ય પરત્વે આદિદોષ વિષે અને	
ચૈત્રાદિ મહિનાઓમાં આવતાં શન્ય		મહાપાત આદિનો અવશ્ય ત્યાગ	
નક્ષત્રો તથા રાશીયો ૮	૮	તથા તિથીમાં ઘટીનો ત્યાગ..... ૧૭	૧૭
શન્ય તિથીને રાશીથી થતું ફલ...	૮	ચંદ્ર શુભ હોવાથી ક્રકચ આદિ	
શન્ય તિથીને શન્ય નક્ષત્રનો દોષ		દોષનો ભંગ ૧૭	૧૭
ભંગ તથા શન્ય તિથ્યાદિકનો ભંગ.	૮	નિચેના દુષ્ટયોગો એક પ્રહર પછી	
ધણા દોષોનો ભંગ કર્તા રવિયોગ.	૮	શુભ જાણવા. ૧૮	૧૮
સિદ્ધિ યોગ ૮	૮	સિદ્ધિયોગથી તથા અમૃતયોગથી	
તિથ્યાદિક યોગોનો ભંગ તથા પક્ષ-		થતા દુષ્ટયોગોનો ભંગ ૧૮	૧૮
છિદ્ર તિથીઓ અને તેની દુષ્ટ ઘટી. ૧૦	૧૦	અવશ્ય કર્મમાં અમૃતયોગથી	
હોલિકાષ્ટકનો નિષેધ ને મૃત્યુ		વ્યતિપાતા દિકનો પાણુ ભંગ ... ૧૮	૧૮
યોગાદિનો ભંગ તથા પુન ભંગ...	૧૧	અવશ્ય કર્મમાં મધ્યાહ્ન પછીની	
મન્વાદિ અને યુગાદિતિથીઓ ... ૧૧	૧૧	ચેના યોગ શુભ સમજવા અમૃત	
મહદ્ બાળવામાં નિષિદ્ધ દિન તથા		સિદ્ધિયોગથી થતા દોષોનો ભંગ	
સામાન્ય દરેક કામમાં વર્જ્ય યોગો. ૧૨	૧૨	અને દુઃખ દોષ ૧૯	૧૯
અવશ્ય કાર્યમાં તિથ્યાદિક દોષનું		કાલને રહેવાનો સમય ૨૦	૨૦
નિવૃત્તિદાન ૧૨	૧૨	તિથીમાં નહિ કરવાનું કામ ... ૨૧	૨૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.
અહવેધથી થતો દોષભંગ ...	૨૧
જન્મનો માસ જાણવાની રીત અને તેથી થતો દોષ
જન્મ માસના દોષનો પરિહાર ...	૨૨
મુહૂર્તમાં તિથ્યાદિમાન કયું લેવું ...	૨૨

નક્ષત્ર પ્રકરણ ૨ જી.

નક્ષત્રોના સ્વામિઓ તથા વાર અને નક્ષત્રોની ધ્રુવાદિ સંસાર ...	૨૬
ધ્રુવાદિ નક્ષત્રોમાં કરવાના કામો અને વારોમાં કરવાનાં કામો ...	૨૭
અધોમુખ્યા દિ નક્ષત્રો તથા નક્ષત્રોમાં થતાં કાર્યો ...	૨૮
અંધાદિ નક્ષત્રો ...	૨૯
અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રોની તારા સંખ્યા તથા આકૃતિ અને નક્ષત્રોનું સ્વરૂપ તાતકાલિક મુહૂર્ત માટે દિવસને રાત્રિએ આવતાં નક્ષત્રોની બાબત અને પંદરમો ભાગ જોવાની રીત. ૩૨ બલિષ્ઠવારે કરવાનું કાર્ય અને યમઘંટ યોગ ...	૩૩
અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રોમાં તથા રવ્યાદિ વારોમાં કરવાનાં કામો	૩૫

પ્રથમાર્તવ પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રથમ રતુકાલથી થતું ફળ ...	૩૭
દિનાદિક સંધિની ત્યાજ્ય ધટીયો. પ્રસંગ વસાત્ અન્ય ઊત્પાતોનું વર્ણન અને માસ પરત્વે ધોડી, ગાય, વિગેરે વિમાવાથી તથા ધરમાં પક્ષી પેસવાથી થતા ઊત્પાત. ...	૩૯
રાહડા ને મધપ્રાડથી થતા તથા કાગડા વિગેરે પક્ષી આવીને બેસ-	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
વાથી અને આસનાદિ ઓચિંતાં ભાગી જવાથી જલાશ્ચયોમાં દાહાદિક જોવાથી અને કંઈ પણ વાસણ ભાગવાથી થતો ઊત્પાત પક્ષિનું મૈથુન (સંભોગ) જોવાથીને માથાપર ગરોળી વિગેરે પડવાથી ઊત્પાત ...	૪૧
દેશ ભંગને અન્ય વસ્તુનાશ થવાથી તથા પ્રતિમાના અકસ્માત નષ્ટાદિ સૂર્ય ચંદ્ર બીજીથી અને ધ્રુવ કેતુ ઉદયનો ઊત્પાત. તથા ચિયોને રતુથી થતું શુભા શુભ ફલ ...	૪૪
સાધારણ લગ્નબલ પ્રકરણ ૪-થું	
લગ્નમાં અશુભ બાબત. ...	૪૬

સંસ્કાર પ્રકરણ-૫ મું

ગર્ભાધાનનું મુહૂર્ત ...	૪૮
રતુમાં વિશેષ તજવાની બાબતો અને રજસ્વલા સ્ત્રીને નહાવાનું મુ. ગર્ભ ધારણમાં માસપતિ અને સ્ત્રીયોનું ચંદ્રબલ ...	૪૯
રક્ષાબંધન અને સીમંતાનું મુ. ...	૫૧
અતીઅવસ્થામાં વિશેષ માસને નક્ષત્ર અને વિષ્ણુ પૂજનનું મુ. ...	૫૨
જાતકર્મ સંસ્કારનું તથા નામ ધારણ કરવાનું મુ. ...	૫૪
બાલક જન્મ્યા પછી તેના પિતાને કરવાની બાબતો. ...	૫૪
નામ પાડવામાં શ્રેષ્ઠ સમય	

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
તેની આવશ્યકતા તથા નામના		વસ્થામાં દિન સંખ્યાનું પ્રમાણ	૭૨
અક્ષર	૫૫	હજમત નહિ કરાવવાનાં કારણા,	
પ્રસૂતા સ્ત્રીને જલપુજા, સ્નાન	૫૬	ગર્ભવતીના પતિએ ન કરવાનાં	
અજીકત મૂલને તેમાં જન્મ થવાથી		કામો ક્ષોર કરાવવાની છુટ સાધા-	
થતું ફલ તથા તેને રહેવાનું સ્થાન	૫૭	રણ ક્ષોર વિધી	૭૪
જ્યેષ્ઠામાં જન્મ થવાથી થતું ફલ	૫૭	રાગના ક્ષોરમાં વિશેષ તથા સંન્યા-	
ત્રિકદોષ તથા ઇટ્ટીની પુજા ...	૫૮	સીને વિધવાના ક્ષોર વિષે	૭૫
બાલકને પારણામાં સુવાડવાનું અને		જનોદનું મુઠ મે તેમાં મતાંતર ...	૭૬
જમીન ઊપર બેસાડવાનું શાખથી		ઉપવીતમાં જોવાનું ગુરૂ બલ તથા	
ફૂલ પાવાનું તથા બહાર ફેરવવાનું.	૬૦	સંકટમાં ગુરૂની વિશેષ પુજા અને	
ઘોડીઆનું ચક્ર જોવાનું ને તેથી		નેષ્ટ ગુરૂનો વિશેષ અપવાદ... ..	૭૮
થતું ફલ અને નવા પારણાનું મુ.	૬૧	ગુરૂના વેધ તથા વામ વેધ ...	૭૯
જમીન ઊપર બેસાડવાના મુહૂર્તમાં		જનોદનું મુઠ	૮૦
મંગલનું ફલને પૃથ્વીસ્તુતિ ...	૬૧	મેષ રાશિના સૂર્યમાં મતાંતર ...	૮૨
ગલ ગ્રહ સરકે તિથીઓ અને		રતુ પ્રમાણ ઉપવીત સંસ્કાર તથા	
બાલકને આજીવિકા જોવાની રીત	૬૨	ઉપવીતમાં માસફલ તિથીઓ ...	૮૨
કાન વિધવાનું, પ્રથમ માસાદિમાં		જાતિ પરત્વે વારની વિશેષતા ...	૮૩
દાંત આવવાથી થતું ફલ તથા કાન		જનોદનમાં નક્ષત્રો ને વેદના	
વિધવામાં બ્રાહ્મણ દિને સૂચી	૬૩	સ્વામિણી તથા લગ્ન શુદ્ધિ અને	
છોકરીને નાક વિધવાનું મુ. ...	૬૪	વેદ પરત્વે નક્ષત્રોની વિશેષતા ...	૮૪
અન્ન ખવડાવવાનુંને અન્ન પ્રાણન		શુદ્ધિ બાબત શાખેશ નેવર્ણેશનું	
તાંબુલ બક્ષણ	૬૬	પ્રયોજન... ..	૮૫
શુર શુકરના બાલત્વે વૃદ્ધત્વના		જન્મ માસાદિમાં ઉપવિતનું વિધાન	
દોષો બાલપણું ને ધરડાપણું મતાં-		તથા વિશેષ વર્ત્ય બાબત ...	૮૫
તરથી અસ્ત દોષનો પરિહાર ...	૬૮	લગ્ન ભંજ યોગ... ..	૮૬
મુંડન, ચૌલકર્મમાં અઠકાવને		વિદ્યારંભનું મુઠ તથા વિદ્યારંભની	
માતા રજસ્વલા હોય તો ચૌલ		આવશ્યકતા ને વાર અને સંધિ	
કરવા વિષે તથા તારાબલને મુંડ-		સમયે વિદ્યારંભનો નિષેધ ...	૮૭
નની લગ્ન શુદ્ધિ	૭૧	જ્યોતિષ, વેદ, બ્રાહ્મણને શાખ્ય	
દક્ષિણાયનમાં ચૂડાદિ નિષિદ્ધ કર્મો	૭૧	શાસ્ત્રો વિદ્યારંભ... ..	૮૮
ગુરૂને શુકની બાલ્ય વાર્ષિક્ય અ-		ધનુરને વેદક વિદ્યાનો આરંભ ...	૮૯

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
સંગિતને યવન વિદ્યાનો આરંભ	૯૦	ચોખ્ખા મંગલની સમજને તેનો	
શિલ્પવિદ્યા શિખવાનું તથા પરીક્ષા		પરિહાર તથા મંગલના દોષનો	
આપવાનું-મુ.	૯૧	શનિથી પરિહાર	૧૧૪
કેશાંત (ઝાઢી મુઠાપવાનું) તથા		વિશકન્ધા યોગને તે ભંગ. ...	૧૧૪
મૌહ ત્યાગ કરવાનું. મુ. ...	૯૧	વર્ણથી નાડી સુધીનાં આઠ કોષ્ટ-	
શુદ્ધેને ઈરી આંધવાનું-મુ. ...	૯૧	કોપરથી બુદ્ધે બુદ્ધ વર્ણાદિકના	
સમાવર્તન સંસ્કારનું મુ. ...	૯૨	ગુણક લાવવાની રીત. ...	૧૧૫
વિવાહ પ્રકરણ-૬૬		નક્ષત્રના ચરણ ગતેષ્ઠથી ક્યા	
વર્ણ, તથા જનોઈનીમાફક સ્ત્રીને		ચરણમાં જ-મ થયો તેની રીત.	
સંસ્કાર	૯૪	ને ઉં.	૧૧૫
કોનીસાથે લગ્ન થાય તેનો ખુલા-		મોટા કોષ્ટકો ઉપરથી વર્ણના	
શોને નહિ પરણવા લાયક ક-યા.	૯૫	ગુણક કહાડવાની રીત. ...	૧૧૬
વર કન્યાના શુભ ગુણો, તથા		કોષ્ટકથી વર્ણથી નાડી સુધીના	
ક-યાનાં શુભ લક્ષણ	૯૫	અનુક્રમે ગુણક કહાડવાની તથા	
વશ્ય. તારા-નક્ષત્રયોગિ, ચક્ર ...	૯૮	તેના ઉદ્ગહર્ણની રીત	૧૧૮
રાશિઓના સ્વામિયો	૧૦૦	વર્ણથી નાડી સુધીના ગુણક	
ઝહોની મૈત્રી, તથા મૈત્રી ચક્ર,		ઉપરથી ગુણક્ય કહાડવાની	
અને ગણ	૧૦૧	રીત	૧૧૮
કુટ માગતું લેણું બેવાવિશે ...	૧૦૨	કોષ્ટક ઉપરથી ગુણક્ય કહાડ-	
શુભપગાથકને ખીયાખાઈ, બે		વાની રીત	૧૧૯
માગનાર ઐકા રાશિનું શુભ		વગર ગુણકોએ કોષ્ટક ઉપરથી	
ખીયાખાઈને નાડી	૧૦૪	ગુણક્ય કહાડવાનું ઉં. ...	૧૧૯
કુંકુટ, અશુભ ગણ. તથા નુકર	૧૦૫	ગુણક દોકડા કહાડવાનું ઉં. ...	૧૨૦
નુકરનું શુભત્વ તથા આવશ્યક-		નાના કોષ્ટકોથી ગુણક દોકડાની	
તામાં કુંકુટને નાડીનું પુણ્યદાન	૧૦૬	રીત વિશેષ ખુલાસો	૧૨૧
વર્ણથી નાડી સુધીના ગુણક્ય		વર્ણથી નાડી સુધીનાં સહેલાઈ	
કહાડવાની રીત,	૧૧૨	થી ગુણક્ય કહાડવાનાં આઠ	
પ્રાચિન વિદ્વાનોના મતથી વર્ગ-		કોષ્ટકો	૧૨૧-થી ૧૬૨
કુટ તથા કોષ્ટક વૈરચક્ર ...	૧૧૩	હલ આદિ નવચક્રો અને સપ્તસ-	
એકરાશિ નક્ષત્રના ક-યાનો		ભાકોદિ તથા પારણા આદિ ચક્રો.	૧૬૪
વિચાર	૧૧૩		

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
વિવાહ ના માસોને વિશેષના		પંચશલાકા તથા સત્પશલાકા વેધ	
માસોને લગ્નસુદ્ધિ	૧૬૫	સારિણિને તે પરથી વેધની રીત	૧૮૨
પ્રથમ ગર્ભે માર્ગશીર્ષનો ત્યાગ	૧૬૭	ગ્રહ-પંચશલાકા ને સત્પશલાકા	
વાગ્દાનનું, મુ. જ્યેષ્ઠાસમાં		વેધ ચક્રમાં કયા નક્ષત્રના કયા	
પહેલા ગર્ભે વિશેષ ખુલાશો શાસ્ત્ર		ચરણમાં છે તેની રીત પંચશ-	
સિદ્ધ લગ્ન પદ્ધતિ	૧૬૭	લાકા અને સત્પ શલાકાની	
સ્ત્રી પુરુષને વિવાહમાં ગુરુ-સૂર્ય		સારણીથી વેધનું તે ચરણવેધનું	
નું બલ ને તેના દોષનો પરિહાર	૧૬૮	ઉં	૧૮૪
અશુભ ચંદ્ર અને બારમા ચંદ્રનો		વેધ ભંગ બાબત	૧૮૫
ખુલાસો	૧૬૯	લગ્ન નક્ષત્ર બાબત ને તેનું	
પુરુષને તથા સ્ત્રીને ધાતિક ચંદ્ર	૧૬૯	કોષ્ટક	૧૮૫
મતાંતરથી કાલચંદ્ર	૧૭૦	દરેકને ગ્રહણથી થતું ફળ ...	૧૮૬
ધાતિક ચંદ્રનો દોષને તેના દો-		વિધી	૧૮૮
ષનો પરિહાર	૧૭૦	મુખ્ય પુરુષાદિનો વિભાગ સ્થિતી	૧૮૯
વિવાહનાં નક્ષત્રો અને વેધ	૧૭૨	ઉત્પાત લક્ષણ ગંગાતાદી યોગોને	
લગ્ન કે ગ્રહો કયા નક્ષત્રના કયા		તેમાં	૧૯૦
ચરણમાં છે તે	૧૭૨	જન્મ ફલ દોષ ભંગ ...	૧૯૧
ને કયા પાયામાં ગ્રહ છે, તેની		યામાર્ધ, કુલિક, કાલ, કંઠક, ને	
સમજ	૧૭૩	યમધંટ યોગો	૧૯૨
ચરણ વેધ બાબત ને તેનું ઉં	૧૭૪	અર્ધયામાદિકનાં ફલ મુદૂતોનું	
પંચ શલાકા વેધને તેના ...	૧૭૫	કોષ્ટક અને યામાર્ધનું ઉં ...	૧૯૨
નક્ષત્રના સર્વર્થની રીત ...	૧૭૫	અડધો પ્રહર જાણવાની રીત.	૧૯૩
વારોમાં જન્મ નક્ષત્રને તથા ...	૧૭૬	મૃત્યુ યોગ-	૧૯૫
સૂર્યાદિક વારોમાં દેશ પરત્વે		વિવાહમાં દશદોષોનો ત્યાગ યમ-	
જન્મ નક્ષત્રનો ત્યાગ ...	૧૭૬	ધંટ દોષનો નાશને હોલાષ્ટક ...	૧૯૬
રિક્તા તિથીનો ખુલાસો ...	૧૭૬	નક્ષત્ર-તિથી-ને વારની વિષ	
પંચશલાકા તથા સત્પશલાકા ચક્ર	૧૭૭	ધટીઓને તેનું ફલ	૧૯૭
પાપ ગ્રહો આદિની સાથે રહેવાથી		સ્થુલ ધ્રુવકનો સ્પષ્ટ ધ્રુવક, સ્થુલ	
નક્ષત્રનું ફલ	૧૭૭	ધટીને સ્પષ્ટ કરવાની રીત. ...	૧૯૮
ક્રાંતિ સામ્ય મહાપાત અને		વિસ ધટીનો ભંગ	૧૯૯
બાબૂર દોષ	૧૭૭	સ્પષ્ટ ધટીયોને વિસધટીની ચાર	
		નક્ષત્રના ધ્રુવકનું કોષ્ટક	૨૦૦

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
ધટીઓ સ્પષ્ટ કરવાનું ઉં ...	૨૦૦	નવમાંસની રીત અને કેટલાક	
ઉપગ્રહને તેનું ફલ ...	૨૦૧	અંશે લગ્ન લેવાથી ધારેલો	
લગ્ન શુદ્ધિમાં અશુભ તથા શુભ		નવમાંસ લાવી શકાય તેવી	
યોગો અને અશુભ યોગનો ભંગ	૨૦૩	રીતને ઉં ...	૨૨૧
પંગુ અંધ ધિરાખ્ય લગ્ન દોષ		મેષાદિ લગ્ન કેટલે અંશે લેવાથી	
તેમાં કેટલાક આચાર્યોના મતને		વર્ગોત્તમ લગ્ન આવે તેનું કોષ્ટક.	૨૨૧
ફલ સાથે પ્રયોજન ...	૨૦૩	નવમાંસ ને ચાર આદિરાશિનું	
સૂચાદિ ગ્રહોની સાથે ચંદ્ર રહે-		કોષ્ટક, નેત્રીશ અંશના નવભાગનો	
વાથી ફલ ...	૨૦૪	કોઠો, નવમાંસના ભાગો ...	૨૨૨
અપવાદ સહિત અષ્ટમ લગ્ન દોષ		વરકન્યાને સુખકારક યોગ ...	૨૨૩
અને તેનું ફલ ...	૨૦૫	હોરા જોવાની રીત અને તેનું	
સામાન્ય દોષોનો ભંગ ...	૨૦૬	ઉં હોરેશની ખીજી રીત ને	
ભાવોની શુદ્ધિ અને આગલા		પ્રયોજન ...	૨૨૫
ભાવે તથા પાછલા ભાવે ગયેલા		જામિત્ર યોગ, તેનો ભંગ ને	
ગ્રહનું ઉં તથા પાઠાંતર ...	૨૦૭	ઉં ...	૨૨૭
ભાવ સ્પષ્ટ તથા સંધીઓ કર-		શુભ મિત્રની રાશિનું કલિપત ઉં	૨૨૮
વાની રીત અને નતની રીત	૨૦૮	જામિત્ર એકાગ્રલ અને ખાળુ-	
ભાવોનું કોષ્ટક તથા પાઠાંતર		રાદિદોષોનો અપવાદ ...	૨૨૯
મુખ્ય ભાવાર્થ અને ભાવોનું ઉં	૨૧૦	દ્રષ્ટિ તથા વિશેષ દ્રષ્ટિ ...	૨૩૦
કર્તારી, મહાકર્તારી ને કર્તારી		ષડવર્ગ અને તેની રીત...	૨૩૩
દોષોનો ભંગ ...	૨૧૨	અંસાદિક સૂર્ય કરવાની રીત...	૨૩૪
વિવાહમાં નવમાંસ અને તેનો		સૂર્યને લગ્ન ઉપરથી ઇષ્ટ લાવ-	
કિંચીત્રીપેધ ...	૨૧૨	વાની રીત અને સૂર્યને લગ્ન	
કર્તારિ આદિ દોષોનો અને		ઉપરથી દિવસની ઇષ્ટ ધટી તથા	
અબ્દાદિ અનેક દોષોનો અપવાદ	૨૧૩	સૂર્યને લગ્ન ઉપરથી રાત્રે ઇષ્ટ	
ગ્રહોથી સસરા આદિને વિભાગ		કાલ લાવવાનું-ઉં ...	૨૩૫
સંકિર્ણ જાતિ વિવાહ અને		લગ્ન સૂર્ય એક રાશિમાં હોય તો	
(ગાંધર્વ આદિ લગ્નમાં વિશેષ)	૨૧૪	ઇષ ધટી રીત ને ઉં ...	૨૩૭
નિત્ય પંચક બાબત અને તેનો			
ભંગ-તથા ઉં ...	૨૧૬		
સંકાન્તિના અંશો ઉપરથી નિત્ય			
પંચક જોવાની રીતને ઉપલા			
નિત્ય પંચક જોવાનું ઉં ...	૨૧૭		

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
મુહૂર્ત સમય જાણવામાટે ઘટી		સુતંકમાં શુભકામ આપત ...	૨૬૧
યંત્ર અને તેનું ફલ	૨૩૭	સિંહને મકરના ગુરમાં શુભકામ	
ઘટીયંત્ર પહેલિ વખત પાણિમાં		આપત ફલને ભંગને તેનું,	
ડુબવાથી થતું ફલ	૨૩૮	સિંહસ્થ ગુરના નિષેધનો ભંગ	૨૬૨
ઝોધુલિક મુહૂર્ત અને તે લગ્નમાં		સાપવાદ હુસેવતસર દોષ ...	૨૬૨
તજવાની આપતો તથા તે લગ્નની		ધનાર્ક ને મીનાર્કનો ત્યાગ ...	૨૬૩
શ્રેષ્ઠતા	૨૪૦	ચૂડિયક તથા પહેરવાનું મું	૨૬૩
ખડ્ગ વિવાહ ને અભિજીત મું	૨૪૧	ચાહુ નામ રાશિ તથા જન્મ	
વિવાહની વેદી કરવાની રીત તેનું		રાશિથી વર્ણાદિક જોવા ...	૨૬૪
પ્રમાણ, મંડપ વિસર્જનની દિન		નીચે લખેલા કાર્યમાં જન્મ	
શુદ્ધિ, ને સ્તંભ પ્રતિષ્ઠા ...	૨૪૩	નક્ષત્ર હોવાથી દોષ થતો નથી	૨૬૫
હાથના પ્રમાણની સમજ ...	૨૪૩	ક્ષને રા અક્ષર માટે સમજીતિ	૨૬૬
વધૂપ્રવેસ મુહૂર્ત અને તેનું ફલ	૨૪૫	અવકહડા ચક્ર	૨૬૬
વધૂ પ્રવેશમાં માસ ૫૬ ...	૨૪૫	આગન્યધાન પ્રકરણ ૭ મું.	
બીજીજાર તથા ત્રીજીવાર સાસરે		અગન્યાધાન	૨૬૮
જવાનું. મુ. અને તેનું ફલ ...	૨૪૭	વાન પ્રસ્થનું મુહૂર્ત	૨૬૯
પુનર્વિવાહનું મુહૂર્ત, તેમાં જોવા		સંન્યસ્ત દિક્ષાનું અને કોષ્ટપણ	
તો બ્રહ્મપટ ને રૂપટ શુદ્ધિ ...	૨૪૮	દીક્ષા ધારણ કરવાનું કથા વાર્તા	
લગ્નમાં દોષો ન લેવા આપત		સાંભળવાનું મું	૨૭૦
અને તે સખધી કટલોકશાસ્ત્રાર્થ	૨૫૦	ગ્રહ પ્રકરણ ૮ મું.	
લગ્નને તેના કાર્યના આરંભ		ગામને નામ રાશિપરથી લેણું	
કરવાના દિવસો	૨૫૦	જોવા આપત	૨૭૩
જ્યાં સુધિ મંડપ ઉત્થાપન કર્યું		સ્વર્તંત્ર ધરનો મહિમા	૨૭૪
ન હોય ત્યાં સુધિ એક કુળમાં		કઈ દિશામાં કઈ રાશિવાલા	
ઉત્પન થયેલા પિતૃઓએ ન		માણસે તથા કયા વર્ગવાળા	
કરવાનાં કામો, મંડપનું ઉત્થા-		મનુષ્યે કઈ દિશામાં ધર કરવું	
પન, ને તેનું ફલ	૨૫૨	તેનું કોષ્ટક	૨૭૪
વિશ્વ કન્યાયોગ અને તેનું ફલ	૨૫૪	ધરના ત્રણ પ્રકાર	૨૭૫
મૂલોદિ નક્ષત્રોમાં જન્મેલિ કન્યા		કેવા જોશી પાસેથી મુહૂર્ત લેવું.	૨૭૫
ને વસ્ત્રી થતું અશુભ ફલ.	૨૫૬	બ્રાહ્મણદિ વર્ણોને કેવી રંજ સ્વાદ	
નીનાં મોટાં શુભ કામો ને ફલ.	૨૬૦	ને ગંધવાળી જામીન સારી તેનું	
		કોષ્ટક અને વર્ગનું કોષ્ટક ...	૨૭૮

વિષય.	પૃષ્ઠ.
સૂતિજમીન નામે પ્રકાર ...	૨૭૯
(આલિણ્યાદિ વણીએ કઇ દિશામાં સહેજ નીચાણ વાળી જમીન રાખવિ તેનું કોષ્ટક) ...	૨૭૯
શલ્યજ્ઞાન તેનું કોષ્ટક ને ઉં	૨૮૧
પ-અને ય-માટે વિશેષ ખુલાશો વર્ગ, ખારાખડી, શલ્ય વિચાર ને ફલ ...	૨૮૪
જમીનની પરીક્ષા અને પાયો ખોદવાની બાબત. ...	૨૮૫
હસ્ત પ્રમાણ અને આરંભ વખતે થતા અપશુકનને તેનું ફલ	૨૮૬
જમીનનો પાયો ખોદવાનું ને ખાત મુહૂર્તને ચણતર કરવાનું મું	૨૮૭
નગર વત્સ ચક્રને દિશા સાધન બનાવવાના માસોને નક્ષત્રો ...	૨૮૭
શંકુ બનાવવાની રીત ...	૨૮૮
દિવસે સ્થુલ દિશા સાધન અને મધ્યમ સૂક્ષ્મદિશા સાધન ...	૨૮૦
વખતનિ ઇયા બાબત. ...	૨૮૨
મધ્યાન્હ કઈ વખતે થાય છે તે જાણવાની રીતને મધ્યાન્હ દિશા સાધન કરવા માટે ઓળખાની માહિતિ અને તેની આકૃતિ. ...	૨૮૨
સૂર્યનિ ઇયા ઉપરથી ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા જાણવાની રીતને પ્રથમ ત્રણ વર્તુલ કરવાની રીત તથા આકૃતિ ...	૨૮૨
કંપાસ વિના વર્તુલ રીત ...	૨૮૩
ઉપરનાં વર્તુલ પરની નિશાનીઓ	૨૮૪
નિશાની ઉપરથી ઉત્તર દિશા ...	૨૮૪
રાત્રે ધ્રુવના તારા ઉપરથી ઉત્તર	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
દિશાને ધ્રુવનો તારો જાણવામાટે પ્રથમ ધ્રુવદર્શક તારાઓ ઓળખવાની રીતને આકૃતિ. ...	૨૮૫
સમર્પિના તારા ઉપરથી ધ્રુવનો તારોને આકૃતિ. ...	૨૮૮
સમર્પિથી ઉત્તર દિશા સાધન કરવાનો વખતને આકૃતિ. ...	૩૦૦
ધ્રુવના તારા ઉપરથી ઉત્તર દિશા સાધન ...	૩૦૨
ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા જાણવા પછી પૂર્વને પશ્ચિમ દિશાની પહેલી રીતને આકૃતિ. ...	૩૦૨
ઉત્તર દક્ષિણ જાણવા પછી પૂર્વ પશ્ચિમ બીજી રીત (કાટખુણા) શિવાયની ને આકૃતિ. ...	૩૦૩
અ-ચ સ્થલે કરેલા દિશા સાધન થી ધારેલા સ્થલે દિશા સાધનને આકૃતિ. ...	૩૦૪
પૂર્વાદિક દિશાઓમાં ઇચ્છીત જગ્યા સિધી દોરિમાં ન આવતિ હોય અને આડઅવગા ધણા માર્ગો વચમાં શરૂ થતા હોય ત્યાં દિશા સાધનને આકૃતિ. ...	૩૦૫
સૌર-ચંદ્રમાસોની બીજી રીત એક વાક્યતા ...	૩૦૭
ધરના આરંભમાં તિથીઓ ...	૩૦૮
દેવાલય વિગેરેમાં વિદિશા (કોણ) અને દેવાલયના ધરના જલાશયના ખાતમાં રાહુ મુખ. ...	૩૦૮
દેવાલય, ધર ને જલાશયના ખાત વિષે. ...	૩૦૮

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
નિચ રિયત ગ્રહોમાં ધર બનાવવાનો નિષેધ ને તેનું ફલ ...	૩૧૦	ધરોના નામના અક્ષરોની સંખ્યા	૩૩૩
વૃષ વારતુ ચક્ર ને તેનું ઉં ...	૩૧૨	ઈશ્વરિ અંશોનું ઉં ને ગ્રાપિરાનું સૂત્ર ...	૩૩૫
ગૃહારંભમાં કાલ નિષેધ અને ધર બનાવવામાં જીનું લાકડું વાપરવાનો નિષેધ. ...	૩૧૩	ગ્રાપિરાનની રીતે ઇચ્છિત આય ને નક્ષત્રનું કલ્પિત ઉં ને શેષાંક પ્રમાણે ફળનો કોઠો ...	૩૩૭
(ગૃહારંભમાં વારતુ ચક્ર) ખીજા મતથી ને તેનું ફલ. ...	૩૧૫	ઉપર મુજબ લાવેલા ક્ષેત્ર ફળ ઉપરથી જે હસ્તાદિકની લંબાઈ પહોળાઈ આવે તેટલા હસ્તાદિક કરતાં વધારે લંબાઈ પહોળાઈ વાળું ધર બનાવવા માટે ક્ષેત્રફળ લાવવાનું ઉં ...	૩૩૭
ગૃહ નિર્માણમાં નક્ષત્ર ને ફલ. ...	૩૧૬	ઉપલા ક્ષેત્રફલ ઉપરથી આય અને નક્ષત્ર મેળવવાની રીત અને મેંગનાથનું સૂત્ર ...	૩૩૮
દેવાલય માટે વિશેષ નક્ષત્રો તથા પરબ વિગેરેનાં નક્ષત્રો... ..	૩૧૬	મેંગનાથના મતથી ઇચ્છીત આય ને નક્ષત્રનું કલ્પિત ઉં ...	૩૨૮
બારણું ખેસાડવાનું મું ને પ્રકાર	૩૧૭	ઉપલા ક્ષેત્રફળથી આયને નક્ષત્રની રીત ઉં ...	૩૩૯
ધ્વજ આદિ આયનું ૧ હું ઉં ને દ્વાર ચક્ર.	૩૧૮	હાલુગી દૈવજનું સૂત્ર અને ક્ષેત્રફળની લંબાઈ પહોળાઈ લાવવાની રીત તથા હાલુગી દૈવજના મતથી ઇચ્છીત આય ને નક્ષત્ર લાવવાનું ઉં ...	૩૪૧
ધ્વજાદિ આયનું ખીજું ઉં અને આયોનાં નામ	૩૨૧	ક્ષેત્રફળથી લંબાઈ પહોળાઈનું ઉં ને ક્ષેત્રફળથી આય ને નક્ષત્રની રીત ...	૩૪૧
કંઈ આય કયે સ્થલે લેવી તેની સમજ ને ફલ.	૩૨૩	ચતુરસ્ર માટે માપ લેવાની ને ચતુરસ્રની રીત ઉં ...	૩૪૩
રાશિ પ્રમાણે ધરના મુખને વેધ ને તેનો ભંગ.	૩૨૫	દિશાઓમાં સૂત્ર વિંટવા બાબત	૩૪૪
ધરનું નક્ષત્ર અને વ્યય જાણવાની રીત તથા તેનું નક્ષત્ર ને વ્યય લાવવાનું ઉં	૩૨૫	શંકુ સ્થાપન કરવાની રીત ...	૩૪૫
ધરના નક્ષત્ર ઉપરથી રાશિ, ને ધરોની રાશિઓ તથા ધરનું નામ અને અક્ષરોની રીત. ...	૩૨૭		
ગુણૈક્યનું કોષ્ટક.	૩૨૮		
ધરના નામના અક્ષર એકથી સોળ ધરોની રીત.	૩૨૯		
ધરના નામનું કોષ્ટકને ફલ ...	૨૩૩		

વિષય.	પૃષ્ઠ.
સૂત્ર સ્થાને રેખા દોરવા અને પ્ર-	
થમ ભીંત ચણાવવા આખત ...	૩૪૬
છંદો બનાવવાનું-મુ. ...	૩૪૬
આરણ્ય મુકવાના સ્થલ, સ્તંભની	
દિશા, ધરની ઉંચાઈ ...	૩૪૮
સ્તંભ ચક્ર, તે ઉપર છત્રની	
આવશ્યકતા ફલ ...	૩૪૮
મોભનું. મુ. ચક્રને ફલ ...	૩૪૯
ધરમાં મુખ્ય વસ્તુઓ કઈ	
દિશામાં રાખવી ને ધરમાં કુવો,	
વાવ, ખોદવામાં દિશાથી ફલ ...	૩૫૦
કુવાનું. મુ. ને વારનું ફલ ...	૩૫૧
વાવનું. મુ. વાપી કુપચક્ર ને ફલ	૩૫૨
ચુલાનું. મુ. ચક્ર, ને ફલ ...	૩૫૩
ચિત્ર કહાડવાનું. મુ. ધરમાં નહિ	
કહાડવા લાયક ચિત્રોને ફલ ...	૩૫૩
કયા ધરમાં આયાદિક ન જોવું	૩૫૪
ફેલું ધર થયા પછી પ્રવેશ કરવાને	
તેના માસો ...	૩૫૪
કયા ધરમાં પ્રવેશ કરવો નહીં	
અને કયા ધરમાં કયારે પ્રવેશ	
કરવો તથા તેનું ફલ ...	૩૫૫
ત્યાગ કરવાની આખતો તથા	
વાસ્તુપુજનનું ફલ ...	૩૫૬
અપુર્વ પ્રવેશ, અગ્ન્યાદિથી	
બળેલા ધરમાં સપૂર્વ પ્રવેશ મુ.	૩૫૭
કલશ ચક્ર ...	૩૫૭
હોમાહુતિ વિચાર ને ઉ. ...	૩૫૮
અગ્નિવાસ ઉ. વનિહવાસ અને	
હોમાહુતિ નહિ જોવાતાં કામો	૩૫૮
કલશ ચક્ર અને તેનું ફલ નહિ	
પ્રવેશ કરવાનાં નક્ષત્ર અને	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઉપાત થયે પ્રવેશ નહિ કરવાને	
કરવાથી થતું ફલ ...	૩૬૧
કુંભ મુકવાનું. મુ. ને લગ્ન સુદ્ધિ	૩૬૨
ચારેદીશામાં વામ સૂર્ય આખત	૩૬૩
સપૂર્વ પ્રવેશમાં લગ્ન શુદ્ધિ અને	
(જીર્ણ દગ્ધાદિક) ગૃહ પ્રવેશમાં	
વિશેષ ...	૩૬૪
વાસ્તુ નક્ષત્ર લગ્ન શુદ્ધિ ને	
ફલ. ...	૩૬૫
ધરમાં દેવ સ્થાપનનું અને દરેક	
દેવોની પ્રતિષ્ઠાનું મુ. ...	૩૬૫
શિવની પ્રતિષ્ઠામાં વિશેષતાને	
વિષ્ણુની ને દેવિની પ્રતિષ્ઠા ...	૩૬૭
દરેક દેવોનાં જ્યેષ્ઠ નક્ષત્રો.	૩૬૮

વાસ્તુ પ્રકરણાંતર મત-પ્રાકાર

પ્રકરણ. ...	૩૭૦
કિલ્લો બનાવવાની આખત તથા	
તેનું ફલને દુર્ગચક્ર ...	૩૭૦
કિલ્લાના પ્રારંભમાં ખાતનું-મુ.	
તથા તેનું માપ ...	૩૭૧
ગામમાં રસ્તા શેરી પોળ અને	
મહોદ્ધા બનાવવાનું ...	૩૭૩
પ્રતોલિકા ચક્ર ...	૩૭૪
કિલ્લા શિવાયના નગરનો પ્રારંભ	
કરવાનું-મુ. ફલ ...	૩૭૬
યાત્રા પ્રકરણ, ૯ મું.	૩૭૭
ગોચર ગ્રહનું ઉ. ...	૩૭૮
પ્રયાણનો પ્રકાર અને પ્રોઢ દિ	
બેદોનું લક્ષણ તથા પ્રયાણ સમ-	
યનો વિધીને ફલ ...	૩૮૦

વિષય,	પૃષ્ઠ.	વિષય,	પૃષ્ઠ.
પ્રયાણુનો વારને નક્ષત્રો ...	૩૮૧	વાર શક્તના દોષનો ભંગ ...	૪૦૦
શક્ત આખત ...	૩૮૧	તિથીમાં ખાવાની વસ્તુઓ ...	૪૦૧
યોગીનીને તેનું કોષ્ટકને ફલ ...	૩૮૨	દિશાના સ્વામિ ...	૪૦૩
યાત્રાની સંક્રાન્તિઓ ...	૩૮૨	લલાટી દિશાને કોણ ...	૪૦૪
પરિધદાને તેનું ફલ ...	૩૮૬	ઉપકાલ આદિ સમય બલ ...	૪૦૪
અભિજીત નક્ષત્રને ફલ ...	૩૮૭	રાજ્યોને યોગ યાત્રા, આરંભનું	
અશ્વિ-આદિ નક્ષત્રોની યાત્રામાં		પ્રયોજન, યોગયાત્રા વિષે લક્ષ	
નહિ લેવા યોગ ધટીઓ ...	૩૮૭	શુદ્ધિને તેથી થતું ફલ ...	૪૦૫
નક્ષત્રોના જીવ પક્ષ આદિનામે		આયોગમાં શત્રુસેના વશ થાય	
અને ફલ ...	૩૮૭	અને બીજા બે યોગ તથા બીજા	
કુલ અકુલ અને કુલાકુલ સંસારો		યોગ અને ત્વરિત ગતિ ...	૪૦૬
ફલ સહિત ...	૩૮૮	રાજવિજય યોગ ને ફલ ...	૪૦૭
(પથિમાર્ગમાં) રાહુચક્ર અને		સૂર્યાદિ ગ્રહોના જન્મ નક્ષત્રો ...	૪૦૮
ધર્મ અર્થ કામને મોક્ષ સંસારક		વેશી સ્થાનને પ્રયાણ લક્ષ શુ-	
નક્ષત્રોનું ફલ ...	૩૮૯	દ્વિમાં અશુભ યોગ ...	૪૧૦
(તિથી ચક્રનો ફલ સહિત પ્રકાર)		બુધ શુક્ર જે દિશામાં હોય તે	
અને મુસાફરીના મુદ્દતનું તિથી		દિશામાં યાત્રાએ જનાર કોને	
કોષ્ટકને ફલ ...	૩૯૨	કોને દોષ નડતો નથી તેનો અને	
અડલ તથા વિડલ યોગોને તેનું		શુક્ર માટે વિશેષ ખુલાશો ...	૪૧૨
ઉં ...	૩૯૪	ચંદ્ર શુક્રને શુક્રના અસ્તાદિ	
(યાત્રા નિમીત્તે અંકજ્ઞાન, તેનું		દોષોને તેનું ફલ ...	૪૧૪
ફલ, ને ઉં ...	૩૯૪	વક્ર-અસ્ત આદિ દોષ અપવાદ	
દિવર યોગને તેનું ઉં ...	૩૯૫	સહિતને ફલ ...	૪૧૫
કાલપાશ યોગને ફલ ...	૩૯૫	સનમુખ શુક્રનો દોષ ...	૪૧૫
પ્રયાણ કયાંથી કરવું તે આખત		યાત્રા વખતે તજવાની આખતો	
અને મનની પ્રસજતા ...	૩૯૬	ને પ્રસ્થાનમાં યોગ ચતુષ્થ ...	૪૧૭
મેષાદિ રાશિઓને સૂર્યાદિક ધા-		અનુક્રમે પ્રસ્થાન કરવાની વસ્તુ-	
તિક ગ્રહો ...	૩૯૭	ઓને પ્રાચિન આચાર્યોના મતથી	
ધાતિક વાર, તિથી, નક્ષત્ર, ને		પ્રસ્થાનનું પરિમાણ ...	૪૧૮
ફલ ...	૩૯૮	મુનિઓના મતથી પ્રસ્થાનનું અને	
ધાત લક્ષ ...	૩૯૮	પ્રસ્થાનમાં દિવસોનું પ્રમાણને	
અંદરે રહેવાની દિશાઓને ફલ	૩૯૮	તેમાં ત્યાજ્ય કરવાની વસ્તુઓ	૪૧૯

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
યાત્રા જતાં સ્ત્રી સંગ કરવાવિષેને		નવા વસ્ત્રના કાષ્ટપણ ભાગને	
મૈથુનમાં વિશેષતા તથા પ્રસ્થાન		ઉંદર વિગેરે કરડે તેનું ફલ ...	૪૩૭
કર્મા પછી પણ તજવાનાદિવસો	૪૨૦	સ્ત્રીઓને લાલ વિગેરે વસ્ત્રો અને	
વિજયા દશમિ સંગ્રહક યોગ ...	૪૨૦	આશુપણા પહેરવાનું ને અશુભ	
યાત્રામાં અવશ્ય નિર્ણય નિમીત્ત	૪૨૦	દિવસોમાં પણ વસ્ત્ર ધારણ ક-	
એક દિન સાધ્ય ગમન પ્રવેશમાં		રવાનું મું	૪૩૭
વિશેષ ને નવમદિના દિનો નિષેધ	૪૨૧	નવા દાગિના કરાવવાનું ને ટંક-	
શુભને અશુભ શુકન ફલ ...	૪૨૫	શાલ સ્થાપવાનું મું	૪૩૮
છિકને તેનું ફલ	૪૨૫	વસ્ત્ર ધોવાનું ને હથિઆર ધારણ	
અકાલ વૃષ્ટિ ને તેના દોષનો		કરવાનું અને નવિન બિછાના-	
પરિહાર	૪૨૮	ભાપર ખેસવાનું તથા વસ્ત્ર ને	
ક્યે વખતે અશુભ શકુનો શુભ		માટે વિશેષ જાણવાનું અને કા-	
જાણવાને તેનો પરિહાર ને તેના	૪૩૦	લાને લીલા વસ્ત્રનું મું	૪૩૯
અપશકુનમાં દાન	૪૩૦	પદ્મકુળ વસ્ત્ર, રૈશમી વસ્ત્ર, જી-	
યાત્રા કરીને આવતાં પોતાના		નનું વસ્ત્ર, તથા સુતરાળ વસ્ત્રને	
નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું-મું ...	૪૩૦	કંચુકી ધારણ કરવાનું ...	૪૪૦
મીશ્ર પ્રકરણ ૧૦ મું		સોના રૂપાના તારવાળાં વસ્ત્ર	
રાત્ર્યાભિષેકનું. મું	૪૩૨	અને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને વસ્ત્રા	
દેવ પ્રતિષ્ઠાનું મું ને રાત્ર્યાભિષે-		લંકારનો નિષેધ	૪૪૦
કમાં વિશેષતા	૪૩૩	વસ્ત્ર વણવાનું તથા ધોખિ વિગેરે	
શસ્ત્ર ધારણને ધનુર્વિદ્યાનો આ-		એ નવું વસ્ત્ર ધોવાનું	૪૪૧
રંભ તથા કુંતાશ્વ, સર્વાશ્વ. વિગેરે		ચંદ્રવો મચ્છરદાનિ, તોરણ.	
શસ્ત્રોનો અભ્યાસ	૪૩૪	વિગેરેનું બનાવવું અને બાંધવું	
શત્રુસાથે સંપર્કરવાનું અને મુગ-		તથા વસ્ત્રનો મંડપકે તાંબુ બના-	
ટધારણ કરવાનું	૪૩૪	વવાનું	૪૪૧
છત્ર ચામર સિંહાસન પાલખી		કાળજી આંજવું ને દર્પણમાં	
વિગેરેનું મું	૪૩૫	મ્હોઢું બેવું	૪૪૨
શીકાર રમવાનું અને શત્રુ તથા		કુસુંબી વિગેરે રંગથી વસ્ત્રો	
ચોરને બાંધવાનું ને મારવાનું ...	૪૩૫	રંગવાનું	૪૪૨
નવાંવસ્ત્ર પહેરવા ધોવાનું મું	૪૩૬	નવા વાસણનું ચક્ર તથા નવીન	
		વાસણનો ઉપયોગ	૪૪૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
આભુષણ ધડવાનું તથા રતનજીત આભુષણ ધડવાનુંને રૂપાનું મોતી તથા હીરાજીત આભુષણ કરવાનું ૪૪૩		શીવવાનું કામ કરવાનું, ચોરી શીખવાનુંને ચિત્રકામનું ... ૪૫૧	
દાળ વિગેરે અન્ન સંધવાનું અને પુરૂષોને વસ્ત્રને શણગાર પહેરવાનું મું... .. ૪૪૫		જેડા બનાવા તથા પહેરવાને મોચીનું દરેક કાર્ય તથા ચર્મ કાર્યનું મું... .. ૪૫૧	
નવી દુકાન, પેઠકિ ઝોંશીસ શરૂ કરવાનું ને લેવડ દેવડ કરવાનું તથા ખરીદવાનું મું... .. ૪૪૫		પાલખી બનાવાનુંને ખેસવાનું, ગાડી ગાડાં રથવિગેરેને પલંગ વિગેરે બનાવવાનું ૪૫૨	
ધનનો સંગ્રહ કરવાનું અને ભંડારમાં દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવાનું તથા ધનનો ખર્ચનો દાટવાનું ૪૪૬		ખાટલાનું ચક્ર તથા શિલ્પવિધાનો આરંભ કરવાનો ... ૪૫૩	
ધન શુભ મોર્ગે ખરચવાનુંને કરજ આપવાનું ૪૪૬		શસ્ત્ર ધડવાનુંને અગ્નિશસ્ત્ર ધડવાનું તથા ધારણ કરવાનું અને નદીઓવાળાં અગ્નિશસ્ત્ર બનાવવાનું ૪૫૪	
વેપાર ધંધા સખંધી હરકોષ્ટ વેપાર કરવાનું ને સર્વવસ્તુઓ વેચવાનું ૪૪૭		બાગના માલિનું તથા સોનીનું અને હજમત કરતાં શિખવાનું ૪૫૫	
લાકડાં, પથ્થર, પહેરવાનું, ને તોડવાનું, ને મલકકુસ્તીનું ... ૪૪૮		પંચકને ત્યાગ કરવા બાબત ... ૪૫૫	
સાપ પકડવાનું ૪૪૮		નોકરી રહેવાનું સન્યસ્ત દીક્ષા લેવાનું મું... .. ૪૫૬	
ધાંણીકે તેલની મીલનું-મુહૂર્ત ને ચક્ર ૪૪૯		દાસી રાખવાનું ને લાકડાં જાણી વિગેરે બાળવાની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાનું મું... .. ૪૫૭	
મચ્છી લોકોનું કાર્ય તથા મચ્છી. માર ચાંડાલ વિગેરે ધંધા શીખવાનું અને મ્લેચ્છ લોકોએ મલીન કાર્ય કરવાનું ૪૪૯		નવી સ્ત્રી ભોગવવાનું અને સુગંધ લેવાનું તથા શયા આસન વિગેરે વાપરવાનું મું... .. ૪૫૮	
સલાટ કામને કડિઆ કામ શીખવાનું ૪૫૦		દારૂ બનાવવાનો આરંભ તથા માદક વસ્તુઓ ખાવાનું મું... .. ૪૫૮	
કુંભારનું કામ કરવાનું તથા કુંભારના ચાકનું ચક્ર ૪૫૦		હળનું મું ને ચક્ર ૪૬૦	
		ખીજવાવવાનું મું ને ફણી ચક્ર મત ૧ લોને ખીજો ૪૬૦	
		ખીજવાવવાનું ને અનાજ મસ-	

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
ળવા માટે મેઢરોપવાનું તથા નવું		શરિરે તેલ મર્દન કરતાં તબ-	
અનાજ ખાવાનું મુ.	૪૬૨	વાનો વખત તથા તેલ ચોળીને	
ગાયન અને નાચ શીખવાનું		સ્નાન કરવાના વખતનું મુ. ...	૪૭૦
તથા નટ નાચકા અને વારાંગના-		(તેલ અને આંખળાં સાથે શરીરે	
ઓનું કાર્ય	૪૬૨	ચોળી સ્નાન કરવામાં વર્જીત	
તમાસાનું, નટ કામ કરવાનું ને		તિથીઓ) તથા સ્ત્રીઓને શરીરે	
ગાયન તથા નૃત્યનો આરંભ		મર્દન કરવાના પદાર્થથી વર્જીત	
કરવાનું મુ.	૪૬૩	વાર અને નક્ષત્રોને સુવાવડી	
નગારાં, મૃદંગ, વિગેરે હાથે બ-		ન્નીને નવડાવતાં વર્જીત નક્ષત્રાદિ	
બવવાનાં વાજીત્રોનું કાર્ય અને		કઅને અભ્યંગસાનનું મુ. ...	૪૭૨
વાંસલી છત્રીસવાજાં પિપુડી		ઘોડા વિગેરે પશુઓને પલોટવાનું	
વિગેરે વાજાનું મુ.	૪૬૩	અને હાથિ ઘોડા વિગેરે પર બેસ-	
ઢોરની લેવડ દેવડ કરવાનું મુ.	૪૬૪	વાનું તથા ઘોડાનું કામકાજને	
અનાંજની કાપણી અને ધાન્ય		તેનાં વિશેષ કાર્યોને પલાણુ વિગેરે	
એકઠું કરવાનું તથા ધાન્યનિ		બનાવવાનું મુ.	૪૭૪
સ્થિતી અને વૃદ્ધિનું મુ. ...	૪૬૫	હાથિ સખંધી કામ કરવાનું	
ધર ખેતર, અને જમીન વિગેરે		હાથિને અંકુશ મારવાનું મુ. ...	૪૭૪
વેચવાનું અને લેવાનું મુ. ...	૪૬૫	સાધારણ રીતે પશુનું કામ તથા	
અનાજ રોપવાનું મુ. ...	૪૬૬	તેનું રક્ષણ કરવાનું મુ. ...	૪૭૪
ધાન્ય ઝાડ લતા વિગેરે વાવવાનું		ઢોર ચરાવવાનું અને ઉંટ તથા	
અને પાણી સીંચવાનું તથા બા-		પાડા વિગેરેનું કાર્ય	૪૭૫
ગનું કાર્ય	૪૬૬	મૃગ વિગેરે વનવાશી શીંગડાવાળાં	
ધાન્યનિ કાપણી કરવાનું તથા		જનવરોના કાર્ય અને નખવાળાં	
અનાજના દાણાને છુટા કરવાનું	૪૬૭	જનવરોનું કાર્યનું મુ. ...	૪૭૬
ધાન્ય લાવવાનું ને ઝાડ ઉપરથી		પશુઓને વેચવાનું અને લેવાનું	
ફલ પુષ્પ ઉતારવાનું તથા		તથા પક્ષિના કાર્યનું મુ. ...	૪૭૬
બીજનો સંગ્રહ કરવાનું મુ.	૪૬૭	ઔષધ બનાવવાનું ને દવા આપ-	
પુળા બાધવાનું તથા ધાન્યાદિનો-		વાનું મુ.	૪૭૭
ને રસ સંગ્રહ કરવાનું કોઠારમાં		ગુમડાં ચાંદી વિગેરે ઉપર વાદકાપ	
ધાન્ય નાંખવાનું વેચવાનું મુ.	૪૬૮	કરવાનું અથવા નસમાંથી લોહી	
ઘોડાની લેવડ દેવડ, અથ અકે		લેવાનું મુ.	૪૭૭
અને બિજી ક્રિયાવિશે	૪૬૯		

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
રોગીને કટલા દિવસ પીડા રહેશે		ગણીત અને ન્યાયશાસ્ત્રનો	
અને રોગીને જલદી મૃત્યુ થવાનો		આરંભનું મું ૪૮૮	
જ્ઞાન તથા થયેલા રોગનિ શાન્તિને		ધર્મશાસ્ત્ર તથા પુરાણનો આરંભ	
તેનિ અવધિ વિશે ૪૭૯		અને જૈન વિદ્યાના આરંભનું મું ૪૮૯	
રોગમુક્ત થયા પછી સ્નાન કર-		પારશી અને અરબી વિદ્યાનો	
વાનું ને દવા આપવાનું મું ને		આરંભ ને ચાર્વાક પાખંડી	
બહાર કરવાનું મું ૪૮૧		ક્રીયાનું મું ૪૮૯	
વાયુના રોગમાં તેલ યોગવા		કુવા વિગેરે જલાશય બનાવવાનું	
અને ખરાબ લોહિ કઢાડવાનું		અને પ્રથમ રાજ દર્શન કરવાનું	
અને જીલ્લા તથા ઉલટી કર-		ને જ્ઞાતિ અને પુષ્ટિક કામોનું ૪૮૧	
વાનું ને રક્ત મોક્ષણ સ્નાન... ૪૮૧		પરબ્રહ્મની પાણીની જગ્યાનું	
રસ ક્રીયા કરવાનું અને રસાય-		તથા નવાકમંડમાં જળ ભરવાનું ૪૮૧	
ણનું શેવનનું મું ૪૮૨		વહાણુ ચલાવવાનું અને તેમાં	
ડામ દેવાનું અને નખને દાંતના		ખેસવાનું, ને તેના નક્ષત્રો ને	
કાર્યનું મું ૪૮૨		માલ ચડાવવાનું મું ૪૮૩	
બ્યાજે ધન આપવાનું અને		સમુદ્ર નદી વિગેરે પાણીવાલા	
નાણાં પાછાં લેવાનું મું ... ૪૮૪		સ્થલોમાં થઈને જવા માટે માર્ગ	
દેવું કરવાનું ને પૈસાની લેવડ		બાંધવાનું ને શેતુ બાંધનું મું ૪૮૪	
દેવડમાં નિપીદ નક્ષત્રો અને		મીઠું પકાવનું ને ધર્મ ક્રીયાનું ૪૮૪	
દિવસો ૪૮૪		મંત્ર વિગેરે દિક્ષા લેવાનું તથા	
ખોવાયેલું કે ચોરાયેલું ધન		મંત્ર યંત્ર વૃત તથા ઉપવાસ	
અથવા કોઈપણ વસ્તુ પાછી		વિગેરેનો આરંભ ૪૮૪	
મલશે કે નહિ તે જ્ઞેવાનીરીત		વીર સાધવાનું ને ધર્મ જ્ઞાન	
તથા અનામત થાંપણ મુકવાનું ૪૮૫		ફેલાવા કરવા જવાનું મું ૪૮૫	
નૃસિંહ મંત્ર વિગેરે વીર સાધ-		રાજની શેવા ને દત્તક લેવાનું	
નાદિ મંત્રવિદ્યા શીખવાનું અને		અને સોગન ખાવા કે લખત	
ઝાડ રોપવાનું, મું ૪૮૫		કરવાનું મું ૪૮૭	
ખોવાયેલી રકમના દરેક નક્ષત્રોના		ગુરુ શુક્રનો દોષ કષ્ટ બાળતોમાં	
નામનું તથા તેનીદિક્ષા અને મલ-		નડતો નથી તે ૪૮૮	
વાના દિવસોના સમયનું કોષ્ટક ૪૮૭		પ્રેતકર્મ બાળત ને શ્રાધ ... ૪૮૮	
બ્રાહ્મણાદિક તથા ક્ષત્રિય વૈશ્ય		યુદ્ધ કરવાનું તથા જીગાર	
શુદ્ર પરત્વે કાર્ય કરવાનું મું ૪૮૮		રમવાનું મુહુર્ત ૪૮૯	

વિષય. **પૃષ્ઠ.**
અનાધ્યાય પ્રકરણ ૧૧ મું.
 ભણવામાં ત્યાગ કરવાનાં તિથી
 નક્ષત્રો ને તેનું કોષ્ટક ... ૫૦૪
 અનાધ્યાયમાં વેદાદિક ભણવાનો
 નિર્ણય ... ૫૦૯

પદલી સરઠ પ્રકરણ ૧૨ મું.
 ગરોળી કે કાચડો શરીર ઉપર
 ચડે કે પડે ને નેના દોશોની
 શાન્તી તેનું ફલ ... ૫૧૨

ગોચર પ્રકરણ ૧૨ મું.
 ગોચર ગ્રહોથી થતું ફલ અને
 તેના શુભા શુભ ગ્રહો ... ૫૧૫
 તારા આખત ... ૫૧૬
 ચંદ્ર બળમાં વિશેષ વિચાર અને
 સૂર્યોદિ ગ્રહોનાં નંગો ... ૫૧૭
 નેષ્ટ તારાઓ આખત અને તેની
 આવૃત્તિનું ઉં ... ૫૧૮
 કાર્યોમાં ગ્રહોની વિશેષતા અને
 જન્મની તારામાં વિશેષતા ... ૫૧૯
 દીનદશા કહાડવાની રીત ... ૫૨૦
 ગ્રહોના વેધ આખત તથા હિમા-
 લય પર્વતથી વિન્ધ્યાચલ પર્વત
 સુધીના વચમાં આવેલા દેશોને
 બીજા દેશોમાં વેધ જોવાની રીત. ૫૨૨
 વેધાયલા ગ્રહોથી થતું ફલ અશુભ
 ગ્રહનું શુભ અને શુભ ગ્રહનું
 અશુભ ફલ ... ૫૨૨
 શુભને અશુભ વેધોનું કોષ્ટક ૫૨૩
 હિમાલયથી વિન્ધ્યાચલના મધ્ય
 ના દેશો માટે અને બીજા દેશો
 માટે વેધ જોવાનું ઉં ... ૫૨૪
 બીજા દેશો હિમાલયથી વિન્ધ્યા
 ચલના મધ્યના દેશો માટે વામ
 વેધનું ઉં ... ૫૨૫

સંક્રાંતિ પ્રકરણ ૧૩ મું.
 સંક્રાંતિ સમયે પુણ્ય કરવા વિષે. ૫૨૮
 આર સંક્રાંતિના વારને નક્ષત્ર પરથી

વિષય. **પૃષ્ઠ.**
 આવતાં નામો અને ફલ તથા
 દિન રાત્રિમાં સંક્રાંતિ થવાથી ફલ
 અને અયનની સમજૂતિ તથા
 બીજી સંક્રાંતિઓનાં નામો. ... ૫૨૯
 ગોણને મુખ્ય સંક્રાંતિનો પુણ્ય
 કાલ અને અર્ધ રાત્રે સંક્રાંતિનો
 વિશેષ વિચાર ... ૫૨૯
 અયન વિષે ઉદયાસ્તાદિ દોષનો
 અપવાદ ... ૫૨૯
 વિજ્ય પદ્ધતિ સંક્રાંતિઓમાં
 પુણ્યકાલ ... ૫૩૦
 સંક્રાંતિમાં ઉપયોગી સમાદિ
 નક્ષત્રો અને સમાદિ સંજ્ઞાઓનું
 પ્રયોજન અને કર્ક સંક્રાંતિમાં
 વિશોપકા ને સૂર્યસંક્રાંતિની ફલ
 સહિત અવસ્થાઓ. ... ૫૩૧
 સંક્રાંતિમાં કરણ ઉપરથી વાહન,
 વસ્ત્ર, હથિઆર, ભક્ષ્ય, લેપન,
 જાતિ, પુષ્પ વિગેરે જોવાની
 આખત તથા સંક્રાંતિથી દરેક
 માણસને થતું ફલ. ... ૫૩૨
 અધિક માસને ક્ષયમાસ આખત
 ને ક્ષયમાસમાં જન્મ મરણનો
 નિર્ણય. ... ૫૩૪
 અધિકમાસ આખત ને તેમાં
 ત્યાગ કરવાનાં કામો. ... ૫૩૫
 ગ્રંથા લંકાર. ... ૫૩૫
 ગ્રંથ કર્તાનું વર્ણન ને આ ગ્રંથ.
 ભણવાથી થતું ફલ. ... ૫૩૬
 આશિર્વાદ ને ગ્રંથ કરવાનું
 કારણ. ... ૫૩૮
 ગ્રંથની ટીકા અને ગ્રંથની ટીકા
 કરવાનું કારણ ... ૫૩૯

ભાષાંતર કર્તાને જ્યોતિષ સંબંધીના
ઉત્તમ કામોના મળેલા કેટલાક
અભિપ્રાયો.

For the lovers of the Science
of Astrology.

The work of Astrology is being done by us on the Scientific principles of Mathematics.

We do not like to praise ourselves but we refer our readers to the testimonials we have received from many literary persons and other well-known gentlemen, and request them to satisfy themselves by giving us trial.

We prepare new Horoscopes and accurately predict "what will befall one in the course of a particular year." As for those who have no Horoscopes we can answer their questions on business bases of the times when they are asked. People from up-country might send in their name, age and exact time (hour, minute and second) when they write to us and we can reply to their questions from these only.

Our experience extends over a period of twelve years.

Particulars as regards fees etc. can be had on application to the undersigned. Attendance from 9 to 11 A. M. and 4 to 7 P. M.

Joshi Someshwar Dwarkadas,

OPPOSITE—Goraram's temple,

Bhai Jivanji's lane, House No. 4 Third storey,

BOMBAY.

પ્રસ્તાવના.

ગ્રહસ્થો, સર્વે વિદ્યામાં, જ્યોતિષવિદ્યા પણ એક ઉચ્ચો દરજ્જાએ ભોગવે છે. જે શીખતાં, ધણા વખત જવા છતાં, સંપૂર્ણ જાણી શકાતું નથી. છતાં, થોડી મેહેનતે એક એ પુસ્તકવાંચીએ શીખી બની, ગણીતને ફળાધીશ સાથે જાણીયે છીયે, એવો ડાળ બતાવી, પોતાના નિભાવને માટે ધંધો કરવા મંડી જાય છે. જેથી, તેઓ ખરૂં કામ બીલકુલ કરી શકતા નથી. ને, પુછનારને તેથી જોતીષ ખોટું લાગે છે. કહેનાર વિગેરેની ખામીને લીધે કંઈ જ્યોતિષ-વિદ્યા ખોટી થતી નથી. હાલમાં થોડું શીખી, પોતાનો ધંધો ચલાવનારા જોષીયોની સંખ્યાનો વધારો છે. ને જાણકાર જોશી ધણા જ થોડા છે. મારે જોષીયોનાં વખાણ કે નિંદા કરવી નથી. કેમ જે, હું પણ તેઓમાંનો એક છું. હું જોતીષવિદ્યા બરાબર જાણું છું કે નહી, તેનાં વખાણ મારે મોહોડે નહીં કરતાં, મારા ખરા કામોની તારીફ ગ્રહસ્થો, વિદ્વાનવર્ગ, ધંધાદારીયો, અને અધીકારીઓ, જેઓને મેં ગણીતકામ ને ફલાધીશ જે બવિધ્યની બનવાની બીના કહીને પુરેપુરો સંતોષ આપ્યો છે, તેઓ મહેરબાનો તરફથી મળેલાં સરડીશીટીટો ઈંગ્રેજી ચાતો ગુજરાતી જે ભાષામાં આવેલાં છે, તેજ ભાષામાં તમો પાસે રજૂ કરું છું. જે વાંચી, હું જોતિષ જાણું છું કે નહી, તે વિષે તમારી મરજી મુજબ મત આંધશો. જેથી, જેઓને જોતિષ જાણવાની ઇચ્છા છે, કે શીખવું હોય, અથવા ફલાદેશ જાણવું હોય, તેઓને જો અમારી મુલાકાત લીધા પછી બીજા સાધારણ જોશીઓથી જે અસંતોષ થાય, તે કરતાં જો અમો તરફથી કંઈક વિશેષ સંતોષ થશે તો મારો તથા પુછનારનો ખેડનો લાભ જળવાશે. તેમ થવાથી આ છપાવાને લીધેલી મેહેનત સફળ થઈ એમ હું માનીશ.

વિશેષ, થોડાંક સર્ટીફિકેટ આપનાર પોતાનું નામ જાહેરમાં મુકવા ખુશી ન હોવાથી, તેઓની સર્ટીફિકેટ નીચેનાં નામ છાપવામાં આવ્યાં નથી, પણ હમારે ઘેર જે કાંઈ તેમાંની અસલ સર્ટીફિકેટ જોવા માગશે, તેઓને ખુશી સાથે બતાવવામાં આવશે. તેમજ ફક્ત કેટલાકોની એન્ડ્યુએટની ડીગ્રીજ લખી છે પણ તે ગ્રહસ્થો પોતાનો ઓદ્ધો જણાવાને નાખુશ છે પરંતુ તેમાંના ધણા ખરા હાલમાં મોટા અધીકારીયોજ છે.

હમારે ત્યાં જ-મોત્રી, પ્રતોત્રી, પ્રશ્ન મુકવું, ટપકા નવા બનાવવા, વર્ષનાં દરેક જુદે પ્રકારે ફળ, વર્ષફળ, આખી જીંદગીનું ફળ, વિગેરે બનાવવામાં ને જોઈ આપવામાં આવે છે. તેમજ દરેક મુહૂર્ત, વરક-ચાના ટપકાનો મેલાપક, ખાત્રીથી જોઈ આપીએ છીયે. એક વખત કામ સોંપી ખાત્રી કરી જુઓ.

મેળાપનો વખત સવારે મું. ટા. ૧૧ વાગ્યા સુધી, સાંજે ૪ પછી ૭ સુધી, હમારે મુકામે મળીશું. ૧૧ થી ૪ બોલાવનારને ત્યાં જવાનો વખત છે. વિશેષ ખુલાસો પુછાવનારને પુરતો જવાગ આપવામાં આવશે. બહારગામનાં કામ પોષ્ટ મારફતે કરીશું. તેઓએ પોતાનો ટપકો, જ-મોત્રી, વર્ષાફળ અથવા કંઈ ના હોય તો પ્રશ્નનો ટાઇમ, અને પોતાનું નામ મોકલવાથી બવિધ્ય કહેવામાં આવશે. બાહાર ગામથી ટપકો વિગરે મોકલનારે અનતા સુધી રજીસ્ટર કરીને મોકલવું કે જેથી ગુમથવાનો સંભવ રહે નહીં

હમારું ઠેકાણું:—મુ'બઈ, કાકોરદાર ગોરા રામના દેવલ સામે બાઇ જીવજીની ગલીમાં, ઘર નં. ૪ ત્રીજે માળે, જોશી-સોમેશ્વર દ્વારકાંદાસ, કપડવંજવાળા. કરવાથી અમોને કાગળ મળશે.

મીલના કારડીંગ અને સ્પીનીંગ માસ્તરનો મત.

Bombay 6th August 1919.

I feel much pleasure in giving this credential to Joshi Someshwar Dwarkadas Kapadvanjvala whom I have known for a long time.

He is a thorough master of his science and is an author of good many books on astrology. His readings leaves nothing that one could desire, and a man like him really deserves a good support from public.

His knowledge in making horoscopes, Varashfals, and Janmotris is very good and proves that they are done by a master hand.

I wish him all success in his career.

(Sd.) Cawasjee P. Sirkari.

Carder & Spinner.

The Globe Manufacturing Co. Ltd.

અમદાવાદ સ્પેશિયલ કોર્ટના રીડાયર્ડ જજ અને લુણાવાડા
સ્ટેટના દીવાન સાહેબનો મત.

Lunawada, 1st July 1919.

THIS is to certify that I have known Mr. Someshwar Dwarkadas Joshi for about five years. I am glad to state that most of the principal events which he predicted after preparing my "Varshafals" have happened. He has published Jyotish Kalpataru and other works on astrology which are highly spoken of and contain much useful information. He possesses, in my opinion, a very good knowledge of the complete science of astrology and he deserves encouragement as he has made a good study and spent moneys in publishing important books. I have recommended him to many of my friends and they speak highly of his abilities as an astrologer.

(Sd.) G. V. Saraiya.

Dewan, Lunawada State.

એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ને વિલાયતમાં પાસ થયેલા
ડી. પી. એચ. ડૉક્ટરનો મત.

Certified that Joshi Shomeshwar Dwarkadas is well versed in the science of astrology. He is consulted on many occasions by me. I can safely recommend him to any body wanting to know what the science of astrology can mean and say that this man can predict quite true.

(Sd.) M. N. Balsara,

L. M. & S.

D. P. H. (comb)

વકીલનો મત.

THIS is to certify that I was introduced to Mr. Shomeshwar Joshi by my Parsee friends who spoke highly of him. I showed him my son's horoscope. In the first instance his prophecy was not fulfilled. But on the second occasion it turned out to be true and my son was taken into the Provincial Civil Service.

P. N. Pandit.

High Court Pleader.

6-1-1919)

Sirsi— —)

એલ. સી. ઈ. ઈજનેરનો મત.

Bombay, 13th, September 1906.

It gives me great pleasure to certify that the astrologer Mr. Shomeshwar Dwarkadas Kapadvanjwala was introduced to me about six years ago by a friend of mine who knows astrology and who was satisfied with the work of Mr. Shomeshwar. On many occasions during the above period I have consulted him. He used to tell me true future either good or bad. His mathematical knowledge of astrology appears to be sound. I shall be glad to hear of his future advancement.

(Sd.) J. M. Fitter,

L. C. E.

બી. એ. એલ. એલ. બી. નો મત.

It gives me great pleasure to certify that Joshi Shomeshwar Dwarkadas has been known to me for the last three years. I have had several horoscopes prepared by him and am glad to say that I am highly satisfied with the sincerity and accuracy of his predictions and correctness of his mathematical calculation. I sincerely recommend him to all wishing to consult an astrologer.

Indian Specie Bank Ltd. (Sd.) **Hiralal Motiram.**

Bombay 24-3-08.

B. A. L., L.

પારશી સોલીસીટરનો મત.

Bombay, 10th. October 1907.

I have known Mr. Shomeshwar Dwarkadas for some years. He has prepared horoscopes etc. for different members of my family; and although I know nothing of the science I am able to say that his statements as to future events. etc. having a very large majority of cases that I have come accross proved in the result verycorrect and accurate.

Parsi Solicitor.

મુંબઈ, તા. ૧૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૦૭

જાત મને લખવાને ધણો ખુશી ઉપજે છે જે, જોશી મહારાજ સોમેશ્વર કપડવંજવાલાને લગભગ નવ વરસ થયાં હું ઓળખું છું અને એ મુદત દરમિયાન વારે ધડીએ હું એવળુના સંબંધમાં આવ્યો છું. અને હું કહેવાને ધણા ખુશી છેલ્લે જે એવળુ જોતીષ વિદ્યામાં ધણા બહુલા તથા કુશળ છે. એવળુ ભવીષ ધણું સરસ રીતે વર્તી શકે છે. અને એવળુનું ધણું ખરું સાચું નીવડે છે. એવળુને જોતીષ વિદ્યાનો ધણા અનુભવ છે. અને ટપકા જ-મોત્રી તથા કેશવીને લગતું ગણીત ધણું ચોક્કસામથી તથા બારીકામથી પોતાનું કામ ધણુંજ પ્રમાણીકપણે કરે છે. અને એવળુના કામથી હું હમેશ ખુશી થયો છું, મારા ઓળખાણવાળાઓમાં એવળુની હું હમેશ બલામણુ કરું છું. અને તે લોકોને મહોડેથી એવળુના કામની તથા હુસીયારીની વખાણુ સમજું છું. હું એવળુને એવળુના ધંધામાં દરેક ફતેહ ધરું છું.

અરદેશર કાવસજી દાદાચાનજી,

એલ. સી. ઈ. ઈનનેર

ખેતવાડી બારમી કાસ લેન સુનાવાલા બીલ્ડીંગ.

એલ. એમ. એન્ડ, એસ. ડાક્ટરનો મત.

I was never a believer in the science of astrology but was recommended by one of my friends, a learned young gentleman, to have my original horoscope enlarged with minute planetary calculations. He referred me for this to Joshi Shomeshwar Dwarkadas and I am extremely pleased to certify that his predictions have been quite accurate and at certain times have proved me a valuable guide in the right direction of my undertakings.

BILIMORA.

8-8-08.

(Sd.) **D. B. Engineer,**

L. M. & S.

ક્રીઅરરોડ કોટ, મુ'ખર્ષ, તા. ૧૨-૮-૦૬

જોશી શેઠ સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ,

જાત આપની વિદ્વાતા માટે મારી અનેક પ્રસંગે ધણી ખાતરી થઈ છે, અને તેથી આપની ઇચ્છાને માન આપીને આ પત્ર મારી પ્રશંસાનો આપને લખી વાલતાં ખુશી ઉપજે છે. જ્યોતિષવિદ્યા મારી ખાતરી થઈ છે કે એક ધણું ખોટું અને વિદ્વાતા બધું સાચું છે. અને તેમાં આપનો અભ્યાસ વગર શકે ઉઠે અને પાકે છે. આપે મને કરી આપેલાં અનેક વર્ષકલો ધણી લદ્દ સુધી સાચાં થયાં છે, અને આપ એ શાસ્ત્રમાં કુશલ છો, એમ હું પ્રમાણીકપણે માની અને કહી શકું છું, એક અનુભવી જ્યોતિષી તરીકે હું આપની ધણી ખુશીની સાથે અત્રે બલામણુ લખી વાલું છું.

લી. સેવક ખહુમનજી. ન. કાખરાજી.

હાયકોર્ટના એડવોકેટનો મત.

Bombay 22nd July 1921.

I feel great pleasure to certify that Joshi Someshwar Dwarkadas Kapadvanjwala is an expert in the reading of horoscopes. His merit is that he does not hesitate to tell out the future whether good or bad. His accuracy in calculations is sound and enviable. I had some occasions to consult him and at each time I was satisfied with his reading. His predictions have turned out true and correct.

(Sd.) **TULSIDAS. K. THANAWALA,**

B. A., LL. B., Advocate.
High Court.

સોલીસીટરનો મત.

Dady Seth Agiary Lane.

Bombay 19th April 1918.

My horoscope was shown to Joshi Someshwar Dwarkadas several times and the forecasts that he made on each occasion have proved true. To those who wish to consult an astrologer Joshi Someshwar may be safely recommended as a proficient astrologer.

(Sd.) DEVIDAS A. KASABVALA.

B. A. LL. B. Solicitor.

રા. રા. જોશી સોમેશ્વર દ્વારકાદાસને આજ આઠ વર્ષ થયાં હું ઓળખું છું એ મુદતમાં ધણાક પ્રસંગે એમની સલાહ લેવાનું મને કામ પડ્યું છે. અને દરેક વખતે જો કાળજીથી અને ગણતરીથી એમણે ભવિષ્ય ભાખ્યું છે, તેથી હું સંતોષ પામ્યો છું. જ્યોતીષ શાસ્ત્રનો એમનો અભ્યાસ બહુ ઉંડો છે, અને જો આરીકીથી એવણુ જન્મપત્રીકા, વર્ષફળ, કેશવી વિગેરે બનાવી આપે છે, તે એમના જ્ઞાનનો પુરતો પુરાવો છે, મારા બચ્ચાંઓની તેમજ મારાં કુટુંબીઓની જન્મપત્રિકા મેં એવણુ પાસે બનવાવી છે, તેમજ તેઓને લગતા મહત્વના સવાલોને માટે એમની સલાહ લીધી છે. અને એ દરેક બાબત એમણુ પોતાના અભ્યાસના અને અનુભવના બળથી ખાત્રીપૂર્વકરીતે સિદ્ધ કરી આપી છે. સાથે એમનો વિવેક અને નાના કે મોટા દરેક માણસનું કામ જો કાળજીથી એવણુ બાળવે છે, તે માટે એમને ધન્યવાદ ધરે છે. પરમેશ્વર એમના જેવા મનુષ્યને દિર્ઘાયુષ્ય બક્ષે અને એમના ધંધામાં એવણુ હજી વધારે નામના મેળવે, એવી હમારી પ્રાર્થના છે.

મુંબઈ, તા. ૧૪-૨-૧૯૦૯

ન. દી. મીસતરી, એલ. સી. ઇ. ઇન્નેર

પારસી સોલીસીટરનો મત.

Bomby, 27th January 1909.

I have known Joshi Someshwar Dwarkadas for five years. He has prepared horoscopes for different members of my family and I am perfectly satisfied with his work.

His predictions as to future events and statements as to past events have turned out to be correct.

He has been found to be a very painstaking and an honest man and I can safely recommend him to every one wishing to consult an astrologer. He is so far as I have been able to judge well versed in the science of astrology which he has made his special study.

(Sd.) PARSI SOLICITOR.

બેરીસ્ટરનામત.

36, Nepean Sea Road,
Malabar Hill, Bombay 7th March 1918.

I have expressed my opinion separately regarding the Astrological works of Joshi Someshwar Dwarkadas ; I know him from 1910 and since then I have had many occasions of testing his knowledge of Astrology. I have much pleasure in saying that his predictions have been mostly found correct and satisfactory. I was particularly struck with his decision in a case of dangerous illness wherein he boldly asserted that nothing would happen to the patient when the Doctors and all had given up all hopes. He came out true and raised himself considerably in the estimation of myself and others.

T. J. DESAI,
BARRISTER-AT-LAW.

સોલીસીટરના મત.

I know Joshi Someshwar Dwarkadas to have well studied the science of Astrology and competent in casting and reading of horoscopes. I am satisfied with his work and recommend any one interested to give him a trial.

24-4-18.

(Sd.) E. M. Bahadurji.

મેડીકલ ડૉક્ટરનો મત.

I have great pleasure to bear testimony to Mr. Joshi Someshwar Dwarkadas proficiency in astrology. His predictions regarding my Daughter's death and other circumstances came to pass accurately as to time &c. His knowledge in the mathematic portion of the astrology is sound. I know Mr. Someshwar for last ten years and my good opinion of his ability is based upon frequent visits on different occasions.

A short visit to this gentleman will convince any sceptic mind that astrology as a science deserves a place amongst other literature.

MAHIM.

20-8-06.

(Sd.) J. M. PANDYA,

MEDICAL OFFICER IN CHARGE,

WADIA DISPENSARY.

Esmailji Mulla Vallibhoy
of Vallibhoy Kaderbhai & co.

Bombay,—

તા. ૫ મી જુન ૧૯૦૬.

રાજપીપલા સ્ટેટના સર ન્યાયાધીસનો મત.

NADOD.

10th March 1921.

This is to certify that I have had several occasions to consult Joshi Someshwar Dwarkadas, whom I know for the last ten years. I always found that he knew his subject thoroughly and scientifically. Naturally, his predictions come out true very often, especially as he has a very long experience of his line.

He has compiled books on astrology from various Sanskrit authors, which can also be consulted with advantage.

K. N. MARPHATIA, B. A. LL. B.

Chief Judge,

RAJPIPLA STATE.

જેશી મહારાજ સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ જોગ શ્રી મુખર્ધ,

જત હું આ લખીને જણાવવા ધણેજ ખુશી છું જે તમારો જ્યોતીષ વિદ્યાનો અનુભવ ધણેજ સારો અને કાબેલીયત ભરેલ છે, જે વીશેની મારી પુરી ખાત્રી તમારા સાથના મારા લગભગ (૭) સાત વરસ દરમીયાન ધણીક વખત ધણીક સંજોગે થયેલ પ્રશ્નેના મળેલા સંતોષકારક ખુલાસાઓ, અને જવાબથી અને કેટલીક જન્મપત્રીકાઓ તથા ટપકાઓ તથા પ્રશ્નોત્તરીઓ અને વર્ષિકોમાં તમોએ જણાવેલ ભવિષ્ય ધણે ભાગે મળતું આવે છે, તેથી થઇ છે.

વિશેષ હું ઇચ્છું છું કે આ વિદ્યાના શોકીનો માહેલા કોઈ પણ ધણી જે તમારા સાથે કામ પાડશે તે પોતાને પુરતો સંતોષ મેળવેલો જશે. હાલ એજ.

લી. સેવક ઇસમાઈલજી. મુ. વલીભાઈ

લાકડાંવાળાના સલામ.

એલ. સી. ઈ. ઇજનેરનો મત.

3 Church Gate, Street Fort
Bombay, 11-3-1909.

K. D. Sanga, L.C.E.
Architect,

I have known Joshi Someshwar for the last three years. He appears to be well versed in astrology and is a good hand at-preparing horoscopes. He has prepared horoscopes of several friends and acquaintances.

(Sd.) K. D. SANGA, L.C.E.

સીવીલ્યનનો મત.

Bombay, 27th May, 1915.

I have very great pleasure in recommending Mr. Someshwar Joshi to the attention of all interested in the science of astrology. Though latterly scoffed at in India and Europe alike as a professional fraud, astrology is steadily gaining favour in both countries as a science full of great possibilities. It is certainly difficult to explain the

relation between the course of human life and the movements of heavenly bodies, but I can say with equal certainty, judging purely from results, that there must be some connection between the two. My family and myself have often consulted different astrologers, and I am very glad to say that nobody's predictions have ever turned out so true as those of Mr. Someshwar Joshi. He does not hesitate to foretell evil, if there is any in store, and he always takes considerable care in the necessary astronomical calculations. I hope Mr. Joshi will be able to establish this science on a practical and thorough basis, and wish him every success in it.

(Sd.) CEYLON CIVIL SERVICE.

એલ. સી. ઇ. ઇન્જનેરનો મત.

No. 9, Hornby Road, Fort,
Bombay 19th January, 1909.

Joshi Someshwar Dwarkadas.

I have great pleasure to certify that Joshi Someshwar Dwarkadas has taken very great interest in preparing horoscopes and other particulars for me relating to the Science of Astrology.

He commands a perfect knowledge of the Science and is very painstaking and honest worker.

I am satisfied with the results of past and present life for which he worked so cleverly for me.

He is a trustworthy and faithful "Joshi."

(Sd.) BOMANJEE A. WADIA,

L.C.E.

એલ. આર. સી. પી. ડાક્ટરનો મત.

Kapadvanj 16th April 1909.

This is to certify that I am thoroughly satisfied with the work I entrusted on several occasions to Someshwar Dwarkadas. I have full confidence in him and safely recommend any body who desires to consult any reliable astrologer. I wish the astrologer every success in future.

(Sd.) FRAMJEE MANECKJI,
L. R. C. P. etc.,
Private Practitioner,
KAPADVANJI.

મુખર્ષ મેદાનની પોલીસ કોર્ટના યુરોપીયન સાહેબનો મત.

Someshwar Dwarkadas Joshi computed my son's and my horoscopes and has foretold certain events which have come to pass. He is a painstaking and a fairly accurate astrologer.

Police Court. } (Sd.) one POLICE COURT EUROPEAN
Bombay 31-10-08. } GENTLEMAN.

સોલીસીટરનો મત.

Century Buildings,
Hornby Road.

Bombay, 20th March 1915.

I have very great pleasure in certifying that Joshi Someshwar Dwarkadas is a perfectly competent astrologer. He has studied the subject of astrology as a science and systematically, and he is an honour to the profession. A visit to him will convince the most sceptic that astrology is not a superstition as is generally believed, but it is a science based on certain astrological and astronomical

calculations. He is perfectly sound in all mathematical calculations and predicts future events with remarkable accuracy. I can safely recommend him to any one wishing to consult an astrologer.

G. B. PANDYA,
Solicitor High Court,

વકીલનો મત.

I know Joshi Someshwar Dwarkadas and am able to say from personal knowledge that this predictions are accurate in most cases.

21-12-08. (Sd.) PARSI VAKIL, HIGH COURT,
B. A , LL. B.

ધલેકટ્રીક અને મિકેનીકલ ઇન્જીનીયરનો મત.

This is to certify that Mr. Joshi Someshwar Dwarkadas is a perfect Joshi. I had shown him my horoscope, and I have found him to be accurate and clever in the science of astrology. Upto this time many things which he had told me were found to be true. He is a perfect gentleman. I have given him this certificate and he may make use of it to his advantage.

(Sd.) P. S. DUBASH,
ENGINEER.

એક મિત્ર જેમનો જોતિષનો કાંઇક અભ્યાસ છે. તેમની બલામણુ ઉપ-
રથી જોશી સોમેશ્વર દ્વારકાદાસને આ લખનારનાં છોકરાઓના ટપકા ખનાવવાનું
કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. જે એમણે કાળજીથી કીધેલું લાગે છે. અને
એ કામનો એમનો અનુભવ ઠીક જોવામાં આવે છે.

લી. પેસ્તનજી ધનજીભાઈ મહાલક્ષ્મીવાલા.

ભાવનગર, તા. ૨૪-૪-૦૬

(૧૫)

એલ. સી. ઇ. ઇન્જિનેરનો મત.

60, Tamrind Lane, Fort

Bombay 10th September 1907.

I hereby certify that Joshi Someshwar Dwarkadas is known to me for the last four years. He is well versed in astrology and he foretelle the future correctly. He is my family astrologer and has prepared horoscopes for many members of my family. He has also prepared a " Keshvi" for me and good many events mentioned therein have occurred at the stated periods. I have recommended him to my many friends and they seem to have been pleased and satisfied with this work. I would be too glad to see him prosper in his work.

(Sd.) MERWANJI M. MISTRY,

L.C.E.

એલ. એમ. એન્ડ એસ. ડાક્ટરનો મત.

17, Dockyard Road,

Mazgaon, Bombay 19th, April 1909.

I have great pleasure in giving this certificate to Mr. Someshwar Dwarkadas Kapadvanjwalla. He is so perfect in his science of astrology that most of his predictions have come to be true.

Besides that he is a perfect gentleman and that he has no greed for money.

I can safely recommend him to any body else.

(Sd.) M. J. Dubash,

L.M. & S.

વકીલનો મત.

I have great pleasure in saying that Joshi Someshwar Dwarkadas is a very clever astrologer. He is known to me these last three years. I have on various occasions consulted him and have found him accurate. He is not one of those who care only to get as much out of the pockets of the people consulting them as they can. He is not at all greedy and himself believes the science and has a sound knowledge of astrology.

(Sd.) **Manibhadra Nilkantrai,**

CHHATRAPATI,

B.A., LL.B.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.. ડાક્ટરનો મત.

Bombay, 6th August 1910.

I was one of those who did not believe in the science of astrology, as unfortunately, the local astrologers are more quacks than genuine. Mr. Someshwar Dwarkadas (Joshi) was recommended to me by some friends as a reliable astrologer and I have great pleasure to certify that his statement as to the future events of my life turned out true. He is honest, pains-taking and very careful in his work and calculations. I would safely recommend him to those who wish to consult a competent fortune-teller and I am sure they would not be disappointed.

(Sd.) S. N. Writer.

L.M. & S.

(૧૭)

વકીલનો મત.

"Cama Castle"

Station Ghat Koper.

28th June 1909.

Having been asked by Mr. Someshwar Dwarkadas Josh, to testify as to his knowledge of reading horoscopes &c. I have the pleasure to certify that he is sans doute, well Versed in this science as could be evidenced from some striking events of the past disclosed by him in my life.

I can not rest content without observing that this science has now been dwindled down almost into a Nullity and degenerated in to imposture and hypocrisy in the hands of quacks but persons of his letters would in near future revive the same into its original sublimity.

PHIROZSHAW JAMSETJI,

B.A., LL.B.,

Vakil, High Court.

વકીલનો મત.

I have much pleasure in recommending Mr. Someshwar Dwarkadas as a competent Joshi. His predictions are upto mark and his knowledge of calculations very sound. He has a perfect mastery over the more intricate branch of Astrological calculations especially of "Keshawi." I have seen his work and I am thoroughly satisfied with it.

B.A., LL.B.,

Parsi Vakil, High Court.

11-6-09.

Picket Road, Bombay.

•

•

•

•

•

•

•

Publisher :

JOSHI SOMESHWAR DWARKADAS.

બાપાન્તરકર્તા,—જેશી, સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ.

જન્મ.

સંવત્ ૧૯૩૧. શાકે ૧૭૯૭.
શ્રાવણ વદી ૩૦ ને સામવારે
સૂર્યોદયથી કંઈ ઘટી ૨૯ પલ ૨૪
વખતે. તા. ૩૦-૮-૧૮૭૫.

હેઠ,—મોટા રામજી મંદિર,
રાવળપારમાં.

જીલ્લે, ખેડા,

મુકામ, કપડવંજ.

હાલ હેઠ,—ડાકોરદ્વાર,
પોસ્ટ આડીસની સામે,
ભાઈ જીવણજીની જમીમાં,
ઘર નં. ૪-ત્રીજે માળે,

મુકામ—મુ'બઈ.

॥ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥

अन्यविषय सहित मुहूर्तमार्तण्डं गुजराती भाषान्तर.

॥ अन्धकर्तुं भंगलायत्यर्थः ॥

सिंदूरोल्लसितमिभेन्द्रवक्त्रमंबां श्रीविष्णुं वियतिचरान् गुरुन्प्रणम्य ॥
बह्वर्थं विबुधमुदे लघुं मुहूर्तमार्तण्डं सुगममहं तनोमि सिद्धयै ॥१॥

अन्वय—सिंदूरोल्लसितम् इभेन्द्रवक्त्रम् अम्बाम् श्रीविष्णुं वियतिचरान्
गुरुन् प्रणम्य, बह्वर्थम् लघुम् सुगमम् मुहूर्तमार्तण्डम् विबुधमुदे
सिद्धयै अहम् तनोमि ॥१॥

अन्वयार्थ—सिंदूरोल्लसितम् सिंदूरती शोभायमान. इभेन्द्रवक्त्रम्
हाथीना जेवा मुभवाणा गणपतिने. अम्बाम् सरस्वतीने. श्रीविष्णुम् लक्ष्मी
सहीत विष्णुने. वियतिचरान् अडोने. गुरुन् शास्त्रनो उपदेश करनारा
गुरुओने, प्रणम्य नमस्कार करीने. बह्वर्थम् धन्या अर्थवाणो. लघुम् संक्षेप.
सुगमम् सरल जेवा मुहूर्तमार्तण्डम् मुहूर्तमार्तण्ड नामना अंधने विबुधमुदे
विद्वानोना आनंदने भाटे. सिद्धयै कार्यनी सिद्धी भाटे अहम् तुं नारायण
भटं तनोमि २युं धुं. ॥१॥

ભાવાર્થ—સિંહરથી શોભામમાન અને હાથીના મુખવાળા ગણપતિ, સરસ્વતિ, વિષ્ણુ, ગ્રહો, ગુરૂ, વિગેરેને નમસ્કાર કરીને, હું અન્યકર્તા ^૧ “નારાયણભટ્ટ” મુહૂર્તના કાર્યની સિદ્ધિ, અને પંડિતોના આનંદને માટે જેમાં ઘણા અર્થ સમાએલા છે અને જેનો થોડામાં સમાવેશ થયો છે. તેમ ઘણીજ સહેલાઈથી સમજાય તેવો “મુહૂર્તમાર્તણ્ડ” નામનો મુહૂર્ત જોવાનો અર્થ રચ્યું છે.

॥ ભાષાન્તરકર્તાનું મંગલાચરણ. ॥

ब्रह्मेन्द्रविष्णुशिववन्दितपादपद्मः सिन्दूरचर्चितललाटपटप्रपन्नः ॥
भक्ताऽर्तिनाशनपरः करुणास्वरूपो नागाननोदिशतु मङ्गलमङ्गलनः (१)

ભાવાર્થ—બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, વિષ્ણુ, શંકર જેમના ચરણ કમલને નમે છે એવા સિંહરયુક્ત લલાટવાળા; ભક્તોના દુઃખોને નાશ કરવામાં સમર્થ, અને દયારૂપ એવા શ્રીગણપતિ અમારા દરેક શુભ કામોમાં મંગલ આપો. (૧)

वाग्वादिनीदेवगुरुन्प्रणम्य मुहूर्तदिदृक्षुजनान् मुदेच ॥
दैवज्ञसोमेश्वरवाडवोऽहं करोमिटीकां सुगुरोः प्रमादात् (२)

ભાવાર્થ—સરસ્વતી, સર્વ દેવો અને ગુરૂને નમસ્કાર કરીને મુહૂર્ત જોનારાઓના આનંદના માટે હું “સોમેશ્વરજ્યોતિષી” સહગુરૂની કૃપાથી આ અંથની ગુજરાતી ભાષામાં ટીકા કરું છું. (૨)

॥ अथ त्याज्य प्रकरणम् ॥

यामार्धं कुलिकं दिनर्दिमवमं पूर्वं दलं पारिधं

विष्टिं वैधृतिपातसंक्रमणं गडांतमेकार्गलम् ॥

कृष्णानंगचतुर्दिनं रविशशिकांतयोः समत्वं खलां

हारां रात्रिदिनार्द्धके क्षयदिनं पित्रोर्जनन्यार्तवम् ॥ ૨ ॥

^૧ અન્યકર્તા કોણ અને અન્ય ક્યારે બન્યા તેની હકીકત અન્યની સમાસિત હકીકતોમાં છે.

मासाद्यं जनिसंभवं ग्रहणभं चंडायुधं दुःक्षणं
 ज्येष्ठं पूर्वभवस्य पापयुगितैष्यक्षाणि विद्धं च भम् ॥
 ऊनाख्याधिकमासकौ युतिषु विव्याशूवगंडातिषु
 त्र्यंकार्थीकरसर्तुपूर्वघटिका भानां विषाख्या घटीः ॥ ३ ॥
 लत्ता पंचकपापवर्गमशुभं चंद्र दशारिष्टकं
 जन्मेशेज्यमितास्तमंगशशिनोः क्रूरोद्भवां कर्तरीम् ॥
 रिष्टं गोचरसंभवं ग्रहजनिप्रान्तोद्भवं सूतकं
 दुश्चिह्नानि मनोविभंगमपि च व्याधिं शुभे संत्यजेत् ॥ ४ ॥

अन्वय—यामार्द्धम् कुलिकम् दिनर्द्धम् अवमम् पारिधम् पूर्वदलम् वि-
 ष्टिम् वैधृतिपातमक्रमगणम् गण्डान्तम् एकार्गलम् कृष्णानंगचतु-
 दिनम् रविशशिक्रान्त्योः समत्वम् खलांदोराम् रात्रिदिनार्द्धके
 पित्रोः क्षयदिनम् जनन्यार्तवम् ॥ २ ॥

अन्वय—जनिसंभवंमामाद्यम् ग्रहणभम् चंडायुधम् दुःक्षणम् पूर्वभवस्य
 ज्येष्ठम् पापयुगितैष्यक्षाणि च विद्धंभम् ऊनाख्याधिकमासकौ
 विव्याशूवगंडातिषु युतिषु त्र्यंकार्थीकरसर्तुपूर्वघटिकाः भानां
 विषाख्या घटीः ॥ ३ ॥

अन्वय—लतापंचकपापवर्गम् अशुभंचंद्रम् दशारिष्टकम् जन्मेशेज्य-
 सितास्तम् अंगशशिनोः क्रूरोद्भवाम् कर्तरीम् गोचरसंभवं
 रिष्टम् ग्रहजनिप्रान्तोद्भवं सूतकम् दुश्चिह्नानि मनोविभंगम्
 व्याधिम् अपि शुभे संत्यजेत्

अन्वयार्थ—यामार्द्धम् यामार्द्धं, कुलिकम् कुलिकं, दिनर्द्धम् दिवसोत्ती
 वृद्धि अवमम् दीवसतो क्षय पारिधं पूर्वदलम् परिधयोगतुं पूर्वार्द्धं, विष्टिम्
 विष्टि वैधृतिपात संक्रमगणम् वैधृति व्यतीपात अने सूर्यादिनां राशि संक्रमण
 गण्डान्तम् गण्डान्त एकार्गलम् एकार्गलं कृष्णानंगचतुर्दिनम् कृष्णपक्षोत्ती
 १३थी४ दिवस रविशशिक्रान्त्योःसमत्वम् सूर्य अने चंद्रतो क्रान्तिसाभ्यपात

અર્ધાહોરામ પાપઘટની હોરા રાત્રિદિનાર્ધકે રાત્ર્યર્ધ અને દિનાર્ધ પિત્રોઃક્ષ-
યદિનમ માતાપિતાના મરણુનો દિવસ જનન્યાર્તવમ માતાનું રજસ્વલાપણું. ૨

અન્વયાર્થ—જનિ સંભવં માસાદ્યમ્ જન્મનો માસાદિ વિગેરે ગ્રહણમમ
ઘટણું નક્ષત્ર ચંડાયુધમ્ ચંડાયુધ. કુઃક્ષણમ્ ખરાબ મુહૂર્ત પૂર્વમચ્ચય
પ્રથમ જન્મેલાને જ્યેષ્ઠમ્ જ્યેષ્ઠ માસ પાપયુક્ત પાપઘટોથી યુક્ત હતૈષ્યક્ષાણિ
પાપઘટોએ ભોગવેલું ને ભોગવવાનું નક્ષત્ર વિદ્વંમમ વેધવાળું નક્ષત્ર. ડનાભ્યા
ધિકમાસકૌ ક્ષય અને અધિક માસ વિગ્યાશૂવગણઢાતિષુ વિષ્કુંભ,
વ્યાધાત, શૂલ, વજ્ર, ગંડ અને અતિગંડ યુતિષુ એ યોગોને વિશે.
ત્ર્યંકાર્યોક્તર્તુપૂર્વઘટિકાઃ અનુક્રમે તે યોગોની પહેલી ૩-૫-૫-૮-૬-૬
ધડીઓ માનાં નક્ષત્રોની વિષાભ્યાઘટીઃ વિષ ધડીઓ. ॥ ૩

અન્વયાર્થ—લક્ષાપંચકપાવર્ગમ્ લક્ષા પંચક ને પાપ વર્ગ અશુભંચં-
દ્રમ્ અશુભચંદ્ર દશારિષ્ટકમ્ મૃત્યુ કરે એવી દશા જન્મેશોજ્યસિતાસ્તમ્
જન્મની રાશિનો સ્વામી, ગુરુ અને શુક્રનો અસ્ત અંગશાશિનોઃ લગ્ન ને ચંદ્રની
ક્રૂરોદ્ભવામ્ ક્રૂરઘટથી થયેલી કર્તરીમ્ કર્તરીને ગોચરસંભવંરિષ્ટમ્ ગોચર
ઘટથી ઉત્પન્ન થતુ રીષ્ટ. ગ્રહજનિ પ્રાન્તોદ્ભવમ્ ઘટણ, જન્મ ને મરણથી થતું.
મૂતકમ્ સતત દુશ્ચિન્હાનિ અશુભાશકુનો. મનોવિમંગમ્ મનનું ના કહેવું અને
વ્યાધિમ્ વ્યાધિને અપિ પણુ. શુભે શુભ કર્મમાં સંત્યજત્ ત્યાગ કરવી ॥૪॥

॥ દરેક શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવાની બાબતો, ॥

* ૨. ભાવાર્થ—યામાર્દ્ધ,^૧ કુલિક,^૨ વૃદ્ધિ^૩ અને ક્ષય તિથિ,^૪
પરિધ યોગનો પૂર્વ ભાગ, વિષ્ટિ, વૈધૃતિ, બ્યતીપાત, સંક્રાંતિ,^૫ ગંડાંત,^૬
એકાર્ગલ, અંધારીઆની તેરશથી પડવા સુધીના ચાર દિવસ, સૂર્ય
ચંદ્રથી^૭ થતો કાન્તિસામ્યપાત,^૮ પાપઘટોનીહોરા, મધ્યરાત્રિ અને
મધ્યાહ્ન, માબાપના શ્રાદ્ધનો દિવસ અને માતાનું રજસ્વલાપણું.

§ ૩. ભાવાર્થ—પોતપોતાના જન્મનો માસાદિ,^૧ ઘટણનું^૨ ન-
ક્ષત્ર, ચંડાયુધ,^૩ નઠાઈ^૪ મુહૂર્ત, પહેલા ગર્ભથી જન્મેલા સંતાન માટે
જેઠ મહિનો, પાપઘટ યુક્ત^૫ પાપઘટે ભોગવાએલું અને જે નક્ષત્ર
ઉપર પાપઘટ જનાર છે એવા ત્રણે નક્ષત્રો, વેધવાળું નક્ષત્ર, અધિક
માસ^૬ ને ક્ષય માસ, વિષ્કુંભ, વ્યાધાત, શૂલ, વજ્ર ગંડ, અતિગંડ, એ
યોગોની અનુક્રમે ૩, ૬, ૫, ૬, ૬ એ ધડીઓ, અને નક્ષત્રોની^૭ વિષધડીઓ.

† ૪. ભાવાર્થ—લક્ષ્મી, ૧ પંચક, ૨ પાપગ્રહોનો નવમાંશ, ૩ ખરાબ ચંદ્ર, ૪ રિષ્ટકારકદશા, ૫ જન્મ રાશિના સ્વામીનો, ગુરુ અને શુક્રનો અસ્ત, લગ્ન કે ચંદ્રને પાપગ્રહથી ૬ થતી કર્તરી, ગોચર ગ્રહથી ૭ થતું રિષ્ટ, ગ્રહણ, જન્મ અને મરણથી થતાં ત્રણે સૂતકો, નઠારી નિશાનીઓ, મનનું લંગ થવું અને શરીરમાં રોગ, એ સર્વે ખામતો દરેક સારા કામમાં ત્યાગ કરવી.

(ક્ષયને વૃદ્ધિતિથિનું ઊદાહરણ)

વમિષ્ઠઃ—મ્યુસ્તિસ્તિથયોવારેણકસ્મિન્નવમાતિથિઃ । તિથિર્વાસ્ત્રયં
ચૈકા ત્રિચુષ્ટૃક્ દ્વંડતિર્નિદિતે ॥ કૃતંયનમંગલંતત્રાત્રિચુષ્ટ્યમ
વમેદિને । મસ્મોભવતિતત્ક્ષિપ્તમગ્રૌ સમ્યગ્યથેધનમ્ (૩)

* ટીપ શ્લોક ૨—૧ વિં પ્રં શ્લોક ૨૦ માં છે. ૨ જે તિથિ ત્રણ વારોને ભોગવતી હોય તેને વૃદ્ધિ તિથિ કહે છે. ૩ કોઈ પણ દિવસે સૂર્યોદય પછી જે તિથિ શરૂ થાય અને બીજા દિવસના સૂર્યોદય થતા પહેલાં તે તિથિ પુરી થઈ જતી હોય; તે તિથિને ક્ષય તિથિ કહે છે, જ્યારે જે વારમાં ક્ષયતિથિ આવતી હોય તે વારમાં ત્રણ તિથિઓ આવવી જોઈએ. ૪ વિં પ્રં શ્લોક ૧૮ માં છે. ૫ કોઈપણ ગ્રહો ૧ રાશિનો ત્યાગ કરી બીજી રાશિનાં પ્રવેશ કરે તેને સંક્રાંતિ અથવા સંક્રમણ કહે છે, તો તે દરેક ગ્રહના સંક્રમણ વખતે. વિં ૧૭ માં બતાવ્યા પ્રમાણે ઘડીયો ત્યાગ કરતી. ૬ વિં પ્રં શ્લોક ૧૯ માં છે. ૭ વિં પ્રં શ્લોક ૨૧ માં છે. ૮ વિં પ્રં શ્લોક ૩૨ માં છે.

‡ ટીપ શ્લોક ૩—૧ આદિ શબ્દથી પોતાના જન્મનો માસ, તિથિ, નક્ષત્ર, યોગ અને કરણ ૨ ગ્રહણ વખતે જે નક્ષત્ર હોય તે ગ્રહણનું નક્ષત્ર જાણવું. ૩ વિં પ્રં શ્લોક ૧૮ માં છે. ૪ વિં પ્રં શ્લોક ૨૧ માં છે. ૫ વિં પ્રં શ્લોક ૨૪ માં છે. ૬-સંં પ્રં શ્લોક ૨ માં છે. ૭ વિં પ્રં શ્લોક ૨૨ માં છે.

† ટીપ શ્લોક ૪—૧ વિં પ્રં શ્લોક ૧૬ માં છે ૨ વિં પ્રં શ્લોક ૨૯ માં છે ૩ નવમાંશ લગ્નમાં પાપગ્રહની રાશિ હોય તો પાપગ્રહનો નવમાંશ કહેવાય, ૪૬૧૧ વિં પ્રં શ્લોક ૩૫ માં છે, ૪ ગોં પ્રં શ્લોક ૧ માં છે ૫ જે મહાદશા આયુષ્યને હરકત કરતા હોય તેવી દશા રિષ્ટકારક દશા કહેવાય છે. ૬ વિં પ્રં શ્લોક ૩૮ માં છે ૭ ગોં પ્રં શ્લોક ૧ માં છે.

અર્થ—એકજવાર ત્રણ તિથિઓ હોય, જેમકે નવમી રવિવારે, ૨ ધડી હોય, અને ઉપરાંત દશમી ૫૬ ધડી હોય, ત્યારબાદ એકાદશી પણ ૪ ધડી હોય, એટલે તેનું નામ (અવમા) “ક્ષયતિથિ” કહેવાય છે.

તેમજ ત્રણવાર પર્યન્ત એકજ તિથિ ભોગવાય, જેમકે ત્રીજ રવિવારે ૫૮ ધડી હોય, ત્યારબાદ ચતુર્થી સોમવારે ૬૦ ધડી હોય, અને મંગલવારે ચતુર્થી ૩ ધડી હોય, એટલે તેનું નામ (ત્રિદુરપૃક્) “વૃદ્ધિતિથિ” કહેવાય છે.

તે બન્ને પ્રકારની તિથિઓ અતિ નિર્દિત છે. અને એવી તિથિઓમાં જે કંઈ મંગલ કાર્ય કરવામાં આવે, તે જેમ અગ્નિમાં નાંખેલાં લાકડાં બળી જાય તેમ જલદી ભસ્મ થઈ જાય છે. (૩)

(ક્ષય ને વૃદ્ધિતિથિનો દોષભંગ)

વસિષ્ઠઃ—અતમાશ્વયં તિથેર્દોષં કેંદ્રગોદેવપૂજિતઃ। હંતિયદ્વત્પાપચયંવ્રતં

દ્વૈવાર્ષિકંચથા ॥ ત્રિદુરમ્પૃગાશ્વયં દોષં સૌમ્યઃકેંદ્રગતઃમદા।

હંતિ યદ્વત્પાપચયમશૂન્ય શયનવ્રતમ્ (૪)

અર્થ—જેમ જે વરસ સુધી કરેલું વ્રત, પાપના ઢગલાને બાળે છે, તેમ જો ગુરુ કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો તે અવમા (ક્ષય) તિથિના દોષનો નાશ કરે છે, તેમજ જેમ અશ્વાઙ સુદી ૧૧ ને દિવસે કરેલું. દેવશયનવ્રત પાપના ઢગલાને બાળે છે, તેમ જો બુધ કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો ત્રિદુરપૃક્- (વૃદ્ધિ) તિથિના દોષનો નાશ કરે છે. (૪)

॥ કલિપત ઉદાહરણ. ॥

૩ તિથિ મંગલવારની રાત્રે બુધવાર બેસતા પહેલાં કંઈપણ ધડી હોય, એટલે ત્રીજ બેઠી હોય અને બુધવારના સૂર્યોદયથી ગુરુવારના સૂર્યોદય સુધી પણ ત્રીજ હોય અને શુક્રવારે કંઈક ધડી કે પળો ત્રીજની હોય, એવા કોઈ પણ ત્રણ વાર સુધી ગમે તે તિથિ લંબાતી હોય, તો તે વૃદ્ધિતિથિ, કહેવાય છે.

કલિપત ઉદાહરણ—ગુરુવારના સૂર્યોદય વખતે પાંચમ છે, તે પાંચમ તેજ દિવસે સૂર્યોદય પછી ૧ ધડીએ ઉતરી જાય અને તે ગુરુવારે ૧ ધડી પછી છઠ, બેસે તે છઠ, ૫૬ ધડી સુધી રહે એટલે સૂર્યોદયથી ૧ ધડી પાંચમ અને ૫૬ ધડી છઠ મક્કી સૂર્યોદયથી ૫૭ ધડીએ છઠ ઉતરી જાય ને સાતમ

એસે, એટલે ગુરુવારના દિવસે ૫, ૬, ૭, એ પ્રમાણે ત્રણ તિથિઓ ભોગવાય છે, તેમાં વચમાં ભોગવાએલી તિથિ ૬ તે ક્ષયતિથિ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ત્રણ તિથિઓમાંની વચલી તિથિને “ક્ષયતિથિ” કહેવાય છે.

વૃદ્ધિ અને ક્ષયતિથિની માફક ત્રણ વાર સુધી ભોગવનાર નક્ષત્રને યોગને પણ વૃદ્ધિ નક્ષત્ર અને વૃદ્ધિ યોગ જાણવા, ને એકજ વારમાં ત્રણ નક્ષત્ર કે ત્રણ યોગ આવે તેમાંના વચલા નક્ષત્ર કે યોગને ક્ષયનક્ષત્ર કે ક્ષયયોગ જાણવો.

ચૈત્રાદિક મહિનાઓમાં આવતી શૂન્ય સંજ્ઞક તિથિઓ.

મુ. ચિં-ભાદ્રે ચંદ્રદશૌ નભસ્યનભનેત્રે માધવે દ્વાદશી પૌષેવેદશરા
 હષે દશ શિવા માર્ગેઽદ્રિનાગા મધૌ ॥ ગોઘૌ ચોમયપક્ષગાશ્ચતિથયઃ
 શૂન્યા બુધૈઃ કીર્તિતા ઝર્નાવાદતપસ્પશુક્રતપસાં કૃષ્ણેશરાંગાબ્ધયઃ ॥
 શક્રાઃ પશ્ચસિતેશક્રાદ્રયગ્નિવિશ્વરસાઃ ક્રમાત્ (૫)

અર્થ - ચૈત્રમાં બન્ને પક્ષની ૮-૯, વૈશાખમાં બન્ને પક્ષની ૧૨, જ્યેષ્ઠમાં શુદ્ધ ૧૩, વદ ૧૪, આષાઢમાં શુદ્ધ ૭, વદ ૬, શ્રાવણમાં બન્ને પક્ષની ૨-૩, ભાદરવામાં બન્ને પક્ષની ૧-૨, આસોમાં એક પક્ષની ૧૦-૧૧, કાર્તિકમાં શુદ્ધ ૧૪ વદ ૫, માર્ગશીર્ષમાં બન્ને પક્ષની ૭-૮, પૌષમાં બન્ને પક્ષની ૪-૫, માઘમાં સુદી ૬ વદી ૫, અને ફાગણમાં શુદ્ધ ૩, વદ ૪, એ પ્રમાણે ચૈત્રાદિ માસમાં શૂન્ય તિથિઓ આવે છે. (૫)

॥ શૂન્યતિથિ યુક્ત નિર્દીત નક્ષત્રો. ॥

॥ તથાનિર્ઘં શુભેસાર્પ દ્વાદશ્યાં વૈશ્વપાદિમે ॥ અનુરાધા દ્વિતીયાયાં પશ્ચમ્યાંપિત્ર્યમંતર્યા ॥ યુત્તરાશ્ચતૃતીયાયામેકાદશ્યાં ચ રોહિણી ॥ સ્વાતીચિત્રે ત્રયોદશ્યાં સપ્તમ્યાં હસ્તરાક્ષસે ॥ નવમ્યાં કૃત્તિકાઽષ્ટમ્યાં પૂર્વાષ્ટક્યાં ચ રોહિણી (૬)

અર્થ—૧ ને ઉત્તરાષાઢા, ૨ ને અનુરાધા, ૩ ને ત્રણ ઉત્તરા, (ઉ. કા. ઉ. પા. ઉ. ભા.) ૫ ને મધા, ૬ ને રોહિણી, ૭ ને હસ્ત, ૮ ને પૂર્વાભાદ્રપદ, ૯ ને કૃત્તિકા, ૧૧ ને રોહિણી, ૧૨ ને આશ્લેષા, ૧૩ ને સ્વાતી, એ તિથિયુક્ત નક્ષત્રો હોય તો શુભકાર્યોમાં નિર્દીત છે. (૬)

॥ ચૈત્રાદિ મહિનાઓમાં આવતાં શૂન્ય નક્ષત્રો ॥

॥ કદાસમે ત્વાષ્ટ્રવાયુ વિશ્વેજ્યૌ મગવાસવૌ । વૈશ્વશ્રુતી પાશિ-
પૌષ્ણે અજપાદાગ્નિ પિઙ્ગમે ॥ ચિત્રાદ્વીશૌ શિવાશ્ચર્કાઃ શ્રુતિમૂલે
યમેદ્રમે । ચૈત્રાદિમાસે શૂન્યાख्याસ્તારાવિત્તવિનાશદાઃ (૭)

અર્થ—ચૈત્રમાં અશ્વિની-રોહિણી, વૈશાખમાં ચિત્રા-સ્વાતી, જ્યેષ્ઠમાં પુષ્ય-ઉત્તરાષાઢા, અષાઢમાં પૂર્વાશ્લેષુની-ધનિષ્ઠા, શ્રાવણમાં ઉત્તરા-પાદા-શ્રવણ, ભાદરવામાં શતભિષા—રેવતી, આસોમાં પૂર્વાભાદ્રપદ, કાર્તિકમાં કૃત્તિકા-મઘા, માર્ગશીર્ષમાં ચિત્રા-વિશાખા, પૌષમાં અશ્વિની-આર્દ્રા-હસ્ત, માઘમાં મૂલ-શ્રવણ, અને ફાગણમાં ભરણી-જ્યેષ્ઠા આ નક્ષત્રો ચૈત્રાદિ મહિનાઓમાં શૂન્ય છે, તેથી તે શુભકાર્યમાં લેવાથી ધનનો નાશ થાય છે. (૭)

॥ ચૈત્રાદિ મહિનાઓમાં આવતી શૂન્ય રાશિઓ ॥

॥ ઘટોક્ષ્ણગૌર્મિયુનં મેષકન્યાલિતૌલિનઃ ॥ ધનુઃ કર્કોમૃગઃ
સિંહચૈત્રાદૌ શૂન્યરાશયઃ (૮)

અર્થ—ચૈત્રાદિ બાર મહિનાઓમાં અનુક્રમે કુંભ-મીન-વૃષભ-મિથુન મેષ-કન્યા-ટલશ્ચક-તુલા-ધન-કર્ક-મકર અને સિંહ શૂન્યરાશિયો છે. (૮)

(શૂન્ય તિથિ-ને રાશિથી થતું ફલ)

વસિષ્ઠઃ-તિથયો માસશૂન્યાख्या વંશવિત્તવિનાશદાઃ । આસુશ્રાદ્ધં
પ્રકુર્વાત નૈવમંગલમાચરેત્ (૯)

અર્થ—માસશૂન્ય નામની તિથિઓ, વંશ અને ધનને નાશ કરનારી છે, માટે તે તિથિઓમાં શ્રાદ્ધકર્મ કરવું, પરંતુ મંગલકાર્ય કરવું નહિ. (૯)

॥ ચૈત્રાદૌમાસશૂન્યાख्या વંશવિત્તવિનાશદાઃ । તસ્માત્તાન્સંપ-
રિત્યજ્ય શોભનં કારયેત્સુધીઃ (૧૦)

અર્થ—ચૈત્રાદિ માસોમાં માસશૂન્ય નામની રાશિઓ, વંશ અને ધનનો નાશ કરે છે માટે તેનો ત્યાગ કરી શુભ કામ કરવું. (૧૦)

(શૂન્ય તિથિ ને શૂન્ય નક્ષત્રનો દોષ ભંગ.)

જગન્મોહને—કેન્દ્રેચૈવત્રિકોનેચ શુભોદ્ધુપચયેऽપિવા । एको-
ऽपिबलवांश्चापि शून्यतिथ्युदुनाशकः (११)

અર્થ—એક પણ શુભ ગ્રહ ને કેન્દ્ર ત્રિકોણ કે ઉપચયસ્થાનમાં
બલવાન થઈ રહ્યો હોય તો શૂન્ય તિથિ અને નક્ષત્રના દોષનો નાશ કરે છે.

(શૂન્ય તિથ્યાદિકનો ભંગ)

नारदः—तिथयो मासशून्याश्च शून्यलग्नानि यान्यपि ॥ मध्यदेशे
विवर्ज्यानिनदूष्याणीतरेषुतु ॥ पंग्वंधकाणलग्नानि मासशून्याश्चरा-
शयः । गौडमालवयोस्त्याज्या अन्यदेशेनगर्हिताः (१२)

અર્થ—ચૈત્રાદિ માસોમાં જે શૂન્ય તિથિ, નક્ષત્ર, તથા લગ્નો કહ્યાં
છે, તે મધ્ય દેશમાંજ દોષદાયક છે, બીજા દેશોમાં દોષ નથી, પાંગળાં-
આંધળાં અને કાંણાં જે લગ્નો છે, અને શૂન્ય તિથ્યાદિક, ગૌડ અને
માળવા દેશમાં દોષ આપે છે, બીજા દેશોમાં તેનો દોષ નથી (૧૨)

(ધણા દોષોને ભંગકર્તા રવિયોગ)

मु. चिं—सूर्यभाद्रेदगोतर्क दिग्विम्बनस्वसंमिते । चंद्रर्षेरवियोगाः
स्यु दोषसंघविनाशकाः (१३)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ગણુતાં ૪,૬,૮,૧૦,૧૩,૨૦ આ સંખ્યા જેટલું
જો ચંદ્રમાનું નક્ષત્ર આવે તો ધણા દોષોને નાશ કરનાર રવિયોગ થાય છે. (૧૩)

(સિદ્ધિયોગ)

सूर्येऽर्कमूलोत्तरपुण्यदासं चंद्रेश्रुतिब्राह्मशशीज्यमैत्रम् ।

भौमे ऽश्व्यहर्बुध्न्यकृशानुसापं ब्रेब्राह्ममैत्रार्ककृशानुचान्द्रम् ॥

जीवेत्यमैत्राश्व्यदितोज्याधिष्यं शुक्रंऽत्य मैत्राश्व्यदितिश्रवोभम् ।

शनौश्रुतिब्राह्मसमीरभानि सर्वार्थसिद्धयै कथितानि पूर्वैः (१४)

અર્થ—રવિવારે—અશ્વિની—પુષ્ય—હસ્ત—મૂલ—ત્રણ ઉત્તરા. ઉ. ફા. ઉ.
પા. ઉ. ભા.), સોમવારે—રોહિણી—મૃગશીર્ષ—પુષ્ય—અનુરાધા, મંગલવારે

અધિની-કૃતિકા-અશ્વેષા-ઉત્તરાભાદ્રપદ, બુધવારે-કૃતિકા-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-હસ્ત-અનુરાધા, શુક્રવારે-અધિની-પુનર્વસુ-પુષ્ય-રેવતી, શુક્રવારે-અધિની-પુનર્વસુ-અનુરાધા-શ્રવણ-રેવતી, શનિવારે-રોહિણી-સ્વાતી-શ્રવણ; આ પ્રમાણે વાર ને નક્ષત્રના યોગથી સિદ્ધિયોગ થાય છે.

(તિથ્યાદિક યોગોના ઇંગ.)

॥ કુયોગાસ્તિથિવારોત્થાસ્તિથિભોત્થાભવારજાઃ । હૂળવંગ-સ્વશેષેવ વર્જ્યાસ્તિયજાસ્તથા (૧૬)

અર્થ—તિથિવાર-તિથિનક્ષત્ર-નક્ષત્ર વારથી કહેલા દુષ્ટયોગો, અથવા તિથિનક્ષત્ર વારથી કહેલા દુષ્ટયોગો; હૂણુ-વંગ-ખશા, આ દેશોમાં જ દોષ-યુક્ત છે, બીજા દેશોમાં નહિ. (૧૫)

(પક્ષછિદ્ર તિથિઓ-અને તેની દુષ્ટ ધડી.)

॥ વેદાંગાષ્ટનવાકેંદ્રપક્ષરંધ્રતિથૌસજેત્ । વસ્વંકમનુત્તવાશાશરા નાહીઃ પરાઃ શુભાઃ (૧૬)

અર્થ—૪-૬-૮-૯-૧૨-૧૪, આ તિથિઓની આદિમાં, અનુક્રમે ૮-૯-૧૪-૨૫-૧૦-૫, આટલી ધડીઓ શુભ કામમાં છોડીને બીજી ધડીઓ લેવી સારી છે. (૧૬)

(હોલિકાષ્ટકનો નિષેધ.)

॥ વિપાશોરાવતીતરિશુતદ્રૂશ્ચ ત્રિપુષ્કરે । વિવાહાદિથુષેનેષ્ટં હોલિકાપ્રાગ્દિનાષ્ટકમ્ (૧૭)

અર્થ—વિપાશા-ઐરાવતી અને શુતદ્રિ-આ નદીઓના પ્રદેશોમાં, અને ત્રિપુષ્કર દેશમાં વિવાહાદિ શુભ કામમાં હોલિકાષ્ટક, અશુભ છે, (૧૭)

(મૃત્યુ યોગાદિનો ઇંગ.)

॥ મૃત્યુક્રકચદગ્ધાદીનિદૌ શસ્તેશુભાજનુઃ । કેચિયામોષ્ટરં ચામ્બે યાત્રાપામેવ નિદિતાન્ (૧૮)

અર્થ—મૃત્યુ-ક્રકચ-દગ્ધ વિગેરે દુષ્ટયોગો; ચંદ્રમા સારો હોય તો બાધ કરતા નથી, કોઈ રૂષિના મતથી એક પ્રહર પછી સારા છે, બીજાઓના મતથી મુસાફરીમાં જ દૂષિત છે. (૧૮)

(પુનર્ભાગ.)

॥ અયોગે મુયોગોઽપિચેત્સ્યાત્તદાનીમયેષાંતિસ્ત્યે સિદ્ધિતનોતિ ॥
પરેલમશુદ્ધપાકુયોગાદિનાશંદિનાર્થોત્તરં વિષ્ટિપૂર્વંચ શસ્તમ્ (૧૯)

અર્થ—દુષ્ટયોગ સમયે શુભ યોગ હોય તો ખરાબ ફલને હજીને સિદ્ધિ કરે છે, કેટલાકના મતથી લમ શુદ્ધિવડે દુષ્ટયોગો દૂર થાય છે, અથવા દિવસના ૧૨ વાગ્યા (દિનાર્ધ) પછી શુભ ફલ આપે છે. (૧૯)

(મન્વાદિ અને યુગાદિ તિથિઓ.)

મન્વાદ્યાશ્લિતિથી મધૌ તિથિરવીઝર્જેશ્ચૌ દિક્તિથી
જ્યેષ્ઠેઽત્યેચ તિથિસ્તિથે નવતપસ્યશ્વાઃ સહસ્યે શિવા ॥
માદ્રેઽગ્નિશ્ચ સિતેત્વમાષ્ટનમસઃ કૃષ્ણે યુગાદ્યાઃસિતે
ગોમ્ની બાહુલરાધયોર્મદનદર્શોભાદ્રમાઘાસિતે (૨૦)

અર્થ—ચૈત્ર સુદી ૩-૧૫, જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૫, અષાઢ શુદ્ધ ૧૦, શ્રાવણ વદી ૮-૩૦, ભાદરવા શુદ્ધ ૩, આસો શુદ્ધ ૯, કાર્તિક શુદ્ધ ૧૨-૧૫, પૌષ શુ. ૧૧, માઘ શુ. ૭, ફાગણ શુ. ૧૫, આ તિથિઓ મન્વાદિ છે. કૃત-ત્રેતા-દ્વાપર અને કલિ આ ચારે યુગોમાં અનુક્રમે કાર્તિક શુ. ૯, વૈશાખ શુદી ૩, ભાદરવા વદી ૧૩, અને માઘ વદી ૩૦, એ યુગોના આરંભની આદિ તિથિઓ છે. (૨૦)

(મહદ્ બાળવામાં નિષિદ્ધ દિન.)

શુક્રારાકિષુ દર્શભૂતમદનેનંદામુતીક્ષ્ણોગ્રમે
પૌષ્ણે વારુણમે ત્રિપુષ્કરાદિને ન્યૂનાધિમાસેઽયને ॥
યામ્યેઽન્દાત્પરતશ્ચ પાતપરિઘે દેવેજ્યશુક્રાસ્તકે
મદ્રવૈધૃતયોઃશવપ્રતિકૃતેર્દાહોન પક્ષેસિતે (૨૧)

અર્થ—૧-૬-૧૧-૧૩-૧૪-૩૦, આ તિથિઓમાં મંગલ શુક્રને શનિ-વારે, બરણી-આદ્રા-અશ્લેષા-મઘા-ઉત્તરાશ્લેષુની-જ્યેષ્ઠા-મૂલ-ઉત્તરાષાઢા-શતભિષા-ઉત્તરા ભાદ્રપદ નક્ષત્રોમાં, પ્રથમ કહેલા ત્રિપુષ્કરયોગમાં; અધિક અને ક્ષય માસમાં, દક્ષિણાયણમાં-વર્ષ પછી-વ્યતીપાત, પરિધયોગમાં,

ગુરુ-શુકના અસ્તમાં, બ્રહ્મા અને વૈધૃતિયોગમાં, શુક્લપક્ષમાં, આદિ નાડીમાં મુહુરતો દાહ^૧ કરવો નહિ. (૨૧)

(સામાન્ય દરેક કામમાં વળ્ય-યોગો.)

જન્મ પ્રત્યરિતારયોર્મૃતિમુખાંડત્યેજ્જેચકર્તુર્નસ-

ન્મધ્યો મૈત્ર ભગાદિતિધ્રુવવિશાસ્વાદ્ર્યંઘ્રિમેજ્જેડપિચ ॥

શ્રેષ્ઠોડકેજ્યવિધોર્દિને શ્રુતેકરસ્વાસન્ધિપુણ્યે તથા

ત્વાશૌચાત્પરતો વિચાર્યમાર્ચિલં મધ્યે યથાસંભવમ્ (૨૨)

અર્થ—જન્મતારા-પ્રત્યરિતારા અને ૪-૮-૧૨ માં ચંદ્રમાં કામ કરવું નેષ્ટ છે, રોહિણી-પુનર્વસુ-પૂર્વાશ્વાધુની-ઉત્તરાશ્વાધુની-અનુરાધા-ઉત્તરાષાડા-ઉત્તરાભાદ્રપદ, એ નક્ષત્રો વિશાખાના પહેલાં બે ચરણમાં અને જુધવારે કામ કરવું મધ્યમ છે, અને રવિ-સોમ-ગુરુ આ વારોમાં, અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતી, શ્રવણ, આ નક્ષત્રોમાં કામ કરવું ઉત્તમ છે, આ પ્રમાણે પ્રેતના દિવસથી ૧૩ દિવસ પછી કહેલ યોગો શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ ૧૩ દિવસોની અંદર તો વખતના અનુસાર પ્રમાણે જાણવું. (૨૨)

(અવશ્ય કાર્યમાં તિથ્યાદિક દોષનું નિવૃત્તિ જ્ઞાન.)

દુષ્ટયોગેહેમચંદ્રેચ શંખંધાન્યંતિથ્યર્ધેતિયૌતંદુક્લાંશ્ચ । વારેરત્ન-
મેચગાંહેમનાદયાં દયાત્સિંઘૂત્યંચ તારામુરાજા. (૨૩)

અર્થ—રાજાએ દુષ્ટયોગમાં તથા દુષ્ટ ધડીયોમાં સોનું આપવું, દુષ્ટ ચંદ્રમાં શંખ આપવો, તિથિના અર્ધભાગમાં ધાન્ય, દુષ્ટ તિથિમાં ચોખ્ખા, દુષ્ટ વારમાં રત્ન, દુષ્ટ નક્ષત્રમાં ગાય, દુષ્ટ નાડીમાં સોનું, અને દુષ્ટ તારાઓમાં મીઠું આપીને પ્રયાણાદિ અવશ્ય કામ કરવું. (૨૩)

(કહ તિથીમાં કયા દેવનું યજ્ઞન કરવું તે વિષે.)

નારદઃ—(યદિનં યસ્ય દેવસ્ય તદિનેતસ્ય સંસ્થિતિઃ)

અગ્નિપુરાણે—

॥ પ્રતિપદ્મપૂજાસ્યાત્ દ્વિતીયાયાંચવેધસઃ ॥ દશમ્યામંત-

૧. એવા યોગમાં મરણ થાય તો તેની વિધી કરીનેજ મહદ્ બાળવું શ્રેષ્ઠ છે.

કસ્યાપિ ષષ્ઠ્યાં પૂજા ગૃહસ્યચ ॥ ચતુર્ધ્યાંગણનાથસ્ય ગૌર્યાસ્તત્પૂર્વ
વાસરે ॥ સરસ્વત્યાનવમ્યાંચ સપ્તમ્યાં ભાસ્કરસ્યચ ॥ અષ્ટમ્યાંચ
ચતુર્દશ્યામેકાદશ્યાં શિવસ્યચ ॥ દ્વાદશ્યાંચત્રયોદશ્યાં હરેશ્ચમદન-
સ્યચ । શેષાદીનાંફળાંશાનાં પંચમ્યાંપૂજનં ભવેત્ ॥ પર્વર્ણોદોસ્તિ-
થીષ્વામુ પક્ષદ્વયગતાસ્વાપિ (૨૪)

અર્થ—જે દેવની જે તિથિ હોય તે દેવની તે તિથિએ સ્થિતિ જા-
ણવી, પડવેના દિવસે અગ્નિ, બીજે બ્રહ્મા, ત્રીજે ગૌરી, ચોથે ગણપતિ,
પાંચમે ગણપતિ, છઠે કાર્તિકસ્વામી, સાતમે સૂર્ય, આઠમ-અગીઆર-
સ અને ચૌદસે શંકર, નવમીએ સરસ્વતી, દસમે યમ, બારસે વિષ્ણુ,
તેરસે કામદેવ, અને પુનમ તથા અમાસના દિવસે ચંદ્રમાનું પૂજન કર-
વું, આ તિથિઓ શુકલ અને કૃષ્ણ બંને પક્ષની જાણવી, (૨૪)

(પ્રતિપદ્વાદિ તિથિઓમાં થતાં કાર્યો.)

વાસિષ્ઠ:—

દરેક માસની બંને પક્ષની પ્રતિપદા એ વિવાહ, યાત્રા, જનોઇ, પ્રતિષ્ઠા,
સીમંત, ચૌલ, વાસ્તુ, ગૃહપ્રવેશ ઇત્યાદિ મંગલ કાર્યો કદાપિ કરવાં નહિં.
બીજે રાજનાં સાત અંગ ચિન્હ, વાસ્તુ, જનોઇ, પ્રતિષ્ઠા, યાત્રા, વિવાહ
અને દરેક ભૂષણ આદિ મંગલ કાર્યો હરમેશાં કરવાં.

ત્રીજે—સંગીતવિદ્યા, દરેક જાતનું શિક્ષક કર્મ, સીમંત, ચૌલ, અન્ન-
પ્રાશન, ગૃહપ્રવેશ અને બીજને દિવસે જે મંગલકાર્યો કરવાનાં કહેલાં છે તે
સર્વે કાર્યો કરવાં.

ચિંતા—(૪-૯-૧૪) તિથિમાં વિજળી, વધ, બંધન, શસ્ત્ર, વિપ,
અગ્નિ, ઘાત, ઇત્યાદિ કાર્યો કરવાથી સિદ્ધિ મળે છે, અને તે ચિંતા તિથિના
દિવસે જે મૂર્ખ લોકો મંગલ કામ કરે છે તો તે જલદી નાશ પામે છે.

પાંચમે—કહેલાં અને ન કહેલાં પણ ચર તથા સ્થિર શુભ કાર્યો કર-
વાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ દેવું આપવું નહિં, કારણ કે તેથી વિ-
નાશ થાય છે.

છઠ્ઠે-દ્રુક્તા દંતધાવન વિના અભ્યંગ, યાત્રા, પિતૃકર્મ, પૌષ્ટિકમંગલ, શિષ્ય, વાસ્તુ, વસ્ત્ર, આભૂષણ ઇત્યાદિ કાર્યો કરવાં.

સાતમે-ખીજ-ત્રીજ ને પાંચમે કહેલાં સમગ્ર કાર્યો કરેલાં સિદ્ધ થાય છે.

આઠમે-સંગ્રામયોગ્યકામ, વાસ્તુ, શિષ્ય, વૃષભર્ષ, લેખન, સ્ત્રી, રત્ન, ભૂષણ આદિ સમગ્ર કાર્યો કરવાં.

દશમે-ખીજ, ત્રીજ, પાંચમ અને સાતમે જે જે કાર્યો કરવાનાં કહેલાં છે, તે કાર્યો કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

અગ્નીઆરસે-વ્રત, ઉપવાસ, ધર્મકાર્ય, દેવનો ઉત્સવ, શિષ્યકર્મ, વાસ્તુ વિગેરે કાર્યો કરવાં.

ખારસે-નવીન ગૃહકાર્ય અને યાત્રા સિવાય પૃથ્વીમાં થતાં દરેક ધર્મ-કાર્યો, પુષ્ટિકારક શુભ કૃત્યો તેમજ ચર-સ્થિર કાર્યો કરવાં.

તેરસે ખીજ-ત્રીજ-પાંચમ-સાતમ અને દસમને દિવસ કહેલાં-દરેક કાર્યો કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે.

પુનમે-યજ્ઞક્રિયા, પૌષ્ટિકકાર્ય, મંગલકાર્ય, સંગ્રામયોગ્યકાર્ય, વાસ્તુ, વિવાહ, શિષ્યકાર્ય, પ્રતિષ્ઠા અને આભૂષણ વિગેરે કાર્યો કરવાં.

અમાવાસ્યાએ-હરમેશાં પિતૃકર્મ કરીને પૌષ્ટિક આદિ કાષ્ઠ પણ શુભ કાર્ય કરવું નહિ, અને જે તે દિવસે ઉત્સવ વિગેરે કાર્યો કરે તો જલદી વિનાશ પામે છે.

(નંદાદિ તિથિઓની સમજ.)

નારદઃ-નંદામદ્રાજયારિક્તા પૂર્ણાઃ સ્યુસ્થિથયઃપુનઃ। પર્યાયત્તેનવિજ્ઞેયા નેષ્ટમધ્યેષ્ટદાઃસિતે ॥ કૃષ્ણપક્ષેપીષ્ટમધ્યનેષ્ટદાઃ ક્રમશઃસ્મૃતાઃ (૨૫)

અર્થ—એકમ-છઠ્ઠે ને અગ્નીઆરસથી આરંભીને, પાંચ પાંચ તિથિ-ઓની સંગા અનુક્રમે નંદા-ભદ્રા-જયા-રિક્તા અને પૂર્ણા થાય છે તે તિ-થિઓ શુક્લપક્ષમાં અનુક્રમે અશુભ, મધ્યમ અને શુભ ફલ આપે છે, કૃષ્ણ-પક્ષમાં ક્રમે, શુભ, મધ્યમ અને અશુભ ફલ આપે છે. (૨૫)

(સિદ્ધિયોગ.)

વાસિષ્ઠઃ—શુક્રગુરુમંદેષ્યાવારા નંદાદિષુક્રમાત્, ।

સિદ્ધાતિથિઃ સિદ્ધિ દાસ્યાત્સર્વકાર્યેષુસર્વદા (૨૬)

અર્થ—શુક્રવારે નંદા, બુધવારે બદ્રા, મંગલવારે જ્યા, શનિવારે રિક્તા, અને ગુરુવારે પૂર્ણા તિથિ હોય તો “સિદ્ધિયોગ” થાય છે. (૨૬)

(સિદ્ધિયોગથી થતો દોષ ભંગ.)

॥ સિદ્ધાતિથિર્હતિ સમસ્તદોષાન્યાન્માસશૂન્યાનાપિ માસદગ્ધાન્ ।

દિનમદગ્ધાનાપિ ચાન્યદોષાનેકાદશીયદ્વદશેષપાપાન્ (૨૭)

અર્થ—જેમ એકાદશી બધા પાપોનો નાશ કરે છે તેમ સિદ્ધિયોગ માસ શૂન્ય માસદગ્ધ ને દિનદગ્ધ આદિ દોષોનો નાશ કરે છે. (૨૭)

(પાંચ પર્વણીના દિવસો.)

વાસિષ્ઠઃ—ચતુર્દશ્યષ્ટમકૃષ્ણા ત્વમાવાસ્યાચપૂર્ણિમા ।

પુણ્યાનિપચ પર્વાણિ સંક્રાંતિર્દિનપસ્યચ (૨૮)

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી, ચૌદસ, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમા અને સૂર્ય-સંક્રાંતિ ખેસવાનો દિવસ એ પાંચ પુણ્યકારક પર્વો છે. (૨૮)

(હુતાશન યોગ.)

ગુરુઃ—ષષ્ઠ્યાદિતિથયઃ સપ્તચંદ્રવારાદિભિર્યુતાઃ ।

ક્રમાત્પક્ષદ્વયેઽપિસ્યુઃ સપ્તભોગા હુતાશનાઃ (૨૯)

અર્થ—છઠ ને સોમ, સાતમને મંગલ, આઠમને બુધ, નવમીને ગુરુ, દશમને શુક્ર, એકાદશીને શનિ, તથા બારમને રવિવાર હોય તો તે “હુ-તાશન” યોગ કહેવાય છે.

જેમ અગ્નિ દરેક નાખેલી વસ્તુને બાળે છે તેમ હુતાશનયોગ પણ દરેકને બાળે છે, માટે શુભ કાર્યોમાં ત્યાગ કરવો. (૨૯)

(યમઘંટ યોગ.)

દૈવજ્ઞ મનોહરે ગર્ગ:-**મઘા વિશાસ્વાદયાદ્રાંચ મૂલમૃષ્ણંચકૃત્તિકા ।****રોહિણી હસ્ત ઇસ્રવં યમઘંટાઃ ક્રમાદ્રવેઃ (૩૦)**

અર્થ—રવિને મઘા-સોમને વિશાખા, મંગળને આર્દ્રા, બુધને મૂલ, ગુરુને કૃત્તિકા, શુક્ર ને રોહિણી, શનિ ને હસ્ત, નક્ષત્રનો યોગ થવાથી ‘યમઘંટ’ યોગ થાય છે. (૩૦)

(યમઘંટ દોષનો ભાગ.)

ગર્ગ:-—વિંધ્યસ્યોત્તરભાગેતુ યાવદાતુહિનાચલમ્ ।**યમઘંટકદોષોઽસ્તિનાન્યદેશેકદાચન (૩૧)**

અર્થ—વિંધ્યાચલના ઉત્તર ભાગથી આરંભીને હિમાલય પર્વત સુધીના ભાગમાં યમઘંટનો દોષ છે. બાકીના દેશોમાં તેનો દોષ નથી. ૧

લગ્નથી શુભગ્રહ, કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં રહ્યો હોય અથવા જો ચંદ્ર પણ રહ્યો હોય તો યમઘંટનો દોષ ગણાતો નથી. ૨ (૩૧)

દીપિકાયાં—યમઘંટેત્યજેદષ્ટૌ મૃત્યૌ દ્વાદશ નાદિકાઃ ।

યમઘંટની આઠ, અને મૃત્યુયોગની બાર ઘટિકાઓ ત્યાગ કરવી પછી તેનો દોષ નથી.

(યમઘંટાદિ દોષોથી થતું નેષ્ટ ફલ.)

વસિષ્ઠ:-—નિધનં પ્રહરાર્થેતુ નિઃસ્વત્વં યમઘંટકે, ।**કુલિકે સર્વનાશઃ સ્યાદ્રાત્રાવેતે ન દોષદાઃ (૩૨)**

અર્થ—પ્રહરાર્થયોગમાં મૃત્યુ થાય, યમઘંટમાં નિર્ધનપણું, અને કુલિકામાં સર્વનો નાશ થાય છે, આ યોગો રાત્રિએ દોષ કરતા નથી. (૩૨)

(અવશ્ય પરત્વે યમઘંટ આદિ દોષ વિષે.)

ગર્ગ:-—વિંધ્યસ્યોત્તરભાગેતુ યાવદાતુહિનાચલમ્, ।**યમઘંટકદોષોસ્તિ નાન્યદેશેષુ વિધતે, (૩૩)**

અર્થ—વિધ્યાઅગ્નિપર્વતના ઉત્તર તટથી—હિમાલયપર્વત સુધી—યમધંટનો દોષ છે; ખીન્ન દેશોમાં યમધંટનો દોષ નથી.

મસ્સ્યાંયમગર્ધાંધ્રેણ યમધંટસ્તુ દોષકૃત્, ।

કાશ્મીરેકુલિકં દુષ્ટમર્થ યામસ્તુ સર્વતઃ (૩૪)

અર્થ—મત્સ્ય-અંગ-મગધ અને અંધ્ર દેશમાં, યમધંટયોગનો દોષ છે, કાશ્મીર દેશમાં કુલિકયોગનો દોષ છે, અને અર્ધયામનો દોષ તો સર્વ ઠેકાણે છે.

(મહાપાત આદિનો અવશ્ય ત્યાગ.)

નારદઃ—યસ્મિન્દિને મહાપાત સ્તદિનં વર્જયેચ્છુમે ।

અપિ સર્વગુણોપેતં દંપત્યો મરણમદમ્, (૩૫)

અર્થ—જે દિવસે મહાપાત થતો હોય, તે દિવસ શુભ કામમાં ત્યાગ કરવો, તે દિવસ ભલે ખીન્ન દરેક ગુણોથી ભરપૂર હોય તો પણ તે યોગ સ્ત્રી પુરુષને મરણ આપનાર છે. (૩૫)

કશ્યપઃ—મહાવૈદ્યુતિપાતાભ્યાં દૂષિતં લગ્નમુત્તમમ્, ।

રાજાવધૂતં પુરુષં યદ્વચ્ચત્સંપારિલજેત્, (૩૬)

અર્થ—મહાવૈદ્યુતિ-ને વ્યતીપાતથી દૂષિત થયેલું લગ્ન-ભલે ઉત્તમ હોય. તો પણ જેમ રાગ અવધૂત પુરુષનો ત્યાગ કરે છે, તેમ તેને ત્યાગ કરવું. (૩૬)

અષ્ટમી દ્વાદશી ષષ્ઠી પક્ષરંધ્રાસ્તુતામુચ ।

મંગલે સર્વદા સાખ્યાનૂનં હિ દક્ષનાદિકાઃ (૩૭)

અર્થ—છઠ્ઠ-આઠમ-ને ખારસ-એ પક્ષરંધ્ર તિથિઓમાં દશ દશ ધટિ-કાઓ-હમ્મેશ્વાં શુભ કામોમાં ત્યાગ કરવી. (૩૭)

(ચંદ્ર શુક્લ હોવાથી કંકઆદિ દોષનો લંગ.)

રાજમાર્તણ્ઢઃ—ઋકચો મૃત્યુયોગારૂપો દિનં દર્શયં તથૈવચ ।

ચંદ્રે શુભે ક્ષયં યાંતિ વૃક્ષાવજ્રહતાઇવ (૩૮)

અર્થ—દિનઘ-કકચ-અને-મૃત્યુયોગનો દોષ, જે ચંદ્ર શુભ હોય તો, જેમ વજ્રથી હથોળાના વૃક્ષો ક્ષય પામે તેમ નાશ પામે છે. (૩૮)

(નીચેના દુષ્ટ યોગો એક પ્રહર પછી શુભ ભણવા)

ઉત્પાતે ચમઘંટેચ કાળેચ ક્રકચેતથા ।

તિથૌદગ્ધેચ કાલેચ પ્રાગ્યામાત્પરતઃ શુભમ્ , (૩૯)

અર્થ—ઉત્પાત-ચમઘંટ-કાણુ-કકચ-દગ્ધતિથિ અને કાલ-એ યોગો એક પ્રહર સુધી અશુભ છે; ત્યાર બાદ શુભ છે. (૩૯)

(સિદ્ધિયોગથી-દુષ્ટયોગનો ભંગ.)

અયોગઃ સિદ્ધિયોગશ્ચ દ્વાવેતૌ ભવતો યદિ ।

અયોગો હન્યતે તત્ર સિદ્ધિયોગઃ પ્રવર્તતે, (૪૦)

અર્થ—એકજ દિવસે-જે કુયોગ-તથા સિદ્ધિયોગ-બન્ને હોય તો કુયોગનો નાશ થાય છે, અને સિદ્ધિયોગનું બળ ચાલે છે. (૪૦)

(અમૃતયોગથી થતા દુષ્ટ યોગોનો ભંગ.)

હંસમૃતારુયો યોગઃ સર્વાણ્ય શુભાનિ લીલયા નિયતમ્ , ।

નભવાતિ પુનરિહ શક્તો વૈધૃતિવિષ્ટિર્વ્યતીપાતે (૪૧)

અર્થ—અમૃતયોગ-સર્વે જાતના અશુભ યોગોને લીલાવડે નાશ કરે છે, પરંતુ વૈધૃત-વ્યતીતપાત-ને વિષ્ટિને-હણવા શક્તિમાન થતો નથી. (૪૧)

(અવશ્ય કર્મમાં અમૃતયોગથી વ્યતીપાતાદિકનો પણ ભંગ)
થાય છે.

દીપિકાકારઃ—યદિવિષ્ટિર્વ્યતીપાતો દિનં વાપ્યશુભં ભવેત્ , ।

હન્ય તેઽમૃતયોગેન માસ્કરેણતમોયથા (૪૨)

અર્થ—જેમ સૂર્યથી અંધકાર નાશ પામે તેમ વિષ્ટિ વ્યતીપાત વિગેરે કુયોગોથી અશુભ દિવસ હોય તો પણ અમૃતયોગ વડે નાશ પામે છે. (૪૨)

યત્ર લગ્નં વિનાકર્મ ક્રિયતે શુભસંજ્ઞકમ્ , ।

તત્રતેષામયોગાનાં પ્રભાવાજ્ઞાયતે ફલમ્ , (૪૩)

અર્થ—જ્યાં લગ્ન વિના શુભ કાર્ય કરાય છે ત્યાં તે કુયોગોનું બળ વધવાથી ફળ અશુભ મળે છે. (૪૩)

(અવસ્થા કર્મમાં મધ્યાન્હ પછી નીચેના યોગ શુભ સમજવા.)

વિષ્ટિ રંગારકશ્ચૈવ વ્યતીપાતશ્ચવૈધૃતિઃ ।

પ્રત્યરં જન્મનક્ષત્રં મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુભશ્ચ , (૪૪)

અર્થ—વિષ્ટિ અંગારક વ્યતીપાત વૈધૃત પ્રત્યરિ અને જન્મનક્ષત્ર મધ્યાન્હ પછી શુભ છે. (૪૪)

॥ આદિસહસ્તે ગુરુપુષ્યયોગે બુધેऽનુરાધા શનિ રોહિણીચ ।

॥ સોમેન સૌમ્યં મૃગુરેવતીચ ભૌમાશ્વિનીચા મૃતસિદ્ધિયોગઃ (૪૫)

અર્થ—રવિને હસ્ત, સોમને મૃગશીર્ષ, મંગલને અશ્વિની; બુધને અનુરાધા, ગુરુને પુષ્ય, શુક્રને રેવતી, શનિને રોહિણી; એ પ્રમાણે વારને નક્ષત્રનો યોગ થવાથી “અમૃતસિદ્ધિ” યોગ થાય છે. (૪૫)

(અમૃતસિદ્ધિયોગથી થતા દોષોનો ભંગ.)

રાજમાર્તેન્દ્ર—॥ યદિ વિષ્ટિ વ્યતીપાતોદિનંવાપ્યશુભં ભવેત્ , ।

॥ હન્યતેऽમૃતયોગેન ભાસ્કરેણતમો યથા. (૪૬)

અર્થ—જો વિષ્ટિ હોય વ્યતીપાત હોય અથવા દિવસ ગમે તેવો અશુભ હોય તો પણ અમૃતયોગ વડે; દરેક જાતના દોષો જેમ સૂર્યથી અંધકાર નાશ પામે તેમ નાશ પામે છે. (૪૬)

(દગ્ધદોષ.)

વાસિષ્ઠસંહિતાયામ્,—દગ્ધસમ્પ્રત્યનિયત્કર્મકૃતં સર્વં વિનશ્યતિ ।

તસ્માદ્દગ્ધગૃહા સ્ત્યાજ્યાઃ શોમનેષ્વશ્વિલેષ્વપિ. (૪૭)

અર્થ—દગ્ધલક્ષમાં જે કર્મ કર્યું હોય તે સર્વે નાશ પામે છે, માટે દરેક શુભ કાર્યોમાં દગ્ધલગ્નનો ત્યાગ કરવો. (૪૭)

(કાલને રહેવાનો સમય.)

શાક્ત્રીયે—મૂર્તઃકાલો નિવસતિ મહાનિશાયાં દિનદલે યસ્માત્ , ।

દશપૂર્વે દશપરતસ્તસ્માદ્વર્જ્યાનિચ પલ્લાનિ (૪૮)

અર્થ—મધ્ય રાત્રિએ, તથા મધ્યાન્હે મૂર્તિમાન કાલ નિવાસ કરે છે, માટે દશ પક્ષો પ્રથમ તથા દશ પક્ષો પાછલની ત્યાગ કરવી. (૪૮)

ચંદ્રેશ્વરઃ—ગ્રહેરવીંદ્રોરવનિમ્બકંપે કેતુદ્રમોલ્કાપતનાદિદોષે ।

ગ્રહે દશાહાનિવદંતિ સજ્જાસ્યો દશાહાનિ વદંતિ કેષિત્ ॥

અર્થ—સૂર્ય ચંદ્રનું ગ્રહણ બુધિકંપ કેતુનો ઉદય અને ઉદ્યાપતન ધ-
ત્યાદિ દોષ થાય ત્યારે ગ્રહતંબ (ઉપનયન) માં દશ દિવસ ત્યાગ કરવા
કેટલાક પંડિતો તેર દિવસ પણ કહે છે. (૪૯)

લલ્લઃ—॥ જન્મર્ષગ્રહસંયોગે ન કુર્યાચ્છોભનનરઃ ।

પાણિગ્રહણ યાત્રાદિ વિનાશમુપયાત્યતઃ (૫૦)

અર્થ—હરકોષ્ટ ગ્રહ પોતાના જન્મનક્ષત્રમાં હોય ત્યારે વિવાહ યાત્રા
ધત્યાદિ શુભ કાર્ય કરવું નહિં. (૫૦)

(તિથિમાં નહીં કરવાનું કામ.)

રત્નમાલાયાં—વૃષ્ટીષુતૈલં પલમૃમીષુ ક્ષૌરક્રિયાચૈવચતુર્દશીષુ ।

સ્ત્રીસેવનં નૃષ્ટકલામુ પુંસામાયુઃક્ષયાર્થમુનયો વદંતિ (૫૧)

અર્થ—છત્રને દિવસે તેલ, આઠમે માંસ, ચૌદસે હજમત, તે પુનઃ
તથા અભાવાસ્થાના દિવસે મૈથુન કરવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે એમ
મુનિઓ કહે છે. (૫૧)

(ગ્રહવેધથી થતો દોષ ભંગ.)

ગુરુઃ—નિત્યેનૈમિત્તિકેકામ્યે જપહોમક્રિયામુ ચ ।

ઉપાકર્મણિચોત્સર્ગે ગ્રહવેધોનવિચિતે (૫૨)

અર્થ—નિત્ય નૈમિત્તિક કામ્યકર્મમાં જપ હોમાદિ કાર્યમાં ઉપાકર્મમાં
ઉત્સર્ગમાં ગ્રહવેધનો દોષ નથી. (૫૨)

નો કુર્યાદ્રવિભાદર્ગેદ્રઘૃતિતો યુગ્મેષુ પંચાશયોઃ

સ્વર્ગાત્પંચમુ શોધનાનિ તનુયાદેષુગ્રહસાદિકમ્ ।

માસર્વાયનવારયોગતિથિભાદીનાં ચ સિદ્ધાભિષા

જ્ઞાતવ્યાઃ પુનરુક્તિરસ્તિ કુહચિત્સા તત્સ્મૃતિમાત્તયે ॥ ૫ ॥

॥ અન્વય—રવિભાદ અગેન્દ્રઘૃતિતઃ યુગ્મેષુ પંચાશયોઃ સ્વર્ગાત્

પંચમુ શોભનાનિનોકુર્યાત્. ઇષુચ... તનુયાત્ માસસ્વાયન
વારયોગતિથીમાદીનામ્ સિદ્ધામિધાઃ જ્ઞાતવ્યાઃ કુહચિત્ પુનરુક્તિઃ
અસ્તિ સા તત્સ્મૃતિપ્રાપ્તયે, ॥૬॥

અર્થ—રવિમાત્ર સૂર્યના નક્ષત્રથી અગેન્દ્રઘૃતિતઃ ૭-૧૪-૧૮
થી યુગ્મેષુ એ બે નક્ષત્રોમાં પંચાશયોઃ ૫-૧૦ સ્વર્ગાન્ ૨૧ થી. પંચમુ
પાંચ નક્ષત્રોમાં શોભનાનિ શુભ કામો. નોકુર્યાત્ ન કરવાં. ઇષુ એ
નક્ષત્રોમાં ઉગ્રશસ્ત્રાદિકમ્ ભયંકર શસ્ત્રધાત વિગેરે. તનુયાત્ કરવું.
માસસ્વાયન વારયોગતિયે માદીનામ્ માસ-૩૮-અયન-વાર-યોગ-તિયે
ને નક્ષત્ર વિગેરેની સંજ્ઞા. સિદ્ધામિધાઃ કહેલી છે તેજ સિદ્ધ જ્ઞાતવ્યાઃ
જાણવી. કુહચિત્ આ ગ્રંથમાં કોઈ ઠેકાણે. પુનરુક્તિઃ અસ્તિ ફરીથી
કહેલું છે. સા તે તત્સ્મૃતિપ્રાપ્તયે તે માસાદિકનું સ્મરણ થવાને માટે. ॥૫॥

૫. ભાવાર્થ—સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી ચંદ્રના દિન નક્ષત્ર સુધી
ગણતાં ૫-૭-૮-૧૦-૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫-એ સંખ્યામાંના નક્ષ-
ત્રમાં શુભ કામ કરવું નહિ, પરંતુ એ નક્ષત્રોમાં ભયંકર તામસી,
હથિઆરથી ધાત વિગેરે કાર્યો કરવાં, *૧ માસ, ૩૮, અયન, વાર,
યોગ, તિથિ, અને નક્ષત્રાદિકની સંજ્ઞા હમ્મેશાં સિદ્ધ જાણવી. અને
આ ગ્રંથમાં કોઈ વખત ફરીથી તેની સંજ્ઞા કહેવામાં આવે તો તે
માસાદિક સમજવા માટે કહ્યું છે એમ જાણવું. (૫)

(જન્મનો માસ જાણવાની રીત અને તેથી થતો ટાપ.)

જગન્મોહનેવૃદ્ધગર્ગઃ ।—આરમ્ભ જન્મદિવસં યાવન્નિશ્ચિનં ધ્રુવેત
સજન્મમાસો વિજ્ઞેયો ગર્હિતઃ સર્વકર્મસુ, (૬૩)

અર્થ—જન્મ દિવસથી આરંભીને જ્યાં સુધી ૩૦ દિવસ પુરા થાય,
ત્યાં સુધી જન્મ માસ કહેવાય છે, તે જન્મ માસ સર્વ કાર્યોમાં નિંદિત છે. (૫૩)

૧ * માસ ૩૮ અયન ઇત્યાદિ દરેકના જાણવામાં હોય છે તેથી
તેઓને અહિં વિશેષ વર્ણુઓ નથી પરંતુ જેઓને તેની સમજ ન હોય
તેઓને અગ્રે તરફથી પ્રગટ થયેલા જ્યો. ક. નામના ગણિત વિષયના
પુસ્તકમાં આવૃત્તિ ૧ લી ૧૫ થી ૧૮ મે પાને જોવાથી સમજશે.

(જન્મ માસના દોષનો મતાન્તરથી પરિહાર.)

॥ જાતે દિનં દૂષયતે વસિષ્ઠઃ પંચૈવગર્ગસિદિનંતયાત્રિઃ ।

તજ્જન્મપક્ષં કિલભાગુરિશ્ચ વ્રતે વિવાહે ગમનેશુરેષ્વ. (૫૪)

અર્થ—વસિષ્ઠ ઋષિ કહે છે કે જન્મનો દિવસ ફક્ત દૂષિત છે, ગર્ગ-
આર્ય કહે છે કે જન્મ દિવસથી પાંચ દિવસો દૂષિત છે. અત્રિ ઋષિ કહે
છે કે જન્મથી ત્રણ દિવસો દૂષિત છે, અને ભૃગુરિ ઋષિ કહે છે કે વ્રતપંથ
વિવાહ ગમન અને ચૌલમાં જન્મ પક્ષ દૂષિત છે. (૫૪)

(મુદ્દર્તમાં તિથ્યાદી માન કર્યું લેવું.)

હારીતઃ—ઉપવાસ વ્રતોદ્વાહયાત્રાક્ષૌરોપનાયનમ્, ।

તિથિવર્ષાદિનિ સ્વિલં ચાંદ્રમાનેનગૃહ્યતે. (૫૫)

અર્થ—ઉપવાસ, વ્રત, વિવાહ, યાત્રા, અને ઉપનયન કાર્યમાં તિથિ
વર્ષ આદિ, ચાંદ્ર * માનથી લેવાય છે. (૫૫)

સચ્છ્રીભૂષિતગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદારુચ્યભાગે લસન્-
નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રારુચ્યે પુરે વાસિના. ॥
શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાંમાર્તઞ્ઢબોધોજ્વલાં
સટ્ટીકામગમનમુદાપકરણં ત્યાજ્યં શુભે વર્જિતમ્, ॥

અર્થ—સતપુરુષોને લક્ષ્મીથી આબૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંત-
ર્ગત, ખેડા જિલ્લામાં આવેલા, નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા
કપટવજ્ર, નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષરશ્રી “સોમેશ્વર” જેથીએ
રચેલી “મુદ્દર્તમાર્તૅ૭૬” નો બોધ થવામાં ઉપયોગી એવી આ ટીકામાં
શુભ કામોમાં નહિ લેવા લાયક “ત્યાજ્ય ” નામનું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ इति त्याज्यप्रकरणः. ॥

* જ્યો. ક. પ્રથમ વિભાગ ૫૪ ૯ અને ૧૦ માં જોવું.

॥ अथ नक्षत्र प्रकरणम्, ॥ २ ॥

भेशा दस्यमाग्निर्केन्दुगिरिशाः प्रोक्ता अदित्यंगिरः-

सर्पाः कव्यभुजो भगोर्यमरवी त्वंष्टी समीरः क्रमात् ।

इंद्राग्नी त्वय मित्र इन्द्रनिर्ऋतिनीरं च विश्वे विधि-

वैकुण्ठो वसुपाश्यजैकचरणाहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः ॥ १ ॥

अन्वय—दस्यमाग्निर्केन्दुगिरिशाः अदित्यंगिराः सर्पाः कव्यभुजः भगः अर्यमरवी त्वष्टासमीरः अथ इंद्राग्नी मित्रः इन्द्रनिर्ऋतिः नीरं च विश्वे विधिः वैकुण्ठः वसुपाश्यजैक चरणाहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः क्रमात् भेशाः प्रोक्ताः ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—दस्यमाग्निर्केन्दुगिरिशाः अश्विनीकुमार-यम-अग्नि-
अह्ला-यंद्रमा-महादेव. अदित्यंगिराः अदिति-गुह. सर्पाः सर्प. कव्यभुजः
पितृयो, भगः भग. अर्यमरवीः अर्यमा-सूर्य. त्वष्टा विश्वकर्मा. समीर
वायु. अथ त्वार पृथी. इंद्राग्नी इंद्र-अग्नि. मित्र मित्र. इन्द्र इंद्र. निर्ऋतिः
राक्षस. नीरं नल. च अने विश्वे विश्वेदेवा. २ विधिः अह्ला. वैकुण्ठः
विष्णु. वसुपाश्यजैकचरणाहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः वसुदेव-वसु-अनैक्य
रत्न-अहिर्बुध्न्य अने पूषा ओ प्रभाणे क्रमात् क्रम थकी भेशाः नक्षत्राना
स्वाभीयो प्रोक्ताः कला छे. ॥१॥

॥ नक्षत्राना स्वाभीयो. ॥

सावार्थ—दस्य-अश्विनी, १ | यम-भरणी २
अग्नि-कृत्तिका. ३ | अह्ला-रोहिणी, ४ | यंद्र-भृ-
गशीर्ष, ५ | शंकर-आर्द्रा. ६ | अदिति-पुनर्वसु. ७
गुह-पुष्य. ८ | सर्प-आश्लेषा. ९ | पितृ-मघा-
१० | भग-पूर्वाश्लेषा. ११ | अर्यमा-उत्तराश्लेषा.

હ્યુની. ૧૨ | સૂર્ય-હસ્ત. ૧૩ | ત્વષ્ટા-(વિશ્વકર્મા)-ચિત્રા. ૧૪
 વાયુ-સ્વાતિ. ૧૫ | ઇંદ્ર ને અગ્નિ-વિશાખા. ૧૬ | મિત્ર-અનુરાધા.
 ૧૭ | ઇંદ્ર-જ્યેષ્ઠા. ૧૮ | રાક્ષસ-મૂલ. ૧૯ | જલ-પૂર્વાષાડા ૨૦
 વિશ્વેદેવા-ઉત્તરાષાડા. ૨૧ | પ્રહ્લા-અભિજીત. ૨૨ | વિષ્ણુ-શ્રવણ.
 ૨૩ | વસુ-ધનિષ્ઠા. ૨૪ | વરુણ, શતભિષા. ૨૫ | અઞ્જૈકપાદ-પૂર્વા-
 ભાદ્રપદ. ૨૬ | અહિર્બુધ્ન્ય-ઉત્તરાભાદ્રપદ. ૨૭ | પૂષા-રેવતી. ૨૮,
 એ પ્રમાણે નક્ષત્રોના સ્વામીઓ છે.

(નક્ષત્રોના સ્વામીઓ.)

નક્ષત્ર. સ્વામી.	નક્ષત્ર. સ્વામી.	નક્ષત્ર. સ્વામી.	નક્ષત્ર. સ્વામી.
અ. દસ્ત.	પુ. ગુરુ.	સ્વા. વાયુ.	અ. પ્રહ્લા.
બ. યમ.	આ. સર્પ.	વિ. ઇંદ્ર ને અગ્નિ.	શ્ર. વિષ્ણુ.
કૃ. અગ્નિ.	મ. પિતૃ.	અ. મિત્ર.	ધ. વસુ.
રો. પ્રહ્લા.	પૂ. ભગ.	જ્યે. ઇંદ્ર.	શ. વરુણ.
મૃ. મંદ્ર.	ઉ. અર્યમા.	મૂ. રાક્ષસ.	પૂ. અઞ્જૈકપાદ
આ. શંકર.	હ. સૂર્ય.	પૂ. જલ.	ઉ. અહિર્બુધ્ન્ય.
પુ. અદિત.	ચિ. ત્વષ્ટા(વિશ્વકર્મા)	ઉ. વિશ્વેદેવા.	રે. પૂષા.

નારદઃ—યસ્મિન્નૃક્ષેતુ યત્કર્મ નિશ્ચિલં કથિતંચયત્, ।

તદૈવસેતન્મુદ્દર્તેકાર્યં યાત્રાદિકંતથા ॥ (૧)

અર્થ—જે જે નક્ષત્રોમાં જે જે કાર્યો કરવાનાં હતાં છે, તે તે કર્યો
 તે તે નક્ષત્રોના સ્વામીઓમાં તથા મુદ્દર્તોમાં કરવાં. (૧)

બ્રાહ્મં ય્યુત્તરયુગ્મ ધ્રુવં સ્થિરમથો પૂર્વા મધ્યા યામ્યમં

કૂરોમ્ શ્રવણત્રયાદિંતિયુતા સ્વાતી ચરાલ્યા ચલા ।

દક્ષાર્કાભિજિદીપ્યમં લઘુ તથા ક્ષિપ્રં ચ મૈત્રાંતિમે-

દુત્વાષ્ટં મૃદુ મૈત્રમાગ્નિભવિશે મિથે ચ સાધારણે ॥ ૨ ॥

મૂલાહીંદ્રશિવં ચ દારુણમદસ્તીક્ષ્ણં મુનીંદ્રૈઃ સ્મૃતં

સંજ્ઞાતુલ્યમિહાચરાંતે સુધિયઃ કાર્યં હિ સંસિદ્ધયે ।

સૂર્યાધ્યાઃ સ્થિરચંચલોગ્રમિહિતાઃ ક્ષિપ્રો મૃદુર્દારુણઃ

શીર્ષેદ્વર્કચમારરાદુશિસ્તિનઃ પાપા બુધસ્તૈર્મૃતઃ ॥ ૩ ॥

અન્વય—ચ્યુત્તરયુક્ બ્રાહ્મં ધ્રુવંસ્થિરં અથો પૂર્વામઘાયામ્યમં
ક્રૂરોગ્રં શ્રવણત્રયાદિતિયુતાસ્વાતી ચરચલાશ્યા દસાર્કાભિજિદી-
જ્યમં લઘુ તથા શિષ્રં મૈત્રાન્તિમેદુત્વાષ્ટ્રં મૃદુમૈત્રં ચ અગ્નિભવિશે મિશ્રે
ચ સાધારણે ॥ ૨ ॥

અન્વય—મૂલાહીન્દ્રશિવં અદઃ દારુણંચતીક્ષ્ણં મુનીન્દ્રૈઃસ્મૃતમ્. હિંદુ
સુધિયઃ સંસિદ્ધયે સંજ્ઞાતુલ્યં કાર્યં આચરન્તિ, સ્થિરચંચલોગ્રમિલિ-
તાઃ શિષ્રઃ મૃદુઃ દારુણઃ સૂર્યાઘ્યાઃ (સંજ્ઞકાઃ) ક્ષીણેન્દ્રકયમારરાદુ
શિશ્વિનઃ પાપાઃ તૈઃ યુતઃ બુધઃ (પાપઃ) ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—ચ્યુત્તરયુક્ ત્રણ ઉત્તરાધીયુક્ત. બ્રાહ્મં રેહિણીની. ધ્રુવં
ધ્રુવ સ્થિરં સ્થિર અથો ત્યાર પછી. પૂર્વામઘાયામ્યમં ત્રણ પૂર્વા. મઘા-
ભરણીની ક્રૂરોગ્રં ક્રૂરને ઉગ્ર, શ્રવણત્રયાદિતિયુતાસ્વાતી શ્રવણ-ધનિષ્ઠા-
શતભિષા પુનર્વસુ ને સ્વાતીની. ચરચલાશ્યા, ચર અને ચલ. દસાર્કા-
ભિજિદીજ્યમં, અશ્વિની-હસ્ત-અભિજીત ને પુષ્યની. લઘુ લઘુ. તથા અને
શિષ્રં શિષ્ર. મૈત્રાન્તિમેદુત્વાષ્ટ્રં અનુરઘા-રેવતી મૃગશીર ને ચિત્રાની.
મૃદુમૈત્રં મૃદુ ને મૈત્ર. ચ અને અગ્નિભવિશે કૃત્તિકા ને વિશાખાની.
મિશ્રેચ સાધારણે મિશ્ર અને સાધારણ સંજ્ઞા છે. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—મૂલાહીન્દ્રશિવં મૂલ-અશ્વેષા-જ્યેષ્ઠા ને આદ્રાની.
અદઃ આ. દારુણં દારુણ. ચ અને તીક્ષ્ણં તીક્ષ્ણ સંજ્ઞા મુનીન્દ્રૈઃ શ્રેષ્ઠ
મુનીઓએ સ્મૃતમ્ કહેલી છે હિંદુ નક્ષી. હિંદુ આ નક્ષત્રોને વિષે. સુધિયઃ
વિદ્વાનો. સંસિદ્ધયે સારી સિદ્ધીને માટે. સંજ્ઞાતુલ્યં સંજ્ઞાને તુલ્ય. કાર્ય
કાર્યને આચરન્તિ કરે છે, સ્થિરચંચલોગ્રમિલિતાઃ સ્થિર, ચંચલ, ઉગ્ર
સહિત. શિષ્રઃ શિષ્ર. મૃદુઃ મૃદુ. દારુણઃ દારુણ. સૂર્યાઘ્યાઃ સૂર્યાધિગ્રહો.
(સંજ્ઞકાઃ) સંજ્ઞાવાળા છે. ક્ષીણેન્દ્રકયમારરાદુશિશ્વિનઃ કૃષ્ણપક્ષનો ચંદ્રમા-
સૂર્ય-શનિ-મંગળ-રાહુ-કેતુ. પાપાઃ પાપગ્રહો છે, તૈઃયુતઃ તેઓથી યુક્ત.
બુધઃ બુધ પણ (પાપઃ) પાપગ્રહ છે. ॥૩॥

॥ વાર અને નક્ષત્રોનો દુવાદિ સંજ્ઞા ॥

૨-૩-સાવાર્થ—

સંજ્ઞા. વાર. નક્ષત્રો.

ધ્રુવ-સ્થિર.	સૂર્ય	રોહિણી-ઉ. કા. ઉ. પા. ઉ. ભા.
ઉગ્ર.	મંગલ	ભરણી-મઘા-પૂ-કા-પૂ-ધા-પૂ-ભા.
ચર-ચલ.	ચંદ્ર.	પુનર્વસુ-સ્વાતી-શ્રવણ-ધનિષ્ઠા-શતભિષા.
લઘુ-ક્ષિપ્ર.	શુક્ર.	અશ્વિની-પુષ્ય, હસ્ત, અભિજીત.
મૃદુ-મૈત્ર.	શુક.	મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી
મિશ્ર-સાધારણ	બુધ.	કૃત્તિકા, વિશાખા
દાર્ણ-તીક્ષ્ણ.	શનિ.	આર્દ્રા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ

એ સંજ્ઞાવાળા નક્ષત્રોમાં સંજ્ઞાને મળતાં જે જે કાર્યો હોય તે તે કાર્યો તે તે સંજ્ઞામાં કરવાં, ક્ષીણચંદ્ર^૨ સૂર્ય, મંગળ, શનિ, રાહુ, કેતુ એ પાપગ્રહો છે. અને એ ગ્રહો પૈકીના કોઈ પણ ગ્રહની સાથે બેઠેલો બુધ પણ પાપગ્રહ બન્યો. શુક્ર, શુક્ર, અને પાપગ્રહ સાથે ન હોય તો બુધ, અને ક્ષીણ પક્ષ વિનાનો ચંદ્રમા એ દરેકને શુભ ગ્રહો બન્યા. ॥

(દુવાદિ નક્ષત્રોમાં કરવાનાં કામો.)

મુ. ચિં.—અર્થ—નક્ષત્રો

ધ્રુવ—સ્થિર, માં ખીજ વાવવું, નવા ઘરમાં પ્રવેશ, નવો બગીચો બનાવવો, વિગેરે સ્થિર કામો કરવાં.

ચલ, માં હાથી-ઘોડા-ઉંટ વિગેરેની સ્વારી. નવીન ફલવાડીમાં જવું, વિગેરે ચલાયમાન કામો કરવાં.

કૂર, માં શત્રુનો નાશ, શત્રુના ઘરને બાગવું, લુચ્ચાઇ કરવી, ચોરી, ઝેર પાવું, અને હથીયારથી કોઇ પણ કામ કરવું, વિગેરે કૂર કામો કરવાં.

૨ અંધારીયાની આંધમથી અજવાળીઆના પડવા સુધી ક્ષીણ ચંદ્રમા સમજવો.

મિશ્ર-સાધારણ, માં—અમિથી કોઈ પણ કામ કરવું, ઘણી ચીજોને એકઠી કરવી હોય, અને વૃષોત્સર્ગ વિગેરે કામો થાય છે.

ક્ષિપ્ર-લઘુ, માં—નવો વેપાર કરવો, કામ-ભોગ-વિલાસ કરવો—નવો દાગીનો પહેરવો અથવા બનાવવો,—કોઈ વિધાનું શીખવું,— ચિતરવા (પેંટર) નું કામ વિગેરે કામો કરવાં.

મૃદુ-મૈત્ર, માં—ગાવું, નવાં વસ્ત્રાદિક પહેરવાં, કીડા કરવી અને મિત્ર સંબંધી કંઈપણ કામ કરવું. વિગેરે થાય છે.

તીક્ષ્ણ-દાઙ્ણ, માં—મંત્ર સિદ્ધીથી કોઈને મારવું હોય—કોઈ પણ કૂર કર્મ કરવું અને પશુઓને વશ કરવું, વિગેરે કામો કરાય છે.

(ધ્રુવાદિ વારોમાં કરવાનાં કામો.)

રવિવારમાં—ઘ્રુવ નક્ષત્રમાં થતાં કામો કરવાં.

સોમવારમાં—ચલ નક્ષત્રમાં થતાં કામો કરવાં.

મંગલવારમાં—કૂર નક્ષત્રમાં થતાં કામો કરવાં.

બુધવારમાં—મિશ્ર નક્ષત્રમાં થતાં કામો કરવાં.

ગુરુવારમાં—ક્ષિપ્ર નક્ષત્રોમાં કરવાનાં કામો કરવાં.

શુક્રવારમાં—મૃદુ નક્ષત્રોમાં થતાં કામો કરવાં.

શનિવારમાં—તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોમાં થતાં કામો થઈ શકે છે.

(અધોમુખાદિ નક્ષત્રો.)

મૂલાહિમિશ્રોગ્રમધોમુત્તં ભવે દૂર્ધર્ષિયમાર્દ્રેજ્ય હરિત્રયં ધ્રુવમ્,
નિર્યદ્ધમુત્તે મૈત્રકરાનિલાદિતિ જ્યેષ્ઠાભિમાની દશકૃત્યમેષુસત્ (૨)

અર્થ—અધોમુખ—ભરણી, કૃતિકા, આશ્લેષા, મઘા, પૂર્વાશ્વિની, વિશાખા, મૂલ, પૂર્વાષાડા, પૂર્વાભાદ્રપદ, આ નક્ષત્રો છે.

ઔર્ધ્વમુખ—રોહિણી, આર્દ્રા, પુષ્ય, ઉ-દા-ઉ-ષા-શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, આ નક્ષત્રો છે.

તિર્થદ્ધમુખ—અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, આ નક્ષત્રો છે. (૨)

(અધોમુખાદિનક્ષત્રોમાં ચતાં કાર્યો.)

અધોમુખ—માં વાવ, કુવો, તળાવ વિગેરેનું ખોદાવવું, ધાસ સંબંધી કામ, દેવમંદિર કરાવવું, ભંડાર ખોદાવવો, જ્યોતિષવિધાનો આરંભ, ખાણ તથા ગુફામાં પ્રવેશ, એ કામો કરવાં શુભ છે.

ઉર્ધ્વમુખ—રાજ્યાભિષેક, પટો આંધવો વિગેરે.

તિર્યક્મુખ—દાથી, ઉંટ, ઘોડા, બળદ ને પાડાનું દમન કરવું, ખીજનું વાવવું, ગમન, પ્રવેશ, ચક્ર, રથ, યંત્ર ને નાવ વિગેરેનું ચલાવવું ઇત્યાદિ કામો કરવાં શુભ છે.

(અંધાદિ-નક્ષત્રો.)

અંધાક્ષં વસુપુણ્યધાતૃજલભદ્રીશાર્યમાંત્યાભિધં

મંદાક્ષં રવિ વિશ્વમિત્રજલપાશ્લેષાશ્ચિચાંદ્રં ભવેત, ।

મધ્યાક્ષં શિવપિત્રજૈકચરણત્વાષ્ટૈર્દ્રવિધ્યંતકં

સ્વક્ષં સ્વાત્યાદિતિશ્રવોદહનમાર્હિર્બુધ્ન્યરક્ષોભગમ્, (૩)

અર્થ—રોહિણી, પુષ્ય, ઉ. ફા, વિશાખા, પુ-પા, ધનિષ્ઠા અને રેવતી, આ નક્ષત્રો અંધ છે, । અશ્વિની-મૃગશીર્ષ-આશ્લેષા-દસ્ત-અનુરાધા-ઉ-પા. શતભિષા આ નક્ષત્રોની મંદ દષ્ટિ છે, । ભરણી, આર્દ્રા, મધા, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા અભિજીત અને પૂર્વાભાદ્રપદ, આ નક્ષત્રોની મધ્ય દષ્ટિ છે, । કૃત્તિકા, પુનર્વસુ, પૂ. ફા. સ્વાતી, મૂલ, શ્રવણ અને ઉ-ભા. આ નક્ષત્રો દેખતાં છે. (૩)

જ્યોતિર્વિદાધરણે—

દ્વિદૈવતાદિત્યમસંયુતાનિ ધ્રુવાણિમાન્યત્રજગુર્બૃહન્તિ, ।

જઘન્ય સંજ્ઞાન્યદિશાંતકેંદ્ર પ્રમંજનાંભઃ પતિમાનિચાર્યાઃ (૪)

અર્થ—મૃહજ્ઞક્ષત્રો, રોહિણી, પુનર્વસુ, ઉ-ફા, વિશાખા, ઉ-પા ને ઉ-ભા. જઘન્યનક્ષત્રો, ભરણી, આર્દ્રા, આશ્લેષા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા શતભિષા—(૪)

શેષાણિમાન્યક્ષધરામિતાનિ સમાનસંજ્ઞાનિ વદંતિસંસઃ ।

લઘુધ્રુવાધોક્ષજમાનિ શશ્વત્સૌમ્યાદ્રયાન્યંસ્યમસંયુતાનિ, (૫)

અર્થ—સમાનનક્ષત્રો, અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, મધા, પૂ-ફા, દસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, મૂલ, પૂ-પા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂ-ભા. રેવતી. (૫)

सौम्यनक्षत्रो--अश्विनी, रोहिणी, पुष्य, व-धा. हस्त, व-पा.
अभिजित, श्रवण, व-भा. रेवती.

ककांतकादित्यकसूर पूष्णामाहुर्बुधायोपकुलानिभानि, ।

भवा विपद्द्वयालवनेशमित्रज्योतीषि सेंद्राणि कुलाकुलानि, (६)

अर्थ--उपकुलाकुलनक्षत्रो--भरणी, रोहिणी, आर्द्रा, पुनर्वसु, आ-
श्लेषा, हस्त, रेवती, अनुराधा, ज्येष्ठा, पू-पा. श्रवण, शतभिषा, पू-भा., (६)

मिश्रौषधीशाग्रजविश्वकर्मणामुडून्युशंतीज्यवसूतराश्विनी, ।

भाभ्यांयुतानांभगरक्षसोस्तथा कुलोदयाख्यानिविचक्षणेभराः (७)

अर्थ--कुलोदयनक्षत्रो--अश्विनी, कृत्तिका, मृगशीर्ष, पुष्य, मघा,
पू-धा. व-धा. मित्रा, विशाखा, मूल, व-पा. धनिष्ठा, व-भा. (७)

(आश्विन्यादिनक्षत्रोनी तारासंख्या.)

मु. चिं-भत्रिज्यंगर्पचाग्रिकुवेदवन्दयः शरेषु नेत्राश्विशरेंदु भूकृताः ।

वेदाग्रि रुद्राश्वि यमाग्रि वन्हयोऽब्धयः शतं द्वि द्वि रदाभतारकाः (८)

अर्थ--३-३-६-५-३-१-४-३-५-५-२-२-५-१-१-४-४-३-
११-२-२-३-३-४-१००-२-२-३२, आ प्रभाजे अनुक्रमे नक्षत्रोनी
ताराया छे. (८)

(आकृति.)

अश्व्यादिरूपं तुरगास्ययोनिः क्षुरोऽजणास्य मणिर्गृहं च

पृष्ठकचक्रे भवनंचमंचः शय्याकरोमौक्तिकविद्रुमंच (९)

तोरणं बलिनिभंकुंडलं सिंहपुच्छगजदंतमंचकाः ।

ज्यस्त्रिच त्रिचरणाभमर्दलौ वृत्तमंचयमलाभमर्दलाः (१०)

अर्थ--नक्षत्रो. स्वयं.

अश्विनी	घोडा जेवुं
भरणी,	योनी.
कृत्तिका.	छरी.
रोहिणी	गाडी.
मृगशीर्ष	मृगना मुभ
आर्द्रा	मणी
पुनर्वसु	धर

नक्षत्रो.

स्वयं.

रेवती	परवारा
विशाखा	तोरण
अनुराधा	दगलाना आकार.
ज्येष्ठा	कुंडल
मूल	मिंदना पूछ
पू-पा.	हाथीना दांत
व-पा.	भाटला

પુખ્ય	આણુ	અભિજીત	ત્રિકોણુ
આશ્લેષા	ચક્ર	શ્રવણુ	ત્રણુ પગ
મધા	ધર	ધનિષા	મૃદંગ
પૂ-દ્વા.	ખાટલા.	શતભિષા	ગોળમાળા
ઉ-દ્વા.	ખાટલા	પૂ-ભા.	ખાટલા
હસ્ત	હાથ.	ઉ-ભા	ગાડવા
ચિત્રા	મોતી-જેવું	રેવતી	મૃદંગ

અહઃસ્યુઃશિવસાર્પમિત્રપિતરોવસ્વંબુવિશ્વોભિજિ-

ત્કેદ્રેદ્રાગ્નિનિશાચરાઅપિજલાધીશોર્યમારુયોમગઃ ॥

રાત્રેઃસ્યુઃસ્મરહાત્રયોજચરણાત્પંચાશ્વિતોથોદિતિ

જીવોવિષ્ણુરિનાસ્ત્યસ્તિથિલવાઃ કર્મેષુભોક્તંસ્મૃતમ્ ॥ ૪ ॥

અન્વય—શિવ સાર્પમિત્ર પિતરઃ વસ્વમ્બુવિશ્વેભિજિત્કેદ્રેદ્રા-
ગ્નિનિશાચરાઃ અપિજલાધીશઃ અર્યમારુયઃ મગઃ એતે અન્હઃ તિથિ
લવાઃ સ્યુઃ અથ સ્મરહાઅજચરણાત્ ત્રયઃ અશ્વિતઃ પંચઃ અદિતિઃ
જીવઃ વિષ્ણુઃ ઇનાઃ ત્રયઃ તિથિલવાઃ રાત્રેઃ સ્યુઃ એષુ ભોક્તં કર્મ
સ્મૃતમ્, ॥૪॥

અન્વયાર્થ—શિવસાર્પમિત્રપિતરઃ આર્દ્રા, અશ્લેષા, અનુરાધા,
મધા, વસ્વમ્બુવિશ્વેભિજિત્કેદ્રેદ્રાગ્નિ નિશાચરાઃ ધનિષા, પૂર્વાષાડા, ઉ-
ત્તરાષાડા, અભિજીત, રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, વિશાખા, મૂલ અપિ વળી, જલાધીશઃ
શતભિષા, અર્યમારુયઃ ઉત્તરાશ્વિનિ, મગઃ પૂર્વાશ્વિનિ, એતે આ, અન્હઃ
દિવસના તિથિલવાઃ પંદરભાગ, સ્યુઃ છે, અથ ત્યાર પછી, સ્મરહાઃ આર્દ્રા.
અજચરણાત્ પૂર્વાભાદ્રપદથી, ત્રયઃ ત્રણુ નક્ષત્રો, અશ્વિતઃ અશ્વિનીથી
પંચ પાંચ નક્ષત્રો, અદિતિઃ પુનર્વસુ, જીવઃ પુખ્ય, વિષ્ણુઃ શ્રવણુ, ઇનાઃ
ત્રયઃ હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, એ રાત્રેઃ રાત્રિના, તિથિલવાઃ પંદર અંશ
છે. એષુ આ નક્ષત્રોમાં, ભોક્તમ્ નક્ષત્રમાં કહેલું, કર્મ કર્મ કરવા માટે
સ્મૃતમ્ કહેલું છે. ॥૪॥

॥ તાત્કાલિક મુદૂર્ત માટે દિવસ ને રાત્રિએ આવતાં નક્ષત્રોની ॥

આપત.

૪-શ્લોકાર્થ—રોહિણી, આર્દ્રા, અશ્લેષા, મધા, પૂ-દ્વા, ઉ-દ્વા.

વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ-ષા., ઉ-ષા., અભિજીત, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, આ દિવસના પંદર ભાગ છે.

અશ્વિની, ભરણી, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, શ્રવણ, પૂ-ભા., ઉ-ભા., ને રેવતી એ રાત્રિના પંદર અંશ છે.^૧

એ પ્રમાણે દરરોજ દિવસનો પંદરમો ભાગ, અને રાત્રે રાત્રિનો ૧૫ મો ભાગ, પંદર નક્ષત્રો અનુક્રમે એક પછી એક આવે છે, જે નક્ષત્રોમાં જે કાર્યો કરવાનાં કહ્યાં છે, તે કાર્યો અતિ જરૂર વખતે, દિવસ કે રાત્રિએ જે જે વખતે તે તે નક્ષત્રો આવતાં હોય તે તે વખતે કરવાં.

દરેક ભાગ દિવસના.	રાત્રિના.	દિવસના.	રાત્રિના.
૧ શિવ.	શિવ.	૯ બ્રહ્મા.	ચંદ્ર.
૨ સાર્પ.	અજગરણુ.	૧૦ ઇંદ્ર.	અદિતિ
૩ મિત્ર.	અહિર્ન્યુધન્ય.	૧૧ ઇંદ્રાણી.	ગુરુ
૪ પિતૃ.	પૂષા.	૧૨ નિશાચર.	વિષ્ણુ.
૫ વસુ.	દત્ત.	૧૩ જલાધીશ.	સૂર્ય.
૬ અંબુ.	યમ.	૧૪ અર્યમા.	ત્વષ્ટા,
૭ વિશ્વ.	અસિ.	૧૫ ભગ.	વાયુ.
૮ અભિજીત.	બ્રહ્મા.		

૧—દીનમાનને ૧૫ ભાગવાથી એક એક ભાગ એમ ૧૫ ભાગનાં ૧૫ દિવસનાં મુહૂર્ત આવે, અને રાત્રિમાનને ૧૫ ભાગવાથી રાત્રિનાં ૧૫ મુહૂર્ત આવે છે, જેમકે દિવસને પંદરે ભાગતાં પ્રથમ આવેલા ભાગમાં શીવ-મુહૂર્ત બીજા ભાગમાં સાર્પ, એમ કોષ્ટકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે મુહૂર્ત આવે છે, રાત્રિના પણ પહેલા ભાગમાં શીવ, બીજામાં અજગરણુ વિગેરે મુહૂર્ત આવે છે, હવે તે પહેલું મુહૂર્ત શિવ તે શિવ એટલે મહાદેવ ને તેનું નક્ષત્ર આર્દ્રા, જાણવું, બીજા મુહૂર્તનો દેવ સાર્પ, અને તેનું નક્ષત્ર આશ્લેષા જાણવું, તે પ્રમાણે પોતાના ભાગના જે જે દેવ, તેનાં જે નક્ષત્ર, તે નક્ષત્ર તે તે ભાગમાં આવે, ને તે વખતે તે નક્ષત્રમાં કરવાનાં કાર્યો તે તે વખતે કરવાં.

॥ પંદરમો ભાગ બજાવાની રીત. ॥

ઉદાહરણ—શાકે ૧૮૩૯ ના આવણ શુદ્ધ ૧૧ ને સોમવારે દિન-
માન ૩૨-૮ રાત્રિમાન ૧૭-૫૨ છે, તે દીનમાનની ધરી ૩૨ ને ૧૫ થી
ભાગતાં લખ્ધી ૨ આવી ને શેષ ૨, રહી; તેની પક્ષો ૧૨૦ થઈ ને ૨૨
ધરી ઉપર ૮, પક્ષો છે તે ઉમેરતાં પક્ષો ૧૨૮ થઈ તેને ૧૫ થી ભાગતાં,
લખ્ધિ ૮ પક્ષો થઈ, શેષ ૮ વધી તેને ૬૦ થી ગુણતાં ૪૮૦ વિપક્ષ થઈ
તેને ૧૫ થી ભાગતાં ૩૨ લખ્ધિ આવી, જેથી દરેક ભાગ ધરી ૨, પલ ૮
ને વિપક્ષ ૩૨ નો થયો એટલે સૂર્યોદયથી ઇષ્ટ ધરી ૨-૮-૩૨ સુધી પહેલો
ભાગ અને તે પછી બીજો ભાગ શરૂ થાય તે ઘટ્યાદિ ૪-૧૭-૪ સુધી
જાણવો, એ પ્રમાણે દરેક ભાગ સમજવા. રાત્રિમાનને પણ એજ પ્રમાણે
ભાગતાં જે લખ્ધિ આવે તેટલો એક ભાગ રાત્રિનો જાણવો.

(બલિષ્ઠવારે કરવાનું કાર્ય.)

મુ. ચિં—નૃપેક્ષનં સર્વકૃતિશ્ચસંગરઃ શાસ્ત્રં વિવાહોગમદીક્ષણેરવેઃ ।

વીર્યંયથતારા બલતોવિધુર્વિધો બલાદ્રર્વિસ્તદ્વલતઃ શુભઃ પરે. (૧૧)

અર્થ—સૂર્યનું બલ હોય તો રવિવારે રાત્રિનું દર્શન કરવું, ચંદ્રનું
બલ હોય તો સોમવારે બધાં કામો, મંગલનું બલ હોય તો મંગલવારે યુદ્ધ,
તેજ પ્રમાણે બુધવારે શાસ્ત્ર બજાવવું, બ્રહ્માવતું, ગુરુવારે વિવાહ, શુક્રવારે
ગમન, અને શનિવારે યજ્ઞની દીક્ષા ધારણ કરવી; ત્યાર પછી જ્યારે ચંદ્ર
સંક્રમણ થાય, અને તે વખતે જે તારા બલહોય તો, સવા બે દિવસ ચંદ્ર
અશુભ હોય તો પણ શુભ જાણવો, તારા બલ ન હોય અને ચંદ્ર શુભ

જેમકે આજે અતિ આવશ્યકતા છે, અને લગ્ન કરવું છે, પણ લગ્નનું
મુદ્દર્ત નથી, તો કયા નક્ષત્રોમાં લગ્ન થઈ શકે છે તે નક્ષત્રો જોવાં. જેમકે
રોહિણી, મૃગશીર્ષ, ઉત્તરાશ્વિની, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, ઉત્તરાષાડા,
ઉત્તરાભાદ્રપદ, રેવતી, એ વિવાહનાં નક્ષત્રો છે, તે તેમાંનું અનુરાધા નક્ષત્ર
દિવસના ૧૫ પંદરભાગમાંના ત્રીજા ભાગમાં આવે છે, તો ત્રીજો ભાગ દિવ-
સમાં જે વખતે બેસે, તે બેઠાથી ઉતરતા સુધીમાં લગ્ન થઈ શકે, તેજ
પ્રમાણે જનોઈ વિગેરે મુદ્દર્તનાં જે જે નક્ષત્રો છે તે તે નક્ષત્રોમાં તે તે
મુદ્દર્તો આપવાં.

હોય તો પણ અશુભ સમજવો, તેમજ ચંદ્રના બલથી સૂર્યસંક્રમણમાં અશુભ હોય તો પણ એક માસપર્યંત શુભ જાણવો, અને ચંદ્ર બલ ન હોય ને સૂર્ય શુભ હોય તો પણ અશુભ છે, તેવીજ રીતે મંગલ વિગેરે બધા ગ્રહો સંક્રમણમાં પોતપોતાના બલથી અશુભ હોય તો પણ સૂર્યના બલથી શુભ જાણવા, પોતાની રાશિ ભોગવતા સુધી જે સૂર્ય દૃષ્ટ હોય અર્થાત્ સૂર્યબલ ન હોય, તો મંગલ આદિ બધા ગ્રહો શુભ હોય તો પણ અશુભ સમજવા.
(યમઘંટ યોગ.)

જ્યોતિર્વિદાભરણે—

પિતૃમંત્રરગૌ દ્વિદૈવતં હિમરકમાડવમૃજીશતારકમ્ , ।
વિદિમૂળમજાગ્રજાર્ચિતે હુતધુગ્જ્યોતિરજોદ્યુર્માર્ગવે, (૧૨)
ભવતીનભમંયુજે તદા યમર્ષટાઋયયુગાહ્વયોપ્યસૌ, ।
જાનેયાનશયાંબુજગ્રહેષ્વમરસ્યાપનેકેડ્ત્યયાયચ, (૧૩)

અર્થ—રવિ ને બધા, સોમે-વિશાખા, મંગલે-આર્દ્રા, પુષ્કે-મૂળ, ગુરુ ને કૃત્તિકા; શુક્રે-રોહિણી, ને શનિવારે-હસ્ત, નક્ષત્ર હોય ત્યારે “યમઘંટ”-યોગ થાય છે, એ યોગમાં ડરભ-પ્રયાણ-લઘ-પ્રતિષ્ઠા-થાય તો અશુભ જાણવું, (૧૨-૧૩)

મુહૂર્તગણપતૌ—પાપૈર્વિદ્યુતેહીને ચંદ્રતારાબહેડપિચ, ।

પુપ્પે સિધ્યંતિ સર્વાણિ કાર્યાણિ મંગલાનિચ, (૧૪)

અર્થ—પાપગ્રહોથી-વેધ પામ્યો હોય; ચંદ્ર ને તારાનું બલ ન હોય, તો પણ પુષ્પ નક્ષત્રમાં મંગલ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, ॥

નારદઃ—કાર્તિકે શુક્લનવમી ચાદિઃ કૃતયુગસ્યચ. ।

ત્રેતાદિર્માધવે શુક્લા તૃતીયાપુણ્યસંમિતા, (૧૫)

કૃષ્ણા પંચદશી માઘે દ્વાપરાદિ રુદીરિતા ।

કલ્પાદિસ્યાત્કૃષ્ણપક્ષે નભસ્યેચ ત્રયોદશી, (૧૬)

અર્થ—કાર્તિક સુદી ૯, સત્યયુગાદિ, વૈશાખ સુદી ૩-(અક્ષયતૃતીયા.) ત્રેતાયુગાદિ, માઘ વદી ૩૦-દ્વાપરાદિ, અને બાદરવા વદી ૧૩ તે કલ્પાદિ, એ પ્રમાણે ચાર તિથિઓ યુગાદિ કહેવાય છે. (૧૫-૧૬)

(અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રોમાં કરવાનાં કામો.)

નારદસંહિતાયાં-નારદઃ—

આશ્વિની—નક્ષત્રમાં વસ્ત્ર, ઉપનયન, દ્ધાર, સીમંત, આભૂષણક્રિયા, સ્થાપન, હાથી ઉપર પ્રયાણ-ખેતરનું ખેડવું, અને વિદ્યા, વિગેરે ॥

ભરણી—માં વાવ-કુવો-તળાવ-આદિ જળાશય કરાવવું, વિષ-શસ્ત્ર જ્યાં ઉગ્ર દારણ કામો, મિલપ્રવેશ-ને આંપણ મુકવી, ॥

કૃત્તિકા—માં, અભ્યાધાન-(અમિહોત્ર) અસ્ત્ર-શસ્ત્રનું ધારણ કરવું, સંધિ કરવી, વિગ્રહ કરવો, યુદ્ધ-ઔષધ અને વાજાંત્ર વિગેરે,

રોહિણી—માં, સીમંત-વિવાહ-વસ્ત્ર-ભૂષણ-સ્થિર કામો, ઘોડા-હાથી રાજ્યાભિષેક ને પ્રતિષ્ઠા વિગેરે. ॥

મૃગશીર્ષ—માં, પ્રતિષ્ઠા, ભૂષણ, વિવાહ, સીમંત, દ્ધાર, વાસ્તુ, હાથી, ઉટ, ઘોડા અને યાત્રા વિગેરે. ॥

આર્દ્રા—માં, ધ્વજ, તોરણ, યુદ્ધ, પ્રહાર, શસ્ત્રક્રિયા, સંધિ, વિગ્રહ, વૈર, વિગેરે, ॥

પુનર્વસુ—માં, પ્રતિષ્ઠા, પ્રયાણ, સીમંત, વાસ્તુ, જનોઈ, દ્ધાર, ધાન્ય, ભૂષણ વિગેરે, ॥

પુષ્ય—માં, યાત્રા, પ્રતિષ્ઠા, સીમંત, વ્રતબંધ, પ્રવેશ, અને વિવાહ શિવાયનાં દરેક કામો કરવાં, ॥

આશ્લેષા—માં જીરું ખોલવું, વ્યસન, જીરું, ધાતુવાદ, ઔષધ, યુદ્ધ, વિવાહ, અને વ્યાપાર વિગેરે, ॥

મઘા—માં ખેતી, વ્યાપાર, ગાય લેવી, અનાજ લેવું, વિવાહ, વૃત્ય, ગાયન વિગેરે, ॥

ત્રણે પૂર્વા—(પૂ. ક્ષ. પૂ. પા. પૂ. ભા.) માં, વિવાહ, વિષ, શસ્ત્ર, અગ્નિ, યુદ્ધ વિગેરે ઉગ્ર કામો, માંસવિક્રય વિગેરે, ॥

ત્રણે ઉત્તરા—(ઉ. ક્ષ. ઉ. પા. ઉ. ભા.) પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, સીમંત, રાજ્યાભિષેક, જનોઈ, પ્રવેશ ને વાસ્તુ, વિગેરે. ॥

હસ્ત—માં પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, સીમંત, પ્રયાણ, વસ્ત્ર, જનોઈ, દ્ધાર, વાસ્તુ, રાજ્યાભિષેક અને આભૂષણ વિગેરે, ॥

ચિત્રા—માં, પ્રવેશ, વસ્ત્ર, સીમંત, પ્રતિષ્ઠા, જનોઈ, વાસ્તુ, વિદ્યા ને દ્ધાર વિગેરે.

સ્વાતી—માં, પ્રતિષ્ઠા, જનોઈ, વિવાહ, સીમંત, ભૂષણ, વિવાહ ને દ્ધાર વિગેરે.

વિશ્વાખ્ષ—માં વસ્ત્ર, બૂપણ, વેપાર, રસ અનાજ વિગેરેનો સંગ્રહ, નાચ, ગીત, શિલ્પ ને લેખન ક્રિયા વિગેરે, ॥

અનુરાધા—માં પ્રવેશ, સ્થાપન, વિવાહ, જનોઇ, વસ્ત્ર, બૂપણ, વાસ્તુ, સંધિ ને વિગ્રહ વિગેરે. ॥

જ્યેષ્ઠા—માં શસ્ત્ર જેવાં ફૂર ઉચ્ચ કામો, વ્યાપાર, ગાય, બેંસ સંબંધી કામ, જલકર્મ, નાચ, વાજ્ય, શિલ્પ, લોહું ને પથ્થરનાં કામો વિગેરે. ॥

મૂલ—માં વિવાહ, ખેતી, વ્યાપાર, યુદ્ધ, ઔપધ, નૃત્ય, શિલ્પ, સંધિ, વિગ્રહ ને લેખનક્રિયા વિગેરે, ॥

અવધી—માં પ્રતિષ્ઠા, દ્વાર, સીમંત, પ્રયાણ, જનોઇ, ઔપધ, નગર, ગામ કે ઘરનો આરંભ, ને રાજ્યાભિષેક, વિગેરે.

ધૃતિષ્ઠા—માં વસ્ત્ર, જનોઇ, દ્વાર, પ્રતિષ્ઠા, પ્રયાણ, બૂપણ, વાસ્તુ, સીમંત, પ્રવેશ, વિગેરે, ॥

શતભિષા—માં પ્રવેશ, દ્વાર, મૌજાંધન, ઔપધ, ઘોડા ઉપર બેસવું, સીમંત, ને વાસ્તુકર્મ, વિગેરે, ॥

રેવતી—માં વિવાહ, જનોઇ, પ્રતિષ્ઠા, પ્રયાણ, બૂપણ, પ્રવેશ, વસ્ત્ર, સીમંત ને દ્વાર વિગેરે, ॥

(રવ્યાદિ વારોમાં કરવાનાં કામો.)

નારદ:—

રવિવારે—રાજ્યાભિષેક, મંગલકાર્ય, સેવા, પ્રયાણ, શસ્ત્રકર્મ, ઔપધ, યુદ્ધ વિગેરે.

સોમવારે—સંખ, મોતી, રૂપુ, ઝાડ, શેરડી, આબૂપણ, પુષ્પ, ગીત, યજ્ઞ, ક્ષીર, ખેતી વિગેરે, ॥

મંગલવારે—વિષ, અગ્નિ, બંધન, ચોરી, સંધિ, વિગ્રહ, આસન, ધાતુ, પ્રવાલ વિગેરે.

બુધવારે—નૃત્ય, શિલ્પ, ગાયન, લેખનક્રિયા, જમીન, રસસંગ્રહ, વિવાહ, ધાન્ય વિગેરે.

શુક્રવારે—યજ્ઞ, પૌષ્ટિક, મંગલ, સોનું, વસ્ત્ર, આબૂપણ, ઝાડ, લતા અને પ્રયાણ વિગેરે.

શુક્રવારે—વૃત્ય, વાજ્રંત્ર, મીત, સુવર્ણ, રત્ન, આભૂષણ, ઉત્સવ, ગાય, ધાન્ય વિગેરે,

શનિવારે—કાંસુ, સીસુ, લોહ, પથ્થર, કાચ, વિષપાન, મધ, શુક્ર, વાસ્તુ, સંગ્રહ અને દરેક સ્થિત કામો કરવાં શુભ છે, ॥

સચ્છીભૂષિનગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદાશ્વભાગે લસન્-

નાનાસત્કુલદીપિતે કપહવજ્રાશ્વે પુરે વાસિના.

શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાંમાર્તણ્ડવોધોજ્વલાં

સદ્દીકામગમન્મુદાપકરણં નક્ષત્રનામ દ્વિકમ્, ॥૨॥

અર્થ—સારા પુરુષો, અને લક્ષ્મીથી આશ્રૂયિત એવા શુભરાત દેશમાં આવેલા ખેડાણદ્વીપના વિભાગમાં, નાના પ્રકારના શુદ્ધ કુલોથી દીપિત એવા કપડવંજ નામના નગરમાં રહેનાર શ્રી સોમેશ્વર, જ્યોતિષીએ રચેલી માર્તણ્ડનો યોધ થવામાં ઉજ્જવલ એવી આ દીકામાં નક્ષત્ર નામનું બીજું પ્રકરણ સમાપ્ત થયું, ॥૨॥

॥ इति नक्षत्रप्रकरणम्. ॥

॥ अथ प्रथमार्तव प्रकरणम्, ॥ ३ ॥

आद्यर्तौ पौषशुक्रोर्जमधुशुचिनभस्याः कुयुकपापवारा
रिक्तामार्काष्टपृष्ठयः परगृहकुपदे रात्रिसंध्यापरान्हाः ॥
मिश्रोग्रामूलतीक्ष्णं विवरमनरुणाल्पाधिकास्त्रंगराष्ट्र-
त्पातः पापस्य लग्नं सदरुणजरन्नीलचित्रांबरं च ॥ १ ॥

अन्वय—पौषशुक्रोर्जमधुशुचिनभस्याः मासाः कुयुक पाप-
वाराः रिक्तामार्काष्टपृष्ठयः परगृहकुपदे रात्रिसंध्यापरान्हाः मिश्रो-
ग्रामूलतीक्ष्णं विवरं अनरुणाल्पाधिकास्त्रं गराष्ट्र उत्पातः पापस्य लग्नं
अरुणजरन्नीलचित्रांबरं आद्यर्तौ नसत्, ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—पौष पौष, शुक्र ज्येष्ठ, उर्ज कार्तिक, मधु चैत्र, शुचि
अषाढ, नभस्य भाद्रपद, मासाः अभिषेक, कुयुक पोषा योगो, पाप-
वाराः पापग्रहोना वार, रिक्ता रिक्तातिथि, अमा अभावास्था, अर्क
पारस, अष्ट आश्विन, षष्ठी छह, परगृहकुपदे पारकाने घेर ते अराय
स्थानभां, रात्रि संध्यापरान्हाः रात, सत्रार सांजनी संध्या, द्विपसने छेत्से
त्रीने भाग, मिश्र कृत्तिका विशाखा, उग्र श्रवण, धनिष्ठा, शतभिषा, पुन-
र्वसु, स्वाती, अमूलतीक्ष्णं मूल शिवाय अश्लेषा-ज्येष्ठा-आर्द्रा, विवरं
तिथी तथा नक्षत्राणी संधि, अनरुणाल्पाधिकास्त्रं लाल विनातुं-योदुःअथवा
वधारे दोषी, गराष्ट्र गर्थी अवसुधिनां आह करण, उत्पातः उत्पात, पापस्य
पापग्रहणं, लग्नं लग्न, अरुण लाल, जरत् श्रुतं, नील कण्ठं, चित्र
भातीगर रंगतुं, अंबर वस्त्र, आद्यर्तौ प्रथम ३तुभां, नसत् अथ नथी. ॥ १ ॥

॥ प्रथम ३तु कालथी श्रुतं शुभ शुभ इति ॥

भावार्थ—कार्तिक, पौष, चैत्र, ज्येष्ठ, अषाढ,
भाद्रपद, अभिषेक. ४-६-८-९-१२-१४-३० अभि-
तिथीयो, विष्णुल, अतिगंड, शुभ, गण्ड, व्या-
धात वज्र, व्यतीपात, परिध, वैधृत, अभि योगो

અને પાપમહના વાર, પરાએ વેર, ખરાબ જગ્યામાં, રાત્રિએ, સંધ્યા સમયે, દિવસના છેલ્લા ત્રીજા ભાગમાં, ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, મઘા, પૂર્વાશ્વિની, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, એ નક્ષત્રોમાં, તિથી નક્ષત્રાદિકની સંધિમાં,^૧ ઘણું લાલ લોહી, થોડું આવડું, ઘણું આવડું, ગરકરણથી આઠ કરણ, ઉત્પાત,^૨ પાપમહનું લગ્ન, લાલ, કાળું, જીનું, અનેક રંગવાળું વસ્ત્ર, એ સર્વે સ્ત્રીઓને પ્રથમ રજેદર્શન વખતે, અશુભ સમજવું.

॥ દિનાદિક સંધિની ત્યાજ્ય ધટિથો ॥

મુ. ગ—દિનમેકંતુ માસાંતે નક્ષત્રાંતે ઘટીદ્વયમ્ , । ઘટીમેકાંતુ તિ-
ધ્યંતે લગ્નાંતે ઘટિકાર્જકમ્, ॥ દિનાર્દેવ રજન્યર્દે સંધૌચ
પલર્વિશતિમ્, (૧)

અર્થ—માસના અંતમાં ૧ દિવસ, નક્ષત્રના અંતમાં ૨ ઘડી, તિથિના અંતમાં ૧ ઘડી, લગ્નના અંતમાં ૦૧ ઘડી અને દિનાર્ધમાં ને રાત્ર્યર્ધમાં ૨૦ પલો ત્યાગ કરવી, (૧)

ટીપ-૧—કાષ્ટ પશુ તિથિ જોટલી ઘડીએ ઉતરે અને તેજ વખતે, ખીજ તિથિનું એસવું થાય, તે વખતને તિથિસંધિ કહે છે, તેજ પ્રમાણે ૧ નક્ષત્ર ઉતરી ખીજું નક્ષત્ર એસે તેને નક્ષત્રસંધિ કહે છે, એવી રીતે યોગ, કરણ, લગ્ન, વિગેરે. ૧ ઉતરી ખીજું એસે તે સમયને અનુક્રમે યોગસંધિ કરણસંધિ ને લગ્નસંધિ કહે છે. તે સંધિ સમયે કુટલો વખત ત્યાગ કરવો તે વિ. ૧૮ માં જણાવ્યું છે.

૨ —ઉપાતને ત્રિવિધોત્પાત કહે છે એટલે તે ત્રણ પ્રકારનો હોય છે.

૧ જમીનમાં થતા ફેરફારને, ઉત્પાત કહે છે, જેવા કે પૃથ્વી કંપ (ધ્રુજવું) વિગેરે.

૨ પૃથ્વીને આકાશના મધ્યમાં થતા ઉત્પાતને ખીજો ઉત્પાત કહે છે, જેમ કે વા-વંટોળાઆનું આવડું, ઓચિંતી ધુળનું ઉડવું, ભૂત-પ્રેતનું જોવું, વિગેરે.

૩ આકાશમાં થતા ફેરફારને ત્રીજો ઉત્પાત કહે છે, જેવા કે વીજળીનું પડવું, તારાનું ખરવું, અકાળ વૃષ્ટિનું થવું, રત્ન વિનાનું ગાજવું, પુંછડીઓ તારો દેખાવો. વિગેરે.

(પ્રસંગવશાત્ અન્ય ઊત્પાતોર્નુ વર્ણન)

જ્યોતિર્વિદાધરણે—

યસ્યાલયસ્યસહસાપતનં યદાસ્યાદ્દ્યારમેતિશરણસ્થવશ્ચાતદારમ્, ।
ધિષ્ણ્યે પ્રધાણપતનં તનુતેત્વપત્યેર્માધં દરિદ્રમનુવેલ્લનિ શ્વાતશબ્દઃ (૨)

અર્થ—જેનું ઘર એકદમ પડી જાય, ત્યારે તે પુરુષની સ્ત્રીનું મરણ થાય છે, અહાર દારનો ભાગ પડી જાય તો સંતાનને રોગ થાય છે, અને પડવાનો બળુકાર શબ્દ થાય તો દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. (૨)

(માસ પરત્વે ઘોડી, ગાય (વગેરે) વિચાવાથી થતો ઊત્પાત)

સાર્કાંશુકાલસમયે નખસઃ પ્રસૂતા નન્વર્વતીગૃહપતિં ગૃહિણી સુતાર્યાન્, ।
યત્સુક્રમાદિતિ ચતુર્ણિનિહંતિ દોઘ્ત્રીહર્યુષ્મયસ્ય તપસોજ્જવતશ્ચક્રાહી, (૩)

અર્થ—ત્રાવણુ માસના કોઈ પણ દિવસના ચાર પ્રહરમાં વીયાએલી ઘોડી અનુક્રમે ધરના ધણીને-તેની સ્ત્રીને-એકરાને અને અર્ધને નાશ કરે છે, તેમજ સિંહ રાશિના સૂર્યમાં વીયાએલી ગાયનું પણ ફલ તેવુંજ જાણવું, અને માધ માસમાં પુષ્કારના દિવસે વીયાએલી કાળી બેંસનું પણ ફલ તેવુંજ સમજવું. (૩)

માવી તદાપિ કરમેકલમં કારિણ્યાજ્ઞેયં પ્રસૂયન ઇતિશુવિમૌ નખસ્ય, ।
ચક્રવ્યયો નરપતેર્યદિ ભૂમિદેવે તદાનમસ્તિ તદુપપ્લવશાંતયેડતઃ (૪)

અર્થ—ભાદરવામાં હસ્ત નક્ષત્રનો સૂર્ય હોય ને હાથિણીને પ્રસૂતિ થાય તો રાજના સૈન્યનો નાશ થાય છે, તો તેની શાન્તિ માટે બ્રાહ્મણને હાથીનું બચ્ચું આપવું, (૪)

(ધરમાં પક્ષિ પેસવાથી થતા ઊત્પાત)

ગેહં યદાકરટકૌશિક ગૃધ્રફેરુચ્ચેનદ્વિતાલુકકપોત પતત્રિણઃસ્યાત્, ।
નાશંવિશંતિસમગ્રશિવૈષ્ણનેત્રાનોચેત્તદુદ્વસમગારપતંઃ પ્રયાતિ, (૫)

અર્થ—કાગડો-ધુઓડ-ગીધ-શિયાળ-ચેનપક્ષી (ખાજ)-સર્પ અને કબુતર એ પક્ષિઓ ધરમાં પેસી જાય તો ધરની ધણીઆણીનો નાશ કરે

છે, કદાચધર ધણીની સ્ત્રી ન હોય તો તે ધર નિવાસ રહીત થાય છે. (૫)

(રાફડા ને મધપુડાથી થતા ઉત્પાત)

સંજાણતે કુલપતિઃ કિલ વામલૂરઃ કોષ્ઠે કુલસ્ય મધુજાલ મસઘપીઢં, ।
સ્તંભ પ્રવાલજનનં યદિવા નદાવા દારિદ્યમેતે કુરારાદિ વિહંગનીડમ્, (૬)

અર્થ—ધરના ખુણામાં જો રાફડો થાય, મધપુડો ખંધાય, ચાંબલામાં પાંદડાં ઉગે—અને કબુતર વિગેરે પક્ષીઓને રહેવાનો માળો થાય તો ધર ધણી દરિદ્રપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. (૬)

(કમઠા વિગેરે પક્ષી આવ્યાને ખેસવાથી થતા ઉત્પાત.)

ચેચ્છાસનાસનમરિષ્ટનિશાહનાલયકેઠાકપોતપતતાં મહમા શ્રમન્નુઃ ।
એકસ્તદાવિરિહશાસનકામહાનિસ્તિષ્ઠચાદિર્ભવતિયસ્યચતસ્યતદ્રત્ (૭)

અર્થ—કાગડો—ચુઓડ—મોર—કબુતર એઓમાંથી એકાદ પક્ષી આવ્યાને પુરૂષને ખેસવાના આસન ઉપર બેસી જાય તો, તે પુરૂષની ઇચ્છીત વસ્તુનો નાશ થાય છે. (૭)

(આસનાદિ ઓચિંતાં ભાગી જવાથી થતા ઉત્પાત)

યસ્યાસનસ્ય શયનસ્યચ જાતુ મંગો યાનસ્ય વા ભવતિ યસ્ય તદર્ય મંગઃ ૮
અઘાંતમાત્મહિતબુદ્ધિભિ રિત્યકસ્માત્ કાર્પેદ્રિજે તદપવર્જન માત્મશાય, ।

અર્થ—પુરૂષને ખેસવાનું આસન, પગ મુકવાનું પાદ પીઠ—સુવાનો પતંગ અથવા ખાટકો અને ખેસવાનું ગાડી વિગેરે વાહન—એ વસ્તુઓનું ઓચિંતું તુટવું કે ભાગી જવું થાય તો તે ખેસનારનો નાશ થાય છે. માટે હસ્તમેશાં બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ આસન—શય્યા—વાહન વિગેરેનું આહવાનને દાન કરવું, (૮)

(જલારાયોમાં દાહાદિક્ષે એવાથી થતા ઉત્પાત.)

દૃષ્ટ્વેવ પુષ્કરકુટે જ્ઞાલિતે કદાચિ દદૃષ્ઠુર્ભવેચ્છમનપૂઃ પદવીપયાણમ્ ।
સ્યાન્માતરિશ્વપદવીજ્ઞાલિતેનયા ચદ્રષ્ટુર્નનેનિભવિતવ્યવશાદકસ્માન્, ૯

અર્થ—કોઈ વખત અકસ્માત્ કુવા—વાવ વિગેરે જલારાયોમાં દાહ થતો હોય ને તે જોવામાં આવે તો તે પુરૂષનું મૃત્યુ થાય છે, તેમજ આ-કાશમંડલ ભંગનું જોવામાં આવે તો પણ તેવુંજ દહા જાયવું. (૯)

(કંઠપશુ વાસણ ભાગવાથી થતો ઉત્પાત)

મેહે ગૃહી ભવતિ યસ્ય યદોદકુંઘીર્ભંગઃસવૈતિ સહસાનુરલ્લિજરાલ્યાઃ ।
ભંગો ભયં વ્રમરજાતમપારકોપં જીવસ્વહાનિરથ મંથનમાંઢભંગઃ (૧૦)

અર્થ—જેના ધરમાં એકદમ પાંજી બરવાનું વાસણ પડીને ભાગી જાય, અથવા માટલાં જેવાં માટીના વાસણોની લેનમાંથી એકાદ પડીને ભાગી જાય તો તે માણસને રાજ તરફનો અત્યંત બય રહે છે, તેમજ હાથ કરવાનાં વાસણ કુટી જાય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય છે. (૧૦)

(પાક્ષિનું મૈથુન (સંભોગ) જોવાથી ઉત્પાત.)

ભોગીકપોતબલિભુગ્વક્રમૈથુનં વા યઃ પશ્યતીદુશરદર્દ્રવિમધ્યણિતિ, ।
શાર્દૂલસંગમવરાહકસંગમં સ ગોપત્યપત્યનગરીત નિવાસમાશુ, (૧૧)

અર્થ—જે પુરુષ, ક્યુતર-કાગડો ને બગલો, તેઓનું મૈથુન જુવે છે, તેમજ વાઘ ને વરાહનું પણ મૈથુન જોવામાં આવે તો જલદીથી મરણ થાય છે. (૧૧)

(માથાપર ગરોળી વિગેરે પડવાથી ઉત્પાત)

સ્યાદેકદ્દુમ્મુમલિકાસરટોરગાનાં પાતસ્તદૂર્ધ્વચરતાં યાદિ યસ્ય મુંઢે, ।
તસ્યામયામિરતિદુષ્કવતીતદા તસ્પર્શોઽપિવા ભવતિ દેહમૃતોરુજેઽગે,

અર્થ—જો માણસના માથાપર કાગડો-ગરોળી-કાચંડો ને સાપ, તેઓનું પડવું થાય તો અત્યંત રોગ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ તેઓનો સ્પર્શ થાય તો પણ તેવુંજ કહી સમજવું. (૧૨)

ગર્જેદ્ધર્માધુરમરાયતનસ્થલીવાસોતોઽપિતાપમાતૈવેદન મંધુકર્તા, ।
નાશંતદા સવિધમોતે ચ વાસમંગં સ્થાનેયમપ્યહિતસંહતિકોપહેતુમ્, (૧૩)

અર્થ—કુવો-નદી-દેવાલય કે ધરમાં જ્યારે ગર્જના થાય ત્યારે તેનો

કરાવનાર પુરુષ બહુ દુઃખી થાય છે, નાશ પામે છે, સામા રહેનારનો વાસ ભંગ થાય છે અને શત્રુઓના સમૂહનો દોષ વધે છે. (૧૩)

(દેશ ભંગ થવાનો ઉત્પાત.)

ઘનરસનિધિચીરા કંપને દેશભંગોભવતિ ચપલમુલ્કાપાત દિગ્દાહયોશ્ચ, |
અમિતકલ્હમદ્રે કાલગે ગર્જિતે વા વનનિધિરસનાયો યાતિ શત્રૂત્યદોષમ્,

અર્થ—પૃથ્વીનો કંપ-ઉલ્કાપાત-અને દિશાઓમાં ઢાહ થાય, ત્યારે દેશનો ભંગ થાય છે, અને જ્યારે અકાલવૃષ્ટિ થાય ત્યારે જેમાં બધો ક્ષેત્ર રહેલો છે. એવા શત્રુરૂપી દોષ રાખને પ્રાપ્ત થાય છે, (૧૪)

(અન્ય વસ્તુ નાશ થવાથી થતો ઉત્પાત)

भवति मुकुरनाशो हानयेत्स्योजसोवा प्रहरणपरिभंगःसंगरेभंगलब्धये, |
अवनिपतिरकस्मादातपत्रस्यभंगे मरण मिहवक्यिन्यत्ययंचैतिकेतोः १५

અર્થ—જો દર્પણ કુટ્યું હોય તો તેજનો નાશ, અસ્ત, શસ્ત્ર તુટી ગયું હોય તો યુદ્ધમાં પરાજય, છત્રનો ભંગ થયો હોય તો રાખનું મૃત્યુ, ને પતાકાનો ભંગ થયો હોય તો સેનાનો નાશ થાય છે. (૧૫)

(પ્રતિભાના અકસ્માત નષ્ટાદિ ઉત્પાત.)

अमरममरमूर्तेर्हति भंगस्त्वकस्माद्भवति तदुपसर्पे सर्पणं लोकभूतेः ।
अचरणशरणानामार्तये श्रोत्रियाणां च वितरणमेधानांच देवाश्रुपातः १६

અર્થ—કોઇપણ દેવમૂર્તિનો ભંગ થાય તો રાખનો નાશ થાય છે, અને મૂર્તિનું ચલન થાય તો માણસોની લક્ષ્મી નાશ પામે છે, તેમજ દેવ-મૂર્તિના નેત્રમાંથી અશ્રુપાત થાય તો, વૈષ્ણવો-શ્રોત્રિયો અને દાતાઓને મહાન પીડા પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૬)

(સૂર્ય-ચંદ્ર ખીંચથી થતો ઉત્પાત.)

त्रियति यदिस्वरांशो दृश्यते बिंबयुग्ममुदितमरमिळेशो जायतेमंडलेऽन्यः ।
निजपरिवृढनाशादिदुर्बिबद्ध्यं वा सति निजनरपाके तत्रराजा तदान्यः १७

અર્થ—જે આકાશમાં ચંદ્રનાં બે બિંબ હોય તેમજ તેમજ રાત્રીના નાશ થાય, અને બીજા દેશનો રાત્રી તે મંડલનું રાત્રી કરે તેમજ ચંદ્રનાં બે બિંબ દેખાય તોપણ તેવુંજ ક્ષણ જાય, (૧૭)

॥ કુરુ કેતુદયનો ઉત્પાત. ॥

વ્રજતિદિવિ શિસ્તીયદુદ્ધમં દૈવયોગાદવિરલ મનુપુચ્છા શાગતા દેશમાગાઃ
કિલ કલકલમન્યે યાંતિ નશ્યંતિ દેશાજલદ્વિહિતપીઠાનેકસસ્યોનપીઠાઃ

અર્થ—દૈવયોગથી આકાશમાં કેતુનો ઉદય થાય અને તે કેતુનું પુનઃ જો દિશા તરફનું હોય તે દિશામાં આવેલા બધા દેશો નાશ પામે છે, અને બીજા દેશો પણ અતિવૃષ્ટિ અથવા અનાવૃષ્ટિથી બહુજ દુઃખી થાય છે, (૧૮)

ન દૃશ્યતે યેન વિભાનરચ્છવિ ચંદ્રૌનિ મૃત્યોર્લપનંચ સત્ત્વરં, ।

સૈવે ભુવંતર્ગત્ત્રિષ્ણુપદ્મયધોજારસંજ્ઞાગ્રીવિલોકનં તથા, (૧૯)

અર્થ—જ્યારે પુરુષની છાયા કાન્તિહીન દેખાય, તેમજ પોતાના ના- કનો અગ્રભાગ અને જીભનો અગ્રભાગ ન જણાય ત્યારે તેનું મૃત્યુ થશે એમ જાય, (૧૯)

યદા સસંખ્યઃ સહસાઽહિતાગ્નેરત્તા તદા શામ્યતિ ગાર્હપત્યઃ ।

પત્ન્યામવેષાંગધૃતામપિદ્રાગ્ દુઃસ્વપ્નમુત્પાતાહિતં વિચિંત્યમ્ (૨૦)

અર્થ—જ્યારે ગાર્હપત્ય નામનો ત્રીજો અગ્નિ, એવા સંખ્ય સંજ્ઞા નામના અગ્નિ સાથે જ્ઞાન્ત પડે, ત્યારે અગ્નિહોત્રીની સ્ત્રીનું મરણ થાય છે, અથવા તેવુંજ સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો પણ માણસોને ધણો કિપાત થાય છે. (૨૦)

મનુઃ—કતુઃ સ્વાભાવિકઃ સ્ત્રીનાં રાજયઃ ષોડશસ્મૃતાઃ

અર્થ—સ્ત્રીઓને સ્વાભાવિક રીતે આવવાને, રીતે થવાના દિવસથી ૧૬ રાત્રિયો છે.

રજોદર્શનતોઽસ્પૃશ્યા નાર્યોદિનચતુષ્ઠયમ્, ।

તતઃ શુદ્ધાઃ ક્રિયાસ્વેતાઃ સર્વવર્ગેષ્વયં વિધિઃ (૨૧)

અર્થ—રજોદર્શનથી ચાર દિવસ સુધી સ્ત્રીએ અસ્પૃશ્ય રહે છે, પછી તે શુદ્ધ થઈ ક્રિયાઓ કરવામાં લાયક બને છે, આ બાબત દરેક વર્ણ માટે સમજવી. (૨૧)

॥ इति प्रथमार्तव प्रकरणम्, ॥

॥ अथ साधारण लग्नबल प्रकरणम्, ॥४॥

प्रायश्चंद्रं त्यजात्याष्टमारिपुतनुगं भांशकौ मूढनाथौ
 क्रूरेन्द्रासौ खलांशं मृतिगतखचरं मृत्युतत्पौ तनुस्थौ ॥
 सौम्याः केन्द्रत्रिकोणेष्वरिभवसहजेष्वन्यखेटाः प्रशस्ताः
 सर्वत्रैतत्प्रयोज्यं प्रकरणपठितांस्तद्विशेषान्विदित्वा ॥१॥

अन्वयः—अंत्याष्टमारिपुतनुगं चंद्रम् प्रायःत्यज मूढनाथौ भां-
 शकौ (प्रा-त्य०) क्रूरेन्द्रासौ (भांश कौ प्रा-त्य०) मृतिगतखचरं
 खलांशम् (प्रा-त्य०) मृत्युतत्पौ तनुस्थौ (प्रा-त्य०) केन्द्रत्रिकोणेषु
 सौम्याः अरिभवसहजेषु अन्यखेटाः प्रशस्ताः प्रकरणपठितान्
 तद्विशेषान् विदित्वा एतत् सर्वत्र प्रयोज्यम्, ॥१॥

अन्वयार्थ—अंत्य १२ अष्टम ८ रिपु ६ तनु लग्न, गं अ स्थानोभां
 रहेला, चंद्रं चंद्रमाने, प्रायः धर्तुं करीने, त्यज त्याग करवे, मूढनाथौ
 अस्तस्वाभीवाणा, भांशकौ लग्नने नवभांशने (प्राः त्य० धर्तुं करी त्याग
 करवा, क्रूरेन्द्रासौ क्रूरग्रह तथा चंद्रमाथी युक्त (भांशकौ लग्न तथा नव
 भांशने प्रा-त्य० धर्तुं करीने त्याग करवा.) मृतिगतखचरं लग्नथी आहमे
 रहेला ग्रहने, खलांशम् पापग्रहना नव भांशने (प्रायः त्य० धर्तुं करी
 त्याग करवे) मृत्युतत्पौ जन्म लग्नने जन्मशशिथी आहमीशशिना स्वा-
 भीओ तनुस्थौ लग्नभां होय तो (प्रा-त्य० धर्तुं करीने लग्नवा.)
 त्याग करवा, केन्द्रत्रिकोणेषु १-४-७-१०-१२-५ अ स्थानोभां सौम्याः
 शुभग्रहो सारा छे, अरिभवसहजेषु ६-११-३ अ स्थानोभां अन्यखेटाः
 पील पापग्रहो सारा छे, प्रकरण पठितान् प्रकरणभां लखेला, तद्विशेषान्
 ते विशेषेने विदित्वा लक्ष्मीने, एतत् आ, सर्वत्र गर्भाधानादि दरेक
 कार्योभां प्रयोज्यम् योज्यं. ॥१॥

॥ લગ્નમાં તજવાની અશુભ બાબત. ॥

આવાર્થ-૧-૬-૮-૧૨ એ સ્થાનોમાં ચંદ્રમા હોય તો, જન્મરાશિ અને નવમાંશનો સ્વામી, અસ્તનો હોય તો, પાપગ્રહ અને ચંદ્રમા, જન્મ લગ્ને અને નવમાંશલગ્ને હોય તો, પાપગ્રહોનો નવમાંશ, આઠમે રહેલો કોઇ ગ્રહ, જન્મલગ્ન અને જન્મ-રાશિથી આવતી આઠમી રાશીનો સ્વામી લગ્નમાં આવ્યો હોય તો, આ દરેક બાબતો ઘણું કરીને ત્યાગ કરવી. ॥

॥ લગ્નમાં લેવાતી બાબત. ॥

શુભગ્રહો, કેન્દ્ર^૧ કે ત્રિકોણ^૨માં હોય તો સારા જાણવા, ૩-૬-૧૧ માં પાપગ્રહો હોય તો સારા જાણવા, ઉપર મુજબ લગ્નખલ દરેક મુદ્દતમાં જોવું. પરંતુ વિવાહ વિગેરે દરેક પ્રકરણમાં જ્યાં જ્યાં લગ્નશુદ્ધિ કાઢવાનું કહ્યું છે, તેનો વિશેષ ઉપયોગ સમજી પછી આ લગ્ન ખલ ઉપર ધ્યાન આપવું.

॥ इति साधारण लग्नबल प्रकरणः, ॥

॥ अथ संस्कार प्रकरणम् , ॥५॥

स्वर्त्सी प्राङ्निदचतुष्कासमदिनविवरश्राद्धतत्प्राग्दिनानि
त्यक्त्वा मूलं मघांत्ये वसुकलिजनिभाहानि पर्वाणि चतौ ।
याहीज्यार्केदुलग्नैर्विषमभलवगैरुद्धलैर्भोः सुतार्थिन्
व्यस्तैरेतैरिहैवायुगहनि मुदितः कन्यकेच्छोमुचंद्रे ॥१॥

अन्वय—भोः सुतार्थिन् प्राङ्निदचतुष्कासमदिनविवरश्राद्ध-
तत्प्राग्दिनानि मूलं मघांत्ये वसुकलिजनिभाहानि पर्वाणि ऋतौ
त्यक्त्वा विषमभलवगैः उद्धलैः इज्यार्केदुलग्नैः मुदितः (सन्) स्व-
र्त्सीयति याहि भोः कन्यकेच्छो एतैः व्यस्तैः (समभलवगैः उद्धलैः
इज्यार्केन्दुलग्नैः) अयुगहनि मुचंद्रे इहैव (स्वर्त्सी) (याहि) ॥१॥

अन्वयार्थ—भोःसुतार्थिन् हे पुत्रनी धृष्टि करनार, प्राङ्निदच-
तुष्क प्रथमनी चार रात्रि, असमदिन ओकी दिवस, विवर तिथि नक्षत्रनी
संधि, श्राद्धतत्प्राग्दिनानि श्राद्धतो ने तेतो पडेक्षे दिवस, मूलं मूल,
मघान्त्ये मघा ने रेवती, वसु आहम, कलि यौद्ध, जनिम जन्मतुं
नक्षत्र, अहानि दिवसने, पर्वाणि पर्वना दिवसेने, ऋतौ ३तुभां त्यक्त्वा
त्याग करिने, विषमभलवगैः ओकी राशि अने नवभांशभां रहेला, उद्धलैः

१ गभार्धानं पुंसवनंसीमंतोजनंततः । जातकर्माभिधेयंचनिष्क्रमप्राशने
क्रमात् ॥ चूडोपनयनंवेदव्रतानांचचतुष्टयम् । गोदानंमेखला मोको विवाहः
षोडशक्रियाः (१-२).

अर्थ—गर्भाधान, पुंसवन, सीमंत, जातकर्म, नामकरण, निष्क्रमण,
अन्नप्राशन, चूड, उपनयन, चार वेदना, चार संस्कार, गोदान, मेखला, ने
विवाह, अने-प्रमाणे १६ संस्कारे छे. (१-२.)

અધિક બ્રહ્મવાદા, રજ્યાકેન્દુલગ્નૈઃ ગુરુ-સૂર્ય-ચંદ્ર અને લગ્ન વડે મુદિતઃ (સન્) પુત્રી થઇને સ્વસ્ત્રીપ્રતિ પોતાની સ્ત્રી પાસે, યાદિ જા મોઃ હે કન્યકેચ્છો કન્યાની ઇચ્છા રાખનાર, જનૈઃ એ, વપસ્તૈઃ વિપરીત એવા, (સમમલવગૈઃ એકી રાશિને નવમાંશમાં રહેલા, ઉચ્ચલૈઃ અધિક બલવાળા, રજ્યાકેન્દુલગ્નૈઃ ગુરુ સૂર્ય-ચંદ્ર અને લગ્નવડે,) અયુગહનિ એકી દિવસે સુચંદ્રે સારા ચંદ્રબ્રહ્મમાં રહેવ રતુનાંજ (યાદિ) જા, ॥૧॥

॥ ગર્ભાધાનનું મુદૂર્ત. ॥

ભાવાર્થ—રજસ્વલા થયાના દિવસથી ચાર દિવસો, એકી દિવસો, દિવસ રાત્રિ અને તિથી નક્ષત્રાઢિક ની સંધિ. માતાપિતાના શ્રાદ્ધનો દિવસ, અને તેના અગાઉનો દિવસ, ૮-૧૨ તિથી, મધ્યા-મૂલ-રેવતી ને જન્મનું નક્ષત્ર, દિવસ, પર્વ^૧, એ સર્વે રતુ-કાલમાં ત્યાગ કરીને, જેને પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો હોય તેણે વિષમરાશિ-ના લગ્નમાં અને વિષમરાશિના નવમાંશમાં, સૂર્ય-ચંદ્ર-ગુરુ-બલવાન રહ્યા હોય ત્યારે, ને સારા ચંદ્ર હોય ત્યારે, આનંદથી^૨ પોતાની સ્ત્રીની પાસે રતુની ઇચ્છાથી જવું, અને પુત્રીની ઇચ્છાવાળાએ, સમ રાશિનું લગ્ન, ને નવમાંશ હોય ત્યારે, એકી દિવસમાં, સમરાશિના લગ્નમાં ને નવમાંશમાં, સૂર્ય-ચંદ્ર-ગુરુ રહ્યા હોય ત્યારે, અને સારા ચંદ્રમાં, આનંદથી પોતાની સ્ત્રીની પાસે રતુની ઇચ્છાથી જવું.

કશ્યપઃ—પૃષ્ઠચૃષ્ઠી પંચદશી ચતુર્થી ચતુર્દશી મપ્યુમયત્ર હિત્વા ।

શેષાઃ શુભાઃ સ્યુસ્તિયયો નિષેકેવારાઃ શશાંકાર્યસિતેંદુજાનામ્ (૧)

૧-પર્વ આગત પૃષ્ઠ ૧૫ માં જોવું,

૨-૧-૩-૫-૭-૯-૧૧, વિષમ એટલે એકી રાશિ છે, ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ એ સમ, એકી રાશિ છે.

૩-જેમ પુરૂષે આનંદથી સ્ત્રી પાસે જવું એમ કહ્યું છે, તેમ સ્ત્રીએ પણ આનંદથી પુરૂષનો સંગ કરવો, એટલે રતુદાન વખતે સ્ત્રીપુરૂષ બંનેએ આનંદથી વર્તવું.

અર્થ—૪-૬-૮-૧૪-૧૫-એ તિથિઓ, ને રવિ-મંગલ-શનિ-એ વારો ત્યાગ કરીને, બાકીના તિથિ-વારમાં રતુદાન આપવું શુભ છે. (૩)

(રતુમાં વિશેષ તજવાની બાબતો.)

ઉપપ્તવે વૈધૃતિપાતયોશ્ચ વિષ્ટયાં દિવા પારિધર્મવર્ધમાગે ।

સંધ્યાસુ સર્વાસ્વાપિ માતૃપિત્રો મૃતેઽહ્નિપત્નીગમનં વિવર્જ્યમ્ (૪)

અર્થ—ઉપાત, વૈધૃત, વ્યતીપાત, દિવસ, પરિધનો પહેલો ભાગ, સંધ્યાકાલ, ને માતા પિતાનો મરણ દિવસ, એ સર્વે મૈથુન (સી સંગ) માં તજવું, (૮)

(રજસ્વલા સ્ત્રીને નહાવાનું-મુ૦)

મુ. ચિં-હસ્તાનિલાભિમૃગમૈત્રવસુધ્રુવાચ્ચૈઃ

શક્રાન્વિતૈઃ શુભતિથૌ શુભવાસરેચ ।

સ્નાયાદયાર્તવવતી મૃગપૌષ્ણત્રાયુ—

હસ્તાભિધાતૃભિ રરં લભતે ચ ગર્ભમ્, (૬)

અર્થ—શુભ તિથિ, શુભ વાર, અને અશ્વિની-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-ઉ-શ્વ-હસ્ત-સ્વાતી-અનુરાધા-જ્યેષ્ઠા-ઉ-પા-ધનિષ્ઠા-ઉ-મા. એ નક્ષત્રોમાં, રજસ્વલા સ્ત્રીએ સ્નાન કરવું, તેમાં પણ અશ્વિની-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-હસ્ત-સ્વાતી-ને રેવતી-એ નક્ષત્રોમાં સ્નાન કરે તો જલદી ગર્ભ ધારણ કરે છે, (૫)

(ગર્ભધારણમાં માસપતિ-અને સ્ત્રીયોનું ચંદ્ર બલ.)

સિન્ધરાઃ સિતકુમેજ્યરર્વીદુસૌરચંદ્રાત્મજાસ્તનુપચંદ્રદિવાકરાઃ સ્યુઃ ।

પીનાં વિધો વેલમુદ્રાંતિ વિવાહગર્ભ સંસ્કારયો રિતર કર્મસુ મર્તુ રેવ (૬)

અર્થ—શુક-મંગલ-ગુરુ-રવિ-ચંદ્ર-શનિ-શુક-લગ્નસ્વામી-રવિ-ને ચંદ્ર, આ દશ ગ્રહો ગર્ભાધાનથી ક્રમે માસના સ્વામી છે, વિવાહમાં અને ગર્ભાધાનમાં સ્ત્રીયોને ચંદ્રબલ આવશ્યક છે, અને બીજા કાર્યોમાં પતિને ચંદ્રબલ આવશ્યક છે, (૬)

સ્મૃતિ ચંદ્રિકાયામ—વૈષ્ણવેસ્યાત્મયમર્તૃતુ નારી વૈષ્ણવવાગિની
વૈશાખે ધનપુત્રાદ્યા ડ્યેષ્ટે રોગાન્વિતા તથા. (૭) શુચૌ મૃતમજા
મોકા શ્રાવણે ધનધાન્યદા. । નયસ્યે દુર્મળા ક્ષિપ્તા આશ્વિનેચ
તપસ્વિની. (૮) ઝરેપ્યાયુષ્મતી નારી માર્ગશીર્ષે મૃદુમજા. । પૌષેતુ
પુંશ્ચલી નારી માઘે પુત્રમુક્તાન્વિતા. (૯) ફાલ્ગુને શ્રીમતી સાધ્વી
ક્રમાન્માસફલં સ્મૃતમ્, ॥

અર્થ—ચેત્ર માસમાં સ્ત્રી પહેલીજ રજસ્વલા થાય તો વિધવા,
વૈશાખમાં ધન ને પુત્રવાળી, જ્યેષ્ઠમાં રોગવાળી, અષાઢમાં મૃત પ્રજાવાળી,
શ્રાવણમાં ધન ધાન્ય આપનારી, ભાદરવામાં દુર્બલ શરીરવાળી, આસોમાં
પતિવ્રતા, કાર્તિકમાં આયુષ્વાળી; માર્ગશીર્ષમાં વધુ સંતતિવાળી, પૌષમાં—
વ્યભચારિણી; માઘમાં પુત્રના સુખવાળી, ને ફાલ્ગુમાં લક્ષ્મીવાળી ને સાધ્વી
થાય છે, (૭-૮-૯)

શુક્લપક્ષે મુશીલાસ્યાત્કૃષ્ણે સાકુલટા મર્વેત, ।

કૃષ્ણસ્ય દશમી યાવન્મધ્યર્મ-ફલ માદિશેત (૧૦)

અર્થ—શુક્લપક્ષમાં રજસ્વલા થાય તો, સારા સ્વભાવવાળી, ને
કૃષ્ણપક્ષમાં વ્યભચારીણી થાય છે, તેમાં પણ કૃષ્ણપક્ષની દસમી પહેલાં
રજસ્વલા થાય તો મધ્યમ ફલ સમજવું, પણ તે પછી તો અવશ્ય કુલટાનો
યોગ જાણવો. (૧૦)

કરકપ: રોમિની રવિવારે તુ સોમવારે પતિવ્રતા । દુઃખિતા
મૌમવારતુ બુધે સૌભાગ્યસંયુતા. (૧૧) શ્રી સંયુતા મુરો વારે પતિ-
મક્તા મૃગોર્દિને. । મલિના મન્દવારેતુ રાત્રાવપિતથૈવચ. (૧૨)

અર્થ—રવિવારે રજસ્વલા થાય તો રોગી, સોમવારે પતિવ્રતા,
મંગલવારે દુઃખી, બુધવારે સૌભાગ્યવતી, ગુરુવારે લક્ષ્મીવાળી, શુક્રવારે પ-
તિમક્તા, અને શનિવારે મલિન થાય છે, આ ફલ દિવસ ને રાત્રિનું સરખુંજ
સમજવું, (૧૧-૧૨)

પુંમેઝર્જ્યારવારે વિમિથુનવિષમાંગાંશયોઃ પુંમત્રં સ્યા-

ત્સીમંતાલ્યં સત્પુન્યસુતગૃહયોઃ પર્વરિક્તોનનિધ્યામ્ ।

માસે દ્વિત્રિપ્રસંખ્યે પ્રથમકંપરં તુર્યષ્ટાષ્ટમેષુ

પ્રોક્તે પુર્ગર્ભલગ્ને ગ્રહચલનયો યોજ્ય માઘશ્ચ પક્ષઃ ॥૨॥

અન્વય—પુંમે ઝર્જ્યારવારે વિમિથુનવિષમાંગાંશયોઃ સુચ્યય
સુતગૃહયોઃ પર્વરિક્તોનનિધ્યામ્ પુંસવં સ્યાત્ ચ સીમંતાલ્યં સત્
દ્વિત્રિપ્રસંખ્યે માસે પ્રથમકં તુર્યષ્ટાષ્ટમેષુ અપરં પ્રોક્તમ્, અનયોઃ
પુંગર્ભલગ્નં ગ્રહચલં ચ ગ્રાહ્યઃ પક્ષઃ યોજ્યમ્, ॥૨॥

અર્થ—પુંમે પુષ્પના નક્ષત્રોમાં ઝર્જ્યારવારે રવિ-ગુરુ-ને
મંગલવારમાં વિમિથુનવિષમાંગાંશયોઃ મિથુનરહિત-વિષમલગ્ન ને વિષમ
નવમાંશમાં સુવ્યયસુતગૃહયોઃ આરભા ને પાંચમા સ્થાનમાં શુભ ગ્રહ
હોય તો, પર્વરિક્તોનનિધ્યામ્ પુનઃ અભાવાસ્થા ને રિક્તા સિવાયની તિ-
થિમાં પુંસવનં પુંસવન સંસ્કાર, સ્યાત્ થાય, જ અને સીમંતાલ્યં સીમંત
સંસ્કાર (અપિ) પણ, સત્ કરવો સારો છે, દ્વિત્રિપ્રસંખ્યે માસે ખીજ
તથા ત્રીજા માસમાં પ્રથમકં પહેલો પુંસવન, તુર્યષ્ટાષ્ટમેષુ ૪-૬ ને ૮
એ માસોમાં અપરં ખીજે સીમંત સંસ્કાર પ્રોક્તમ્ કહેલો છે, અનયોઃ આ
બે સંસ્કારોમાં પુંગર્ભલગ્નં પુત્રનો ગર્ભ રહે તેવું, લગ્ન, ગ્રહચલં ગ્રહચ
જ અને ગ્રાહ્યઃ પક્ષઃ શુકલપક્ષ યોજ્યમ્ યોજવો, ॥૨॥

॥ રક્ષાબંધન અને સીમંતર્ત્તુ શુભ ॥

૨-આવાર્થ—સીમંતમાં શુકલપક્ષ, (અજપાળીયું) રવિ-મંગલ
ને ગુરુ, ચૈ વાર, ગુરુ નક્ષત્રો^૧, મિથુન વજર વિષમલગ્ન ને

૧ પુલ્લક્ષત્રાણિ ચૈતાનિ પુણ્યો હસ્તઃ પુનર્વસુઃ ।

અમિજિત્રોષ્ટપાદૈશ્વ અનુરાધાધિયુક્ તથા. (૧૩)

અર્થ—અધિની-પુનર્વસુ-પુષ્ય-હસ્ત-અનુરાધા-અભિજીત-પૂ.-મા-
એ પુષ્પનક્ષત્રો છે. મુઠ ૬૧૦ । માં મૃગશીર્ષ-મુલ ને શ્રવણ આ ત્રણ નક્ષત્રો
સીમંતમાં વિશેષ લીધેલાં છે. (૧૩)

વિષમ નવમાંશ લેવાં, લગ્નશુદ્ધિમાં ૧૨ મે મુલમુલ સાથે જાણવો, નહિ, ને ૪-૬-૧૪-૧૫-૩૦ એ તિથિએ લેવી નહિ; ગર્ભ રહ્યા પછી ખીજ ને ત્રીજા માસમાં રક્ષાબંધન કરવું, અને ચોથા, છઠ્ઠા, આઠમા માસમાં સીમંત કરવું સાઈ છે, તેમજ પુરુષનો ગર્ભ રહે એવું લગ્ન; ખીજા ગ્રહોનું બલ, ને પ્રથમ ખતાવી ગએલા લગ્ન-માં, રક્ષાબંધન અને સીમંતનું મુદ્દર્ત શુભ જાણવું,

(અત્યાવશ્યમાં વિશેષ માસ ને નક્ષત્ર.)

વ્યોતિર્વિં-શક્તિર્વિંશાં શુદ્ધજનસ્યસત્તમે સીમંતકુલંચ જગદ માસ્યલં ।

પૌષ્ણેઽપિ તત્કર્મ કુમારહારિતો ન મોનિરેઽન્યે શ્રુતિર્ધર્મદૃષ્ટયઃ ૧૪

અર્થ—વૈશ્ય ને શુદ્ધ જાતિ માટે સ્ક્રિત રૂપિ, સાતમા માસમાં સીમંત સંસ્કાર કરવાનું કહે છે, ને કુમાર હારિત રૂપિ, રેવતી નક્ષત્રમાં પશુ સીમંત કરવા કહે છે, પરંતુ ખીજાઓના મતમાં તે વાત અંગીકાર કરેલી નથી, (૧૪)

શૌનકઃ—વ્યક્તે ગર્ભે તૃતીયેતુ માસે પુંસવનં ભવેત્,

ગર્ભેઽવ્યક્તે તૃતીયેચેતુર્થે માસિવા ભવેત્ (૧૫)

અર્થ—ત્રીજા માસમાં સ્પષ્ટ ગર્ભ જણાતો હોય તો, પુંસવન સંસ્કાર કરવો, અને જો ત્રીજા માસમાં સ્પષ્ટ જણાતો ન હોય તો ચોથા માસમાં કરવો, (૧૫)

(વિષ્ણુપૂજનું મુ.)

મુ. ચિં-પૂર્વોદિતૈઃ પુંસવનં વિધેયં માસે તૃતીયે ત્વથ વિષ્ણુપૂજા ।

માસેઽષ્ટમે વિષ્ણુવિધાતૃજીવૈર્લગ્ને શુભે મૃત્યુગૃહેચ શુદ્ધે (૧૬)

અર્થ—સીમંત કર્મમાં કહેલા તિથ્યાદિકમાં-ત્રીજા માસમાં-પુંસવન કર્મ કરવું, અને આઠમા મહિનામાં રોહિણી-પુષ્ય-અવળ-નક્ષત્રોમાં-પાપ-ગ્રહોથી રહિત, ને દષ્ટિરહિત, એવા શુભલક્ષમાં-આઠમા સ્થાનમાં કોઈ ગ્રહ ન હોય એવા મુદ્દર્તમાં વિષ્ણુપૂજન કરવું શુભ છે, (૧૬)

સૂતૌ જાતં વિદધ્યાદપિ જનિમરણાશૌચકે વા તદંતે

ક્ષિપ્રૈર્બ્રાહ્મોત્તરાભિઃચરમૃદુભિઃ રથો નામવર્ણા વિદધ્યુઃ ।

સૂતેઃ સૂર્યાષ્ટિર્વિંશાકૃતિમિતદિવસે જાતભૈર્વાચરાંગં

રિક્તાષ્ટમ્યારમંદાન્વ્યયગતસ્વચરં પ્રોજ્ઞ્ય રાત્રિં પરાહ્લમ્, ॥૩॥

અન્વય—સૂતૌ જાનિમરણાશૌચકે અપિ જાતં વિદધ્યાત્ વા તદન્તે ક્ષિપ્રૈઃ બ્રાહ્મોત્તરાભિઃ ચરમૃદુભિઃ (જાતં વિદધ્યાત્) અથા વર્ણાઃ સૂતેઃ સૂર્યાષ્ટિર્વિંશાકૃતિમિતદિવસે જાતભૈઃ ચરાંગં રિક્તાષ્ટમ્યારમંદાન્ વ્યયગતસ્વચરં રાત્રિં પરાહ્લમ્ પ્રોજ્ઞ્ય નામવર્ણાઃ વિદધ્યુઃ ॥૩॥

અન્વયાર્થ—સૂતૌ પ્રસવ થાય ત્યારે, જાનિમરણાશૌચકે જન્મનું તથા મરણનું સૂતક હોય તો, અપિ પણ, જાતં જાત સંસ્કાર, વિદધ્યાત્ કરવો, વા અથવા તદંતે તેના અંતમાં, ક્ષિપ્રૈઃ ક્ષિપ્ર બ્રાહ્મોત્તરાભિઃ રેહિણી, ને ત્રણે ઉતરા, ચરમૃદુભિઃ ચર ને મૃદુ સંસારવાળાં નક્ષત્રો વડે (જાતં જાત સંસ્કાર વિદધ્યાત્ કરવો), અથો ત્યારપછી વર્ણાઃ બ્રાહ્મણાદિ વર્ણોએ સૂતેઃ પ્રસવ થયા પછી સૂર્યાષ્ટિર્વિંશાકૃતિમિતદિવસે ૧૨-૧૬-૨૦ ને ૨૨ મા દિવસે, જાતભૈઃ જાતકર્મ સંસ્કારમાં બતાવેલા નક્ષત્રોવડે, ચરાંગં ચર લગ્નને, રિક્તાષ્ટમ્યારમંદાન્ રિક્તાતિથિ-આઠમ-મંગલ તથા શનિવારને, વ્યયગતસ્વચરં આરમ્ભા ભાવમાં રહેલા ગ્રહને રાત્રિ રાત્રિને પરાહ્લમ્ દિવસના છેલ્લા ત્રીજા ભાગને પ્રોજ્ઞ્ય ત્યાગ કરીને, નામવર્ણાઃ નામાક્ષરો, વિદધ્યુઃ પાડવા, ॥૩॥

॥ જાતકર્મ સંસ્કારનું મુ. ॥

૩-ભાવાર્થ—આલક જન્મ્યા પછી તુરત, “જાતકર્મ” સંસ્કાર કરવો, એ સંસ્કારમાં જો જન્મનું કે મરણનું સૂતક આવ્યું હોય તો-પણ તે સૂતકનો આધ ન ગણતાં જન્મ વખતેજ જાતકર્મ કરવું, તેને માટે મુહૂર્ત જોવાની જરૂર નથી, પરંતુ સૂતક ગયા પછી કરવું હોય તોપણ થઈ શકે છે, પણ તેને માટે મુહૂર્ત જોઈને કરવું, અને તે મુહૂર્તમાં અશ્વિની-રેહિણી-મૃગશીર્ષ-પુનર્વસુ-પુષ્ય-ઉ-શ્કા, હસ્ત-ચિત્રા-સ્વાતી-અનુરાધા-ઉ-ધા-અભિજીત-શ્રવણ-ધનિષ્ઠા-શત-

લિષા-ઉ-લા-ને રેવતી એ નક્ષત્રો લેવાં,

॥ નામ ધામ્ય કસ્માર્તુ મુદ્દતા ॥

૧ પ્રાહ્લણાદિ ચારે વર્ષોએ, ૧૬-૧૮-૨૦-૨૨ એ દિવસે નામ પાડવું તે દિવસોમાં મુદ્દત જોવાનો જરૂર નથી, પણ તે વખતે પછી નામ પાડવામાં આવે તો જાતકર્મ સંસ્કારમાં કહેલાં નક્ષત્રોમાં કરવું સારું છે, અને ૧-૪-૭-૧૦ એ લગ્ન, ૪-૮-૯-૧૪ એ તિથિ-શનિ-મંગલ એ વાર, તેમજ ખારમે કોઈ ગ્રહ લેવો નહિ, અને દિવસ કે રાત્રિના છેલ્લા ત્રીજા ભાગમાં નામ પાડવું નહિ,

(ખાલક જનમ્યા પછી તેના પિતાને કરવા બાબત.)

વનિષ્ઠ:—શ્રુત્વા જાતં પિતા પુત્રં સચૈલં સ્નાનમાચરેદ, ।

ઉત્તરાભિમુખો ધૃત્વા નદ્યાંવા દેવભાતકે (૧૭)

પુત્રજન્મનિ યજ્ઞે ચ તથા સંક્રમણે રવે: ।

રાહોશ્ચ દર્શન સ્નાનં પ્રશસ્તં નાન્યથા નિશિ (૧૮)

અર્થ—ખાલકનો જન્મ થયો સાંભળી તેના પિતાએ નાલછેદ થતા પહેલાં નદી વિગેરે જલાશય અથવા દેવાલયમાં જઈને ઉત્તરાભિમુખ રહી ઠંડા પાણીથી વસ્ત્રસહિત સ્નાન કરવું, તેમજ પુત્રના જન્મ વખતે, યજ્ઞમાં સૂર્યની સંક્રાંતિમાં, અને ગ્રહણમાં સ્નાન કરવું તે શિવાય રાત્રિયે વસ્ત્રસહિત ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરવું નહિ, (૧૭-૧૮)

દિવા યદાહૃતં તોયં કૃત્વા સ્વર્ણયુતંતુ તત્ ।

રાત્રિ સ્નાનેતુ સંપ્રાપ્તે સ્નાયાદનલસંનિધૌ (૧૯)

અર્થ—ઉપતી બાબતોમાં, રાત્રિએ નદી વિગેરે સ્થલોમાં જવાનું ન બની શકે તો દિવસે લાવેલા પાણીમાં સોનું નાખી અગ્નિના સામે બેસી સ્નાન કરવું, (૧૯)

યસ્મિન્ મુદ્દર્તે જનિતઃ કુમારસ્તસ્મિન્વિધેયં સ્વલુ જાતકર્મ ।

સંતર્પ્ય દેવાન્સપિતૃન્દ્રજાંશ્ચ મુવર્ણગોમૂતિલકાંસ્વવસૈ: (૨૦)

૧-વર્ણ ૪ છે, સાથી ઉંચો વર્ણ બ્રાહ્મણનો, તે પછી ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર મનુષ્યજાતિના ચાર વર્ણ હોય છે.

અર્થ—જે સમયે બાલકનો જન્મ થયો હોય, તે વખત જાતકમાં મંસ્કાર કરવો, અને દેવ-પિતા આહ્વાણને, સોનું-ગાય-પૃથ્વી-તલ-કાસુ ને વસ્ત્રોથી મંત્રુષ્ટ કરવા, (૨૦)

જૈમિનિ:—યાવજ્ઞોચ્છિયતે નાલં તાવજ્ઞાપ્નેતિ સૂતકમ્, ।

છિન્ને નાલે તતઃ પશ્ચાત્સૂતકંતુ વિધીયત, (૨૧)

અર્થ—જ્યાં સુધી નાલચ્છેદન થતું નથી, ત્યાં સુધી સૂતક લાગતું નથી, અને જ્યારે નાલચ્છેદન થાય ત્યારેજ સૂતક લાગે છે. (૧)

(નામ પાડવામાં શ્રેષ્ઠ સમય.)

વૃહસ્પતિઃ—પૂર્વાર્ણહઃશ્રેષ્ઠ ઇત્યુક્તો મધ્યાન્હો મધ્યમઃ સ્મૃતઃ ।

અપરાણં ચ રાર્ત્ત્રિં ચ વર્જયેન્નામકર્માણિ. (૨૨)

અર્થ—નામકર્મ સંસ્કારમાં, પ્રાતઃકાળ-અંધ, મધ્યાન્હ-મધ્યમ, અને સાયંકાલ કે રાત્રિનિપિદ્ધ કહેલી છે, (૨૨)

(નામ પાડવાની આવશ્યકતા.)

નૃસિંહઃ—દેજ્ઞાચ્યમજ્ઞાન્વાનાં વૃક્ષાણાં વપિ કૂપયોઃ ।

સર્વોપકારણાનાં ચ વિહ્વાનાં ચે પિતાં નૃમામ્, (૨૩)

કાવ્યાદીનાં કર્વીનાં ચ પશ્વાદીનાં વિશેષતઃ ।

રાજપ્રાસાદસંજ્ઞાનાં નામકર્મ વિશિષ્યતે, (૨૪)

અર્થ—દેવાલય, હાથી, ઘોડો, ઝાડ, વાવ, કુવો, દરેકનું ઉપકારણ-ચિન્હ-ઓ-પુરૂષ, કાવ્ય વિગેરે, કવિ-પશુઆદિ-રાજ-મહેલ વિગેરેનું નામ અવશ્ય પાડવું જોઈએ. (૨૩-૨૪)

(નામ પાડવાના અક્ષર બાબત.)

જ્યોતિર્વિં—ષટ્કર્મણો વાહુ ભુવોત્યવાયૈર્નામોદિતં વર્ણં વતુષ્ટપાઢયં ।

સત્યક્ષરં હારિ વિશસ્ત્રિવર્ણં દ્વિવર્ણવચ્છૌદ્રમતૌડસજેડન્વત્ (૨૫)

અર્થ—એષ્ઠોએ, આહ્વાણને ક્ષત્રિયને ચાર અક્ષરવાળું, વૈશ્યને ત્રણ અક્ષર ને શૂદ્રાને બે અક્ષરવાળું નામ પાડવા માટે કહેલું છે, (૨૫)

(પ્રસૂતા સ્ત્રીને જલપૂજનું મુ૦)

મુ૦ ચિ—કવીજ્યાસ્ત ચૈત્રાધિ માસેન પૌષે જલં પૂજયેત્મૃતિકામાસપૂર્તો ।
બુધેદ્રીજ્યવારે વિરિક્તે તિથૌ િ શ્રુતિજ્યાદિતીર્દ્રકર્કનૈર્કૃત્ય મંચૈઃ ૨૬

અર્થ—શુક્ર-ગુરના અસ્તમાં, ચૈત્ર-અધિક-ને પૌષ માસમાં એક માસ પૂરો થવાના છેવટના દિવસોમાં, પ્રસૂતા સ્ત્રીએ જલપૂજન કરવું નહિ, ચંદ્ર-બુધ-ગુર-આ વારોમાં રિક્તા સિવાય બીજી તિથિઓમાં. અને મૃગશીર્ષ-પુનર્વસુ-પુષ્ય-અનુરાધા-મૂલ-શ્રવણ-એ નક્ષત્રોમાં પ્રસૂતા સ્ત્રીએ જલપૂજન કરવું શુભ છે, (૨૬)

(પ્રસૂતા સ્ત્રીને સ્નાન કરવાનું મુ૦)

મુ૦ પ્ર૦—સ્નાતા પ્રસૂતાપ્પસુતાબુધેચ સ્નાતાચ વંધ્યા મૃગુનંદનેન ।
સૌરે મૃતિઃ સીરહતિશ્ચસોમે પુત્રાર્થલાભો રવિજીવભૌમે (૨૭)

અર્થ—બુધવારે, સુવાવડી સ્ત્રી સ્નાન કરે તો બાલરહિત, શુક્રવારે-વાંઝણી, શનિવારે મરણ, ને સોમવારે દુધનો નાશ, અને રવિ-મંગલ ને ગુરવારે પુત્ર ને અર્થનો લાભ થાય છે. (૨૭)

કૃત્તિકા મરણી મૂલ માર્દ્રા પુષ્યઃ પુનર્વસુઃ । મધા ચિત્રા વિશાખાચ
શ્રવણો દશમસ્તથા (૨૮) હતાઃ પ્રાણહરાસ્તારાસ્તામસ્નાનનંકારયેત્ ॥

અર્થ—ભરણી-કૃત્તિકા-આર્દ્રા-પુનર્વસુ-પુષ્ય-મધા-ચિત્રા-વિશાખા-મૂલ-શ્રવણ-એ દશ નક્ષત્રોમાં સ્નાન કરવાથી મૃત્યુ થાય છે. (૨૮)

(સુવાવડી સ્ત્રીને પોતાના ઘરમાં પ્રવેશનું મુ૦)

મુ૦ ગ૦—શ્રવણયોત્તરાહસ્તત્રયે પુષ્યાઽનુરાધયોઃ ।
પુનર્મે રોહિણીયુગ્મે રેવતો દ્વિતયે તથા (૨૯)

અર્થ—સુવાવડ કરવા બીજી ઠેકાણે ગયેલી, પ્રસવવાળી સ્ત્રીએ, અ-શ્વિની-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-પુષ્ય-ઉ-દા-હસ્ત-ચિત્રા-સ્વાતી-અનુરાધા-ઉ-ષા-શ્રવણ-ઉ-ભા-ને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવો, (૨૯)

૧ આ મુહૂર્ત-સુવાવડખાનામાં અગર બીજી ઠેકાણે પ્રસવ થયા પછી પોતાને ઘેર આવવામાં જોવાય છે,

(અભુક્ત મૂલ નક્ષત્ર બાબત.)

જ્યેષ્ઠાત્યે ઘટિકાયુગ્મં મૂલાદૌ ઘટિકાદ્વયમ્ ।

અભુક્તમૂલ મેતત્સ્પાદિત્યેવં નારદોઽબ્રવીત્ (૩૧)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રની છેવટની એ ઘડીયો—તે મૂલની પહેલી એ ઘડી-
યોને—નારદ મુનિ અભુક્ત મૂલ કહે છે. (૩૧)

(મૂલ નક્ષત્રમાં જન્મ થવાથી થતું ફલ.)

મૂલાચચરણે તાતો દ્વિતીયે જનની તથા ।

તૃતીયે તુષનં નચ્ચેશ્ચતુર્થોઽપિ શુભાવહઃ (૩૨)

અર્થ—મૂલ નક્ષત્રના પહેલા ચરણમાં બાલક જન્મે તો આપનો,
બીજા ચરણમાં માતાનો, તે ત્રીજા ચરણમાં ધનનો નાશ કરે છે, પણ ચોથા
ચરણમાં જન્મ થાય તો શુભ જાણવો. (૩૨)

(મૂલ નક્ષત્રને રહેવાતું સ્થાન.)

માઘાષાઢાશ્વિને માદ્રપદે મૂલવસે દિવિ ।

કાર્તિક શ્રાવણે ચૈત્રે પૌષમાસે તુ મૂલલે (૩૩)

વૈશાખે ફાલ્ગુને જ્યેષ્ઠે માર્ગે પાતાલવર્તિતત્ ।

મૂલલે વર્તમાને તુ જ્ઞેયો દોષોઽન્યથા નહિ (૩૪)

અર્થ—માઘ-અષાઢ-માદરવો—તે આસો—એ માસમાં મૂલ નક્ષત્ર
સ્વર્ગમાં રહે છે, કાર્તિક-પૌષ-ચૈત્ર—તે શ્રાવણ—એ માસોમાં—પૃથ્વીમાં, માર્ગ-
શીર્ષ-દ્રાગણ-વૈશાખ ને જ્યેષ્ઠમાં—પાતાલમાં રહે છે, એ મૂલ નક્ષત્રનો પૃથ્વીમાં
વાસ હોય—તે જન્મ થયો હોય તો ઉપર કહેલું નેષ્ટ ફલ જાણવું, આકીનું
ત્રેષ સમજવું. (૩૩-૩૪)

(જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં જન્મ થવાથી થતું ફલ.)

આચે પાદે ડગ્રજં હંતિ જ્યેષ્ઠાયાં અનુજં દ્વિકે ।

તૃતીયે જનની જાતઃ સ્વાત્માનં ચ તુરીયકે (૩૫)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રના પહેલા ચરણમાં બાલક જન્મે તો મોટા બા-

ધનો નાશ કરે છે, ખીજ ચરણમાં નાના ભાઇનો, ત્રીજમાં માતાનો, અને ચોથામાં પોતાનો નાશ થાય છે. (૩૫)

(त्रिंशद्दश.)

यदि पुत्रत्रयादूर्ध्वं चतुर्थी कन्यका भवेत् ।

एवं कन्यात्रयात्पुत्र स्तदा दोष स्त्रिकाभिधः (३६)

અર્થ—જો ત્રણ છોકરા થયા પછી—ચોથા ગર્ભે છોકરીનો જન્મ થાય, તેમજ ત્રણ છોકરીઓ થયા પછી છોકરાનો જન્મ થાય તો—ત્રિક નામનો દોષ થાય છે. (૩૬)

(ଷ୍ଟିନି ପୂଜା.)

जन्मतः पंचमेघस्रे जीवन्त्याः पूजनं निशि ।

षष्ठेऽपि षष्ठिका पूज्या गीतैर्जागरणादिभिः (३७)

અર્થ—માલકના જન્મ્યા પછી પાંચમે દિવસે જીવંતીનું રાત્રિયે પૂજન કરવું, અને છઠે દિવસે રાતના જાગ્રણ કરી ગીત સાથે છટ્ટીનું (વિધાનાનું) પૂજન કરવું. (૩૭)

बराहः—देशाचारस्तावदादौ विचिंत्यो देशे देशे या स्थितिः सैवकार्या,।

लोके दुष्टं पांडिता वर्जयन्ति दैवज्ञो तो लोकमार्गेण यावत् (३८)

અર્થ—મુક્ત જોતાં પહેલાં દેશાચારનો વિચાર કરવો, જે દેશમાં જેવો પ્રચાર હોય તે પ્રમાણે વર્તવું. દેશની રીત મુજબ ન વર્તવાથી લોકમાં પંડિતો અપમાનપાત્ર થાય છે, મટે લોકના વ્યવહાર પ્રમાણે વર્તવું. (૩૮)

जन्माहाद्वादशोद्दे ध्रुवमृदुलघुमै वान्यसेत्पालकेऽर्थ

सौम्याम्बीज्यध्रुवैर्द्रुभि शुभदिवसे पंचमे मासिदध्यात् ।

एकत्रिंशद्दिने वाशननिर्गादितभैः कंबुना योज्यमर्भे

व्यग्राशास्ये पयोथास्य गमवदुदितो निष्क्रमो मासि तुर्ये ॥४॥

अन्वय—जन्माहात् द्वादशेन्द्रि अर्भ पालकेन्यसेत् वा ध्रुव
मृदुलघुभिः (अर्भ पालके न्यसेत्) पंचमे मासि सौम्याश्विज्यध्रुवेन्द्रिः

શુભ દિવસે (અર્ધ) ભુવિદધ્યાત્ એકત્રિંશદિને વા અશનનિગદિત-
મૈઃ વ્યગ્વાશાસ્યે અર્ધેકંબુના પયઃ યોજ્યમ્ અથ તુર્યે માસિ અસ્ય
ગમવત્ નિષ્ક્રમઃ ઉદિતઃ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—જન્માહાત્ જન્મના દિવસથી દ્વાદશેન્દિ ખારમે દિવસે
અર્ધે ખાલકને પાલકે પારણામાં ન્યસેત્ સુવાડવું, વા અથવા ધ્રુવમૃદુ-
લ્ઘુમૈઃ ધ્રુવ મૃદુને લઘુ સંજ્ઞાના નક્ષત્રે વડે. (અર્ધે ખાલકને પાલકે
પારણામાં ન્યસેત્ સુવાડવું.) પચમે માસિ પાંચમા માસમાં સૌમ્યા-
શ્વીજ્યધ્રવેદ્રૈઃ મૃગશીર્ષ-અશ્વિની-પુષ્ય-ધ્રુવ સંતુક-તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રેવડે.
શુભ દિવસે સારા દિવસમાં અર્ધે ખાલકને ભુવિ જમીન ઉપર દધ્યાત્
ખેસાડવું, એકત્રિંશદિને એકત્રીશમે દિવસે વા અથવા અશનનિગદિતમૈઃ
અનપ્રાશનમાં કહેલા નક્ષત્રે વડે વ્યગ્વાશાસ્યે રાહુ વિનાની દિશામાં મુખ
વાળા અર્ધે ખાલકને કંબુના શંખવડે. પયઃ દુધ યોજ્યમ્ પાવું અથ
ત્યાર પછી તુર્યે માસિ ચોથા માસમાં અસ્ય આખાલકનું ગમવત્ પ્રયાણ-
ની માફક નિષ્ક્રમઃ નિષ્ક્રમણ ઉદિતઃ કહેલું છે. ॥૪॥

॥ ખાલકને પારણામાં સુવડવાનું મુઠ ॥

૪-માવાર્થ—જન્મ થયા પછી ખારમે દિવસે ખાલકને પાર-
ણામાં સુવાડવું સાફ છે, જે ખારમે દિવસે ન કર્યું હોય તો
મુહૂર્ત જોઈને અશ્વિનો-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-પુષ્ય-ઉ-ક્રા-હસ્ત. ચિત્રા-
અનુરાધા-ઉ-ધા-અભિજીત-ઉ-ભા-ને રેવતી-એ નક્ષત્રે લેવાં.

॥ જમીન ઉપર ખેસાડવાનું મુઠ ॥

અશ્વિની-રોહિણી-પુષ્ય-ઉ-ક્રા-જ્યેષ્ઠા-ઉ-ધા-ઉ-ભા-એ ન-
ક્ષત્રોમાં-પાંચમામાસમાં-અને શુભદિવસોમાં-ખાલકને જમીન ઉપર
ખેસાડવું.

॥ શંખથી દુધ પાવાનું મુઠ. ॥

અશ્વિની-રોહિણી-મૃગશીર્ષ-પુનર્વસુ-પુષ્ય-ઉ-ક્રા-હસ્ત-ચિ-
ત્રા-સ્વાતી અનુરાધા-ઉ-ધા-અભિજીત-શ્રવણ-ધનિષ્ઠા-શતભિષા-ઉ-
ભા-ને રેવતી-નક્ષત્રે, અથવા જન્મથી એકત્રીશમે દિવસે, જે દિ-

શામાં રાહુ^૧ હોય તે શિવાયની દિશામાં બાલકનું મુખ રાખીને શંખમાં ભરીને બાલકને દુધ પાવું શુભ છે.

॥ બહાર ફેરવવાનું મુ. ॥

યાત્રાના મુહૂર્ત પ્રમાણે એથા મહિનામાં બાલકને પ્રથમ ઘરની બહાર ફેરવવા લાઇ જવું શુભ છે.

(ઘોડીયાતું ચક્ર એવું, ને તેથીથતું ફરે.)

મુર્ચિ:-સૂર્યમાશ્વંદ્રમં યાવત્ પંચપંચ ચતુર્દિશમ્, । મધ્યે ચ સપ્ત દેયાનિ બાલકસ્ય હિતાયવૈ, પૂર્વમાગે તુ રોગત્વં દક્ષિણે મરણં ધ્રુવમ્, । પશ્ચિમે વિકૃતી બાલ ઉત્તરે વ્યાધિ સંભવઃ શેષેતુ મધ્યનક્ષત્રે બાલકસ્ય હિતાયવૈ (૧૧-૪૦)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર મુધી ગણીને પાંચ પાંચ ચાર દિશાઓમાં—અને મધ્યમાં સાત નક્ષત્રો મુકવાં, તેમાં પૂર્વમાં રોગ-દક્ષિણમાં

૧ જ્યોતિ નિબંધે—“ રાહુલક્ષણમ્ ” ગુરુમાન્વો વસેત્પ્રાચ્યામિદૌ શુક્રે ચ દક્ષિણે । કાલરાહુઃ કુજે પ્રન્યગુત્તરે બુધમન્દયોઃ ॥ “ લક્ષણાન્તરમ્ ” રૂદ્રે વાયૌ યમે રૌદ્રે તોયામિશાશિરાક્ષસે । યામાર્ક મુદયાદ્રાહુ ઋમત્યેવં દિગ્દષ્ટકે ॥ “ રૂદ્રલક્ષણમ્ ” હરિસોમવન્હિરાક્ષસ-યમવરુણાનિહરાલયેષ્વેવમ્ । ઉદયાદિ ભ્રમતિ સદા ઘટિકારુદ્રો મહાલયેત્યાદિ ॥ યોગિની રાહુરુદ્રાદિ મુક્તં ચૈવ વિવર્જયેત્ (૪૧-૪૨-૪૩)

અર્થ—રવિને શુક્રવારે—પૂર્વમાં, સોમને શુક્રવારે—દક્ષિણમાં, મંગલવારે પશ્ચિમમાં, બુધને શનિવારે ઉત્તરમાં, રાહુનું મુખ જાણવું.

પૂર્વ—વાયવ્ય-દક્ષિણ-ધશાન-પશ્ચિમ-અગ્નિ કોણ-ઉત્તર-અને નૈરત્ય-એ આઠ દિશાઓમાં સૂર્યોદયથી હમ્મેશાં અનુક્રમે—અર્ધો પ્રહર-રાહુ ૫૨ છે, પૂર્વ-ઉત્તર-અગ્નિ-નૈરત્ય-દક્ષિણ-પશ્ચિમ-વાયવ્ય-અને ધશાન-એ આઠ દિશાઓમાં—હમ્મેશાં—સૂર્યોદયથી અનુક્રમે એક ધરી રૂદ્ર ૩૨ છે,

એ પ્રમાણે—યોગિની-રાહુ-અને રૂદ્ર સન્મુખ હોય તો ત્યાગ કરવો. (૪૧-૪૨-૪૩)

મરણ-પશ્ચિમમાં વિકાર-અને ઉત્તરના નક્ષત્રમાં વ્યાધિ થાય છે, આ પ્ર-
માણે ક્રમ લેવાનો છે, મધ્યના સાત નક્ષત્રો શુભ સમજવાં. (૩૯-૪૦)

(નવા પારણાનું મુઠા)

જ્યો-ર્વિઃ-પ્રતિષ્ઠિતાલયસ્યશિશૌશુભાન્નિહત્રયીતનોરન્ધયવાવિરિક્તે ।

મહેશ્વર્વાદોલકપંજરસ્ય નિર્બંધનં માંચનિર્મીલણાય (૪૪)

અર્થ—આલકના રોગના નાશ માટે શુભ દિવસે અથવા રિક્તાવિનાની
તિથિએ અને રવીવારે નામકરણ સંસ્કાર થયેલા આલકને માટે નવું ઘોડીયું
ખાંધવું શુભ છે. (૪૪)

(જમીન ઉપર બેસાડવાના મુહૂર્તમાં મંગલનું વિશેષ ફલ.)

બ્રહ્મપુરાણે—પંચમે ચ તથા માસિ ભૂમૌ તમુપવેશયત્ ।

તન્ન સર્વે ગ્રહાઃ શસ્તા ભૌમોપ્યન્ન વિશેષતઃ (૪૫)

અર્થ—જન્મ્યા પછી પાંચમા માસમાં આલકને જમીન ઉપર બેસા-
ડવું, તેમાં બધા વાર શુભ છે. પરંતુ બધા બાગે મંગલવાર અત્યુત્તમ છે. (૪૫)

(પૃથ્વીની સ્તુતિ.)

રક્ષૈનં વમુધે દેવિ સદા સર્વગતં શિઙ્ગમ્, ।

આયુઃ પ્રમાણં સકલં નિક્ષિપસ્વ હરિભિયે (૪૬)

અર્થ—જમીન ઉપર બેસાડ્યા પછી પૃથ્વીની પ્રાર્થના કરવી કે હે
પૃથ્વી દરેક ઠેકાણે ફરતા આલકનું રક્ષણ કર અને આયુષ્યનો વધારો કર. (૪૬)

(ગલ મહા સંગ્રહ તિથિઓ.)

મુ. પ્રઃ—કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થી ચ સપ્તમ્યાદિ દિનત્રયમ્ ।

ત્રયોદશી ચતુર્થકં ચ અષ્ટા વેતે ગલગ્રહાઃ (૪૭)

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષની ૧-૪-૭-૮-૯-૧૩-૧૪-૩૦ આ આઠ ગલ
મહા-સંગ્રહ તિથિઓ છે. (૪૭)

૧—આ મુહૂર્ત આલકને જન્મ્યા પછી પારણામાં સુવાડવાનું નથી.
પણ ગમે ત્યારે નવું ઘોડીયું કરાવ્યું હોય તેમાં સુવાડવા માટે છે આમાં
ચક્ર જોવાની જરૂર નથી.

(બાલકને આ જીવિકા બાળવાની રીત.)

માર્કંડેયઃ—અગ્રતોડથ પ્રવિન્યસ્ય શિલા માંડાને સર્વશઃ ।

શસ્ત્રાણિ ચૈવ બ્રહ્માણિ તતઃ પશ્યેત્તુ લક્ષણમ્ (૪૮)

પ્રથમં યત્સ્પૃશેદ્વાત્તો રિંગમાણઃ સ્વયંતદા ।

જીવિકાતસ્ય બાલસ્ય તેનૈવતુ ભવિષ્યતિ (૪૯)

અર્થ—બાલકના આગળ પથ્થર, વાસણ, શસ્ત્ર, વસ્ત્ર, વિગેરે નાંખીને તેની પરીક્ષા કરવી, તે યીજોમાં બાલક જે વસ્તુને પ્રથમ અડકે તે વસ્તુથી આ પોતાની આજીવીકા ચલાવશે. એમ બાળવું. (૪૮-૪૯)

મૈત્રૈઃ ક્ષિપ્રૈઃ સ્થિરમચરમૈઃ વ્યાનિલાંભઃ પક્ષૈઃ

ચૈકાફાપૌષ્વિનશનિકુજર્ણશવારા નપાસ્ય ।

રિક્તાપર્વેશ્વરવસુતિથીન્ રાત્રિસંધ્યે સમાબ્દં

પુંસ્ત્રીકર્ણૌ સવિધિ પટુના દક્ષવામાદિવેધ્યૌ ॥ ૫ ॥

અન્વય—વ્યાનિલાંભઃપક્ષૈઃ મૈત્રૈઃ ક્ષિપ્રૈઃ સ્થિરમચરમૈઃ ચૈ-
કાફાપૌષુ ઇનશનીકુજર્ણશવારાન્ રિક્તાપર્વેશ્વરવસુતિથીન્ રા-
ત્રિસંધ્યે સમાબ્દમ્ અપાસ્ય સવિધિ પટુના પુંસ્ત્રીકર્ણૌ દક્ષવામાદિ
વેધ્યૌ ॥ ૫ ॥

અન્વયાર્થ—વ્યાનિલાંભઃપક્ષૈઃ સ્વાતી—શતભિષા—રોહિણી—વગ-
રના મૈત્રૈઃ મૈત્ર ક્ષિપ્રૈઃ ક્ષિપ્ર સ્થિરમચરમૈઃ સ્થિર અને ચર નક્ષત્રો વડે
ચૈકાફાપૌષુ ચૈત્ર-કાર્તિક-દ્વાગણ-ને પૌષ માસોમાં ઇનશનિકુજર્ણશ-
વારાન્ રવિ-શનિ ને મંગલવારનું લગ્ન-નવમાંશ-ને વારને રિક્તાપર્વેશ્વર
વસુતિથીન્ રિક્તા પૂર્ણિમા અમાવાસ્યા અગીઆરસ ને આઠમ એ તિથિ-
ઓને રાત્રિસંધ્યે રાત્રિ અને સંધ્યાકાળને સમાબ્દં એકી વરસને અપાસ્ય
ત્યાગ કરીને સવિધિ શાસ્ત્ર પ્રમાણે પટુના ચતુર પુરૂષે પુંસ્ત્રીકર્ણૌ પુરૂષ
અને બીના કાન દક્ષવામાદિ જમણો તથા ડાબો વેધ્યૌ વિધવા ॥૫॥

॥ કાન વિધવાનું મુ ॥

૫—જ્ઞાવાર્થ—કાર્તિક-પૌષ-દ્વાગણ-ચૈત્ર-એ માસો, અશ્વિની
મૃગશીર્ષીર્ષ-પુનર્વસુ-ઉ-દ્વા-હસ્ત-ચિત્રા-અનુરાધા-ઉ-ધા-અભિજીત
શ્રવણ-ધનિષ્ઠા-ઉ-જ્ઞા-રેવતી-એ નક્ષત્રો, સારાં બાળવાં, સૂર્ય-મંગલ

ને શનિની રાશીનું લક્ષ, નવમાંશ ને વાર, સંક્રાંતિનો દિવસ, ૪-૮-૯-૧૧-૧૪-૩૦-એ તિથિઓ, દિવસ રાત્રિની સંધિ. બેકી વરસ, એ તજવાં, ને શાસ્ત્ર પ્રમાણે ચતુર પુરૂષે પુત્રનો જન્મણે ને પુત્રીનો ડાઘો કાન પ્રથમ વિધવો શુભ છે.

(બાલકને પ્રથમ માસાદિમાં દાંત આવવાથી થતું ફલ.)

મુ. ચિં:-માસેચેત્રયમે ભવેત્સદશનો વાલો વિનશ્યેત્સ્વયં

હન્યાત્સક્રમતો ડનુજાત ભગિનીમાગ્રજાન્ દ્વયાદિકે ।

ષષ્ઠાદૌ લભતે હિ ભોગમતુલં તાતાત્સુખં પુષ્ટતાં

લક્ષ્મીં સૌખ્ય મથોજનૌ સદશનો વોર્ધ્વ સ્વપિત્રાદિહા (૫૦)

અર્થ—બાલકને પહેલા માસમાં દાંત આવે તો બાલકનું મરણ થાય, અને ૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦ આ માસોમાં દાંત આવે તો અનુક્રમે ભાઇનું મરણ બહેનનું મરણ માતાનું મરણ મોટા ભાઇનું મરણ ધણું સુખ પિતાનું સુખ પુષ્ટતા લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ અને સુખ પ્રાપ્તિ આ પ્રમાણે ફલ જાણવું, અને દસ માસ ઉપરાંત દાંત આવે તો અથવા દાંત સહિત જન્મ થાય તો પોતે મરે અથવા પિતા વગેરેને મારે છે. (૫૦)

સ્કંદપુરાણે-ઉદયાત્પાવતર્નાસંધ્યા ઘટિકાત્રય મુચ્યતે ।

સાયં સંધ્યા ત્રિઘટિકા હસ્તા દુપરિ માસ્વતઃ (૫૧)

અર્થ—સૂર્યોદય પહેલાની ત્રણ ઘડીઓને પ્રાતઃ સંધ્યા કહે છે અને સૂર્યાસ્ત પછીની ત્રણ ઘડીઓને સાયઃ સંધ્યા કહે છે. (૫૧)

(કાન વિધવામાં આઠાણાદિને સૂચી બાજત.)

બૃહસ્પતિઃ—સૌવર્ણી રાજપુત્રસ્ય રાજતી વિપવૈશ્યયોઃ ।

શૂદ્રસ્ય ત્વાયસીમૂચી મધ્યમાષ્ટાંગુલાત્મિકા (૫૨)

૧—ચંડેશ્વરના મત પ્રમાણે ૧૧ મા માસમાં દાંત આવવાથી સુખ ને ૧૨ મા માસમાં ધન સંપત્તિ મળે છે. તે ઉપરાંત દાંત આવે તો પોતે મરે અથવા પિતા વગેરેને મારે છે.

અર્થ—ક્ષત્રિયના બાલકને સોનાની બાહણ વૈશ્યને રૂપાની અને શૂદ્રને લોહાની આઠ આંગણની સોંપ કરાવી કાન વિંધવો. (૫૨)

રાજમાર્તૃકૃતઃ—અર્કેન્નુકૂળે શશિનિપ્રશસ્તે તારાચક્રે ચંદ્રવિવૃદ્ધિપક્ષે,

અયુગ્મવર્ષે શુભદંશિશૂનાં કર્ણસ્ય વેધં મુનયોવદંતિ, (૫૩)

અર્થ—સૂર્ય અતુકલ હોય, ચંદ્ર સારો હોય, ને તારા બન્ન હોય, ત્યારે શુકલપક્ષમાં, ને એકી વર્ષોમાં બાલકનો કાન વિંધાવવો શુભ છે. (૫૩)

રત્નમાલાયાં—શિશોરજાતદંતસ્ય માતુસ્તંગસર્પિણઃ ।

સુતાયા વેધયેત્કર્ણો સૂર્યાદિગુણસૂત્રયા, (૫૪)

અર્થ—જેને કાંત આવ્યા નથી અને માતાના ખોળામાં રહેનાર છેકરીના બે કાન સોંપમાં બેવડો દોરો રાખી વિંધવા (૫૪)

(છેકરીને નાક વિંધવાનું મુંઝ)

ઘ્યો-ર્વિઃ—ઘોળામથોદગયનેવિષમેકુમાર્યાવર્ષે સુવારતિથિયોગવિલમ્બલગ્નૈઃ

મિથ્યાસુલઘ્નચલમૈત્રચરૈર્વિકર્ણે ભૈરાવપક્ષવતિરાજનિચાદિયામે (૫૫)

અર્થ—ઉત્તરાયણનો સૂર્ય હોય; શુભ તિથિ વાર યોગને લગ્નમાં, શુકલ પક્ષના સોમવારે, પહેલા પ્રહરમાં, રોહિણી સિવાય સ્થિર મૈત્રને ચર સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, છેકરીનું નાક વિંધવું શુભ છે. (૫૫)

માસેષ્ટેષ્ટમે નુર્નિગદિતમશનં પંચમે સપ્તમે વા

મીરો રુજ્ઞંતિ નંદાહરિવમુરજનીરિક્તકાઃ સ્વર્સ મેકે ।

સદક્ષાંશાન્દિ ધ્રુવમૃદુચરમક્ષિપમેઽજાલિમીનો—

નાંગેકેન્દ્રત્રિકોણાત્યમૃતિષુ વિમલાસ્વિદુરિષ્ટોઽસ્તિલોઽંગે ॥૬॥

અન્વયઃ—નુઃષ્ટે વા અષ્ટમે માસે મીરોઃ પંચમે વા સપ્તમે (માસે) મક્ષ-
નમ્ નિગદિતમ્ નંદાહરિવમુરજનીરિક્તકાઃ એકે સ્વર્સે રુજ્ઞંતિ અર્ચાદ્રે
સદક્ષાંશાન્દિ ધ્રુવમૃદુચરમક્ષિપમે અજાલિમીનોનાંગે કેન્દ્રત્રિકોણા-
ત્યમૃતિષુ વિમલાસુ અસ્તિલઃ; ઇન્દુઃ; અંગે ઇષ્ટઃ ॥૬॥

અન્યવાર્થ—જુઃ છોકરાને વય ૬ વા અથવા મહત્તમે ૮ મા માસે માસમાં મીતોઃ છોકરીને પંચમે પવા અથવા સત્તમે ૭ મા માસમાં અશનં અન્ન ખવડાવવાનું નિગદિતમ કહેલું છે, નંદાહરિવસુરજનીરિક્તાઃ નંદા તિથિ, ખારસ—આઠમ—રાત્રિ—અને રિક્તા તિથિને એકે કેટલાક સ્વર્ણ જન્મ નક્ષત્રને ઉજ્જ્વલિતિ ત્યાગ કરે છે. અચાંદ્રે ચંદ્ર શિવાયના સદ્ગુણાશાન્દિ સારા ગ્રહના દ્રેષ્કાણુને નવમાંશના દિવસમાં, ધ્રુવમૃતુચરમ ક્ષિપ્રમે—ધ્રુવ—મૃદુ—ચર—અને ક્ષિપ્ર, સંગાના નક્ષત્રોમાં અજાલિમીનોનાં મેષ ઘશ્ચિક—ને મીન શિવાયના લગ્નમાં કંદ્રત્રિકોણાંત્યમૃતિષુ કંદ્ર—ત્રિકોણુ—૧૨—૮ એ સ્થાનોમાં વિમલાસુ શુભ ગ્રહો અભિલિઃ પૂર્ણકલાનો દનુઃ ચંદ્રમા ગંગે લગ્નમાં દૃષ્ટઃ શ્રેષ્ઠ જાણવો. ૧૧૧૧

॥ અન્ન ખવડાવવાનું મુઃ ॥

૬—ભાવાર્થ—પુત્રને—૬—૮—માસ—પુત્રીને—૫—૭—માસ—અશ્વિની—રોહિણી—મૃગશીર્ષ—પુનર્વસુ—પુષ્ય—ઉ—કા—હસ્ત—ચિત્રા—સ્વાતી—અનુરાધા—ઉ—ધા—અભિજીત—શ્રવણ—ધનિષ્ઠા—શતભિષા—ઉ—ભા—ને રેવતી—એ નક્ષત્રોમાં બાલકને—પહેલાં અન્ન ખવડાવવું, પણ ૧—૪—૬—૮—૯—૧૧ ૧૨—૧૪—એ તિથિઓ—ને રાત્રિ ત્યાગ કરવાં—કેટલાક આચાર્યોના મતમાં જન્મના નક્ષત્રમાં અન્ન ખવડાવવું નહિ,^૧ અને ચંદ્રમાનું^૨ દ્રેષ્કાણુલગ્ન—નવમાંશલગ્ન—અને તેનો દિવસ લેવો નહિ. ૧—૮—૧૨—લગ્ન લેવું નહિ, તેમજ ૧—૪—૫—૭—૮—૯—૧૦—૧૨—એ સ્થાનોમાં પાપ ગ્રહો લેવા નહિ, પરંતુ શુભ ગ્રહો લેવા, અને આ

૧—જે બાલકને કોઇ પણ વખત પહેલાં અનાજ ખવડાવવામાં આવ્યું નથી તેવા બાલકને પ્રથમ અન્નપ્રાશન કરાવતાં જન્મનું નક્ષત્ર ખીલકુલ લેવું નહિ, પરંતુ વિઃ ૫૫ મા શ્લોકમાં અન્નપ્રાશનમાં જન્મનું નક્ષત્ર જે લેવાનું કહ્યું છે તે બાલકને પ્રથમ અન્નપ્રાશનમાં નહિ, પણ દરેક વર્ષે નવું પાકેલું અન્નપ્રાશન કરતાં જન્મ નક્ષત્ર લેવું, એટલે અન્નપ્રાશન એક, પ્રથમ અન્નપ્રાશન, અને ખીલું નવા જન્મલક્ષણ એમ બે પ્રકારનું છે.

૨—પૂર્ણચંદ્રનું દ્રેષ્કાણુ ઇત્યાદિ લેવામાં દોષ નથી. ક્ષીણ ચંદ્રમાનું લેવું નહિ.

મુદ્દર્તમાં શુભ ગ્રહનું દ્રેષ્યાણુ તથા નવમાંશ લગ્ન લેવું સાફ છે, તેમજ સંપૂર્ણ કલાનો ચંદ્ર લગ્નમાં શુભ બાણવો.

(અન્નપ્રાશન વિષે.)

હયોર્વિઃ—મિત્રર્ષમુષ્ણાંશુદિનંચ વષ્ટી મન્નાશને મંજુ જગાદ કશ્ચિત્, ।
વીશ્વોદિતં તેન નવાન્નશુદ્ધિં તન્નાન્નમેત્યાત્યયમેતિ પોતઃ(૫૬)

અર્થ—કેટલાકના મતમાં અન્નપ્રાશનના મુદ્દર્તમાં છઠ્ઠા, રવિવારને અનુ-
રાધા નક્ષત્ર લેવાનું કહેલું છે, જે નવાન્ન બ્રહ્મણના મુદ્દર્તની શુદ્ધિ પ્રમાણે
અન્નપ્રાશનમાં જોઈતે મુદ્દર્ત આપ્યું હોય તો તે અન્ન બાલક ખાધને
મરણ પામે છે. (૫૬)

(બાલકને તાંબુલ ખાવાનું મુઠ)

મુઠ્ઠિઃ—વારે ધૌમાર્કિહીને ધ્રુવમૃદુલધૃમૈ વિષ્ણુમૂલાદિર્તાદ્ર-
સ્વાતીવસ્વમ્યુપેતૈ મિથુનમૃગશ્રુતા કુંભગો મીનલગ્ને ।
સૌમ્યૈઃકેદ્રત્રિકોણૈ રશુભગમનગૈઃ શત્રુલામત્રિસંસ્થૈ-
સ્તાંબૂલં સાર્ધમાસદ્વયમિતસમયે પ્રોક્તમન્નાશને વા (૫૭)

અર્થ—મંગલ શનિ શિવાય બીજા વારામાં, પુનર્વસુ જ્યેષ્ઠા મૂલ
સ્વાતી શ્રવણ ધનિષ્ઠા ધ્રુવ મૃદુ અને લલુ સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, વૃષભ મિથુન
કર્કટ મકર કુલ અને મીનરાશિનાઃલગ્નમાં, શુભ ગ્રહો ૧-૪-૫-૭-૯-૧૦
આ રાશિઓમાં હોય, અને પાપ ગ્રહો ૩-૬-૧૧ આ રાશિઓમાં હોય, તો
અર્ધમાસના બાલકને તાંબુલ. (પાન.) ખવડાવવું શુભ છે. (૫૭)

કર્યપઃ—નવાન્નપાશને ચૌલે વ્રતવંધેઽભિવેચને, ।

શુભદં જન્મનક્ષત્ર મશુભંત્વન્યકર્મણિ, (૫૮)

અર્થ—નવાન્ન બ્રહ્મણ-ચૌલ જનોષ્ઠ ને રાજ્યાભિષેકમાં જન્મ નક્ષત્ર
શુભ છે તે શિવાયના કર્મમાં અશુભ બાણવું. (૫૮)

જ્યોતિર્નિવન્ધે—વિવાહે સવિતા શસ્તો વ્રતવંધે બૃહસ્પતિઃ ।

હૌરેતારા વિશુદ્ધિશ્ચ શેષે ચંદ્રબલં વલ્લમ્ (૫૯)

અર્થ—વિવાહમાં સર્ય, જનોષ્ઠમાં શુર, હૌરમાં, તારા, ને બાકીના
કાર્તીમાં ચંદ્ર બલ જોવું. (૫૯)

૧—પાન, સોપારી, એલચી, વસીયાળી, લવિંગ, તમ, કેસર, કસ્તૂરી, વિગેરે.

ગર્ભાધિશાશનાંતેષુ ન ગુરુસિતયોર્વાલ્યવાધ્યે ચ મૌઢ્યં

જજ્ઞાત્કાલસ્ય રોધાદ્દિગુરુમયનં યામ્યમૂનાધિમાસૌ ।

एतश्चौळादिषुज्झेदथ गुरुसितयोर्वाल्यवाध्यै न गाहे

चायो शाखेशमौढये व्रतमपि निगमारंभमार्यो न कुर्यात् ॥७॥

અન્વય-ગર્ભાધિશાશનાંતેષુ કાલસ્ય રોધાત્ ગુરુસિતયોઃ વાલ્યવાધ્યે ચ મૌઢ્યં હરિગુરું યામ્યં અયનં ઝનાધિમાસૌ નજજ્ઞાત્ એતત્ ચૌલાદિષુ ઝજ્ઞેત્ અથ ગુરુસિતયોઃ વાલ્યવાધ્યે નગાહે અથો શાલેશમૌઢયે આર્યઃવ્રતં ચ નિગમારંભં અપિ ન કુર્યાત્ ॥૭॥

અન્વયાર્થ-ગર્ભાધિશાશનાંતેષુ ગર્ભાધાનથી અન્નપ્રાશન સુધીના મુહૂર્તોમાં કાલસ્ય સમયના રોધાત્ રોધથી ગુરુસિતયોઃ ગુરુને શુક્રનું વાલ્યવાધ્યે બાલ્ય તથા વૃદ્ધપણું. જ અને મૌલ્યમ્ અસ્તપણું. હરિગુરું સિંહના ગુરુને વામ્યં અયનં દક્ષિણાયણને ઝનાધિમાસૌ ઉન માસ તથા અધિક માસને નજજ્ઞાત્ ત્યાગ કરવા નહિ, એતત્ આ બાબત ચૌલાદિષુ-ચૌલાદિક વિગેરે મુહૂર્તમાં ઝજ્ઞેત્ ત્યાગ કરવી, અથ ત્યાર પછી ગુરુસિતયોઃ ગુરુને શુક્રનું વાલ્યવાધ્યે બાલ્યને વૃદ્ધત્વ નગાહે સાત દિવસનું હોય છે, અથ ત્યાર બાદ શાલેશમૌઢયે વેદ પતિના અસ્તપણામાં આર્યઃ શ્રેષ્ઠ માણસે-વ્રતં યજ્ઞોપવીત જ અને નિગમારંભં વેદનો આરંભ-અપિ પણ નકુર્યાત્ ન કરવો. ॥૭॥

॥ ગુરુ શુક્રના બાલત્વને વૃદ્ધત્વના દોષ વિષે. ॥

૭-ભાવાર્થ-^૧ગર્ભાધાન સંસ્કારથી અન્નપ્રાશન સુધીનાં જે મુહૂર્તો પ્રથમ કહ્યાં છે, તે મુહૂર્તોમાં ગુરુ શુક્રના અસ્તનો બાલપણનો ને વૃદ્ધપણનો ત્યાગ કરવો નહિ, કેમ જે એ મુહૂર્તો માટે જ્યારે દિવસો રોકાઈ શકાતા નથી. માટે તેમાં કરવામાં હરકત નથી, તેમજ તે ઉપલા મુહૂર્તો સિંહ રાશિનો ગુરુ, દક્ષિણાય-

૧-ગર્ભાધાન, રક્ષાબંધન, સીમંત, જાતકર્મ, નામધારણ બાલકને પારણામાં સુવાડવું, જમીન ઉપર બેસાડવું, સંખથી દુધ પાવું, બહાર ફેરવવું, ધાન વિધવો, ને અન્નપ્રાશન, આ સંસ્કારો ગર્ભાધાનથી અન્નપ્રાશન સુધીના છે.

નનો સૂર્ય-અધિકભાસ-ક્ષયભાસ-માં પણ કરવાને હરકત નથી, પરંતુ હવે પછીના કહેવામાં આજતા ઔદાદિક સંસ્કારોમાં ઉપર કહેલી દરેક બાબતો અવશ્ય ત્યાગ કરવી.

॥ ગુરુ શુકંતું બાલપણું ને ધરદાપણું ॥

ગુરુ અને શુક જે દિવસે અસ્ત થવાના છે તેના પહેલા સાત દિવસ તે ગુરુ શુકંતું ધરપણુ બાલપણું, અને તેઓ જ્યારે ઉદય ના થાય તે પછીના સાત દિવસ મુધી બાલપણું કહેવાય છે પોતપોતાના વેદનો સ્વામી જે અસ્તનો થયો હોય તો તેમાં વેદ વિદ્યાનો આરંભ કરવો નહિ, અને જનોઈ પણ દેવી નહિ.

(મતાન્તરથી ગુરુ શુકના અસ્તદોષનો પરિહાર.)

માંદવ્ય:—નિત્યવાને ગૃહેર્જીર્ણે પ્રાશનાંતેષુ સપ્તમ્ ।

વધૂપ્રવેશમાંગલ્યે ન મૌઢ્યં ગુરુશુક્રયોઃ (૬૦)

અર્થ—હમ્મેશના પ્રયાણમાં, જુના ઘર પ્રવેશમાં, ગર્ભાધાનથી અન-પ્રાશન મુધીના મુદૂર્તમાં, તે વધૂપ્રવેશમાં, ગુરુ ને શુકના અસ્તનો દોષ ગણાતો નથી. (૬૦)

ચૌલં માઘાદિપંચસ્વમધુષુગદિતં દ્વિત્રિપંચોન્મિતેઽન્દે
સ્વાચારાદ્વાસગર્ભા યદિ ભવતિ જનન્યત્રનો કાર્યમેતત્ ।

સાકં યત્રો પનીત્યા ક્રિયત્ત્વમ્મહા તદા યચ્ચિરોધો ન હિસ્યા-
જ્ઞાતદંવાર્તવેદો વ્રતમુપયમનં ચાવિશુદ્ધેઃ શુભાર્થી ॥૮॥

અન્વય—દ્વિત્રિપંચોન્મિતેન્દે અમધુષુ માઘાદિપંચમ્, વા સ્વા-ચારાત્ ચૌલંગદિતમ્ યદિ અત્ર જનની સગર્ભા ભવતિ (તદા) એતત્ નો કાર્યમ્, યત્ર પનીત્યા સાકં ક્રિયતે તદા મહા યચ્ચિરોધઃ હિ ન સ્યાત્ શુભાર્થી અમ્વાર્તવે અર્થઃ વ્રતં ચ ઉપયમનં આવિશુદ્ધેઃ જ્ઞાત્ ॥ ૮ ॥

અન્યવાર્થ—દ્વિત્રિપંચોન્મિતેઽદ્ધે ૨-૩-૫-મા-વર્ષમાં-મમપુત્રુ ચેત્ર શિવાય માઘાદિપંચમ્મા માધ, ફાગણ, વૈશાખ, ને જ્યેષ્ઠ, માસમાં વા અથવા સ્વાચ્ચારાત્ પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે જ્ઞોલં ચોલ કર્મ ગાનિતમ્ કહેલું છે. યદિ જે મત્ર એ પ્રસંગમાં જનની માતા સગર્ભા ગર્ભવતી મથતિ હોય (તદા) તો યત્ર ચોલ કર્મ નોકાર્યમ્ કરવું નહિં, યત્ર જ્યાં ઉપનીત્યા સ્નાનં જનોઈ સાથે ક્રિયતે કરાય છે, તદ્વા ત્યારે દ્વિ આદિં યજ્ઞિરોધઃ જે રોધ કલો છે તે હિ નિશ્ચયથી ન સ્વાત્ થનો નથી, શુભાર્થી કલ્યાણ ઇચ્છનાર પુરૂષે અસ્વાર્તેવે માતાના રજસ્વલાના દોષમાં અદઃ આ વ્રતં વ્રત વા અને ઉપયમનં વિવાહ-આવિશુદ્ધેઃ શુદ્ધિ પર્યન્ત જહ્યાત્ ત્યાગ કરવું. ॥ ૮ ॥

॥ મુંડનનું મુઠ ॥

૮—ભાવાર્થ—૨-૩-૫-એ વર્ષોના અથવા પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે કહેલા વર્ષોના-માઘ, ફાગણ, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, માસોમાં, “મુંડન” કરાવવું, પરંતુ જે બાલકનું મુંડન કરવું છે તેની માતા જે સગર્ભા હોય તો મુંડન કરાવવું નહિં, પરંતુ જનોઈ દેતી વખતે જે મુંડન થાય તો તેમાં તેનો દોષ નથી, તેમજ માતા રજસ્વલા હોય તો શુભની ઇચ્છાવાળાએ શુદ્ધ થાય ત્યાં સુધી મુંડન જનોઈ અને લગ્ન કરવું નહિં.

ધર્મશાસ્ત્રે—મર્તુઃસ્પૃહયા ચતુર્થેઽ દ્વિસ્નાનેન સ્ત્રી રજસ્વલા ।

પંચમેઽહનિયોગ્યાસ્યાદૈવે પિત્ર્યેચ કર્મણિ (૬૧)

અર્થ—સ્ત્રી રજસ્વલા થયા પછી ચોથે દિવસે સ્વામીને સ્પર્શ કરવા લાયક શુદ્ધ થાય છે અને પાંચમે દિવસે દેવને પિતૃ સંબંધી કાર્યમાં સ્પર્શ કરવા યોગ્ય થાય છે. (૬૧)

(ચોલ કર્મમાં અટકાવ.)

મુઠ ચિઃ—પંચમાસાધિકે માતૃ ગર્ભે ચૌત્થં શિશોર્નસત્ ।

પંચવર્ષાધિકસ્યેદ્દં ગર્ભિણ્યામપિ માતરિ (૬૨)

૧—પુત્રને પ્રથમ લગ્નમન કરાવતી તેને મુંડન કહે છે, જેને આપડે આખા ઉતારવી કહીએ છીએ.

અર્થ—માતાને ગર્ભ રહે પાંચ માસ પુરા થયા હોય તો બાલકને ચોલ કર્મ કરાવવું નહિ, પરંતુ બાલકને પાંચ વર્ષ ઉપરાંત વર્ષ થયાં હોય તો ગર્ભવાળી માતા હોય તો પણ ચોલ કર્મ કરાવવું શુભ છે. (૬૨)

(માતા રજસ્વલા થઈ હોય તો ચોલ કરવા વિષે)

મુ. ગ.—માતૃ રજસ્વલાદોષે નાંદીશ્રાદ્ધોત્તરં સદા ।

આવશ્યકે વ્રતં ચૌલં શાંતિં કુર્યાદ્વ્રતં મૃદ્ધી (૬૩)

અર્થ—નાંદી શ્રાદ્ધ કર્યા પછી બાલકની માતા રજસ્વલા થઈ હોય અને ચોલ તથા ઉપનયન કરવાની આવશ્યકતા હોય તો મૃદ્ધશ્રાદ્ધથી શાંતિ કરીને તે કાર્યો કરવા. (૬૩)

(ચોલ કર્મમાં તારા બલ).

તારાદૌષ્ટ્યેઽન્ને ત્રિકોણોચ્ચગે વા ક્ષૌરં સત્સ્યાત્સૌમ્યમિત્તસ્વવર્ગે ।

સૌમ્યે મેઽન્ને શોભને દુષ્ટતારા શસ્તા જ્ઞેયા ક્ષૌરયાત્રાદિ કૃત્યે (૬૪)

અર્થ—દુષ્ટ તારા હોય તો પણ જો ચંદ્રમા ત્રિકોણ અથવા ઉચ્ચમાં હોય, બુધ, ગુરુ, ને શુક્રના ૫૨ વર્ગમાં ચંદ્રમા હોય, તો ક્ષૌર કર્મ શુભ છે, શુભ મહત્તી રાશિમાં ચંદ્ર હોય અને ગોચરમાં ચંદ્ર શુભ હોય તો દુષ્ટ તારા પણ શુભ બાબતી. (૬૪)

કાર્યં વર્ણે રિનારાર્કિશાનેષુ નિલિલૈઃ જ્ઞાયે શુક્લસોમે

વ્યંત્યઘ્નાદિત્યશાકેન્દુભિરિનહરિત સ્ત્રિત્રિમૈ શ્ચૌલકર્મ ।

દ્યુનેઽર્કાર્કિશુક્રા ગતકવિનિલિલા મૃત્યુગા મૃત્યુદાઃ સ્યુ

વ્યંજાઃ સંતોઽત્યદ્દૃષ્ટાન્ત્યજ ગુહશશિનૌ રાત્રિસંધ્યે ચ રિક્તાઃ ॥૯॥

અન્વય—વર્ણેઃ રિનારાર્કિશાનેષુ (ચૌલકાર્યમ્) નિલિલૈઃ જ્ઞાયે શુક્લસોમે દ્યુન્યદ્દયાદિત્યશાકેન્દુભિઃ રિનહરિતઃ ત્રિત્રિમૈઃ ચૌલકર્મ કાર્યમ્ દ્યુને ઈર્કાર્કિશુક્રાઃ ગતકવિનિલિલાઃ મૃત્યુગાઃ મૃત્યુદાઃ સ્યુઃ વ્યંજાઃ સન્તઃ અન્ત્યે દ્દૃષ્ટાઃ ગુહશશિનૌ રાત્રિસંધ્યે ચ રિક્તાઃ ત્યજ ॥ ૯ ॥

મન્વયાર્ય—કર્ણેઃ આલણ્યાદિ વર્ણોએ દનારાકિશનિષુ રવિ, મંગલ, શનિ, ને શનિ, એ વારેમાં અતુકમે ચૌલં ચૌલ કાર્યમ કરવું, નિલિલૈઃ બધાએ ક્રત્તયે બુધ, શુક્ર, ને શુક્રવારે શુક્રસોમે શુકલ પક્ષના સોમવારે દ્વચન્સ-દ્વચાદિત્યશાકેંબુભિઃ રેવતી, અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, મૃગશીર્ષે દ્વનહરિતઃ હસ્તથી ને શ્રવણથી ત્રિત્રિમૈઃ ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો વડે ચૌલકર્મ ચૌલ સંસ્કાર કાર્યમ કરવો, યુને સાતમે અર્કારાકિશુકાઃ સૂર્ય, મંગલ, શનિ, શુક્ર, ગતકલિનિલિલાઃ શુક્ર વિનાના બધા ગ્રહો મૃત્યુગાઃ આઠમે રહેલા મૃત્યુદાઃ સ્યુઃ મરણ કરે છે, વ્યગ્રજ્ઞાઃ ચંદ્ર શિવાયના સન્તઃ શુભ ગ્રહો, અન્ત્યે બારમે દૃષ્ટાઃ શુભ છે, ગુહશશિનો ૬-૧૫-તિથિઓ રાત્રિ સંધ્યે રાત્રિને બંને સંધ્યા ચ અને રિક્તાઃ રિક્તા તિથિને ત્યજ ત્યાગ કરવી. ॥ ૯ ॥

૯—આવાર્થ—રવિ, મંગલ, શનિ અને શનિ એ વારેમાં અતુકમે આલણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્રે તેમજ આલણ્યાદિ સર્વ વર્ણોએ બુધ, શુક્ર, શુક્ર, શુકલપક્ષના સોમવારે, અને અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, રેવતી એ નક્ષત્રોમાં મુંડન કરાવવું શુભ છે.

॥ મુંડનની લક્ષ શુદ્ધિ. ॥

સાતમા સ્થાનમાં રવિ મંગલ શુક્ર શનિ અને આઠમા સ્થાનમાં શુક્ર વિના કોઈ પણ ગ્રહો હોય તો મરણ કર્તા થાય છે. ચંદ્ર વિના કોઈ પણ શુભ ગ્રહ બારમે આવે તો શુભ બાણવો, અને ૪-૬-૯-૧૪-૧૫ એ તિથિઓ, રાત્રિને સંધ્યા અશુભ બાણવી.

(દક્ષિણાયનમાં ચુડાદિ નિષિદ્ધ કર્મો.)

મુ૦ ચિઃ—ગીર્વાણાંબુપ્રતિષ્ઠા પરિણયદહના ધાનગેહ પ્રવેશા

શ્રૌલં ગજાભિષેકો વ્રતમાણિ શુભદં નૈવ યામ્યાયને સ્યાત્ ।

નોવા બાલ્યાસ્તવાર્ધ્યે સુરગુરુસિતયો નૈવ કેતૂદયે સ્યાત્

પક્ષં વાર્ધચ કેચિજ્જહતિ તપપરે યાવદીક્ષાં તદુગ્રે (૬૫)

અર્થ—દેવ કુવો વાવ વિગેરે જલાશયની પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, અગ્ન્યાધાન, ગૃહ પ્રવેશ, ચૌલ કર્મ, રાજ્યાભિષેક અને યજ્ઞોપવીત એ કામો દક્ષિણાયન

સર્વમાં કરવા નહિ, તેમજ ગુરુ, શુકની બાલ્ય, અસ્ત, અને વૃદ્ધ અવસ્થામાં ધૂમકેતુના ઉદયમાં પણ તે કામે કરવાં નહિ, કેટલાકના મતથી ધૂમકેતુના ઉદયથી ૭ અથવા ૧૫ દિવસ છોડીને કાર્ય થઇ શકે છે. બીજા આચાર્યોના મતથી સંપૂર્ણ ઉદય ત્યાગ કરવો. (૬૫)

(ગુરુને શુકની બાલ્ય વાર્ધક્ય અવસ્થામાં દિન સંખ્યાનું પ્રમાણ.)

પુરઃપશ્ચાત્મૃગોર્બાલ્યં ત્રિદશાહં ચ વાર્ધકમ્ ।

પક્ષં પંચાદિનં તે દ્વે ગુરોઃપક્ષ મુદાહૃતે (૬૬)

તે દશાહંદ્રયોઃ પ્રોક્તે કૌશિત્સપ્તાદિનં પૈઃ ।

ત્ર્યંશંત્વાસ્યયિકેપ્યન્યૈ રર્ધાઈંચઽપહં વિધોઃ (૬૭)

અર્થ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય થયેલા શુકની ક્રમે ૩-અને ૧૦ દિવસો સુધી બાલ્ય અને વૃદ્ધ અવસ્થા જાણવી, પૂર્વ પશ્ચિમમાં અસ્ત પામેલા શુકની ક્રમે ૧૫-અને ૫-દિવસો સુધી બાલ્ય અને વૃદ્ધાવસ્થા જાણવી, ગુરુની ૧૫ દિવસોની બન્ને અવસ્થા જાણવી, કોઇના મતથી દિશાના પ્રમાણને ન જાણતાં સામાન્ય રીતે ૧૦ દિવસ સુધી ગુરુ શુકની બાલ્યને વૃદ્ધાવસ્થા જાણવી, કેટલાક ૭^૧ દિવસ સુધી કહે છે, ચંદ્રની બાલ્યાવસ્થા અડધા દિવસની અને વૃદ્ધાવસ્થા ત્રણ દિવસની સમજવી. (૬૬-૬૭)

મુક્તાભ્યક્તોપવાસીશ્વરજનયુવતીપ્રાગ્વયસ્કાશ્ચ યોગી

યાત્રાયુદ્ધોન્મુખાયે કૃતદિનવિધયોસ્ત્યંબકાસ્તે ન મુંઢયાઃ ।

સીમંતોર્ધ્વં ન પત્યુ નૈસ્વકચલવનં દૂરદેશપ્રયાણં

વૃક્ષચ્છેદઃ સમુદ્રાપ્લુતિમૃતહરણે સ્વાદૃતે ડવશ્યકાર્યાત્ ॥૧૦॥

અન્વય—મુક્તાભ્યક્તોપવાસીશ્વરજનયુવતીપ્રાગ્વયસ્કાઃચ યોગી એ યાત્રાયુદ્ધોન્મુખાઃ કૃતદિનવિધયઃ અસ્ત્યંબકાઃ તે ન મુંઢયાઃ સીમંતોર્ધ્વં પત્યુઃ નૈસ્વકચલવનં દૂરદેશપ્રયાણં વૃક્ષચ્છેદઃ સમુદ્રાપ્લુતિમૃતહરણે અવશ્યકાર્યાત્ કૃતે ન સ્યાત્ ॥૧૦॥

૧—માર્ત૯૩૩કાર સાત દિવસ કહે છે. તે જાણના મત પ્રમાણે માન્ય છે, મારે તે દિવસોજ લેવા, અવશ્ય કામમાં ઉપસે મત અંગીકાર કરવો.

અન્યથાર્થ—શુક્રાશ્વત્તોપવાસીશ્વરજનયુવતીપ્રાગ્વયસ્કાઃ જમ્યા પછી, તેલ યોગીને, ઉપવાસ કરીને, રાજના સેવકે, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ, અને પ્રથમ અવસ્થાવાળાએ ચ અને યોગી યોગીએ યે જેઓ યાત્રાચુદ્ધોન્મુહ્યાઃ પ્રયાણ તથા સંભ્રામમાં તત્પર થયેલા કૃતદિનવિધયઃ દિવસનો વિધિ કરીને અસ્ત્યંબકાઃ પોતાના માતા પિતાના જીવતાં તે તેઓ ન મુંડયાઃ મુંડવા નહિં, સીમન્તોર્ધ્વે સીમંત તથા પછી પત્યુઃ સ્વામીના નલકચલવનં નખ તથા વાળનું છેદન દૂરદેશપ્રયાણં દૂર દેશનું પ્રયાણ વૃક્ષચ્છેદઃ ઝાડનું કાપવું, સમુદ્રાપ્લુતિમૃતિહરણે સમુદ્ર સ્નાન અને મડદાને લેઈ જવું તે સર્વે અવશ્યકાર્થાન્ અવશ્ય કામ ઋતે વિના. ન સ્યાત્, ન કરવું, ૥૧૦॥

॥ હજમત નહિં કરાવાનાં કારણે. ॥

૧૦ ભાવાર્થ—જમીને, તેલ મર્દન કરીને, ઉપવાસી હોય ત્યારે, રાજના નોકરે, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ, પચાસ વર્ષની અંદરનો પુરૂષ, યોગી, યાત્રા મુસાફરી કે લડાઈમાં જનારે, હમ્મેશનું નિત્ય કર્મ કર્યા પછી, જેને માખાપ જીવે છે તેઓએ મુંડન (હજમત) કરાવવું નહિં.

॥ ગર્ભવતી સ્ત્રીના પતિએ ન કરવાનાં કામો ॥

સ્ત્રીને સીમંત સંસ્કાર કર્યા પછી તેના સ્વામીએ નખ તથા વાળ લેવડાવવા નહિં, ઝાડ કાપવું નહિં, સમુદ્રમાં ન્હાવું નહિં, મડદુ ઉચકવું નહિં, અને લાંબી મુસાફરીએ જવું નહિં, આ બાળતો અગત્યના કામ સિવાય કરવી નહિં.

(ગર્ભવતી સ્ત્રીના પતિને ક્ષૌર કરાવવાની છુટ.)

સ્મૃતિઃ—ક્ષૌરં નૈમિત્તિકં કુર્યાન્નિષેધે સત્યપિ ધ્રુવસ્મૃતિઃ, ।

પિત્રોઃપ્રેતવિધાનં ચ ન દોષસ્તત્ર વિદ્યતે (૬૮)

ગંગાર્યાં ભાસ્કરક્ષેત્રે માતાપિત્રો મૃતેઽહનિ ।

આધાને સોમપાને ચ ષટ્સુ ક્ષૌરં વિધીયતે (૬૯)

અર્થ—હમ્મેશની હજમત-માતાપિતાના પ્રેતનું વિધાન, તેમજ ગંગા, ભાસ્કર ક્ષેત્ર, માતાપિતાના મરણ દિવસે અગ્ન્યાધાન ને સોમપાન એ ૬ બાળતોમાં ક્ષૌર ગર્ભવતી સ્ત્રીના પતિથી થઈ શકે છે, (૬૮-૬૯)

બૃહસ્પતિ:—રાજકાર્યે નિયુક્તાનાં નરાણાં ભૂપસેવિનામ્, ।

સ્મશ્રુલોમનસ્વચ્છેદે નાસ્તિ કાલવિશોધનમ્ (૭૦)

અર્થ—રાજ્યકાર્યમાંજેડાથેલા અધિકારીમાણસોને અને રાજાના નાંકર આકરોને ડાઘી, મુછ, નખ, વિગેરે મુડાવામાં મુહૂર્તની જરૂર નથી. (૭૦)

ક્ષૌરં ચૌલોક્તભાદૌ ગદિતમથ રવિક્ષેત્રગંગાધ્વરાગ્ન્યા-

ધાને પિત્રો વિનાશો દ્વિજનૃપકથને સર્વદા ક્ષૌર મિષ્ટમ્ ।

મિત્રઙ્ચર્કાદિર્તીર્દ્રાંતિમહરિતુરગૈઃ પંચમેઽન્દે વ્રતાત્પ્રા-

ગ્વિધારંભોક્તકાલેઽક્ષરવિધિ રઘટેસૌમ્યસંજ્ઞેઽયનેર્કે ॥૧૧॥

અન્વય—ચૌલોક્તભાદૌ ક્ષૌરં ગદિતમ્ રવિક્ષેત્રગંગાધ્વરાગ્ન્યાધાને પિત્રોઃ વિનાશો દ્વિજનૃપકથને સર્વદા ક્ષૌરં મિષ્ટમ્, અથ મિત્રઙ્ચર્કાદિર્તીર્દ્રાંતિમહરિતુરગૈઃ પંચમેઽન્દે વ્રતાત્પ્રાક્ વિધારંભોક્તકાલે અઘટે સૌમ્યસંજ્ઞે અયનેર્કે અક્ષરવિધિઃ (શુભઃ) ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—ચૌલોક્તભાદૌ ગ્રાહમાં કહેલા નક્ષત્રાદિકમાં, ક્ષૌરં ક્ષૌર ગદિતમ્ કહેલું છે, રવિક્ષેત્રગંગાધ્વરાગ્ન્યાધાને સૂર્યક્ષેત્ર, ગંગાચરુ ને અગ્ન્યાધાનમાં પિત્રોઃ માતાપિતા વિનાશો મરણમાં દ્વિજનૃપકથને બ્રાહ્મણને રાજાની આજ્ઞામાં સર્વદા હમ્મેશાં ક્ષૌરં ક્ષૌર મિષ્ટમ્ કહેલું છે, અથ ત્યાર પછી મિત્રઙ્ચર્કાદિર્તીર્દ્રાંતિમહરિતુરગૈઃ અતુરારાધા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, શ્રવણ, અશ્વિની, નક્ષત્રોમાં, પંચમેઽન્દે પાંચમા વર્ષમાં, વ્રતાત્ પ્રાક્ જનોઈ દીધા પહેલાં વિધારંભોક્તકાલે વિધારંભમાં કહેલા સમયમાં અઘટે કુંભસંક્રાંતિ સિવાયના સૌમ્યસંજ્ઞેઽયનેર્કે ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં અક્ષરવિધિઃ અક્ષર લખવાનો આરંભ (શુભઃ) સારો છે, ॥૧૧॥

॥ સાધારણ ક્ષૌર વિધિ ॥

૧૨ ભાવાર્થ—મુંડનમાં કહેલાં તિથીવાર નક્ષત્રોમાં ક્ષૌર (હજામત) કરાવવી, સૂર્યક્ષેત્રમાં ગંગા ઉપર યજ્ઞના કાર્યમાં અગ્નિહોત્રી-એ માતાપિતાના મરણ સમયે બ્રાહ્મણ કે રાજાની આજ્ઞા થાય ત્યારે કંઈ પણ મુહૂર્ત જોયા વગર પોતાની મરણ પ્રમાણે હજામત કરાવવી.

॥ પહેલાં અક્ષર લખાવવાનું મુ. ॥

અશ્વિની, પુનર્વસુ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ રેવતી એ નક્ષત્રોમાં જનોઇ દીધા પહેલાં પાંચમા વર્ષમાં અને કુંભ સકાંતિ સિંચાયના ઉત્તરાયણમાં વિધારંભમાં^૧ કહેલા મુદ્દર્તમાં અક્ષરનો આરંભ કરાવવો.

(રાજના ક્ષૌરમાં વિશેષ)

જ્યોત્ર્ભિઃ—મિત્રાચલક્ષી દિજવન્દિતારા વરા સદાપાસ્ય વિરુદ્ધતારાં ।

સ્યાત્પંચમં પંચમમેવચાહઃ ઇમશ્રુક્રિયા પંચજનેશ્વરાણામ્(૭૧)

અર્થ—રાજાએને ક્ષૌર કર્મમાં, કૃતિકા, રોહિણી, મધા, અનુરાધા ને ત્રણે ઉત્તરા એ નક્ષત્રોનો ત્યાગ કરી, ખીન્ન નક્ષત્રો ભેવાં, તેમાં ૩-૫-૭ મી તારા ત્યાગ કરીને દર પાંચ પાંચ દિવસે હળમત કરાવવી શુભ છે, (૭૧)

(સન્યાસીને વિધવાના ક્ષૌર વિષે.)

કર્મન્દિનાં પક્ષવિરામયસે સ્યાદ્બ્રહ્મચર્યાહિત પાવકાનાં ।

સસાં સદા મુંઢનમપ્યશુદ્ધૌ ચતુર્વિધૈર્નો વયસાપહં ચ (૭૨)

અર્થ—સન્યાસી, અગ્નિહોત્રી ને વિધવા સ્ત્રી તેઓને પુનઃમ આમાસના દિવસે શુદ્ધિ રહિતમાં પણ ચાર પ્રકારના ગૌહત્યાદિ પાપોને નાશ કરનાર એવું ક્ષૌર થઈ શકે છે. (૭૨)

વિપ્રાદેર્ગર્ભતોઽબ્દેઽષ્ટશિવરવિમિતે જન્મતો વા વ્રતં સ્યા-

દત્રાનિષ્ટેપિ જીવેઽનિમિષરવિમધૌ કાર્યમબ્દસ્ય દાઢર્યાત્ ।

સ્વાબ્દાદ્ધર્વં ક્રમાદા દ્વિગુણિતશરદો નિચમબ્દક્રમેણ

પંચાષ્ટાંકાબ્દતો વા પ્રપઠનરુચિતઃ શસ્ત્રમેષાં તદાહુઃ ॥૧૨॥

અન્વયઃ—ગર્ભતઃ વા જન્મતઃ અષ્ટશિવરવિમિતે અબ્દે વિપ્રાદેઃ વ્રતં સ્યાત્ અત્ર અનિષ્ટે જીવે અપિ અનિમિષરવિમધૌ અબ્દસ્ય દાઢર્યાત્ કાર્યમ્ સ્વાબ્દાત્ ઋધ્વં ક્રમાત્ આદ્વિગુણિતશરદઃ અબ્દક્રમેણ નિચં વા પ્રપઠનરુચિતઃ પંચાષ્ટાંકાબ્દતઃ ણ્ણાં શસ્ત્રં આહુઃ ॥૧૨॥

૧ વિધારંભનું મુદ્દર્ત આજ પ્રકરણના શ્લોક ૧૬ માં છે.

અન્વયાર્થ—ગર્ભતઃ ગર્ભથી યા અથવા જન્મતઃ જન્મથી, અદ્દ-શિવરાત્રિમિતે ૮-૧૧-૧૨ માં અદ્દે વર્ષમાં વિગ્રાદેઃ બ્રાહ્મણ વિગેરેને વ્રતં વ્રત સ્વાત્ હોય, અન્ન આમાં અનિષ્ટે અનિષ્ટ જીવે અપિ ગુરુ હોય પણ અનિમિષરાત્રિમયૌ મીન રાશિના સૂર્ય વિષે ચૈત્ર માસમાં અદ્દસ્ય વર્ષનું દાઢર્યાત્ અન્ન હોવાથી કાર્યમ્ વ્રત કરવું, સ્વાદ્વાત્ પોતાના વર્ષથી ऊर्ध्व ઉપર ક્રમાત્ અનુક્રમથી આઠિગુણિતશરદઃ ખમણાં કરેલાં વર્ષ સુધી અદ્દક્રમેણ વર્ષના અનુક્રમે નિર્ણય નિર્દયા લાયક છે. યા અથવા પ્રપટનહચિતઃ ભણવાની ઇચ્છાથી પંચાષ્ટાંકાદ્દતઃ ૫-૮-૯ વર્ષથી વર્ષાં બ્રાહ્મણાદિકને શસ્ત્ર શ્રેષ્ઠ આદુઃ કહે છે, ॥૧૨॥

॥ જનોઈનું મુઠ ॥

૧૨ જાવાર્થ—ગર્ભથી અથવા જન્મથી ૮-૧૧-૧૨ એ વર્ષોમાં, બ્રાહ્મણથી અનુક્રમે ત્રણ વર્ષને જનોઈ દેવી, એ વર્ષોમાં પોતાની રાશિથી ગુરુ અશુભ હોય તો પણ મીન રાશિના સૂર્યમાં ચૈત્ર માસમાં જનોઈ દેવી, કારણ કે બ્રાહ્મણ વિગેરેને ઉપર કહેલાં વર્ષો બલવાન હોવાથી હરકત નથી તેમજ બ્રાહ્મણાદિને ઉપર કહેલાં વર્ષોથી ખમણાં વરસ સુધી? જનોઈ દેવાની હરકત નથી, પરંતુ પ્રથમ કહેલાં પાત પોતાનાં વર્ષોથી જેમ જેમ વર્ષો વધતાં જાય તેમ જનોઈ દેવાનું ફલ ઓછું જાણવું, હવે બ્રાહ્મણાદિકને જે જલદી વેદ ભણવાની ઇચ્છા હોય તો અનુક્રમે ૫-૮-૯ મે વર્ષ જનોઈ દેવી,

(ઉપવીતમાં મતાન્તર.)

જ્યોઽર્થ—ઉપવીતાવિધાનકં વિશામલમર્કમતિમે વિપશ્ચિતઃ ।

અપિ પળ્યફલાપ્તયે ભવે દવદન્વા વ્રતમષ્ટકેઽન્દકે (૭૩)

અર્થ—વૈશ્યોને ખારમે વર્ષે ઉપવીત આપવી, પરંતુ જે વેપાર કરવાની ઇચ્છા હોય તો આઠમે વર્ષે ઉપવીત આપી શકાય છે, (૭૩)

૧-બ્રાહ્મણને ૧૬, ક્ષત્રિયને ૨૨ ને વૈશ્યને ૨૪ વર્ષ સુધી છેવટમાં છેવટ જનોઈ દેવાનો અધિકાર છે, ત્યાર બાદ જનોઈ દેવાનો અધિકાર રહેતો નથી.

વરમર્ણવચીવિરામજાં વ્રતમેકાદશમે ચ હાયને ।

મુસમીકવિધાનતેજસે સ્વલુ ષષ્ટેઽત્ર ન વિભ્રમો ભવેત્ (૭૪)

અર્થ—ક્ષત્રિયને અગીઆરમા વર્ષે ઉપવીત આપવી, અને યુક્તા માટે બે ધનુષ્ય ધારણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો છઠ્ઠે વર્ષે જનોઈ દેવી. (૭૪)

કુમ્ભજામપિ સપ્તમાબ્દતો ડકંસમાષટ્કમુદીરિતં વ્રતે ।

યવનામુરિદેવલોક્તિભિર્વિંબુથૈરાચિતસંમિતૈર્વિંશામ્ (૭૫)

અર્થ—યવન, આસુરિ ને દેવલ એ રૂપિઓના મતથી ક્ષત્રિયને વૈશ્યને સાતમા વર્ષથી ૬ વર્ષ પર્યંત ઉપવીત આપી શકાય છે, (૭૫)

રાશેઃ પટ્ડ્યાચસ્થસ્યો ગુરુરિહ શુભદઃ પૂજયાસ્યાત્તથાપિ
પ્રાંત્યોઽંબુસ્થોઽષ્ટમો નો યદિ નિજગૃહગસ્તુંગગોઽપિ શસ્તઃ ।

एवंकन्यर्क्षतःस्यादतितरगुणिनो लब्धये वाऽतिकाले-

ऽनिष्टोऽपीहद्विरर्च्योऽष्टमभवनगतः शोभनः स्यान्निरर्च्यः ॥१३॥

અન્વય—રાશેઃ પટ્ડ્યાચસ્થસ્યઃ ગુરુઃ ઇહ પૂજયા શુભદઃ (સ્યાત્) પ્રાંત્યઃ અંબુસ્થઃ અષ્ટમઃ તથાઽપિનો શુભઃ યદિ નિજગૃહગઃ તુંગગઃ અપિ અત્ર શસ્તઃ એવંકન્યર્ક્ષતઃ સ્યાત્ અતિતરગુણિનઃ લબ્ધયે વા અતિકાલે અનિષ્ટઃ અપિ ઇહ દ્વિઃ અર્ચ્યઃ અષ્ટમભવનગતઃ ત્રિઃ અર્ચ્યઃ શોભનઃ સ્યાત્ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—રાશેઃ જન્મરાશિથી પટ્ડ્યાચસ્થસ્યઃ ૬-૩-૧-૧૦ માં સ્થાનમાં રહેશે ગુરુઃ ગુરુ, ઇહ અહિં પૂજયા પૂજાથી, શુભદઃ સ્યાત્ શુભ ફલ આપે છે, પ્રાંત્યઃ ૧૨ માં અંબુસ્થઃ ૪ થો, અષ્ટમઃ આઠમો તથાઽપિ પૂજાથી પણ નો શુભઃ શુભ થતો નથી, યદિ જો, નિજગૃહગઃ સ્વમઠી હોય, તુંગગઃ ઉચ્ચનો હોય, અપિ પણ, અત્ર અહિં, શસ્તઃ શ્રેષ્ઠ છે, એવં એ પ્રમાણે, કન્યર્ક્ષતઃ કન્યાની સંસિધી, સ્યાત્ થાય છે. અતિતરગુણિનઃ અત્યંત શુભવાન વરની, લબ્ધયે પ્રાપ્તિને માટે જા અથવા અતિકાલે વખત વિતી જતો હોય, તો અનિષ્ટઃ ખરાબ છતાં, અપિ પણ, ઇહ અહિં, દ્વિઃ બે વાર, અર્ચ્યઃ પૂજવો, અષ્ટમભવનગતઃ આઠમા સ્થા-

નમાં રહેશે, જિઃ ત્રણવાર, મહર્ચઃ પૂજવો એટલે જ્યોત્સનાઃ શુભ, સ્વાસ્થ્ય થાય, ॥ ૧૩ ॥

॥ ઉપવીતમાં જોવાતું ગુરૂ બલ ॥

૧૩—ભાવાર્થ—પોતાની જન્મરાશિથી ગણતાં ૧-૨-૬-૧૦ મો ગુરૂ હોય તો તે ગુરૂની પૂજા કરીને જનોઈ દેવી, પરંતુ ૪-૮-૧૨ એટલા સ્થાનમાં ગુરૂ હોય તો પૂજા કરાવીને પણ જનોઈ દેવી નહિ, તેમાં પણ જનોઈ દેવી વખતે કર્ક-ધન-કેમીન રાશિનો ગુરૂ પંચાંગમાં હોય તો ૪-૮-૧૨ મો ગુરૂ પણ શુભ જાણવો, જનોઈમાં ગુરૂ બલની પેઠે. લગ્નમાં પણ કન્યાની રાશિથી ગુરૂ બલ જોવું,

॥ સંકટમાં ગુરૂની વિશેષ પૂજા ॥

અધિક ગુણવાન વર મલતો હોય ને કન્યાકાળ જતો હોય એવા સંકટના વખતમાં, એવા ને ખારમા ગુરૂનું બમાણું પૂજન કરવાથી શુભ થાય છે, તેમજ આઠમો ગુરૂ હોય તો પણ ત્રણ ઘણું પૂજન કરવાથી શુભ સમજવો.

(નેષ્ટ ગુરૂનો વિશેષ અપવાદ)

મુ० ચિં—સ્વોચ્ચેસ્વમે સ્વમૈત્રેવા સ્વાશે વર્ગોત્તમે ગુરુઃ ।

રિઃફાષ્ટતુર્યગોડપીષ્ટોનીચારિસ્યઃ શુભોપ્યસત્ (૭૬)

અર્થ—ગુરૂ ઉચ્ચમાં હોય, સ્વગૃહી હોય, પોતાના મિત્રના ઘરમાં હોય, પોતાના નવમાંશમાં હોય અને વર્ગોત્તમી હોય તો ૪-૮-૧૨ સ્થાનોમાં રહેા હોય છતાં પણ દોષ નથી, અને શુભસ્થાનાદિમાં હોય છતાં નીચ રાશિનો ને શત્રુના ઘરમાં હોય તો અશુભ ફલ આપે છે. (૭૬)

૧-પંચાંગમાં જોતાં એ રાશિઓમાં ગુરૂ હોય તો પુરૂષને જનોઈ દેતાં ને કન્યાને પરણતાં ૪-૮-૧૨ મો ગુરૂ હોય તો પણ તે શુભ જાણવો, અને જોને ૧-૩-૬-૧૦ મો ગુરૂ હોય તો તે અવશ્ય શુભ જાણવો, માટે તેની પૂજા કરવાની ખીલકલ જરૂર નથી, એ ગુરૂ હ્રમ્બેશાં શુભ ફલ આપનારો જ સમજવો,

દ્વીષ્વાયાગાંકસંસ્થો વ્યયજલનિધનઙ્યભ્રગૈશ્ચેન્નવિદ્ઃ
શસ્તોઽનિષ્ઠોઽપિ વામં શુભં ઇહ સ્વચરૈર્ વેધિતોનોઽષ્ટમસ્થઃ ।
શુક્રે માઘાદિપંચસ્વિનશુભદિવસે પ્રાગ્દલેઽન્દોવ્રતં સ—
ત્યક્ત્વા ડનધ્યાયરિક્તાતિથિમુનિમદનાંશ્ચંદ્રભાગં પ્રદોષમ્ ॥૧૪॥

અન્વય—દ્વીષ્વાયાગાંકસંસ્થઃ વ્યયજલનિધનઙ્યભ્રગૈઃ નવિદ્ઃ
ચેત્ શસ્તઃ અનિષ્ઠઃ અપિ સ્વચરૈઃ વામં વિદ્ઃ ઇહ શુભઃ વેધિતઃ
અષ્ટમસ્થઃ નો શુભઃ માઘાદિપંચમ્ શુક્રે ઇનશુભદિવસે અન્દઃ પ્રાગ્દલે
અનધ્યાયરિક્તાતિથિમુનિમદનાન્ ચંદ્રભાગં પ્રદોષમ્ ત્યક્ત્વા
વ્રતં સત્ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—દ્વીષ્વાયાગાંકસંસ્થઃ ૨-૫-૧૧-૩-૯ એ સ્થાનોમાં
રહેલો વ્યયજલનિધનઙ્યભ્રગૈઃ ૧૨-૪-૮-૩-૧૦ મે રહેલા અહોથી, ન
વિદ્ઃ વેધાયેલો ન હોય ચેત્ તો શસ્તઃ શ્રેષ્ઠ છે, અનિષ્ઠઃ અપિ અનિષ્ઠ
છતાં પણ સ્વચરૈઃ અહોથી, વામં વિપરીત, વિદ્ઃ વેધાયેલો, ઇહ અહિં
શુભઃ સારો છે, વેધિતઃ વેધવાળો. અષ્ટમસ્થઃ આઠમે રહેલો નો શુભઃ
સારો નથી, માઘાદિપંચમ્ માઘથી પાંચમાસોમાં, શુક્રે શુક્રપક્ષમાં,
ઇનશુભદિવસે રવિને શુભ દિવસોમાં, અન્દઃ દિવસના પ્રાગ્દલે પહેલા ભાગમાં
અનધ્યાયરિક્તાતિથિમુનિમદનાન્ અનધ્યાય, રિક્તા-સાતમ-તેરશ-એ તિથિ-
યોને ચંદ્રભાગં ઠરેલા નવમાંશને પ્રદોષં પ્રદોષને ત્યક્ત્વા ત્યાગ કરીને વ્રતં
વ્રત, સત્ શ્રેષ્ઠ બાબુલું, ॥૧૪॥

॥ શુક્રના વેધ બાબત ॥

૧૪—આવાર્થ—પોતાની રાશિથી ૨-૫-૭-૯-૧૧ એ
સ્થાનોમાં રહેલો શુક્ર શ્રેષ્ઠ બાબુલો તે સારા શુક્રને પણ એ તેજ
પ્રમાણે પોતાની રાશિથી ગણતાં ૧૨-૪-૩-૧૦ અને ૮ મો સૂર્યથી
શનિ સુધીનો કોઈ પેણુ અહ રહીને વેધ કરતો ન હોય તો તે શુક્ર
સારો બાબુલો, પરંતુ વેધ કરતો હોય તો સારો બાબુલો નહિ,

॥ પામવેધ બાબત ॥

તેમજ ૧૨-૪-૮-૩-૧૦ એ નેષ્ટ શુક્રને ઉપર પ્રમાણે પો-
તાની રાશિથી ૨-૫-૧૧-૭-૯ એ સ્થાનોમાં કોઈ પણ અહ આવી,

અનુક્રમે વેધ કરતો હોય તો અશુભ ગુરૂ પશુ શુભ થાય છે, તે અશુભ ગુરૂને આ પ્રમાણે થતા વેધને “વામવેધ” કહે છે, પરંતુ આઠમે આવેલા ગુરૂને વામવેધ થતો હોય તોપણ તેને શુભ જાણવો નહિં.

॥ જનોઈનું મુ० ॥

માઘ-ફાગણ-ચૈત્ર-વૈશાખ-જ્યેષ્ઠ-એ માસોમાં અજવાળીઆ-માં રવિ-ગુરૂ, ક્ષીણ પક્ષ વિનાનો ચંદ્ર, પાપઅહરહિત બુધ-એ વા-રોમાં અને બપોર પહેલાં જનોઈ દેવી, પરંતુ અનધ્યાય^૧ ૪-૭-૯-૧૩-૧૪ એ તિથિયો કર્કનો નવમાંશ અને પ્રહોષ^૨ એ જનોઈના મુદૂર્તમાં લેવાં નહિં.

સમજ—જેને જનોઈ દેવું છે, તેને જે દિવસે જનોઈ દેવાનું મુદૂર્ત આપ્યું હોય તે દિવસે પંચાંગમાં ગુરૂ કઈ રાશિનો છે તે જોવું, અને ઉપવીત ધારણ કરનારની રાશિથી પંચાંગની ગુરૂની રા-શિ સુધી ગણતાં જેટલી સંખ્યા આવે તેટલામો ગુરૂ તે બટુકને થયો એમ જાણવું, એમ ગણતાં તે ગુરૂ જો ૨-૫-૭-૯-૧૧ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ ગુરૂ સિવાયનો કોઈ પણ ગ્રહ બટુકની રાશિથી તે ગ્રહોની પોતાની રાશિ સુધી ગણતાં જો અનુક્રમે ૧૨-૪-૩-૧૦-૮ મો કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો ‘અનુક્રમે ૨-૫-૭-૯-૧૧ મો ગુરૂ સારો હોવા છતાં નેષ્ટ જાણવો.

ઉદાહરણ—જનોઈ દેવાના દિવસે પંચાંગમાં ગુરૂ વૃષભ રાશિનો છે, અને બટુકની રાશિ મકર છે તો તે બ્રહ્મચારીને તે દિવસે ગુરૂ પાંચમો થયો તે સારો કહેવાય, પરંતુ તે દિવસે મંગલ મેષ રાશિનો છે, તે બટુકને ચોથો થયો, તો બ્યારે પાંચમો ગુરૂ સારો છે પણ જેની રાશિએ પાંચમો ગુરૂ છે, તેનીજ રાશિએ ચોથો મંગલ આવ્યો તો તે પાંચમો ગુરૂ વેધાયેલો થયો એમ જાણવું, તેમજ કોઈ પણ ગ્રહ ચોથો હોય તો પણ તે ગુરૂ વેધા-એલો જાણવો, એટલે તે ગુરૂ સારો સમજવો નહિં, એજ પ્રમાણે બીજા ગુરૂ હોય ત્યારે ગુરૂ સિવાયનો કોઈ પણ ગ્રહ બ્યારે હોય તો તે ગુરૂ વેધ પામેલો સમજવો, તેમજ સાતમા ગુરૂને કોઈ ગ્રહ ત્રીજો હોય તો વેધ કરે,

એજ પ્રમાણે નવમા ગુરને કોઇ પણ દસમે રહેલો અહ અને અગીઆરમા ગુરને આઠમે રહેલો કોઈપણ અહ વેધ કરે છે.

સમજ—એજ પ્રમાણે પોતાની રાશિથી ગુરની રાશિ સુધી ગણતાં ને ગુર ૧-૪-૮-૧૦-૧૨ મો આવે તો નેષ્ટ જાણવો, પરંતુ જ્યારે ગુર ત્રીજે હોય ત્યારે કોઇ અદ પોતાની રાશિથી ગણતાં ૭ મો હોય તો ગુરને “વામવેધ” એટલે અવળો વેધ થયો, તેથી તે ગુર અશુભ નહિ પણ સારો જાણવો, તેવીજ રીતે ગુર ૪ થો હોવા છતાં બીજે કોઇ અહ ૫-મો હોય તો તે ગુર શુભ સમજવો, તેમજ ૮ મો ગુર હોય ને ૧૧ મે બીજે અહ હોય, ગુર ૧૦ મો હોય ને બીજે અહ ૯ મો હોય, ૧૨ મો ગુર હોય ને કોઇપણ અહ ૨ ને હોય તો તે ગુર વેધ પામેલો જાણવો, એટલે ગુર અશુભ હોવા છતાં વેધ થવાથી શુભ થાય છે. ક્રમ ૮ મો ગુર હોય ને તેને વેધ થતો હોય તોપણ તેને અશુભ જાણવો.

ઉદાહરણ—ગુરુને ૭ દિવસે જનોઇ દેવી છે તે દિવસ ગુર, મિથુન રાશિનો છે, ને બુદ્ધની રાશિ મેષ હોવાથી ત્રીજે ગુર થયો, તે અશુભ જાણવો. પરંતુ તે દિવસે પંચાંગમાં તુલારાશિમાં બીજે કોઇ પણ અહ હોય તો મેષ રાશિથી સાતમો આવ્યો, એટલે સાતમા આવેલા અહથી ત્રીજે ગુર વામવેધ પામેલો થયો, તેથી તે ગુર અશુભ હોવા છતાં શુભ જાણવો, તેમજ બુદ્ધની ને વૃશ્ચિક રાશિ હોય અને ગુર મિથુનનો હોય તો તે ગુર ૮ મો થયો, પરંતુ તે દિવસે ને કન્યારાશિપર કોઇ બીજે અદ પંચાંગમાં હોય તો તે અહ ૧૧ મો થવાથી આઠમા ગુરને વામવેધ થયેલો જાણવો, તેથી ૮ મો ગુર સારો થયો, પરંતુ ગ્રંથકારનું કહેવું એવું છે કે, વામવેધના કાષ્ટકમાં જતાવ્યા પ્રમાણે દરેક અશુભ ગુર વામવેધથી સારો થાય છે, પણ આઠમો ગુર વામવેધ થવા છતાં પણ શુભ થતો નથી. માટે આઠમા ગુરને વામવેધથી શુભ જાણવો નહિ,

ગુરવેધ.

વામવેધ.

૨	૫	૭	૯	૧૧	ગુર.
૧૨	૪	૩	૧૦	૮	બીજે અહ.

૩	૪	૮	૧૦	૧૨	ગુર.
૭	૫	૧૧	૯	૨	બીજે અહ.

(મેષ રાશિના સૂર્યમાં મતાન્તર.)

ઉયો-વિં-હંસેઽજગે હારિતદેવલાદયો વ્રતાક્રિયારંભમલં ન મેનિરે ।

વ્યાસાદયો ધર્માવેદોઽનિશંત્રતંવદાંતે તસ્મિન્નિક્કમાધવાશ્રિતે (૭૭)

અર્થ—હારિત ને દેવલ ઇષિ વિગેરે મેષરાશિના સૂર્યમાં વ્રતારંભ કરતા નથી, અને વ્યાસ વિગેરે ધર્મ જાણનારાઓ હસ્તેશાં વૈશાખ માસમાં પ્રાપ્ત થયેલા મેષરાશિના સૂર્યમાં ઉપવીત આપવાનું કહે છે, (૭૭)

(૩૬ પ્રમાણે ઉપવીત સંસ્કાર)

સદા વરં કાશ્યાપિકામરાણાં મધાવૃતૌ મેસ્વલંબકર્મ ।

મયૌ નિદાઘે કિલ બાહુજાનાં વિશાં ભવેત્પાવૃષે વા નિદાઘે (૭૮)

અર્થ—બ્રાહ્મણોને માંજ કર્મ, વસંત ૩૬માં, ક્ષત્રિયોને વસંત કે ગ્રીષ્મ ૩૬માં, અને વૈશ્યોને ગ્રીષ્મ કે વર્ષા ૩૬માં શુભ સમજવું, (૭૮)

(ઉપવીતમાં માસ ફલ)

વ્રતં ગિરે માસિ તપસ્યપિ સ્યાચ્ચિરાયુષે ફાલગુનસંજ્ઞકેચ ।

વૈશાખમધ્વોરચિલાર્યસિદ્ધયૈ શુક્રેશુચૌગોઽર્ચદરિદ્રતાયૈ (૭૯)

અર્થ—માત્ર માસમાં વિદ્યા પ્રાપ્તિ, ફાલગુનમાં દીર્ઘાયુષ્ય; ચૈત્ર ને વૈશાખમાં અર્થસિદ્ધિ, અને જ્યેષ્ઠ, અષાઢ માસમાં ઉપવીત આપ્યું હોય તો મૂર્ખ અને નિર્ધન, થાય છે. (૭૯)

વાત્સ્યઃ—માર્ગે માસિ તથા જ્યેષ્ઠે વિવાહં ચૌલમેવચ, ।

જ્યેષ્ઠપુત્રદુહિત્રોશ્ચેન્નકુર્વાત વ્રતં તથા (૮૦)

અર્થ—જ્યેષ્ઠ માસની માદ્ધ ભાર્ગશીર્ષ માસમાં પણ પહેલા ગર્ભના છોકરા કે છોકરીનો વિવાહ, ચૌલ ને જતોઈ કરવું નહિ, એ પ્રમાણે કેટલાક આચાર્યોનો મત છે, (૮૦)

(ઉપવીતમાં તિથિઆ.)

ઘસ્ટા દિગીશોષ્વિન ષડ્ઞયભિન્નાઃ શસ્તાવ્રતેષ્વેહ સદાદિપક્ષે ।

કાર્ત્ત્વિયા મિતા દ્વયક્ષ દિગંગરામૈ રનેકપક્ષેષ્વવિરુદ્ધમેતત્ (૮૧)

અર્થ—ઉપવીતમાં શુક્રપક્ષની ૩, ૫, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨ અને કૃષ્ણપક્ષની ૨, ૩, ૫, ૬, ૧૦ એ તિથિયો ભેલી, એવો દરેકનો મત છે, (૮૧)

(જાતિ પરત્વે વારની વિશેષતા.)

દ્વિજૌ હરીજ્યાસ્ફુજિતૌ ચ રાજા વારાંગ્મંતૌ વિદ્યથોષધીશઃ ।

સ્વવર્ણસ્વેદાન્યુપવીતકર્મ સ્વધર્મદં વૈ તદસંભવત્વાત્ (૮૨)

સર્વાગમેષ્વર્ક ગુરુશનોઙ્જા વ્રતાર્થદાઃ સ્યુસ્ત્વથ સામગાનાં ।

રાજ્ઞાં ધરાભૂર્વિદ્યર્થગાનાં તત્સિદ્ધિદશ્ચોરુભુવામિહસ્યાત્ (૮૩)

અર્થ—શુર ને શુક એ બ્રાહ્મણ છે, રવિ ને મંગલ ક્ષત્રિય છે, ચંદ્ર વૈશ્ય છે, માટે પોતાના વર્ણના અહના દિવસે ઉપવીત કર્મ કરવાથી ધર્મિય થાય છે, કદાચ તે પ્રમાણે પોતાની જાતિના વર્ણનો યોગ મળતો ન આવે તો રવિ, ચંદ્ર, શુર ને શુક એ વારમાં ઉપવીત આપવાથી દ્વલ મળે છે, સામ-વેદવાળા ક્ષત્રિયોને મંગલ ઇષ્ટ છે, અને અથર્વેશ વૈશ્યોને યુધ ઇષ્ટ દ્વલ આપે છે, (૮૨-૮૩)

શસ્તો દ્વીશાગ્નિશાક્રાંતકપિતૃરહિતૈઃ સર્વભૈર્મૌજિબંધો

વેદશેજ્ઞે બલાદયે ગુરુસિતકુજવિત્સંજ્ઞકા વેદપાઃ સ્યુઃ ।

સ્વર્ક્ષોચ્ચાંશેષુ સૌમ્યાઃ શ્રુતિપતિરપિચેત્કેંદ્રકોણસ્થિતાઃ સ્યુ

વર્ણી વેદાર્થવેત્તા પશુગૃહધનવાનઞ્ચ મંદેન્સસેવી ॥૧૫॥

અન્વય—દ્વીશાગ્નિશાક્રાંતકપિતૃરહિતૈઃ સર્વભૈઃ વેદશેજ્ઞે બલાદયે મૌજિબન્ધઃ શસ્તઃ ગુરુસિતકુજવિત્સંજ્ઞકાઃ વેદપાઃ સ્યુઃ સૌમ્યાઃ સ્વર્ક્ષોચ્ચાંશેષુ શ્રુતિપતિઃ અપિ કેંદ્રકોણસ્થિતાઃ સ્યુઃ ચેત્ વર્ણી વેદાર્થ-વેત્તા પશુગૃહધનવાન્ અન્ચ મંદે અન્સસેવી (ભવતિ.) ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—દ્વીશાગ્નિશાક્રાંતકપિતૃરહિતૈઃ કૃત્તિકા-વિશાખા ન્યેષ્ટા-ભરણી ને મધા વિનાનાં સર્વભૈઃ જ્યાં નક્ષત્રો વડે વેદશે વેદપતિ, જ્ઞે યુધ. બલાદયે અથવાન હોય તો મૌજિબન્ધઃ મૌજિબન્ધ, શસ્તઃ શ્રેષ્ઠ છે, ગુરુસિતકુજવિત્સંજ્ઞકાઃ શુર, શુક, મંગલ, યુધ સંસારાળા વેદપાઃ વેદના સ્વામીયો સ્યુઃ છે, સૌમ્યાઃ સૌમ્ય અહો, સ્વર્ક્ષોચ્ચાંશેષુ ઉચ્ચના તથા નવમાંશના હોય, શ્રુતિપતિઃ વેદપતિ અપિ પણ કેંદ્રકોણસ્થિતાઃ કેન્દ્ર ને ત્રિકોણસ્થાનમાં સ્યુઃ હોય ચેત્ તો વર્ણી અથવારી વેદાર્થવેત્તા વેદના અર્થને જાણનાર પશુગૃહધનવાન્ પશુ, ધર, તથા ધનવાળો થાય અન્ચ

આમાં મંદે શનિ હોય તો અન્યસેવી નીચને સેવવાવાળો (મહત્તિ થાય છે, ॥૧૬॥

॥ જનોઘમાં લેવાતાં નક્ષત્રો, ને વેદોના સ્વામીઓ ॥

૧૫ ભાવાર્થ—ભરણી, કૃત્તિકા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, મઘા એ નક્ષત્રો વિના દરેક નક્ષત્રો લેવાં, અને પોતાના વેદનો સ્વામી ને બુધ બલવાન હોય ત્યારે જનોઘ દેવી, રૂઝવેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વેદ એ ચાર વેદોના સ્વામીઓ અનુક્રમે ગુરૂ. શુક, મંગલ ને બુધ બાળવા,

॥ ઉપવીતમાં લગ્ન શુદ્ધિ. ॥

પોતાની રાશિના કે ઉચ્ચના શુભ ગ્રહો હોય; પોતાના વેદનો સ્વામી કેંદ્ર કે ત્રિકોણમાં હોય ત્યારે જનોઘ દેવાથી તે બહુક પ્ર-
હ્લચારી વેદના અર્થને બાળનાર, ઘોર ને ઘરની સમૃદ્ધિ વાળો અને ધનવાન થાય છે, અને જો કેંદ્ર કે ત્રિકોણમાં શનિ હોય તો તે પ્ર-
હ્લચારી હલકા માણસની સેવા કરનાર થાય છે.

॥ વેદ પરત્વે નક્ષત્રોની વિશેષતા. ॥

ઝયો-વિં-વિષવિષામરણાદિધમ્ગોષ્પકૃષ્ણિર્કૃતિ મારુતમારમણોદુષુ ।

સમુરવર્દ્ધકિમેષુ ભવેદ્દટો વ્રતમૃચો વિધયે શ્રુતિકર્મણઃ (૮૪)

અલમચ્છોલલણુત્રિદશેદ્રસૂ મંગહિમાંથુહિમાંથુ મૃગીદશઃ

નનુવટોર્યજુષાં વ્રતબંધને મુનિવરૈ રુદિતાઃ શ્રુતિપારમૈઃ (૮૫)

પ્રથમમાસુરવૈરેવિભૂતિભૃદ્ધિષણમોત્તરમે નવસૂદુષુ ।

નનુ સમેત્ય દિ સામવદુર્વ્રતં શ્રુતિરસં શ્રુતિસંભવમશ્રુતે (૮૬)

બલનિષ્પદનજિદ્રથકાઙ્ગયપીશ્વસનમિત્રસવિત્રિન વૈદ્યમૈઃ ।

સવસુધામરવર્દ્ધકિમૈઃ સ્મૃતં વ્રત મયર્વવટૌ પદુબુદ્ધિમિઃ (૮૭)

અર્થ—રૂઝવેદવાળાઓને આદ્રા, આશ્વેષા, પૂ-ષા, હસ્ત, સ્વાતી, મૂલ, પૂ-ષા, શ્રવણ એ નક્ષત્રોમાં ઉપરીત આપવી; (૮૪)

યજુર્વેદ વાળાઓને, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પૂ-ષા, સ્થિર અને લઘુ, મંજીના નક્ષત્રોમાં જનોઘ દેવી, (૮૫)

સામવેદવાળાઓને, અધિની, આદ્રા, પુષ્ય, ઉ-દા, હસ્ત, ઉ-પા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ઉ-મા, એ નક્ષત્રો ઉપવીતમાં લેવાં, (૮૬)

અથર્વેદવાળાઓને અધિની, પુનર્વસુ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા શ્રવણ, ધનિષ્ઠા એ નક્ષત્રો જનોષ્ઠમાં લેવાં, (૮૭)

(શુદ્ધિ આખત.)

નગોચરે દૃશ્યત એવ શુદ્ધિસ્તદાષ્ટવર્ગેણ વિલોકનીયા ।

યદાવ્રતસ્યોભયતો ન મિત્રે ચૈત્રે ભવેન્નીરનિકેતનસ્યે (૮૮)

અર્થ—ગોચરમાં ઉપવીતની શુદ્ધિ ન હોય તો અષ્ટક વર્ગથી શુદ્ધિ જોવી, તે બેમાં પણ શુદ્ધિ ન મળતી હોય તે મીનનો સૂર્ય હોય તો ચૈત્ર માસમાં જનોષ્ઠ દેવી. (૮૮)

(શાપેશ ને વર્ણેશનું પ્રયોજન.)

મુ-ચિં-શાલેશવારતનુર્વાર્યમતીવશસ્તં શાલેશસૂર્યશશિજીવલ્લે

વ્રતં સત્ । જીવે મૃગૌ રિપુગ્રહે વિજિતેચનીચે સ્યાદ્વેદશાસ્ત્ર
વિધિના રહિતો વ્રતેન (૮૯)

અર્થ—વેદંતા સ્વામી બ્રહ્મવાન હોય, અને તેના વારમાં ને લક્ષમાં યજોપવીત આપવું શ્રેષ્ઠ છે, તેમજ શાપેશ, સૂર્ય, ચંદ્ર ને ગુરુ, આ મહો બ્રહ્મવાન હોય તો શુભ છે, ગુરુ, શુક્ર, વર્ણેશ અને શાપેશ શત્રુના ઘરમાં હોય તો પરાજય થાય છે, અને નીચસ્થાનમાં હોય તો બાલક, વેદશાસ્ત્રાદિથી રહિત (મૂર્ખ) થાય છે. (૮૯)

(જન્મભાસાદિમાં ઉપવીતનું વિધાન.)

જન્મર્ષમાસ લગ્નાદૌ વ્રતે વિદ્યાધિકો વ્રતી ।

આદ્યગર્ભેઽપિ વિમાણાં ક્ષત્રાદીનામનાદિવે (૯૦)

અર્થ—જન્મનો માસ, તિથિ, નક્ષત્ર ને લક્ષમાં, બ્રાહ્મણના પહેલા ને બીજા ગર્ભના બાલકને ઉપવીત આપવાથી વિદ્વાન થાય છે, અને ક્ષત્રિય-વૈશ્યના બીજા ગર્ભના બાલકને જનોષ્ઠ આપવાથી વિદ્વાન થાય છે, (૯૦)

(ઉપવીતમાં વિશેષ વર્ણ આખત.)

કૃષ્ણે પ્રદોષેઽનધ્યાવે શનૌ નિશ્યપરાણકે ।

પ્રાક્સંધ્યા ગર્જિતે નેષ્ઠો વ્રતવંચોગલગ્રહે (૯૧)

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષની પાંચમથી અમાસ સુધીનાદિવસોમાં—પ્રદોષમાં—અનધ્યાયમાં, શનિવારે, રાત્રે, ત્રીજાપ્રહરમાં, પ્રાતઃકાલમાં, મોટી ભયંકર ગર્જનામાં, અને ગદ્યબ્રહ્મ સંસ્કૃતિશિષ્યામાં યજ્ઞોપવીત આપવું નહિ, (૯૧)

જ્યો-વિ-સિતિકંપનકાલતો વ્રતં નખસસ્તારકપાતકાલતઃ ।

ન વિદુર્ગ્રહતોંશુચંદ્રયોરગમિષ્યા મયુગાશ્રિતં બુધાઃ (૯૨)

અર્થ—પૃથ્વી કંપના સમયથી, આકાશમાંથી તારા પડ્યાના દિવસથી અને ચંદ્રના બ્રહ્મણથી ત્રણ માસ સુધી જનોષ્ટ દેવી નહિ, (૯૨)

ચંદ્રકૂરાવિલગ્નેશશિસિતતનુપાઃ પષ્ટમેહે સિતોંત્યે

સર્વે રંધ્રે વદુષ્ણાઃક્વચ તનુગ્ ઇનઃ શ્રેષ્ઠ ઉચ્ચેન્દુરેકે ।

વિદ્યાં મૌજ્યુક્તકાલે સ્થિરચરહરિજ્યુત્તરબ્રાહ્મહીને

મૌજ્યાઃ કુર્ધ્વં મણેશં ગિરમપિ વિધિવત્પૂજયિત્વારમેત ॥૧૬॥

અન્વય—વિલગ્ને ચંદ્રકૂરાઃ શશિસિતતનુપાઃ પષ્ટમેહે અંત્યે સિતઃ રંધ્રે સર્વે વદુષ્ણાઃ ક્વચ તનુગઃ ઇનઃ શ્રેષ્ઠઃ એકે ઉચ્ચેન્દુઃ શ્રેષ્ઠઃ મૌજ્યુક્તકાલે સ્થિરચરહરિજ્યુત્તરબ્રાહ્મહીને મૌજ્યાઃ કુર્ધ્વં મણેશં ગિરં અપિ વિધિવત્ પૂજયિત્વા વિદ્યાં આરમેત્ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—વિલગ્ને લગ્નમાં ચંદ્રકૂરાઃ ચંદ્ર અને પાપબ્રહ્મ શશિ-સિતતનુપાઃ ચંદ્ર, શુક્ર, લગ્નનો સ્વામી, પષ્ટમેહે છઠ્ઠા ધરમાં, અંત્યે ખારમે સિતઃ શુક્ર રંધ્રે આઠમે, સર્વે બધા બ્રહ્મ હોય તો વદુષ્ણાઃ બદુકને ખાર-નારા થાય છે, ક્વચ કોઈ ઠેકાણે તનુગઃ લગ્નમાં રહેશે ઇનઃ સર્વ, શ્રેષ્ઠઃ શ્રેષ્ઠ છે, એકે કેટલાક ઉચ્ચેન્દુઃ ઉચ્ચનો ચંદ્ર શ્રેષ્ઠઃ શ્રેષ્ઠ માને છે, મૌજ્યુક્તકાલે મૌજમાં કહેલા સમયે સ્થિરચરહરિજ્યુત્તરબ્રાહ્મહીને સ્થિર, ચર, અવયુ, ત્રણ ઉત્તરા-રોહિણી ચિવાય નક્ષત્રોમાં, મૌજ્યાઃકુર્ધ્વં મૌજ પછી મણેશં ગણપતિને ગિરં અપિ સરસ્વતીને પણ વિધિવત્ વિધિ પ્રમાણે પૂજયિત્વા પૂજીને વિદ્યાં વિધાનો આરમેત્ આરંભ કરવો, ॥૧૬॥

॥ લગ્ન લંગ યોગ ॥

૧૯ ભાવાર્થ—ચંદ્ર કે પાપબ્રહ્મ લગ્નમાં હોય, ચંદ્ર-શુક્ર કે લગ્નનો સ્વામી છઠ્ઠે હોય, શુક્ર ખારમે હોય, કોઈ પણ બ્રહ્મ આઠમે

હોય, તો તે બટુક બ્રહ્મચારીને મરણ કરનાર બાણવો, માટે એવું લગ્ન લેવું નહિં, જે લગ્ન શુદ્ધિ બરાબર આવતી ન હોય તો કેટલાક જ્યોતિષના આચાર્યોના મતથી લગ્નમાં સૂર્ય કે ઉચ્ચ રાશિનો ચંદ્ર હોય તો સારો બાણવો,

॥ વિદ્યારંભનું મુઠ ॥

ગણપતિને સરસ્વતીનું યથાવિધ પૂજન કરીને જનોઈના મુહૂર્ત^૧ પ્રમાણે જનોઈ હીધા પછી વિદ્યાનો આરંભ કરાવવો, તે વિદ્યારંભમાં^૨ સ્થિર અને ચર લગ્ન, રોહિણી અને ત્રણે ઉત્તરા એ નક્ષત્રો નીલકુલ લેવાં નહિં.

(વિદ્યારંભની આવશ્યકતા.)

उ यो-वि०-शास्त्रा परिवृढपूज्योशनसामुदये क्षुपलब्धै सततं स्यात्
वागर्थिन इह भाषायशसे विद्यारंभोऽमरवरदिवसे (૧૩)

અર્થ—શિષ્યને વિદ્યારંભ આ લોકમાં જ્ઞાનને માટે અને વક્તૃત્વ શક્તિને માટે છે, અને તે વિદ્યારંભ ઉત્તરાયણમાં અને ગુર, શુક્રના ઉદયમાં કરવો શુભ છે, (૫૩)

(વિદ્યારંભમાં વાર.)

पर्जन्यार्चितपट्टिदुश्शनसामाहुरहानि वराण्यभिरूपाः ।

विद्याया विधुमिहरदिने वारंभेकविचदनसौम्यफलेऽस्मिन्) ૧૪)

અર્થ—પંડિતો વિદ્યારંભના મુહૂર્તમાં યુધ, ગુર, શુક્ર, એ વારોને ઐશ્વર્ય કહે છે, કદાચ રવિ, સોમ, પશુ લેઈ શકાય છે, (૫૪)

(સંધિ સમયે વિદ્યારંભનો નિષેધ.)

संधावमरतमिस्रादिनयोः संधौ मनुजतमिस्रादिनयोः ।

विद्यारंभोऽमरगुरुशरदोः संधावत्वोरापि न हि वरदः (૧૫)

૧ જનોઈનું મુહૂર્ત શ્લોક ૧૪ ને ૧૫ માં છે,

૨ જે જે વિદ્યાનો આરંભ કરવો હોય, તે તે વિદ્યાનાં ગુહાં નક્ષત્રો આપ્યાં છે

અર્થ—ઉત્તરાયણ ને દક્ષિણાયનનીસંધિ-વર્ષનીસંધિ-રાત્રિદિવસની સંધિ-અને રતુની સંધિમાં વિધારંભ કરવો નહિ, (૬૫)

(જ્યોતિષ વિધાનો આરંભ.)

દ્યુનેતુર્દિનેઽત્રીતજન્માંગજાન્હિ પ્રબુદ્ધા વિદોષેચ ગાણિયમૂચુઃ ।

સદારંભ મુગર્ક્ષસ્ત્રોનલર્ક્ષઃ સનાસત્યશેઙ્ગેદુમાર્કાત્યલોલૈઃ (૯૬)

અર્થ—પંડિતો-કુયોગ ને રાત્રિરહિત-રવિને બુધવારે; અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુષ્ય, હસ્ત, મૂલ, રેવતી, કર ને ચર સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં જ્યોતિષ વિધાનો આરંભ કરવાનું કહે છે. (૯૬)

(વેઃ ને વ્યાકરણનો વિધારંભ.)

નયેચ્છદ્દશાસ્ત્રાગમારંભકાલં કૃતી શંમુષીશોશનોવિદિનેષુ ।

ચલક્ષિપ્રમૈત્રોદુશૈવાશ્રિતેષુત્વિતો ધર્મશાસ્ત્રાદિકારન્ધિકાલમ્ (૯૭)

અર્થ—વેદ કે વ્યાકરણનો આરંભ કરવામાં બુધ, ગુરુ, શુક્ર એ વારો, આર્દ્રા-અને ચર-ક્ષિપ્ર ને મૈત્ર સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં, (૯૭)

(સાંખ્યશાસ્ત્રનો વિધારંભ.)

ત્રિયુગ્મીશ્રવોયુગ્મયૈઃ સદગ્રહાણાં સમારંભિતં સાંખ્યશાસ્ત્રાદિશાસ્ત્રં ।

મૃદુક્ષિપશંમુદુશંમુદુયુક્તૈર્દિનેષ્વેવ તદ્ધોધસિદ્ધિતનોતિ (૯૮)

અર્થ—સાંખ્યશાસ્ત્રનો પ્રારંભ કરવામાં શુભ સંજ્ઞાના વારો, રોહિણી, આર્દ્રા, પૂ-ફા, ઉ-ફા, પૂ-પા, ઉ-પા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂ-ભા, ઉ-ભા, અને મૃદુ ને ક્ષિપ્ર-સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં, (૯૮)

(ધનુર્વિધાનો આરંભ)

સશર્વામગાર્વાર્ધાંદ્રજેઙ્યાંબુપર્ક્ષે શયાદિંદુસારંગદૃક્ સસંકંચ ।

કવીનારવારાનભિજ્ઞા વદેયુ ધનુર્વેદવિશ્વાસમારંભકાલે (૯૯)

અર્થ—ધનુર્વેદવિધાના આરંભમાં રવિ-ગંગલ-શુક્ર એ વારો, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, પૂ-ફા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ-પા, શ્રવણ, શતભિષા, એ નક્ષત્રો લેવાં, (૯૯)

(જ્યોતિષ વિધાનો આરંભ.)

દ્યુનેતુર્દિનેઽત્રીતજન્માંગજાન્હિ પ્રબુદ્ધા વિદોષેચ ગાણિત્યમૂચુઃ ।
સદારંભ મુગ્ધર્ષરક્ષોનલક્ષ્ઃ સનાસત્યશેઙ્ગ્યેદુભાર્કાત્યલોલૈઃ (૯૬)

અર્થ—પંડિતો-કુયોગ ને રાત્રિરહિત-રવિને પુધવારે; અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુષ્ય, હસ્તા, મૂલ, રેવતી, કૂર ને ચર સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં જ્યોતિષ વિધાનો આરંભ કરવાનું કહે છે. (૯૬)

(વેદ ને વ્યાકરણનો વિધારંભ.)

નયેચ્છલ્લદશાસ્ત્રાગમારંભકાલં કૃતી શેમુષીશોશનોવિદિનેષુ ।
ચલક્ષિપ્રમૈત્રોદુશૈવાશ્રિતેષુત્વિતો ધર્મશાસ્ત્રાદિકારન્ધિકાલમ્ (૯૭)

અર્થ—વેદ કે વ્યાકરણનો આરંભ કરવામાં પુધ, ગુર, શુક એ વારે, આર્દ્રા-અને ચર-ક્ષિપ્ર ને મૈત્ર સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં. (૯૭)

(સાંખ્યશાસ્ત્રનો વિધારંભ.)

ત્રિયુગ્મીશ્રવોયુગ્મભૈઃ સદગ્રહાણાં સમારંભિતં સાંખ્યશાસ્ત્રાદિશાસ્ત્રં ।
મૃદુક્ષિપ્રશંભૂદુશંભૂદુયુક્તૈર્દિનેષ્વેવ તદ્દોષસિદ્ધિતનોતિ (૯૮)

અર્થ—સાંખ્યશાસ્ત્રનો આરંભ કરવામાં શુભ ગ્રહોના વારે, રોહિણી, આર્દ્રા, પૂ-શ, ઉ-શ, પૂ-ષા, ઉ-ષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂ-ભા, ઉ-ભા, અને મૃદુ ને ક્ષિપ્ર-સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં, (૯૮)

(ધનુર્વિધાનો આરંભ.)

સશર્વાભગાર્શ્વીદ્રજેજ્યાંબુપર્ક્ષે શયાદિંદુસારંગદક્ સપ્તકંચ ।
કવીનારવારાનભિજ્ઞા વદેયુ ધનુર્વેદવિદ્યાસમારંભકાલે (૯૯)

અર્થ—ધનુર્વેદવિધાના આરંભમાં રવિ-મંગલ-શુક એ વારે, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, પૂ-શ, હસ્તા, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ-ષા શ્રવણ, સતભિષા, એ નક્ષત્રો લેવાં, (૯૯)

(વૈદ્યકવિધાનો આરંભ.)

મૃદુક્ષિપ્રતીક્ષ્ણાશ્વલોલોદુર્ગે તમિસ્ત્રાભિયાતીંદ્રસ્રગ્વાસરેષુ ।
સદા દોષવિચ્છાસ્ત્રવિદ્યા નિરૈદ્રેતથારંભયેદ્વારુઢં કર્મ સર્વમ્ (૧૦૦)

અર્થ—વૈદ્યકશાસ્ત્ર (ડાકતરી વિદ્યા) ના મુહૂર્તમાં રવિ, સોમ, મંગલ એ વારો, જ્યેષ્ઠા વિનાનાં મૃદુ, ક્ષિપ્ર, તીક્ષ્ણ ને ચલ સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં. (૧૦૦)

(સંગીતવિદ્યાનો આરંભ.)

હરેર્મેચતિષ્યે મગર્શે હરેર્મેહરેર્મેચ મૈત્રેચ વેન્ધેહરેર્મે ।

હરેર્મેશ્રવિષ્ણાદ્યેત્યેસદન્નિહ કિલારંભયેન્નાદ્યસંગીતશાસ્ત્રમ્ (૧૦૦)

અર્થ—નાટ્ય-સંગીત વિદ્યાના પ્રારંભમાં-શુભવારો, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય પૂ-ષા, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ઉ-ષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ને રેવતી, એ નક્ષત્રો લેવાં, (૧૦૦)

(યવન-વિદ્યાનો આરંભ.)

યાવનીયુક્તિભાષાદિકારંભકે દારુણં ક્રૂરમદ્વીશપાથોર્યમૈઃ ।

વિશ્વકૃદ્વીતિહોત્રાત્યમૈર્વાચિતે વીજ્યવારે સદારંભિતે શં ભવેત્ (૧૦૧)

અર્થ—ઈંગ્લીશવિદ્યા અથવા હરકોષ્ટ એવજીવિદ્યાના મુહૂર્તમાં-ગુરુ-શી-યાયનાવારો, કૃત્તિકા, વિશાખા, શતભિષા, રેવતી, અને દાશરુ સંજ્ઞાનાં નક્ષત્રો લેવાં, (૧૦૧)

(શિલ્પવિદ્યા શિખવાનું મુઠું)

મૃદુધ્રુવક્ષિપચરેન્ને ગુરૌ વા સ્વલલગ્નગે ।

વિઘ્નૌજીવવર્ગસ્યે શિલ્પવિદ્યા પ્રશ્નસ્યતે (૧૦૨)

અર્થ—મૃદુ-ધ્રુવ-ક્ષિપ્ર-અનેચર-સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં-બુધ-ગુરુ-૧૦ મે સ્થાને હોય-ને બુધ-ગુરુ-ના વર્ગમાં ચંદ્ર હોયતો, સુતાર-કડીયા-સોઢાને ઘર વિગેરે બનાવવાની વિદ્યા શિખવી શુભ છે. (૧૦૨)

(પરિક્ષા આપવાનું-મુઠું)

ત્યક્ત્વાષ્ટમૂતશનિવિષ્ટિકુજાન્જનુર્ભમાસૌમૃતૌરવિવિધૃઆપિમાનિનાઢ્યઃ
દ્વયંગેચરેતનુલવે શશિજીવતારા શુદ્ધૌકરાદિતિહરીંદ્રકપે પરીક્ષાઃ ૧૦૩

અર્થ—૮-૧૪-તિથિ-શનિને મંગલવાર, પુનર્વસુ-હસ્ત-જ્યેષ્ઠા-શ્રવણ શતભિષા-નક્ષત્રો, વિષ્ટિકરણુ-ભદ્રા-જ-મનક્ષત્ર-જ-મમાસ-૮ મો સૂર્ય-ચંદ્ર, અને વિષ ધટ્ટી-શિવાય, શુભલગ્ન-નેવારાદિમાં, ચર-અને દ્વિઃસ્વભાવ રાશિનું લગ્ન-ને નવમાંસમાં, ચંદ્ર-ગુરુ-શુદ્ધ હોય, તો પરીક્ષા આપવી ફલદાયક છે, (૧૦૩)

ટીપ-૧—ઈંગ્લીસ-પારસી-મુસલમાની-ઉર્દુ-વિગેરે ભાષાઓ ચાવની કહેવાય છે.

કેશાંતં ચૌલવત્સ્યાન્નૃપમિતશરદીત્યાહુરાયઞ્ચત્રતોક્તે
કાલે મૌંજીવિમોક્ષં ગુરુબલમનયોર્નાવલોક્ય સુધીભિઃ ।
શૂદ્રાણાં મૌંજ્યભાવાત્તદુદિતતિથિમેઽનસ્તભૌમેજ્યશુક્રે
વ્યારેવારેલવેમાસ્યુપયમવિહિતેચ્છૂરિકાબંધમાહુઃ ॥ ૧૭ ॥

અન્વય—આર્યાઃનૃપમિતશરદિ કેશાન્તં ચૌલવત્ સ્યાત્ इति
આહુઃ વ્રતોક્તે કાલે મૌંજીવિમોક્ષં સુધીભિઃ અનયોઃ ગુરુબલં ન અવ-
લોક્યમ્ શૂદ્રાણાં મૌંજ્યભાવાત્ તદુદિતતિથિમે અનસ્તભૌમેજ્યશુક્રે
વ્યારે વારેલવે ઉપયમવિહિતે માસિ છૂરિકાબંધં આહુઃ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયાર્થ—આર્યાઃ આર્યાર્થો નૃપમિતશરદિ ૧૬ મા વર્ષમાં—કેશાન્તં
કેશાંતકર્મ—ચૌલવત્ ચૌલનીમાફક સ્યાત્ થાય इति એ પ્રમાણે આહુઃ કહે છે,
વ્રતોક્તે વ્રતમાં કહેલા કાલે સમયમાં—મૌંજીવિમોક્ષં મૌંજીનો ત્યાગ કરવા કહે
છે, સુધીભિઃ વિદ્વાનો એ અનયોઃ દ્રશાન્ત અને મૌંજી મોક્ષમાં ગુરુબલં ગુરુનું
બલ ન અવલોક્યમ્ જોવું નહિ, શૂદ્રાણાં શૂદ્રોને મૌંજ્યભાવાત્ મૌંજી ન
હોવાથી તદુદિતતિથિમે તેમાં કહેલી તિથિને નક્ષત્રમાં—અનસ્તભૌમેજ્યશુક્રે
અસ્તવિનાના—મંગલ-ગુરુ-ને શુક્ર હોય ત્યારે વ્યારે મંગલવિનાના વારે વારમાં—
લવે મંગલના નવમાંશરહિત-ઉપયમવિહિતે વિવાહ પ્રકરણમાં કહેલા માસિ
માસમાં—છૂરિકાબંધં છરી બાંધવાને આહુઃ કહે છે ॥ ૧૭ ॥

॥ કેશાંત-(ડાઢી મુડાવવા) નું મું ॥

૧૭-લાવાર્થ—મુંડનમાં કહેલા મુહૂર્ત પ્રમાણે ૧૬ મા વર્ષમાં
ડાઢી મુંડવાનું મુહૂર્ત આપવું.

॥ મૌંજીત્યાગ કરવાનું-મું ॥

જનોઘના મુહૂર્તમાં જનોઘ દેતી વખતે કમ્ભરમાં ધારણ કરેલી
મૌંજી (મેખલા) નો ત્યાગ કરવો, એટલે તે વખતે બ્રહ્મચર્ય છોડવું,
ઉપલી તે એ બાબતોમાં જ્યોતિર્ વિદોષે ગુરુનું બલ જોવું નહિ,

॥ શૂદ્રોને છરી બાંધવાનું મું ॥

શૂદ્રોને જનોઘ દેવાનો અધિકાર ન હોવાથી તેને કટિ મેખલાના
બદલે તે મૌંજીના મુહૂર્તમાં કહેલા તિથી નક્ષત્રાદિકમાં, વિવાહમાં

કહેલા માસોમાં-મંગલ-ગુરૂ ને શુક્રના ઉદય વખતે કમ્ભરના ભાગમાં
છરી બાંધવી, તેમાં મંગલનો વાર ને તેનો નવમાંથ લેવો નહિ.

(સમાવર્તન સંસ્કારનું-મુ૦)

મુ. ચિં-વૃતોક્તદિવસાદૌ હિ સમાવર્તનમિષ્યતે ।

અર્થ—યજ્ઞોપવીતના મુદ્દર્તમાં કહેલા-દિવસ-નક્ષત્રાદિકમાં-સમાવર્તન
સંસ્કાર શુભ છે,

સચ્છીભૂષિતગુર્જરાન્તરગતેસ્વેદાશ્વયભાગેલસન-
નાનાસત્કુલદીપિતે કપડવજ્જાશ્વયેપુરેવાસિના ।
શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાં માર્તણ્ડબોધોજ્વલાં
સટ્ટીકાં સ્વલુ સંસ્કૃતિપ્રકરણં સંપૂર્ણતામધ્યગાત્ ॥

અર્થ—સત્પુરુષોને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા ગુજરાત દેશમાં આવેલા
ખેડાજીલ્લાના અંતર્ગત-નાના પ્રકારના સારા કુલથી દીપિત-કપડવજ નામના
શહેરમાં રહેનાર-શ્રી સોમેશ્વર જ્યોતિષીએ-સ્વેલી મુદ્દર્ત માર્તણ્ડનો બોધ
થવામાં સરલ એવી ગુજરાતી ટીકામાં સંસ્કાર નામનું-પાંચમું પ્રકરણ
સમાપ્ત થયું.

॥ अथ विवाहप्रकरणम् ॥ ६ ॥

शुद्धां गोत्रकुलादिभिर्गुणयुतां कान्तां वरश्चोद्वहेत्
वर्णो वश्यभयोनिस्त्रेचरगणाः कूटं च नाडी क्रमात् ।
वर्णाद्या बलिनो यथोत्तरमर्हीदूर्ध्वं गुणैक्यं शुभं
वर्णा विप्रमुखा श्लेषादिहवरो वर्णोत्तमः स्याच्छुभः ॥ १ ॥

अन्वय—गोत्रकुलादिभिः शुद्धां च गुणयुतां कान्तां वरः उद्वहेत्
वर्णः वश्यभयोनिस्त्रेचरगणाः कूटं च नाडी क्रमात् वर्णाद्याः यथो-
त्तरं बलिनः अर्हीदूर्ध्वं गुणैक्यं शुभम् इह श्लेषात् विप्रमुखाः वर्णाः
(ज्ञेयाः) वर्णोत्तमः वरः शुभः स्यात् ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—गोत्रकुलादिभिः गोत्रने કુલ વિગેરેથી શુદ્ધાં શુદ્ધ ચ
અને ગુણયુતાં ગુણયુક્ત કાન્તાં કન્યાને વરઃ વરે ઉદ્વહેત્ પરણવી, વર્ણઃ વર્ણ
વશ્યભયોનિસ્ત્રેચરગણાઃ વશ્ય, તારા, યોની, મૈત્રી, ગણુ કૂટં કૂટ ચ અને નાડી
નાડી ક્રમાત્ ક્રમથી વર્ણાદ્યાઃ વર્ણવિગેરે યથોત્તરં ઉત્તરોત્તર બલિનઃ બલ-
નાન છે, અર્હીન્દૂર્ધ્વં ૧૮ થી ઉપર ગુણૈક્યં ગુણૈક્ય શુભમ્ શુભ છે, ઇહ
અહિં શ્લેષાત્ મીનથી વિપ્રમુખાઃ આક્ષણિક વર્ણાઃ વર્ણ (જ્ઞેયાઃ જાણવા),
વર્ણોત્તમઃ વર્ણમાં શ્રેષ્ઠ વરઃ વર શુભઃ શુભ સ્થાત્ હોય, ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—સારા ગોત્રને કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી ને
ગુણવાલી કન્યાને વરે પરણવું, અને એજ પ્રમાણે
વરના શુદ્ધ ગોત્રાદિ જોઈને કન્યા એ પરણવું, વર
કન્યાનો મેલાપક આઠ પ્રકારે જોવાય છે, જેમાં વર્ણ-
૧, વશ્ય-૨, તારા-૩, યોની-૪, ગ્રહોની પરસ્પર મૈત્રી-૫, ગણુ-૬,
કૂટ-૭, (માગતું લેણું.) નાડી-૮, એ આઠ બાબત મેલાપકમાં
જોવી, વર્ણથી નાડી સુધીની આઠે બાબતો—એક પછી એક

ઉત્તરોત્તર^૧ બલવાન બાણવી, તે ઉપરથી આઠેના બુદ્ધા જુદા ગુણાંક-કહાડવા, અને તે આઠે ગુણાંકનું એકય (સરવાળો) કહાડવું, તે ગુણેકય ૧૮ થી વધારે આવે તો તે વર કન્યાનો મેલાપક સારો બાણવો.

વર્ણ.

મીન રાશિથી બારે રાશિના વર્ણ અનુક્રમે^૨—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, તે પ્રમાણે વારંવાર વર્ણ બાણવો, કન્યાના વર્ણ કરતાં વરનો વર્ણ ઉત્તમ હોય તો તે શુભ બાણવો, !

(પુરૂષને જનોઈ માફક સ્ત્રીને વિવાહનો સંસ્કાર બાણવો,)

મનુઃ—વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીના મૌપનાયનિકઃ પરઃ ।

પતિસેવા ગુરૌ વાસો ગૃહાર્થોઽગ્નિપરિક્રિયા (૧)

અર્થ—જેમ પુરૂષને ઉપનયન આપ્યા પછી, બીજા કામો કરવાને અધિકાર થાય છે, તેમ સ્ત્રીને પરણ્યા પછી પતિસેવા, ગુરૂના ઘેર વાસ કરવો, અગ્નિથી થતી ક્રિયા, વિગેરેનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. (૧)

(કોની સાથે લગ્ન થાય તેનો ખુલાસો.)

હ્યો—વિં૦—પરિણયેત્પ્રમદાદિમપૂરુષાત્ સપદિપંચનરાપરપુંખવા ।

અગમ પંચજના પરજં નરં પ્રવરગોત્રવિભિન્નકુલં તથા (૨)

અર્થ—પાંચ પુરૂષ થઈ ગયા પછી જન્મેલી કન્યા, અને સાત પુરૂષ થઈ ગયા પછી ઉત્પન્ન થયેલો પુરૂષ હોય તો, તે બંનેનું લગ્ન થઈ શકે છે, પરંતુ વરકન્યાનું એક ગોત્ર અને એક પ્રવર હોવું જોઈએ નહીં. (૨)

ટીપ—૧ ઉત્તરોત્તર અટલે વર્ણનું-૧, વશનું-૨, તારાનું-૩, યોનીનું-૪, મૈત્રીનું-૫, ગણનું-૬ કૂટનું-૭, અને નાડીનું-૮, એ પ્રમાણે એક પછી એક-ચઢતા ચઢતી બલ બાણવું, અને તે વર્ણોદિક-જે પુરેપુરાં સારાં હોય તો એ પ્રમાણે તેના બલના ગુણેકયના અંક બાણવા, જેમ કે વર્ણ સંપૂર્ણ બલવાન હોય તો ગુણુક-૧ આવે, અને મૈત્રી સંપૂર્ણ બલવાન હોય તો ગુણુક-૫ આવે, એ વર્ણોદિક બલમાં જેટલાં ઓછાં હોય. તેટલા તેના વધારેમાં વધારે કહેલા ગુણુકમાંથી ઓછા અંકમલે છે, એમ બાણવું, ગુણુક એટલે સ્ત્રી પુરૂષ-બન્નેના વર્ણથી-નાડી સુધીના મેલાપકથી મલતા દોઢગ અથવા માર્ક બાણવા.

ટીપ—૨ બ્રાહ્મણ-કર્ક, વૃશ્ચિક, મીન, । ક્ષત્રિય-મેષ, સિંહ, ધન, । વૈશ્ય-વૃષભ, કન્યા, મકર, । શૂદ્ર-મિથુન, તુલા, કુંભ, ।

(નહિ પરણવા લાયક કન્યા)

વિશ્વભવાર્ચ્યભવાનુચરાંગજાઽપરિચિતાન્વયજા કિલ યાઽવલા ।

પતિતતંત્રવતી કુલદોદયા ત્વનવરા ન વરાય વરસ્યસા (૩)

અર્થ—સ્વામિ (શેઠ, ગુરુ, રાજા) ની પુત્રી, પૂજવા લાયક પુરુષ (બાણેજ અનેવી વીગેરે) ની, સેવક (શિષ્ય, નોકર ચાકર) ની, અન્નાદ્યા કુલની, બ્રહ્મ થયેલાની, ભૂતાદિ દોષવાળી, કુલટા (વેશ્યા) ની પુત્રી, અને ખરાય શરીરવાળી, એવી કન્યા સાથે પુરુષે પરણવું નહિં (૩)

વિષ્ણુપુરાણે—નશ્મશ્રુવ્યંજનવર્તી નચૈવપુરુષાકૃતિમ્ ।

નાતિવદ્દેક્ષણાં તદ્વત્કુશાંગીં નોદ્દહેત્તિચ્ચયમ્ (૪)

યસ્યાતિરોમશે જંઘેગુલ્ફૌ યસ્યાસ્તથોન્નતૌ ।

ગંઢયોઃકૂપકૌ યસ્યા હસંત્યાશ્ચૈવજાયતે (૫)

અર્થ—દાઢી અને મુઠવાળી, ચારા કરનારી, પુરુષના જેવી આકૃતિવાળી ઝીણી આંખવાળી, દુબળા શરીરવાળી, રૂંવાટા યુક્ત જાંઘવાળી, ઉંચી ધુંટીઓવાળી, એસી ગયેલા ગાલવાળી, અને હસતી, એવી સ્ત્રીને મુદ્ધિમાન પુરુષ પરણવું નહિં. (૪-૫)

(વર કન્યાના શુભ ગુણો ખાખત.)

જ્યો- સા૦—જાતિવિશ્વાવયઃ શીલમારોગ્યંબહુપક્ષતા ।

અર્થિત્વં વિત્તસંપત્તિરઘ્ણાવેતે વરે ગુણાઃ (૬)

અર્થ—જે પુરુષ કુલવાન અને કન્યા કરતાં વિદ્યા અને ઉન્નતિમાં વધારે હોય, નિરોગી બહોળા કુટુંબવાળો સ્ત્રીની ઇચ્છાવાળો ધનવાન અને સારા સ્વભાવવાળો હોય, આ પ્રમાણે આઠ ગુણોથી યુક્ત એવા પુરુષની સાથે કન્યાએ લગ્ન કરવું. (૬)

કન્યાનાં શુભ લક્ષણ.

હંસસ્વરાં મેઘવર્ણાં મધુર્પિંગલલોચનામ્ ।

તાદર્શીં વરયેત્કન્યાં ગૃહસ્થઃ સુખમેધતે (૭)

અર્થ—હંસના જેવા સ્વરવાળી, મેઘના જેવા વર્ણવાળી, અને રત્નેહાળ તથા પિંગલવર્ણુ નેત્રવાળી કન્યાની સાથે લગ્ન કરવાથી પુરુષને સુખ મળેછે. (૭)

નુર્ભક્ષ્યા જલજાવજ્ઞા વિહરયો વશ્યા વિકૌર્પ્યા હરે—
રસ્યાલિર્ન શુભોનુરઙ્ગહરયો નેષ્ટાઃસ્યુરન્યજ્જનાત્ ।

મે ગળ્યેકહતે મિથસ્વયગશરાઃ શેષં નસચ્ચાશ્વિભા—
દશ્વેભાવ્યહિભોગિનઃ શ્વટ્ષશુક્રમેષાશ્વશુદ્ધચુંદુરાઃ ॥ ૨ ॥

ગૌઃકાલીપશુશુક્રમહિષ્યથપશુદ્વિદ્દૌમૃગૌશ્વાકપિ—
દ્વૌબશ્રૂકપિસિંહવાજિહરિગોનાગાઃ ક્રમાદ્યોનયઃ ।
સિંહેભં મહિષાશ્વમોતુસ્વનકં શ્વૈળં ચ કીશાવિગો—
વ્યાઘ્રં વશ્રુફળીતિ ખીરુવરયોઃ પ્રેષ્યેશયોશ્ચ ત્યજેત્ ॥૩॥

અન્વય—નુઃ જલજાઃ ભક્ષ્યાઃ વિહરયઃ (સર્વાઃ) વશ્યાઃ હરેઃ
વિકૌર્પ્યાઃ (સર્વાઃ) વશ્યાઃ અસ્ય અલિઃ ન શુભઃ નુઃ અઙ્ગહરયઃ
નેષ્ટાઃ સ્યુઃ અન્યત્ જનાત્ (જ્ઞેયમ્) મિથઃ મેગળ્યે અંકહતે શેષમ્
ઙ્ગયગશરાઃ નસત્ ચ અશ્વિભાત્ અશ્વેભાવ્યહિભોગિનઃ શ્વટ્ષશુક્રમે-
ષાશ્વશુદ્ધચુંદુરાઃ ॥ ૨ ॥

—અથ ગૌઃકાલી પશુશુક્ર મહિષી પશુદ્વિદ્ દ્વૌ મૃગૌ શ્વા કપિઃ
દ્વૌ વશ્રૂ કપિસિંહવાજિહરિગોનાગાઃ ક્રમાત્ યોનયઃ (સ્યુઃ) સિંહે-
ભમ્ મહિષાશ્વમ્ ઓતુસ્વનકમ્ શ્વૈળમ્ ચ કીશાવિ ગોવ્યાઘ્રમ્ વશ્રુ-
ફળી ઇતિ ખીરુવરયોઃ પ્રેષ્યેશયોઃ ત્યજેત્ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—નુઃ માણસને જલજાઃ જલચરરાશિ ભક્ષ્યાઃ ભક્ષ્ય છે,
વિહરયઃ સિંહ શિવાય (સર્વાઃ બધી) વશ્યાઃ આધીન છે, હરેઃ સિંહને
વિકૌર્પ્યાઃ વૃશ્ચિક શિવાય (સર્વાઃ દરેક) વશ્યાઃ વશ્ય છે, અસ્ય સિંહને અલિઃ
વૃશ્ચિક નશુભઃ શુભ નથી નુઃ માણસને અઙ્ગહરયઃ જલચર તથા સિંહ નેષ્ટાઃ
નેષ્ટ સ્યુઃ છે, અન્યત્ ખીલું જનાત્ મનુષ્યથી (જ્ઞેયમ્ જાણવું) મિથઃ
પરસ્પર મેગળ્યે નક્ષત્ર ગણીને અંકહતે નવથી ભાગ લેવાથી શેષશ્ચ શેષ
• ઙ્ગયગશરાઃ ૩-૭-૫ નસત્ સારી નહિ, ચ અને અશ્વિભાત્ અશ્વિની નક્ષત્રથી
અશ્વ ધોડો હમ હાથી અશ્વિ મેષ અહિ સર્પ મોગિનઃ સર્પ અશ્વ કૂતરો વૃષશુક્ર
ઉંદર મેષ બકરો આશ્વશુક્ર બિલાડી દ્રવ્ય કુરાઃ બે ઉંદર, ॥ ૨ ॥

અથ ત્યાર પછી ગૌઃ ગાય કાલી ભેંસ પશુમુક્ત વાધ મહિષી ભેંસ પશુદ્વિદ વાધ દ્વૌ એ સૃગૌ હરિણ શ્વા કુતરો કપિઃ વાનર દ્વૌ એ વજ્ર નોળીયા કપિ વાનર સિંહ સિંહ વાજિ થોડો હરિ સિંહ ગો ગાય નાગાઃ હાથી કમાત ક્રમથી યોનયઃ થોનીઓ (સ્ત્રુઃ છે,) સિંહેમમ સિંહ અને હાથીને મહિષા-શ્વમ્ પાડો અને થોડાને ઓતુલ્લખનકમ્ બિલાડી અને ઉંદરને શ્વેણમ્ કુતરો અને હરીણને કીશાવિ વાનર અને થેટાને ગોઘ્યાન્નમ્ ગાય અને વાધને વજ્રપુષ્પી નોળીયું અને સાપને ઇતિ એ પ્રમાણે મીરુવરયોઃ વર અને કન્યાને પ્રવ્યંશયોઃ નોકર અને સ્વામીને ત્યજેત્ ત્યાગ કરવું, ॥ ૩ ॥

॥ વશ્ય ॥

૨, ૩-ભાવાર્થ—જલચર^૧ રાશિ મનુષ્યને લક્ષ્ય છે, ને સિંહ વિના બધી રાશિયો મનુષ્યને વશ્ય જાણવી, સિંહ રાશિને વૃશ્ચિક રાશિ વિનાની રાશિયો. વશ્ય જાણવી, મનુષ્યને જલચર અને સિંહ રાશિ સારી સમજવી નહિ, બીજી જાણતો લોક વ્યવહારથી જાણવી.

॥ તારા. ॥

વર કન્યાના નક્ષત્રો પરસ્પર એક બીજા સુધી ગણતાં થયેલી સંજ્ઞાને નવે ભાગતાં જે શેષ રહે, તે તારા જાણવી. તેમાં ૩-૫ ને ૭ તારાઓ અશુભ અને બાકીની શુભ જાણવી.

ટીપ—૧ મેષ વૃષભ, ધનરાશિ-૧૫-અંશપછી, ને-મકરરાશિ પહેલા ૧૫ અંશની અંદર, એઓની ચતુષ્પદ-સંજ્ઞા જાણવી, સિંહ રાશિ, વનચર, વૃશ્ચિક રાશિ, કીટ, કર્કે મીન અને મકર રાશી ૧૫ અંશ પછી, તેઓની જલચર, મિથુન, તુલા, કન્યા, કુંભ, ધનરાશિ ૧૫ અંશસુધી, એઓની. મનુષ્યસંજ્ઞા જાણવી, મનુષ્યને જલચર રાશિ ભક્ષ્ય, ને સિંહ શિવાયની બધી રાશિયો. માણસને વશ્ય રહેનારી છે, જે કે વૃશ્ચિક રાશિ માણસને વશ્ય છે, છતાં સારી સમજવી નહિ, તેમજ સિંહ રાશિને પણ વૃશ્ચિક રાશિ ખરાબ જાણવી, અને સિંહને જલચર-રાશિ સારી નહિ, મનુષ્યને મનુષ્ય, જલચરને જલચર, કીટને કીટ, ચતુષ્પદને ચતુષ્પદ, અને વનચરને વનચર, એ રાશિયો પરસ્પર (એક બીજાને) મિત્ર જાણવી, વનચર (સિંહ) રાશિ, મનુષ્ય તથા ચતુષ્પદ રાશિને વૈરી જાણવી, બાકીનું બુદ્ધિ પ્રમાણે જાણી લેવું, જેમકે—મિથુન રાશિ માણસ ને મેષ રાશિ બકરો છે, તો માણસને બકરો ભક્ષ્ય છે. અને બકરો માણસને તાબે રહે છે, માટે વશ્ય પણ છે, તેમજ મનુષ્ય રાશિને (વૃશ્ચિક) કીટ રાશિ વશ્ય છે, ને કીટ રાશી માણસને સારી નથી માટે શત્રુ (અરિ) છે, એવો જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ આવે ત્યાં પોતાની બુદ્ધિથી જાણી લેવું, જેમકે હિંદુને ગાય પૂજ્ય હોવાથી વશ્ય છે, અને મુસલમાન વિગેરે શૂદ્રોને ભક્ષ્ય હોવાથી શત્રુ છે.

॥ નક્ષત્રયોની ॥

ભાગ્યાર્થ-૨-૩-અશ્વિની, પૂ-ભા, ઘોડો, ભરણી, ઉ-ફા, હાથી, કૃત્તિકા, પુષ્ય, ઘેટું, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, સાપ, આર્દ્રા, કૃતરો, પુનર્વસુ, આશ્લેષા, મૂલ, બિલાડો, મધા, પૂ-ફા, ઉંદર, ઉ-ફા, ગાય, હસ્ત, સ્વાતી, ભેંસ, ચિત્રા, વિશાખા, વાઘ, અનુશઘા, જ્યેષ્ઠા, હરિણ, પૂ-વા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, વાનર, ઉ-વા, અભિજીત, નોરવું, શતભિષા, સિંહ, રેવતી, પશુ, આ પ્રમાણે અશ્વિની નક્ષત્રથી રેવતી નક્ષત્ર સુધીની યોનીઓ જાણવી, । અને તે યોનીઓમાં સિંહને હાથી, । ભેંસને ઘોડો, । વાંદર ને ઘેટું, । નોળીયું ને સર્પ, । હરિણ ને કૃતરો, । ઉંદર ને બિલાડું, । વાઘ ને ગાય, । કૃતરો ને વાંદર, । વાઘને પશુ, । એ પ્રમાણે પરસ્પર એક બીજાની યોનીની શત્રુતા જાણવી, એવી શત્રુતાની યોની વર અને કન્યાની, શેઠ અને નોકરની પરસ્પર હોયતો ત્યાગ કરવી,

॥ યોનીચક્ર ॥

યોની. નક્ષત્રો.	યોની. નક્ષત્રો.	॥ વૈરચક્ર ॥
ઘોડો-અ. પૂ-ભા.	ગાય-ઉ-ફા. રે.	ઘોડો-ભેંસ.
હાથી-ભ. ઉ-ભા.	ભેંસ-હ. સ્વા.	હાથી-સિંહ.
મીઠ-કૃ. પુષ્ય.	વાઘ-ચિ. વિ.	મીઠ-વાંદર.
સાપ-રો. મૃ.	હરિણ-અ. જ્યે.	સાપ-નોળીયું.
કૃતરો-આર્દ્રા.	વાંદર-પૂ-વા. શ્ર. ધ.	કૃતરો-હરિણ.
બિલાડો-પુ. આ. મૂ.	નોરવું-ઉ-વા. અભિ.	બિલાડું-ઉંદર.
ઉંદર-મધા, પૂ. ફા.	સિંહ-શ.	

મેશામંશુચંરવશુમગુણાઃ શોગુઃ ક્રિયાસૂરવે
 મિત્રાણીજ્યકુજેંદવઃ શનિસિતૌ શત્રૂવિધોર્નોરિપુઃ ।
 મિત્રે સૂર્યવૃષૌ કુજસ્ય વિદરિઃ સૂર્યેન્દુજીવાહિતા-
 જ્ઞસ્યાર્કાસ્ફુજિતૌ હિતૌ વિધુરરિઃ સૂરેઃ સિતજ્ઞાવરી ॥ ૪ ॥

મિત્રાણ્યર્કકુજેન્દવોથ મૃગુજસ્યારી રવીન્દ્રહિતૌ
મંદગ્નોચ શનેઃ કુજેન્દુરવયો નેષ્ટાઃ સિતગ્નો હિતૌ ।
પૂર્વાર્દ્રાન્તકકોત્તરં નરિસુરેર્કાંત્યાદિતીજ્યાનિલે—
દુશ્રુત્યશ્વિનિમિત્ર મન્યદસુરેદૈત્યૈર્નૃણાંસ્યાન્મૃતિઃ ॥ ૫ ॥

અન્વય—મંશુબુચંરબુશુમગુશ્ચાઃ શઃ ગુઃ ક્રિયાત્ મેશાઃ સ્યુઃ રવેઃ
ઈજ્યકુજેન્દવઃ મિત્રાણિ શનિસિતૌ શત્રૂ વિધોઃનો રિપુઃ સૂર્યબુધૌ મિત્રે
કુજસ્ય વિદ્ અરિઃ સૂર્યેન્દુજીવાઃ હિતાઃ જ્ઞસ્ય અર્કાસ્ફુજિતૌ હિતૌ
વિધુઃ અરિઃ સુરેઃ સિતગ્નોઅરી ॥ ૪ ॥

—અર્કકુજેન્દવઃ મિત્રાણિ અથ મૃગુજસ્ય રવીન્દ્ર અરી ચ મન્દગ્નો
હિતૌ શનેઃ કુજેન્દુરવયઃ નેષ્ટાઃ સિતગ્નો હિતૌ પૂર્વાર્દ્રાન્તકકોત્તરં નરિ,
અર્કાંત્યાદિતીજ્યાનિલેન્દુશ્રુત્યશ્વિનિમિત્રં સુરે, અન્યત્ અસુરે, દૈત્યૈઃ
નૃણાં મૃતિઃ સ્યાત્ ॥ ૫ ॥

અન્વયાર્થ—મં. મંગલ શુ. શુક્ર બુ. બુધ ચં. ચંદ્ર ર. રવિ બુ. બુધ
શુ. શુક્ર મં. મંગલ ગુ. ગુરુ શ. શનિ શઃ શનિ ગુઃ ગુરુ ક્રિયાત્ મેષ રશિથી.
મેશાઃસ્યુઃ રશિયોના સ્વામી છે, । રવેઃ સૂર્યના ઈજ્યકુજેન્દવઃ ગુરુ મંગલ ને
ચંદ્ર મિત્રાણિ મિત્રો છે, । શનિસિતૌ શનિ-શુક્ર શત્રૂ શત્રુ છે, । વિધોઃ ચંદ્ર-
માને રિપુઃ શત્રુનો નથી, । સૂર્યબુધૌ સૂર્ય ને બુધ મિત્રે મિત્ર છે, । કુજસ્ય
મંગલનો વિત્ બુધ અરિઃ શત્રુ છે, । સૂર્યેન્દુજીવાઃ સૂર્ય-ચંદ્ર-ગુરુ હિતાઃ
મિત્રે છે, । જ્ઞસ્ય બુધના અર્કાસ્ફુજિતૌ રવિ-શુક્ર હિતૌ મિત્ર છે । વિધુઃ
ચંદ્રમા અરિઃ શત્રુ છે, । સુરેઃ ગુરુના સિતગ્નો શુક્ર-બુધ અરી શત્રુ છે, ।

—અર્કકુજેન્દવઃ રવિ-મંગલ-ચંદ્ર મિત્રાણિ મિત્રો છે, । અથ ત્યાર
પછી મૃગુજસ્ય શુક્રના રવીન્દ્ર રવિ ને ચંદ્ર અરી શત્રુ છે, । ચ અને મન્દગ્નો
શનિ ને બુધ હિતૌ મિત્ર છે, શનેઃ શનિના કુજેન્દુરવયઃ મંગલ-ચંદ્ર-રવિ
નેષ્ટાઃ શત્રુ છે, સિતગ્નો શુક્ર-બુધ હિતૌ મિત્ર છે, પૂર્વાર્દ્રાન્તકકોત્તરં ત્રણ પૂર્વા,
આર્દ્રા, ભરણી, રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા એ નવ નક્ષત્રો નરિ મનુષ્યમાં । અર્ક-
હસ્તા, અન્ય-રેવતી, અવિત્તિ-પુનર્વસુ, ઈજ્ય-પુષ્ય, આનિલ-સ્વાતી, ઇન્દુ-
મૃગશીર્ષ, શ્રુતિ-શ્રવણ, અશ્વિનિ-અશ્વિની, મિત્રં-અતુરાધા, એ નવ નક્ષત્રો
સુરે દેવમાં । અન્યત્ બીજાં અસુરે રાક્ષસ ગણમાં રહેલાં છે, દૈત્યૈઃ દૈત્યોથી
નૃણાં માણસોનું મૃતિઃ મરણ સ્થાત્ થાય, ।

॥ રાશિઓના સ્વામીઓ, ॥

૪-૫ ભાવાર્થ—મેષને વૃશ્ચિકનો મંગલ, વૃષભને તુલાનો શુક્ર, મિથુનને કન્યાનો બુધ, કર્કનો ચંદ્ર, સિંહનો સૂર્ય, ધનને મીનનો ગુરુ, મકરને કુંભનો શનિ, આ પ્રમાણે બાર રાશિઓના સ્વામીઓ છે.

॥ ગ્રહોની મૈત્રી, ॥

સૂર્યના—ચંદ્ર-મંગલ-ગુરુ-મિત્ર, બુધ-સમ, શુક્ર-શનિ-શત્રુ, । ચંદ્રના—સૂર્ય-બુધ-મિત્ર, મંગલ-ગુરુ-શુક્ર-શનિ-સમ, શત્રુ કોઈ નથી, । મંગલના—સૂર્ય-ચંદ્ર-ગુરુ-મિત્ર, શુક્ર-શનિ-સમ, બુધ-શત્રુ । બુધના—સૂર્ય-શુક્ર-મિત્ર, મંગલ-ગુરુ-શનિ-સમ, ચંદ્ર-શત્રુ, । ગુરુના—સૂર્ય-ચંદ્ર-મંગલ-મિત્ર, શનિ-સમ, બુધ-શુક્ર-શત્રુ, । શુક્રના—બુધ-શનિ-મિત્ર, મંગલ-ગુરુ-સમ, સૂ-ચં-શત્રુ, । શનિના—બુધ-મિત્ર, ગુરુ-સમ. સૂર્ય-ચંદ્ર-મંગલ-શત્રુ, । એ પ્રમાણે સૂર્યથી શનિ સુધીના ગ્રહો પરસ્પરમિત્ર-સમ-ને શત્રુ જાણવા । શત્રુતા કન્યા કે વરની રાશિના સ્વામીની પરસ્પર હોય તો સારી જાણવી નહિં.

॥ મૈત્રી ચક્ર. ॥

ગ્રહ.	મિત્ર.	સમ.	શત્રુ.
સૂ.	ચં. મં. ગુ.	બુ.	શ. શુ.
ચં.	સૂ. બુ.	મં. ગુ. શુ. શ.	૦
મં.	સૂ. ચં. ગુ.	શુ. શ.	બુ.
બુ.	સૂ. શુ.	મં. ગુ. શ.	ચં.
ગુ.	સૂ. ચં. મં.	શ.	બુ. શુ.
શુ.	બુ. શ.	મં. ગુ.	સૂ. ચં.
શ.	બુ. શુ.	ગુ.	સૂ. ચં. મં.

॥ ગણુ. ॥

મનુષ્યગણુ—ભરણી, રોહિણી, આર્દ્રા, પૂ-ફા. પૂ-ધા. પૂ-ભા.
અને ત્રણે ઉત્તરા.

દેવગણુ—અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય. હસ્ત, સ્વાતી,
અનુરાધા, શ્રવણ, રેવતી.

રાક્ષસગણુ—કૃતિકા, આશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, વિશાખા,
જ્યેષ્ઠા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા.

આ પ્રમાણે જોતાં વર કન્યાને પરસ્પર રાક્ષસ ને મનુષ્ય ગણુ
હોય તો મૃત્યુ કરે છે.

આત્રિઃ—રાશીશયોઃ સુહૃદ્ભાવે મિત્રત્વે વાંશનાથયોઃ ।

ગણાદિદૌષ્ટ્યેઽપ્યુદ્ગ્રાહઃ પુત્રપૌત્રપ્રવર્ધનઃ (૮)

અર્થ—રાશિના સ્વામીની પરસ્પર મિત્રતા હોય, અને નવમાંશના સ્વામીયો
પરસ્પર મિત્ર હોય, તો ગણુ વિગેરેનો દોષ હોય તો પણ વિવાહ કરવાથી સંતાન
ની વૃદ્ધિ થાય છે. (૮)

સ્યાદેવાસુરયોઃ કલિર્નૃસુરયોર્મધ્યસ્વયોઃ સૌહૃદં

નૈઃસ્વ્યં દિવ્યયકે ષડષ્ટસુ વિપદૈ વૈપુઙ્યમર્થાકકે ।

શેષેર્થાવિવિધા વિભૈકચરણેભિન્નર્સારાશ્યૈકકં

મિશ્નાન્ધ્યેકભમેતયોર્ગણસ્વર્ગૌ નાહી નૃદૂરં ન ચ ॥ ૬ ॥

અન્વય—દેવાસુરયોઃ કલિઃ સ્યાત્ નૃસુરયોઃ મધ્યમ્ સ્વયોઃ
સૌહૃદમ્ દિવ્યયકે નૈઃસ્વ્યં ષડષ્ટસુ વિપત્ અર્થાકકે વૈપુઙ્યં વિભૈક-
ચરણે શેષે વિવિધાઃ અર્થાઃ (ભવન્તિ) ભિન્નર્સારાશ્યૈકકં મિશ્નાંઘ્રિ
एकमं एतयोः गणस्वर्गौ नाही च नृदूरं न (विलोक्यम्,) ॥ ६ ॥

અન્વયાર્થ—દેવાસુરયોઃ દેવને રાક્ષસમાં કલિઃ કળ્પો સ્યાત્ થાય,
નૃસુરયોઃ મનુષ્યને દેવમાં મધ્યમ્ સાધારણ સ્વયોઃ એકજ ગુણને વિષે સૌ-
હૃદમ્ મિત્રતા દિવ્યયકે ૨-૧૨-મે નૈઃસ્વ્યં નિર્ધનતા-ષડષ્ટસુ ૬-૮-મે વિપત્
દુઃખ અર્થાકકે ૯-૫ મે વૈપુઙ્યં સંતાન રહિત થાય, વિભૈકચરણે નક્ષત્રના
એક ચરણુ ક્ષિવાયના શેષે શેષમાં વિવિધાઃ નાના પ્રકારના અર્થાઃ વૈભવ (ભવન્તિ

થાય છે) મિશ્રક્ષરાશ્યેકકં જુદાં નક્ષત્ર-ને એકરાશિ મિશ્રાંશ્ચિ જુદાંચરણ-
 ઇકમં એક નક્ષત્ર-પતયોઃ એ એમાં ગણત્વગૌ ગણુને ગ્રહ નાહી નાહી ચ અને
 નૃદુરં નૃદુર ન (વિલોક્યમ,) જેવું નહિ, ॥ ૬ ॥

૬ ભાવાર્થ—દેવ અને દૈત્ય-કલેશ કરનાર છે, દેવને મનુષ્ય-
 મધ્યમ છે, અને વરકન્યાનો એકજ ગણ હોયતો પ્રીતિ થાય છે,

॥ કૂટ (માગતું લેણું) જેવા વિષે. ॥

વરકન્યાની રાશિથી પરસ્પર ગણતાં એકનું માગતું-૨ અને
 બીજાનું માગતું. ૧૨ હોય તો તે બીચાબાઝ, કહેવાય છે. એ બીચા-
 બાઝ વરકન્યાને હોય તો નિર્ધનતા થાય છે, તેમજ પરસ્પર એક
 બીજા નીરાશિથી ગણતાં-૬--૮ માગતું લેણું હોયતો તેને પડાપટક
 કહે છે, તે પડાપટક ઘણા પ્રકારે દુઃખ આપનાર કે મરણ કરનાર
 બાણવું, તેવીજ રીતે પરસ્પર ગણતાં ૫-૬ માગતું હોય તો પ્રજા
 રહિત થાય છે, તેને નવપંચક-કહેવાય છે, બંનેના એકજ નક્ષત્રના
 એક ચરણ શિવાય બાકીનું માગતું ૩-૧૧, ૪-૧૦, ૭-૭, ૧-૧, એ
 કૂટ ઘણા કાર્યોની સિદ્ધિ કરનાર બાણવું, અને વરકન્યાની રાશિ-એકને
 નક્ષત્ર જુદાં, ૧ રાશિ એક-નક્ષત્ર એકને ચરણ જુદાં. એવું જ્યાં હોય
 ત્યાં ગણુ-મૈત્રી-નાહી-અને નૃદુર-બીજકુલ જેવાની જરૂર નથી. જેથી
 એ મેલાપક અવશ્ય સારો બાણવો,

મુ-ગ૦—વિશાસ્વાદ્રાશ્રવઃપુષ્યોરોહિણ્યુત્તરમાદ્રપદ્ ।

રેવતી ચ મધાશ્રેષ્ઠં નેતરશ્ચૈકમદ્રયોઃ (૯)

અર્થ—રોહિણી-આદ્રા-પુષ્ય-મધા-વિશાખા-શ્રવણ-ઉ-ભા, અને રેવતી
 એ નક્ષત્રોમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર-વરકન્યા-બંનેનું એક હોયતો શુભ સમજવું, તે
 શિવાયના નક્ષત્રોમાંનું હોય તો અશુભ બાણવું, (૯)

જ્યો-ર્નિ૦—ગ્રહમૈત્ર્યં શુભા તારા રાશિવશ્યં ત્રિભિઃશુભમ્ ।

પદ્મકં બુધાઃપ્રાહુર્દ્વાભ્યાંદર્પકં ત્રિકોણકમ્ (૧૦)

ટીપ-૧-તેના ચાર ભેદ થાય છે, રાશિ એકને નક્ષત્ર જુદું, નક્ષત્ર એકને
 રાશિ જુદી, નક્ષત્ર એક-રાશિ એક-અને ચરણ જુદાં, બેહિની-એકજ રાશિ-
 નક્ષત્ર અને ચરણ, આ પ્રમાણે ચાર ભેદોમાંથી-ત્રણ શુભ, અને ચોથો
 અશુભ બાણવો,

અર્થ—ગ્રહોત્તી મૈત્રી, શુભતારા, અને વશ્યરાશિ, એ ત્રણ હોય તો, વરકન્યાને-૬-૮, ૨-૧૨, અને ૯-૫, તો દોષ સમજવો નહિં, (૧૦)

ષટ્કાષ્ટે સમમંચ ષષ્ઠસહિતંચેચ્છોભનં સ્યાત્સમં
મં દ્વિદ્વાદશકે દ્વિતીયસહિતં શ્રેષ્ઠં સ્ત્રિયાયુગ્ધરિઃ ।
મૂલેન્દ્રાર્કમપાશ્ય જૈકચરણાદિત્યાર્યમેષાશ્વિમૈ
ર્યામ્યેન્દ્રીજ્યમમિત્રભાગ્યવસુભત્વાષ્ટ્રાંઘ્રિર્વિદ્યુદ્યમૈઃ ॥ ૭ ॥

અન્યૈર્નાદયઃફલકનાદિનવકે સ્યાતાં દ્વિમે ચેન્મૃતિ
ગોદાદક્ષિણતઃકવચિન્નપમુખેપાર્શ્વેકનાડી હિતા ।
મૈત્ર્યાદિવ્યયમર્થનંદમપિસત્ ષટ્કાષ્ટકં વશ્યતઃ
ષહ્મિઃસ્ત્રીનૃગણાવરોસ્તપગણઃસત્કૂટમૈત્ર્યોસ્તદા ॥ ૮ ॥

અન્વય—ષટ્કાષ્ટે ષષ્ઠસહિતમ્ સમમમ્ચેત્ (તદા) શોભ-
નમ્ સ્યાત્ ચ દ્વિદ્વાદશકે દ્વિતીયસહિતમ્ સમમમ્ શ્રેષ્ઠમ્ સ્ત્રિયાયુક્
હરિઃ (સત્) મૂલેન્દ્રાર્કમપાશ્યજૈકચરણાદિત્યાર્યમેષાશ્વિમૈઃ ર્યામ્યે-
ન્દ્રીજ્યમમિત્રભાગ્યવસુભત્વાષ્ટ્રાંઘ્રિર્વિદ્યુદ્યમૈઃ ॥ ૭ ॥

—અન્યૈઃ નાદયઃ ફલ ફલકનાદિનવકે દ્વિમે સ્યાતામ્ ચેત્
મૃતિઃ (સ્યાત્) ગોદાદક્ષિણતઃ કવચિન્નપમુખે પાર્શ્વેકનાડી હિતા
દિવ્યયમ્ અર્થનંદમ્ અપિ મૈત્ર્યા સત્ ષટ્કાષ્ટકમ્ વશ્યતઃ ષહ્મિઃ
(સત્) સ્ત્રીનૃગણાઃ વરઃ અસ્તપગણઃ તદા સત્કૂટમૈત્ર્યોઃ સત્ ॥ ૮ ॥

અન્વયાર્થ—ષટ્કાષ્ટ-૬-૮ માં ષષ્ઠસહિતમ્ ૬-માગનારની સાથે
સમમમ્ બેઠીરાશિ ચેત્ હોય (તદા તો) શોભનમ્ સ્યાત્ સાફ છે, ચ
અને દ્વિદ્વાદશકે-૨-૧૨-માં દ્વિતીયસહિતમ્-૨, તી સાથે સમમમ્ સમરાશિ
હોય તો શ્રેષ્ઠમ્ થાય છે, સ્ત્રિયા કન્યારાશિવંદે યુક્ યુક્ત હરિઃ સિંહરાશિ
(સત્ શ્રેષ્ઠ છે,) મૂલ મૂલ-ઇન્દ્ર ભયેષ્ટા-અર્ક-હસ્ત-પાશી શતભિષા-અજૈક-
ચરણ પૂ-ભા, આદિત્ય પુનર્વશુ-અર્યમા ઉ-ફા, શ્વ આર્દ્રા-અશ્વિમૈઃ અશ્વિની,
ર્યામ્ય ભરણી-ઈંદુ મૃગશીર્ષ-ઈજ્ય પુષ્ય-મિત્ર અનુસધા-માગ્ય-પૂ-ફા, વસુ
ધનિષ્ઠા-ત્વાઙ્ગ ચિત્રા-અંશુ પૂ-ધા, અહિર્વિદ્યુદ્યમૈઃ ઉ-ભા, એ નક્ષત્રોત્તી, ॥ ૭ ॥

—અન્યૈઃ ખાડીનાં નવનક્ષત્રોવડે—નાહ્યઃ ત્રણ નાડીયો થાય છે, રૂઢ એમાં **एकनाडीनवके** એકજ નાડીના નવનક્ષત્રોમાં—**द्विमे** વરકન્યાનાં બે નક્ષત્રો સ્યાતામ્ હોય, **चेत्** તો મૃતિઃ મરણ (સ્યાત્ થાય,) **गोदादक्षिणतः** ગોદાવ-થી દક્ષિણ ભાગમાં **कच्चित्** કોઈ વખત **वृषमुखे** શરિયાદિકને વિષે **पार्श्वेक** નાડી-પહેલીને ત્રીજી નાડી હિતા સારી છે, **द्विव्ययम्-२-१२-अर्थनन्दम्-५-८**, અપિ પણ **मैत्र्या** ગ્રહમૈત્રીથી (સત્ શ્રેષ્ઠ છે,) **षट्काष्टकम्-६-८**, વ્યયતઃ વશ્યથી **षट्त्रिभिः ६-आप्तोत्थी** (સત્ શ્રેષ્ઠ છે.) **स्त्रीवृगणाः** સ્ત્રીના મનુષ્ય ગણ હોય, **वरः** વર, **अस्त्रपगणः** રાક્ષસ ગણનો હોય—તદા ત્યારે **सत्कूटमैत्र्योः** સારૂ કૂટ અને મૈત્રીથી સત્ શ્રેષ્ઠ છે, ॥ ૮ ॥

॥ શુભ ષડાષ્ટક, ॥

૭ ભાવાર્થ—વરકન્યામાંથી જેની બેકીરાશિ હોય અને તે ૬, માગનાર હોય. તો તે ષડાષ્ટક-શુભ બાણવું,

॥ શુભ ખીયાખાડ. ॥

તેમજ ખીયાખાડામાં પણ વરકન્યામાંથી જે બે માગનાર છે, તેની બેકી રાશિ હોય તો તે શુભ સમજવું,

॥ બે માગનાર એકી રાશિનું શુભ ખીયાખાડ. ॥

ઉપર કહયા પ્રમાણે સિંહને કન્યારાશિનું, ખીયાખાડ, સિંહરાશિ એકી હોવાથી અશુભ હોય, પરંતુ તેજ ખીયાખાડ, ફક્ત એકીરાશિનું હોવા છતાં શુભ બાણવું,

નાડી.

પહેલી—અશ્વિની, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, ઉ-શ, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, શતભિષા, પૂ-ભા,

બીજી—ભરણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, પૂ-શ, ચિત્રા, અનુરાધા, પૂ-વા; ધનિષ્ઠા, ઉ-ભા,

૮ ભાવાર્થ—ત્રીજી—કૃત્તિકા, રોહિણી, આશ્લેષા, મઘા, સ્વાતી, વિશાખા, ઉ-વા, શ્રવણ, રેવતી,

એ પ્રમાણે વરકન્યા બંનેની એકજ નાડી હોય તો બંનેનું મૃત્યુ થાય, પરંતુ ગોદાવરી નદીથી દક્ષિણ તરફના દેશોમાં-રહેનાર ક્ષત્રિયાદિકે^૧ વર્ષુને પહેલી ને ત્રીજી નાડીસારી બાણવી,

॥ કુપ્કૂટ આખત ॥

૨-૧૨, ૬-૫, માગતું હોય. તે અશુભ છે, છતાં વરકન્યાની રાશિઓના સ્વામી પરસ્પર-મિત્ર હોય, તો તે અશુભ હોવા છતાં શુભ બાણવું, તેમજ-૬-૮, માગતું જો વશ્ય-તારા-યોની-મૈત્રી ગણ-ને નાડી-એ-૬, એ પુરેપુરાં શુભ હોય તો-તે અશુભ છતાં શુભ બાણવું,

॥ અશુભગણ આખત ॥

રાક્ષસગણનો-વર, ને મનુષ્ય ગણની-સ્ત્રી, હોવા છતાં માગતું લેણું સાડું હોય, અને બંનેના રાશિઓના સ્વામી-પરસ્પર-મિત્ર હોયતો તેપણુ શુભ બાણવું,

રક્ષઃસ્ત્રીનૃપુમાન્યદાવશમુલ્લૈઃ षड્ભિર્યુતં શોભનં

સ્ત્રીભાત્મા નિકટે નૃદૂરમશુભં સ્વેટોદુર્મૈઙ્યોઃશુભમ્ ।

દ્વચર્કે તામ્રસુવર્ણમષ્ટરિપુકે ગોયુગ્મમર્થાકકે

રૌપ્યં કાંસ્યમથૈકનાડિયુજિ ગોસ્વર્ણાદિ દત્ત્વાદ્વહેત્ ॥ ૯ ॥

અન્વય-યદા રક્ષઃસ્ત્રી નૃપુમાન્ (તદા) વશમુલ્લૈઃષદ્ભિઃ
યુતં શોભનં સ્ત્રીભાત્ ના નિકટે નૃદૂરં અશુભમ્ (તત્) સ્વેટોદુર્મૈઙ્યોઃ
શુભમ્ અથ દ્વચર્કે તામ્રસુવર્ણં અષ્ટરિપુકે ગોયુગ્મં અર્થાકકે રૌપ્યમ્
કાંસ્યમ્ એકનાડીયુજિ ગોસ્વર્ણાદિ દત્ત્વા ઉદ્વહેત્, ॥ ૯ ॥

ટીપ ૧—આ ક્ષત્રિયાદિક વર્ષુ-જન્મ ઉપરથી બાણવો, એટલે ક્ષત્રિયને ઘેર જન્મેલો, ક્ષત્રિય, વૈશ્યને ત્યાં જન્મેલો વૈશ્ય, અને શૂદ્રને ત્યાં જન્મેલો શૂદ્ર બાણવો, પરંતુ. વિ૦ પ્ર૦ શ્લોક-૧-માં બતાવ્યા પ્રમાણે આ વર્ષુ સમજવો નહિ.

અન્વયાર્થ—યદા ભ્યારે-રક્ષઃસ્ત્રી રાક્ષસ ગણની સ્ત્રી વૃષુમાન્ મનુષ્ય ગણનો પુરુષ-હોય (તદ્વા ત્યારે) વશમુસ્ત્રેઃ વશ્યાદિ વદ્ધમિઃ ૬ વડે યુતં યુક્ત મેક્ષન શોભનમ્ શ્રેષ્ઠ છે, સ્ત્રીમાત્ર સ્ત્રીના નક્ષત્રથી ના મનુષ્યનું નક્ષત્ર નિકટ નજીકમાં હોયતો નૃદ્ધરં નૃદ્ધર-અશુભમ્ અશુભ (તત્ તે) સ્વેટોદુર્મૈત્ર્યોઃ ગ્રહ ને નક્ષત્રની મૈત્રી હોય તો શુભમ્ શુભ છે, અથ ત્યાર પછી દ્વચર્કે ૨-૧૨-મેં તામ્રસુવર્ણ તાંબુને સોનું-અઘરિપુકે-૮-૬ જે ગોચુર્ગમ્ બે ગાયો અર્થાત્કે ૯-૫-મે રૌપ્યમ્ રૂપુ કાંસ્યમ્ કાંસુ એક નાડીયુજિ એક નાડીના યોગમાં ગોસ્વર્ણાદિ ગાય-સોનું-વિગેરે લેત્વા આપીને ઉદ્વહેત્ વિવાહ કરવો, ॥ ૯ ॥

॥ અશુભગણ આપત. ॥

ભાવાર્થ—મનુષ્યગણનો વર, ને રાક્ષસગણની કન્યા હોય તો. વશ્ય-તારા-ચોની-મૈત્રી-કૂટ-(માગતુ લેણું.) ને નાડી-એ-૬-એ પુરેપુરાં શુભ હોયતો-તે ગણુ-શુભ જાણવો,

॥ નૃદ્ધર આપત. ॥

કન્યાના નક્ષત્રથી ગણુતાં વરનું નક્ષત્ર નજીક હોય. અને વરના નક્ષત્રથી ગણુતાં-કન્યાનું નક્ષત્ર-દૂર હોયતો-તે નૃદ્ધર-કહેવાય છે, તે નૃદ્ધર અશુભ જાણવું,

॥ નૃદ્ધરનું શુભત્વ. ॥

જો વરકન્યાની ચોનિનીને રાશિના સ્વામીની એમ બે પ્રકારે મિત્રતા હોય-તો તે નૃદ્ધર-અશુભ છતાં શુભ જાણવું,

॥ આવશ્યકતામાં દુષ્કૂટનું પુણ્યદાન. ॥

જો ૨-ને ૧૨-માગતું હોય. તો તાંબાનું ને સોનાનું દાન આપવું, અને-૬-ને-૮-માગતું હોયતો બે ગાયોનું દાન આપવું, ૯-ને-૫-માગતું હોયતો રૂપાનું ને કાંસાનું દાન આપવું,

॥ આવશ્યકતામાં દુષ્ટનાડીનું પુણ્યદાન. ॥

વરકન્યાની એકજ નાડી હોયતો-ગાય-અને સોના વિગેરેનું વિશેષદાન કરી લખ કરે તો શુભ જાણવું,

મુ-ગ૦—હેમાચ્ચરત્નગોદાનં મૃત્યુંજયજપસ્તથા ।

કુર્યાદાવશ્યકોદ્વાહે નાડીદોષાઽપનુચયે (૧૧)

અર્થ—અત્યંત જરૂરીના વિવાહમાં—સોનુ, ધી, રતન, ગોદાન, અને મૃત્યુંજયના—જરૂર કરવાથી નાડીના દોષનો નાશ થાય છે, (૧૧)

यदि रक्षोगणे कन्या वरश्चेन्नृगणो भवेत् ।

तदोद्वाहो गुणाधिक्ये कार्यस्त्वावश्यके सति (૧૨)

અર્થ—જે કન્યાનો રાક્ષસગણ હોય, વરનો મનુષ્યગણ હોય, તોપણ ગુણૈક્યમાં—(દોકડા.) અધિક હોય, અને અતિઆવશ્યકતા હોય તો વિવાહ કરવો, (૧૨)

ઉપર મુજબ શુભપણક-શુભદ્વિદ્વદશક-અને શુભનવપંચક-ગ્રંથકારે જે પ્રમાણે-ખતાવ્યું છે. તે પ્રમાણે તે શુભકૂટ-(સત્કૂટ.) થતું હોયતો-તે સત્કૂટ હોવાથી તેના સત્કૂટ પ્રમાણે જેગુણક આવતા હોય, તે ગુણક લેવા, પણ તેને દુઃકૂટ ધારી શૂન્યગુણક-મુકવો નહિ, જગન્મોહન-નામના ગ્રંથમાં વસિષ્ઠને કશ્યપશ્વિના મતથી-મીનને મેષનું, વૃષભને મિથુનનું, એ પ્રમાણે દરેક એ-કીરાશિવાળાનું, એ માગતું. અને એકી રાશિવાળાનું-આર-માગતું. એવું-ખીયા-આર. (દ્વિદ્વદશક.) હોયતો તેને શુભજ કહ્યું છે, એટલુંજ નહિં-પણ-મીનને મેષના ખીયાઆરાથી સમરાશિ-એ માગનાર-ખીયાઆરાનું-અનુક્રમે-શુભફલ-નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે, મીનને મેષનું-ખીયાઆર-આયુષ્ય તે વધારનાર, વૃષભને મિથુનનું-પુત્રને વૈભવ આપનાર, કર્કને સિંહનું-પુત્રને ધન વધારનાર, કન્યાને તુલાનું પતિનું સુખ આપનાર, વૃશ્ચિકને ધનનું-સૌભાગ્ય આપનાર, મકરને કુંભનું-ધનધાન્ય વધારનાર, જાલુનું, માટે-ગ્રંથકારે જેને સત્કૂટ કહ્યું છે. તે શુભફલ આપનારજ છે, જેમાં જરાપણ શંકા જેવું નથી, જ્યારે-શંકા નથી. અને કોઈપણ ગ્રંથમાં આવા સત્કૂટના ગુણક ન લેવા. એવું કહ્યું નથી, અને માર્તણ્ડકાર—આજ પ્રકરણના શ્લોક-૧૨ માં-દુઃકૂટ હોય. પરંતુ વરકન્યાની યોનીની પરસ્પર-મૈત્રી હોય-અને સ્ત્રી દ્વર-હોય, એવા દુઃકૂટના-આર ગુણકલેવાને સુચવે છે, તેમજ યોનીમૈત્રી-અને સ્ત્રીદ્વર-એ એમાંથી-યોનીમૈત્રી હોય-અથવા સ્ત્રી દ્વર-હોય, એમ એકજ કારણ હોય તોપણ-દુઃકૂટનો એક ગુણક લેવા-કહે છે, અને તે દુઃકૂટ-વસિષ્ઠ-નેગર્ગ-વિગેરે-મહર્ષિઓના મતથી-મેષને વૃષભ જેમાં એકી રાશિવાળો-એ માગે, એવું-દ્વિદ્વદશક-ખરાબફલ-નીચે પ્રમાણે આપે છે, વૈધવ્ય-મરણ-વધ-અંધન-વિયોગનો સંતાપ-અને અધિક દુઃખ; આ પ્રમાણે-દુઃકૂટ હોવા છતાં પણ-ફક્ત-યોનીમૈત્રી-અને સ્ત્રી દ્વર-હોવાથી-આર ગુણૈક્ય-મલે છે, તો જે દ્વિદ્વદશકને-શાસ્ત્રકારે-સત્કૂટ-તારીકે લખ્યું છે, તેના ગુણક-શામાટે મહત્વા ન જોઈએ. જેમકે-મિથુનને-કર્ક-રાશિનું-દુઃકૂટ હોયતો મૃત્યુ આય છે, છતાં-પુરૂષનો જન્મ-પુનર્વસુ-નક્ષત્રના-પહેલા ચરણમ

થયો છે, તેથી તેની મિથુન રાશિ, અને બિલાડીની યોની, આવે છે. કન્યાને કન્યાનો જન્મ-આશ્લેષા નક્ષત્રના-બીજા ચરણમાં થયો છે, તેથી-કન્યાની કર્ક રાશિ થાય છે, અને તેની યોની પણ-બિલાડીનીજ આવે છે, જેથી વર-અને કન્યાની એકજ યોની હોવાથી-યોની મિત્રતા છે, અને સ્ત્રીના નક્ષત્ર-આશ્લેષાથી-પુરુષના નક્ષત્ર-પુનર્વસુ-સુધી-નક્ષત્ર સંજ્યા-૨૬-થાય છે, અને પુરુષના પુનર્વસુ-નક્ષત્રથી-કન્યાના આશ્લેષા નક્ષત્ર સુધી ગણતાં-સંજ્યા-૩-થાય છે, તેથી સ્ત્રી દૂર-પણ આવે છે, માટે યોની મૈત્રી-અને સ્ત્રી દૂર-હોવાથી ઉપલા કુટ બકૂટના-ચાર ગુણક-લેવાને શાસ્ત્રકાર-કહે છે, તેમજ વરની રાશિ કન્યા-નક્ષત્ર હસ્તા-અને યોની ભેંસની છે, તેમજ ઉપર મુજબ-કન્યાના નક્ષત્ર-સ્વાતીથી વરના નક્ષત્ર હસ્તા સુધી ગણતાં-નક્ષત્ર સંજ્યા-૨૬-થાય છે, અને વરના નક્ષત્ર હસ્તાથી-કન્યાના નક્ષત્ર સ્વાતી સુધી ગણતાં-સંજ્યા-૩-થાય છે, તેથી સ્ત્રી દૂર પણ છે, આવા પ્રસંગે તેના ગુણક-કુટલા લેવા-તે કંઈ સૂચયું નથી, નહિ સૂચવવાનું-કારણ-એકે-મિથુન-ને કર્ક-રાશિના-મૃત્યુ કરનારા-દુષ્કૂટના-યોની મૈત્રી-ને સ્ત્રી દૂરથી-૪-ગુણક મલે તો કન્યા ને તુલારાશિનું-દ્વિદ્વિદશક-સ્વામીના સુખને વધારનાર-સત્કૂટ-કહેવાય છે, તેમાં પણ-યોની મૈત્રીને સ્ત્રી દૂર-છે, જેથી મિથુન અને કર્ક-રાશિમાં આવેલા-૪-ગુણક- કરતાં-કન્યાને તુલારાશિની-શુભ-ત્વની વિશેષતાને લીધે-ચારથી વિશેષ ગુણક આવે તેનું સ્પષ્ટ સમજાય છે, અને તેથીજ અંથકારે-સત્કૂટ હોય-નૃદ્ધર હોય-ને યોનીવૈર-હોયતો-ફકત-એકજ ગુણ આછો કરી-૬-ગુણક-આપેલા છે, તેમજ સત્કૂટ-હોવા છતાં જેની રાશિ-જુદી ને નક્ષત્ર એક હોય-એવા સત્કૂટના-પાંચ ગુણક લેવાને કહ્યું છે, અને એ શિવાયનું ગમે તે શુભકૂટ-(સત્કૂટ.) હોયતો-તેના સાત ગુણક-લેવાને માટે સ્પષ્ટ કહ્યું છે, અને તેજ કારણને લીધે-કન્યા-તુલા-દ્વિદ્વિદશક-ને સત્કૂટ ગણી તેના-૭-ગુણક અવશ્ય લેઈ શકાય છે.

તેવીજ રીતે-પડક-કે-નવ પંચકને કોઈપણ રીતે-સત્કૂટતા-પ્રાપ્ત થતી હોયતો તેવા સત્કૂટના પણ-નૃદ્ધરને યોની વૈરતા હોયતો-૬-ગુણક લેવા, બિજા રાશિને એક નક્ષત્ર હોયતો-૫-લેવા, ઉપલા-૬-ને-૫-ગુણકમાંનું-કંઈપણ કારણ ન હોયતો તેને અન્યત્ર-સત્કૂટ-સમજી-૭-ગુણક-અવશ્ય લેવા,

કુટલાક વિદ્વાનો-સમજ ફેરથી-એમ કહે છે કે-દુષ્કૂટનું શુભત્વ-ફકત અપવાદ રૂપ છે-એટલે પ્રથમ-તેને-દુષ્કૂટ ગણી-પછીથી તેને અપવાદ-રૂપે સત્કૂટ-કહ્યું છે, તેથી તેના ગુણક-મલવા જોઈએ નહિ, એમાનવું-ઉપલા-મિથુનને-કર્ક, કન્યાને તુલાના આપેલા-દાખલા ઉપરથી-સ્પષ્ટ-સમજાશે કે-તે તેમનું સમજવું-ભૂલ જરેલું છે, તેમજ તેને માટે-બીજું કારણ તપાસતાં-સ-મ-

ના શ્લોક-૧૫-માં, ૪-૮-૧૨-મો ગુરુ-બટકને-ઉપવીતમાં-ને કન્યાને વિવાહ સમયે-હોયતો-તે પૂજા કરવાથી શુભ થતો નથી, છતાં-તે ગુરુને-શુભ નથી-એમ કહીને પછી એમ કહ્યું છે કે જો તે ગુરુ-પોતાની રાશિમાં કે ઉચ્ચરાશિમાં એટલે ધન-મીન-ને કર્ક-રાશિ ઉપર આકાશમાં હોય, અને કાષ્ઠપિણુ બટકને કે કન્યાને તે ગુરુ-૪-૮-૧૨-મો હોય તો તે ગુરુ-અશુભ નહિ, પણ-શુભ સમજવો, જેમકે-જગનના દિવસે પંચાંગમાં-કર્ક-રાશિનો ગુરુ છે, અને કન્યાની ધન-રાશિ છે, ધન-રાશિથી-કર્ક-રાશિસુધી ગણતાં-આઠની સંખ્યા હોવાથી ધનરાશિ વાળી કન્યાને-૮-મો ગુરુ થાય છે, તેથી તે પૂજા કરવા છતાં પણ સારો સમજવો નહિ, પરંતુ તે ગુરુ-કર્કરાશિના-ઉચ્ચસ્થાનમાં-હોવાથી-પૂજા કરવાની કંઈપણ-જરૂર નથી, એવી રીતે તેને શાસ્ત્રકારે શ્રેષ્ઠ માનેલો છે, જેથી જો તેને અપવાદ રૂપે શ્રેષ્ઠ માન્યો હોત તો તેને પૂજા કરીને શ્રેષ્ઠ કહોત, પરંતુ તેમ કરતાં-કંઈપણ પૂજા કર્યાશિવાય-તે આઠમો ગુરુ-શ્રેષ્ઠ છે, એમ કહ્યું છે, તેવીજ રીતે કદાચ-દ્વિદ્વાદશાદિને-અપવાદરૂપે-સત્કૃત-હોય તોપણ-સત્કૃત-હોવાથી તેને મહતા ગુણક-લેવાજી જોઈએ. એ પ્રમાણ નિઃસંશય અમારો મત છે

ભૂવર્ણૈક્યવરોત્તમેઽથવશમધ્યેઽર્દ્ધ દ્વયં મિત્રયોઃ

સ્વં વૈરાશનકે ધરાચિવશકેઽથો સદ્ગયો રગ્નયઃ ।

મિત્રે તત્ત્વકલં ત્વથાનિસહદો વેદાસ્ત્રયો મિત્રયો

રેકઃ સ્યાદ્વિષતઃ સ્વભાવગુણયો દ્વૌ સ્વં મહદ્વૈરિણોઃ ॥ ૧૦ ॥

એકશોભયમિત્રયોઃ શરમિતા અર્દ્ધ સમારાતિકે

ચત્વારઃ સમમિત્રકે રિપુહિતે ભૂમિદ્વર્ચુદાસે ત્રયઃ ।

ના દેવો મનુજા વધૂ રિહરસાસ્તદ્વૈપરીત્યે શરાઃ

ષટ્ સામ્યેઽસ્રપપુરુષઃ સુરવધૂરત્રૈકકોન્યત્ર સ્વમ્ ॥ ૧૧ ॥

દુષ્કૃટે યદિ યોનિમૈત્રમવલા દૂરં તદાંબોધયો

નોચેત્સ્વંત્વનયોર્યદૈકમિદ્ભૂર્ભાઈયૈક્યકે સ્વં ગુણઃ ।

સત્કૃટે વગદૂરતા ધરિપુતા ષડ્ભિન્નરાશ્યૈકકે

પંચાન્યત્ર સુકૃટકે ચ ગિરયોઽથો નાદિભેદે ગજાઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વય—વર્ણૈક્યવરોત્તમે ભૂઃ, અથ વશમધ્યે અર્દ્ધમ્, મિત્ર-

યોઃ દ્વયમ્, વૈરાશનકે સ્વમ્ અરિવશકે ધરા, અથો સદ્ગયોઃ અગ્નયઃ,

તુ મિશ્રે તચ્છકલમ્ અથ અતિસુહદોઃ વેદાઃ, મિત્રયોઃ ત્રયઃ, દ્વિષતોઃ એકઃ સ્યાત્ સ્વભાવગુણયોઃ દ્વૌ (ગુણૌ) મહદ્વૈરિણોઃ સ્વમ્, ॥ ૧૦ ॥

—એકેશોભયમિત્રયોઃ શરમિતાઃ, સમારાતિકે અર્દ્ધમ્, સમ-મિત્રકે ચત્ત્વારઃ, રિપુહિતે ભૂમિઃ, દ્વયુદાસે ત્રયઃ નાદેવઃ મનુજાવધૂઃ હ્રદ રસાઃ, તદ્વૈપરીત્યે શરાઃ, સામ્યે ષટ્, અસ્તપપૂરુષઃ સુરવધૂઃ અત્ર એકકઃ, અન્યત્ર સ્વમ્, ॥ ૧૧ ॥

—યદિ દુષ્કૂટે યોનિમૈત્રમ્, અવલા દૂરમ્, (તદિ) અમ્ભો-ધયઃ, નો ચેત્ તુ સ્વમ્, અનયોઃ યદા એકમ્ તદા મૂઃ હ્રદ માંધ્યૈક્યકે સ્વં ગુણઃ સત્કૂટે વરદૂરતા મરિપુતા ષટ્, મિત્રરાશ્યૈકમે પંચ, અન્યત્ર સુકૂટકે ગિરયઃ અથ નાદિભેદે ગજાઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વયાર્થ—વર્ણેક્યવરોત્તમે બંનેના વર્ણ એક હોય અથવા વરનો ઉત્તમ હોય તો મૂઃ ૧-ગુણક, અથ પછી વશમક્ષ્યે વશ્યને ભક્ષ્ય હોય તો અર્દ્ધમ્ અડધો ગુણક, મિત્રયોઃ બંને મિત્ર હોય તો દ્વયમ્ ૨-ગુણક, વૈરાજ-નકે શત્રુ બંને ભક્ષ્યમાં સ્વમ્-૦-ગુણક, અરિવશકે શત્રુ બંને વશ્યમાં ધરા-૧ ગુણક, અથો ત્યાર પછી સન્નયોઃ સારી તારાઓમાં અન્નયઃ ૩-ગુણક, તુ વલી મિશ્રે મિત્રમાં તચ્છકલમ્ તેનું અર્ધ, અથ પછી અતિસુહદોઃ બંનેની અધિક મિત્રતા હોય તો-વેદાઃ ૪-ગુણક, મિત્રયોઃ મિત્ર હોય તો ત્રયઃ ૩-ગુણક, દ્વિષતોઃ બંને શત્રુ હોય તો એકઃ ૧-ગુણક સ્યાત્ હોય, સ્વભાવગુણયોઃ સ્વભાવિક ગુણમાં દ્વૌ (ગુણૌ) ૨-ગુણક મહદ્વૈરિણોઃ મોટા વૈરી હોય તો સ્વમ્-૦-ગુણક, ॥ ૧૦ ॥

—એકેશોભયમિત્રયોઃ બેઉની રાશિઓના સ્વામી એક હોય, અથવા તેમના સ્વામીની પરસ્પર મિત્રતા હોય તો શરમિતાઃ ૫-ગુણક, સમારાતિકે સમશત્રુમાં અર્દ્ધ, ૦-૧-ગુણક, સમમિત્રકે સમ બંને મિત્ર હોય તો ચત્ત્વારઃ ૪-ગુણક, રિપુહિતે શત્રુ મિત્રમાં-ભૂમિઃ ૧-ગુણક, દ્વયુદાસે બંને સમ હોય તો ત્રયઃ ૩-ગુણક, નાદેવઃ પુશ્પ-દેવ ગણ હોય, મનુજાવધૂઃ મનુષ્ય ગણની સ્ત્રી હોય તો હ્રદ એમાં રસાઃ ૬ ગુણક, તદ્વૈપરીત્યે તેથી વિપરીત હોય તો શરાઃ ૫ ગુણક, સામ્યે સરખા ગણમાં ષટ્-૬-ગુણક, અસ્તપપૂરુષઃ રાક્ષસ ગણ-

પુરુષનો હોય સુરવધૂઃ દેવ ગણુની કન્યા હોય તો અત્ર એમાં **एककः** ૧-ગુણુક, અન્યત્ર અન્ય ગણુમાં **खम्-०-गुणुक**, ॥ ૧૧ ॥

—**यदि जे दुष्कूटे दुष्कूटमां- योनिमैत्रम्** યોનિની મૈત્રી હોય, અવલા સ્ત્રી દૂરમ્ દૂર હોય (તદા) ત્યારે **अभोधयः** ૪- ગુણુક લેવા, નો ચેત ન હોય તુ તો **खम्-०-गुणुक**, અનયોઃ આ એમાંથી યદા ત્યારે **एकम्-એક** હોય તદા ત્યારે મૂઃ ૧-ગુણુક, હહ અહિ **मांड्यैक्यके** નક્ષત્રનું ૧-ચરણ હોય તો, **खम् गुणः-०-गुणुक**, સત્કૂટે સાર ફૂટ હોય વરદૂરતા નૃક્ષર હોય મરિપુતા યોનીની શત્રુતા હોય તો- **षट्-६-गुणुक**, મિત્રરાશ્યૈકમે બેઉની રાશિઓ બુદ્ધી-ને નક્ષત્ર એક હોય ત્યારે **पंच-५-गुणुक**, અન્યત્ર બીજા સત્કૂટકે સારા ફૂટમાં- **गिरयः ७- गुणुक**, અથ ત્યાર પછી નાહિમેદ બુદ્ધી નાદી હોય તો-**गजाः ८-गुणुक** લેવા, ॥ ૧૨ ॥

॥ વર્ણુ ॥

૧૦-ભાવાર્થ—વર ને કન્યા બેઉના એકજસરખા વર્ણુહોય, અથવા વરનો વર્ણુ ઉંચો હોય, તો-૧-ગુણુક આપે, ને તેમ ન હોય તો કંઈજ ગુણુક આપે નહિ,

વશ્ય—વરકન્યામાંથી એકની રાશિ. વશ્ય, અને બીજાની ભક્ષ્ય હોય તો. તેનો-**०॥-गुणुक**, બેઉની રાશિઓ મિત્ર હોય. અથવા બેઉની એકજ રાશિ હોય તો-૨-ગુણુક, એકની વેરવાળી (શત્રુ.) અને બીજાની ભક્ષ્ય રાશિ હોય તો-**०-गुणुक**. અને એકની શત્રુને બીજાની વશ્ય રાશિ હોય તો તેનો-૧-ગુણુક જાણવો,

તારા—વરને કન્યા બેઉની તારા સારી હોય તો-૩-એકની સારીને એકની ખરાબ હોય તો-૧૥-અને બેઉની તારાઓ ખરાબ હોય તો-**०-गुणुक** જાણવો,

યોની—યોનીમાં^૧ ઘણીમિત્રતા હોયતો-૪-સાધારણ મિત્ર

ટીપ્—૧—યોનિઓ બધી મલીને ૧૪ છે, તેમાં વર કન્યાની એક જાતની યોનિ હોય તો અતિ મિત્ર થાય છે, ૧ તેમાં કેટલાએક બંનેની કુતરાની યોની હોય તો તેને અતિ મિત્ર ગણુતા નથી, પણ ગ્રંથકારનો મત પોતે બતાવેલા વેર શિવાયની ક્રાંધિણુ જાતની બંનેની એક યોનિ હોય તો તેને અતિ મિત્રજ જાણવી, કારણ કે કુતર બીજા અજાણ્યા કુતરા સાથે વેર રાખે છે, પરંતુ પોતાની સ્ત્રી પ્રજા કે હુમ્મેશાં સાથે રહેનાર બીજા કુતરા સાથે વેર રાખતું નથી, તેથી વરકન્યાની કુતરાની એકજ યોનિ હોય તો પણ અતિ મિત્ર જાણવી,

હોય તો-૩-સાધારણ શત્રુ હોય તો-૧-મિત્ર પણ ન હોય ને દુશ્મન પણ ન હોય તો-૨-અને ઘણું વૈર હોય તો-૦-ગુણક જાણવો,

॥ મૈત્રી ॥

૧૧ ભાવાર્થ—ખેડની રાશિઓનો એકજ સ્વામી હોય, અથવા ખેડની રાશિઓના સ્વામી એક બીજાને મિત્ર હોય તો-૫-એક મિત્રને બીજા સમ હોય તો-૪-એકની રાશિનો સ્વામીસમ ને બીજાનો શત્રુ હોય તો-૦-એક મિત્રને બીજા શત્રુ હોય તો-૧-ને ખેડના સમ હોય તો-૩-અને બંને શત્રુ હોય તો-૦-ગુણક જાણવો,

ગણુ—દેવ ગણનો વર અને માણસ ગણની કન્યા હોય તો ૬-દેવ ગણની કન્યાને માણસ ગણનો વર હોય તો-૫-ખેડના એકજ ગણ હોય તો-૬-રાક્ષસ ગણનો પુરૂષ ને દેવ ગણની કન્યા હોય તો-૧-અને એ શિવાયના ગણ હોય તો-૦-ગુણક જાણવો,

॥ કૂટ. ॥

૧૨ ભાવાર્થ—દુઃકૂટ એટલે નઠાડું કૂટ હોય. પણ એક બીજાની યોનિમાં મિત્રતા હોય. અને સ્ત્રી દૂર હોય તો-૪-ને દુઃકૂટમાં યોનિ-મૈત્રી-ને સ્ત્રીદૂર ન હોય તો-૦-દુઃકૂટમાં-યોનિમિત્રતા-કે સ્ત્રીદૂર બેમાંનું-એક હોય તો-૧-સત્કૂટ હોય પણ-ખેડનાં નક્ષત્ર એક હોય-ને તેના એકજ ચરણમાં જન્મ હોય તો-૦-સાડું કૂટ હોય તો-૭-સત્કૂટ હોય પણ નૃદૂર હોય ને ખેડની યોનિઓ-શત્રુ હોય તો-૬-ગુણક જાણવો,

નાડી—ખેડની જુદેજુદી નાડી હોય તો-૮-એકજ નાડી હોય તો-૦-ગુણક જાણવો, -એ પ્રમાણે ગુણક મેળવી બધાનો સરવાળો કરવો, તે જો-૧૮ થી વધારે આવે તો રાશ સારી જાણવી, એ રીતે સારી રાશ આવે તો પછી વર્ણ ઉઘો, કે રાક્ષસને માણસ ગણ, કે બીચાબાડ, કે ષડયજ્ઞ હોય, કે ખેડની નાડી એક હોય તો પણ રાશ સારી જાણવી.

૧—વિં ૫૦ ના ત્રીજા શ્લોકમાં આ ગ્રંથકારે જે શત્રુતા બતાવી છે, તેને અતિ શત્રુતા જાણવી, એટલે તેનો ગુણક શૂન્ય જાણવો,

(પ્રાચીન વિદ્વાનોના મતથી વર્ગ કૃત)

મુ-ર્ચિ-—અકચટતપયશ્રવર્ગઃસ્વર્ગેશમાર્જારસિંહશુનામ્ ।

સર્પાસ્ત્રમૃગાવોનાં નિજપંચમૈરિણામઘૌ (૧૩)

અર્થ—ગરુડ, બિલાડો, સિંહ, કુતરો, સર્પ, ઉંદર, હરિણ, અને બકરો, આ પ્રમાણે અનુક્રમે-અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય, અને શ-ના ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના વર્ગો છે, જેમકે ગરુડનો-અવર્ગ, વિગેરે પોતાના વર્ગથી પાંચમો વર્ગ શત્રુ બાણવો, (૧૩)

(કોટક.)

(વૈરચક.)

ગરુડ	અ—ક—કા—એ.	મૃગ	સિંહ.
માર્જાર	ક—ખ—ગ—ધ—હ	ઉંદર	બિલાડી.
સિંહ	ચ—છ—જ—ઝ—ઞ	સાપ	ગરુડ.
સ્વાન	ટ—ઠ—ડ—ઢ—ણ	કુતરો	બકરો.
સર્પ	ત—થ—દ—ધ—ન		
મૃષક	પ—ફ—બ—ભ—મ		
મૃગ	ય—ર—લ—વ—૦		
મેષ	શ—ષ—સ—હ—૦		

(એકરાશિ-નક્ષત્રના-ક-યાવરનો વિચાર.)

—રાશ્યૈક્યે ચેન્દ્રિભમૃસં દ્વયોઃસ્યાન્નક્ષત્રૈક્યે રાશિયુગ્મં તથૈવ ।

નાડીદોષો નો ગણનાં ચ દોષો નક્ષત્રૈક્યે પાદભેદે શુભં સ્યાત્(૧૪)

અર્થ—વરને કન્યાની રાશી એકને નક્ષત્ર બુદ્ધિ હોય, તેમજ નક્ષત્ર એક અને રાશિ બુદ્ધિ હોય, તેમજ નક્ષત્ર એક હોય-અને ચરણ બુદ્ધિ હોયતો-તેઓને દુષ્ટગણ અને નાડી દોષ નથી —(૧૪)

(ચોખ્ખા મંગલની સમજ)

પીયૂષધારા—છમે વ્યયે ચ પાતાલે જામિત્રે ચાષ્ટમે કુજે ।

કન્યા મર્તુર્વિનાશાય મર્તા કન્યાવિનાશદઃ (૧૫)

ટીપ-૧—જીને ઉપલા સ્થાનોમાં-મંગલ હોયતો-ધાર્દીએ-મંગલ કહે છે, અને તે પ્રમાણે પુરૂષને હોયતો-પાઘડીએ-મંગલ કહેવાય છે, -પારસી કામમાં-જન્મ પત્રિકાને ટપકો કહે છે, તેમની-જન્મ પત્રિકામાં-ઉપલા સ્થાને મંગલ હોયતો-મંગલવારો ટપકો કહે છે, અને કાષ્ઠપણ કામમાં-ઉપલા સ્થાને શિવાયના સ્થાનમાં-મંગલ હોયતો-ચોખ્ખા જન્મભાક્ષર કહે છે.

અર્થ—જીની જન્મ કુંડલીમાં-લગ્નમાં, ચોથે, સાતમે, આઠમે, અને આરમા સ્થાનમાં, મંગલ-રહેલો હોયતો-જી પતિના નાશ કરે છે, તેમજ પુરૂષની જન્મ કુંડલીમાં-તે પ્રમાણે હોયતો પુરૂષ-જીનો નાશ કરે છે, (૧૫)

જામિત્રે ચ યદા સૌરિર્લગ્ને વા હિબુકેઽપિ વા ।

દ્વાદશે નિધનેવાપિ ભૌમદોષો ન વિદ્યતે (૧૬)

અર્થ—જન્મકુંડલીમાં—૧-૪-૭-૮-૧૨—માસ્થાનમાં શનિ હોય તો ઉપર કહ્યા મુજબ મંગલના દોષનો નાશ થાય છે. (૧૬)

(મંગલનો પરિહાર)

મુ-સિં-૦- અજે લગ્ને વ્યયે ચાપે પાતાલે વૃશ્ચિકે તથા ।

ચૂને મીને ઘટે ચાર્ણે ભૌમદોષો ન વિદ્યતે (૧૭)

અર્થ—લગ્નમાં મેષરાશ્મિનો, ચોથેવૃશ્ચિકનો, સાતમેમીનનો, આઠમે કુંભનો, અનેઆરમેધનનો મંગલહોયતો તે મંગલનો દોષ લાગતો નથી. (૧૭)

વૃષ્ટિવિજય-૦-સવલે ગુરૌ ભૃગૌ વા લગ્ને જુનગેઽપિવાયવા ભૌમે ।

વક્રિણિ નીચારિગૃહસ્થે વાર્કસ્થેઽપિવા ન કુજદોષાઃ (૧૮)

અર્થ—ગૃહ અલવાન હોય, શુક્ર લગ્ને કે સાતમે હોય, અથવા મંગળ વક્રનો નીચનો. શત્રુના ઘરમાં રહેલો કે અસ્તનો હોય, તો તે મંગલનો દોષ નથી; (૧૮)

(મંગલના દોષનો શનિથી પરિહાર.)

માર્કંડેયપુરાણે—વાલવૈધવ્યયોગેઽપિ કુંભદ્રુપ્રતિમાદિભિઃ ।

કૃત્વા લગ્નં રહઃપશ્ચાત્કન્યોદ્વાદ્યેતિ ચાપરે (૧૯)

અર્થ—છોકરીનો બાલરંડ થવાનો યોગ હોય તો, પરણતા પહેલાં તેના માતૃપિતાએ કુંભ પીપળા અને વિષ્ણુની પ્રતિમા સાથે. પહેલું લગ્ન કરીને પછી પુરૂષની સાથે લગ્ન કરવું, (૧૯)

(વિષ કન્યા યોગ.)

જાતકાલંકારઃ—અર્થ—એ શુભગ્રહ લગ્ને, એક પાપગ્રહ દસમે, અને એ પાપગ્રહ છઠે હોય તો પણ વિષકન્યા^૨ જાણવી,

(વિષ કન્યા યોગનો ભંગ.)

અર્થ—વિષકન્યા યોગ થયો હોય પણ લગ્નથી સાતમાનો સ્વામી અથવા ચંદ્રથી સાતમાનો સ્વામી કે શુભગ્રહ સાતમા સ્થાનમાં હોય તો વિષકન્યા યોગનો ભંગ થાય છે. અર્થાત્ વિષકન્યા^૨ જાણવી નહિ,

ટીપ-૧-બીજા વિષકન્યાના યોગો આજ પ્રકરણના શ્લોક-૪૬-માં જોવાથી જાણીશ,

॥ વર્ણથી નાડી સુધીનાં આઠ કોષ્ટકોપરથી જુદે જુદા વર્ણાદિકના ગુણક કહાડવાની રીત, ॥

વર્ણાદિકના ગુણક જાણવા માટે પ્રથમ વરઅનેક-યાનો કયા નક્ષત્રના કયા ચરણમાં. (પાયો અથવા નક્ષત્રનો ચોથો ભાગ.) જન્મ થયો છે, તે જાણવું જરૂરનું છે, તો તે જાણવા માટે તે એકીના જન્મના નક્ષત્રોનું. સર્વક્ષ કરવું, અને તેમના જન્મની ઇષ્ટધરી અને જન્મ નક્ષત્ર પરથી ગતેષ્ટ કરવું જોઈએ, તે સર્વક્ષ અને ગતેષ્ટની રીત; અમો તરફથી પ્રગટ થયેલા (જ્યોત્ ૦ ક૦) ગ્રંથના પ્રથમ પુસ્તક ગણિત વિભાગ આવૃત્તિ પહેલીના પૃષ્ઠ-૧૦૨-થી-૧૦૮-સુધીમાં ઉદાહરણ સાથે આપેલી છે તે જોવી, ।

॥ નક્ષત્રના ચરણ જાણવાની રીત. ॥

સર્વક્ષની ધરીપલોને ચારે ભાગતાં ઘટયાદિક જેલગ્ધ આવે, તેટલી ધરી પણ તે નક્ષત્રના એક ચરણની થાય,

ઉદાહરણ—વરના જન્મ નક્ષત્ર હસ્તનું સર્વક્ષ ઘટયાદિ-૫૮-૨૪-છે, તેને ચારે ભાગતાં ઘટયાદિ-૧૪-૫૧, તે એક ચરણનું ઘટયાદિ થયું, । અને કન્યાના નક્ષત્ર પુષ્યનું સર્વક્ષ ઘટયાદિ-૬૨-૧૨-છે, તેને ચારે ભાગતાં ઘટયાદિ-૧૫-૩૪, તે એક ચરણની ધરીપલ થઈ, ।

॥ ગતેષ્ટ ઉપરથી નક્ષત્રના કયાચરણમાં જન્મ થયો તે જાણવાની રીત ॥

ઉપર પ્રમાણ—આવેલા નક્ષત્રના એક ચરણની ધરીપલ જેટલું ગતેષ્ટ હોય, ત્યાં સુધીમાં જન્મ થયો હોય, તો પહેલાચરણમાં; । અને એક ચરણની ધરીપલ કરતાં ગતેષ્ટ વધારે હોય તો તે એક ચરણની ઘટયાદિને બમણી કરતાં જેટલી ઘટયાદિ થાય, તેટલું ગતેષ્ટ હોય તો બીજા ચરણમાં, । અને તેથી વિશેષ ગતેષ્ટ હોય તો; ચરણની ઘટયાદિકને ત્રણ ગુણતાં જે ઘટયાદિ થાય, તેટલું ગતેષ્ટ હોય તો ત્રીજા ચરણમાં, । અને તેથી વિશેષ હોય તો ચોથા ચરણમાં થયો એમ જાણવું, ।

ઉદાહરણ—વરના જન્મનક્ષત્ર ઉપરથી ગતેષ્ટ અને ઉપર પ્રમાણ વરના હસ્ત નક્ષત્રના એક ચરણની ઘટયાદિ-૧૪-૫૧-છે, અને હસ્ત નક્ષત્ર બેડું તે વખતથી વરનો જન્મ થતા સુધીમાં ઘટયાદિ-૨૪-૧૫-છે, (ગતેષ્ટ હસ્તનું એટલે હસ્ત નક્ષત્રના એક ચરણની ઘટયાદિ કરતાં ગતેષ્ટની ઘટયાદિ-૨૪-૧૫-વધારે છે, માટે એક ચરણની ઘટયાદિને બમણી કરતાં ઘટયાદિ-૨૮-૪૨-થયા, તે એચ-રણની ઘટયાદિ કરતાં ગતેષ્ટ ઓછું છે, માટે તે ગતેષ્ટ પહેલા ચરણથી વધારે

તે ખીન્ન ચરણથી ઓછું હોવાથી ખીન્ન ચરણમાં વરનો જન્મ થયો છે. એમ જાણવું, ।

ઉ૦—કન્યાના જન્મ નક્ષત્ર ઉપરથી ગતેષ્ટ અને ઉપર પ્રમાણે કન્યાના પુખ્ત નક્ષત્રના એક ચરણની ઘટયાદિ-૧૫-૩૪-છે, જે ખીન્ન ચરણની ઘટયાદિ ૧૫-૩૪-કરતાં ગતેષ્ટની ઘટયાદિ વધારે છે, મારે એક ચરણની ઘટયાદિને ત્રણ ઘણા કરતાં ઘટયાદિ-૪૬-૪૨-થઈ, તે ત્રણ ઘણી ઘટયાદિ કરતાં ગતેષ્ટ ઓછું છે, તે એક ચરણની ઘટયાદિને અમણી કરતાં. ઘટયાદિ-૩૧-૮-થઈ, તે ઘટયાદિ કરતાં ગતેષ્ટની ઘટી-૪૦-ને-પણ-૩-છે, તેથી એ ચરણની ઘટયાદિ કરતાં. વધારે હોવાથી પુખ્ત નક્ષત્રના ત્રીજા ચરણમાં કન્યાનો જન્મ થયો એમ જાણવું, ।

(મોટા કોષ્ટક ઉપરથી વર્ણના ગુણક કહાડવાની રીત.)

વર્ણના કોષ્ટકમાં ઉપલી આબુએ વરનું અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્ર ચરણ સહિત લખેલું છે. વરનો જે નક્ષત્રને જે ચરણ હોય તે કયા કોઠામાં છે તે શોધી કહાડવું. તેજ પ્રમાણે કોઠાની શરૂઆતથી ડાબી આબુએ નીચે નીચે કન્યાના અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રો ચરણ સહિત લખેલાં છે. અને કન્યાનું નક્ષત્રને તેનો ચરણ કયા કોઠામાં છે તે જોવું. હવે વરના નક્ષત્રનો કોઠો અને કન્યાના નક્ષત્રનો કોઠો એ બેઉ નક્ષત્રના કોઠાઓનું એકઠું થવું કર્ષ જગ્યાએ થાય છે તે જોવું. બન્નેના કોઠાનું એકઠું થવું જ્યાં થાય ત્યાં જે આંક લખેલો હોય તે આંક જેટલો ગુણક, વર કન્યાના વર્ણનો આવ્યો એમ જાણવું.

(વર્ણના કોષ્ટકપરથી વર્ણના ગુણકનું ઉદાહરણ.)

વર્ણના કોષ્ટકમાં જોતાં પુરૂષના નક્ષત્ર હસ્ત આગળ જ્યાં ચોકડીનું નીશાન કરેલું છે. તે કોઠામાં છે. અને કન્યાનું નક્ષત્ર પુખ્ત, કન્યાના નક્ષત્રો તરફ જ્યાં ચોકડી કરેલી છે તે કોઠામાં છે. પુરૂષના ચોકડીવાલા કોઠાથી નીચે ઉતરતાં અને સ્ત્રીના નક્ષત્રથી જમણી આબુ તરફ જતાં પુરૂષ અને સ્ત્રીના બન્ને કોઠા એકઠા થાય છે ત્યાંપણ ચોકડી કરેલી છે અને તે કોઠામાં (સુન) મુકેલી છે જેથી વર કન્યાના વર્ણનો ગુણક શૂન્ય છે એમ જાણવું.

॥ વર કન્યાના વશ્યનો કોષ્ટકપરથી ગુણક કહવાની રીત ॥

વર્ણની માફક વશ્યમાં પણ વરનું નક્ષત્ર તે ચરણનો કોઠો શોધવો તેજ પ્રમાણે કન્યાના નક્ષત્રના ચરણનો કોઠો શોધવો અને તે બન્ને કોઠાઓને મેળવતાં જ્યાં એકઠા થાય તે કોઠામાં જે આંક લખેલો હોય તે આંકની સંખ્યાનો ગુણક વરકન્યાના વશ્યનો આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી વરકન્યાના વરયતું ઉદાહરણ ॥

વરયના કોષ્ટકમાં વર્ણની માફક પુરુષના હસ્ત નક્ષત્ર આગલ ચોકડી અને સ્ત્રીના પુખ્ત નક્ષત્ર આગળ ચોકડી કરેલી છે. પુરુષના નક્ષત્રથી નીચે ઉતરતા અને સ્ત્રીના નક્ષત્રથી જમણી બાજુ જતાં ત્યાંપણ ચોકડી કરેલી છે. તે ચોકડી વાળા ખાંનામાં ૦૧ (અડધો) લખેલો છે તેથી વર કન્યાના વરયનો ગુણક ૦૧ (અડધો) આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટકપરથી તારાના ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણે તારાના કોષ્ટકમાં વરકન્યાના નક્ષત્રોનાં ચરણના કોઠા શોધવા અને તે કોઠા જ્યાં એકઠા થાય તે કોઠામાં લખેલા અંકની સંખ્યા જોડેલો અંક તારાના ગુણકનો જાણવો.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી તારાના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

ઉપર પ્રમાણે વરના નક્ષત્ર આગળ તેમ કન્યાના નક્ષત્ર આગળ અને તે એ કોષ્ટકોનું જ્યાં એકઠું થવું થાય છે. ત્યાં આગળ એમ ત્રણ કોષ્ટકો ચોકડીની નીશાની છે. તે સ્ત્રી પુરુષના નક્ષત્રોની ચોકડીઓના કોઠાથી બન્ને કોષ્ટકોનું એકઠું થવું થયું. ત્યાંની ચોકડીવાલા કોષ્ટકમાં ૧૧ (દોઢ) લખેલો છે તેથી વર કન્યાના તારાનો ગુણક ૧૧ આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી યોનીના ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણે વર કન્યાના નક્ષત્ર ચરણોના બન્ને કોઠાઓ યોની કોષ્ટકમાં જ્યાં એકઠા થાય ત્યાં તે યોનીનો ગુણક જાણવો.

॥ કોષ્ટકપરથી યોનીના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

વર કન્યાના નક્ષત્રો આગળ યોનીના કોષ્ટકમાં ચોકડી કરેલી છે. ત્યાંથી બન્ને કોઠા જ્યાં એકઠા થાય છે. ત્યાં ચોકડીવાલા ખાંનામાં ૩ (ત્રણ) લખેલા છે માટે યોનીના ગુણક ૩ (ત્રણ) આવ્યા એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી મૈત્રીના ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણે મૈત્રીના કોષ્ટકમાં બેઉના નક્ષત્ર ચરણના કોઠાઓનું એકઠું થવું જ્યાં થાય તે કોઠાનો અંક મૈત્રીના ગુણકનો જાણવો.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી મૈત્રીના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

એજ પ્રમાણે મૈત્રીના કોષ્ટકમાં વર કન્યાના નક્ષત્ર આગળ ચોકડી છે અને ત્યાંથી બન્ને કોઠા જ્યાં એકઠા થાય છે ત્યાં ચોકડીના નીશાનીવાલા કોઠામાં ૧ (એક) કરેલો છે જોથી મૈત્રીનો ગુણક ૧ (એક) આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી ગણના ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણ નક્ષત્ર ચરણાપરથી ગણતાં કોષ્ટકમાં જ્યાં ખેડના કોઠાઓ એકઠા થાય ત્યાં લખેલો અંક ગણના ગુણકનો અંક જાણવો.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી ગણના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

ગણના કોષ્ટકમાં પણ વર કન્યાના નક્ષત્રો આગળ અને એ નક્ષત્રોથી નક્ષત્રોત્તરી લીટીઓનું જ્યાં સાથે એકઠું થવું થાય છે ત્યાં ચોકડી કરેલી છે. અને તે કોષ્ટકમાં-૬-(૭) લખેલા છે તેથી ગણનો ગુણક-૬-(૭) આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી કૂટનો ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણ નક્ષત્ર ચરણાપરથી કૂટના કોષ્ટકમાં જ્યાં ખેડના કોઠાઓ એકઠા થાય ત્યાં લખેલો અંક કૂટના ગુણકનો અંક જાણવો.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી કૂટના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

વરના નક્ષત્ર આગળ અને કન્યાના નક્ષત્ર આગળ પણ ચોકડી છે. તે ખત્રેના કોષ્ટકો જ્યાં એકઠા થાય ત્યાં પણ ચોકડી છે. તે ચોકડીના ખાંનામાં-૭-(સાત) કરેલા છે. તેથી કૂટના ગુણક-૭-(સાત) આવ્યો એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી નાડીના ગુણક કહાડવાની રીત ॥

એજ પ્રમાણ નક્ષત્રોત્તરી ચરણા પરથી નાડીના કોષ્ટકમાં જ્યાં ખેડના કોઠાઓ એકઠા થાય ત્યાં લખેલો અંક નાડીના ગુણકનો અંક જાણવો.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી નાડીના ગુણકનું ઉદાહરણ ॥

વર કન્યાના નક્ષત્રો આગળ ચોકડીની નીચાની છે. વરના નક્ષત્રની ચોકડીની નીચાનીથી નીચે ઉતરતાં અને કન્યાના નક્ષત્રની ચોકડીની નીચાનીવાલા કોઠાથી જમણી તરફ જતાં વર અને કન્યાના કોઠાનું જ્યાં એકઠું થવું થાય છે. ત્યાં ચોકડી કરેલી છે. તે ખાંનામાં-૮-(આઠ) લખેલા છે. તેથી વર કન્યાના નાડીના ગુણક-૮-(આઠ) આવ્યો એમ જાણવું.

॥ વર્ણથી નાડી સુધીના ગુણક ઉપરથી ગુણૈક્ય કહાડવાની રીત ॥

ઉપર પ્રમાણ વર્ણથી નાડી સુધીના આવેલા ગુણકનો સરવાળો કરવાથી આવેલા અંકની સંખ્યા જોઈકું ગુણૈક્ય આવ્યું એમ જાણવું.

॥ વર્ણથી નાડી સુધીના ગુણક ઉપરથી ગુણૈક્યનું ઉદાહરણ ॥

વર્ણથી અનુક્રમેનાડી સુધીના ગુણકોનો સરવાળો કરતાં-૨૭-(સત્તાવીસ) થાય છે તે વર્ણથી નાડી સુધીનું ગુણૈક્ય આવ્યું એમ જાણવું.

॥ કોષ્ટક ઉપરથી ગુણૈક્ય કહાડવાની રીત ॥

વર્ણાદિકની માફક સ્ત્રી પુરુષના નક્ષત્રોના ચરણા પ્રમાણે ગુણૈક્યના કોષ્ટકો શોધતાં તે બન્નેના કોષ્ટકોનાં જ્યાં મેલાપ થાય ત્યાં જે અંક લખેલો હોય તે અંક વર્ણથી નાડી સુધીના દરેકના ગુણકનું ઐક્ય આવ્યું એમ જાણવું અને તેને ગુણૈક્ય કહે છે.

॥ વગર ગુણકોએ કોષ્ટકપરથી ગુણૈક્ય કહાડવાનું ઉદાહરણ ॥

વર્ણાદિકના કોષ્ટકોની માફક વરના નક્ષત્ર આગળ તેમજ કન્યાના નક્ષત્રની આગળ ગુણૈક્યના કોષ્ટકમાં ચોક્કડીઓનું નીશાન કરેલું છે. તે ચોક્કડીઓવાળા બન્ને કોષ્ટકોનું જ્યાં એકઠું થવું થાય છે. તે કોષ્ટકમાં-૨૭-(સત્તાવીસ) લખેલા છે. તે પરથી વર્ણથી નાડી સુધીના દરેક ગુણકનું ગુણૈક્ય-૨૭-(સત્તાવીસ) આવ્યું એમ જાણવું.

॥ વર્ણ. વશ્ય. તારા. યોનિ. મત્રી. ગણ. કૂટ. અને નાડી એ આઠેના જુદે જુદા ગુણક કહાડવાના કોષ્ટકો પ્રથમ બતાવ્યાં છે. તેમજ તે આઠેના ગુણક પ્રમાણે નવમું કોષ્ટક તે ગુણક આઠેના ગુણકોનું ઐક્ય એટલે ગુણૈક્ય કહાડવાનું પણ કોષ્ટક આપેલું છે. છતાં તેથી પણ વધારે સુગમતાને માટે જુદે જુદા કોષ્ટકો નહિ જોતાં એકજ કોષ્ટકમાં જોવાથી આઠેના ગુણકને ગુણકથી આવેલું ગુણૈક્ય ને સર્વે કોષ્ટક ઉપરથી સહેલાઈથી આવી શકે તેની રીત નીચે મુજબ છે. ॥

વર્ણથી નાડી સુધીના કોષ્ટકોની માફક વરના નક્ષત્રો અને ચરણ, કોષ્ટકમાં સીધી લીટીએ ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ તરફ લખેલાં છે. અને કન્યાના ઉપરથી નીચે જતી લીટીએ કોષ્ટકમાં-અ-એટલે-અશ્વિની-અને-ભ-એટલે-ભરણી-નક્ષત્ર લખેલું છે. તેવીજ રીતે ઉપલી બાજુએ વરના નક્ષત્ર અને ચરણ, અને નીચેની બાજુએ કન્યાના નક્ષત્રો અને ચરણ, નીચે નીચે અનુક્રમે કોષ્ટકોમાં લખેલાં છે. તે પ્રમાણે ઉપલા કોષ્ટકોથી વરનું નક્ષત્ર અને ચરણ કયા કોષ્ટકમાં છે તે જોવું અને નીચલા કોષ્ટકોમાંથી કન્યાનું નક્ષત્રને ચરણ કયા કોષ્ટકમાં છે. તે જોવું. એ બન્ને કોષ્ટકો પ્રથમના કોષ્ટકની માફક જ્યાં આગળ એકઠા થાય તેના નીચેના નવે ખાંનામાં અનુક્રમે પહેલો વર્ણ, તે પછી વશ્ય, તે પછી તારા, તે પછી યોનિ-મત્રી-ગણ-કૂટ અને નાડીના એક પછી એક અનુક્રમે ગુણક મુકેલા છે. એમ જાણવું. અને છેલ્લા નવમા ખાંનામાં તે સર્વે ગુણકનો સરવાળો એટલે ઐક્ય મુકેલું છે. એમ જાણવું. એ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષના નક્ષત્રો અને ચરણો પ્રમાણે બેઉના કોષ્ટકોનું જ્યાં મલકું થાય, તેના નીચે લખેલાં નવે વાનાં

સહેલાઈથી આવી શકે છે. એટલે ગુણક અને ગુણૈક્ય વિના પ્રયાસે આ કોષ્ટક-પરથી જોઈ શકાય છે.

ગુણકોના ઉદાહરણને માટે વરની રાશિ કન્યા, અને તેનો સ્વામી બુધ, નક્ષત્ર હસ્ત, અને ચરણ ચોથામાં જન્મ થયો છે. જ્યારે કન્યાની રાશી કર્ક, સ્વામી ચંદ્ર, નક્ષત્ર પુષ્ય, અને ચરણ બીજામાં જન્મ થયો છે. એ બન્ને વર કન્યાના નક્ષત્ર અને તેના ચરણપરથી ગુણક અને ગુણૈક્યના ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે.

ક-ન-૨૪-વાળા પૃથ્વિમાં-વરનું નક્ષત્ર હસ્ત, અને તેજ પૃથ્વિમાં કન્યાનું નક્ષત્ર પુષ્ય, એ બેજી આગળ ચોકડી કરેલી છે. તે હસ્તની નીચે જાતરતી લીટીને પુષ્યનીજમણી બાજુ જતી લીટી જ્યાં એકઠી થાય છે ત્યાં વર્ણાદિક આઠ કોષ્ટકમાં મલી આઠ ચોકડીયો કરેલી છે તે જોતાં વર્ણનો ગુણ-૦-વશ્યનો-૦૧-તારાનો ૧૧-ચોનીના-૩-મૈત્રીનો-૧-ગણના-૬-કુટના-૭-ને નાડીના-૮-એમ વર્ણથી નાડી સુધીના જુદે જુદા ગુણક આવ્યા તેવીજ રીતે નવમા ખાનામાં તે દરેક ગુણકનું ગુણૈક્ય (સરવાળો-૨૭-મુકેલો છે.) એ પ્રમાણે ગુણકને ગુણૈક્ય એકી વખતે પ્રથક પ્રથક નીકળી શકે છે.

ગુણક (દોકડા) કહાડવાનું ઉદાહરણ—વરની રાશિ કન્યા, સ્વામી-બુધ, નક્ષત્ર હસ્ત, ચરણ બીજે છે; અને કન્યાની રાશિ કર્ક, સ્વામી ચંદ્ર, નક્ષત્ર પુષ્ય, ચરણ ત્રાજે છે. તે ઉપરથી વર કન્યા અને બેઉનાં વર્ણ વિગેરે નીચે કોષ્ટકમાં લખ્યા મુજબ છે.

૧—કન્યાનો વર્ણ જંચો છે માટે તેનો ગુણક-૦-થયો, ૨—વરની રાશિ કન્યા મનુષ્ય છે, અને કન્યાની રાશિ કર્ક જળચર છે. તે મનુષ્ય અને જળચર રાશિ હોવાથી તેનો ગુણક ૦૧ થયો, ૩—વરની તારા, ૫-ખરાબ છે ને કન્યાની તારા, ૬-સારી છે. માટે તેનો ગુણક ૧૧ થયો, ૪—વરની ચોનિ ભેંશ, ને કન્યાની ચોનિ બકરો છે, તે બેઉ સાથે રહી શકે છે. માટે તેને સાધારણ મિત્રતા છે, તેથી તેનો ગુણક ૩, થયો. ૫—વરની રાશિના સ્વામી બુધની મૈત્રીમાં કન્યાની રાશિનો સ્વામી ચંદ્ર શત્રુ છે, માટે વરની મૈત્રીમાં શત્રુ, અને ચંદ્રમાં બુધ મિત્ર છે માટે કન્યાની મૈત્રીમાં મિત્ર છે; તે મિત્ર અને શત્રુ થવાથી તેનો ગુણક ૧ થયો. ૬—વરનો ગણદેવ, ને કન્યાનો પણ દેવગણ છે માટે બેઉના ગણ, એકજ હોવાથી તેનો ગુણક ૬, થયો. ૭—વર કન્યા પાસે ૧૧ અને કન્યા વર પાસે ૩, માત્ર છે. તેથી કુટ સાડ છે. ચોનિમાં વૈર નથી પણ તદ્દર છે, માટે તેનો ગુણક ૭, થયો. ૮—બેઉની નાડીઓ જુદેજુદી છે, તેથી તેનો ગુણક ૮, થયો. એ રીતે આવેલા વર્ણથી તે નાડી સુધિના ગુણકનો સરવાળો કર્યો તો

૨૭ ગુણક થયો. તેમાં ૧૮ ઉપર જેના ગુણક આવે, તેની રાશ સારી જાણવી. તો આ રાશ લણીજ સરસ છે, એમ જાણવું. ગુણક લાવવા માટે જાણના કોષ્ટક પ્રમાણે લખીને ગુણક મુકી તેનો સરવાળો કરવો.

વરની રાશિ કન્યા, સ્વામી બુધ, નક્ષત્ર હસ્ત, ચરણ ૪ થો.			નંદર.	કન્યાની રાશિ, કર્ક, સ્વામી ચં- દ્ર, નક્ષત્ર પુષ્ય, ચરણ ૨ જે.
૧	વર્ણ	વૈશ્ય	૦	આહાણ
૨	વશ્ય	મનુષ્ય	૦૧	જળચર
૩	તારા	૫	૧૧	૬
૪	યોની	ભેંશ	૩	અકરો
૫	મૈત્રી	શત્રુ	૧	મિત્ર
૬	ગણ	દેવ	૬	દેવ
૭	કૂટ	૧૧	૭	૩
૮	નાડી	આદ્ય	૮	મધ્ય
ગુણકનો સરવાળો			૨૭	

નાના કોષ્ટકો ઉપરથી
ગુણક (દોકડા)
લાવવાની રીત.

નીચે વર્ણ, વશ્ય, તારા, યોની, મૈત્રી, ગણ, કૂટ, નાડી, નાં કોષ્ટકો મુકેલાં છે. તેમાં ઉપલી જાણુ વરનાં અને નીચેની જાણુમાં કન્યાના વર્ણ વિગેરેથી જાણવું. તે વરના વર્ણ વિગેરેનો ઉભો કોઠો અને કન્યાના વર્ણ વિગેરેનો આઠો કોઠો જ્યાં એકઠો થાય, ત્યાં

લખેલા ગુણક મળેલા જાણવા. તેવી રીતે આઠ કોષ્ટકોમાં ગુણક લખને તેનું એકય કરવું. (સરવાળો કરવો) તો સહેલાઈથી આઠ વાંનાના ગુણક નીકળશે. ઉદાહરણ—વર્ણના કોષ્ટકમાં વરના વર્ણ, વૈશ્યની ઉભી અને કન્યાના વર્ણ, આહાણની આડી લીટી જ્યાં એકઠી થાય છે, ત્યાં ગુણક ૦ લખેલો છે. માટે વર્ણનો ગુણક ૦ થયો; વશ્યના કોષ્ટકમાં વર્ણની મનુષ્ય રાશિની ઉભી અને કન્યાની જળચર રાશિની આડી લીટી જ્યાં એકઠી થાય છે ત્યાં ગુણક ૦૧ લખેલો છે. તેથી વશ્યનો ગુણક ૦૧ થયો; તારા કોષ્ટકમાં ૫ અને ૬ ની ઉભી આડી લીટી જ્યાં એકઠી થાય છે ત્યાં ગુણક ૧૧ છે. માટે તારાનો ગુણક ૧૧ થયો; યોની કોષ્ટકમાં વરની યોની ભેંશની ઉભી, ને કન્યાની યોની અકરાની આડી લીટીઓ એકઠી થાય છે ત્યાં ૩ છે. માટે યોનીનો ગુણક ૩ થયો; મૈત્રી કોષ્ટકમાં વરની રાશિના સ્વામી બુધની ઉભી, અને કન્યાની રાશિના સ્વામી ચંદ્રની આડી લીટી જ્યાં મળે છે ત્યાં ૧ છે. માટે તેનો ગુણક ૧ થયો; ગણના કોષ્ટકમાં વરના ગણ દેવની ઉભી, અને કન્યાના ગણ દેવની આડી લીટી જ્યાં મળે છે, ત્યાં ૬ લખેલા છે. માટે ગણનો ગુણક ૬ થયો; કૂટના કોષ્ટકમાં વરની રાશિ કન્યા તેની ઉભી, અને કન્યાની રાશિ કર્કની આડી લીટી જ્યાં મળે છે, ત્યાં ૭ છે. માટે કૂટનો ગુણક ૭ થયો; નાડીના

કોષ્ટકમાં વરની નાડી આઘની ઉભી, અને કન્યાની નાડી મધ્યની આડી લીટીઓ ત્યાં મળે છે ત્યાં ૮ છે માટે નાડીનો ગુણક ૮ થયો. એ રીતે આવેલા ગુણક અનુક્રમે ૦-૦૧૧-૧૧-૩-૧-૬-૭-૮ નો સરવાળો કર્યો, તો ગુણક ૨૭ થયો.

વિશેષ ખુલાસો—ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે નીચે લખેલાં કોષ્ટકો ઉપરથી ગુણક જોવા પછી વર ને કન્યા બેઉની રાશિઓના સ્વામીઓ પરસ્પર મિત્ર હોય ને કૂટના ૭ ગુણક મળેલા હોય તો ગણના કોષ્ટકમાં ગમે તેટલા ગુણક હોય તે ન લેતાં ગણના ગુણક ૬ જાણવા. વર અને કન્યાની એક રાશિ અને નક્ષત્ર જુદાં હોય અથવા બેઉની રાશિ એક નક્ષત્ર એક ને ચરણ જુદાં હોય તો મૈત્રી, ગણું, અને નાડીના કોષ્ટકોમાંના ગુણક ન લેતાં મૈત્રીના ૫, ગણના ૬, અને નાડીના ૮ ગુણક જાણવા તથા નૃદ્વર હોય તો તે ખરાબ છે છતાં પણ શુભ જાણવું. કૂટના કોષ્ટકમાં ગુણક ૦ હોય પણ સ્ત્રી દ્વર હોય અને વર તથા કન્યાની યોનીમાં મિત્રતા હોય તો તેના ૪, ને યોનીમિત્રતા તથા સ્ત્રીદ્વર બેમાંનું એક હોય તો ૧, ને એક ન હોય તો ૦ તેમજ કોષ્ટકમાં ૭ ગુણક હોય પણ નૃદ્વર હોય ને બેઉની યોનીઓ શત્રુ હોય તો તેના ૬ ગુણક જાણવા તેમજ કોષ્ટકમાં ૭ ગુણક હોય પણ વર અને કન્યા બેઉનાં નક્ષત્ર એક હોય ને તેના એકજ ચરણમાં જન્મ હોય તો તેના ગુણક ૦ જાણવો.

વર્ય કોષ્ટક.						વર્ણ કોષ્ટક.					
વર	અ.	મા.	જ.	વ.	કી.	વર	બ્રા.	ક્ષ.	વૈ.	શૂ.	
કન્યા						કન્યા					
અ.	૨	૧	૧	૦	૧	બ્રા.	૧	૦	૦	૦	
મા.	૧	૨	૦	૧	૦	ક્ષ.	૧	૧	૦	૦	
જ.	૧	૦	૨	૧	૧	વૈ.	૧	૧	૧	૦	
વ.	૦	૦	૧	૨	૦	શૂ.	૧	૧	૧	૧	
કી.	૧	૦	૧	૦	૨						

નાડી કોષ્ટક.				ગણ કોષ્ટક.			
વર	આઘ	મધ્ય	અંત.	વર	દેવ	મનુષ્ય	રાક્ષસ
કન્યા				કન્યા			
આઘ	૦	૮	૮	દેવ	૬	૫	૧
મધ્ય	૮	૦	૮	મનુષ્ય	૬	૬	૦
અંત.	૮	૮	૦	રાક્ષસ	૦	૦	૬

વર		કન્યા	ધોડા	હાથી	બકરી	સાપ	મુતોરા	ચિલાડી	બેંદર	ગાય	ભેંસ	વાધ	હરિથુ	વાંદર	નોળાચો	સિંહ
રૂપિયો	૪	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
પાંચ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧
દાંડ	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૩	૦	૧	૩	૨	૨	૧

તારા કોષ્ટક.										મૈત્રી કોષ્ટક.							
વર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	વર	સૂ.	ચં.	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.
કન્યા										કન્યા							
૧	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩	સૂ.	૫	૫	૫	૪	૫	૦	૦
૨	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩	ચં.	૫	૫	૪	૧	૪	૧૧	૧૧
૩	૧૧	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૧૧	મં.	૫	૪	૫	૧૧	૫	૩	૧૧
૪	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩	બુ.	૪	૧	૧૧	૫	૧૧	૫	૪
૫	૧૧	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૧૧	ગુ.	૫	૪	૫	૧૧	૫	૧૧	૩
૬	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩	શુ.	૦	૧૧	૩	૫	૧૧	૫	૫
૭	૧૧	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૦	૧૧	૧૧	શ.	૦	૧૧	૧૧	૪	૩	૫	૫
૮	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩								
૯	૩	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૧૧	૩	૩								

॥१॥ वृत्तिः

[illegible]

ਨੰ. ੩ ਵਾਰ.

કુટુંબી.	વર.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	
		અ	ભ	ક	દ	ધ	ન	પ	મ	ય	ર	શ	સ	હ	વિ	શિ	અ	મુ	મુ	ઉ	ક્ર.	ક્ર.	ધ.	ધ.	ધ.	ધ.	ઉ.	ર.	
૧	અ.	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૨	ભ.	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૩	કુ.પે.૧	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૪	કુ.છે.૩	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૫	રે.	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૬	મુ.પે.૨	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૭	મુ.છે.૨	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૮	આ.	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૯	પુ.પે.૩	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૦	પુ.છે.૧	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૧	અ.	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૨	મ.	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૩	પુ.	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૪	કુ.પે.૧	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૫	કુ.છે.૩	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૬	કુ.	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૭	કુ.પે.૨	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩
૧૮	કુ.છે.૨	૧	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૩

ਜੰ. 3 ਦਿਲ.

[illegible]

નં. ૪ થી નિં.

[illegible]

नि.४ योनि.

[illegible]

નિં પ મેત્રી.

વર.	મેષ	વૃષભ	મિથુ.	કર્ક.	સિંહ.	કન્યા	તુલા.	વૃશ્ચિ.	ધન.	મકર.	કુંભ.	મીન.
ક.દ.	અભા	કુંકુરો.મું.પે.૩	મું.કું.૩	મું.કું.૩	મ.પૂ.૭	ઉ.હ.૭	ચિન્મ.૨.૭	ચિન્મ.૨.૭	મું.કું.૩	ઉ.આ.૭	પ્ર.શ.૩	ઉ.ર.
મેષ	પ.પ.૩	૩	ના.ના	૪	૪	ના.ના	૩	૫	૫	ના.ના	ના.ના	૫
ભ.	પ.પ.૩	૩	ના.ના	૪	૪	ના.ના	૩	૫	૫	ના.ના	ના.ના	૫
કૃત્તે.૧	પ.પ.૩	૩	ના.ના	૪	૪	ના.ના	૩	૫	૫	ના.ના	ના.ના	૫
કૃત્તે.૩	૩	૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
રો.	૩	૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મુ.પે.૨	૩	૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મુ.છે.૨	ના.ના	પ.પ.૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
આ.	ના.ના	પ.પ.૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મુ.પે.૩	ના.ના	પ.પ.૩	પ.પ.૩	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મુ.કું.૧	૪	૪	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મુ.૪	૪	૪	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
અ.	૪	૪	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
મ.	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
પૂ.	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
ઉ.પે.૧	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
ઉ.છે.૩	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
હ.	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
ચિ.પે.૨	ના.ના	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫
ચિ.છે.૨	૩	૩	૫	૫	૫	૫	૫	૩	૩	ના.ના	ના.ના	૫

२५१

[illegible]

ਮੁੱਢਲੀ

નાડીનું કોષ્ટક

ક-૧૫

ਸੰ. ੮-੧੯੯੯

[illegible]

ਸੰ. ੮੧।੩।

[illegible]

નં. ૯ ગુણિમ્.

[illegible]

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

श्री	अम	कुं	हो	श्री	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
श्री	अम	कुं	हो	श्री	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००

[illegible]

[illegible][illegible]

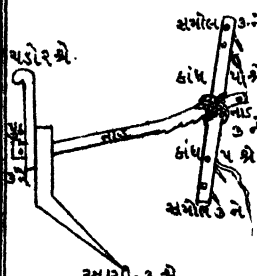
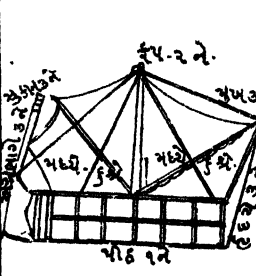
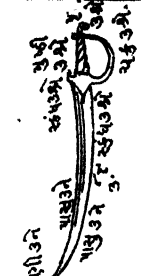
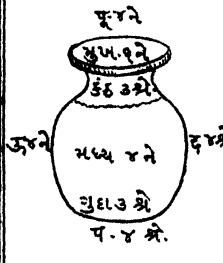

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

[illegible][illegible]

સુદૂત માર્તણ્ડ.

<p>ફલ ચક્ર.</p> <p>ચક્રોર શ્રે. સમોલ ૩ ને કાંધે ૫ શ્રે. સમોલ ૩ ને અણી ૩ શ્રે.</p>	<p>મોકા ચક્ર.</p> <p>કૃપ-૨ ને. મુખ ૩ મહી. ૫ શ્રે. મહી. ૫ શ્રે. મોક ૧ ને દિશ ચક્ર ૩ ને</p>	<p>ખડ્ગ ચક્ર.</p> <p>આણી ૩ ને સંપડ ૩ ને પાસ ૩ ને પાસ ૩ ને પાસ ૩ ને પાસ ૩ ને</p>																		
<p>કલશ ચક્ર.</p> <p>કૂચ ને મુખ ૧ ને કંઠ ૩ શ્રે. કૂચ ને મહી ૪ ને ગુદા ૩ શ્રે. પ. ૪ શ્રે.</p>	<p>વૃષભ ચક્ર.</p> <p>મસ્તક ૩ ને પીઠ ૩ શ્રે. ગાંધી ૫ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને</p>	<p>આશ્વ ચક્ર.</p> <p>ક. શ્રે. પીઠ ૩ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને પાંચ ૧૦ ૨ ને</p>																		
<p>૨૪ ચક્ર.</p> <p>મહી ૩ શ્રે. અ. ચાંધી ૩ ને કાંધે ૩ ને બેઠકા ૩ ને કાંધે ૩ ને</p>	<p>દિશા કાળ ચક્ર.</p> <table border="1" data-bbox="404 1185 631 1477"> <tr> <td>કા</td><td>૫</td><td>અ</td></tr> <tr> <td>કિ.</td><td>૨</td><td>૬.</td></tr> <tr> <td>વા. ચાં.</td><td>૫</td><td>ક. ની.</td></tr> </table>	કા	૫	અ	કિ.	૨	૬.	વા. ચાં.	૫	ક. ની.	<p>વાર પાશ ચક્ર.</p> <table border="1" data-bbox="694 1185 922 1477"> <tr> <td>કા</td><td>૫</td><td>અ.</td></tr> <tr> <td>કિ.</td><td>૨</td><td>૬.</td></tr> <tr> <td>વા. ચાં.</td><td>૫</td><td>ક. ની.</td></tr> </table>	કા	૫	અ.	કિ.	૨	૬.	વા. ચાં.	૫	ક. ની.
કા	૫	અ																		
કિ.	૨	૬.																		
વા. ચાં.	૫	ક. ની.																		
કા	૫	અ.																		
કિ.	૨	૬.																		
વા. ચાં.	૫	ક. ની.																		

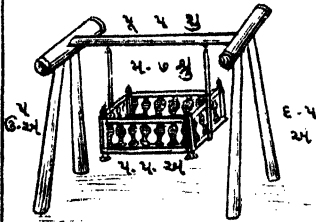
મુદ્દત માત્રા.

સમ શલાકા ચક્ર.	પંચ શલાકા ચક્ર.
<p>ક. રો. મૂ. આ. યુ. પૂ. અ.</p> <p>અ. યુ. ઊ. પૂ. મૂ. જ્યે. અ.</p>	

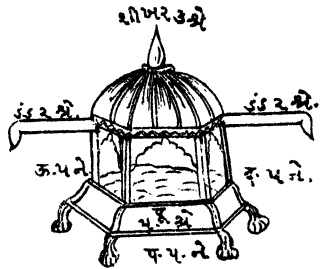
સમ શલાકા પાદ વેધ ચક્ર.	
------------------------	--

સુહૃત માર્તણ્ડ.

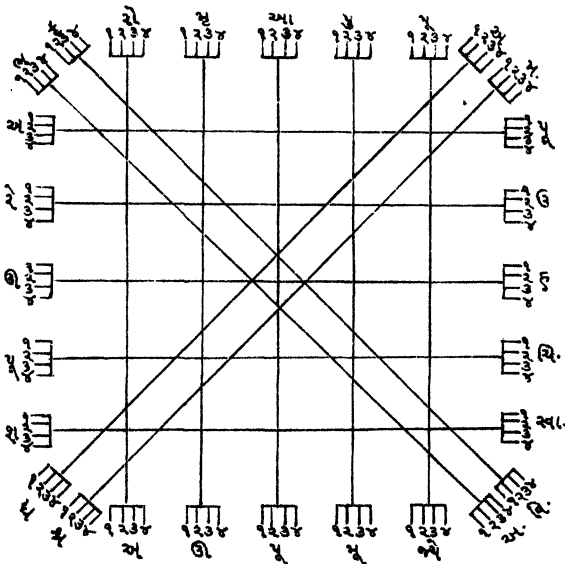
પારણાનું ચક્ર

પાલખીનું ચક્ર

પંચ શાસાકી પાદ વેદ્ય ચક્ર.

સ્ત્રીણામષ્ટમવર્ષત સ્ત્રિષુ નૃણાં ચીર્ણવ્રતાનામયુ-

ક્ષવ્વદેષ્વત્ર ચ રાધમાઘયુગયો માર્ગે વિવાહઃ શુભઃ ।

જ્યેષ્ઠં પૂર્વજયોસ્ત્યજેદ્દિમરુચિં જ્ઞેજ્યોનસ્વેટાન્વિતં

યન્માસાદિ જનુર્મવં પ્રથમકે ગર્ભે ત્યજેન્નાનુજે ॥ ૧૩ ॥

અન્વય — સ્ત્રીણાં અષ્ટમવર્ષતઃ ત્રિષુ ચીર્ણવ્રતાનાં નૃણાં અ-
યુક્ષુ અવ્વદેષુ ચ અત્ર રાધમાઘયુગયોઃ માર્ગે વિવાહઃ શુભઃ પૂર્વજયોઃ
જ્યેષ્ઠમ્ ત્યજેત્ જ્ઞેજ્યોનસ્વેટાન્વિતમ્ હિમરુચિમ્ (ત્યજેત્) યત્ જનુ-
ર્મવમ્ માસાદિ (તત્) પ્રથમકે ગર્ભે ત્યજેત્ અનુજે ન ॥ ૧૩ ॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રીણામ્ કન્યાઓને અષ્ટમવર્ષતઃ આઠમા વર્ષથી ત્રિષુ
ત્રણ વર્ષોમાં ચીર્ણવ્રતાનામ્ સમાપ્ત વ્રતવાળા નૃણામ્ પુરુષોને અયુક્ષુ એકી
અવ્વદેષુ વર્ષોમાં ચ અને અત્ર એ એકી વર્ષોમાં રાધમાઘયુગયોઃ વૈશાખ ને
માઘથી એ માસોમાં માર્ગે માર્ગશીર્ષમાસમાં વિવાહઃ વિવાહ શુભઃ શુભ છે
પૂર્વજયોઃ પ્રથમ સંતાનને જ્યેષ્ઠમ્ જ્યેષ્ઠમાસ ત્યજેત્ ત્યાગ કરવો, જ્ઞેજ્યો-
નસ્વેટાન્વિતમ્ બુધ શુક્ર-શિવાય ગ્રહોથી યુક્ત હિમરુચિમ્ ચંદ્રમાને (ત્યજેત્)
ત્યાગ કરવો, યત્ જનુર્મવમ્ જન્મના માસાદિ માસ વિગેરે (તત્)
તે માસાદિક પ્રથમકે પહેલા ગર્ભે ગર્ભમાં ત્યજેત્ ત્યાગ કરવાં અનુજે પછી
થયેલાં સંતાનમાં ન ત્યાગ કરવાં નહિં, ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ—કન્યાને ૮-૯-૧૦ એ વર્ષોમાં, અને વરને મેખલા-
બંધનનું વિસર્જન (છોડવું,) થયા પછી એકીવર્ષોમાં વિવાહ
(લગ્ન) કરવો, -

॥ વિવાહના માસો, ॥

માર્ગશીર્ષ-માઘ-ફાગણ-વૈશાખ-જ્યેષ્ઠ-એ માસોમાં વિવાહ
કરવો, તેમાં પણ વર-કન્યા બંને પ્રથમ સંતાન હોય તો જ્યેષ્ઠમાસ
હોવો નહિં, એમાંથી એકજ પ્રથમ સંતાન હોય તો, જ્યેષ્ઠમાસ
હોવામાં વિશેષ હરકત નથી,

॥ લગ્નશુદ્ધિ. ॥

બુધ અને શુક્ર વિનાના ગ્રહો સાથે ચંદ્રમા હોય તો તે સારા નહિ, અને પ્રલોક ત્રીજામાં કહેલા જન્મમાસાદિ^૧ પહેલા સંતાનના વિવાહમાં લેવા નહિ, તે પછીના સંતાનોના વિવાહમાં લેવાની હરકત નથી,^૨

(વિવાહના માસમાં વિશેષતા.)

મુ-ર્ચિ-૦-મિથુનકુંભમૃગાલિવૃષાજગે મિથુનગેઽપિ રવૌ ત્રિલવે શુચેઃ ।

અલિમૃગાજગતે કરપીઢનં ભવતિ કાર્તિકપૌષમધુષ્વપિ (૨૦)

અર્થ—મેષ, વૃષભ, મિથુન, વૃશ્ચિક, મકર, ને કુંભરાશિમાં સૂર્ય હોય ત્યારે, વિવાહ થાય છે, તેમાં મિથુનના સૂર્યમાં અષાઢમાસની શુદી ૧-થી-૧૦-સુધી વિવાહ થાય છે, વલી કાર્તિકમાં વૃશ્ચિકનો, પૌષમાં મકરનો, અને ચત્ર-માસમાં મેષનો સૂર્ય હોય તો વિવાહ કરવો શુભ છે, (૨૦)

જ્યો-ર્ચિ-૦-ઇતિ સત્યપિ સન્મધૂત્તદાર્દ મિહિરેઽજે ૧૫ સહસ્ય કૃષ્ણપક્ષઃ ।
મકરે ૧૦ જિતુમે ૩ દશચુકાલઃ શુચિગઃ સર્વજનેષુ પૂર્વે ઇષ્ટઃ (૨૧)

અર્થ—ચૈત્રમાસમાં મેષના સૂર્ય હોય તો તે માસની વદીના ૧૫ દિવસ, પૌષમાં મકરના સૂર્ય હોય તો તે માસની વદીના ૧૫ દિવસ, અને આષાઢમા-સમાં મિથુનના સૂર્ય હોય તો તે માસના શુદીના પહેલા ૧૦ દિવસો વિવાહમાં શુભ જાણવા, (૨૧)

સિતપંચદશી ચુમધ્યમૌર્જે કૃતિનોઽર્દશકં વિદુર્વિવાહે ।

રુદ્રરાજગુરં ગુરોઃ પ્રતિષ્ઠામપહાયોશનસશ્ચ લગ્નમિષ્ટમ્ (૨૨)

અર્થ—પાંડિતો કાર્તિકમાસની શુદી ૧૦ થી વદી ૫-સુધીમાં વિવાહ કરવાનું કહે છે, પરંતુ શુક્ર-શુક્રનો અસ્ત છોડીને શુભ ઇષ્ટકાલ શોધી શુભ લગ્નમાં વિવાહ કરવો, (૨૨)

૧—જન્મમાસાદિથી જન્મનો માસ જન્મનું નક્ષત્ર—અને જન્મનીતિથિ પહેલા ગર્ભના પુત્ર કે પુત્રીના માટે લેવું નહિ,

૨—આખાખત ફક્ત વિવાહમાંજ જાણવી, તે શિવાયના દરેક મુહૂર્તોમાં દરેક સંતાનના માટે અવશ્ય જન્મમાસાદિ ત્યાગ કરવા,

(પ્રથમગર્ભે માર્ગશીર્ષમાસ ત્યાગ કરવા આખત.)

મરદ્વાજઃ—માર્ગશીર્ષે તથા જ્યેષ્ઠે ક્ષૌરં પરિણયવ્રતમ્ ।

આદ્યપુત્રદુહિત્રોશ્ચ યત્નતઃ પરિવર્જयेत् (૨૩)

અર્થ—જ્યેષ્ઠમાસની માફક માર્ગશીર્ષમાં પણ પહેલા ગર્ભમાં જન્મેલાં વરકન્યાનો વિવાહ અને ક્ષૌરકર્મ થઈ શકતું નથી, (૨૩)

(વાઙ્માનનું-મુ૦)

મુ-ગ૦—વિવાહોદિતમે પૂર્વા ધનિષ્ઠા કૃત્તિકાશ્રવે ।

કુમારીવરયોઃ કાર્યં વરણં ચ શુભેઽહનિ (૨૪)

અર્થ—વિવાહમાં કહેલાં નક્ષત્રો, કૃત્તિકા, પૂર્વા-૩. શ્રવણ, ધનિષ્ઠા; એ નક્ષત્રો, અને શુભ દિવસે, વરકન્યાના વિવાહ માટે વાઙ્માન (ચોલો) કરવો શુભ છે, (૨૪)

(જ્યેષ્ઠમાસમાં પહેલા ગર્ભના ખાલકના વિવાહવિષે ખુલાસો,)

જ્યેષ્ઠદ્વંદ્વં મધ્યમં સંપ્રદિષ્ટં ત્રિજ્યેષ્ઠં ચૈવૈવ યુક્તં કદાપિ ।

કેચિત્સૂર્ય વન્નિગં પ્રોજ્ઞય ચાહુ નૈવાન્યોન્યં જ્યેષ્ઠયોઃ સ્યાદ્વિવાહઃ (૨૫)

અર્થ—પહેલા ગર્ભનો વર હોય, તે જ્યેષ્ઠમાસ હોય, અથવા પહેલા ગર્ભની કન્યા અને જ્યેષ્ઠમાસ હોય તો તે વિવાહ મધ્યમ કહેલો છે, તેમજ જ્યેષ્ઠમાસ હોય, અને વરકન્યા પણ અને પહેલા ગર્ભનાં હોય, એ પ્રમાણે ત્રણે સાથે હોય તો કદાપિ વિવાહ કરવો નહિ, કોઈ પંડિતનો મત એવો છે કે કૃત્તિકાનો સૂર્ય છોડીને જ્યેષ્ઠમાં પણ વિવાહ કરવો, પરંતુ તે વિવાહ સર્વાનુમતે સિદ્ધ નથી, (૨૫)

(શાસ્ત્રસિદ્ધ લગ્નની પદ્ધતિ.)

પિત્રા માત્રા તથા ભ્રાત્રા દત્તા યા તોયધારયા ।

વિપ્રામિસુહૃદાં સાક્ષ્યં કૃત્વા સોદ્વાહિતા ભવેત્ (૨૬)

અર્થ—પિતા, માતા, અને ભાઈઓ, પોતાના હાથમાં જલ લેખને, બ્રાહ્મણ અગ્નિ અને મિત્રોના દેખતાં, જે કન્યાદાન કર્યું હોય, તેને શાસ્ત્રસિદ્ધ લગ્ન કહે છે, (૨૬)

(સ્ત્રીપુરુષને વિવાહમાં-ગુરુ-સૂર્યના બલવિષે)

ગુરુઃ—સ્ત્રીનાં ગુરુબલેનૈવ વિવાહઃ શોભનઃ સ્મૃતઃ ।

વરસ્યાર્કબલં ગ્રાહ્ય મૈદવં તુભયોરપિ (૨૭)

અર્થ—વિવાહમાં સ્ત્રીએને ગુરુનું બલ, અને પુરુષને સૂર્યબલ જોવું, તેમજ બંનેને ચંદ્રનું બલ જોવું, (૨૭)

મુખ્ય—દ્વિરચર્યો દ્વાદશસ્તુર્યોઽથાષ્ટમસ્ત્રિગુણાર્ચનાત્ ।

અર્થ—વરને ૪-૧૨-મે સૂર્ય હોય તો બમણું પૂજન કરવાથી શુભ થાય છે, અને આઠમે હોય તો ત્રણગણું પૂજન કરવાથી તેનો દોષ નાશ પામે છે,

યત્રાર્કગુર્વોરપિનૈધનાંત્યે જન્માદિદુઃસ્થાનગયો દ્વયો વા ।

एकस्य पूजा मपि तत्र कृत्वा पाणिग्रहं कार्यमतः कदाचित् (૨૮)

અર્થ—અતિ આવશ્યકતામાં વરને કન્યાને સૂર્ય અને ગુરુ બંને ૪-૮-૧૨ જેવા ખરાબ સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો પણ તે બંનેમાંથી એક ગ્રહનું પૂજન કરીને વિવાહ થઇ શકે છે, (૨૮)

(ગુરુના દાખનો પરિહાર,)

મુ-ગ૦—ગુરુઃ સ્વોચ્ચે સ્વમૈત્રે વા સ્વાંશે વર્ગોત્તમેઽપિ વા ।

શુભસ્તુર્યાષ્ટમોઽત્યોપિ નીચારિસ્થઃ શુભોપ્યસત્ (૨૯)

અર્થ—^૧ ગુરુ ૪-૮-૧૨ મેં રહેલો હોય, નીચનો કે શત્રુના ઘરમાં રહેલો હોય, પરંતુ તે ગુરુ કર્કરાશિ (ઉચ્ચ) નો હોય, અથવા પોતાના મિત્રની રાશિ ૧-૫-૮ માં હોય, તેમજ પોતાના નવમાંશમાં હોય, કે પોતે વર્ગોત્તમી હોય તો તે અશુભ ગુરુ હોવા છતાં પણ શુભ સમજવો, (૨૯)

અર્કગુર્વોર્ બલં ગૌર્યા રોહિણ્યર્કબલા સ્મૃતા ।

કન્યા ચંદ્રબલા પ્રોક્તા વૃષલી લગ્નતો બલા (૩૦)

૧—સંસ્કારપ્રકરણ પૃ. ૮૦ માં આને મહત્તી કેટલીક બાબત લખેલી છે તે જોવી.

અર્થ—૮-વર્ષની કન્યાને રવિ અને ગુરુનું બલ જોવું, ૯-વર્ષની કન્યાને શુકલ સૂર્યનું બલ જોવું, ૧૦-વર્ષની કન્યાને ચંદ્રબલ જોવું, અને તે ઉપરાંત ઉમ્મર થઈ હોય તો શુકલ લગ્નનું બલ જોઈને વિવાહ કરવો શુભ છે, (૩૦)

(અશુભ ચંદ્ર બાબત.)

દ્વિપંચનવમે શુકલે ચંદ્રમાઃ શ્રેષ્ઠ ઉચ્યતે ।

અષ્ટમે દ્વાદશે કૃષ્ણે ચતુર્થે શ્રેષ્ઠ ઉચ્યતે (૩૧)

અર્થ—શુકલપક્ષમાં ૨-૫-૮ મા ચંદ્રમાનો દોષ નથી, તેમજ કૃષ્ણપક્ષમાં ૪-૮-૧૨ મા ચંદ્રમાનો દોષ નથી, (૩૧)

(બારમા ચંદ્રને માટે વિશેષ.)

મુ-પ્ર૦—ઉત્સવે ચામિષેકે ચ જનને વ્રતવંધને ।

પાણિગ્રહે પ્રયાણે ચ શશિર્દ્વાદશગઃ શુભઃ (૩૨)

અર્થ—માંગલિક ઉત્સવ, રાત્ર્યાભિષેક, જન્મકાલ, જનોઈ, વિવાહ, અને પ્રયાણમાં ૧૨ મો ચંદ્રમા શુભ કહેલો છે, (૩૨)

(પુરૂષને ધાત્યંદ્ર.)

જ્યોતિઃસારે—ચંદ્ર ભૂત ગ્રહા નેત્રે રસા દિક્ વન્દિ સાગરાઃ ॥

વેદ વસુ શિવાઽ દિચ્યાઃ કાલચંદ્રઃ પ્રકીર્તિતઃ (૩૩)

અર્થ—પુરૂષની મેષરાશિથી મીનરાશિ સુધી અનુક્રમે ૧,૫,૯,૨,૬,૧૦, ૩,૭,૪,૮,૧૧,૧૨, ક્ષાયંદ્ર કહેલો છે, (૩૩)

(સ્ત્રીને ધાતિક્યંદ્ર.)

શશિ નાગ શૈલાંક રાગાગ્નિ વેદાઃ કરૌ દિક્ શિવા પાંડવા શ્ચિત્રભાનુઃ ।

વિવાહે તથાન્યે શુભે કામનીયે

ક્રમાત્ કાલચંદ્રો હ્યયં વર્જનીયઃ (૩૪)

અર્થ—શ્રીની મેષરાશિથી મીનરાશિ સુધી અનુક્રમે ૧,૮,૭,૮,૬,૩,૪, ૨,૧૦,૧૧,૫,૧૨, કાલચંદ્ર કહેલો છે. આ પ્રમાણે શ્રીને બે કાલચંદ્ર હોય તે વિવાહ વિગેરે શુભકાર્ય કરવું નહિ, (૩૪)

(મતાન્તર કાલચંદ્ર.)

મેષે વેદા વૃષેઽષ્ટૌ ચ મિથુને ચ તૃતીયકઃ ।

દશ કર્કે રવિઃ સિંહે કન્યા અંકઃ પ્રકીર્તિતઃ (૩૫)

મકરે ઋષયઃ પ્રોક્તાઃ કુંભે બાળા ઉદાહૃતાઃ ।

મીને ત્વંશ્ચિઃ કાલચંદ્રઃ શૌનક શ્વેદમબ્રવીત્ (૩૬)

અર્થ—શૌનક૩પિના મતથી મેષરાશિથી મીનરાશિ સુધી અનુક્રમે ૪,૮, ૩,૧૦,૧૨,૮,૬,૧૧,૧૧,૭,૫,૪, કાલચંદ્ર કહેલો છે, તે કાલચંદ્ર દરેક કામમાં ત્યાગ કરવો, (૩૫-૩૬.)

(ધાતિકચંદ્રનો દાખ.)

પ્રયાણકાલે યુદ્ધે ચ કૃષૌ વાણિજ્યસંગ્રહે ।

વાદે ચૈવ ગૃહારંભે વર્જિતો ઘાતચંદ્રમાઃ (૩૭)

અર્થ—પ્રયાણ—યુદ્ધ—ખેતી—વેપાર—વિવાહ અને ધરના આરંભમાં ધાતિક ચંદ્રમાને ત્યાગ કરવો, (૩૭)

(ધાતિક ચંદ્રના દાખનો પરિહાર.)

તીર્થયાત્રાવિવાહાન્નપ્રાશનોપનયાદિષુ ।

માંગલ્યસર્વકાર્યેષુ ઘાતચંદ્રં ન ચિંતયેત્ (૩૮)

અર્થ—તીર્થયાત્રા—વિવાહ—અન્નપ્રાશન અને જનોષ્ઠ વિગેરે શુભ કામોમાં પુરૂષનો ધાતચંદ્ર જોવાની જરૂર નથી, (૩૮)

મૂર્લાત્યાર્કમઘાસ્થિરેદ્વાનિલયુદ્ધમૈત્રં વિવાહે શુભં

પાપત્યક્તમર્નિદુઃખલયુતં ભોગ્યં ચ વિદ્ધં ચ ભમ્ ।

વિશ્વેદ્વો ર્યમમિત્રયો દ્વિકભયોઃ પૈઞ્યર્ષહર્યો મિથો—

ઽત્યાર્યમ્ણોઃ પુનરસ્ત્વપો વૈરુણમસ્વાત્યો રુમાહસ્તયોઃ ॥૧૪૧॥

વેધોયં કરપીઢને નિગદિતો નાન્યેષુ તેષુ સ્મૃતો

વેધઃ સમ્પ્રશલાકકે શિવદિશઃ કાર્શાનવાઘૈર્યુતે ।

વેધોઽન્યાદિમયો દ્વિકત્રિમિતયો રંધ્રયો મિથઃ સદ્ગ્રહૈ

વિદ્ધે મે ચરણં ત્યજેત્સ્વલસ્વગૈઃ સર્વે ત્વિદ્ધાંઘ્રિં ક્વચિત્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વય—મૂલાત્યાર્કમઘાસ્થિરેદ્વનિલયુક્ મૈત્રમ્ વિવાહે શુ-
ભમ્, અનિન્દુષુક્ પાપત્યક્તમ્ ચ સ્વલયુતમ્ ભોગ્યમ્ ચ વિદ્ધં મં
(નસત્) વિશ્વેદ્વોઃ યમમિત્રયોઃ દ્વિકભયોઃ પૈત્ર્યક્ષ્ઠ્યોઃ અન્ત્યાર્યમ્ણોઃ
પુનરસ્ત્રપોઃ વરુણમસ્વાત્યોઃ ઉમાહસ્તયોઃ મિથઃ (વેધઃ સ્યાત્) ॥ ૧૪ ॥

—અયં વેધઃ કરપીઢને નિગદિતઃ અન્યેષુ ન તેષુ શિવદિશઃ
કાર્શાનવાઘૈઃ યુતે સમ્પ્રશલાકકે વેધઃ સ્મૃતઃ અન્યાદિમયોઃ દ્વિક-
ત્રિમિતયોઃ અંધ્રયોઃ મિથઃ વેધઃ સદ્ગ્રહૈઃ વિદ્ધે મે ચરણમ્ ત્યજેત્
સ્વલસ્વગૈઃ સર્વમ્ તુ ઇહ ક્વચિત્ અંઘ્રિમ્ (ત્યજેત્) ॥ ૧૫ ॥

અન્વયાર્થ—મૂલ-મૂલ, અંત્ય-રેવતી, અર્ક-હસ્ત, મઘા-મઘા, સ્થિર-
સ્થિર-(રાહિણી-ને ત્રણે ઉત્તરા) હંદુ-મૃગશીર્ષ, અનિલયુક્-સ્વાતીયુક્ત,
મૈત્રમ્-અનુરાધા, વિવાહે-વિવાહમાં શુભમ્-શુભ છે, અનિન્દુષુક્-અંદ્રમાએ
ન ભોગવેલું, પાપત્યક્તમ્-પાપગ્રહોએ ત્યાગ કરેલું, ચ-અને સ્વલયુતમ્-પાપ-
ગ્રહોથી યુક્ત ભોગ્યમ્-પાપગ્રહને ભોગવવાનું ચ-અને વિદ્ધં-વેધવાળું મે-નક્ષત્ર
(નસત્) શુભ નથી, વિશ્વેદ્વોઃ-ઉત્તરાષાઢા ને મૃગશીર્ષ, યમમિત્રયોઃ-ભરણી
ને અનુરાધા, દ્વિકભયોઃ-અભિજીત ને રાહિણી, પૈત્ર્યક્ષ્ઠ્યોઃ-મઘા ને શ્રવણ,
અંત્યાર્યમ્ણોઃ-રેવતી ને ઉ-ક્ષા, પુનરસ્ત્રપોઃ-પુનર્ધનુ ને મૂલ, વરુણમસ્વાત્યોઃ
શતભિષા ને સ્વાતી, ઉમાહસ્તયોઃ-ઉ-ભા, ને હસ્ત, એએને મિથઃ-પરસ્પર
(વેધઃસ્યાત્) વેધ થાય છે, ॥ ૧૪ ॥

—અયં આ વેધઃ વેધ કરપીઢને વિવાહમાં-નિગદિતઃ કહેલો છે,
અન્યેષુ તેષુ તે શિવાયના કર્મોમાં ન-જોવા નહિ, શિવદિશઃ ધ્યાન ખુલાથી
કાર્શાનવાઘૈઃ કૃતિકા વિગેરે નક્ષત્રોથી યુતે-યુક્ત એવા સમ્પ્રશલાકકે સપ્ત-
શલાકાયકમાં વેધઃ-વેધ સ્મૃતઃ-કહેલો છે, અન્યાદિમયોઃ-ચોથા ને પહેલા
દ્વિકત્રિમિતયોઃ-ખીજ ને ત્રીજા અંધ્રયોઃ-ચરણને મિથઃ-પરસ્પર વેધઃ-વેધ
થાય છે, સદ્ગ્રહૈઃ-શુભ ગ્રહોથી વિદ્ધે-વેધવાળા મે-નક્ષત્રમાં ચરણમ્-૧-

ચરણ ત્યજેત્—ત્યાગ કરવો, સ્વલક્ષ્મી—પાપગ્રહોથી વેધાએલું હોય તો સર્વમ્—
અધુ નક્ષત્ર ત્યાગ કરવું, રૂઢ તુ—તેમાં પણ ક્વચિત્—ખીજ મુદ્દર્તનો અસાધ
હોય તો અંધિમ્—૧—ચરણને (ત્યજેત્) ત્યાગ કરવું, ॥ ૧૫ ॥

॥ વિવાહનાં નક્ષત્રો, ૧ ॥

૧૪ ભાવાર્થ—રોહિણી, મૃગશીર્ષ, મઘા, ઉ-કા, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ; ઉ-ધા, ઉ-ભા, ને રેવતી, એ નક્ષત્રો વિવાહમાં લેવાં, પરંતુ પાપગ્રહ જે નક્ષત્રને છોડીને તે પછીના નક્ષત્રમાં ગયો હોય, તે છોડેલા નક્ષત્ર ઉપર જ્યાં સુધી ચંદ્રમા આવ્યો ન હોય, ત્યાં સુધી લેવું નહિ; જે નક્ષત્ર ઉપર પાપગ્રહ ચાલુ હોય ને તે પછી જે નક્ષત્ર ઉપર જનાર છે, તે નક્ષત્રો પણ વિવાહમાં લેવાં નહિ; તેમજ વેધવાળું નક્ષત્ર પણ લેવું નહિ;

॥ વેધખાખત. ॥

ઉ-ધા, ને મૃગશીર્ષ—ભરણી, ને અનુરાધા—રોહિણી, ને અભિજીત,—મઘા, ને શ્રવણ,—રેવતી, ને ઉ-કા,—પુનર્વસુ, ને મલ,—શતભિષા, ને સ્વાતી,—ઉ-ભા, ને હસ્ત,—આ પ્રમાણે નક્ષત્રોનો પરસ્પર વેધ જાણવો, આ વેધને પંચશલાકા વેધ કહે છે.^૨

(લગ્ન કે ગ્રહો કયા નક્ષત્રના કયા ચરણમાં છે તે જાણવાની રીત.)

નવમ્ તનુવેદામ્ શેષં સ્યાત્તારકા તનુઃ ॥

અર્થ—સ્પષ્ટ ગ્રહનાં રાશ્યાદિને ૮ થી ગુણતાં જે થાય, તેને ૪ થી ભાગતાં જે લાધિ આવે, તેટલાં ગતનક્ષત્ર જાણવાં, ને તે પછીના નક્ષત્ર ઉપર ગ્રહ છે તેમ જાણવું,

૧—વિવાહના નક્ષત્રોમાં—મુ—ચિં—માં કૃત્તિકા—ધનિષ્ઠા—એ નક્ષત્રો વિશેષ લીધાં છે. પાં મૂં માં શ્રવણ નક્ષત્ર લીધું છે,

કેટલાકના મતથી જ્યો—વિં—માં અશ્વિની અને ચિત્રા નક્ષત્ર લીધેલું છે,

૨—વિવાહમાં જોવાતું પંચશલાકા વેધચક્ર પૃષ્ઠ ૧૬૩ ક-નં. ૩૮ માં જોવું,

ઉ૦—૨૫૪ સૂર્ય-રાશ્યાદિ-૨,૫,૫૪,૫૧, છે તેને ૮ થી ગુણતાં રાશ્યાદિ ૧૮,૨૩,૧૩,૩૮ થયા, તેની રાશિ ૧૮ ને ૪ થી ભાગતાં લગ્નિધ ૪ આવી, તેથી ૪ થું રોહિણી નક્ષત્ર ગત થયું, અને મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય છે એમ જાણવું, કેમ જે ચોથા પછીનું અશ્વિનીથી ગણતાં પાંચમું નક્ષત્ર મૃગશીર્ષ છે,

(નક્ષત્રના કયા પાયા ઉપર ગ્રહ છે તેની સમજ,)

ઉપર પ્રમાણુ ચારે ભાગતાં જે શેષ રહે, તેટલામો પાયો ગયો જાણવો, અને તે પછીનો પાયો તે નક્ષત્રનો જાણવો,

ઉ૦—ઉપલા નક્ષત્રના ઉદાહરણમાં નવથી ગુણતાં-રાશ્યાદિ-૧૮-૨૩-૧૩-૩૮-ને રાશિના ૧૮ વાળા ફલને ૪ થી ભાગતાં લગ્નિધ ૪ આવી, એટલાં નક્ષત્ર ગયાં, અને પાંચમું નક્ષત્ર ચાલે છે, હવે ૪ થી ભાગતાં શેષ ૩-૨૩-૧૩ વધ્યાં, તો ત્રણ વારા ફલનો આંક જેટલો ચરણ ગયો, એટલે પાંચમા નક્ષત્રનો ત્રીજો ચરણ ગયો, અને છેલ્લા ચોથા ચરણમાં તે ગ્રહ છે એમ જાણવું,

ઉપર પ્રમાણુ જે નક્ષત્ર ઉપર ગ્રહ છે, તે નક્ષત્ર ભોગવાતું કહેવાય, જેમ કે મૃગશીર્ષ ઉપર ગ્રહ છે, તો રોહિણી ભોગવાયેલું, મૃગશીર્ષ ભોગવાતું, અને આદ્રા ભોગવવાતું નક્ષત્ર જાણવું, એટલે જે નક્ષત્ર ઉપર પાપગ્રહ હોય તે નક્ષત્રને અને તેની આજીવ્યાજીવના નક્ષત્રને તળવું,

૧૫ ભાવાર્થ—આ વેધ ફક્ત લગ્નમાંજ જોવો, બીજા કોઈ પણ કાર્યમાં આ વેધ જોવાતો નથી. આ વેધનું નામ “પંચશલાકા” છે, લગ્નશિવાયના બીજા કામોમાં “સપ્તશલાકા” નામનો વેધ જોવાય છે, તે વેધમાં ઈશાન ખુણામાં કૃત્તિકાને પહેલું મુકી પૂર્વથી દક્ષિણ તરફ દરેક દિશામાં અનુક્રમે તે પછીના સાત સાત નક્ષત્રો અલિજીત સહિત મુકવાં,

॥ ચરણવેધ બાબત ॥

ગ્રહ જે નક્ષત્રના ચોથા ચરણમાં હોય, અને તે નક્ષત્રથી જે નક્ષત્રનો વેધ થતો હોય, તે નક્ષત્રનો પહેલો ચરણ વેધ પામે છે, અને પહેલા ચરણમાં ગ્રહ હોય તો ચોથો ચરણ વેધ પામે છે. તેજ પ્રમાણુ બીજા ચરણમાં રહેલો ગ્રહ વેધાએલા નક્ષત્રના ત્રીજા ચરણ-નોજ વેધ કરે છે, તેમજ ત્રીજા ચરણમાં હોય તો બીજા ચરણનો

૧-બીજા કામોમાં જોવાતું સપ્તશલાકા વેધચક્ર પૃષ્ઠ ૧૬૩ ક-નં. ૩૮ માં જોવું,

વેધ કરે છે, એવી રીતે થયેલો વેધ શુભ ગ્રહોનો હોય તો વેધાએલા નક્ષત્રનો વેધાએલો ચરણુજ ત્યાગ કરવો, અને પાપગ્રહ, નક્ષત્રને વેધતો હોય તો તે આબુ નક્ષત્ર ત્યાગ કરવું, પરંતુ ખીનુ મુદ્દર્ત સારૂ મલતું ન હોય અને લગ્ન કરવાની વિશેષ જરૂર હોય તો કોઈ વખત પાપગ્રહથી થયેલા વેધવાલા નક્ષત્રનો જે ચરણુ વેધ પામતો હોય તે નક્ષત્રના તે ચરણુનોજ ત્યાગ કરીને બાકીના નક્ષત્રમાં મુદ્દર્ત આપવું, એમ કોઈક આચાર્યનો મત છે.

સમજ—ઉપરના ૧૪-મા પ્રલોકમાં કયોગ્રહ કયાનક્ષત્ર ઉપર છે, અને તે નક્ષત્રના કયા ચરણુમાં છે, તે જોવાની રીત ઉદાહરણ સાથે આપેલી છે, તે પ્રમાણે જે ગ્રહનો જે વખતે વેધ જોવો હોય તે વખતનો તે સ્પષ્ટ ગ્રહ કયા નક્ષત્રના કયા ચરણુમાં છે, તે જોવું, અને પછી પાસેના સપ્તશલાકા કે પંચશલાકાચક્રમાં તે નક્ષત્ર કઈ દિશામાં છે તે જોવું, પછી તે નક્ષત્ર જે લીટીપર હોય તેજ લીટીએ સામી બાજુએ જે નક્ષત્ર લખ્યું હોય તે નક્ષત્ર વેધાયેલું જાણવું,

ઉદાહરણ—જેમકે સૂર્ય મૃગશીર્ષ નક્ષત્રના ત્રીજા ચરણુમાં છે, તો સપ્તશલાકાચક્રમાં તે નક્ષત્ર પૂર્વદિશામાં છે, ને તે નક્ષત્રની જે લીટી છે, તેજ લીટીએ સામી પશ્ચિમદિશામાં જોતાં મૃગશીર્ષવાળી લીટીના સામે ઉત્તરાષાઢા આવેલું છે, તેથી મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર ઉપર પાપગ્રહ સૂર્ય હોવાથી ઉ-પા; નક્ષત્રનો વેધ થયો, તેથી તે ઉ-પા, નક્ષત્ર વેધાયેલું જાણવું, વલી મૃગશીર્ષ નક્ષત્રપર સૂર્ય ત્રીજા ચરણુમાં છે, તો ઉ-પા, નક્ષત્રનો ખીજો ચરણુ વેધાએલો જાણવો, એ રીતે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર ઉપર ગ્રહ આવવાથી ઉ-પા, નક્ષત્ર વેધાય, ને તે મૃગશીર્ષ નક્ષત્રના ત્રીજા ચરણુમાં પાપગ્રહ આવવાથી સામા ઉ-પા, નક્ષત્રનો ખીજો ચરણુ વેધાયેલો જાણવો,

॥ પંચશલાકા-વેધ આખત ॥

ઉપર પ્રમાણે પંચશલાકાચક્રમાં-ખતાવ્યાપ્રમાણે ઉભી કે આડી જે લીટીમાં ગ્રહ હોય, તેના સામેની-ઉભી કે આડી લીટીવાલું નક્ષત્ર-ને ઉપર મુજબ-તે નક્ષત્રનો ચરણ વેધાય છે,

ઉ૦—સૂર્ય-કૃત્તિકાનક્ષત્રના-પહેલા ચરણમાં છે, તેનાથી આડી લીટીએ જોતાં વિશાખા નક્ષત્ર છે, તેથી તે વેધાયું, અને સૂર્ય પહેલા ચરણમાં હોવાથી-તે નક્ષત્રના ૪ થા ચરણનો વેધ થયો જાણવો,

॥ ચરણ જાણવા માટે નક્ષત્રના સર્વર્ક્ષની રીત, ॥

ધારો કે લગ્નના દિવસે-હસ્ત-નક્ષત્ર છે, તો હસ્તનક્ષત્રનું સર્વર્ક્ષ-એટલે દરેક નક્ષત્ર-જે વખતે જોડું-તે વખતથી-તે નક્ષત્ર ઉતરે ત્યાં સુધીમાં-જેટલી ઘડી પલ થાય, તેને સર્વર્ક્ષ કહે છે, તેની સંપૂર્ણ રીત-ને ઉદાહરણ માટે-જ્યો-ક૦ આવૃત્તી પહેલીના પત્ર-૧૦૨-માં જોવું,

૧—સૂચના—સપ્તશલાકાપાદવેધચક્ર, અને પંચશલાકાપાદવેધ-ચક્રમાં-ઉપલી રીત-પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું નથી, તેથી તે બંને ચક્રોના ચરણોમાં ભૂલ છે, માટે પંચશલાકામાં ભરણીથી-સ્વાતી સુધીના નક્ષત્રોના ચરણો બરાબર છે, પરંતુ વિશાખાથી-તે અશ્વિની સુધીના ચરણો અવળી રીતે મુકેલા છે, તેને સવળી રીતે મુકવાથી પાદવેધ બરાબર જોઈ શકાશે, જેમ કે—સ્વાતીના ચરણોમાં અનુક્રમે ૧-૨-૩-ને-૪-છે, અને તે પછીના વિશાખા નક્ષત્રમાં અનુક્રમે ૪-૩-૨-ને-૧-છે, તો વિશાખા નક્ષત્રમાં ૪-ની જગ્યાએ ૧-મુકી અનુક્રમે ૨-૩-૪ લખવા, તે પ્રમાણે કરવાથી સ્વાતીની માફક થશે, આ ફેરફાર વિશાખા નક્ષત્રમાં-જે પ્રમાણે કર્યો-તેજ પ્રમાણે વિશાખા પછીના-અનુરાધાથી તે અશ્વિની નક્ષત્ર સુધીમાં-એજ અનુક્રમે ફેરફાર કરવો, તો ચરણ-વેધ બરાબર જોવાશે, સપ્તશલાકામાં કૃત્તિકાથી-વિશાખા સુધી ચરણો બરાબર મુકેલા છે, અને અનુરાધાથી ભરણી સુધીના-ચરણોમાં ભૂલ છે, તેને પણ પંચશલાકાની માફક ૪-૩-૨-ને-૧-ના બદલામાં ૧-૨-૩-ને-૪-પ્રમાણે મુકવાં, તો સપ્તશલાકાપાદવેધ-બરાબર થશે,

(૨૦યાદિ વારોમાં-તેમનું જન્મનક્ષત્ર તજવા આખત.)

જ્યો-ર્વિં-ન શોભનં શંસતિ મંગલેઽશૌ ચિત્રાં વિધૌ વા નમસૃજ્યનુજ્ઞે ।

વસૂદ્ધુજીવે શ્યમાંત્યમૈર્નૌ શુદ્ધં સિતૈર્દં કૃતિનો જનુસ્ત્વાત્ (૩૯)

અર્થ—રવિવારે-ભરણી, સોમવારે-ચિત્રા, મંગલવારે-પૂ-ષા, બુધવારે-ધનિષ્ઠા, ગુરુવારે-હસ્ત, શુક્રવારે-જ્યેષ્ઠા, અને શનિવારે-રેવતી, એ પ્રમાણે તે તે વારોના દિવસે-તે તે નક્ષત્ર હોય તો, વિદ્વાનો મંગલકાર્ય કરતા નથી, કારણકે તે વારો તે નક્ષત્રોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેથી તે વારોમાં-તે નક્ષત્રો હોય તો ત્યાગ કરવાં, (૩૯)

(સૂર્યાદિક વારોમાં-દેશપરત્વે જન્મનક્ષત્રનો ત્યાગ.)

કલિંગનામા યમુનાંશમાલવૌ ન માગધઃ સિંધુસુભોજસૌ નૃપાઃ ।

અમીસ્યુરંશો ગ્રહજન્મદેશકાઃ સ્વસતિમં મંગલકૃત્ સ્વનીઠ્ઠતિ (૪૦)

અર્થ—સૂર્યનો જન્મદેશ કલિંગ, ચંદ્રનો-યમુનાતટ, મંગલનો-માલવા, બુધનો-મગધ, ગુરુનો-સિંધ, શુક્રનો-ભોજ, શનિનો-સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) એ પ્રમાણે સૂર્યાદિ ગ્રહોના જન્મદેશો છે, માટે તે તે દેશમાં-તે તે વારના તે તે નક્ષત્રનો ત્યાગ કરવો, (જેમ કે-સૂર્યનો-કલિંગદેશમાં જન્મ છે, અને સૂર્યનું નક્ષત્ર-ભરણી છે, માટે તે નક્ષત્ર-તે દેશમાં-શુભકામોમાં ત્યાગ કરવું, (૪૦)

॥ રિક્તાતિથિનો ખુલાસો ॥

મુ-પ્ર-શનૈશ્વરદિને ચૈવ યદા રિક્તાતિથિ ભવેત્ ।

તસ્મિન્ વિવાહિતા કન્યા પતિસંતાનવર્ધિતા (૪૧)

અર્થ—શનિવારને-રિક્તાતિથિ-સાથે હોય, અને વિવાહ કર્યો હોય તો-તે કન્યા-પતિ અને સંતાનના સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, (૪૧)

(પંચશલાકાચક.)

મુ-ર્વિં-વેધોઽન્યોન્યમસૌ વિરિંચ્યભિજિતોર્યામ્યાનુરાધર્ષયો

ર્વિંશ્વેદોર્હરિપિઙ્ગયયો ગ્રંહકૃતો હસ્તોચરાભાદ્રયોઃ ।

સ્વાતીવારુણયોર્ભવેન્નિર્ઘૃતિભાદિત્યોસ્તથો પાંત્યયોઃ

સ્વેદે તત્ર ગતે તુરીયચરણાદ્યો વા તૃતીયદ્વયોઃ (૪૨)

અર્થ—રોહિણી ને અભિજીત, ભરણી ને અનુરાધા, ઉ-પા, ને મૃગ-શીર્ષ, શ્રવણ ને મધા, હસ્ત ને ઉ-ભા, સ્વાતી ને શતભિષા, મૂલ ને પુનર્વસુ, ઉ-શ, ને રેવતી, ચોથા ને પહેલા ચરણને, ત્રીજા ને બીજા ચરણને, એ પ્રમાણે એક નક્ષત્ર અને એક ચરણ ઉપર ગ્રહ આવવાથી વેધ થાય છે, આને “પંચશલાકાયકવેધ કહે છે, (૪૨)

(સપ્તશલાકાયક.)

શાક્રેજ્યે શતભાનિલે જલશિવે પૌષ્ણાર્યમર્ક્ષેવસુ-
દ્રીશે વૈશ્વસુધાં શુભે હયમગે સાર્પાનુરાધે મિથઃ ।

હસ્તાપાંતિમમે વિધાતૃવિધિમે મૂલાદિતીત્વાષ્ટ્રમા-

જાંઘ્રી યામ્યમધે કૃશાનુહરિમે વિદ્ધેકુમ્ભદ્રેસ્વિકે (૪૩)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા ને પુષ્ય, શતભિષા ને સ્વાતી, પૂ-પા-ને આર્દ્રા, રેવતી ને ઉ-શ, ધનિષ્ઠા ને વિશાખા, ઉ-પા-ને મૃગશીર્ષ, અશ્વિની ને-પૂ-શ, આશ્લેષા ને અનુરાધા, હસ્ત ને ઉ-શ, રોહિણી ને અભિજીત, મૂલ ને પુનર્વસુ, ચિત્રા ને પૂ-ભા, ભરણી ને મધા, કૃત્તિકા ને શ્રવણ, આ નક્ષત્રોનો પરસ્પર વેધ થાય છે, તેને સપ્તશલાકાયકનો વેધ કહે છે, (૪૩)

(પાપગ્રહો આદિની સાથે રહેવાથી નક્ષત્રનું ફલ,)

ઋક્ષાણિ કૂરવિદ્ધાનિ કૂરશુક્તાદિકાનિ ચ ।

શુક્ત્વા ચંદ્રેણ શુક્તાનિ શુભાર્હાણિ પ્રચક્ષતે (૪૪)

અર્થ—પાપગ્રહોએ-વિધેલાં નક્ષત્રો, પાપગ્રહોએ ભોગવેલું અને ભોગ-વવાનું નક્ષત્ર, અશુભ હોય તો પણ-ચંદ્રથી ભોગવાયેલાં હોય તો શુભ છે, (૪૪)

(કાન્તિસામ્ય મહાપાત દોષ.)

મુ.ચિં.-પંચાસ્યાજૌ ગોમૃગૌ તૌલિકુંભૌ કન્યામીનૌ કર્કચ્છી ચાપયુગ્મે ।

તત્રાન્યોન્યં ચંદ્રમાન્વો નિરુક્તં કાંતિઃ સામ્યં નો શુભં મંગલેષુ (૪૫)

અર્થ—સિંહ-નેમેષ, વૃષભ ને મિથુન, તુલા ને કુંભ, કન્યા ને મીન, કર્ક ને વૃશ્ચિક, ધન ને મકર, આ પ્રમાણે કહેલી યુગલરાશિઓમાં પરસ્પર-સૂર્ય-ચંદ્ર આવવાથી અનેને કાન્તિસામ્યપાત-યોગ થાય છે, (૪૫)

(ખાળ્મૂરદોષ.)

વ્યાધાતગંઢવ્યતિપાતપૂર્વશૂલાંત્યવજ્રે પરિઘાતિગંઢે ।

યોગે વિરુદ્ધે ત્વભિજિત્સમેતઃ સ્વાર્જૂરમર્કાદ્વિષમે શશી ચેત્ (૪૬)

અર્થ—વ્યાધાત-ગં-ગં-વ્યતિપાત-વિષકુંભ-શૂલ-વૈધતિ-વજ્ર-પરિઘ-અને અતિગં-યોગોમાંથી-કોષ્ટ પણ યોગ જો દિવસે હોય-તે દિવસે-સૂર્ય-નક્ષત્રથી અભિજીત-સહિત-વિષમનક્ષત્રમાં-ચંદ્ર આવે તે દિવસે ખાળ્મૂર-યોગ થાય છે, (૪૬)

॥ પંચશલાકા વેધસારિણી. ॥

નં.	અશ્વિની, ૧	ભરણી, ૨	કૃત્તિકા, ૩	રોહિણી, ૪
રા.	૦ ૦ ૦ ૧	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૧ ૧ ૧	૧ ૧ ૧ ૧
અં.	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩	૨૬ ૦ ૩ ૬	૧૦ ૧૩ ૧૬ ૨૦
કં.	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦
નં.	પૂર્વાશ્લેષા, ૫	અનુરાધા, ૬	વિશાખા, ૭	અભિજિત, ૮
રા.	૧ ૧ ૨ ૨	૨ ૨ ૨ ૨	૨ ૨ ૨ ૩	૩ ૩ ૩ ૩
અં.	૨૩ ૨૬ ૦ ૩	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦	૩ ૬ ૧૦ ૧૩
કં.	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
નં.	ઉત્તરાષાઢા, ૯	પૂર્વાષાઢા, ૧૦	મૂલ, ૧૧	મગ્ધેશ્વરી, ૧૨
રા.	૩ ૩ ૩ ૩	૪ ૪ ૪ ૪	૪ ૪ ૪ ૪	૪ ૫ ૫ ૫
અં.	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩	૨૬ ૦ ૩ ૬
કં.	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦
નં.	ધનિષ્ઠા, ૧૩	શ્રવણ, ૧૪	અશ્વિની, ૧૫	રેવતી, ૧૬
રા.	૫ ૫ ૫ ૫	૫ ૫ ૬ ૬	૬ ૬ ૬ ૬	૬ ૬ ૬ ૭
અં.	૧૦ ૧૩ ૧૬ ૨૦	૨૩ ૨૬ ૦ ૩	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦
કં.	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦
નં.	ઉત્તરભાદ્રપદ, ૧૭	પૂર્વભાદ્રપદ, ૧૮	શ્રતભિષા, ૧૯	કૃત્તિકા, ૨૦
રા.	૭ ૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭ ૭
અં.	૨૭ ૩૦ ૩૩ ૩૬	૩૦ ૩૩ ૩૬ ૩૯	૩૩ ૩૬ ૩૯ ૪૨	૩૬ ૩૯ ૪૨ ૪૫
કં.	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦

ન.	અનુરાધા, ૧૭	જ્યેષ્ઠા, ૧૮	મૂલ, ૧૯	પૂર્વાષાઢા, ૨૦
રા.	૭ ૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭ ૭	૮ ૮ ૮ ૮	૮ ૮ ૮ ૮
અ.	૩ ૬ ૧૦ ૧૩	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩
ક.	૨૦ ૪૦ ૦ ૨	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
ન.	ભરણી,	પુષ્ય,	પુનર્વસુ,	આર્દ્રા,
ન.	ઉત્તરાષાઢા, ૨૧	અભિજિત, ૨૨	શ્રવણ, ૨૩	ધનિષ્ઠા, ૨૪
રા.	૮ ૮ ૮ ૮	૮ ૮ ૮ ૮	૮ ૮ ૮ ૮	૮ ૮ ૧૦ ૧૦
અ.	૨૬ ૨૮ ૧ ૪	૬ ૭ ૮ ૮	૧૦ ૧૪ ૧૭ ૨૦	૨૩ ૨૬ ૦ ૩
ક.	૪૦ ૧૦ ૪૦ ૧૦	૪૦ ૪૩ ૪૬ ૫૦	૫૩ ૦ ૬ ૧૩	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
ન.	મૃગશીર્ષ,	રોહિણી,	મઘા,	અશ્લેષા,
ન.	શતભિષા, ૨૫	પૂ. ભાદ્રપદ. ૨૬	ઉ. ભાદ્રપદ, ૨૭	રેવતી, ૨૮
રા.	૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦	૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૧	૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧	૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
અ.	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦	૩ ૬ ૧૦ ૧૩	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬
ક.	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦
ન.	સ્વાતી.	ચિત્રા.	હસ્તા.	ઉત્તરાશ્વિની.

॥ સપ્તશલાકા વેધસારિણી. ॥

ન.	અશ્વિની, ૧	ભરણી, ૨	કૃતિકા, ૩	રોહિણી, ૪
રા.	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૧ ૧ ૧	૧ ૧ ૧ ૧
અં.	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩	૨૬ ૦ ૩ ૬	૧૦ ૧૩ ૧૬ ૨૦
ક.	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦
ન.	પૂર્વાશ્લેષી, ૫	મઘા, ૬	શ્રવણ, ૭	અભિજિત, ૮
રા.	૧ ૧ ૨ ૨	૨ ૨ ૨ ૨	૨ ૨ ૨ ૩	૩ ૩ ૩ ૩
અં.	૨૩ ૨૬ ૦ ૩	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦	૩ ૬ ૧૦ ૧૩
ક.	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
ન.	ઉત્તરાષાઢા, ૯	પૂર્વાષાઢા, ૧૦	મૂલ, ૧૧	મૃગશીર્ષા, ૧૨
રા.	૩ ૩ ૩ ૩	૪ ૪ ૪ ૪	૪ ૪ ૪ ૪	૪ ૫ ૫ ૫
અં.	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩	૨૬ ૦ ૩ ૬
ક.	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦
ન.	અનુરાધા, ૧૩	ભરણી, ૧૪	અશ્વિની, ૧૫	રેવતી, ૧૬
રા.	૫ ૫ ૫ ૫	૫ ૫ ૬ ૬	૬ ૬ ૬ ૬	૬ ૬ ૬ ૭
અં.	૧૦ ૧૩ ૧૬ ૨૦	૨૩ ૨૬ ૦ ૩	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦
ક.	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦
ન.	ઉત્તરાભાદ્રપદ, ૧૭	પૂર્વા ભાદ્રપદ, ૧૮	શત ભિષા, ૧૯	ધનિષ્ઠા, ૨૦

ન.	અનુરાધા, ૧૭	જ્યેષ્ઠા, ૧૮	મૂલ, ૧૯	પૂર્વાષાઢા, ૨૦
રા.	૭ ૭ ૭ ૭	૭ ૭ ૭ ૭	૮ ૮ ૮ ૮	૮ ૮ ૮ ૮
અં.	૩ ૬ ૧૦ ૧૩	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬	૦ ૩ ૬ ૧૦	૧૩ ૧૬ ૨૦ ૨૩
ક.	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
ન.	આશ્લેષા,	પુષ્ય,	પુનર્વસુ,	આર્દ્રા,
ન.	ઉત્તરાષાઢા, ૨૧	અભિજિત, ૨૨	શ્રવણ, ૨૩	ધનિષ્ઠા, ૨૪
રા.	૮ ૮ ૮ ૮	૯ ૯ ૯ ૯	૯ ૯ ૯ ૯	૯ ૯ ૧૦ ૧૦
અં.	૨૬ ૨૯ ૧ ૪	૬ ૭ ૮ ૯	૧૦ ૧૪ ૧૭ ૨૦	૨૩ ૨૬ ૦ ૩
ક.	૪૦ ૧૦ ૪૦ ૧૦	૪૦ ૪૩ ૪૬ ૫૦	૫૩ ૦ ૬ ૧૩	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦
ન.	મૃગશીર્ષ,	રેહિણી,	શ્રવણ,	વિશાખા,
ન.	શતભિષા, ૨૫	પૃ. ભાદ્રપદ, ૨૬	ઉ. ભાદ્રપદ, ૨૭	રેવતી, ૨૮
રા.	૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦	૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૧	૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧	૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
અં.	૬ ૧૦ ૧૩ ૧૬	૨૦ ૨૩ ૨૬ ૦	૩ ૬ ૧૦ ૧૩	૧૬ ૨૦ ૨૩ ૨૬
ક.	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦	૦ ૨૦ ૪૦ ૦	૨૦ ૪૦ ૦ ૨૦	૪૦ ૦ ૨૦ ૪૦
ન.	સ્વાતી,	ચિત્રા,	હસ્તા,	ઉ. ફાલ્ગુની,

॥ પંચશલાકા-અને સપ્તશલાકાની વેધસારિણી ઉપરથી-વેધ જોવાની રીત, ॥

પહેલા કોઠાના ડાબી બાજુના પ્રથમના ખાનામાં-ન, કરેલો છે, ન-ની જમણી બાજુના દરેક અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રો છે, તે નક્ષત્રની બાજુમાં-તે નક્ષત્ર ફેટલામી સંખ્યાનું છે, તે જાણવા માટે આંક-કરેલા છે,

ન-ના નીચેના ખાનામાં-રા-અ-ને ક-લખેલાં છે, રા-થી રાશિ, અ-થી અંશ, તે ક-થી કલા જાણવી, દરેક નક્ષત્રના નીચે-રાશ્યાદિક-ચાર કોઠા-મુકેલા છે, તે કોઠાના નક્ષત્રના-અનુક્રમથી ચાર ચરણ જાણવા, ક-ના નીચે-ફરીથી ન કરેલો છે, ન-એટલે તે લીટીમાં આવતાં દરેક નક્ષત્રો છે, એમ જાણવું, ઉપરના-ન-ની લીટીમાં-અંક સાથે લખેલાં દરેક નક્ષત્રો-વેધ કરનારાં જાણવાં, અને નીચેના-ન-ની લીટીવાળાં અંક વિનાનાં નક્ષત્રો-વેધાનારાં જાણવાં,

જે દરેક કોઠા ઉપર-અનુક્રમે-કોઠાની મધ્યમાં-પહેલા ઉપર-૧, બીજામાં-૨, ત્રીજામાં-૩, તે ચોથામાં-૪, એ પ્રમાણે-ઉભી લીટીઓ કરેલી છે, એ લીટીઓ ઉપરથી-ઉપર લખેલા નક્ષત્રનો-એક લીટીવાળો-પહેલો પાયો, બીજા-વાળો-બીજો, ત્રીજાવાળો ત્રીજો, તે ચોથીવાળો ચોથો જાણવો, અને તે દરેક નક્ષત્રના દરેક પાયાની શરૂઆત-તેજ કોઠામાં-લખેલા-રાશ્યાદિકે શરૂ થાય છે, એમ જાણવું, પહેલા ચરણમાં જે રાશ્યાદિક લખ્યાં છે, તેટલા-રાશ્યાદિક પછી તે નક્ષત્રના પહેલા ચરણની શરૂઆત થાય છે, તે બીજા ચરણના કોઠામાં લખેલા રાશ્યાદિકે પુરો થઈ-બીજા ચરણની શરૂઆત થાય છે, તે બીજા ચરણ-ત્રીજા ચરણના કોઠામાં લખેલા-રાશ્યાદિકે પુરો થઈ. ત્રીજા ચરણની શરૂઆત થાય છે, તે ત્રીજા ચરણ-ચોથા ચરણના કોઠામાં-લખેલા-રાશ્યાદિકે-પુરો થઈ. ચોથા ચરણની શરૂઆત થાય છે, તે ચોથા ચરણ જે નક્ષત્રનો છે, તે પછીનું જે નક્ષત્ર આવતું હોય, તેના પહેલા ચરણના કોઠામાં-જે રાશ્યાદિક લખ્યાં હોય, તેટલા રાશ્યાદિકે-ચોથા ચરણ પુરો થઈ. તે પછીના નક્ષત્રના પહેલા ચરણની શરૂઆત થાય છે, એ પ્રમાણે દરેક નક્ષત્રના માટે સમજવું,

હવે વેધ કરનાર નક્ષત્રના નીચે-વેધાનારા નક્ષત્રની નીચે પણ ઉલટી રીતે ઉપરની માફક ચાર ચરણમાં-ઉભી પાનો કરેલી છે, તે આ પ્રમાણે છે. ઉપર પહેલા ચરણમાં-૧-પાન છે, તે તેજ કોઠામાં નીચે-૪-પાન કરેલી છે, એ પાનના નીચે-૩-પાન, ત્રણ પાનના નીચે-૨, અને ચાર પાનના નીચે-૧-પાન કરેલી છે, એજ અનુક્રમે-અશ્વિનીથી રેવતી સુધીના નક્ષત્રમાં-ઉપલા અંક-વાળા નક્ષત્રો નીચે, ૧-૨-૩-૪, એ પ્રમાણે લીટીઓ કરેલાં છે, અને નીચેના

અંક વગરના નક્ષત્રના નીચે-૪-૩-૨-૧, એ પ્રમાણે લીટી કરી છે, તેથી જાણાવવાનું જે-વેધ કરનાર નક્ષત્રના પહેલા ચરણમાં-સૂર્યાદિ કોષ્ટ પણુ ગ્રહ હોય, તો વેધ કરનાર નક્ષત્રનો ચોથો ચરણુ વેધાય છે-એમ જાણવું, ખીજા ચરણમાં હોય તો, નીચેના નક્ષત્રનો ત્રીજો ચરણુ, ત્રીજા ચરણમાં હોય તો- નીચેનો ખીજો ચરણુ, અને ઉપર ચોથા ચરણમાં ગ્રહ હોય તો નીચેના નક્ષત્રનો પહેલો ચરણુ વેધ પામે છે,

એજ પ્રમાણે-પંચશલાકાયકમાં-પંચશલાકાયકવેધ, અને ચરણુવેધ- જાણવો, અને સપ્તશલાકાયકમાં પણુ નક્ષત્રવેધ-ને ચરણુવેધ-સમજવો,

॥ હરકોઈ ગ્રહ-પંચશલાકા-અને સપ્તશલાકા વેધચક્રમાં-કયા નક્ષ- ત્રના કયા ચરણમાં છે, તે જાણવાની રીત, ॥

મંગલ-વૃષભ રાશિના-૨-અંશ, ને-૪૮-કલાનો છે, તો તે-કયા નક્ષત્રના કયા ચરણમાં-હોવો જોઈ એ તેનું-ઉદાહરણ,

મંગલ-રાશ્યાદિ-૧-૨-૪૮ છે, તો પંચશલાકા-ને સપ્તશલાકા-વેધની સારણીમાં-કૃતિકા નક્ષત્રની-પાન-૧-એટલે-પહેલા ચરણુના કોષ્ટમાં-૦-૨૬-ને ૪૦-લખેલા છે, તે પછીના રાશ્યાદિકૃતી-૨૦-૧-૦-૦-ના અંત સુધી, મંગલના રાશ્યાદિક હોત તો-કૃતિકા નક્ષત્રના-પહેલા ચરણમાં મંગલ છે. એમ થાત, પરંતુ-૧-૦-૦-કરતાં મંગલના રાશ્યાદિક વધારે હોવાથી કૃતિકા નક્ષત્રના ખીજા ચરણની શરૂઆત-૨૦ ૧-૦-૦-પછી થાય છે, અને તે-૧-૩-૨૦- રાશ્યાદિકે પુરો થાય છે, કૃતિકાના ખીજા ચરણના આરંભના રાશ્યાદિકૃતી- તેજ ખીજા ચરણના પુરા થવાના-૨૦ ૧-૩-૨૦-ની વચમાં-મંગલના-રાશ્યા- દિક સમાય છે, તેથી મંગલ-કૃતિકાના ખીજા ચરણમાં છે. એમ સમજવું,

॥ *પંચશલાકા-અને સપ્તશલાકાની-વેધસારણી

ઉપરથી વેધ જાણવું ઉં ॥

કૃતિકાના ખીજા ચરણમાં-કોષ્ટપણુ પાપગ્રહ હોય તો-કયા નક્ષત્રનો કયો ચરણુ વેધાય, તેનું ઉં—

* ટીપ—પંચશલાકા અને સપ્તશલાકાનાં કોષ્ટકા સરખાંજ છે, ચરણની રીત પણ સરખી છે, ફરક માત્ર એ જે-પંચશલાકામાં-કૃતિકા નક્ષત્રના ખીજા ચરણમાં પાપગ્રહ હોવાથી-વિશ્વાખાનો ત્રીજો ચરણુ વેધાયેલો છે, તેવીજ રીતે- આ વેધચક્રમાં-કૃતિકાના નીચે શ્રવણ હોવાથી-શ્રવણનો ત્રીજો ચરણુ વેધ પામેલો છે એમ જાણવું, માત્ર પંચશલાકા અને સપ્તશલાકાયકોમાં-અશ્વિ-આદિ નક્ષ- ત્રોના નીચે-લખેલાં નક્ષત્રનો ફેરફાર છે, તે જાણવું, બાકી દરેક રીત-પંચશલાકાની માફક જાણવી,

પંચશલાકાવેધનું ઉદાહરણ—કોષ્ટકમાં ન-થી નક્ષત્રો જણાવ્યાં છે, તે લીટીમાં જમણી બાજુએ-જેતાં-અશ્વિનીથી ત્રીજી નક્ષત્ર-કૃત્તિકા-લખેલું છે, અને ન-ના નીચેના ખાનામાં-રા-અ-ને-ક-લખેલા છે, તેથી કૃત્તિકા નક્ષત્રના ચાર કોષ્ટકમાંના-પહેલા ખાનામાં-રા-૦-૨૬-૪૦-લખેલું છે, અને-ક-ના નીચે ફરીથી ન-કરેલો છે-તે ન-થી જમણી બાજુ તરફ લખેલા નક્ષત્રોમાં-કૃત્તિકા નીચે જેતાં-વિશાખા નક્ષત્ર લખેલું છે, હવે ઉપરનું કૃત્તિકા નક્ષત્ર-વેધ કરનાર ને નીચેનું વિશાખા નક્ષત્ર-વેધાએલું જાણવું, કૃત્તિકા નક્ષત્ર ઉપર પાપગ્રહ-મંગળ હોવાથી-વિશાખા નક્ષત્ર વેધ પામેલું કહેવાય,

ચરણવેધનું ઉ-—હવે કૃત્તિકા નક્ષત્રના ચારે કોણ ઉપર-અનુક્રમે ૧-૨-૩-૪-લીટીઓ-કરેલી છે, ને કૃત્તિકાનો બીજો ચરણ હોવાથી-ઉભી એ લીટી-વાળા કોષ્ટકના નીચે-વિશાખા નક્ષત્ર આગળ-ત્રણ લીટી-ઉભી કરેલી છે, જેથી કૃત્તિકાના બીજા ચરણમાં-પાપગ્રહ હોવાથી વિશાખા નક્ષત્રનો ત્રીજો ચરણ વેધાયેલો સમજવો,

લગ્નેશે ભવગેઽથવા શશિનિ સદ્દષ્ટે શુભે વાંગે
 હોરાયાં ચ શુભસ્ય વા વ્યધમયં નાસ્તીતિ પૂર્વે જગુઃ ।
 મૌમા ડ્યાકૃતિષ્ઢજિનાષ્ટનસ્વમં હંત્યગ્રતો લત્તયા
 સ્વેટોર્કોર્કમિતં શશી મુનિમિતં પૂર્ણો ન સન્માલવે ॥ ૧૬ ॥

અન્વય—લગ્નેશે ભવગે અથવા શશિનિ સદ્દષ્ટે વા શુભે અંગે
 ચ શુભસ્ય હોરાયાં વ્યધમયં નાસ્તિ ઇતિ પૂર્વે જગુઃ મૌમાત્ સ્વેટઃ
 ડ્યાકૃતિષ્ઢજિનાષ્ટનસ્વમં અગ્રતઃ લત્તયા હન્તિ અર્કઃ અર્કમિતં પૂર્ણઃ
 શશી મુનિમિતં (હન્તિ) (તત્) માલવે નસત્ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્નેશે લગ્નનો સ્વામી-મવગે ૧૧ મેં હોય-અથવા શ-
 શિનિ ચંદ્રમા ઉપર સદ્દષ્ટે શુભ ગ્રહની દૃષ્ટિ હોય વા અથવા શુભે શુભ ગ્રહ
 અંગે લગ્નમાં હોય ચ અને શુભસ્ય શુભ ગ્રહની હોરાયાં હોરા હોય તો
 વ્યધમયં વેધનો ભય નાસ્તિ નથી ઇતિ એ પ્રમાણે પૂર્વે પૂર્વાચાર્યો જગુઃ કહે
 છે, મૌમાત્ મંગલથી સ્વેટઃ ગ્રહ ત્રિ ૩, આકૃતિ ૨૨, ષઢ્ઢ ૬, જિન ૨૪,
 અષ્ટ ૮, નસ્વમં ૨૦ માનક્ષત્રને અગ્રતઃ આગળથી લત્તયા લાતપડે હન્તિ હણે
 છે, અર્કઃ સૂર્ય અર્કમિતં ૧૨ માનક્ષત્રને પૂર્ણઃ શશી પૂર્ણચંદ્ર મુનિમિતં ૭
 માનક્ષત્રને (હન્તિ) હણે છે, (તત્) તે માલવે માલવદેશમાં ન સત્ ગ્રેષ્ઠ
 નથી ॥ ૧૬ ॥

॥ વેધભંગ આખત ॥

૧૬ ભાવાર્થ—સુહૃતની લગ્નશુદ્ધિમાં તે વખતના લગ્નનો સ્વામી લગ્નથી અગીઆરમે હોય તો, ચંદ્રમાને શુભ ગ્રહ દેખતો હોય તો, ચંદ્ર શિવાય કોઈ પણ શુભ ગ્રહ લગ્ન હોય તો વેધનો દોષ નથી,

॥ લત્તાનક્ષત્ર આખત ॥

સૂર્યથી રાહુ સુધીના ગ્રહો અનુક્રમે જે જે નક્ષત્ર ઉપર રહ્યા છે તે તે નક્ષત્ર થકી અનુક્રમે ગણતો ૧૨-૭-૩-૨૨-૬-૨૪-૮-૨૦ એ નક્ષત્રોને તે તે ગ્રહો લાત મારે છે, તેથી તે નક્ષત્રો અશુભ છે તેમાં ચંદ્રમા પૂર્ણ કલાનો હોય ત્યારે સાતમા નક્ષત્રને લાત મારે છે, ક્ષીણ કલાનો હોય ત્યારે નહિ, આ લત્તાયોગ માળવાદેશમાં ત્યાગ કરવો બીજા દેશોમાં નહિ,

॥ લત્તાકોષ્ટક ॥

સ.	૧૨	ગુ.	૬
ચ.	૭	શુ.	૨૪
મ.	૩	શ.	૮
ધુ.	૨૨	રા.	૨૦

અર્થ—માળવામાં લત્તા-કૌશલદેશમાં મહાપાત-કાશ્મીરમાં એકાર્ગલ-અને દરેક દેશોમાં સપ્તશલાકા-અને પંચશલાકા-વેધ ત્યાગ કરવો, (૪૭)

ષળ્માસં ગ્રહણોદુ ચંદ્રતનુગં વિદુર્ક્ષજન્મર્ક્ષકે

ત્યાજ્યે જન્મભલગ્રકે તનુગતે સૂર્યાન્મનૂદુ ત્યજેત્ ।

દંતદ્વયંકદશોર્કતો યુગગજાસ્તર્કાઃ સ્વર્ણેદવો

નાદીઃ સંક્રમણે ત્યજે દ્વિવિષદાં પ્રાયો રવે દૂષિતાઃ ॥ ૧૭ ॥

૧—લત્તા માલવકે વેશે પાતં કૌશલકે તથા । એકાર્ગલં તુ કાશ્મીરે વેધં સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વય—ષળ્માસં ગ્રહળોડુ ચન્દ્રતનુગં (ત્યજેત્) વિદ્ધર્ક્ષજન્મર્ક્ષકે ચ જન્મભલગ્રકે તનુગતે ત્યાજ્યે સૂર્યાત્ મનૂડુ ત્યજેત્ અર્કતઃ દિવિષદાં સંક્રમણે ત્યજેત્, દંતદ્વચંકદ્વશઃ યુગગજાઃ તર્કાઃ સ્વબાળેંદવઃ નાદૌઃ ત્યજેત્ પ્રાયઃ રવેઃ દૂષિતાઃ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયાર્થ—ષળ્માસં ૬ માસ પર્યંત ગ્રહળોડુ ગ્રહણનું નક્ષત્ર ચંદ્રતનુગં ચન્દ્રને પામેલું, અને લગ્નમાં રહેલું હોય તો (ત્યજેત્) ત્યાગ કરવું, વિદ્ધર્ક્ષ-જન્મર્ક્ષકે વેધનું નક્ષત્ર અને જન્મનું નક્ષત્ર ચ અને જન્મભલગ્રકે જન્મ-રાશિ તથા જન્મભલગ્ર તનુગતે લગ્નમાં હોય તો ત્યાજ્યે ત્યાગ કરવાં, સૂર્યાત્ સૂર્યથી મનૂડુ ૧૪ મું નક્ષત્ર ત્યજેત્ ત્યાગ કરવું, અર્કતઃ સૂર્યથી દિવિષદાં ગ્રહોની સંક્રમણે સંક્રાંતિમાં દંતદ્વચંકદ્વશઃ ૩૨-૨-૮-૨ યુગગજાઃ ૮૪ તર્કાઃ ૬ સ્વબાળેંદવઃ ૧૫૦ નાદૌઃ ધડીઓ ત્યજેત્ ત્યાગ કરવી પ્રાયઃ ધણું કરી રવેઃ સૂર્યસંક્રાંતિની ધડીઓ દૂષિતાઃ દોષવાળી છે, ॥ ૧૭ ॥

૧૭ ભાવાર્થ—લગ્નશુદ્ધિમાં—ગ્રહણ થયાના દિવસથી—૬ માસ સુધી, ગ્રહણ વખતે જે નક્ષત્ર હોય—તે નક્ષત્રની રાશિનો—ચંદ્રમા, અને તે રાશિનું લગ્ન લેવું નહિ, તેમજ વેધવાળું, નક્ષત્રને જન્મના નક્ષત્રની. રાશિનું લગ્ન પણ લેવું નહિ, અને જન્મરાશિનું પણ લગ્ન લેવું નહિ, સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી ગણતાં—૧૪—મું નક્ષત્ર તજવું, સૂર્યથી અનુક્રમે ગ્રહો—એક રાશિ છોડી બીજી રાશિપર જાય—ત્યારે ૩૨-૨-૬-૨-૮૪-૬-૧૫૦—એટલી ધડીઓ અનુક્રમે ત્યાગ કરવી, તેમાં તે દરેક ધડીઓનો અડધો ભાગ—દરેક ગ્રહ—જ્યારે રાશિમાં—પ્રવેશ કરે—તે પહેલાં તજવો ને અડધો ભાગ પછી—ત્યાગ કરવો, પરંતુ ધણું કરીને સૂર્ય સંક્રાંતીનીજ ધડીઓ દોષવાળી બાણવી.

(દરેક માણસને ગ્રહણથી થતું શુભાશુભ ફલ.)

મુંચિં—જન્મર્ક્ષે નિધનં ગ્રહે જનિમતો ઘાતઃ ક્ષતિઃ શ્રીવૃથા

ચિંતાસૌખ્યકલત્રદૌસ્થ્યમૃતયઃ સ્યુર્માનનાશઃ સુખમ્ ।

લાભોપાય ઇતિ ક્રમાત્તદ્વશુભધ્વસ્ત્યૈજપસ્વર્ણગો—

દાનં શાંતિરથો ગ્રહં ત્વશુભદં નો વીક્ષ્ય માહુઃ પરે (૪૮).

અર્થ—જન્મનક્ષત્રમાં ગ્રહણ થાય તો મરણ, જન્મરાશિમાં ધાત, જન્મથી ખીજી રાશિમાં દ્રવ્યનાશ, ત્રીજીમાં લક્ષ્મી, ચોથીમાં દુઃખ, પાંચમીમાં ચિંતા, ૬ માં સુખ, ૭ માં સ્ત્રીને ખીડા, ૮ માં મરણ, ૯ માં માનનાશ, ૧૦ માં સુખ, ૧૧ માં લાભ, ૧૨ માં નાશ, એ પ્રમાણે અનુક્રમે ફલ જાણવું, ગ્રહણના દુષ્ટ ફલની નિવૃત્તિ કરવા માટે જપ સોનું અને ગાયનું દાન આપવું, એમ કેટલાક પંડિતો કહે છે, અને તેવા ગ્રહણનું દર્શન કરવું નહિ, (૪૮)

વસિષ્ઠઃ—વિષુવતો રયનયો દિનત્રયં હરિપદે ષડશીતિ મુલેષુ ચ ।

પૂર્વતોપિ પરતોપિ સંક્રમા બ્રાહ્મિકાશ્ચ સ્વલુ ષોડશ ત્યજેત્ (૪૯)

અર્થ—મેષ-કર્ક-તુલા-અને મકરસંક્રાંતિ એસે ત્યારે પહેલા ત્રણ દિવસ, અને આગલા ત્રણ દિવસ, વિવાહાદિમાં ત્યાગ કરવા, તે શિવાયની સંક્રાંતિઓમાં પહેલી ને પછીની મલી ૩૨ ધડીઓ ત્યાગ કરવી, (૪૯)

ષડ્વષ્ટિઃ ક્રતુસંધિતસ્તિથિમયુક્સંધૌ દિનાઙ્ક્યૌ ગ્રહા-

ત્તપાદૈઃ દિવસાં ત્રિવેદષડિભાન્પ્રાગર્દિતાન્સંત્યજેત્ ।

ઉત્પાતે અગ્રહમ્ ચ શિશ્વિનો રાકાષ્ટમી પ્રાગ્દલે

વિદ્ પ્રાંત્યે કૃતરુદ્રયોરબહુલે કૃષ્ણે નિરેકે જ્વિહ ॥ ૧૮ ॥

અન્વય—ઋતુસંધિતઃ ષડ્વષ્ટિઃ તિથિમયુક્સંધૌ દિનાઙ્ક્યૌ ગ્રહાત્ તત્પાદૈઃ ત્રિવેદષડિભાન્ પ્રાગર્દિતાન્ દિવસાન્ સંત્યજેત્ ઉત્પાતે અગ્રહમ્ ચ શિશ્વિનઃ ઉદ્ગમમ્ (ત્યજેત્) અબહુલે રાકાષ્ટ-મીપ્રાગ્દલે વિદ્, કૃતરુદ્રયોઃ પ્રાન્ત્યે (વિદ્ સ્યાત્) इह વિદ્ કૃષ્ણે નિરેકેષુ ત્યાજ્યા ॥ ૧૮ ॥

અન્વયાર્થ—ઋતુસંધિતઃ રૂતુઓની સંધિથી ષડ્વષ્ટિઃ ૬૬ ધડી તિથિ-મયુક્સંધૌ તિથિ નક્ષત્ર ને યોગની સંધિમાં, દિનાઙ્ક્યૌ એ ધડીઓ તજવી, ગ્રહાત્ ગ્રહથી તત્પાદૈઃ તેના ચરણ પ્રમાણે ત્રિ ૩, વેદ ૪, ષદ્ ૬, હમાન્ ૮, પ્રાગર્દિતાન્ પહેલા અડધા દિવસાન્ દિવસોને સંત્યજેત્ ત્યાગ કરવા, ઉત્પાતે ઉત્પાતમાં અગ્રહમ્ ૭ દિવસ ચ અને શિશ્વિનઃ કેતુના ઉદ્ગમમ્ ઉદયને (ત્યજેત્ ત્યાગ કરવા,) અબહુલે શુકલપક્ષમાં રાકા ૧૫ અષ્ટમી ૮ ના પ્રાગ્દલે પૂર્વ-ભાગમાં વિદ્ વિષ્ટિ હોય છે કૃતરુદ્રયોઃ ૪-૧૧-ના પ્રાન્ત્યે છેલ્લા ભાગમાં (વિદ્સ્યાત્ વિષ્ટિ હોય છે) इह એ પ્રમાણે વિદ્ વિષ્ટિ કૃષ્ણે કૃષ્ણપક્ષમાં નિરેકેષુ એક રહિત તિથિઓમાં ત્યાજ્યા ત્યાગ કરવી, ॥ ૧૮ ॥

૧૮ ભાવાર્થ—^૧રૂતુની સંધિ વખતે ૬૬ ઘડી, ને તિથિ-નક્ષત્ર-યોગની^૨ સંધિમાં ૨ ઘડી ત્યાગ કરવી, ગ્રહણ ૧ ભાગ^૩-૨ ભાગ-૩ ભાગ-૪ ભાગ એટલે (ખગ્રાસ) હોય તો અનુક્રમે ૩-૪-૬ ને ૮ દિવસો, ગ્રહણ થઈ ગયા પછીથી અશુભ જાણવા, અને ગ્રહણ થતા પહેલાં અનુક્રમે ૧૧-૨-૩ ને ૪ દિવસો ત્યાગ કરવા, અને ઉત્પાત થયો હોય, ત્યારથી ૭ દિવસો ત્યાગ કરવા, ધૂમકેતુ (પુંછડીયો તારો) આકાશમાં જ્યાં સુધી દેખાય ત્યાં સુધીના દિવસો ત્યાગ કરવા,

॥ વિષ્ટિખાખત ॥

અજવાળીઆમાં ૮ ને ૧૫ ના પહેલા ભાગમાં અને ૪-૧૧ ના પાછલા ભાગમાં વિષ્ટિ હોય છે, અંધારીઆમાં ૭ ને ૧૪ ના પહેલા ભાગમાં અને ૩-૧૦ ના પછીના ભાગમાં વિષ્ટિ હોય છે,

(ભદ્રાના મુખપુચ્છાદિનો વિભાગ.)

મુ-ર્ચિ-૦—પંચદ્વચદ્રિકૃતાષ્ટરામરસભૂયામાદિઘટ્યઃ શરા

વિષ્ટેરાસ્યમસદ્ગજેદુરસરામાશ્ચિવાનાન્ધિષુ ।

યામેષ્વંત્યઘટીત્રયં શુભકરં પુચ્છં તથા વાસરે

વિષ્ટિસ્તિથ્યપરાર્ધજા શુભકરી રાત્રૌ ચ પૂર્વાર્ધજા(૫૦)

અર્થ—સુદી ૪ ના પાંચમા પ્રહરની પહેલી ૫ ઘડી, ૮ ના ખીન્ન પ્રહરની પહેલી, ૧૧ ના સાતમા પ્રહરની પહેલી, અને ૧૫ ના ચોથા પ્રહરની પહેલી, વદીમાં ૩ ના આઠમા પ્રહરની, ૭ ના ત્રીજા પ્રહરની, ૧૦ ના છઠ્ઠા પ્રહરની, ૧૪

૧—રૂતુ ૬ છે, તેને માટે જ્યો-કૃ-૦ પ્રથમાવૃત્તિ પત્ર ૧૩ માં જોવું, એક રૂતુનું ઉતરવું ને ખીજતું ખેસવું, તેમાં ઉતરતીની છેલ્લી ઘડી ૩૩, અને ખેસતીની પહેલી ૩૩ ઘડીને રૂતુસંધિ કહે છે,

૨—એક તિથિ ઉતરે ને ખીજ ખેસે તે વખત, એક નક્ષત્ર ઉતરીને ખીજ ખેસે તે વખત, અને એક યોગ ઉતરીને ખીજ ખેસે તે વખતને તિથ્યાદિસંધિ કહે છે, એટલે તે તિથ્યાદિક ઉતરતા વખતની ૧ ઘડી, અને ખેસતા વખતની ૧ ઘડી, એમ બે ઘડીને તિથિ નક્ષત્રને યોગની સંધિ કહે છે,

૩—એક આખી તિથિની ઘટ્યાદિકના બે ભાગ કરવા, એક ભાગની જોડેલી ઘટ્યાદિક આવે તેટલો એક ભાગ જાણવો,

ના પહેલા પ્રહરની, આદિની ૫ ઘડીયો ભદ્રાનું મુખ છે, તેમાં શુભ કામ કરવું નહિ, ૧ સુદી ૪ ના આઠમા પ્રહરની, ૮ ના પહેલા પ્રહરની, ૧૧ ના છઠ્ઠા પ્રહરની, ૧૫ ના ત્રીજા પ્રહરની, તેમજ વદી ૩ ના સાતમા પ્રહરની, ૭ ના બીજા પ્રહરની, ૧૦ ના પાંચમા પ્રહરની, ૧૪ ના ચોથા પ્રહરની, છેલ્લી ત્રણ ઘડીઓમાં ભદ્રાનું પુચ્છ કહેવાય છે, તે શુભ કામમાં સાફ ફલ આપે છે, (૫૦)

(ભદ્રાની સ્થિતિ.)

કુંભકર્કદ્વયે મર્ત્યે સ્વર્ગેઽબ્જેઽજાત્રયેઽલિગે ।

સ્ત્રીધનુર્જકનક્રેઽધો ભદ્રા તત્રૈવ તત્ફલમ્ (૫૧)

અર્થ—કર્ક—સિંહ—કુંભ—મીન—, મેષ—વૃષભ—મિથુન—વૃશ્ચિક—, કન્યા—તુલા—ધન—મકર, આ પ્રમાણે ચાર ચાર રાશિઓમાં ચંદ્ર હોય તો અનુક્રમે મનુષ્ય સ્વર્ગ ને પાતાલ લોકમાં ભદ્રા રહે છે, અને બીજાં રહેલી હોય ત્યાંજ તેનું ફલ મળે છે, (૫૧)

(ઉત્પાત લક્ષણ.)

ગુરુઃ—દિદ્રોહે વા મહાદારુપતને ચાંબુવર્ષણે ।

ઉલ્કાપાતે મહાવાતે મહાશનિનિપાતને (૫૨)

અનમ્રાશનિપાતે ચ મૂકંપે પરિવેષયોઃ ।

ગ્રામોત્પાતે શિવાશબ્દે દુર્નિર્મિત્તે ચ શોભનમ્ (૫૩)

અર્થ—દિશાઓમાં દાહ થવો, મોટા વૃક્ષોનું પડવું, અતિવૃષ્ટિનું થવું, આકાશમાંથી બલતા અંગારાનું પડવું, ભયંકર પવન, પૃથ્વીનું હાલવું, શિયાળા-વાનું રડવું, ગામમાં કંઈ પણ ઉત્પાત થવો, વજનું પડવું, અને દુર્નિર્મિત વિગેરે દિશાઓમાં આકાશમાં અને પૃથ્વી ઉપર થતા ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાતછે (૫૨-૫૩)

સાપેંદ્રાંતિમભાન્તતોઽબ્ધિઘટિકં પૂર્ણાંતતોઽબ્ધ્યર્દ્ધકં

કીટાંત્યાલિવિરામતઃ કુઘટિકં ગંઢાંત મૂર્ધ્વાધરમ્ ।

સાવૈશ્વવ્યહગાઋચયોગવિરતૌ મં તત્ર ચંદાયુધં

દુર્યોગે દિનભાષ્ણ સાભિજિદયુગ્મેર્કસ્તદૈર્ગમ્ ॥ ૧૯ ॥

અન્વય—સાપેંદ્રાંતિમભાન્તતઃ અબ્ધિઘટિકં પૂર્ણાંતતઃ અબ્ધ્યર્દ્ધકં (ઘટિકં) કીટાંત્યાલિવિરામતઃ ઝર્ધ્વાધરં કુઘટિકં ગંઢાંતં

સાવૈશૂવ્યહગાસ્ત્રયોગવિરતૌ મં તત્ર ચણ્ડાયુધં દુર્યોગે દિનમાત્ અર્કઃ
(યદા) સામિજિદયુગમે (સ્યાત્) તદા એકાર્ગલઃ (સ્યાત્) ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—સાર્પ આશ્લેષા, ઈંદ્ર જ્યેષ્ઠા, અંતિમ રેવતી, માન્તતઃ એ નક્ષત્રોના અંત્યની, અઘ્નિઘટિકં ૪ ઘટિકાઓ, પૂર્ણાંતતઃ ૫-૧૦-૧૫ તિથિઓના અંત્ય ભાગની, અઘ્ન્યર્ઘ્વકં ૨ (ઘટિકં) ઘડી, કીટ કર્ક, અંત્ય મીન, અલિ વૃશ્ચિક, વિરામતઃ તે રાશિઓના અંત્યની, ઋર્ધ્વાધરં આગલ પાછલની મહી, કુઘટિકં ૧ ઘડી, ગણ્ડાંતં ગણ્ડાંત યોગ થાય છે, સા સાધ્ય, વૈ વૈધૃત, શૂ શૂલ, વ્ય વ્યતીપાત, હ હર્ષણુ, ગ ગણ્ડ, આસ્ત્રયોગવિરતૌ એ યોગોના અંતનું, મમ નક્ષત્ર, તત્ર તે નક્ષત્રમાં, ચણ્ડાયુધં ચંડાયુધ થાય છે, દુર્યોગ દુષ્ટ યોગને વિષે, દિનમાત્ દિવસના નક્ષત્રથી, અર્કઃ સૂર્ય (યદા જ્યારે) સામિજિદયુગમે અભિજીત સાથે એકી નક્ષત્રમાં, (સ્યાત્ હોય,) તદા ત્યારે, એકાર્ગલઃ એકાર્ગલ યોગ, (સ્યાત્) થાય, ॥ ૧૮ ॥

૧૯ ભાવાર્થ—નક્ષત્રગંડાંત—આશ્લેષા-જ્યેષ્ઠા ને રેવતીના ઉતરતા પહેલાં ૨ ઘડી, અને અશ્વિની-મઘા ને મૂલની બેસતાં ૨ ઘડી, એ ચાર ઘડીઓ,

તિથિગંડાંત-૫-૧૦-૧૫ એ તિથિઓ ઉતરતાં પહેલી ૨ ઘડી,

લગ્નગંડાંત—કર્ક—વૃશ્ચિક ને મીન એ દરેક લગ્નો ઉતરતાં છેવટની ૦૧ ઘડી, અને સિંહ-ધન ને મેષ બેસતાં પહેલી ૦૧ ઘડી મહીને ૧ ઘડી,

ચંડાયુધ—સાધ્ય-વૈધૃત-શૂલ વ્યતીપાત-હર્ષણુ-ગંડ એ યોગો ઉતરતી વખતે જે નક્ષત્ર હોય તે,

એકાર્ગલ યોગ—વિષ્કુંભ-અતિગંજ-શૂલ-ગંડ-વ્યાધાત-વજ્ર-વ્યતીપાત-પરિધ-વૈધૃત-એ ૬ દુષ્ટયોગોમાંનો કોઈ પણ એક યોગ હોય, તે દિવસના નક્ષત્રથી સૂર્યના નક્ષત્ર સુધીની અભિજીત સહિત સંખ્યા ગણુતાં નક્ષત્રની એકી સંખ્યા થાય તો એકાર્ગલ યોગ જાણવો, તે યોગ શુભકામોમાં ત્યાગ કરવો,

(ગંડાંત આદિ યોગોમાં જન્મ થવાથી થતું ફલ.)

મુ- ચિં૦—ગંડાંતેદ્રમશૂલપાતપરિઘવ્યાઘાતગંઢાવમે
સંક્રાંતિવ્યતિપાતૈવૃત્તિસિનીવાલીકુહૂદર્શકે ।

વજ્રે કૃષ્ણચતુર્દશીષુ યમઘંટે દગ્ધયોગં મૃતૌ

વિષ્ટૌ સોદરમે જનિર્ન પિતૃમે શસ્તા શુભાશાંતિતઃ (૫૪)

અર્થ—ગંડાંતયોગ-જ્યેષ્ઠા અને મૂલનક્ષત્ર-મહાપાત-પરિઘ-વ્યાઘાત-
ગંડ-વજ્ર-યમઘંટ-દગ્ધ અને મૃત્યુ યોગો ક્ષયતિથિ-સૂર્યસંક્રાંતિ-વ્યતિપાત-વૃ-
ત્તિ-ચંદ્રસહિત અથવા રહિત અમાવાસ્યા-વદી ૧૪ બદ્ધા અને બહેન-ભાઈ
મા-બાપના જન્મનક્ષત્રમાં જન્મ થાય તો અશુભ છે. પરંતુ તે યોગોની શાંતિ
કરવાથી શુભ છે, (૫૪)

(ગંડાંત દોષભંગ.)

શાકલ્ય-સં૦—તથૈવ તિથિગંડાંતં નાસ્તીન્દૌ બલશાલિનિ ।

તથૈવ લગ્નગંડાંતં નાસ્તિ જીવે બલાન્વિતે (૫૫)

અર્થ—ચંદ્રબલ હોય તો, તિથિગંડાંતનો અને ગુરુબલ હોય તો લગ્નગં-
ડાંતનો દોષ નથી, (૫૫)

સૂર્યાધ્યામદલં દિવૈવ નિગમાઞ્ચશ્વીષુનાગત્રિષદ્

સંખ્યાકં કુલિકં દિવેદ્રરવિદિઙ્નાગર્તુવેદદ્વિકમ્ ।

વ્યેકં તન્નિશિ ષોડશાંશમપરે તિથ્યંશં મુજ્ઞાંતિ તૈઃ

કાલં કંટકમૈનિઘંટમપરેજ્યજ્ઞાસ્ફુજિઙ્ગયઃ ક્રમાત્ ॥ ૨૦ ॥

અન્વય—સૂર્યાત્ દિવૈવ નિગમાઞ્ચશ્વીષુનાગત્રિષદ્ સંખ્યાકં
યામદલં (ત્યજેત્) દિવા ઇંદ્રરવિદિઙ્નાગર્તુવેદદ્વિકમ્ ષોડશાંશં કુ-
લિકં (ત્યજેત્) નિશિ વ્યેકં તં અપરે તિથ્યંશં ઉજ્ઞાંતિ, અપરેજ્ય-
જ્ઞાસ્ફુજિઙ્ગયઃ ક્રમાત્ તૈઃ કાલં કંટકં એનિઘંટં (ઉજ્જાન્તિ) ॥ ૨૦ ॥

૧—ચંદ્રસહિત અમાસ એટલે અમાસના દિવસે દિવસના ભાગની
અમાસ હોય, ને સૂર્યાસ્ત પહેલાં પડવો ખેસતો હોય, એવી અમાવાસ્યાને ચંદ્ર-
સહિત કહે છે, તેમજ જો દિવસે ૬૦ ધડી અમાસ હોય અથવા અમાસના
દિવસે દિનમાનની ધડી કરતાં અમાસની ધડી વિશેષ હોય, એવી અમાવાસ્યાને
ચંદ્રસહિત અમાવાસ્યા કહે છે.

અન્વયાર્થ—સૂર્યાત્ સૂર્યથી વિવેવ દિવસે નિગમ ૪, આદ્રિ ૭, અશ્વિ ૨, રૂષુ ૫, નાગ ૮, ત્રિ ૩, વદ ૬, સંસ્થ્યાકં સંખ્યા પ્રમાણે, ચામદલં ચામાદ (ત્યજેત્ તળવો) વિવા દિવસમાં—ઈંદ્ર ૧૪, રવિ ૧૨, વિક્ ૧૦, નાગ ૮, ઋતુ ૬, વેદ ૪, વિક્રમ ૨, એ મુહૂર્તો ષોડશાંશં ષોડશાંશ પ્રમાણે કુલિકં કુલિકને (ત્યજેત્ ત્યાગ કરવું,) નિશી રાત્રિમાં વ્યેકં એક રહિત તં તેને તળવાં અપરે બીજા આચાર્યો તિથ્યંશં પંદરમા ભાગને ઉજ્જ્ઞંતિ ત્યાગ કરે છે, અમરેજ્ય ગુરુ, જ્ઞા પુષ, અને આસ્ફુજિદ્વચઃ શુક્રવારથી ક્રમાત્ અનુક્રમે તૈઃ ઈદ્રાદિ મુહૂર્ત પ્રમાણે, કાલં કાલ, કંટકં કંટક, એનિઘંટં યમઘંટને (ઉજ્જ્ઞંતિ ત્યાગ કરે છે, ૧ ૨૦ ॥

॥ ચામાર્દ્યોગ ॥

૨૦ ભાવાર્થ—ચામાર્દ્ય એટલે અડધો પ્રહર કહેવાય છે, તો દિવસના પ્રહર ૪ હોવાથી અડધા પ્રહરે ૮ થાય છે, તો સૂર્યથી અનુક્રમે આવતા દરેકવારોનો ૪-૭-૨-૫-૮-૩-૬-એ અર્ધપ્રહરનો વખત તે તે વારોમાં અશુભ જાણવો, અને તે આવેલા વખતને “ચામાર્દ્ય” યોગ કહે છે,

॥ કુલિક કાલ-કંટકને યમઘંટ ॥

તેમજ દિનમાનને સોળે ભાગતાં આવેલો ૧ ભાગ એ પ્રમાણે રવિવારથી અનુક્રમે શનિ સુધીના વારોમાં આવેલા ૧૪-૧૨-૧૦-૮-૬-૪-૨-ભાગોને “કુલિક” કહે છે, તેજ પ્રમાણે રાત્રિમાનને સોળે ભાગતાં આવેલો ૧-ભાગ એવા રવિવારથી અનુક્રમે ૧૩-૧૧-૯-૭-૫-૩-૧-એ ભાગો રાત્રિમાં કુલિક જાણવા, તે કુલિકનો ત્યાગ કરવો, એજ પ્રમાણે ગુરુ-પુષ-ને શુક્ર-એ વારોથી અનુક્રમે ૧૪-૧૨-૧૦-૮-૬-૪-૨-એ ભાગો કાલ-કંટક-અને યમઘંટના જાણવા, કેટલાક આચાર્યો પંદરે ભાગવાનું કહે છે,

૧—દિવસને રાત્રિની ૬૦ ધડી મલી ૧ અહોરાત્ર કહેવાય છે, સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધીના વખતને દિનમાન કહે છે, સૂર્યાસ્ત પછી બીજા દિવસનો સૂર્યોદય થતા સુધીમાં રાત્રિમાન કહેવાય છે, ૬૦ ધડીમાંથી દિનમાનની ઘટ્યાદિક બાદ કરતાં બાકી રહેલી ઘટ્યાદિક રાત્રિમાનની જાણવી.

ઉ૦—જેમ કે ધડી ૩૧ પલ ૪૨ દિનમાન છે. તેને ૬૦ માંથી બાદ કર્યા તો ૨૮-૧૮ રજા એટલે ધડી ૨૮-પલ ૧૮ નું રાત્રિમાન થયું.

॥ અર્ધ યામાદિકનાં-દુષ્ટ મુહૂર્તોનું-કોષ્ટક. ॥

રવિ.	સોમ.	મંગળ.	બુધ.	ગુરુ.	શુક્ર.	શનિ.	વાર.
૭-૮	૧૩-૧૪	૩-૪	૯-૧૦	૧૫-૧૬	૫-૬	૧૧-૧૨	યામાર્દ્ધ દિવસનાં.
૧૪	૧૨	૧૦	૮	૬	૪	૨	કુલિકનાં દિવસનાં.
૧૩	૧૧	૯	૭	૫	૩	૧	કુલિકનાં રાત્રિનાં.
૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦	કાલનાં
૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦	૮	કંટકનાં
૧૦	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	યમધંટનાં.

કોષ્ટકમાં લખેલા યામાર્દ્ધનું ઉદાહરણુ—યામાર્દ્ધયોગ રાત્રે બીલકુલ આવતો નથી, દિવસનાજ હોય છે, તો રવીવારે ચોથો અડધો પ્રહર-એટલે બીજા પ્રહરનો પાછલો અડધો ભાગ, તેને યામાર્દ્ધ કહે છે, દિવસના ૪ પ્રહર હોવાથી તેના અર્ધા પ્રહર ૮, થાય છે, એ આઠ અર્ધા પ્રહરમાંનો ચોથો ભાગ રવિવારે યામાર્દ્ધ-યોગ કહેવાય છે, એવા દરેક વારના લખેલા જે જે અંકો છે, તે તે અર્ધા પ્રહર તે તે વારને માટે યામાર્દ્ધયોગનો જાણવો,

અડધો પ્રહર જાણવાની રીત—રવિવારે ચોથો અડધો પ્રહર, કંઈ વખતે શરૂ થઈ-કંઈ વખતે પુરો થાય, તે જાણવાનું કલ્પિત ઉ—જેવારે યામાર્દ્ધયોગ જોવો હોય તે વારના દિવસે દિનમાન કેટલી ઘડીનો છે, તે જોવું, તો રવિવારને દિવસે ૩૨ ઘડીને દિનમાન છે, ૩૨ ને ચારે ભાગતાં ઘડી ૮, લખિધ આવે છે, તો દરેક આઠઆઠ ઘડીને એક પ્રહર થાય છે, એ પ્રહરને બેએ ભાગવાથી લખિધ ૪ તે અડધા પ્રહરની ઘડી જાણવી, અથવા દિનમાનને આઠે ભાગતાં આવેલી લખિધ ૪ તે અડધા પ્રહરની ઘડી સમજવી, એવી રીતે દિનમાનને ચારે ભાગવાથી પ્રહર થાય છે, અને આઠે ભાગવાથી પ્રહરાર્ધ થાય છે, હવે રવિવારને દિવસે યામાર્દ્ધ

કઈ વખતે ખેસે અને કઈ વખતે ઉતરે તે જોવા માટે ચોથા અર્ધા પ્રહર રવિવારે યામાર્દ્ધ આવે છે, તો ત્રણ અર્ધા પ્રહરના ઉતરવા પછી ચોથા અડધા પ્રહરમાં યામાર્દ્ધ ખેસે, દરેક અર્ધા પ્રહરની ૪ ઘડી હોવાથી ૧૨ ઘડીએ ત્રણ અર્ધા પ્રહર પુરા થાય છે, એટલે ૧૨ ઘડીની શરૂઆત પછીથી બીજી ચાર ઘડી એટલે ૧૬ ઘડી પુરી થાય ત્યાંસુધીનો વખત યામાર્દ્ધ યોગ જાણવો. પરંતુ કોષ્ટકમાં આઠ અડધા પ્રહર નહિ લેતાં કુલિકાદિ યોગના ૧૬ ભાગ કરેલા છે, તેથી યામાર્દ્ધ તે કોષ્ટકમાં સાથે હોવાથી તેને પણ દિવસના ૧૬ મા ભાગના હિસાબે મુકેલો છે, એટલે રવિવારે ૧૨ ઘડી પછીથી ૧૬ ઘડી સુધીનો યામાર્દ્ધ યોગ થાય છે, રવિવારના યામાર્દ્ધના કોષ્ટકમાં ૭ અને ૮ આંક લખેલા છે, જેથી આખા દિવસના ૧૬ ભાગ કરતાં ૭ મો ને ૮ મો ભાગ યામાર્દ્ધનો આવે છે, તો દિનમાન ૩૨ ઘડીનો હોવાથી તેને ૧૬ ભાગતાં ૨ ઘડીનો ૧ ભાગ થાય છે, તેવો ૭ મો ને ૮ મો ભાગ જાણવા માટે દરેક ભાગ ૨ ઘડીનો હોવાથી ૬ ઠો ભાગ ૧૨ ઘડીનો પુરો થાય છે, તે પછી ૭ મા ભાગની શરૂઆત થાય છે, જેથી સાતમા ભાગની બે ઘડી ૧૪ ઘડીએ પુરી થાય છે, અને આઠમા ભાગની બે ઘડી ૧૪ માં ઉમેરવાથી ૧૬ ઘડીએ પુરી થાય છે, માટે ૭ ને ૮ મા ભાગની મલીને ૪ ઘડી ૧૨ ઘડી પછીથી ૧૬ ઘડી પુરી થાય ત્યાં સુધીનો યામાર્દ્ધ યોગ જાણવો.

શુક્રેદ્વીજ્યયમેષુ ગૌકરવિભૂતલ્યા મુહૂર્તા દિવા

દુષ્ટાઃ સ્યુઃ કુજનિશ્યગો ય ઇતરે સંત્યર્થયામાદિષુ ।

પ્રેક્ષ્યઃ સંપ્રતિ વૃદ્ધિતુર્યચરણે બ્રહ્મદ્વિતીયેઽપમઃ

સૂર્યાઘ્ના અનુવિશ્વપાશિયમલેદ્વલ્લર્કભૈર્મૃત્યુદાઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વય—શુક્રેદ્વીજ્યયમેષુ ગૌકરવિભૂતલ્યાઃ મુહૂર્તાઃ દિવા
 દુષ્ટાઃ સ્યુઃ કુજનિશિ અગઃ (મુહૂર્તઃ દુષ્ટઃ સ્યાત્) યે ઇતરે તે અર્ધ-
 યામાદિષુ સંતિ સંપ્રતિ વૃદ્ધિતુર્યચરણે બ્રહ્મદ્વિતીયે અપમઃ પ્રેક્ષ્યઃ
 સૂર્યાઘ્નાઃ અનુવિશ્વપાશિયમલેદ્વલ્લર્કભૈઃ (સહિતાઃ) મૃત્યુદાઃ સ્યુઃ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—શુક્રેન્દ્રીજ્યયમેષુ શુક્ર-ચંદ્ર-શુક્ર-શનિ-એ ગ્રહોના વારમાં ગાંકરત્રિમૂલત્યાઃ ૮-૮-૧૨-૧ એ મુહૂર્તાઃ મુહૂર્તો વિવા દિવસમાં દુષ્ટાઃ સ્યુઃ અશુભ છે, કુજનિશિ મંગલવારની રાત્રિએ અગઃ ૭ મું (મુહૂર્તઃ દુષ્ટઃ સ્યાત્) મુહૂર્ત દુષ્ટ છે, જે જે રાત્રે અન્ય દુષ્ટ મુહૂર્તો તે તે અર્ધયામાદિષુ અર્ધયામાદિકમાં સંતિ છે સંપ્રતિ અંધારંભથી ચાલુ સમયમાં, વૃદ્ધિતુર્યચરણે વૃદ્ધિયોગના ચોથા ચરણમાં બ્રહ્માદ્વિતીયે બ્રહ્માયોગના બીજા ચરણમાં અપમઃ ક્રાંતિયોગ પ્રેક્ષ્યઃ જોવો, સૂર્યાઘાઃ સૂર્યાદિ વારો અનુ અનુરાધા, વિશ્વ ઉ-ષા, પાશિ શતભિષા, યમલ અશ્વિની, હંદુ મૃગશીર્ષ, અહિ આશ્લેષા, અર્કમૈઃ હસ્ત, એ નક્ષત્ર (સાહિતાઃ સાથે હોય તો) મૃત્યુદાઃ સ્યુઃ મરણ કરે છે, ॥ ૨૧ ॥

૨૧ ભાનાર્થ—સોમવારે ૮ મું મુહૂર્ત, શુક્રવારે ૧૨ મું, શુક્રવારે ૮ મું, અને શનિવારે ૧ હું એ મુહૂર્તો દિવસના ભાગમાં દુષ્ટ છે, મંગલવારની રાત્રે ૭ મું મુહૂર્ત દુષ્ટ છે, આથી બીજાં દુષ્ટ મુહૂર્તોનો અર્ધયામાદિકમાં સમાવેશ થઈ જાય છે, કારણ કે અર્ધયામાદિક ત્યાગ કરીએ તે વખતે તેનો પણ ત્યાગ થઈ જાય છે, તેથી તે દુષ્ટ મુહૂર્તો જુદેજુદાં કહ્યાં નથી, વૃદ્ધિયોગના ચોથા ચરણમાં અને બ્રહ્માયોગના બીજા ચરણમાં ક્રાંતિ જોવી તે અંધારંભથી ચાલુ સમયમાં જોવી.

॥ મૃત્યુયોગ ॥

રવિવાર ને અનુરાધા, સોમવારે ઉત્તરાષાઢા, મંગલવારે શતભિષા, બુધવારે અશ્વિની, શુક્રવારે મૃગશીર્ષ, શુક્રવારે જ્યેષ્ઠા, અને શનિવારે હસ્તનક્ષત્ર હોય તો મૃત્યુયોગ થાય છે, તે યોગ મરણ કરનારો છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો,

મુ-ગ૦—વેધઃ પાતો યુતિક્રાંતિર્લત્તૈકાર્ગલપંચકમ્ ।

દગ્ધોપગ્રહજામિત્રં દોષાસ્ત્યાજ્યા ઇમે દશ (૫૬)

અર્થ—વેધ-પાત-યુતિ-ક્રાંતિ-લત્તા-એકાર્ગલ-પંચક-દગ્ધ-ઉપગ્રહ-અને જામિત્ર-એ ૧૦ દોષો વિવાહમાં ત્યાગ કરવા, (૫૬)

લત્તોપગ્રહજામિત્રપાતૈકાર્ગલકર્તરી ।

एते दोषा विनश्यन्ति लग्नेर्केन्दुबलान्विते (૫૭)

અર્થ—સૂર્ય અને ચંદ્રના બલથી યુક્ત લગ્ન હોય તો ઉપર કહેલા લગ્ના વિગેરે ૧૦ દોષો નાશ પામે છે, (૫૭)

ભરદ્વાજ:—ગુરૌ લગ્નાધિપે શુક્રે સર્વોર્થે લગ્નકેન્દ્રગે ।

દશદોષા વિનશ્યંતિ યથાગ્રૌ તૂલરાશયઃ (૫૮)

અર્થ—ગુરુ-લગ્નનો સ્વામી તે શુક્ર બલવાન થઈ-લગ્નમાં કે કેન્દ્રમાં રહ્યા હોય તો ઉપર કહેલા દશ દોષોનો, જેમ અગ્નિમાં કપાસના ઢગલાનો નાશ થાય છે તેમ નાશ થાય છે, (૫૮)

કેન્દ્રકોણે શુભઃ સ્વેદો લગ્નાદ્વા રાશિતોઽથવા ।

યમઘંટોઽઘ્નં દોષં નિહંતિ ગરલોપમમ્ (૫૯)

અર્થ—લગ્નથી અથવા ચંદ્રથી શુભગ્રહ કેન્દ્ર કે ત્રિકોણ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો ઝેર જેવા યમઘંટથી થયેલા દોષનો નાશ કરે છે, (૫૯)

મુ-પ૦—શુકલાષ્ટમીં સમારભ્ય ફાલ્ગુનસ્ય દિનાષ્ટકમ્ ।

પૂર્ણિમાઽવધિકં ત્યાજ્યં હોલાષ્ટકમિદં શુભે (૬૦)

અર્થ—ફાલ્ગુ શુદ્ધી ૮ થી ૧૫ સુધી હોલાષ્ટક-કહેવાય છે, તે હોલાષ્ટક-શુભ કામમાં ત્યાગ કરવું, (૬૦)

પંચાશજિનસ્વાગ્રયશ્ચ સ્વકૃતા આસંદલા મૂર્છના

ત્રિંશદ્વિંશરદાઃ સ્વરામનસ્વધૃત્યેકાશ્વિનૌ વિંશતિઃ ।

શક્રેન્દ્રૌ દશ વાસવા રસશરાઃ સિદ્ધા નસ્વાશા દિશો

ધૃત્યષ્ટી જિનસ્વાગ્રયોશ્વિત ઇમાભ્યોગ્રેઽબ્ધિનાઢયો વિષમ્ ॥૨૨॥

અન્વય—અશ્વિતઃ (ક્રમાત્) પંચાશત્ જિનસ્વાગ્રયઃ ચ સ્વકૃતાઃ આસંદલાઃ મૂર્છનાઃ ત્રિંશદ્વિંશરદાઃ સ્વરામનસ્વધૃત્યેકાશ્વિનૌ વિંશતિઃ શક્રેન્દ્રૌ દશ વાસવાઃ રસશરાઃ સિદ્ધાઃ નસ્વાશાદિશઃ ધૃત્યષ્ટી જિનસ્વાગ્રયઃ ઇમાભ્યઃ અગ્રે અબ્ધિનાઢયઃ વિષં સ્યાત્ ॥૨૨॥

૧—યમઘંટની કેટલીક સમજૂતી પૃ. ૧૬ માં આપેલી છે.

૨—હોલાષ્ટકનો નિષેધ પૃ. ૧૦ માં આપેલો છે.

અન્વયાર્થ—અશ્વિતઃ અશ્વિનીથી (ક્રમાત) અનુક્રમે, પંચાશત ૫૦ જિન ૨૪, સ્વામ્યઃ ૩૦, સ્વકૃતાઃ ૪૦, આસ્વંડલાઃ ૧૪, મૂર્છનાઃ ૨૧, ત્રિંશત ૩૦, વિંશ ૨૦, રદાઃ ૩૨, સ્વરામ ૩૦, નલ્ ૨૮, ધૃતિ ૧૮, એકાશ્વિનૌ ૨૧, વિંશતિઃ ૨૦, શક ૧૪, હંદ્ર ૧૪, દશ ૧૦, વાસવાઃ ૧૪, રસશરાઃ ૫૬, સિન્ધ્વાઃ ૨૪, નલ્ ૨૦, આશાઃ ૧૦, વિશઃ ૧૦, ધૃતિ ૧૮, અષ્ટી ૧૬, જિન ૨૪, સ્વામ્યઃ ૩૦, હમામ્યઃ આ ધટીઓથી, અમે પછીની અદિષનાદ્યઃ ૪ ધટીઓ, વિષમ્ વિષ, સ્યાત્ થાય છે. ॥ ૨૨ ॥

॥ નક્ષત્ર-તિથી-ને-વારની-વિષધટીયો ॥

૨૨ ભાવાર્થ—અશ્વિની નક્ષત્રની ૫૦ ધટીઓ, પછીની ૪ વિષધટીઓ છે, એ પ્રમાણે ભરણી નક્ષત્રની ૨૪, ધટીઓ પછીની ૪, ધટીઓ વિષ છે, એ પ્રમાણે કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રોની અનુક્રમે ૩૦, ૪૦, ૧૪, ૨૧, ૩૦, ૨૦, ૩૨, ૩૦, ૨૦, ૧૮, ૨૧, ૨૦, ૧૪, ૧૪, ૧૦, ૧૪, ૫૬, ૨૪, ૨૦ ૧૦, ૧૦, ૧૮, ૧૬, ૨૪, ૩૦, એ દરેક નક્ષત્રોની ધટીઓ તે તે નક્ષત્રની ધ્રુવકની સ્થૂલ ધટીઓ જાણવી, એ ધટીઓ પછીની ૪ સ્થૂલ વિષધટીઓ છે,

જ્યોતિઃસાગરે—વિવાહવ્રતચૂડાસુ ગૃહારંભપ્રવેશયોઃ ।

યાત્રાદિશુભકાર્યેષુ વિગ્રહા વિષનાદિકાઃ (૬૧)

અર્થ—વિવાહ-જનોઈ-ચૌલ-ગૃહારંભ-વાસ્તુ-અને યાત્રા વિગેરે શુભ કામોમાં વિષનાડીયો વિધન આપનારી છે, (૬૧)

મુ-ગ૦—તિથિવાળાષ્ટસપ્તાંગપંચવેદાષ્ટભૂધરાઃ ।

દિગ્વન્ધર્કમનુક્ષમામૃદ્ધસવો ઘટિકાઃ ક્રમાત્ (૬૨)

આમ્યો ઘટીચતુષ્કં ચ વિષં પ્રતિપદાદિતઃ ।

અર્થ—૧૫, ૫, ૮, ૭, ૬, ૫, ૪, ૮, ૭, ૧૦, ૩, ૧૨, ૧૪, ૭, ૮ આ ધટીઓ પછીની ૪ ધટીઓ, અનુક્રમે પ્રતિપદાદિ તિથિઓને દિવસે-વિષધટી જાણવી, જેમકે પડવેના દિવસે ૧૫ ધટી વિતી ગયા પછીની ૪ ધટીઓ વિષધટીની સમજવી, (૬૨)

નલ્યુગમાર્કદિક્સપ્તવાળતત્વપિતાઃ ક્રમાત્ ।

આમ્યો નાદીચતુષ્કં ચ વિષં તદ્રવિવાસરાત્ (૬૩)

૧—તિથિ અને વારનો ધ્રુવક અને વિષધટી કહાડવાની રીત આગલના સ્થોક ૨૩ માં બતાવેલા નક્ષત્રના ધ્રુવક અને વિષધટીની માફક જાણવી.

અર્થ—૨૦-૨-૧૨-૧૦-૭-૫-૨૫ એ ધરીઓ પછીની ૪ ધરીઓ :
અનુક્રમે રવિવારાદિમાં વિષધરીઓ જાણવી. (૬૩)

નક્ષત્રસ્ય ગતૈષ્યયોગગુણિતઃ સ્વસ્વધ્રુવઃ ષષ્ટિહ-

ત્સ્પષ્ટઃ સ્યાદતઃઋધ્વમન્ધિઘટિકાઃ સ્પષ્ટાઃ સ્યુરેવં કૃતાઃ ।

ચંદ્રઃ સૌમ્યમગોથઽવા શુભસુહૃદ્વૃષ્ટોઽથવા સ્વાંશગઃ

કોનાસ્તાન્નસુખેષુ વા વિષમયં હંતીદસાંગેંગપઃ ॥ ૨૩ ॥

અન્વય—નક્ષત્રસ્ય ગતૈષ્યયોગગુણિતઃ સ્વસ્વધ્રુવઃ ષષ્ટિહ
સ્પષ્ટઃ સ્યાત્ અતઃ ઋધ્વં એવં કૃતાઃ અન્ધિઘટિકાઃ સ્પષ્ટાઃ સ્યુઃ
સૌમ્યમગઃ અથવા શુભસુહૃદ્વૃષ્ટઃ અથવા સ્વાંશગઃ વા કોનાસ્તાન્ન-
સુખેષુ ચંદ્રઃ વિષમયં હન્તિ ઇદં સાંગે અંગપઃ (વિષમયં હન્તિ) ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—નક્ષત્રસ્ય નક્ષત્રની ગતૈષ્યયોગગુણિતઃ ગત ને આવતી
ધરીના યોગથી ગુણ્યએલો સ્વસ્વધ્રુવઃ પોતપોતાનો ધ્રુવક ષષ્ટિહ ૬૦ થી ભા-
ગવાથી સ્પષ્ટઃ સ્પષ્ટ સ્યાત્ થાય અતઃઋધ્વં તે પછી એવં એ પ્રમાણે કૃતાઃ
કરેલી અન્ધિઘટિકાઃ ૪ ધરીઓ સ્પષ્ટાઃ સ્યુઃ સ્પષ્ટ થાય, સૌમ્યમગઃ શુભગ્રહની
શક્તિમાં રહેલો અથવા અથવા શુભસુહૃદ્વૃષ્ટઃ શુભ ગ્રહો અને મિત્રથી જોવા-
એલો અથવા અથવા સ્વાંશગઃ પોતાના નવમાંશમાં રહેલો વા અથવા
કોનાસ્તાન્નસુખેષુ -૮-૫-૭-૧૦-૪-એ સ્થાનોમાં રહેલો ચંદ્રઃ ચંદ્રમા
વિષમયં વિષધરીના દોષને હન્તિ નાશ કરે છે, ઇદં ૮-૫-૭-૧૦-૪-એ
સ્થાનમાં રહેલો સાંગે લગ્નસહિત અંગપઃ લગ્નનો સ્વામી (વિષમયં હન્તિ)
વિષધરીના દોષને નાશ કરે છે ॥ ૨૩ ॥

॥ સ્થૂલધ્રુવકને સ્પષ્ટ ધ્રુવક કરવાની રીત ॥

૨૩ ભાવાર્થ—જે નક્ષત્રની વિષધરી જાણવી હોય—તે આખા
નક્ષત્રનું સર્વર્ક્ષ કરવું, અને તે તે નક્ષત્રોનો જે જે ધ્રુવક, કહ્યો છે,
તે ધ્રુવકથી નક્ષત્રના સર્વર્ક્ષને ગુણી-૬૦ થી ભાગવા—અને ધત્યાદિ બે
ફલ—લાવવાં, તે આવેલાં બે ફલ—તે નક્ષત્રનો સ્પષ્ટ ધ્રુવક થાય, અને
તે સ્પષ્ટ ધ્રુવકની ધરીઓ પછીની-૪ ધરીઓ—વિષધરી, જાણવી—

॥ સ્થૂલ વિષધરીને સ્પષ્ટ કરવાની રીત ॥

જેમ ધ્રુવકને સ્પષ્ટ કર્યો તેવીજ રીતે ૪ ધરીઓને પણ સ્પષ્ટ
કરવી, તેજ નક્ષત્રના સર્વર્ક્ષને ચારે ગુણી-૬૦ ભાગતાં ધત્યાદિ

આવેલાં એ ફલ-તે સ્પષ્ટ વિષધટી જાણવી, તે વિષધટીનાં ઘટ્યાદિ એ ફલ-સ્પષ્ટ કરેલા ધ્રુવકની ઘટ્યાદિમાં ઉમેરતાં જેટલી ઘટ્યાદિક થાય તેટલી ઘટીઓ નક્ષત્રની શરૂઆતથી-તે વિષધટી ઉતરે એમ જાણવું, અને નક્ષત્રની શરૂઆતથી-સ્પષ્ટ ધ્રુવકની ઘટ્યાદિ પછીથી-તે વિષધટી-શરૂ થઈ એમ જાણવું, એ પ્રમાણે ધ્રુવકને-ધૃષ્ટધટી-સ્પષ્ટ થાય છે,

॥ વિષધટીનો ભંગ ॥

૧-ચંદ્રમા-શુભગ્રહની રાશિનો હોય તો-

૨-ચંદ્રને શુભગ્રહ-કે પોતાનો મિત્રગ્રહ-(સૂર્ય-ને બુધ-)
જોતા હોય તો,

૩-ચંદ્રમા નવમાંશમાં-સ્વગ્રહી હોય તો,

૪-ચંદ્રમા-૪-૫-૭-૯-૧૦-મા સ્થાનમાં-રહ્યો હોય તો,

૫-લગ્નનો સ્વામી-કેન્દ્ર-કે ત્રિકોણમાં હોય તો,

એ પાંચ પ્રકારે વિષધટી દોષનો ભંગ થાય છે, એટલે વિષધટી દોષા છતાં ઉપલા પાંચમાંનું એક પણ-કારણ લગ્નશુદ્ધિમાં હોય તો-વિષધટીનો દોષ રહેતો નથી,

॥ સ્પષ્ટ ધ્રુવકનું ઉદાહરણ. ॥

શાકે-૧૮૩૯ ના શ્રાવણ શુદ્ધ-૧૧ ને સોમવારના દિવસે જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર છે, તેનું સર્વર્ક્ષ કરવા માટે-રવીવારના દિવસે-અનુરાધા-નક્ષત્ર-૩૯ ઘડી અને ૪૯ પલે ઉતરે છે-તે પછી-જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર બેસે છે, અનુરાધાની ઘડી પલેને-૬૦ માંથી બાદ કરતાં ઘટ્યાદિ-૧૦ ને ૨૧ આવી-તેટલી ઘટ્યાદિ-રવીવારે-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રની ગઈ, સોમવારે જ્યેષ્ઠા-નક્ષત્ર-ઘડી-૪૮ ને પેલ-૩૩ છે, તેમાં રવીવારે ભોગવાએલી-જ્યેષ્ઠાની ઘડી ૧૦ ને ૨૧ ઉમેરતાં ૫૮ ને ૫૪ થાય છે, તે ઘટ્યાદિ-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રનું સર્વર્ક્ષ થયું, તે સર્વર્ક્ષને-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રના ધ્રુવક ૧૪ થી ગુણતાં-ઘડી-૮૨૪ આંક થયો, તેને-૬૦ થી ભાગતાં આવેલી ઘટ્યાદિ લઘિ-૧૩-૪૪-એટલો જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રનો સ્પષ્ટ ધ્રુવક થયો, એટલે જ્યેષ્ઠાનક્ષત્ર બેઠા પછીથી જ્યારે જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રની ઘટ્યાદિ-૧૩

ને ૪૪ ભોગવાય, તે પછી વિષધટીની શરૂઆત થાય, તો રવીવારના દિવસે-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્ર-૧૦ ને ૨૧ છે, તેને જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રના સ્પષ્ટ ધ્રુવક-માંથી બાદ કરતાં ઘટ્યાદિ-૩-૩૬-આબ્યાં-એટલે સોમવારના દિવસે સૂર્યોદયથી-ઘટી-૩-૩૬-જાય તે પછી વિષધટીની શરૂઆત થઈ એમ જાણવું;

(વિષધટીની ચાર ઘટીઓ સ્પષ્ટ કરવાનું ઉ૦)

જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રના સર્વર્ક્ષ-૫૮-૫૪ ને ૪ થી ગુણતાં-ઘટ્યાદિ-૨૩૫-૫૫ થઈ, તેને ૬૦ થી ભાગતાં આવેલી-ઘટી ૩ ને ૫૫ તે જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રની-વિષધટી-જાણવી, તે વિષધટીની ઘટ્યાદિને-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રના સ્પષ્ટ ધ્રુવકની ઘટ્યાદિ-૧૩ ને ૪૪ માં ઉમેરતાં ઘટી-૧૭ ને ૩૬ થઈ-એટલે જ્યેષ્ઠાનક્ષત્ર બેઠા પછીથી-ઘટ્યાદિ-૧૩ ને ૪૪ પછીથી વિષધટીની શરૂઆત થાય-તે ઘટ્યાદિ-૧૭-ને ૩૬ વખતે ઉતરી જાય એમ જાણવું, અથવા સૂર્યોદયથી-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રનો સ્પષ્ટ-ધ્રુવક-૩ ને ૩૬ છે, એટલે સોમવારે-ઈષ્ટઘટી-૩ ને ૩૬ વખતે-જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રનો સ્પષ્ટધ્રુવક પુરો થાય, અને તેજ વખતે-વિષધટી શરૂ થાય છે. તેમાં વિષધટીની ઘટ્યાદિ-૩ ને ૫૫ ઉમેરતાં સૂર્યોદયથી ઈ-ધ-૭ ને ૩૪ વખતે વિષધટી-ઉતરી જાય છે, એમ જાણવું, જેથી સોમવારના દિવસે સૂર્યોદયથી-ઈષ્ટધ-૩-૩૬-પછી તે ઈ-ધ-૭ ને ૩૪ સુધીનો વખત-વિષધટીનો સમજવો.

॥ નક્ષત્રના ધ્રુવકનું કોષ્ટક. ॥

અ.	બ.	કૃ.	રો.	મૃ.	આ.	પુ.	પુ.	આ.	મ.	પૂ.	ઉ.	હ.	ચિ.
૫૦	૨૪	૩૦	૪૦	૧૪	૨૧	૩૦	૨૦	૩૨	૩૦	૨૦	૧૮	૨૧	૨૦
સ્વા.	વિ.	અ.	જ્યે.	મૂ.	પૂ.	ઉ.	શ્ર.	ધ.	શ.	પૂ.	ઉ.	રે.	
૧૪	૧૪	૧૦	૧૪	૫૬	૨૪	૨૦	૧૦	૧૦	૧૮	૧૬	૨૪	૩૦	

(ઉપગ્રહખાખત.)

મુ-પ્ર૦—અષ્ટમં પંચમં ચાષ્ટાદશં વાય ચતુર્દશં ।

દ્વાવિંશૈકોનવિંશૈ ચ ત્રયોવિંશં તથૈવ ચ (૬૪)

ચતુર્વિંશં તથૈતાનિ નક્ષત્રાણ્યષ્ટ સૂર્યમાત્ ।

ઉક્તાન્યુપગ્રહારૂપાનિ ત્યાજ્યાન્યુદ્ગાહનાદિષુ (૬૫)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ૮-૫-૧૮-૧૪-૨૨-૧૯-૨૩-૨૪-એ ૮-નક્ષ-
ત્રોની-ઉપગ્રહ-સંજ્ઞા છે, તેથી તે નક્ષત્રો-વિવાહાદિ શુભકામોમાં તજવાં, (૬૪-૬૫.)

ગૃહપ્રવેશે દારિદ્ર્યં વિવાહે મરણં ભવેત્ ।

પ્રસ્થાને વિપદઃ પ્રોક્તા ઉપગ્રહદિનં યદિ (૬૬)

અર્થ—ઉપર કહેલા-ઉપગ્રહસંજ્ઞક નક્ષત્રમાં-ગૃહપ્રવેશ કરવાથી-દરિ-
દ્રતા-લગ્ન કરવાથી-મરણ, અને પ્રયાણ કરવાથી-દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, (૬૬)

લગ્ને ચંદ્રસ્વલારિપૌ શશિસિતૌ સર્વે યુને સ્વે બુધો—

બજોત્યેગુઃ સુસ્વગોષ્ટમાઃ કુજશુભાઃ શુક્રસ્તૃતીયઃ શુચે ।

લાભે સર્વસ્વગાઃ શુભા અસ્વિલગાઃ ત્ર્યષ્ટારિગાઃ સ્યુઃ સ્વલા

ચંદ્રહયંબુધને શ્રિયેશંભદ્રગેદ્ સ્યાન્મૃત્યવેષ્ટારિગઃ ॥ ૨૪ ॥

અન્વય—લગ્ને ચંદ્રસ્વલાઃ રિપૌ શશિસિતૌ સર્વે યુને સ્વે
બુધઃ અન્ત્યે અબ્જઃ સુસ્વગઃ અગુઃ અષ્ટમાઃ કુજશુભાઃ તૃતીયઃ શુક્રઃ
શુચે લાભે સર્વસ્વગાઃ શુભાઃ અસ્વિલગાઃ ત્ર્યષ્ટારિગાઃ સ્વલાઃ સ્યુઃ
ત્ર્યંબુધને ચંદ્રઃ શ્રિયે અંશંભદ્રગેદ્ અષ્ટારિગઃ મૃત્યવે સ્યાત્ ॥ ૨૪ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્ને લગ્નમાં ચંદ્રસ્વલાઃ ચંદ્ર અને પાપગ્રહો હોય. રિપૌ
૬ કે-શશિસિતૌ ચંદ્ર અને શુક્ર હોય-સર્વે બધા ગ્રહો-યુને સાતમે હોય-સ્વે
૧૦ મે-બુધઃ બુધ હોય-અન્ત્યે ૧૨ મે-અબ્જઃ ચંદ્રમા હોય-સુસ્વગઃ ૪ થે
રહેલો-અગુઃ રાહુ હોય-અષ્ટમાઃ ૮ મે રહેલા-કુજશુભાઃ મંગલ અને શુભ ગ્રહો
હોય-તૃતીયઃ ત્રીજે શુક્રઃ શુક્ર-હોય તો-શુચે-ચિતા કરાવતા છે-લાભે ૧૧
મે સર્વસ્વગાઃ બધા ગ્રહો હોય-શુભાઃ શુભ ગ્રહો-અસ્વિલગાઃ કોઈ પણ ઠેકાણે
રહેલા હોય-ત્ર્યષ્ટારિગાઃ ૩-૮-૬ કે રહેલા-સ્વલાઃ પાપ ગ્રહો હોય-ત્ર્યંબુધને
૩-૪-૨ ને-ચંદ્રઃ ચંદ્ર હોય તો-શ્રિયે લક્ષ્મીને આપતા છે, અંશંભદ્રગેદ્-નવ-
માંશલગ્ન-અને દ્રેષકાણુનો સ્વામી-અષ્ટારિગઃ ૮-૬-કે રહેલા હોય તો-મૃત્યવે-
સ્યાત્-મૃત્યુ આપતા થાય છે ॥ ૨૪ ॥

॥ લગ્નશુદ્ધિમાં-અશુભયોગો. ॥

૨૪ ભાવાર્થ—લગ્નમાં-ચંદ્ર કે પાપગ્રહ, ૬ કે-ચંદ્ર કે શુક્ર, ૭ મે કોઈ પણ ગ્રહ, ૧૦ મે બુધ, ૧૨ મે ચંદ્રમા, ૪ થે રાહુ, ૮ મે મંગલ, અને કોઈ પણ શુભ ગ્રહ, અને-૩ જે શુક્ર હોય તો-એ સર્વે ચિંતા કરાવતા છે, તેમજ લગ્નશુદ્ધિ વખતના-લગ્ન-નવમાંશ-ને દ્રેષકાણુના-સ્વામીઓ-લગ્નશુદ્ધિમાં-૬-૮-સ્થાનોમાં હોય તો-મરણ કરનારા જાણવા,

॥ લગ્નશુદ્ધિમાં-શુભયોગો. ॥

કોઈ પણ-ગ્રહ-૧૧ મા સ્થાનમાં હોય, તો શુભ ગ્રહો કોઈ પણ સ્થાનોમાં હોય, તો^૧ અને પાપ ગ્રહો-૩-૬-ને ૮-સ્થાનોમાં હોય, તો સારા જાણવા, પરંતુ મંગલ વિનાના પાપ ગ્રહો-આઠમા સ્થાનમાં સાશ જાણવા, તેમજ ચંદ્રમા-૨-૩-ને-૪-સ્થાનોમાં હોય તો-ધન આપનાર-જાણવો,

કન્યાતૌક્ષિકશત્રુગેહગમૃગુઃ પષ્ટોપિ નો મંગકૃ-

ઝૌમો મૃત્યુગતોપિ શત્રુશશિનો ગેહાસ્થિતો વાર્કગઃ ।

શુકલેન્ત્યારિવિધુઃ સુવર્ગદગિતઃ સ્વોજોયુજીજ્યે તનો

શુક્રે વા શુભદોથકંટકનિજાંશેજ્યેક્ષિતઃ સગ્રહઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વય—કન્યાતૌક્ષિકશત્રુગેહગમૃગુઃ પષ્ટઃ અપિ નો મંગકૃત્

મૃત્યુગતઃ અપિ શત્રુશશિનોઃ ગેહાસ્થિતઃ વા અર્કગઃ ભૌમઃ (ન મંગ-કૃત્) શુકલે અન્ત્યારિવિધુઃ સુવર્ગદગિતઃ સ્વોજોયુજિ શુક્રે વા ર્જ્યે તનો શુભદઃ અથ સગ્રહઃ કંટકનિજાંશેજ્યે ક્ષિતઃ શુભદઃ ॥ ૨૫ ॥

ટીપ-૧—શુભ ગ્રહો-કોઈ પણ લગ્નથી-બારે ભાવમાંના-હરકોષ્ઠ સ્થા-નમાં-ગ્રેષ્ઠ-જાણવા, પણ જે શુભ ગ્રહને-જે સ્થાનમાં-નિહિત-કર્યો છે, તે સ્થાનમાં તે શુભ ગ્રહ આવ્યો હોય તો-તે શુભ જાણવો નહિ, જેમ કે આજ સ્લોકમાં-ચંદ્ર ને શુક્ર શુભ ગ્રહ થઈ-૧૦ મે-રહ્યા હોય, અથવા-હરકોષ્ઠ શુભ ગ્રહ-સાતમે રહ્યા હોય, બુધ-૧૦ મે-રહ્યા હોય, એ પ્રમાણે-અંચકારે-જે જે સ્થાનમાં-નિહિત-કર્યો છે, તે તે સ્થાનમાં-તેજ પ્રમાણે-તે તે ગ્રહો રહ્યા હોય તો-તે ગ્રહો શુભ હોવા છતાં-નિહિત સ્થાનોમાં-આવવાથી-શુભ જાણવા નહિ,

અન્વયાર્થ—કન્યાતૌક્ષિકશત્રુમેહગમૃગુઃ કન્યારાશિમાં-ધનરાશિમાં-
ને શત્રુના ઘરમાં રહેલો-શુક્ર ઘટ્ટઃ અપિ છટ્ટો હોય તો પશુ-નો મંગલકૃત્ ભંગ
કરતો નથી.-મૃત્યુગતઃ અપિ આઠમે રહેલો પશુ-શત્રુશશિનોઃ શત્રુ અને ચંદ્રના
મેહસ્થિતાઃ ઘરમાં રહ્યો હોય-વા અથવા અર્કગઃ અસ્તનો-મૌમઃ મંગલ
હોય તો (ન મંગલકૃત્) ભંગ કરતો નથી, શુક્રે શુક્રપક્ષમાં અન્વ્યારિવિધુઃ
૧૨-૬-૬ ચંદ્રમા-સુવર્ગદગિતઃ શુભ ગ્રહના વર્ગમાં રહેલો ચંદ્રમા-શુભ
ગ્રહની દૃષ્ટિવાલો હોય-સ્વોજોયુજિ પોતાના બલથી યુક્ત-શુક્રે શુક્ર-વા
અથવા-ઈજ્યે ગુરુ-તનો લગ્નમાં હોય તો શુભઃ શુભ ફલ આપે છે-અથ
પછી-સમ્રહઃ ગ્રહ સાથે ચંદ્રમા-કંટકનિજાંશેજ્યેક્ષિતઃ કેન્દ્રમાં હોય-નવમાં-
શમાં સ્વગ્રહી થયેલા-ગુરુની દૃષ્ટિ હોય તો તે-શુભઃ શુભ ફલ આપે છે ॥૨૫॥

॥ લગ્નશુદ્ધિમાં અશુભ યોગનો ભંગ. ॥

૨૫ ભાવાર્થ—મિથુન અને કન્યાનો છટ્ટો આવેલો શુક્ર-દોષિત
છે, પરંતુ તે શુક્ર-ને કર્ક-સિંહ-કન્યા-ને ધનરાશિનો થઇને-છટ્ટો
આવ્યો હોય તો તે-અશુભ સમજવો નહિ, આઠમા ઘરમાં-મંગલ
અશુભ છે. પરંતુ-મિથુન-કર્ક-ને કન્યારાશિનો આઠમે હોય-અથવા
સૂર્યના ભેગો અસ્તનો હોય તો તે મંગલ-શુભ બાબતો, ચંદ્રમા-૬
ને ૧૨-મા સ્થાનમાં-અશુભ હોવા છતાં તે ચંદ્ર-હોરાદિ પડવર્ગમાં
શુભગ્રહની રાશિનો હોય^૧-અને તે ચંદ્ર ઉપર ૨-શુભગ્રહની દૃષ્ટિ
હોય-તેમજ લગ્નશુદ્ધિમાં અધિક બલવાન-ગુરુ-કે-શુક્ર-લગ્ને હોય-
તો તે ચંદ્ર-અશુભ હોવા છતાં-શુભફલ આપનાર-થાય છે. બુધ
અને ગુરુ-શિવાયના-કોઈ પણ ગ્રહ સાથે-રહેલો ચંદ્ર-અશુભ હોવા
છતાં-તે ચંદ્ર ગ્રહો સાથે કેન્દ્રમાં હોય-અને લગ્નશુદ્ધિની નવમાંશ
કુંડલીમાં સ્વગ્રહી થયેલો ગુરુ-તે ચંદ્રને ભેતો હોય તો-ગ્રહસહિત-
ચંદ્રનો પણ દોષ નથી,

(૫'ગુ-અ'ધ-અને અધિરાખ્ય લગ્નદોષ-અને તેમાં કેટલાક
આચાર્યોના મત, ને તેનું ફલ સાથે પ્રયોજન.)

સુ-ચિં-૦-ઘસે તુલાલી વધિરૌ મૃગાશ્વૌ રાજૌ ચ સિંહાજવૃષા દિવાંધાઃ।
કન્યા નૃયુર્કર્કટકા નિશાંધા દિને ઘટોઽયો નિશ્ચિ પંગુસંઙઃ (૬૭)

૧-કેટલાકો-નવમાંશ શુભગ્રહની રાશિનો ચંદ્રમા હોય, એમ પણ કહે છે,—

બધિરાધન્વિતુલાલયોઽપરાન્હે મિથુનં કર્કટકોંગના નિશાંધાઃ।
 દિવસાંધા હરિગોક્રિયાસ્તુ કુબ્જા મૃગકુંભાંતિમભાનિ સંધ્યયોર્દિ(૬૮)
 દારિશ્યં બધિરતનૌ દિવાંધલગ્ને વૈધવ્યં શિશુમરણં નિશાંધલગ્ને ।
 પંગવધે નિશ્ચિલધનાનિ નાશમીયુઃ સર્વત્રાધિપગુરુદૃષ્ટિભિર્ન દોષઃ(૬૯)

અર્થ—દિવસમાં—તુલા—અને વૃશ્ચિક—લગ્ન—બહેરાં છે, રાત્રે—ધન—અને—
 મકર—લગ્ન—બહેરાં છે, મેષ—વૃષભ—ને સિંહ—લગ્નો—દિવસે આંધળાં છે, મિથુન—
 કર્ક—ને કન્યા—રાત્રે આંધળાં છે, કુંભલગ્ન—દિવસે—પાંગળુ છે, અને રાત્રે—
 મીનલગ્ન પાંગળુ છે, નમતા દિવસ (અપરાહ્) માં—તુલા—વૃશ્ચિક—ને ધન—
 લગ્નો બહેરાં છે, અને પાછલી રાત્રે—મિથુન—કર્ક—ને કન્યા—લગ્નો—આંધળાં છે,
 દિવસે—મેષ—વૃષભ—ને સિંહ—લગ્નો આંધળાં છે, પ્રાતઃસંધ્યા—અને સાયંસંધ્યામાં
 મકર—કુંભ—ને મીન—એ લગ્નો—કુખડાં છે, ૧ બહેરાલગ્નમાં વિવાહ—કરે તો—વર—
 કન્યા—દરિદ્રી—થાય છે, દિવાંધમાં—વરનું મરણ, રાત્ર્યંધમાં—સંતાનનું મરણ,
 પાંગળામાં—ધનનાશ થાય છે, આ લગ્નોને—ગુરુ—અથવા—લગ્નનો સ્વામી દેખતો
 હોય તો—દોષ નથી. (૬૭-૬૮-૬૯)

વસિષ્ઠઃ—અંધે વૈધવ્યમાપ્નોતિ દારિશ્યં બધિરે તથા ।

અર્થનાશો ભવેત્પંગા વિતિ ધાત્રા વિનિશ્ચિતમ્ (૭૦)

અર્થ—આંધળા લગ્નમાં—વૈધવ્ય, બહેરામાં—દારિદ્ર્ય, અને લંગડા લગ્નમાં
 પરણે તો દ્રવ્યનો નાશ થાય છે, એ પ્રમાણે—બ્રહ્માએ—નિશ્ચય કરેલો છે, (૭૦)

(સૂર્યાદિ ગ્રહોની સાથે—ચંદ્ર રહેવાથી—ફલ.)

મુ—ચિં—ચંદ્રે સૂર્યાદિસંયુક્તે દારિશ્યં મરણં શુભમ્ ।

સૌખ્યં સાપત્ન્યવૈરાગ્યે પાપદ્વયયુતે મૃતિઃ (૭૧)

અર્થ—સૂર્યથી શનિપર્યંત—ગ્રહ સાથે—ચંદ્રનો યોગ થવાથી—અનુક્રમે—
 દારિદ્ર્ય, મરણ, શુભ, સુખ, શત્રુતા, ને વૈરાગ્ય થાય, છે, અને એ પાપગ્રહ
 સાથે—ચંદ્ર રહ્યો હોય તો—મરણ થાય છે, (૭૧)

(અપવાદસહિત અષ્ટમ લગ્નદોષ.)

જન્મલગ્નમયોર્મૃત્યુ રાશૌ નેષ્ઠઃ કરગ્રહઃ ।

एकाधिपत्ये राशीश मैत्रेवा नैव दोषकृत् (૭૨)

અર્થ—જન્મલગ્ન અને જન્મરાશિથી—આઠમી રાશિમાં—વિવાહ—શુભ નથી, પરંતુ જન્મલગ્ન અથવા જન્મરાશિનો સ્વામી—અને વિવાહલગ્નનો સ્વામી એક હોય તો—અથવા પરસ્પર મિત્રતા હોય તો—વિવાહ કરવામાં વાંધો નથી, (૭૨)

મીનોક્ષકર્કાલિમૃગસ્ત્રિયોષ્ઠમં લગ્નં યદા નાષ્ટમગેહદોષકૃત્ ।

અન્યોન્યમિત્રત્વવશેન સા વધૂર્ભવેત્સુતાયુર્ગૃહસૌખ્યભાગિની (૭૩)

મૃતિભવનાંશો યદિ ચ વિલગ્ને તદધિપતિર્વા ન શુભકરઃ સ્યાત્ ।

ઘ્યયભવનં વા ભવતિ તદંશ સ્તદધિપતિર્વા કલહકરઃ સ્યાત્ (૭૪)

અર્થ—વૃષભ, કર્ક, કન્યા, વૃશ્ચિક, મકર, અને મીન, આ રાશિઓ—અષ્ટમલગ્ન—અને પરસ્પર મિત્રતા હોય તો—તે કન્યા—પુત્ર, આયુષ્ય, ને ધરના સુખને મેળવે છે, આઠમા સ્થાનનો નવમાંશ—જો લગ્નમાં આવે, અથવા લગ્નનો સ્વામી હોય તો—વિવાહ શુભ નથી, જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નથી—આઠમું સ્થાન, આરમ્બું સ્થાન, તેનો નવમાંશ, અથવા તેનો સ્વામી હોય તો—કલેશ કરે છે, (૭૩-૭૪)

દોષાણાં શતમિંદુજઃ શતયુગં શુક્રો ગુરુ ધાતયેત્

લક્ષં કંટકકોણગોઽગમિનચંદ્રૌજસ્વિ પાતાદિકાન્ ।

ભંગા યે વિબલા ન તેઽત્ર સફલાઃ સંધ્યંશતુલ્યોઽફલઃ

સ્યાદ્ભાવાંશસમોગ્રહો ઽખિલફલઃ સંધ્યુર્ધ્વગઃ સ્યાત્પરઃ ॥ ૨૬ ॥

અન્વય—કંટકકોણગઃ ઇન્દુજઃ દોષાણાં શતં ધાતયેત્, શુક્રઃ શતયુગં (ધાતયેત્) ગુરુઃ લક્ષં (ધાતયેત્) ઇનચંદ્રૌજસ્વિ અંગં પાતાદિકાન્ (ધાતયેત્) અત્ર યે ભંગાઃ વિબલાઃ તે સફલાઃ ન, સંધ્યંશતુલ્યઃ અફલઃ (સ્યાત્) ભાવાંશસમઃ ગ્રહઃ અખિલફલઃ (સ્યાત્) સંધ્યુર્ધ્વગઃ પરઃ સ્યાત્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયાર્થ—કંટકકોણગઃ ૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-મેં રહેલો—ઇન્દુજઃ બુધ—દોષાણાંશતં—સો દોષોને ધાતયેત્ નાશ કરે છે, શુક્રઃ શુક્ર—શતયુગં અસો દોષોને—(ધાતયેત્) નાશ કરે છે, ગુરુઃ ગુરુ—લક્ષં લાખ દોષોને—(ધાતયેત્) નાશ કરે છે, ઇનચંદ્રૌજસ્વિ—સૂર્યને ચંદ્રથી બલવાન—અંગં લગ્ન હોય તો—પાતાદિકાન્ પાત વિગેરે દોષોને—(ધાતયેત્) નાશ કરે છે, અત્ર અહિં,

યે મંગા: જે ભંગ કરનારા ગ્રહો-વિવલા: બલ રહીત હોય-તે તે ગ્રહો-
સફલા: ન, ફલ આપતા નથી, સંઘ્યંશતુલ્ય: સંધિના અંશ સમાન હોય તો-
અફલ: નિષ્ફલ-(સ્વાત્) થાય છે, માવાંશસમ: ભાવના અંશ સમાન-
ગ્રહ:ગ્રહ-અબિલફલ: (સ્વાત્) સમગ્ર ફલ-આપનારો છે-સંઘ્યુર્ધ્વગ: સંધિના
અંશો વિતાવી-ગયેલો ગ્રહ-પર: સ્વાત્, ખીજ ભાવના ફલને આપે છે. ॥ ૨૬॥

॥ સામાન્ય દોષોનો ભંગ. ॥

૨૬ ભાવાર્થ—લગ્નશુદ્ધિમાં-કેંદ્ર અને ત્રિકોણમાં બુધ-
રહ્યો હોય તો-સો-દોષોનો-નાશ કરે છે, તેજ સ્થાનોમાં શુક્ર હો-
વાથી બસો દોષોનો નાશ થાય છે, અને ગુરુ હોય તો લાખ દોષોનો
નાશ કરે છે, ૧ લગ્નમાં સૂર્ય ને ચંદ્ર બલવાન હોય તો-કાન્તિસા-
મ્યપાતાદિ દોષોનો નાશ કરે છે, પરંતુ તે દોષોના નાશ કરનાર
ગ્રહો-બલવાન હોય તો તે દોષોનો નાશ કરે છે, પરંતુ તે ગ્રહો
નિર્બલ હોય તો દોષોનો ભંગ કરતા નથી,

॥ ભાવોની શુદ્ધિ. ॥

કોઈ પણ ગ્રહના અંશો-સંધિના અંશોની બરાબર હોય તો
તે ગ્રહ પોતાનું સાઈઝ કે બરાબર કંઈ ફલ આપતો નથી, એટલે તે
ગ્રહ નિષ્ફળ જાણવો, અને કોઈ પણ ગ્રહના અંશો ભાવના અંશના
સરખા હોય તો તેનાથી થતું સંપૂર્ણ ફલ તે ગ્રહ આપે છે, કોઈ
પણ ગ્રહના અંશો સંધિના અંશોથી વિતાવી જે ભાવમાં જાય તે
ભાવનું ફલ આપે છે,

આગલે ભાવે જતા ગ્રહનું ઉં—૪ થો ભાવ ૯-૧૦-૧૩-૧૨ છે,
ચોથા ભાવની સંધિ ૯-૨૪-૨૧-૫૦ છે, અને ચોથા ભાવમાં બેઠેલો ગ્રહ
૯-૨૭-૧૮-૧૫ છે, તો ચોથા ભાવની સંધિના અંશો કરતાં ગ્રહના અંશો
વધારે હોવાથી તે ગ્રહ પાંચમા ભાવે ગયો એમ જાણવું,

પાછલે ભાવે ગયેલા ગ્રહનું ઉં—૪ થો ભાવ ૯-૨૫-૧૩-૧૨ છે,
તે ત્રીજા ભાવની સંધિ ૯-૧૧-૨૩-૩૩ છે, અને ચોથે ભાવે બેઠેલો ગ્રહ
૯-૯-૪૦-૫૪ છે, તે ગ્રહના અંશો ત્રીજા ભાવની સંધિ કરતાં ઓછા હોવાથી
તે ગ્રહ ત્રીજા ભાવમાં છે, એમ જાણવું,

૧—સંધિના આગલ કોઈ પણ ગ્રહ જાય તો તે ગ્રહ ખીજ ભાવમાં ગયો, જાણવો,

ભાગાઃ સ્યુર્નતનાડિકા રસહતા સ્તદ્દીનયુક્તમાકપરે

સૂર્યઃ સ્વં સરસં સુસ્વં કથિતવલ્લગ્નં સષડ્ભં મદઃ ।

વ્યસ્તાભ્રત્રિલવોઽથ દ્વક્ચ્યુત ઉભૌ યોજ્યૌ કુદ્ગમ્નૌ પૃથ-

ગ્લગ્ને ચાંબુનિ તે સષટ્ તનુમુખાઃ સંધિર્દ્વિયોગોઽર્ધકઃ ॥૨૭॥

(પાઠાન્તરમ્)

વ્યસ્તાભ્રારિલવોથ મૂચ્યુત ઇમૌ મૂયોંગપાતાલયોઃ

ક્ષેપ્યૌ ષટ્ તનુતઃ સસંધય ઇમે ષટ્ભાન્વિતાઃ સ્યુઃ પરે ॥

અન્વય—રસહતાઃ નતનાડિકાઃ ભાગાઃ સ્યુઃ (તે ક્રમાત્)
તદ્દીનયુક્ત સૂર્યઃ સ્વં સરસં સુસ્વં કથિતવત્ લગ્નં (સ્યાત્) સષડ્ભં (લગ્નં)
મદઃ વ્યસ્તાભ્રત્રિલવઃ અથ દ્વક્ચ્યુતઃ કુદ્ગમ્નૌ પૃથક્ લગ્ને ચ અમ્બુનિ
યોજ્યૌ તે સષટ્ તનુમુખાઃ (ભાવાઃ સ્યુઃ) દ્વિયોગોદ્દિતઃ સન્ધિઃ
(સ્યાત્) ॥ ૨૭ ॥

પાઠાન્તરં)—અથ વ્યસ્તાભ્રારિલવઃ મૂચ્યુતઃ ઇમૌ મૂયઃ
અંગપાતાલયોઃ ક્ષેપ્યૌ, તનુતઃ સસંધયઃ ઇમે ષટ્ (ભાવાઃ સ્યુઃ)
એતે ષટ્ભાન્વિતાઃ પરે સસંધયઃ સ્યુઃ ॥

અન્વયાર્થ—રસહતાઃ ૬ થી શુભેશી નતનાડિકાઃ નતની ધડીએ ભા-
ગાઃસ્યુઃ અંશો થાય, (તે ક્રમાત્ તે ભાગો અનુક્રમે) તદ્દીનયુક્ત તેથી રહિત
ને યુક્ત સૂર્યઃ સૂર્ય સ્વં ૧૦ મો ભાવ હોય, સરસં ૬ ઉમેરવાથી સુસ્વં ૪ થો
ભાવ થાય, કથિતવત્ કલ્પા પ્રમાણે લગ્નં (સ્યાત્) લગ્ન હોય સષડ્ભં ૬ રાશિ-
સહિત (લગ્નં લગ્ન) મદઃ ૭ મો ભાવ, વ્યસ્તાભ્રત્રિલવઃ ગયો છે સાતમો ભાવ જે
થકી એવા દસમા ભાવનો ત્રીજો ભાગ દ્વક્ચ્યુતઃ એમાંથી કહાડી નાંખી કુદ્ગમ્નૌ
૧-૨ થી શુભી પૃથક્-જુદી જુદી રીતે લગ્ને લગ્નમાં ચ અને અમ્બુનિ એવા
ભાવમાં યોજ્યૌ જોડવા તે સષટ્ તે ૬ ભાવસહિત તનુમુખાઃ લગ્નાદિ
(ભાવાઃ સ્યુઃ) ૧૨ ભાવો થયા, દ્વિયોગોદ્દિતઃ અંતે યોગનું અર્ધ સન્ધિઃ
સંધિ (સ્યાત્) થાય છે, ॥ ૨૭ ॥

(પાઠાન્તરમ્)—અથ ત્યારપછી વ્યસ્તાભ્રારિલવઃ ગયેલો છે સાતમો
ભાવ જેથકી એવા દસમા ભાવનો ૬ ફો ભાગ, મૂચ્યુતઃ એકમાંથી કહાડી
નાંખી ઇમૌ આ બે મૂયઃ વારંવાર અંગપાતાલયોઃ લગ્નમાં તથા એવા ભા-

વમાં ક્ષોપ્યૌ જોડવા, તનુતઃ લગ્નથી સસંઘયઃ સંધિસહિત રૂમે આ ષટ્ઠ (ભાવાઃસ્યુઃ) ૬ ભાવો થયા, (એતે એ ૬ ભાવો) ષટ્ઠભાવાન્વિતાઃ ૬ ભાવોથી યુક્ત પરે ખીજા (સસંઘયઃ સંધિયુક્ત ભાવો,) સ્યુઃ થાય છે ॥

॥ ભાવ રૂપક કરવાની રીત. ॥

૨૭ ભાવાર્થ—નતની ઘટ્યાદિને ૬ એ શુભવાથી નતાંશ થાય છે, પૂર્વનત હોય તો તે નતાંશમાંથી સૂર્ય કહાડી નાંખવો, અને પશ્ચિમનત હોય તો નતાંશમાં સૂર્ય ઉમેરવો, તો આવેલું રાશ્યાદિ ફલ દશમે ભાવ થાય છે, દશમા ભાવની રાશ્યાદિમાં ૬ રાશિ જોડવાથી ચોથો ભાવ થાય છે, લગ્ન એ પહેલો ભાવ જાણવો, તેમાં પહેલા ભાવના રાશ્યાદિમાં ૬ રાશિ ઉમેરવાથી સાતમો ભાવ થાય, અને સાતમા ભાવની રાશ્યાદિ દશમા ભાવની રાશ્યાદિમાંથી કહાડી નાંખી. રહેલા રાશ્યાદિને ત્રણે ભાગતાં આવેલો રાશ્યાદિનો તૃતીયાંશ બે રાશિમાંથી કહાડી નાંખી પહેલા ભાવમાં જોડવાથી આવેલો રાશ્યાદિ બીજો ભાવ થાય છે, અને બે રાશિમાંથી કહાડી નાંખતાં રહેલા તૃતીયાંશને બમણો કરી લગ્નમાં ઉમેરવાથી ત્રીજો ભાવ થાય છે, તેજ પ્રમાણે બેમાંથી કહાડેલો તૃતીયાંશ ચોથા ભાવમાં જોડવાથી પાંચમો ભાવ થાય છે, અને બે માંથી કહાડેલા તૃતીયાંશને બમણો કરી ચોથા ભાવમાં જોડવાથી છઠ્ઠો ભાવ થાય છે, આ પ્રમાણે ૧ થી ૬ ભાવ તૈયાર થાય છે, પહેલા ભાવથી અનુક્રમે દરેક ભાવના રાશ્યાદિમાં ૬ રાશિ ઉમેરવાથી અનુક્રમે ૭ થી ૧૨ ભાવ થાય છે,

॥ ભાવની સંધિયો કરવાની રીત. ॥

પાસે પાસેના બે ભાવોના અંશાદિકો યુક્ત કરતાં આવેલા અંશાદિકનું અર્ધ કરવાથી તે લીધેલા બે ભાવ વચ્ચેની સંધિના અંશાદિ થાય છે. એ પ્રમાણે દરેક બે ભાવોનો યોગ કરી તેનું અર્ધ કરવાથી તે બે ભાવોના વચ્ચેની દરેક સંધિના અંશાદિકો આવે છે,

॥ ભાવ રૂપક કરવાનું ઉદાહરણ. ॥

નત કરવાની રીત—“ જ્યોતિષકદપતઃ ” આવૃત્તિ, પહેલી પત્ર ૧૪૨ માં જુવો,

શાકે ૧૮૩૬ ના શ્રા-શુદ્ધી ૧૧ ને સોમવારે ઈષ્ટઘટી ૨૮ ને ૧૨ વખતનો સૂર્ય રાશ્યાદિ ૩-૧૩-૪૪-૧૬ છે, લગ્નરાશ્યાદિ ૮-૧૬-૨૪-૬ છે, પશ્ચિમનત ઘટ્યાદિ ૧૨ ને ૭ છે, તે નતને ૬ થી ગુણવાથી ઘટ્યાદિ ૨-૧૨-૪૨ નતાંશ થયું, નતાંશમાં સૂર્ય રાશ્યાદિ ૩-૧૩-૪૪-૧૬ ઉમેરતાં આવેલું રાશ્યાદિ ૫-૨૬-૨૬-૧૬ તે દશમો ભાવ થયો, તેમાં ૬ રાશિ જોડવાથી રાશ્યાદિ ૧૧-૨૬-૨૬-૧૬ ચોથો ભાવ થયો, અને લગ્ન ૮-૧૬-૨૪-૬ છે, તે પહેલો ભાવ થયો, તે પહેલા ભાવની રાશ્યાદિકમાં ૬ રાશિ ઉમેરવાથી રાશ્યાદિ ૨-૧૬-૨૪-૬ સાતમો ભાવ થયો, અને સાતમા ભાવની રાશ્યાદિ ૨-૧૬-૨૪-૬ દશમા ભાવની રાશ્યાદિકમાંથી કહાડી નાંખતાં ૩-૭-૨-૭ રહ્યા તે રાશ્યાદિને ત્રણે ભાગતાં આવેલાં રાશ્યાદિ ફલો ૧-૨-૨૦-૪૨ (તૃતીયાંશ) થયા. તેને એકે ગુણીપહેલાભાવની રાશ્યાદિમાં જોડવાથી ૬-૨૧-૪૪-૫૧ બીજો ભાવ થયો, હવે તૃતીયાંશને બેએ ગુણ્યા તો ૨-૪-૪૧-૨૪ આવ્યા તેને પહેલા ભાવમાં ઉમેર્યા તો ૧૦-૨૪-૫-૩૩ એ ત્રીજો ભાવ આવ્યો, હવે તૃતીયાંશને બે રાશિમાંથી બાદ કર્યા તો ૦-૨૭-૩૬-૧૮ આવ્યા, તેને એકે ગુણી ચોથા ભાવમાં ઉમેર્યા તો ૦-૨૪-૫-૩૪ પાંચમો ભાવ આવ્યો, હવે ૦-૨૭-૩૬-૧૮ તેને બેથી ગુણ્યા તો ૧-૨૫-૧૮-૩૬ આવ્યા તેને ચોથા ભાવમાં ઉમેર્યા તો ૧-૨૧-૪૪-૫૨ એ છઠ્ઠો ભાવ આવ્યો, હવે ૬-એ ભાવમાં અનુક્રમે ૬ રાશિ ઉમેરવાથી સાતથી બાર ભાવ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

॥ ભાવની સંધિયોનું ઉ૦— ॥

પહેલો ભાવ-રાશ્યાદિ ૮-૧૬-૨૪-૬ બીજો ભાવ રાશ્યાદિ ૬-૨૧-૪૪-૫૧ તે બેનો યોગ ૧૮-૧૦-૬૮-૬૦ થયો, તેનું અર્ધ ૬-૫-૩૪-૩૦ થયું, તે પહેલા અને બીજા ભાવની વચ્ચેની સંધિ જાણવી, એજ પ્રમાણે બીજા અને ત્રીજા ભાવનો યોગ કરી તેનું અર્ધ કરવાથી બીજા અને ત્રીજા ભાવ વચ્ચેની સંધિ થાય છે, તેમજ ત્રીજા અને ચોથા ભાવનો યોગ કરી તેનું અર્ધ કરવાથી તે બેની વચ્ચેની સંધિ થાય છે, એ પ્રમાણે બારે ભાવોની સંધિયો તૈયાર થાય છે.

(ખાર લાવોતું કોષ્ટક.)

૧	૦	૨	૦	૩	૦	૪	૦	૫	૦	૬	૦
૮	૯	૯	૧૦	૧૦	૧૧	૧૧	૦	૦	૧	૧	૨
૧૯	૫	૨૧	૭	૨૪	૧૦	૨૬	૧૦	૨૪	૭	૨૧	૫
૨૪	૩૪	૪૪	૫૫	૫	૧૫	૨૬	૧૫	૫	૫૫	૪૪	૩૪
૯	૩૦	૫૧	૧૨	૩૩	૫૪	૧૬	૫૪	૩૩	૧૨	૫૧	૩૦
૭	૦	૮	૦	૯	૦	૧૦	૦	૧૧	૦	૧૨	૦
૨	૩	૩	૪	૪	૫	૫	૬	૬	૭	૭	૮
૧૯	૫	૨૧	૭	૨૪	૧૦	૨૬	૧૦	૨૪	૭	૨૧	૫
૨૪	૩૪	૪૪	૫૫	૫	૧૫	૨૬	૧૫	૫	૫૫	૪૪	૩૪
૯	૩૦	૫૧	૧૨	૩૩	૫૪	૧૬	૫૪	૩૩	૧૨	૫૧	૩૦

(પાઠાંતર મુજબ લાવર્થ અને લાવોતું ઉ૦—)

લાવર્થ—દસમા લાવમાંથી સાતમો લાવ બાદ કરી તેનો ૬ ફો ભાગ કરવો, તે ૬ ફો ભાગમાંથી ૧—ને બાદ કરવો, ૬ ફો લાવ લગ્નથી વારંવાર ત્રીજા લાવ પછીની સંધિ સુધી ઉમેરવો, અને તે ૬ ફો લાવમાંથી એકને બાદ કરવો, ચોથા લાવથી તે ૬ ફો લાવ પછીની સંધિ સુધી વારંવાર જોડવો, એ પ્રમાણે પડાંશ અને એક રાશિમાંથી કહાડી નાંખેલો પડાંશ એ જેને અનુક્રમે પહેલા લાવથી ત્રીજા લાવની સંધિ સુધી, ને ચોથા લાવથી ૬ ફો લાવની સંધિ સુધી ઉમેરવાથી લગ્નથી આરંભીને સંધિ સહિત ૬ ફો લાવ પછીની સંધિ સુધીના ૬ લાવો થાય છે, એ સંધિ સહિત ૬—એ લાવોની દરેક રાશિઓમાં ૬—રાશિ ઉમેરવાથી અનુક્રમે સાતમા લાવથી ખારમા લાવની સંધિ સુધી ૬—લાવો થાય છે, તે પ્રમાણે ૧૨—લાવો તૈયાર થાય છે,

ઉ૦—લગ્ન રાશ્યાદિ—૮—૧૬—૨૪—૬ છે, ચોથો લાવ ૧૧—૨૬—૨૬—૧૬ છે, લગ્નની રાશ્યાદિકમાં ૬ રાશિ જોડવાથી ૨—૧૬—૨૪—૬ એ સાતમો લાવ થયો, ચોથા લાવની રાશિમાં ૬—રાશિ ઉમેર-

વાથી ૫-૨-૨૬-૨૬ દસમો ભાવ થયો, દસમા ભાવના રાશ્યાદિક-
ક્રમાંથી સાતમા ભાવના રાશ્યાદિક બાદ કર્યા તો રાશ્યાદિક ૩-૭-૨-
૭-૨૬, તેનો ષડાંશ કરવા માટે ૬-એ ભાગતાં ૦-૧૬-૧૦-૨૧
રહ્યા, તે ષડાંશ થયો, તે ષડાંશને ૧ માંથી બાદ કરવાથી ૦-૧૩-
૪૯-૩૯ થયા, ષડાંશને લગ્નમાં જોડવાથી ૨૦-૯-૫-૩૪-૩૦ થયા,
એ પહેલા ભાવ પછીની સંધિ થઈ, એજ સંધિમાં ફરીથી ષડાંશને
જોડતાં ૯-૨૧-૪૪-૫૧ એ બીજો ભાવ થયો, એ પ્રમાણે ષડાંશ
જોડવાથી ત્રીજા ભાવ પછીની સંધિ સુધી તૈયાર થાય છે, હવે એક-
માંથી કહાડી નાંખેલો ષડાંશ ચોથા ભાવના રાશ્યાદિકમાં જોડવાથી
૦-૧૦-૧૫-૫૪ થાય છે, એ ચોથા ભાવ પછીની સંધિ થઈ, તે
સંધિમાં તે ષડાંશ જોડવાથી પાંચમો ભાવ, એ પ્રમાણે અનુક્રમે
ષડાંશ જોડવાથી ૬ ક્રા ભાવ પછીની સંધિ તૈયાર થાય છે, તે ક્રોડકમાં
જોવાથી સ્પષ્ટ સમજાશે, હવે પહેલા ભાવમાં ૬-રાશિ જોડવાથી
૨-૧૯-૨૪-૯ એ સાતમો ભાવ, થયો, એ પ્રમાણે પહેલા ભાવથી
૬ ક્રા ભાવની સંધિ સુધીની દરેક રાશિઓમાં અનુક્રમે ૬-રાશિ
ઉમેરવાથી અનુક્રમે ૭ મો ભાવ, સંધિ, ૮ મો ભાવ, સંધિ, ૯ મો
ભાવ, સંધિ, ૧૦ મો ભાવ, સંધિ, ૧૧ મો ભાવ, સંધિ, અને બારમો
ભાવ, તથા તેની સંધિ સુધીના બારે ભાવો તૈયાર થાય છે.

इंदो वा हरिजा द्वयस्वगतयोः स्यात्क्रूरयोः कर्तरी

स्वे वक्रयंत्य ऋजुर्महत्यथ गुरौ रिःफे शुभे वा तनौ ।

स्वेब्जे सौम्यस्वगेऽपि वा गुरुभृगुज्ञैः केंद्रकोणेषु वा

चेत्स्तः कर्तरिकारकौ दिविचरौ नीचस्थितौ सा न हि ॥ २८ ॥

અન્વય—ઈન્દોઃ વા હરિજાત્ વ્યયસ્વગતયોઃ ક્રૂરયોઃ કર્તરી-
સ્યાત્ સ્વે વક્રી અન્ત્યે ઋજુઃ મહતી (કર્તરી સ્યાત્) અથ ગુરૌ
રિઃફે (સતિ) વા શુભે તનૌ (સતિ) સ્વે અબ્જે (સતિ)
વાસૌમ્યસ્વગે અપિ કેન્દ્રત્રિકોણેષુ ગુરુભૃગુજ્ઞૈઃ યદિ કર્તરિકારકૌ
દિવિચરૌ નીચસ્થિતૌ સ્યાતામ્ તદા સા ન હિ (સ્યાત્) ॥ ૨૮ ॥

અન્વયાર્થ—દ્વન્દ્વોઃ ચન્દ્રથી વા અથવા હરિજાત લગ્નથી વ્યયસ્વગ-
તયોઃ ૧૨-૨-સ્થાનમાં રહેલા કૂરયોઃ પાપગ્રહ હોય તો કર્તરી કર્તરી યોગ
સ્યાત્ થાય, સ્વે ખીળે રહેલો કૂર ગ્રહ વક્રી વક્રી હોય અન્યે ૧૨ મે રહેલો
કૂર ગ્રહ ઋજુઃ માર્ગી હોય તો મહતી મોટી (કર્તરીસ્યાત્) કર્તરી થાય છે,
અથ ત્યાર પછી ગુરૌ ગુરુ રિઃફે (સતિ) ૧૨ મે હોય વા અથવા શુભે શુભ
ગ્રહ તનૌ (સતિ) લગ્નમાં હોય સ્વે ખીળે અગ્ને (સતિ) ચન્દ્રમા હોય
વા અથવા સૌમ્યસ્વગે શુભગ્રહ ખીળે હોય તો અપિ પણ કેન્દ્રત્રિકોણેષુ
કેન્દ્રમાં અને નવમે પાંચમે ગુરુશુક્રૈઃ ગુરુ શુક્ર અને બુધવક્રે યદિ ને કર્ત-
રિકારકૌ કર્તરી યોગ કરનારા વિવિચરૌ ગ્રહો નીચસ્થિતૌ નીચના થએલા
સ્યાતામ્ હોય તદા ત્યારે સા તે કર્તરી ન હિ (સ્યાત્) થતી નથી. ॥ ૨૮ ॥

॥ કર્તરીઆપ્ત ॥

૨૮ ભાવાર્થ—લગ્ન કે ચન્દ્રની આબુખાબુ ૨ અને ૧૨ મે
સ્થાને કોઇ પણ પાપગ્રહ હોય તો કર્તરીયોગ થાય છે,

॥ મહાકર્તરી આપ્ત ॥

લગ્ન કે ચન્દ્રથી ખીળે રહેલો પાપગ્રહ વક્રી હોય અને લગ્ન કે
ચન્દ્રથી ખારમે રહેલો પાપગ્રહ માર્ગી હોય તો મહાકર્તરી બાબુવી,

॥ ૬ પ્રકારે કર્તરીદાપનો ભંગ ॥

૧-ખારમે ગુરુ હોય તો, ૨-લગ્નમાં શુભગ્રહ હોય તો, ૩-ખીળે
ચન્દ્ર હોય તો, ૪-ખીળે કોઇ શુભ ગ્રહ હોય તો, ૫-કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં
બુધ ગુરુ કે શુક્ર હોય તો, ૬-કર્તરી કરનાર ગ્રહ નીચનો હોય તો તે
કર્તરીનો ભંગ થાય છે,

(વિવાહમાં નવમાંશ અને તેનો કિંચિન્નિષેધ.)

મુ૦-ચિં૦-કાર્મુકતૌલિકકન્યાયુગ્મલવે જ્ઞાપ્તે વા ।

યર્હિ મવેદુપયામ સ્તર્હિ સતી સ્વલુ કન્યા (૭૫)

અંત્યનવાંશે ન ચ પરિણેયા કાચન વર્ગોત્તમ મિદ્દ દિત્વા ।

નો ચરલગ્ને ચરલવયોગં તૌલિમૃગસ્યે શશ્વત્તિ કુર્યાત્ (૭૬)

અર્થ—મિથુન, કન્યા, તુલા, ધન, ને મીનના નવમાંશમાં વિવાહ કરે તો
કન્યા પતિવ્રતા થાય છે, વર્ગોત્તમ લગ્ન શિવાય છેલ્લા નવમાંશમાં વિવાહ કરવો

નહિ, ચર લગ્નના ચર નવમાં શરૂ વખતે તુલા, મકરના ચંદ્રમાંમાં પણ વિવાહ કરવો નહિ, (૭૫-૭૬)

(કર્તારિ આદિ દોષોનાં વિશેષ અપવાદ)

પાપૌ કર્તારિકારકૌ રિપુગૃહે નીચાસ્તગૌ કર્તરી-

દોષો નૈવ સિતે ડરિનીચગૃહે તત્ષષ્ટદોષોઽપિ ન ।

મૌમેઽસ્તે રિપુનીચગે ન હિ ભવેઙ્ગૌમોઽષ્ટમો દોષકૃ-

ત્રીચે નીચનવાંશકે શશિનિ રિઃફાષ્ટારિદોષોઽપિ ન (૭૭)

અર્થ—કર્તારીયોગ કરનારા પાપગ્રહો, શત્રુક્ષેત્રી, નીચસ્થ, અને અસ્તના હોય તો કર્તારીદોષ થતો નથી, તેમજ શત્રુક્ષેત્રી, અને નીચસ્થ શુક્ર હોય તો છટ્ટા સ્થાનમાં રહેલા શુક્રનો દોષ નથી, તેમજ શત્રુક્ષેત્રી, નીચસ્થ, અને અસ્તનો મંગલ આઠમે રહેવાથી દોષ નથી, અને ચંદ્ર નીચ રાશિ, અથવા નીચ નવમાંમાં હોય તો ૬-૮-૧૨ સ્થાનોમાં પણ રહેવાથી દોષ નથી, (૭૭)

(અબ્દાદિ અનેક દોષોના અપવાદ.)

ત્રિકોણે કેન્દ્રે વા મદનરહિતે દોષશતકં

હેરેત્સૌમ્યઃ શુક્રો દ્વિગુણમપિ લક્ષં સુરગુરુઃ ।

ભવેદાયે કેન્દ્રેઽગપ ઉત લવેશો યદિ તદા

સમૂહં દોષાણાં દહન ઇવ તૂલં શમયતિ (૭૮)

અર્થ—સાતમા સ્થાન શિવાય^૧ ત્રિકોણ, અને કુંદમાં બુધ રહ્યો હોય તો સો દોષોનો નાશ કરે છે, તેમજ શુક્ર હોય તો બસો દોષો નાશ કરે છે, અને શુર હોય તો લાખ દોષોનો નાશ કરે છે, તેમજ ૧-૪-૧૦-૧૧ આ સ્થાનોમાં લગ્નનો સ્વામી અથવા નવમાંમાં સ્વામી હોય તો જેમ મોટા કાપુસના ઢગ-લાને અગ્નિ જલદીથી બાળે છે, તેમ ધણા દોષોનો નાશ થાય છે, (૭૮)

૧—શ્લોક ૨૬-માં જે પ્રકારે બંગ બતાવ્યા છે, તે મુજબ આ શ્લોકમાં બતાવ્યો છે, પરંતુ માર્તંડકાર દરેક ક્રમમાં કહેલા બુધાદિક ગ્રહો રહેવાથી દોષો નાશ પામે છે, એમ કહે છે, ત્યારે ચિંતામણિકાર સાતમા શિવાયના કુંદમાં રહ્યો હોય તો તે દોષોનો નાશ થાય છે, એમ કહે છે.

ઋહોથી સસરા આદિનો વિભાગ સંકીર્ણ જાતિવિવાહ અને
(ગાંધર્વ આદિ લગ્નમાં વિશેષ.)

શ્વશ્રુઃ સિતોઽર્કઃ શ્વશુરસ્તનુસ્તનુર્જામિત્રપઃ સ્યાદ્વયિતો મનઃ શશી ।
પતદ્ગલં સંપતિ ભાવ્યતાં ત્રિક સ્તેષાં સુખં સંપ્રવદે દ્વિવાહતઃ (૭૯)
કૃષ્ણે પક્ષે સૌરિકુજાર્કે ડપિ ચ વારે વજ્યે નક્ષત્રે યદિ વા સ્યાત્કરપીઢા ।
સંકીર્ણાનાં તર્હિ સુતાયુર્ધનલાભ પ્રીતિપ્રાપ્ત્યૈ સા ભવતીહ સ્થિતિરેષા ૮૦

ગાંધર્વાદિવિવાહેઽર્કા દ્વેદનેત્રગુણેદવઃ ।

કુયુગાંગામિ ભૂરામા સ્ત્રિપદ્યામશુભાઃ શુભાઃ (૮૧)

અર્થ—શુક્ર, કન્યાની સાસુ છે, સૂર્ય, સસરા છે, લગ્ન કન્યાનું શરીર છે, સાતમા સ્થાનનો સ્વામી, કન્યાનો પતિ છે, અને ચંદ્રમા મન છે, આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતવેત્તા જ્યોતિષીએ વિચાર કરી, તે ઉપરથી વિવાહમાં, સુખ, અને દુઃખ કહેવું, કૃષ્ણપક્ષ, રવિ, મંગલ, શનિ, આ વારોમાં, તેમજ વિવાહમાં નહિ કહેલા, નક્ષત્રાદિકમાં, સંકીર્ણ, (મ્લેચ્છ) જાતિનો વિવાહ થાય તો પણ તે જાતિઓને પુત્ર, આયુષ્ય, ધનપ્રાપ્તિ, વિગેરે સુખ આપે છે, (અર્થાત્ મ્લેચ્છ જાતિને કંઈ પણ નિયમ નથી,) ૧ગાંધર્વાદિ વિવાહમાં સૂર્યનક્ષત્રથી અનુક્રમે ૪-૨-૩-૧-૧-૪-૬-૩-૧-૩ અશુભ, શુભ, ફલ જાણવું (૭૮-૮૦-૮૧)

લગ્નં સેતતિથિગ્રહૈર્હૃદિભદ્ગ્વેદર્તુભૂશેષકૈ

રોગાગ્રીનહરાત્યયાસ્ત્યજ રુજં રાઙ્યર્કમૌંજીષુ ચ ।

અર્મિં ભૌમગૃહ્યુષુ દ્યુશનિસેવેંદુષ્વિનં હારમી-

જ્યારેતિષ્વપરં વિવાહસિતવિત્સંધ્યાસુ હીને તનૌ ॥ ૨૯ ॥

અન્વય—ગ્રહૈઃ હત્ સેતતિથિ લગ્નં ઇમદ્ગ્વેદર્તુભૂશેષકૈઃ (ક્ર-
માત્) રોગાગ્રીનહરાત્યયાઃ રાઙ્યર્કમૌંજીષુ રુજં ત્યજ, ચ ભૌમગૃ-
હ્યુષુ અર્મિં, દ્યુશનિસેવેંદુષુ ઇનં, ઈજ્યારેતિષુ હારં, વિવાહસિતવિ-
ત્સંધ્યાસુ અપરં (ત્યજ) (ઇદં) તનૌ હીને (સતિ) ત્યજ ॥ ૨૯ ॥

૧—શ્રી, પુરુષનું, અનેના પરસ્પર પ્રેમથી, વડીલ, કે અન્યોની સંમતિ
શિવાય જે લગ્ન થાય છે, તેને “ગાંધર્વવિવાહ” કહે છે,

અન્વયાર્થ—ગ્રહૈઃ હૃત નવથી, ભાગે લીધેલું, સેતતિથિ ગયેલી તિથિ સહિત, લક્ષ્મં લગ્ન રૂમ ૮, દુર્ગ ૨, વેદ ૪, ક્રતુ ૬, મૂ ૧, શેષકૈઃ શેષ રહે તો (ક્રમાત્) ક્રમથી, રોગ રોગ, અગ્નિ અગ્નિ, રાજ રાજ, હર ચોર, અત્યયાઃ મૃત્યુ પંચક હોય, રાઙ્યર્કમૌંજીષુ રાત્રે, રવિવારે, અને મૌંજકર્મમાં, રુજં રોગ-પંચકને ત્યજ ત્યાગ કરવું, ચ અને મૌમગૃહયુષુ મંગલવારે. ધરમાં, દિવસે, અગ્નિ પંચકને યુશનિસેવેન્દુષુ દિવસે, શનિવારે, નોકરીમાં, ને સોમવારે રૂજં રાઙ્યપંચકને, રૂજ્યારેતિષુ ગુરવારે, મંગલવારે, યાત્રામાં, હારં ચોરપંચકને, વિવાહ વિવાહ, સિત શુક, વિત યુધવાર, સંધ્યાસુ સંધ્યાકાલે, અપરં મૃત્યુપંચકને, ત્યજ ત્યાગ કરવું, (રૂજં) એ પંચકો તનૌ લગ્ન હીને (સતિ) બહારહિત હોય તો ત્યજેત્ ત્યાગ કરવાં ॥ ૨૯ ॥

॥ નિત્યપંચકઆખત ॥

૨૯ ભાવાર્થ—લગ્નશુદ્ધિના લક્ષમાં ગતતિથિ ઉમેરી, નવે ભાગતાં બે ૮, ૨, ૪, ૬, ૧ એ શેષ રહે તો, અનુક્રમે રોગ, અગ્નિ, રાજ, ચોર, ને મૃત્યુ, નામનાં પંચક આવે છે,

રોગપંચક—રાત્રિએ કરવાના કામમાં, રવિવારે, અને મૌંજ-અંધન, એકામોમાં ત્યાગ કરવું,

અગ્નિપંચક—મંગલવારે, ધરમાં, અને દિવસે ત્યાગ કરવું.

રાજપંચક—દિવસે, શનિવારે, સોમવારે, અને નોકરીમાં ત્યાગ કરવું,

ચોરપંચક—યાત્રામાં, ગુરૂ, અને મંગલવારે, ત્યાગ કરવું,

મૃત્યુપંચક—સંધ્યાકાલે, યુધ, અને શુકવારે, તેમજ વિવાહમાં ત્યાગ કરવું,

॥ નિત્યપંચકનો ભંગ ॥

ઉપર મુજબના દરેક પંચકનો દોષ, લગ્ન નિર્મળી હોય તો બળુવો, પરંતુ લગ્ન બલવાન હોય તો તે પંચકનો દોષ બીજકુલ બળુવો નહિ,

૧—લઘુજાતક—અધિપયુતો દૃષ્ટો વા બુધગુરુનિરીક્ષિતશ્ચ ચો રાશિ ।

સ ભવતિ બલવાન્યદા યુક્તો દૃષ્ટોઽપિ વા શેષૈઃ (૮૨)

અર્થ—લગ્નનો સ્વામી, લક્ષમાં હોય, અથવા લગ્નને ભેટો હોય, અથવા યુધ, ગુરૂ, લગ્નને ભેટો હોય, તો લગ્ન બલવાન બળુવું, તેમ ન હોય તો નિર્મળ બળુવું, (૮૨)

નિત્યપંચકનું ઉદાહરણ—શાકે ૧૮૩૬ ના શ્રાવણ શુદ્ધી ૧૧ ને સોમવારે, ઇષ્ટઘટી ૨૮-૧૨ છે, લગ્ન, રાશ્યાદિ-૮, ૧૬, ૨૪, ૬, છે, તે લગ્નની રાશિમાં, ગતતિથિ ૧૦ ઉમેરતાં ૧૮ થયા, તેને નવથી ભાગતાં ૦ આંચું, તે શેષ ૦ હોવાથી પંચક આવતું નથી,

રોગપંચકનું ઉં—શા-૧૮૩૬ ના શ્રા-શુ-૧૦ ને દિવસે લગ્નરાં ૮, ૧૬, ૨૪, ૬ છે, તેમાં ગતતિથિ ૬, ઉમેરતાં ૧૭ થયા, તેને નવે ભાગતાં શેષ ૮, વધ્યા, માટે મુદ્દર્તની ઇષ્ટઘટી વખતે રોગપંચક થયું.

અગ્નિપંચકનું ઉં—શા-૧૮૩૬ ના શ્રા-શુ-૧૩ ને દિવસે લગ્નરાં ૮, ૧૬, ૨૪, ૬ છે, તેમાં ગતતિથિ ૧૨ ઉમેરતાં ૨૦ થયા, તેને નવે ભાગતાં શેષ ૨ વધ્યા, જેથી અગ્નિપંચક થયું,

રાજપંચકનું ઉં—શા-૧૮૩૬ ના શ્રા-શુ-૧૫ ને દિવસે લગ્નરાં ૮, ૧૬, ૨૪, ૬ છે, તેમાં ગતતિથિ ૧૪ ઉમેરતાં, ૨૨ થયા, તેને નવથી ભાગતાં શેષ ૪ વધ્યા, જેથી રાજપંચક થયું,

ચોરપંચકનું ઉં—શા-૧૮૩૬ ના શ્રાવણ વદી ૨ ને દિવસે લગ્નરાં-૮, ૧૬, ૨૪, ૬ છે, તેમાં ગતતિથિ ૧૬ ઉમેરતાં ૨૪ થયા, તેને નવથી ભાગતાં શેષ ૬ વધવાથી ચોરપંચક બાણું,

મૃત્યુપંચકનું ઉં—શા-૧૮૩૬ ના શ્રા-વ-૬, ને દિવસે લગ્નરાં-૮, ૧૬, ૨૪, ૬ છે, તેમાં ગતતિથિ ૨૦ ઉમેરતાં ૨૮ થયા, તેને નવે ભાગતાં શેષ ૧ વધ્યો, તેથી મૃત્યુપંચક થયું,

એ મુજબના પંચકો, જે વખતે આવતાં હોય, તે પંચકોમાં જે કામ કરવાનું ના કહ્યું હોય, તો તે કામ, તે પંચક વખતે કરવું નહિં, તેના ઉતર્યા પછી, કે પહેલાં તે કામ કરવું,

(સંક્રાંતિના અંશો ઉપરથી નિત્યપંચક જોવાની રીત.)

મુ-વિં-૦-૨સગુણશશિનાગાઢ્યાદયસંક્રાંતિયાતાં

શકમિતિરથ તદ્વાકૈ ર્યદા પંચ શ્લેષાઃ ।

રુગનલઘ્વચોરા મૃત્યુસંજ્ઞશ્ચ વાળો

નવહૃતશરશેષે શ્લેષકૈવ્યે સશલ્યઃ (૮૩)

અર્થ—સૂર્યની સંક્રાંતિના ગતાંશોને અનુક્રમે ૬-૩-૧-૮-૪ અંકોમાં જોડવા, અને ૯ થી ભાગ લેતાં ૫ શેષ રહે તો ક્રમે રોગ, અગ્નિ, રાજ, ચોર, અને મૃત્યુપંચક થાય છે, દરેક પંચકને નવથી ભાગતાં કંઈ પણ શેષ રહે તેનો યોગ કરી, નવે ભાગવાથી ૫ બચે તો તે શલ્યપંચક જાણવું, (૮૩)

(ઉપલા નિત્યપંચક જોવાનું ઉ-૦—)

શકે ૧૮૪૦ ના માધવદી ૧૧ ને યુધવારે સૂર્ય ૧૦-૧૪ છે, જેથી ગત અંશ ૧૩ થયા, તેમાં ૬-જોડવાથી ૧૯, ૩ જોડવાથી ૧૬, ૧ જોડવાથી ૧૪, ૮ જોડવાથી ૨૧, ૪ જોડવાથી ૧૭, થયા તેને અનુક્રમે નવે ભાગતાં શેષ ૧-૭-૫-૩-૮ એ પ્રમાણે આવી, હવે જે શેષ ૧ ની જગોએ ૫ હોત તો રોગપંચક, અને ૭ ની જગોએ ૫ આવ્યા હોત તો અગ્નિપંચક થાત, પછી ૫ બચેલા છે, તે રાજપંચક આવ્યું જાણવું, તેમજ તે પછીની શેષો ૩-૮ ને બદલે ૫ બચ્યા હોત તો ચોર, અને મૃત્યુપંચક આવત, પરંતુ ત્રીજી જગ્યાએ ૫ શેષ વધવાથી ત્રીજી રાજપંચક આવ્યું, એમ જાણવું, અને તે રાજપંચકમાં જે આવત ત્યાગ કરવાની છે, તે કરવી નહિ, માર્તંડમાં કહેલાં પંચકો, લગ્નના આધારે હોવાથી આશરે દર એમે કલાકે બદલાય છે, જ્યારે સંક્રાંતિના અંશ ઉપરથી આવેલું પંચક અંશની શરૂઆતથી તે અંશ પુરો થાય ત્યાંસુધી ભોગવે છે, એટલે આશરે આ પંચક બેઠાથી ઉતરતા સુધીનો વખત લગભગ ૨૪ કલાકનો હોય છે, સંક્રાંતિ પરત્વે, ઉપર મુજબ કહાડેલા પંચકને કાષ્ઠશલ્યપંચક કહે છે, તે તે પંચકોમાં જે જે કામોની મનાઈ કરી હોય, તે તે કામ કરવું નહિ, તેમજ સંક્રાંતિના ગત અંશોને ૬-૩-૮ ને ૪ થી ગુણી અનુક્રમે નવે ભાગતાં શેષ ૧-૭-૫-૩-૮ રહી છે, તેનો સરવાળો કરતાં ૨૪ થયા, તેને નવે ભાગતાં શેષ ૬ રહી, તે ૬ ના બદલામાં જે ૫ રહી હોત તો તે લોહશલ્યપંચક કહેવાત, અને જ્યારે એ પ્રમાણે લોહશલ્યપંચક આવ્યું હોય, ત્યારે રોગ, અગ્નિ, રાજ, ચોર, અને મૃત્યુપંચકનાં જુદેજુદાં જે જે ત્યાગ કરવાનાં કલાં છે, તેમ નહિ કરતાં, હરકોઈ કાર્ય આ લોહશલ્યપંચકમાં કરવું નહિ,

જન્મક્ષોદયતો મૃતી તદધિપૌ તદ્વાથ્થ યે તલ્લવા—

સ્તર્ઙ્ગં ચાંગગમંતકૃત્સ્વલુ ન ચેત્તસ્વામિમિત્રૈકતા ।

શસ્તોઽંશો ઘટભીર્યુગ્મધનુષાં વિજ્ઞાસ્તભાંશૌ તથા

ચંદ્રાપુણ્યયુતૌ મૃતિં વિતનુતો દૈન્યં ચ હીનૌજસઃ ॥ ૩૦ ॥

અન્વય—જન્મક્ષોદયતઃ મૃતી તદધિપૌ ચ યે તદ્વાઃ તલ્લવઃ
ચ મં અંગમં ચેત્ અન્તકૃત્ સ્વલુ, (કદા) તત્સ્વામિમિત્રૈકતા ન ચેત્
(તદા) ઘટભીર્યુગ્મધનુષાં અંશઃ શસ્તઃ તથા વિજ્ઞાસ્તભાંશૌ ચન્દ્રા
પુણ્યયુતૌ મૃતિં વિતનુતે ચ હીનૌજસઃ દૈન્યં વિતનુતઃ ॥ ૩૦ ॥

અન્વયાર્થ—જન્મક્ષોદયતઃ જન્મરાશિ, અને લગ્નથી મૃતી આઠમી
રાશિ, તદધિપૌ તેના સ્વામીઓ, ચ અને, યે જે ગ્રહો, તદ્વાઃ આઠમે રહેલા
હોય, તલ્લવઃ તેનો નવમાંશ ચ અને મં રાશિ અંગમં લગ્નમાં રહેલું હોય ચેત્
તો, અન્તકૃત્ નાશ કરે છે, સ્વલુ નિશ્ચય, (કદા) ક્યારે, તત્સ્વામિમિત્રૈકતા
લગ્ન, ને આઠમા ભાવના સ્વામીની મિત્રતા, અને એક્યતા, ન ચેત્ ન હોય,
(તદા) ત્યારે ઘટ તુલા, મીરુ કન્યા, યુગ્મ મિથુન, ધનુઃ ધન, ઇષાં એમનો
અંશઃ નવમાંશ, શસ્તઃ શ્રેષ્ઠ છે, તથા તેવીજ રીતે, વિજ્ઞાસ્તભાંશૌ બુધ
શિવાયના અસ્ત ગ્રહોની રાશિ, અથવા નવમાંશ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે, ચન્દ્રાપુણ્ય-
યુતૌ ચંદ્રને પાપગ્રહથી યુક્ત હોય તો, મૃતિં મરણને વિતનુતે વિસ્તારે છે અને,
હીનૌજસઃ નિર્બળી હોય તો, દૈન્યં ગરીબાધને વિતનુતઃ વિસ્તારે છે, ॥ ૩૦ ॥

૨૦ ભાવાર્થ—જન્મરાશિ, અને જન્મલગ્નથી ગણુતાં, આ-
વતા આઠમા ધરના સ્વામીઓ, અને આઠમે રહેલા ગ્રહો, તેમજ
એનો નવમાંશ, અને તે ગ્રહોની રાશિ, લગ્નશુદ્ધિના લગ્નમાં હોય
તો મરણ કરે છે, પરંતુ તે જન્મલગ્ન અને જન્મરાશિના સ્વામી
સાથે, જન્મલગ્ન, અને જન્મરાશિથી આવતા આઠમા ધરના સ્વા-
મીઓનું, મિત્રપણું ન હોય તો મરણ કરે છે, અથવા તે બંને રાશિ-
ઓના સ્વામી એક ન હોય તો મરણ કરે, નહિં તો મરણકર્તા
સમજવું નહિં, નવમાંશલગ્નમાં ૭-૩-૬-૯, રાશિઓ સારી જાણવી,
અને બુધવિના અસ્તગ્રહની રાશિ, ને તેનો નવમાંશ, લગ્નમાં હોય
તો મરણ કરે, બુધ અસ્તનો હોવા છતાં, તેની રાશિ, અને તેનું

નવમાંશ લગ્ન હોય તો મરણકર્તા નથી, પાપગ્રહોથી યુક્ત ચંદ્રમા, લગ્નમાં કે નવમાંશમાં હોય તો મરણ કરે છે, અને નિર્બલ ગ્રહનું લગ્ન, કે નવમાંશ દરિદ્રતા આપે છે,

નો વર્ગોત્તમતો વિનાંતિમલવં દદ્યાચરક્ષેં ચરં
ચંદ્રે તૌલિમૃગાસ્યગે ન ચ તનું પંચેષ્ટસ્વેદોનિતામ્ ।

મેષાદિષ્વજનકતૌલિકકુલીરાઘા નવાંશાઃ ક્રમા-

દિષ્ટા ત્પૂર્વનવાંશકા દશહતા રૂયાપ્તા લવાઘા તનુઃ ॥ ૩૧ ॥

અન્વય—વર્ગોત્તમતઃ વિના અન્તિમલવં નો દદ્યાત્ ચંદ્રે તૌ-
લિમૃગાસ્યગે (સતિ) ચંદ્રે ચરક્ષેં ચરં (નો) ચ પંચેષ્ટસ્વેદોનિતાં
તનું (નો દદ્યાત્) મેષાદિષુ ક્રમાત્ અજનકતૌલિકકુલીરાઘાઃ ન-
વાંશાઃ (સ્યુઃ) ઇષ્ટાત્ પૂર્વનવાંશકાઃ દશહતાઃ ત્રયાપ્તાઃ લવાઘાઃ
તનુઃ (સ્યાત્) ॥ ૩૧ ॥

અન્વયાર્થ—વર્ગોત્તમતઃ વિના વર્ગોત્તમ રાશિશિવાય, અન્તિમલવં છેલ્લે
નવમાંશ, નો દદ્યાત્ ન આપવો, ચંદ્રે ચંદ્ર, તૌલિમૃગાસ્યગે (સતિ) તુલા, અને
મકર રાશિનો હોય તો, ચરક્ષેં ચરલગ્નમાં, ચરં ચરનવમાંશ, (નો) ન લેવો,
ચ અને પંચેષ્ટસ્વેદોનિતાં પાંચ ગ્રહથી ઓછા ધૃતગ્રહવાળું, તનું લગ્નને, (નો
દદ્યાત્ ન આપવું.) મેષાદિષુ મેષાદિ રાશિને વિષે, ક્રમાત્ ક્રમથી, અજ
મેષ, નક્ર મકર, તૌલિક તુલા, કુલીરાઘાઃ કુર્ક છે આદિ જેમને એવા,
નવાંશાઃ નવમાંશ (સ્યુઃ) છે, ઇષ્ટાત્ ધૃતી, પૂર્વનવાંશકાઃ ગયેલા નવમાં-
શોને, દશહતાઃ ૧૦ થી ગુણી, ત્રયાપ્તાઃ ત્રણથી ભાગતાં, લવાઘાઃ અંશાદિક,
તનુઃ લગ્ન, (સ્યાત્ હોય) ॥ ૩૧ ॥

૩૧ ભાવાર્થ—વર્ગોત્તમ^૧ લગ્નવિના છેલ્લા નવમાંશવાળું
લગ્નલેવું નહિ, અને જ્યારે ચંદ્રમા, તુલા કે મકરનો હોય ત્યારે,
લગ્નશુદ્ધિમાં ચરરાશિ સાથે, ચરરાશિનું નવમાંશ લગ્ન લેવું નહિ,
અને જેમાં પાંચ ગ્રહો સાફ ફલ આપતા ન હોય તેવી લગ્નશુદ્ધિ પણ
લેવી નહિ,

૧—લગ્નશુદ્ધિમાં, લગ્નની જે રાશિ છે, તેજ રાશિનવમાંશ લગ્નમાં હોય
તો લગ્નશુદ્ધિનું લગ્ન વર્ગોત્તમી જાણવું,

॥ નવમાંશ કરવાની રીત ॥

મેષ, સિંહ, અને ધન, એ ત્રણ રાશિની પહેલી મેષ-વૃષભ, કન્યા, ને મકર, તેની પહેલી મકર-મિથુન, તુલા, ને કુંભની, પહેલી તુલા-કર્ક, વૃશ્ચિક, અને મીનની પહેલી રાશિ કર્ક જાણવી— એ પ્રમાણે મેષ, મકર, તુલા, અને કર્ક એ ચાર નવમાંશની આધરાશિઓ જાણવી, નવમાંશના ભાગો તે રાશિઓથી ગણવા;

॥ કેટલા અંશે લગ્ન લેવાથી ધારેલા નવમાંશ લાવો
શકાય તેની રીત ॥

લગ્નશુદ્ધિની રાશિની ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે જે આધરાશિ આવે, તે રાશિથી ધારેલા નવમાંશની જે સંખ્યા થાય, તે સંખ્યામાંથી, એક ઓછો કરતાં બાકી રહેલી સંખ્યાને ૧૦ ગુણી ત્રણથી ભાગતાં જે ફલ, અંશાદિક જે આવ્યાં, તેટલા અંશાદિ પછીથી ધારેલા નવમાંશની શરૂઆત થાય છે, એમ જાણવું, એટલે લગ્નશુદ્ધિનું લગ્ન તેટલા અંશથી વિશેષ લેવું,

॥ નવમાંશ કરવાનું ઉં— ॥

શાકે ૧૮૩૯ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ ને સોમવારે ઇષ્ટ ઘટી ૨૮ ને ૧૨ વખતે લગ્ન ૮-૧૦-૨૪-૯ છે, તેનું મેષ આધુ થયું, અને લગ્નના અંશાદિના કોષ્ટકમાં મુકેલા ૩-૨૦ વિગેરે અંશોના કોઠામાં તે ધનલગ્નના અંશો ૨૦-૦ વાળા કોઠામાં આવી જાય છે, તે કોઠાનો ઉપલો અંક ૬ છે, તેને આવેલી આધરાશિ મેષમાં ઉમેરતાં ૬ થયા, એટલે કન્યારાશિનું નવમાંશ લગ્ન આવ્યું જાણવું, તેજ પ્રમાણે સૂર્યાદિક ગ્રહોની રાશિ ઉપરથી આધરાશિ શોધી તે તે ગ્રહોના અંશાદિકો કોષ્ટકમાં જે અંશોમાં સમાતા હોય તે ભાગની સંખ્યા આધરાશિમાં ઉમેરતાંજે જે રાશિ થાય તે તે રાશિના તે તે સૂર્યાદિક ગ્રહો નવમાંશની રાશિમાં મુકવા,

(કેટલા અંશે લગ્ન હોય તો લેવા ધારેલો નવમાંશ લાવી
શકાય તેનું ઉં—

શાકે ૧૮૩૯ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ ને સોમવાર ઇષ્ટઘટી ૨૮ ને
ને ૧૨ સમયે લગ્ન ૮-૧૯-૨૪-૯ છે, તેથી લગ્નની ધનરાશિ હો-
વાથી આઘમેષરાશિ થઇ, હવે તેના ઉપરથી તુલાનો નવમાંશ
લાવવાનો છે, તો આઘરાશિ મેષથી ધારેલી નવમાંશની રાશિ સુધી
ગણતાં ૭ થાય છે, તેમાં એક ઓછી કરવાથી ૬ રહી, તેને ૧૦ થી
ગુણી ૬૦ થી ભાગતાં ૨૦ આવ્યા, ધનરાશિના લગ્નમાં તુલાનો નવ-
માંશ લેવો હોય તો ૨૦ અંશ ઉપરાંતનું ધનલગ્ન લેવાથી કન્યાનો
નવમાંશ ઉતરીને તુલાનો નવમાંશ શરૂ થાય, તે ૨૩ અંશને ૨૦
કલા સુધીનું ધનલગ્ન લેવાથી તુલાનો નવમાંશ આવી શકે, તો ઉપ-
રના ધનલગ્નના અંશે ઇષ્ટઘટી ૨૮-૧૨-પ્રમાણે ૧૯ આવ્યા છે,
તો ૨૦ અંશ ઉપરનું લગ્ન લેવા માટે ઇષ્ટઘટીમાં વધારો કરવો, હવે
તે દિવસના સ્પષ્ટ સૂર્યના રાશિ અંશ ૩-૧૩ છે. તે રાશિ
અંશપ્રમાણે પોતાના દેશના લગ્નપત્રમાં જોવું તો મુંબઈના
લગ્નપત્રના કોઠામાં જોતાં અંક ૨૦-૧૫ આવે છે; હવે
૨૦ અંશ ઉપરનું ધનલગ્ન લેવાનું છે, તો ધનરાશિના ૨૦ અંશ
ઉપર લગ્નપત્રમાં અંક ૪૮-૪૧ છે, તો ધારેલા ધનરાશિના ૨૦ ના
અંકો ૪૮-૪૧ માંથી સૂર્યના રાશિ અંશ પ્રમાણે લાવેલા લગ્નપત્રના
અંકો ૨૦-૧૫ બાદ કરવાથી ૨૮-૨૬ રહ્યા, તે રહેલા ધ્યાનિક
અંકો જેટલી ધ્યાનિક સૂર્યોદયાત્ ઇષ્ટઘટી વખતનું સ્પષ્ટ લગ્ન કર-
વાથી ધારેલો નવમાંશ આવી શકશે એમ જાણવું.

(મેષાદિ લગ્ન કેટલે અંશે લેવાથી વર્ગોત્તમ લગ્ન આવે
તે જોવાનું કોષ્ટક)

મેષ, કર્ક, તુલા, મકર, ૩ અંશને ૨૦ કલા સુધીનું હોય તો
વર્ગોત્તમી થાય,

વૃષભ, સિંહ, વૃશ્ચિક, કુંભ ૧૩ અંશને ૨૦ કલા પછી ૧૬-૪૦
અંશરનું હોય તો,

મિથુન, કન્યા, ધન, મીન ૨૬ અંશને ૪૦ કલા ઉપર હોય તો,

ચરરાશિઓ ૪ છે, મેષ, કર્ક, તુલા, મકર, તેમાં મેષ ને કર્કમાં લગ્નનું મુહૂર્ત આવતું નથી, તુલાને મકરમાં વિવાહનાં નક્ષત્ર આવવાથી, તે ચરરાશિના ચંદ્રમાં લગ્ન આવે છે, માટે ચરરાશિથી બે રાશિઓ લેવી.

નવમાંશ અને ચાર આદિ. રાશિઓનું કોષ્ટક.			
૧-મેષ,	૨-મકર,	૩-તુલા,	૪-કર્ક,
મેષ.	વૃષભ.	મિથુન.	કર્ક.
સિંહ.	કન્યા.	તુલા.	મીન.
ધન.	મકર.	કુંભ.	વૃશ્ચિક.

ત્રીશઅંશના નવભાગનો કોઠો. નવમાંશના ભાગો.

ભાગ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
અંશ.	૩	૬	૧૦	૧૩	૧૬	૨૦	૨૩	૨૬	૩૦
કળા.	૨૦	૪૦	૦	૨૦	૪૦	૦	૨૦	૪૦	૦

લગ્નાંશૌ સ્વપદ્મયુતૌ નૃસુસદૌ વાઙ્મ્યોન્યપાત્ત્યોક્તિૌ

તાભ્યાં સમ્પત્કૌ તથૈવ યુવતે નૌચેત્તયો મૃત્યુદૌ ।

દ્વિમ્નેર્કોનવિલગ્નકે રવિસિત્તેદ્વાર્કિજીવાસૃજો

હોરેશા દ્યુપતેઃ સ્વલેક્ષિ સ્વલજા નેષ્ટા શુભે મધ્યમાઃ ॥ ૩૨ ॥

અન્વય—લગ્નાંશૌ સ્વપદ્મયુતૌ વા અન્યોન્યપાઢ્યેક્ષિતૌ (તદા) નૃસુખદૌ તાભ્યાં સમ્પત્તકૌ યુવતેઃ તથૈવ (સુખદૌ) નો ચેત્ તયોઃ મૃત્યુદૌ, અર્કોનવિલગ્નકે દ્વિઘ્ને દ્યુપતેઃ રવિસિતજ્ઞેન્દાર્કિજીવાસૃજઃ હોરેશાઃ સ્વલેન્દ્રિ સ્વલજાઃ નેષ્ટાઃ શુભે મધ્યમાઃ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્નાંશૌ લગ્ન, અને નવમાંશ, સ્વપદ્મયુતૌ પોતાના સ્વામીથી જોવાયેલા, અથવા યુક્ત હોય, વા અથવા, અન્યોન્યપાઢ્યેક્ષિતૌ લગ્નને નવમાંશના સ્વમીઓ, પરસ્પર એકબીજાની રાશિમાં આવ્યા હોય, અથવા એક બીજાની રાશિને જોતા હોય, (તદા) ત્યારે, નૃસુખદૌ વરને સુખ આપે છે, તાભ્યાં લગ્ન, તથા લગ્નના નવમાંશથી સમ્પત્તકૌ સાતમી રાશિના સ્વામીઓ, યુવતેઃ કન્યાને, તથૈવ તેવીજ રીતે, (સુખદૌ સુખ આપે છે, નો ચેત્ એમ ન હોય તો, તયોઃ વરકન્યાને, મૃત્યુદૌ નાશ કરે છે, અર્કોનવિલગ્નકે સૂર્યથી રહિત લગ્નને દ્વિઘ્ને બેથી ગુણી, આવેલાને, દ્યુપતેઃ તે દિવસના વારથી, રવિ સૂર્ય, સિત શુક્ર, જ્ઞા યુધ, ઇન્દુ ચન્દ્ર, આર્કિ શનિ, જીવ શુક્ર, અસૃજઃ મંગલ, એ પ્રમાણે, હોરેશાઃ હોરાના સ્વામીઓ છે, સ્વલેન્દ્રિ પાપ-ગ્રહના વારમાં, સ્વલજાઃ પાપગ્રહથી થયેલી હોરા નેષ્ટાઃ ખરાબ છે, શુભે શુભ-ગ્રહના વારમાં તે હોરા, મધ્યમાઃ મધ્યમ છે, ॥ ૩૨ ॥

॥ વરને સુખકારક યોગ ॥

૩૨ ભાવાર્થ—લગ્ન, અને નવમાંશ, એ એ પોતપોતાના સ્વામીયુક્ત, અથવા પોતાના સ્વામીઓ, પોતપોતાના ઘર ઉપર જોતા હોય, તો વરને સુખ આપે છે, અથવા લગ્નનો સ્વામી નવમાંશ લગ્નમાં હોય, કે તેને જોતો હોય, તેમજ નવમાંશલગ્નનો સ્વામી લગ્નશુદ્ધિના લગ્નમાં રહ્યો હોય; કે જોતો હોય તો પણ વરને સુખ આપે છે,

॥ કન્યાને સુખકારક યોગ ॥

લગ્નશુદ્ધિના લગ્નથી અને નવમાંશલગ્નથી, સાતમા ઘરના સ્વામીઓ લગ્નમાં અને નવમાંશમાં સાતમેજ હોય, અથવા સાતમે જોતા હોય તો, કન્યાને સુખ આપે છે. તેમ ન હોય તો વરકન્યાનું મૃત્યુ કરે છે, લગ્નશુદ્ધિના લગ્નથી સાતમા ઘરનો સ્વામી નવમાંશ

લગ્નમાં સાતમા ધરમાં હોય, અથવા નવમાંશમાં, સાતમા ધરને જોતો હોય, અને તેજ પ્રમાણે નવમાંશમાં, સાતમા ધરનો સ્વામી લગ્નશુદ્ધિની સાતમી રાશિમાં રહ્યો હોય, કે જોતો હોય; એમ એક બીજાના ધરમાં યુક્તદષ્ટ હોય તો પણ કન્યાને સુખ આપે છે.

॥ હોરા જોવાની રીત ॥

સ્પષ્ટલગ્નના રાશ્યાદિકમાંથી સ્પષ્ટસૂર્યના, રાશ્યાદિક બાદ કરતાં, આવેલા શેષ રાશ્યાદિકને બમણા કરતાં, જે દિવસે હોરા જોવી હોય, તે દિવસનો જે વાર હોય, તે વારની શરૂઆતથી નીચે બતાવેલા અનુક્રમ પ્રમાણે આવેલા રાશ્યાદિકના અંક જેટલી ગત હોરા જાણવી, અને તે પછીના અંકના વારની ચાલુ હોરા સમજવી, તે હોરાના સ્વામીઓ રવિ, શુક્ર, બુધ, ચંદ્ર, શનિ, ગુરૂ અને મંગલ અનુક્રમે આવેલી સંખ્યાને તુલ્ય જાણવા, પાપગ્રહોના દિવસે પાપગ્રહની હોરા ખરાબ જાણવી, શુભગ્રહોના દિવસોમાં પાપગ્રહની હોરા મધ્યમ જાણવી, અને શુભગ્રહોના દિવસોમાં શુભગ્રહની હોરા હોય તો સારી સમજવી,

(હોરાનું ઉદાહરણ)

સ્પષ્ટલગ્ન રાશ્યાદિ ૧૧-૧૬-૬-૫૫ છે, એમાંથી સ્પષ્ટસૂર્યના રાશ્યાદિક ૨-૫-૫૪-૫૧ બાદ કરતાં, આવેલાં શેષ રાશ્યાદિક ૯-૧૩-૧૨-૪ ને બમણાં કરતાં આવેલો અંક ૬-૨૬-૨૪-૮ થયો, તે રાશિના અંક ૬-જેટલી સંખ્યાની હોરાઓ ગઈ, અને તે પછીનો અંક ૭ મો આવ્યો, તે અંક જેટલી હોરા ચાલુ જાણવી, તો શાકે ૧૮૦૫ ના જેઠ શુદ્ધ ૧૪ ના દિવસે મંગલવાર છે, તો તે મંગલવાર થકી અનુક્રમે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે એક પછી એક હોરા ગણતાં મંગલની હોરા ૭ સંખ્યા પ્રમાણે ગુરૂની હોરા આવી એમ જાણવું,^૧

૧-હોરેશ્વરો અનુક્રમ, જે દિવસે, જે વાર હોય, તેની હોરા, સૂર્યોદયના આગળના વારની શરૂઆતથી, તેજ વારની હોરા પ્રથમ શરૂ થાય, અને તે વાર પછીથી તે વારથીજ ગણતાં જે ૬ ઠો વાર આવે, તેની હોરા ખેસે, તે પ્રમાણે દરેક ૬ ઠો વારની હોરા ખેસે છે, એમ જાણવું, ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે, રવિવારને દિવસે પ્રથમ રવિની હોરા, બીજી શુક્રની, અને ત્રીજી બુધની કહી છે, એટલે રવિથી શુક્ર, ૬ ઠો, અને શુક્રથી બુધ, ૬ ઠો, એમ દરેકથી ૬ ઠો વાર જાણવો,

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે એક પછી એક હોરા ગણુતાં, રાશિને આલુ અંક એક હોય તો મંગલની હોરા, ૨-રાશિ હોય તો રવિ, ૩-રાશિથી શુક્ર, ૪-રાશિથી બુધ, ૫-થી ચંદ્ર, ૬-થી શનિ, અને આ ઉદાહરણમાં ૬-રાશિ ગતને ૭-મી રાશિ આલુ હોવાથી લગ્નની ઇષ્ટ ઘટી વખતે ગુરૂની હોરા ચાલુ છે, એમ જાણવું,

(હોરેશની ખીજ રીત)

મુ-ચિં-—વારાદે ઘટિકા દ્વિઘ્નાઃ સ્વાક્ષહચ્છેષર્વજિતાઃ ।

સૈકા સ્તષ્ટા નગૈઃ કાલહોરેશા દિનપાત્કમાત્ (૮૪)

અર્થ—જેવારે ૧વાર પ્રવેશના આરંભથી જેટલી ઘડીઓ ઉપર ગ્રહની હોરા ભેગી હોય, તે ઘડીઓને, એથી ગુણી, જુદી જુદી મુકવી, પછી એક જગોની બમણી કરેલી ઘડીઓને ૫-થી ભાગતાં, જે શેષ આવે, તેને ખીજ જગો ઉપર મુકેલી બમણી ઘડીઓમાંથી બાદ કરીને ૧-અંક ભેડવા, તેને ૭-થી ભાગતાં, જે શેષ રહે, તે સંખ્યા પ્રમાણે ચાલુ વારથી ગણુતાં, જે વાર આવે તે ગ્રહની હોરા જાણવી, (૮૪)

(હોરાનું પ્રયોજન)

વારે પ્રોક્તં કાલહોરાસુ તસ્ય ધિષ્ણ્યે પ્રોક્તં સ્વામિતિથ્યંશકેઽસ્ય ।

કુર્યાદ્દિક્ શૂલાદિ ચિન્ત્યં ક્ષણેષુ નૈવોલ્લંઘ્યઃ પારિઘશ્ચાપિ દંડઃ (૮૫)

અર્થ—જે વારમાં, જે જે કૃત્યો કરવા કહ્યું છે, તે તે કૃત્યો તે તે વારની હોરામાં કરી શકાય છે, અને જે નક્ષત્રમાં જે કર્મ કરવા કહ્યું છે, તે કર્મ તે તે નક્ષત્રના સ્વામીના મુહૂર્તમાં કરવું, પરંતુ તે મુહૂર્તોમાં દિશાશૂલ વિગેરે ભેગું, અને પરિવંડનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ, (૮૫)

લઘેદ્વોઃ સ્મરગે જુમાશુભસ્વગે સ્તશ્ચાધિમૃત્યુ તતો—

વજાંગોના ત્કૃતમૌર્વિકા ત્વસ્વયમે લંઘ્યં યદાબ્ધીષવઃ ।

૧—વારનો પ્રવેશ, સૂર્યોદયની સાથે થતો નથી, પરંતુ કોઈ વખત સૂર્યોદય થતા પહેલાં કે પછી થાય છે. એ જાણવાની રીત માટે અમે તરફથી જ્યો-ક-અંકની પહેલી આવૃત્તિ ૧ લા બાગમાં પૃ-૦ ૪૪૮ માં આપેલી છે તે જોવાથી જાણશે.

સન્સ્વિષ્ટોઽન્નિજાંશમેઽસ્તમશ્વિલં પશ્યે દરિ ડ્યાયગૈ

સૂર્યે વા સ્વજલાદ્યકોણગશુભો વાઙ્મં પ્રપશ્યેન્ન તત્ ॥ ૩૩ ॥

અન્વય—લગ્નેદ્રોઃ સ્મરગે શુભાશુભસ્વગે, સતિ (આધિમૃત્યુ સ્તઃ) તતઃ અઙ્ગાંગોનાત્ કૃતમૌર્વિકાત્ સ્વસ્વયમૈઃ લઘ્વમ્ યદા અઘ્વીષવઃ (તદા આધિમૃત્યુસ્તઃ) સ્વિષ્ટોઽન્નિજાંશમે સન્ અસ્તમ્ અશ્વિલમ્ પશ્યેત્ (તદા) વા અરિઙ્યાયગે સૂર્યે વા સ્વજલાદ્યકો-
ણગશુભઃ અઙ્મં પ્રપશ્યેત્ તત્ ન સ્યાત્ ॥ ૩૩ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્નેદ્રોઃ લગ્ન અને ચંદ્રથી, સ્મરગે ૭ મે રહેલો, શુભાશુ-
ભસ્વગે, સતિ શુભ કે અશુભ ગ્રહ હોય તો, (આધિમૃત્યુ સ્તઃ) સંતાપ કે
મૃત્યુ થાય છે, તતઃ તે ૭ મે રહેલા ગ્રહમાંથી, અઙ્ગાંગોનાત્ ચંદ્ર કે લગ્ન
રહિત કરી તેની, કૃતમૌર્વિકાત્ કલા કરી, સ્વસ્વયમૈઃ ૨૦૦ વડે લઘ્વમ્ પ્રાપ્ત
ફલ તે, યદા ત્યારે અઘ્વીષવઃ ૫૪ હોય, (તદા) ત્યારે (આધિમૃત્યુ સ્તઃ)
સંતાપ કે મૃત્યુ થાય છે, સ્વિષ્ટોઽન્નિજાંશમે શુભ એવા, પોતાના મિત્રગ્ર-
હની રાશિમાં, કે નવમાંશમાં, ઉચ્ચની રાશિમાં, કે ઉચ્ચના નવમાંશમાં, પોતાની
રાશિ, કે પોતાના નવમાંશમાં રહેલો, સન્ શુભગ્રહ, અસ્તમ્ ૭ મા સ્થાનને,
અશ્વિલમ્ સંપૂર્ણ, પશ્યેત્ જોતો હોય, (તદા) ત્યારે, વા અથવા, અરિઙ્યા-
યગે ૬-૩-૧૧-મે રહેલો, સૂર્યે સૂર્ય હોય, વા અથવા, સ્વજલાદ્યકોણગે-
શુભઃ ૧૦-૪-૧-૯-૫ મે રહેલો શુભગ્રહ, અઙ્મં ચંદ્રને પ્રપશ્યેત્ જોતો હોય
તો, તત્ તે જામિત્રયોગ, નસ્યાત્ ન હોય, ॥ ૩૩ ॥

॥ જામિત્ર યોગ ॥

૩૩-ભાવાર્થ—લગ્ન કે ચંદ્રથી સાતમે શુભગ્રહ હોય તો પરિતાપ
થાય, અને પાપગ્રહ હોય તો મરણ થાય, પરંતુ જો લગ્નથી સાતમે
ગ્રહ હોય તો લગ્નના રાશ્યાદિકમાંથી સાતમે રહેલા રાશ્યાદિક કહાડી
શેષ અંશાદિકની કલાઓ કરવી, તે કલાઓને બસોથી ભાગતાં જો
લઘ્વિ ૫૪ આવે તો મરણ કરે, તેમજ ચંદ્રથી સાતમે ગ્રહ હોય તો
ચંદ્રમાંથી તે ગ્રહને બાદ કરી તેની કલાઓને બસોથી ભાગતાં ૫૪
રહે તોજ મરણ કરે, પરંતુ તે બંનેની ૫૪ લઘ્વિ ન રહે તો લગ્નથી
અને ચંદ્રથી સાતમે રહેલો કોઇ પણ ગ્રહ ચિન્તા કે મરણ કરતો
નથી, આ યોગને જામિત્રયોગ કહે છે.

॥ જામિત્રયોગનો ભંગ ॥

કોઈ પણ ગ્રહ પોતાની રાશિનો કે પોતાના મિત્રની રાશિનો કે ઉચ્ચનો હોય, અથવા નવમાંશમાં પણ તે પ્રમાણે હોય, એવો કોઈ પણ ગ્રહ જામિત્રયોગ કરનાર સાતમે રહેલા ગ્રહને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતો હોય તો,

લગ્નશુદ્ધિમાં ૩-૬-૧૧ સ્થાનોમાં સૂર્ય હોય તો,

કોઈ પણ શુભગ્રહ ૧-૪-૫-૬-૧૦ એમાંના કોઈ પણ સ્થાનમાં રહેલો ચંદ્રમાને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતો હોય તો, એ પ્રમાણે જામિત્રયોગના ત્રણ પ્રકારના ભંગથી ૧૪ પ્રકારે ભંગ થાય છે,

॥ જામિત્રયોગનું ઉત્ક— ॥

લગ્નરાશ્યાદિક ૩-૨-૩૨-૧૫ માંથી સાતમે રહેલા મંગલ ચન્દ્રના રાશ્યાદિક ૮-૧-૪૫-૧૫ બાદ કરતાં શેષ રહેલા રાશ્યાદિક ૭-૦-૪૭-૦ ના અંશાદિક ૩૧૦ થયા તે અંશાદિકની કળાઓ ૧૨૬૪૭ થઈ, તેને બસોથી ભાગતાં લઘિ ૬૩ આવી, તે આવેલી લઘિ ૫૪ થી વિશેષ છે, માટે તે પુરેપુરો જામિત્રયોગ થયો જાણવો. તેજ પ્રમાણે સ્પષ્ટચન્દ્ર ૮-૧-૪૫-૧૫ માંથી ચન્દ્રથી સાતમે રહેલો સૂર્ય બાદ કરતાં ૪-૧૭-૩૨-૪૧ રહ્યા, તેની કળાઓ ૮૨૫૨ થઈ, તેને બસોથી ભાગતાં લઘિ ૪૧ આવી, તે લઘિ ૫૪ થી ઓછી હોવાથી જામિત્રયોગ થતો નથી એમ જાણવું,

(જામિત્રયોગભંગનું કલ્પિત ઉત્ક—)

યોગ ૧ લો—લગ્ન કે ચંદ્રથી સાતમે રહેલો મંગલ જામિત્રયોગ કરે છે, ધારો કે લગ્ન મુહૂર્ત સમયે લગ્નકુંડલીમાં લગ્નથી અથવા ચન્દ્રથી મંગલ સાતમે રહેલો છે, અને તે સાતમે કન્યારાશિનો થઈને બેઠેલો છે, તેથી તે જામિત્રયોગ કરે છે, તેવા પ્રસંગે લગ્નથી જામિત્રયોગ થયો હોય તો લગ્નમાં, અને ચન્દ્રથી થયો હોય તો ચન્દ્ર સાથે શુક બેઠો હોય તો તે જામિત્રયોગનો ભંગ થાય છે,

યોગ ૨ જો—નવમાંશ લગ્નથી કે નવમાંશમાં રહેલા ચંદ્રથી સાતમે રહેલા મંગલથી જામિત્રયોગ થાય છે, પણ નવમાંશલગ્નમાં

કે નવમાંશમાં ચન્દ્ર સાથે રહી પોતાની રાશિ મિત્રની રાશિ, કે ઉચ્ચનો ગ્રહ જોતો હોય તો લગ્નશુદ્ધિની કુંડલીમાં મંગલથી થયેલા જામિત્રયોગનો ભંગ થાય છે, તેજ પ્રકારે વિશેષ દૃષ્ટિ કરનારા ગ્રહો મંગલ, ગુરુ, ને શનિ લગ્નમાં અને ચન્દ્રની સાથે નહિ રહેવા છતાં હર કોઈ ઠેકાણે રહી જામિત્રયોગ કરનારા ગ્રહને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતા હોય તો પણ જામિત્રયોગનો ભંગ થયો જાણવો,

યોગ ૩ જો—એવીજ રીતે મીનરાશિનું લગ્ન હોય અને સાતમે મંગલ રહેવાથી જામિત્રયોગ થતો હોય, પરંતુ લગ્નથી ત્રીજે એટલે વૃષભ રાશિનો, લગ્નથી છઠે એટલે સિંહરાશિનો, અને લગ્નથી અગ્નિઆરમે એટલે મકરરાશિનો સૂર્ય હોય તોપણ જામિત્રયોગનો ભંગ થયો જાણવો, તેમજ કોઈ પણ શુભગ્રહ ઉપર કહેલા લગ્નાદિ કોઈ પણ સ્થાનમાં એ પ્રમાણે ગણતાં આવ્યો હોય, અને તે આવેલો શુભગ્રહ ચન્દ્રમાને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતો હોય તો પણ જામિત્રયોગનો ભંગ થાય છે,

(શુભ મિત્રની રાશિનું કલ્પિત ઉ૦)

જન્મ કે નવમાંશમાં બુધ, વૃષભરાશિનો છે, અને બુધનો શુક્ર મિત્ર છે, તેમ શુક્ર શુભગ્રહ છે, માટે શુક્ર શુભગ્રહ હોવા છતાં બુધનો મિત્ર પણ છે, એવી રીતે જન્મકુંડલીમાં, અથવા નવમાંશ કુંડલીમાં રહેલો બુધ, શુભ મિત્રની રાશિમાં, કે શુભમિત્રના નવમાંશમાં રહેલો જાણવો, એ બુધ, જામિત્રયોગ કરનાર ગ્રહને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતો હોય તો, જામિત્રયોગનો ભંગ કરે છે, માટે જામિત્રયોગનો દોષ સમજવો નહિ, તેવીજ રીતે સૂર્ય લગ્ન કે નવમાંશમાં ધનરાશિનો છે, ધનરાશિ ગુરુની છે, ને તે ગુરુ શુભગ્રહ છે, એટલે સૂર્ય પોતાના મિત્રની રાશિમાં છે, તે સૂર્ય જામિત્રયોગ કરનાર ગ્રહને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે, છતાં તે સૂર્ય શુભગ્રહ નહિ હોવાથી જામિત્રયોગના દોષનો ભંગ કરી શકતો નથી, કારણ કે—તે પાપગ્રહ છે, માટે શુભમિત્રની રાશિમાં રહ્યો હોય, ને પોતે શુભગ્રહ હોય, તો જામિત્રયોગનો ભંગ કરે છે,

(જામિત્ર એકાર્ગલ અને ખાળુરાદિ દોષોનો અપવાદ.

મુ-ચિં૦—લગ્ના ચંદ્રા ન્મદનભવનગે સ્વેટે ન સ્યાદિહ પરિણયનમ્ ।
 કિં વા બાળાશુગમિતલવગે જામિત્રં સ્યા દશુભકરમિદમ્(૮૬)
 એકાર્ગલો પગ્રહ પાત લક્ષ્ણ જામિત્રકર્તૃદયાસ્તદોષાઃ ।
 નશ્યંતિ ચંદ્રાર્કં બલોપપન્ને લગ્ને યથાઽર્કાભ્યુદયે તુ દોષાઃ(૮૭)
 ઉપગ્રહસૈ કુરુવાલ્હિકેષુ કલિંગ વંગેષુ ચ પાતિતં મમ્ ।
 સૌરાષ્ટ્રશાલ્વેષુ ચ લક્ષિતં મં ત્યજે ત્તુ વિદ્ધં કિલ સર્વદેશે(૮૮)

અર્થ—લગ્નથી અથવા ચંદ્રમાથી, સાતમા સ્થાને કોઈ ગ્રહ હોયતો વિવાહ કરવો નહિ, અને નવમાંશના, પપ મા ભાગની શરૂઆતથી અંશુભ ફલ આપવાવાલો જામિત્રયોગ થાય છે. (૮૬)

એકાર્ગલ, ઉપગ્રહ, પાત, લક્ષ્ણ, જામિત્ર, કર્તારી, અને ઉદય, અસ્ત સંબંધી દોષો, જે લગ્નમાં સૂર્ય, ચંદ્ર, અલવાન થઇને રહ્યા હોય તો સૂર્યના ઉદયથી જેમ રાત્રિનો અંધકાર નાશ પામે છે, તેવી રીતે નાશ પામે છે, (૮૭)

ઉપગ્રહ દોષ, કુરુ, અને બાલ્હિક, દેશમાં ત્યાગ કરવો, કલિંગ. અને વંગ (બંગાલ) દેશમાં પાતદોષ ત્યાગ કરવો, સૌરાષ્ટ્ર (કાઠીયાવાડ) અને શાલ્વ-દેશમાં લક્ષ્ણદોષનો ત્યાગ કરવો, અને વેધદોષ, અથવા દેશોમાં ત્યાગ કરવો, (૮૮)

ત્ર્યમ્નં કોણ મંબાયુરૈનિમુરુમ્પુત્રાઃ ક્રમાત્પૂર્ણવા

દૃષ્ટ્યાન્યે ચરણોત્તરં ચ સકલાઃ પશ્યંતિ પૂર્ણં દ્યુનમ્ ।

મં દોરા ત્રિલવો નવાંશકે ર્નાંશે ત્રિંશદંશઃ ક્રમા-

દ્વર્ગાઃ સન્ શુભજઃ પરૈ સ્તુ સુહૃદો નાબ્ધ્યૂનવર્ગા તનુઃ॥૩૪॥

અન્વય—એનિમુરુમ્પુત્રાઃ ક્રમાત્ ત્ર્યમ્નમ્ કોણમ્ અબાયુઃ પૂર્ણયા દૃષ્ટ્યા પશ્યન્તિ અન્યે ચરણોત્તરમ્ (પશ્યન્તિ) સકલાઃ દ્યુનમ્ (પશ્યન્તિ) ક્રમાત્ મમ્ દોરા ત્રિલવઃ નવાંશિકઃ ર્નાંશઃ ત્રિંશદંશઃ વર્ગાઃ (સ્યુઃ) શુભજઃ (વર્ગઃ) સન્ પરૈઃ સુહૃદઃ (વર્ગ સન્) પ્રોક્તઃ અબ્ધ્યૂનવર્ગા તનુઃ ન ॥ ૩૪ ॥

અન્વયાર્થ—એનિમુરુમ્પુત્રાઃ શનિ, શુક્ર, ને મંગલ, ક્રમાત્ અનુક્રમથી, ત્ર્યમ્નમ્ ૩-૧૦ ને કોણમ્ ૯-૫ ને અબાયુઃ ૪-૮ ને પૂર્ણયા સંપૂર્ણ, દૃષ્ટ્યા

દષ્ટિથી, પશ્યન્તિ જીવે છે, અન્યે ખીળઓ, ચરણોત્તરમ્ એક એક પાદ અધિક દષ્ટિથી, (પશ્યન્તિ જીવે છે), સકલાઃ બધા ગ્રહો, યુગ્મ સાતમે, (પશ્યન્તિ દેખે છે), ક્રમાત્ અનુક્રમથી, મમ્ રાશિ, હોરા હોરા, ત્રિલવઃ દ્રેષ્કાણુ, નવાંશકઃ નવમાંશ, દ્વાદશાંશઃ દ્વાદશાંશ, ત્રિંશદંશઃ ત્રિશાંશ વર્ગાઃ વર્ગો (સ્યુઃ) છે, જુમજઃ શુભ ગ્રહથી થયેલો, (વર્ગઃ વર્ગ) સન્ શુભ છે, પરૈઃ ખીળ આચાર્યોએ, સુહૃદઃ મિત્રનો (વર્ગઃ સન્) વર્ગ શ્રેષ્ઠ, પ્રોક્તઃ કહ્યો છે, અબ્ધ્યૂનવર્ગા ચાર શુભ વર્ગથી રહિત, તત્તુઃ લગ્ન, ન શ્રેષ્ઠ નથી ॥ ૩૪ ॥

॥ દ્રષ્ટિની ખાખત ॥

૩૪ ભાનાર્થ - દરેક ગ્રહ પોતાના સ્થાનથી સાતમા સ્થાનપર સંપૂર્ણ દષ્ટિથી જીવે છે, પોતાના ઘરથી ત્રીજે અને દસમે એક ભાગ (૦૧) દષ્ટિથી જીવે છે, તેમજ પાંચમે ને નવમે બે ભાગ (૦૨) દષ્ટિથી જીવે છે, અને ચોથા ને આઠમા સ્થાને ત્રણ ભાગ (૦૩) દષ્ટિથી જીવે છે,

॥ ત્રણ ગ્રહોની વિશેષ દ્રષ્ટિ ખાખત ॥

કોઈ પણ ગ્રહ જેમ સાતમા સ્થાન ઉપર સંપૂર્ણ નજર કરે છે, તે પ્રમાણે શનિ પણ સાતમા સ્થાન ઉપર સંપૂર્ણ નજર કરે છે, અને ખીળ ગ્રહો પોતાના ઘરથી ત્રીજે કે દસમે જ્યારે ૦૧ દષ્ટિથી જીવે છે, ત્યારે શનિ તે સ્થાનોને સાતમા ઘરની માફક સંપૂર્ણ નજરે જીવે છે, તેમજ ગુરૂ પાંચમા અને નવમા સ્થાન ઉપર સાતમા ઘરની માફક સંપૂર્ણ દષ્ટિથી જીવે છે, અને તેજ પ્રમાણે મંગલની ચોથા ને આઠમા સ્થાન ઉપર સંપૂર્ણ નજર હોય છે,

॥ પશ્વર્ગ ખાખત ॥

મુહૂર્ત શુદ્ધિ વખતની લગ્નકુંડલી, હોરા, દ્રેષ્કાણુ, નવમાંશ, દ્વાદશાંશ, ને ત્રિશાંશ, એ કુંડલીઓના ભેગા નામને પશ્વર્ગ કહે છે,

૧ હોરા, દ્રેષ્કાણુ, સપ્તમાંશ, નવમાંશ, દ્વાદશાંશ, ત્રિશાંશ કરવાની રીત. જ્યોત્ ૬૦ આવૃત્તિ પહેલી પૃ. ૧૫૩ માં આપેલી છે, તેમજ લગ્ન કે ગ્રહોના રાશ્યાદિક ઉપરથી હોરાદિ પશ્વર્ગની ૬ કુંડલીઓમાં લગ્ન કે ગ્રહ કોષ્ટક ઉપરથી સહેલાઈથી કરી શકાય તેની પણ સમજૂતી જ્યોત્ ૬૦ આવૃત્તિ પહેલી પૃ. ૧૬૧ માં આપેલી છે,

અને તેમાંની એક એક કુ'ડલી તે એક એક વર્ગ જાણવો, તે દરેક વર્ગોમાંથી જે વર્ગના લગ્નમાં શુભગ્રહની રાશિ હોય, તે વર્ગ શુભ જાણવો, તેવીજ રીતે કેટલાક આચાર્યોના મતથી હોરાદિ ષડ્વર્ગમાં લગ્નમાં મિત્રગ્રહની^૧ રાશિ હોય તો પણ તે વર્ગ શુભ સમજવો, બીજા આચાર્યોના મતથી જે જે વર્ગોમાં મિત્રની રાશિનું લગ્ન હોય તે તે વર્ગોને શુભ જાણવા, એ પ્રમાણે ૬ વર્ગોમાંના ચાર શુભવર્ગ જે લગ્ન-શુદ્ધિમાં શુભ ન હોય તે લગ્નશુદ્ધિ લેવી નહિં,

પ્રોક્ત પ્રાગ્ગૃહમોજમેર્કશશિનો હોરે સમેઞ્જાર્કયો

દ્વકેદ્ પ્રાક્ સુતધર્મપો નવલવઃ પ્રોક્તઃ સ્વતોર્કાશકઃ ।

શુક્રજ્ઞેજ્યયમાસૃજાં શરમુનીમાર્થેષવો યુગ્મમે

ત્રિંશાંશા વિષમે ત એવ ગદિતા વ્યસ્તાશ્ચ ષડ્વર્ગકાઃ ॥ ૩૫॥

અન્વય—પ્રાક્ ગૃહમ્ પ્રોક્તમ્, ઓજમે અર્કશશિનોઃ હોરે (સ્યાતામ્) સમે અઞ્જા ર્કયોઃ (હોરે સ્યાતામ્) પ્રાક્સુતધર્મપઃ દ્વકેદ્ (સ્યાત્,) નવ લવઃ (પ્રાક્) પ્રોક્તઃ સ્વતઃ અર્કાશકઃ (સ્યાત્) યુગ્મમે શુક્રજ્ઞેજ્યયમાસૃજામ્ (ક્રમાત્) શરમુનીમાર્થેષવઃ ત્રિંશાંશાઃ (સ્યુઃ) વિષમે તે એવ વ્યસ્તાઃ (ત્રિંશાંશાઃ) ચ ષડ્વર્ગકાઃ ગદિતાઃ ॥ ૩૫ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રાક્ પહેલાં, ગૃહમ્ ગ્રહોનું ધર, પ્રોક્તમ્ કહેલું છે, ઓ જમે એકી રાશિમાં, અર્કશશિનોઃ સૂર્ય ચંદ્રની, હોરે હોરાઓ, (સ્યાતામ્ થાય છે) સમે સમરાશિમાં, અઞ્જાર્કયોઃ ચંદ્ર સૂર્યની, (હોરે સ્યાતામ્) હોરાઓ થાય છે, પ્રાક્સુત ધર્મપઃ ૧-૫-૮ નો પતિ, દ્વકેદ્ દ્રેષ્કાણુને સ્વામી, (સ્યાત્ થાય છે,) નવલવઃ નવમાંશ (પ્રાક્) પહેલાં, પ્રોક્તઃ કહેલો છે, સ્વતઃ પોતાથી, અર્કાશકઃ દ્વાદશાંશ, (સ્યાત્) થાય છે, યુગ્મમે સમ-રાશિમાં, શુક્ર શુક્ર, જા બુધ, હજ્ય ગુરુ, યમ શનિ, અસૃજામ્ મંગલના.

૧ હોરાદિ ષડ્વર્ગના લગ્નના સ્વામીઓ, જન્મલગ્નના સ્વામીના જે જે વર્ગમાં મિત્રગ્રહો થયા હોય, એવું જે જે વર્ગમાં હોય, તે તે વર્ગને મિત્રને વર્મ જાણવો.

(ક્રમાત્) ક્રમથી, શર ૫, મુનિ ૭, દમ ૮, અર્થ ૫, દષ્ટવઃ ૫, ત્રિશાંશાઃ ત્રિશાંશ, (સ્યુઃ) છે, વિષમે વિષમરાશિમાં, તે ઇવ તેજ અહો અને અંશો વ્યસ્તાઃ વિલોમ, (ત્રિશાંશાઃ) ત્રિશાંશ, ચ અને ષડ્વર્ગકાઃ પદ્યર્ગ મવિતાઃ કહેલા છે, ॥ ૩૫ ॥

૩૫ ભાવાર્થ—પ્રથમ રાશિઓના સ્વામી અહો કહેલા છે. તે પ્રમાણે લગ્નશુદ્ધિ કહાડવી.

હોરાની રીત—વિષમ રાશિના પહેલા ૧૫ અંશમાં લગ્ન કે અહ હોય તો તેની સૂર્યની હોરા જાણવી, એટલે લગ્ન લીધું હોય તો હોરાકુંડલીમાં સૂર્યની રાશિ સિંહલગ્ને મુકવી, ને અહ લીધો હોય તો સિંહરાશિમાં મુકવો, ને પછીના ૧૫ અંશમાં વિષમરાશિનો અહ કે લગ્ન હોય તો ચંદ્રની હોરા એટલે લગ્ને ચંદ્રની રાશિ કર્ક મુકવી, ને અહ હોય તો તેને પણ કર્કરાશિમાં મુકવો, ને લગ્ન કે અહ સમરાશિનો હોય તો તેમાં પહેલા ૧૫ અંશમાં ચંદ્રની હોરા, એટલે કર્કમાં લગ્ન કે અહ જે સમરાશિનો હોય તે મુકવો, ને પાછલા ૧૫ અંશમાં હોય તો સૂર્યની હોરા એટલે સિંહરાશિમાં લગ્ન કે અહ મુકવો, હોરા કુંડલીમાં લગ્ન, સિંહ, અથવા કર્ક એજ રાશિમાંનું આવે છે, ને એજ રાશિમાં દરેક અહ પણ આવે છે, તેમાં કેતુ રાહુની સાથેજ મુકી દેવો,

ટ્રેન્કાણુની રીત—દરેક અહ, કે લગ્ન પહેલા ૧૦ અંશ સુધીમાં હોય તો તે અહની રાશિમાં ૧ ઉમેરવો. એટલે જે રાશિ છે, તેજ રાશિ જાણવી, ને ૧૦ થી ૨૦ અંશમાં જે હોય, તેની રાશિમાં પાંચ રાશિ ઉમેરવી, ને જે રાશિ થાય તેનો અહ મુકવો, ઉમેરતાં ૧૨ થી અધિક થાય તો ૧૨ બાદ કરીને શેષ રહે તે રાશિનું લગ્ન જોયું હોય તો લગ્ન કે અહ જોયો હોય તો અહ મુકવો, ને ૨૦ થી ૩૦ ની અંદર હોય તો તેમાં ૬ રાશિ ઉમેરી જે રાશિ આવે તે રાશિનું લગ્ન કે અહ મુકવો,

દ્વાદશાંશની રીત—દ્વાદશાંશમાં ૩૦ અંશના ૧૨ ભાગ પાડેલા છે, તે એકેકો ભાગ અંશ ૨ ને ૩૦ કળાનો થાય છે, લગ્ન કે અહના અંશાદિ બાર ભાગના કોઠામાંથી જે કોઠામાં સમાય, તેટલી

રાશિ, તે ગ્રહ કે લગ્નની રાશિમાં ઉમેરતાં જે રાશિ થાય તે રાશિનું લગ્ન કે ગ્રહ દ્વાદશાંશમાં મુકવું.

ત્રિશાંશની રીત—ત્રિશાંશમાં જે ગ્રહ કે લગ્ન વિષમરાશિમાં હોય તેના અંશ કોઠામાં વિષમરાશિના નીચેના અંશોમાં જોતાં કયા ગ્રહ આગલ સમાય છે તે ગ્રહની વિષમરાશિ જે હોય તે તે રાશિના ગ્રહ કે લગ્ન મુકવું, ને જે સમરાશિના ગ્રહો છે તે ગ્રહના અંશ કોઠામાં સમ લખેલું છે, તેના ઉપરના અંશોમાં જોતાં, જે ગ્રહ આગળ સમાય તે ગ્રહની સમરાશિનો જે ગ્રહ લીધો હોય તે મુકવો,

સંક્રાંત્યંતરહો હતાદિનગણાદાસં ભૂર્વો રવિ—

મેષા યાતમયુગ્યુતો યનલવૈ રાત્રૌ સષડ્ભઃ સ ચ ।

તદ્ભોગ્યાંશનિજોદયાહતિસ્વરામાસં તથૈ વાંગતો

શુક્તાંશા કલિતેન યુક્ ગિવરગૈઃ કાલઃ સ્ફુટો ભોદયૈઃ ॥૩૬॥

અન્વય—સંક્રાંત્યંતરહોહતાત્ દિનગણાત્ આસમ્ (સઃ) મેષાત્ યાતમયુક્ ભૂર્વઃ રવિઃ (સ્યાત્) અયનલવૈઃ યુતઃ (સઃ કાર્યઃ) ચ રાત્રૌ સષડ્ભઃ (કાર્યઃ) તદ્ ભોગ્યાંશ નિજોદયાહતિ સ્વરામાસમ્, (રવેઃ ભોગ્યકાલઃ સ્યાત્) તથૈવ અંગતઃ શુક્તાંશાકલિતેન યુક્ (રવેઃ ભોગ્યકાલઃ) વિવરગૈઃ ભોદયૈઃ (યુક્)—(સઃ) સ્ફુટઃ કાલઃ (સ્યાત્) ॥ ૩૬ ॥

અન્વયાર્થ—સંક્રાંત્યંતરહોહતાત્ સંક્રાંતિના મધ્યના દિવસથી ભાગે લીધેલા, દિનગણાત્ અહર્ગણથી, આપ્તમ્ જે લખ્ધિ, (સઃ) તે મેષાત્ મેષ રાશિથી, યાતમયુક્ ગયેલી રાશિથી યુક્ત, ભૂર્વઃ રશ્યાદિ, રવિઃ સૂર્ય (સ્યાત્) થાય છે, અયનયુતૈઃ અયનોશથી, યુતઃ યુક્ત, (સઃ તે સૂર્ય, કાર્યઃ કરવો), ચ અને રાત્રૌ રાત્રિમાં, સષડ્ભઃ (કાર્યઃ) ૬ રાશિ યુક્ત કરવી, તદ્ભોગ્યાંશ તેના ભોગ્ય અંશોને નિજોદયાહતિ પોતાના ઉદયથી ગુણી, સ્વરામાપ્તમ્, ૩૦થી ભાગવાથી જે લખ્ધિ તે, (રવેઃ ભોગ્યકાલઃ સ્યાત્) રવિનો ભોગ્યકાલ થાય છે, તથૈવ તેજ પ્રકારે, અંગતઃ લગ્નથી, શુક્તાંશા કલિતેન યુક્ ભોગવાએલા અંશોથી લાવેલા શુક્તકાલવડે યુક્ત કરેલો, (રવેઃ ભોગ્યકાલઃ) રવિનો ભોગ્યકાલ, પલાતમઠ, વિવરગૈઃ સૂર્યને લગ્નના મધ્યના અંતરમાં આવેલાં પલા-

ત્મક, મોદયૈઃ રાશિઓના ઉદય માનવડે ((યુક્) યુક્ત કરવાં, (સઃ) તે પલાત્મક, સ્ફુટઃ કાલઃ (સ્યાત્) ૨૫૯ ઇષ્ટકાલ હોય, ॥ ૩૬ ॥

॥ અંશાદિક સૂર્ય કરવાની રીત ॥

૩૬ ભાવાર્થ—જે દિવસે જે વખતનો સૂર્ય કરવો હોય, તેના પહેલાં ગમે તેટલા દિવસ પાછલ કયા દિવસે કયા વખતે કીયા સૂર્યની સંક્રાંતિ બેસે છે, તે જોવું, તે સંક્રાંતિ બેસવાના દિવસની ઘટીપલથી આરંભી જે દિવસે જેટલી ઘડીએ સૂર્ય કરવો છે, તે દિવસની તેટલી ઘડીપલ સુધી સંક્રાંતિ બેસવાના દિવસથી તે દિવસ સુધી કેટલા દિવસ અને ઘડીપલ ગઇ છે, તે શોધી કહાડવું, તેને ઇષ્ટદિનગણુસમૂહ કહે છે.

અને તેવીજ રીતે સંક્રાંતિ બેસવાના વખતથી તે તેજ સંક્રાંતિ ઉતરી તે પછીની બીજી સંક્રાંતિ જે વખતે બેસે ત્યાં સુધીના કેટલા દિવસો અને ઘડીપલ થાય છે, તે જોવું, તે સંક્રાંતિના “અન્તર્ગત-દિનગણુસમૂહ” જાણવા,

હવે ઇષ્ટદિનગણુસમૂહને, સંક્રાંતિદિનગણુસમૂહથી ભાગી અંશાદિક ત્રણ ફલ લાવવાં, તે આવેલાં ત્રણ ફલ ચાલતી સંક્રાંતિનાં અંશાદિક થયાં, હવે રાશિ લાવવા માટે, ચાલતી સંક્રાંતિની જે રાશિ હોય, તેના પહેલાંની રાશિનો અંક, બેષથી ગણુતાં જે આવે તે અંશાદિક લાવેલા ત્રણ ફલોની ઉપર રાશિ તરીકે મુકવું, એ રાશ્યાદિ સૂર્ય થયો,

॥ સૂર્ય ને લગ્ન ઉપરથી ઇષ્ટઘટી લાવવાની રીત ॥

જે દિવસની ઇષ્ટઘટી લાવવી હોય, તો સૂર્યમાં અયનાંશા જોડવા, અને રાત્રિની ઇષ્ટઘટી લાવવી હોય તો સૂર્યની રાશીમાં બીજી ૬ રાશિ ઉમેરી અયનાંશા જોડવા, અયનાંશા જોડતાં આવેલા અંશાદિક સૂર્યના ભુક્તાંશ થાય છે, તે ભુક્તાંશને ૩૦ અંશમાંથી બાદ કરતાં જે આવે તે સૂર્યના ભોગ્યાંશ થાય છે, તેજ પ્રમાણે લગ્નમાં અયનાંશા જોડતા આવેલા અંશાદિક લગ્નના ભુક્તાંશ જાણવા, સૂર્યના ભોગ્યાંશા ઉપરથી પલાત્મક ભોગ્યકાલ કરવો, અને લગ્નના ભુક્તાંશ ઉપરથી પલાત્મક ભુક્તાકાલ કરવો, હવે સૂર્યના ભોગ્યકાલમાં લગ્નનો ભુક્તા-

કાલ ઉમેરવાથી જે પલાદિક થાય, તેમાં સાયનસૂર્ય અને સાયનલગ્ન એ બંનેની વચ્ચેની જેટલી રાશિઓ હોય, તે રાશિઓની ઉદયમાનની પલોને એકઠી કરી ભુકતકાલની અને ભોગ્યકાલની એકઠી થયેલી પલોમાં ઉમેરતાં જેટલી પલો થાય, તેને ૬૦ થી ભાગતાં આવેલી લઘિઘટી, અને શેષ રહી તે પલ, એ પ્રમાણે સૂર્યને લગ્ન ઉપરથી સ્પષ્ટ ઇષ્ટ ઘટી થાય છે,

(સૂર્ય અને લગ્ન ઉપરથી દિવસની ઇષ્ટઘટી લાવવાનું ઉં)

શાકે ૧૮૩૯ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ ને સોમવારના દિવસે સ્પષ્ટ સૂર્ય ૩-૧૩-૪૪-૧૬ છે, અયનાંશ^૧ ૨૩-૧૪-૧૭ છે, સૂર્યમાં અયનાંશા જોડતાં ૪-૬-૫૮-૩૩ થયા, તે ભુકતાંશ કહેવાય, તેને ૩૦ માંથી બાદ કરતાં ૨૩-૧-૨૭ રહ્યા, તે ભોગ્યાંશ થયા, સ્પષ્ટલગ્ન ૮-૧૯-૨૪-૯ છે, તેમાં અયનાંશા જોડતાં થયેલા અંશાદિક ૧૨-૩૮-૨૬ લગ્નના ભુકતાંશ થયા, સૂર્યના ભોગ્યાંશ ઉપરથી પલાત્મક ભોગ્યકાલ ૨૫૪-૨૪-૧-૨૪ થયો,^૨ અને લગ્નના ભુકતાંશ ઉપરથી પલાત્મક ભુકતકાલ ૧૩૦-૫-૫૫-૨૪ થયો, સૂર્યના પલાત્મક ૨૫૪-૨૪-૧-૨૪ ભોગ્યકાલમાં લગ્નનો પલાત્મક ભુકતકાલ ૧૩૦-૫-૫૫-૫૪ ઉમેરવાથી પલાદિક ૩૮૪-૨૬-૫૭-૧૮ થયા, તેમાં સાયનસૂર્યની રાશિથી તે સાયનલગ્નની રાશીસુધીની જે જે રાશિઓ હોય, તે તે રાશિઓના ઉદય માનની પલોનો સરવાળો કરતાં પલો ૧૩૦૭ થઇ, તેને સૂર્યના ભોગ્યકાલની અને લગ્નના ભુકતકાલની એકઠી કરેલી પલોમાં ઉમેરતાં પલો ૧૬૬૧-૨૬-૫૭ થઇ, તેને ૬૦ થી ભાગતાં આવેલી લઘિ ૨૮ તે ઘટીઓ બાણવી, અને શેષ રહી તે પલો બાણવી, એટલી ઘટીપલે ઉપર મુજબનો સૂર્ય અને લગ્ન સ્પષ્ટ આવશે એમ બાણવું.

(સૂર્ય અને લગ્ન ઉપરથી રાત્રે ઇષ્ટકાલ લાવવાનું ઉં)

સૂર્ય રાશ્યાદિ ૩-૧૩-૪૪-૧૬ માં ૬ રાશિ જોડવાથી ૯-૧૩-૪૪-૧૬ થયા, તેમાં અયનાંશા ઉમેરતાં ૧૦-૬-૫૮-૩૩ થયા, હવે

૧—અયનાંશાની રીત—જ્યે ૧૦ ક૦ આવૃત્તિ પેહેલી પૃ. ૧૧૬ માં આપેલી છે,
૨—સ્પષ્ટ સૂર્યને લગ્ન ઉપરથી ઇષ્ટઘટી લાવવા માટે સંપૂર્ણ રીત જ્યે ૧૦ ક૦ આવૃત્તિ પેહેલી પૃ. ૧૧૮ માં બતાવેલી છે. તે જોવી,

પછીની બાકીની દરેક રીત દિવસના ઇષ્ટકાલની માફકજ કરવાથી રાત્રિનો ઇષ્ટકાલ આવે છે.

લગ્નાકૌં यदि चैकभेऽश्विवरा स्वीयोदयघ्नाद्रीय—

त्र्याप्तिः काल इनात्तनु यदि तनुः सूर्योदया त्पागसौ ।

कुंडेऽभः परिपूरिते सुघटिका मर्धोदयास्ते न्यसे—

स्तुत्वाऽग्नित्रय वायुगा न शुभदा पूर्णाग्नि पंच स्वथ ॥ ૩૭ ॥

અન્વય—લગ્નાકૌં यदि एकभे (चेत्—तदा) अंशविवरात् स्वीयोदयघ्नात् वियत्र्याप्तिः कालः स्यात् यदि तनुः इनात् तनुः चेत्—असौ सूर्योदयात् प्राक् (स्यात्) अर्धोदयास्ते अंभः परिपूरिते कुंडे सुघटिकाम् स्तुत्वा न्यसेत् (सा) अग्नि त्रय वा युगाः शुभदा न अथ पूर्णा अग्निपंचसु न शुभदा स्यात् ॥ ૩૭ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્નાકૌં લગ્ન અને સૂર્ય, यदि जे, एकभे (चेत् तदा) એક રાશિમાં હોય તો, અંશવિવરાત્ તેઓના અંશનું અંતર, સ્વીયોદયઘ્નાત્ પોતાના ઉદયમાનને ગુણવાથી, વિયત્ર્યાપ્તિઃ જે ૩૦ પ્રાપ્ત ફલ તે કાલઃ ઇષ્ટકાલ સ્યાત્ હોય यदि जे तनुः લગ્ન, इनात् સૂર્યથી, તનુઃ ચેત્ જોછું હોય તો, असौ आ इष्टकाल, सूर्योदयात् સૂર્યોદયથી પ્રાક્ પહેલે, (स्यात् थाय) અર્ધોદયાસ્તે અર્ધ ઉદયને અર્ધ અસ્ત થતી વખતે, अंभः परिपूरिते જલથી ભરેલા, कुंडे કુંડમાં, सुघटिकाम् સારા ધટી યંત્રને, स्तुत्वा સ્તુતિ કરીને न्यसेत् મુકવે, (सा) તે ધટી, अग्नित्रय वायुगाः અગ્નિદેવતાથી ત્રણ અને વાયવ્યદેવતામાં જાય તો, शुभदः ન શુભ નહિ અથ ત્યારપછી, पूर्णा ભરેલી ધટી, अग्निपंचसु આગનેયાદિ પાંચ દિશામાં ડુબે તો ન શુભદા સ્યાત્ શુભ ફળ આપતા ન હોય, ॥૩૭॥

॥ લગ્નને સૂર્ય, એકરાશિ ઉપર હોય ત્યારે ઇષ્ટધટી લાવવાની રીત ॥

૩૭ ભાનાર્થ—લગ્નને સૂર્ય એક રાશિ ઉપર હોય તો તેઓના અંશાદિકનું અંતર કરવું, એટલે વધારે અંશાદિકમાંથી થોડા અંશાદિક કઢાવી નાંખવા, અને તે પોતાની રાશિના ઉદયમાનની પહોળી ગુણી ૩૦ વડે ભાગી મળ્યાદિ જે ફલ લાવવાં, તે ઇષ્ટધટી થાય છે, પરંતુ જે સૂર્યના અંશાદિકથી લગ્નના અંશાદિક ઓછા હોય તો તે આવેલી ઇષ્ટધટી, તે દિવસના સૂર્યોદય પહેલાંની છે, એમ જાણવું,

અને લગ્નના અંશાદિકથી સૂર્યના અંશાદિક ઓછા હોય તો સૂર્યોદય પછીની ઇષ્ટઘટી છે, એમ સમજવું,

(સૂર્યને લગ્ન, એકરાશિમાં હોય ત્યારે ઇષ્ટઘટી કરવાનું ઉં)

સૂર્ય, રાશ્યાદિ ૩-૮-૭-૪૫ છે, અને લગ્નના રાશ્યાદિ ૩-૭-૫-૪૨ છે, એ બેઉના અંશાદિનું અંતર કરતાં ૧-૨-૩ અંશાદિ રહ્યા તેને લગ્નની રાશિ ૩ ના ઉદયમાનની પલો ૩૩૭ થી ગુણ્યા, તો ૩૭૭-૬૭૪-૧૦૧૧ થયા, તેને ૬૦ થી ચડાવતાં, ૩૪૮-૩૦-૫૧ આવ્યા, હવે ઉપલા ફલને ૩૦ થી ભાગતાં લઘિ ૧૧ પલ આવી, એમાં સૂર્યથી લગ્નના અંશ ઓછા છે, માટે આવેલી ૧૧ પલોને ૬૦ ઘટીમાંથી બાદ કરતાં સૂર્યોદય પહેલાંની ઇષ્ટઘટી ૫૬-૪૬ થઇ, અને સૂર્યના રાશ્યાદિથી લગ્નના રાશ્યાદિ વધારે હોય તો ૩૦ થી ભાગતાં આવેલી સૂર્યોદય પછીની પલો બાણુવી, તેને ૬૦ થી ભાગી ઘટીઓ કરવી, તે ઇષ્ટઘટી થાય છે,

॥ મુહૂર્તનો સમય જોવા માટે ઘટીયંત્ર સ્થાપન કરવાની રીત ॥

ઘટી એવી લેવી કે, પુરેપુરી ૬૦ પલો થતાં એટલે ૧ ઘડીએ તેના નીચેના છિદ્રમાં પાણી ભરાવાથી પાણીમાં ડુબી જાય, એવા બનાવેલા ઘટીયંત્રને સવારમાં પૂર્વતરફ સૂર્યને જોતાં જ્યારે સૂર્યનો અરધો ભાગ આપડા દેખવામાં આવે, અથવા સંધ્યાકાલે પશ્ચિમ દિશા તરફ જોતાં અરધો સૂર્ય આથમી ચુક્યો હોય તે વખતે પાણીના ભરેલા એક મોટા વાસણના મધ્યભાગમાં ઘટીયંત્ર મુકવો,

॥ ઘટીયંત્ર મુકવાથી થતું ફલ ॥

પાણીમાં ઘટીયંત્ર મુકી તુરત તે ઘટીને તપાસવી, કે તે ઘટી કઈ દિશા તરફ જાય છે, પ્રથમ અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈરૂત્ય, અને વાયવ્ય એ ચાર દિશાઓથી ગમે તે દિશામાં ફરતી ફરતી જાય તો તે અશુભ બાણુવું, અને તે શિવાયની દિશાઓમાં જાય તો શુભ ફલ બાણુવું, અથવા જ્યાં મુકી હોય, ત્યાં આગલજ સ્થિર રહે તો પણ શુભ સમજવું,

૧-ઘટી બનાવવાના શ્લોકો માટે જ્યોત્ કંઠ આવૃત્તિ પેહેલી પત્ર ૪૦ થી ૪૨ જુઓ,

॥ ઘટીયંત્ર પહેલી વખત પાણીમાં ડુબવાથી થતું ફલ ॥

ઘટી અગ્નિખણથી, પાંચ દિશાઓમાં ભરાઇને ડુબે તો તેનું ફલ અશુભ જાણવું, બાકીની દિશાઓમાં અથવા મધ્યમાં ભરાઇને ડુબે તો તેનું ફલ શુભ સમજવું, એ પ્રમાણે શરૂઆતમાં ઘટીની સ્તુતિ કરી પછી ઘટી મુકવી, ત્યારે પ્રથમ ઘટી ડુબે ત્યારેજ ફલ જોવું; તે પછી ગમે તેટલી વાર ઘટી મુકવાથી કે ડુબવાથી કંઈ પણ ફલ જોવું નહિ; જેટલી ઘડીપલે લગ્નનું મુદૂર્ત આપ્યું હોય, તેટલી ઘટીપલ કયે વખતે થશે, તે જાણવા માટે વારંવાર ઘટીયંત્ર, ઘડીએ ઘટીએ મુકવો, અને તેની નોંધ લેવી, જેટલી ઘટીની આપણને જરૂર હોય, તેટલી વખત તે ઘટીયંત્ર, સૂર્યના અર્ધઉદય વખતથી કે સૂર્યના અર્ધ અસ્ત વખતથી મુકવો.

યંત્રાણાં મુખ્યરૂપાસિ બ્રહ્મણાં નિર્મિતે ઘટિ ।

દંપત્યોઃ શુભકાલામિહેતવે ભવ શોભને (૮૯)

અર્થ—બ્રહ્માએ બનાવેલી ઘટિ, તું દરેક યંત્રોમાં મુખ્ય છે, માટે આ ત્રીપુરૂષને શુભફલ આપનાર થશે, (૮૯)

ગોધૂલં પદજાદિકે શુભકરં પંચાંગશુદ્ધૌ રવે-

રર્દાસ્તા ત્પરપૂર્વ તો ધ ઘટિકં તત્રેંદુમષ્ટારિગમ્ ।

સોગ્રાંગં કુજમષ્ટમં ગુરુયમાહઃ પાતમર્કક્રમં

જહ્યાદ્વિમુખે ઽતિસંકટં ઇદં સ યૌવનાયે કચિત્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વય—પંચાંગશુદ્ધૌ ગોધૂલમ્ પદજાદિકે શુભકરમ્ રવેઃ અર્દાસ્તાત્ પરપૂર્વતઃ અર્ધઘટિકમ્ (ગોધૂલમ્ સ્યાત્) તત્ર અષ્ટારિગમ્ ઇન્દુમ્ સોગ્રાંગમ્ અષ્ટમમ્ કુજમ્ ગુરુયમાહઃ પાતમ્ અર્કક્રમમ્ જહ્યાત્ યૌવનાયે અતિસંકટે કચિત્ વિમ મુખે ઇદમ્ સત્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયાર્થ—પંચાંગશુદ્ધૌ પંચાંગની શુદ્ધિમાં, ગોધૂલમ્ ગોધૂલક્રમ, પદજાદિકે શુદ્ધાદિક નીચ જાતિને શુભકરમ્ શુભ કરનાર છે, રવેઃ સૂર્યના, અર્દાસ્તાત્ અર્ધાસ્ત થયાથી, પરપૂર્વતઃ પછી અને પહેલાં, અર્ધઘટિકમ્ અર્ધી ઘટી, (ગોધૂલં સ્યાત્) ગોધૂલ થાય છે, તત્ર અષ્ટારિગમ્ ૮-૬ રહેલા ઇન્દુમ્ ચંદ્રમાને, સોગ્રાંગમ્ પાપગ્રહો સહિત લગ્નને, અષ્ટમમ્ આઠમે રહેલા, કુજમ્ મંગલને, ગુરુયમાહઃ ગુરૂને શનિવારને, પાતમ્ ક્રાંતિ સામ્યને, અર્કક્ર-

મમ સૂર્યની સંક્રાંતિને, જહ્યાત્ ત્યાગ કરવી, ચૌવનાદ્યે કન્યાની યુવાવસ્થા વિગેરે, અતિસંકટે અતિ સંકટ વખતે, ક્વચિત્ કોષ્ઠક વખત વિપ્રમુલ્હે આત્મ-શુદ્ધિકરને, હવમ્ આ ગોધૂલલગ્ન, સત્ શુભ છે, ॥ ૩૮ ॥

॥ ગોધૂલિક મુહૂર્ત. ॥

સંધ્યાકાલે અડધો સૂર્ય અસ્ત થાય, તેની પહેલી, ૧૫ અને પછીની, ૧૫-પલો એમ અડધી ઘટીનું ગોધૂલ^૧ લગ્ન જાણવું, તે લગ્ન શૂદ્રાદિક હીનવર્ણ માટે શુભ છે, તેમાં ફક્ત પંચાંગશુદ્ધિ જોવી, તે વખતની લગ્નશુદ્ધિમાં ૬-૮ મા સ્થાનમાં અંદ્રમા, લગ્નમાં પાપગ્રહ ૮ મે મંગલ, તેમજ ગુરૂ અને શનિવાર મહાપાત, સૂર્યસંક્રાંતિનો દિવસ, એ સર્વે દોષોનો ગોધૂલલગ્નમાં ત્યાગ કરવો. ગુરૂવાર નહિ લેવાનું કારણ એ છે જે, તે દિવસે સૂર્યાસ્ત પહેલાં ચામાદ્ધ્યોગ હોય છે, ને સૂર્યાસ્ત પછી ચમઘંટ યોગ હોય છે, તેમજ શનિવારે અસ્ત પહેલાં અને અસ્ત પછી, કુલિકયોગ હોય છે, જેથી ગુરૂ, અને શનિ લેવા નહિ, આદ્યશુદ્ધિક ત્રણે વર્ણો માટે ગોધૂલલગ્ન અશુભ છે, પરંતુ કન્યાકાલ વિતી જતો હોય, અને બીજું શુભમુહૂર્ત, ને લગ્નશુદ્ધિ બરાબર આવતી ન હોય, એવા સંકટસમયે ગોધૂલિકમુહૂર્ત શુભ જાણવું,

૧—સૂર્ય અર્ધો અસ્ત થાય, તેની પહેલી ૧૫-પલ, અને અર્ધો અસ્ત પછીની ૧૫-પલ, એ અર્ધઘટીના ગોધૂલિક લગ્નની શરૂઆત ક્યારથી થાય, અને તે પુરી ક્યારે થાય, તે જાણવા માટે, દિનમાનની ઘટયાદિકમાંથી ૧૫-પલ, બાદ કરતાં, જેટલી ઘટયાદિક આવે, તેટલી ઘટયાદિક પછી ગોધૂલિક લગ્નની શરૂઆત થાય, અને દિનમાનમાં ૧૫-પલ, ઉમેરતાં, જેટલી ઘટયાદિક થાય, તેટલી ઘટીપલે ગોધૂલિકલગ્ન પુરું થાય, એમ જાણવું. કારણ કે-સૂર્યાર્ધ યિગોદયાત્થી, દિનમાનની શરૂઆત થાય છે, અને અર્ધસૂર્યાસ્ત સમયે દિનમાન પુરો થાય છે, એટલે દિનમાન જેટલો લખ્યો હોય, તેટલી ઘટી-પલ, અર્ધસૂર્યના ઉગવાની શરૂઆતથી, અર્ધસૂર્યના અસ્તમુધીની, તે દિનમાનની ઘટીપલ છે, એમ જાણવું,

કલ્પિત ઉત્—દિનમાન ઘટી ૨૮-૪૫ છે, તેમાંથી ૧૫ પલ બાદ કરતાં ઘટયાદિ ૨૮ ને ૩૦ રહે છે, જેથી ૨૮ ઘટીને ૩૦ પલ, પછીથી ગોધૂલિકલગ્ન શરૂ થાય, અને દિનમાનમાં ૧૫-પલ, ઉમેરતાં ઘટી ૨૮ થાય છે, જેથી ૨૮ ઘટીએ ગોધૂલિકલગ્નની સમાપ્તિ સમજવી, અથવા ઘટી ૨૮-૩૦ પલે, ગોધૂલિકલગ્નની શરૂઆત થાય છે, તેમાં અર્ધી ઘટી એટલે ૩૦-પલ, ઉમેરવાથી પણ ૨૯-ઘટી થાય છે, જેથી તે વખતે ગોધૂલિકલગ્નની સમાપ્તિ જાણવી.

(ગોધૂલિક લગ્ન ને, તેમાં તજવાની બાબતો.)

મુ-ચિં-નાસ્યામૃષ્ણં ન તિથિકરણં નૈવ લગ્નસ્ય ચિંતા

નો વા વારો ન ચ લવવિધિ નો મુહૂર્તસ્ય ચર્ચા ।

નો વા ચોચો ત મૃતિભવનં નૈવ જામિત્રદોષો

ગોધૂલિઃ સા મુનિભિરુદિતા સર્વ કાર્યેષુ શસ્તા (૧૦)

અસ્તં યાતે ગુરુદિવસે સૌરે સાર્કે લગ્ના ન્યૃત્યૌ રિપુભવને લગ્ને ચેદૌ ।

કન્યા નાશ સ્તનુમદમૃત્યુસ્થે ભૌમે વોદુ લાંભે ઘન સહજે ચંદ્રે સૌખ્યમ્ ॥

અર્થ—જે મુહૂર્તમાં તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ કરણ, લગ્ન, નવમાંશ વિગેરેનો શુભાશુભ વિચાર કંઈ પણ નથી, તેમજ અષ્ટમસ્થાન, અને જામિત્ર દોષ પણ નથી, એવા ગોધૂલિકલગ્નને, મુનિઓએ બધા કામમાં શુભ કહ્યું છે, (૮૦)

ગુરુવારે—સૂર્યાસ્ત સમયે, શનિવારે સૂર્યાસ્ત પહેલાં, ગોધૂલિક લગ્ન શુભ છે, ગોધૂલિક લગ્નથી ૬-૮ સ્થાનો, અને લગ્નમાં ચંદ્ર હોય તો કન્યાનો નાશ થાય છે, ૧-૭-૮ સ્થાનોમાં મંગલ હોય તો વરનો નાશ થાય છે, અને ૨-૩-૧૧ આ સ્થાનોમાં ચંદ્ર હોવાથી સર્વ સુખ મળે છે, (૮૧)

(ગોધૂલિક લગ્નની શ્રેષ્ઠતા)

માગુરિઃ-ગોપૈ યંષ્ટ્યાહતાનાં સુરપુટદલિતા યાતિ ધૂલિર્દિનંતિ

સોદ્વાહે સુંદરીણાં વિવિધધનસુતારોગ્યસૌભાગ્યદાત્રી ।

તસ્મિન્ કાલે ન ઋક્ષં ન ચ તિથિકરણં નૈવ લગ્નં ન યોગાઃ

રુચ્યાતાઃ પુંસાં સુસ્વાર્થં શમયતિ દુરિતાન્યુચ્છિન્તં ગોરજસ્તુ(૧૨)

અર્થ—સાંજની વખતે સીમાડામાંથી જે વખતે ઢોરાં ગ્રામમાં પેસે, તે વખતને ગોરજ સમય કહે છે, એટલે તે વખતે લગ્ન કરવાથી, સ્ત્રીઓને સંતતિ, આયુષ્ય, અને આરોગ્યતા મળે છે, તે સમયે લગ્ન, તિથિ, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, વિગેરેની જરૂર રહેતી નથી, પરંતુ ગાયોના પગથી ઉડેલી ધૂળથી શુદ્ધિ થાય છે, (૮૨)

જ્યો.-કમલાજિનો સુરભિ પાદરજોમિ નિચિત્તેઽવરે યદિ પરાચલમૂઢૌ ।
રવિ રેતિ લોકજનનીજનકૌ સ્યાદિતિ તત્પ્રજાસુ ન હિ તજ્જવિરોધઃ

અર્થ—સૂર્યના અસ્ત વખતે અને વગડામાંથી ગાયો ઘેર આવવાની વખતે ભગવાને લક્ષ્મીજી સાથે લગ્ન કર્યું છે, જેથી તેમનાથી ઉત્પન્ન થયેલી આ પ્રજામાં પણ તે લગ્ન અર્નિઘ (શ્રેષ્ઠ) છે, (૯૩)

(ખડગ-વિવાહ).

મુ૦-ગ૦-ચંદ્રપંચાંગસંશુદ્ધૌ સૌમ્યાયનવિવાહમે

રાજ્ઞો ગોધૂલિકે લગ્ને સ્વજ્ઞોદ્રાહઃ પ્રશસ્યતે (૧૪)

અર્થ—ચંદ્રઅક્ષ-અને પંચાંગશુદ્ધિમાં, વિવાહના નક્ષત્રોમાં, ઉત્તરાયણમાં, અને ગોધૂલિક લગ્ન વખતે-રાજાને, ખડગ સાથે વિવાહ કરવો શુભ છે, (૯૪)

ના-સં૦-પ્રાચ્યાનાં ચ કલિંગાનાં મુખ્યં ગોધૂલિકં સ્મૃતમ્ ।

અભિજિત્ સર્વદેશેષુ મુખ્યં દોષવિનાશકૃત્ (૧૫)

અર્થ—પૂર્વદિશાના દેશોમાં, અને કલિંગદેશમાં, ગોધૂલિકલગ્ન મુખ્ય છે. અથવા દેશોમાં-અભિજીતમુહૂર્ત, મુખ્ય અને દોષોને નાશ કરનાર છે, (૯૫)

(અભિજીતમુહૂર્ત).

મધ્યં દિનગતે માનાં સકલં દોષસંચયં ।

કરોતિ દોષમભિજિ તૂલરાશિ મિવાનલઃ (૧૬)

અર્થ—સૂર્ય જે વખતે મધ્યાહ્નકાલે (અપોરના ૧૨-વાગે) આવે, તે વખતેને અભિજીત-મુહૂર્ત કહે છે, તે મુહૂર્ત જેમ અગ્નિ-કપાસના ઢગલાને આરે છે, તે પ્રમાણે અથવા દોષોનો નાશ કરે છે, (૯૬)

વેદી પ્રાક્પ્રવણા ચતુર્વરકરા હસ્તોચ્છિન્નાગ્રસ્ય દો-

ર્જાદે દ્વિત્રિયુર્ગાગુલૈ રપચિતા સોક્તા બહિર્વામતઃ ।

યસ્યાંગં યદદોઽગ્નિનો ગદિતમે કુર્યાદિદ્દોર્બલં

નાલોક્યં તુ વિવાહત સ્થરિનવાક્તિ પ્રાઙ્કુર્યાદિદમ્ ॥ ૩૯॥

અન્વય—પ્રાક્પ્રવણા ચતુર્વરકરા હસ્તોચ્છિન્ના અગ્રસ્ય વેદી દોર્જાદેઃ દ્વિત્રિયુર્ગાગુલૈઃ અપચિતા સા બહિઃ વામતઃ પ્રોક્તા

૧—મુ૦-પ્ર૦-માં ગાંધર્વવિવાહ, અને વૈશ્યના વિવાહમાં ગોધૂલિકલગ્ન લીધેલું છે,

યસ્ય યત્ અંગમ્ અદઃ અંગિનઃ ગદિતમે કુર્યાત્ इह इंदोः बलम् न
आलोक्यम् विवाहतः प्राक् त्र्यरिनवान्हि इदम् न कुर्यात् ॥ ૩૯ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રાક્ પ્રવળા પૂર્વ તરફ નમતી, ચતુર્વરકરા વરના ૪ હાથ
જેટલી, હસ્તોચ્છ્રિતા એક હાથ ઉંચી, અગ્ન્યસ્ય આહ્વાણુને, વેદી વેદી કરવી,
દ્વોર્જદિઃ ક્ષત્રિયાદિકને દ્વિત્રિયુગાંગુલૈઃ ૨-૩-૪-આંગલથી, અપચિતા ઓછી,
સા વેદી, બહિઃ ધરની બહાર, વામતઃ ડાબી બાજુએ, પ્રોક્તા કહેલી છે,
યસ્ય જે કર્મનું, યત્ જે, અંગમ્ અંગ, અદઃ એ કર્મ, અંગિનઃ મુખ્ય કર્મના,
ગદિતમે કહેલા નક્ષત્રોમાં, કુર્યાત્ કરવું, इह અહિં, इंदोः ચંદ્રમાનું, बलम्
બલ, ન આલોક્યમ્ ન જોવું, વિવાहतઃ વિવાહથી, પ્રાક્ પહેલાં, त्र्यरिन-
वान्हि ૩-૬-ને-૮-દિવસે, इदम् વિવાહનું અંગીભુત કાર્ય, ન કુર્યાત્
ન કરવું, ॥ ૩૯ ॥

॥ વિવાહની વેદી કરવાની રીત ॥

૩૯ ભાવાર્થ—વરના ચાર હાથ જેટલી લાંબીને, પહોળી,
પૂર્વદિશા તરફ જરા નીચી, અને ધરની ડાબી બાજુએ, એવી
આહ્વાણુના માટે ચતુરસ્ર વેદી કરવી, તે વેદી, લંબાઈ, પહોળાઈને
ઉચાઈમાં, આહ્વાણુની વેદીના પ્રમાણ કરતાં, ક્ષત્રિએ, ૨ આંગલ,
વૈશ્યે ૩ આંગલ-અને શૂદ્રે ૪ આંગલ-ઓછી કરવી^૧,

જે જે મોટા કામના અંગીભુત-નાનાં કામો કરવાં હોય, તે
કામો મોટા કામમાં-જે નક્ષત્રાદિક કહ્યાં છે, તે નક્ષત્રાદિકમાં કરવાં,
અને તે નાના કામોમાં-ચંદ્રબલ જોવાની ખીલકુલ જરૂર નથી, અને
વિવાહના અંગે-નાનાં નાનાં જે કામો કરવાં હોય-તે વિવાહના
દિવસથી-પહેલાં-૩-૬-કે-૯ મા દિવસમાં કરવાં નહિ, પણ તે
શિવાયના દિવસમાં કરવાં,

૧—સ્વલ્પાવકાશનિલયે હીનમાનં સમાશ્રયેત ।

ધરના આગલ જગ્યાનો સંકોચ હોય તો ઉપર બતાવેલા માપથી ઓછો
માપ લેઇને પણ વેદીકા કરી શકાય છે. તેમજ વરના હાથનો માપ લેવાને
કહેલું છે. છતાં જગ્યાના સંકોચમાં કન્યાના હાથનો પણ માપ લેઈ શકાય છે,

૨—ધહું વિગેરે અનાજનું-દરાવડું, ખંડાવડું, લીપડું, ચુનો, રંગ, ધ્વજ,
વિગેરેથી ધરને શણગારવું. ચંદ્રવા વિગેરેનું ખાંધવું, લાકુ-પાપડ-ચટની-
અથાણું-વિગેરે બનાવવું, જવારા વાવવા, મડપ અને વેદિકાનું બનાવવું,

(વેદીનું પ્રમાણ-અને મંડપ વિસર્જનની દિનશુદ્ધિ).

મુ૦-ચિં૦-હસ્તોચ્છ્રાયા વેદહસ્તૈઃ સમંતા તુરયા વેદી સન્નનો વામભાગે
યુગ્મે ઘસ્રે ષષ્ટહીને ચ પંચ સપ્તાહે સ્યાન્મંડપોદ્વાસનં સત્ (૧૭)

અર્થ—એક હાથ ઉંચા-અને ચારે તરફ-ચાર હાથ સમાન-એવી
ઝોટલી ધરની ડાબી આબુએ કરવી, લગ્ન થયા પછી-છઠ્ઠા દિન શિવાયના
સમદિનોમાં-અને પાંચમે તથા સાતમે દિવસે મંડપનું વિસર્જન કરવું શ્રેષ્ઠ છે, (૯૭)

(મંડપમાં સ્તંભપ્રતિષ્ઠા (થાંભલી ડાઘવા વિષે).

સૂર્યેગના સિંહઘટેષુ શૈવે સ્તંભોઽલિકોદંડમૃગેષુ વાયૌ ।

મીનાજકુંભે નિર્ઋતૌ વિવાહે સ્થાપ્યોઽગ્નિકોણે વૃષયુગમકર્કે (૧૮)

અર્થ—સિંહ, કન્યા, તુલા, રાશિનો સૂર્ય હોય તો-ઈશાન કોણમાં, વૃશ્ચિક,
ધન, મકરનો હોય તો, વાયવ્યકોણમાં, કુંભ, મીન, તે મેષનો હોય તો-નૈઋત્ય-
કોણમાં, અને વૃષભ, મિથુન, કર્કનો સૂર્ય હોય તો-અગ્નિકોણમાં-વિવાહમંડપમાં
સ્તંભસ્થાપના કરવી, (૯૮)

(હાથના પ્રમાણની સમજ).

માર્કંડેયઃ—પરમાણુઃ પરં સૂક્ષ્મં ત્રસરેણુ મંહીરજઃ ।

વાલાગ્રં ચૈવ લિક્ષા ચ ચૂકા ચાથ ચવોદરમ્ (૧૨)

ત્રમાદષ્ટગુણાનાહુ ર્યવાનામષ્ટતોંગુલમ્ ।

પદંગુલં પદં તચ્ચ વિતસ્તિ દ્વિપદં સ્મૃતા (૧૦૦)

દ્વિવિતસ્તી તથા હસ્તો માર્કંડેયમુનીરિતઃ ।

કર્તુર્દક્ષિણહસ્તસ્ય મધ્યમાંગુલિપર્વણઃ (૧૦૧)

અર્થ—પરમાણુ અત્યંત-સૂક્ષ્મ હોય છે, પૃથ્વી નારજઃકણુને ત્રસરેણુ,
વાળના અગ્રભાગને લિક્ષા, આઠ લીક્ષાની એક યુકા-ને આઠ યુકાનો એકમ
થાય છે-ને-આઠ યવોને-અંગુલ, ૬-અંગુલને પદ, એ પદને-વિતસ્તિ, અને એ
વિતસ્તી (એ વેંત-) ને એક હાથ કહે છે, એ પ્રમાણે જમણા હાથની મધ્યમા
(ત્રીજી) આંગળી સુધી માપ લેવાનું માર્કંડેય મુનિ કહે છે, (૯૯-૧૦૦-૧૦૧)

૧—પરિચૂષધારા-માં વિશેષ બાબત કહેલી છે કે-મંડપમાં-૧૬-હાથનો
માપ વધારે સારો, ૧૨-હાથનો મધ્યમ, અને ૮-હાથનો કનિષ્ઠ છે, તે હાથનો
માપ-જનોપમાં-બટુક, વિવાહમાં-કન્યા, તેમજ ખીજા શુભકામોમાં-ચન્દ્રમા-
નના હાથનો લેવો,

લગ્નાદષ્ટિદિનાંતતઃ સમમુનીષ્વંકચુષ્ઠ્વે ત્વયુ-

ઘસે માસ્યપિ હાયને શરમિતા દર્ષાત્પરં સ્વેચ્છયા ।

વૈફામાર્ગસિતે જગુઃ શ્રુતિયુગોદ્ગાહર્ષચિત્રાશ્વિની-

જ્યક્ષેં શ્રાનવમંદિરે નિશિ વધૂસંવેશમંગે સ્થિરે ॥ ૪૦ ॥

અન્વય—લગ્નાત્ અષ્ટિદિનાન્તતઃ સમમુનીષ્વંકચુષુ ઊર્ધ્વમ્
તુ અયુઘસે માસિ હાયને અપિ શરમિતાત્ વર્ષાત્ પરં સ્વેચ્છયા
વૈફામાર્ગસિતે શ્રુતિયુગોદ્ગાહર્ષચિત્રાશ્વિનીજ્યક્ષેંઃ અનવમંદિરે સ્થિરે
અંગે નિશિ વધૂસંવેશમ્ જગુઃ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયાર્થ—લગ્નાત્ વિવાહ પછી, અષ્ટિદિનાન્તતઃ ૧૬ દિવસની વચમાં
સમમુનીષ્વંકચુષુ એકી દિવસોમાં, ૭-૫-૮ એ દિવસોમાં, ઊર્ધ્વમ્ તે ઉપરાંતના
અયુઘસે એકી દિવસે, માસિ એકી માસમાં, હાયને અપિ એકી વર્ષમાં પણ, શરમિ-
તાત્ વર્ષાત્ પરમ્ પાંચ વર્ષની પછી, સ્વેચ્છયા પોતાની ઇચ્છા હોય ત્યારે, વૈફા-
માર્ગસિતે વૈશાખ, ફાગણ, માર્ગશીર્ષ, એ માસોના શુકલપક્ષમાં શ્રુતિયુગ શ્રવણ,
ને ધનિષ્ઠા, ઉદ્ગાહર્ષ વિવાહનાં નક્ષત્રો, ચિત્રાચિત્રા, અશ્વિની અશ્વિની, રજ્યક્ષેઃ
પુન્ય એ નક્ષત્રોમાં, અનવમંદિરે જીના ધરમાં, સ્થિરે અંગે સ્થિર લગ્નમાં,
નિશિ રાત્રે, વધૂસંવેશમ્ વધૂપ્રવેશ, જગુઃ કહે છે, ॥ ૪૦ ॥

॥ વધૂપ્રવેશ મુહૂર્ત ॥

૪૦ ભાવાર્થ—લગ્ન થયા પછી-૧૬ દિવસની અંદરના કોઈ પણ
એકી દિવસોમાં-અને એકી દિવસોમાંના-૫-૭-ને-૬ મા દિવસોમાં-
કન્યાને પહેલાં સાસરે મોકલવી શુભ છે, જે ૧૬ દિવસ પછી-કન્યા
સાસરે જાય તો એકી દિવસોમાં-અને એક માસ પછી જાય તો એકી
માસોમાં-તે માસોમાં એકી દિવસની જરૂર નથી, તેમજ ૧ વર્ષ
પછી-૫, વર્ષની અંદર-પહેલાં સાસરે જાય તો એકી વર્ષમાં જવું,
તે વખતે એકી માસ કે એકી દિવસ જોવાની જરૂર નથી, પાંચ વર્ષો
વિતી જાય-ને તે પછી સાસરે જવાનો પ્રસંગ આવે તો-પોતાની
ઇચ્છા હોય તે વખતે જવું, તે વખતે ઉપલી બાબતો જોવાની કંઈ
જરૂર નથી-પણ તેને માટે નીચે પ્રમાણે મુહૂર્ત જોઈને જવું,

માગશીર, ફાગણ, વૈશાખ, એ માસો, અજવાળીયું, અશ્વિની,
પુન્ય, ચિત્રા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, વિવાહનાં નક્ષત્રો, રાત્રિએ, અને સ્થિર

લગ્નમાં, સાસરે જવું શુભ છે, કન્યાએ નવા કરેલા ઘરમાં-પહેલાં જવું નહિ;

નારદઃ—આરમ્ભ્યોદ્ગાહદિવસા ત્ષષ્ઠે વા વ્યષ્ટમે દિને ।

વધૂપ્રવેશઃ સંપત્યૈ દક્ષમેઽથ સમે દિને (૧૦૨)

અર્થ—વિવાહના દિવસથી આરંભીને-બેકી દિવસોમાં, નવીન પરણ્યા સ્ત્રીએ-પહેલવહેલો, સ્વામીના ઘરમાં પ્રવેશ કરવો, તેમાં પશુ-૬-૮-૧૦-એ દિવસોમાં પ્રવેશ કરે તો સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, (૧૦૨)

સંગ્રહે—વિવાહમારમ્ય વધૂપ્રવેશો યુગ્મે દિને ષોડશવાસરાંતઃ ।

ऊर्ध्वं ततोऽब्देऽयुजि पंचमांतं पुनः परस्तान्नियमो न चास्ति (૧૦૩)

અર્થ—વિવાહથી આરંભીને ૧૬-દિવસની અંદરના બેકી દિવસોમાં પ્રવેશ કરવાનો કહ્યો છે, તે ઉપરાંત દિવસો થયા હોય તો-એકી વર્ષોમાં જવું. એ નિયમ પાંચ વર્ષ સુધી જાણવો, ત્યાર પછી બેકી વર્ષોમાં જવાને હરકત નથી, (૧૦૩)

ધર્મશાસ્ત્રે—સમે વર્ષે સમે માસે યદિ નારી ગૃહં વ્રજેત્ ।

आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी मरणं व्रजेत् (૧૦૪)

અર્થ—લગ્ન થયા પછી-પાંચ વર્ષની અંદર-બેકી વર્ષ-અને બેકી માસમાં, સ્ત્રી પરણ્યા પછી સાસરે જાય તો, પોતાના સ્વામીનું આયુષ્ય નાશ કરે છે, અને પોતે મરણ પામે છે, (૧૦૪)

व्यवहारतत्त्वे-पौष्णात्कभाच्च श्रवणाच्च युग्मे हस्तत्रये मूलमघोत्तरासु ।

पुण्ये च मैत्रे च वधूप्रवेशो रिक्तोतरे व्यर्ककुजे च शस्तः (૧૦૫)

અર્થ—-૪-૯-૧૪-શિવાયની તિથિઓ, રવિને મંગલ શિવાયના વારો, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ-કા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂળ, ઉ-પા, અવધુ, ધનિષ્ઠા, ઉ-ભા, ને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં, વધૂપ્રવેશ-શુભ જાણવો, (૧૦૫)

૧—પીઠુષધારા-ટીકા—કેટલાક દેશોમાં-બુધ-અને શનિવાર-આ મુહૂર્તમાં લેતા નથી-તેનું કારણ-કેટલાક રૂષિઓ એમ બતાવે છે કે-તે અને આર-બુધ સંક છે,

વાદરાયણઃ—સ્વભવનપુરપ્રવેશે દેશાનાં વિભ્રમે તથોદ્ગ્રાહે ।

નૂતનવધ્વાગમને પ્રતિશુકો નૈવ દૂષયતિ (૧૦૬)

અર્થ—પોતાના ગામમાં પ્રવેશ કરવો, મુસાફરી, લગ્ન, અને નવીન પર-
ણી સ્ત્રીના આવવામાં—સન્મુખ રહેલા—શુકનો દોષ નથી, (૧૦૬)

જ્યોર્વિ—આદિત્યદૈત્યાર્ચિતપાદપુષ્કરૌ હિતૌ તુ નૈત્યાદિદ્વંસલીનમ્ ।
સ્વગોપરાગો હરિગો હરિપ્રિયો દીપોત્સવસ્ત્રીગૃહેવેશને હિતઃ (૧૦૭)

અર્થ—પરણ્યા પછી—દીપોત્સવી (દીવાલી)ના સમયે સ્ત્રીને—પતિને ઘેર
જતાં—શુક—શુક—અસ્તાના હોય તો—તે દોષ ગણાતો નથી, તેમજ સિંહરાશિને
શુક હોય તો પણ્ય—દોષ સમજવો નહિ, (૧૦૭)

ઉદ્ગ્રાહાત્પ્રથમે શુચૌ યદિ વસેદ્વર્તુર્ગૃહે કન્યકા

હન્યા ત્તજ્જનનીં ક્ષયે નિજતનું જ્યેષ્ઠે પતિજ્યેષ્ઠકમ્ ।

પૌષે ચ શ્વશુરં પતિં ચ મલિને ચૈત્રે સ્વપિત્રાલયે

તિષ્ઠંતી પિતરં નિહંતિ ન મયં તેષામભાવે ભવેત્ ॥ ૪૧ ॥

અન્વય—ઉદ્ગ્રાહાત્ પ્રથમે શુચૌ યદિ કન્યકા મર્તુઃ ગૃહે વસેત્
(ચેત્) તજ્જનનીમ્—(હન્યાત્) ક્ષયે નિજતનુમ્ જ્યેષ્ઠે પતિજ્યેષ્ઠકમ્
પૌષે શ્વશુરમ્ ચ મલિને પતિમ્ હન્યાત્ ચ ચૈત્રે સ્વપિત્રાલયે તિષ્ઠંતી
પિતરમ્ નિહંતિ તેષામ્ અભાવે મયમ્ ન ભવેત્ ॥ ૪૧ ॥

અન્વયાર્થ—ઉદ્ગ્રાહાત્ વિવાહ થયા પછી, પ્રથમે પહેલા, શુચૌ અપા-
ક્રમાસમાં, યદિ બે, કન્યકા કન્યા, મર્તુઃ—સ્વામીના, ગૃહે ધરમાં, વસેત્
(ચેત્) રહે તો, તજ્જનનીમ્ પોતાની સાસુને, (હન્યાત્ હણે છે,) ક્ષયે
ક્ષય માસમાં, નિજતનુમ્ પોતાના શરીરને, જ્યેષ્ઠે જ્યેષ્ઠમાસમાં, પતિજ્યેષ્ઠકમ્
પોતાના જોડને, પૌષે પૌષમાસમાં, શ્વશુરમ્ સાસરાને, ચ અને મલિને મલમાસમાં
પતિમ્ સ્વામીને, હન્યાત્ નાશ કરે છે, ચ અને, ચૈત્રે ચૈત્રમાસમાં સ્વપિત્રાલયે
પોતાના આપના ઘેર, તિષ્ઠંતી રહેતી, પિતરમ્ આપને, નિહંતિ નાશ કરે છે
તેષામ્ તેઓના, અભાવે અભાવમાં, મયમ્ મય ન મંવેત્ નથી, ॥ ૪૧ ॥

॥ વધૂપ્રવેશમાં માસનું ફલ ॥

૪૧ ભાવાર્થ—લગ્ન થયા પછી અષાઢ માસમાં—કન્યા—
પહેલાં પોતાના સ્વામીને ઘેર જાય તો પોતાની સાસુનો, ક્ષયમાસમાં

જાય તો પોતાનો, જ્યેષ્ઠમાં જાય તો પોતાના જેઠનો, પૌષમાં જાય તો સાસરાનો, અધિક માસમાં જાય તો સ્વામીનો નાશ કરે છે, અને પરણ્યા પછી સાસરે ગયા વિના—ચૈત્રમાસમાં જો કન્યા—પિતાને ત્યાં રહેતો પિતાનો નાશ કરે છે, પરંતુ ઉપલા માસોમાં—સ્વામીના ઘર જવાથી જેનો જેનો નાશ થાય છે, તે તે માણસોની હુયાતી ન હોય તો તે તે માસોમાં જવાની હરકત નથી તેમ બાકીના માસો તો સારાજ છે,

(બીજી વાર સાસરે જવાનું. મુ૦)

મુ૦ચિ૦—ચરેદયૌજહાયને ઘટાલિમેષગે રવૌ

રવીજ્યશુદ્ધિયોગતઃ શુભગ્રહસ્ય વાસરે ।

નૃયુગ્મમીનકન્યકાતુલાઘ્વે વિલગ્નકે

દ્વિરાગમં લઘુધ્રુવે ચરેઽસ્રપે મૃદુહુભિઃ (૧૦૮)

અર્થ—જન્મવર્ષથી આરંભીને વિષમ-(એકી) વર્ષમાં, મેષ, વૃશ્ચિક, ને કુંભ-સંક્રાંતિઓમાં, શુભગ્રહના વાસોમાં, લઘુ-ધ્રુવ-ચર-મૃદુ-સંજ્ઞાના નક્ષત્રો, અને મૂલનક્ષત્રમાં, વૃષભ, મિથુન, કન્યા, તુલા, અને મીનરાશિના લગ્નમાં, શુર શુક્રની શુદ્ધિમાં, પરણેલી કન્યાને, બીજી વાર સાસરે મોકલવી શુભ છે (૧૦૮)

(ત્રીજી વાર સાસરે જવાનું મુહૂર્ત)

મુ૦પ્ર૦—આદિત્યહસ્તેઽન્યમૃગાશ્વિમૈત્રે તથા શ્રવિષ્ઠા સ્વપિ વાતપિન્ધે
વધ્વા સ્તૃતીયે ગમને પ્રશસ્તં સ્યાદ્યોગિની શૂલતમો વિશુદ્ધૌ (૧૦૯)

અર્થ—રવિવાર, અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, મધા, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, શ્રવણ, અને રેવતી, એ નક્ષત્રો સ્ત્રીને ત્રીજી વખત સાસરે જવામાં શુભ છે, પરંતુ તે મુહૂર્તમાં યોગિની અને દ્વિશાશૂલ જોવું, (૧૦૯)

વિવાહે ગુરુશુદ્ધિશ્ચ મૃગશુદ્ધિ દ્વિરાગમે ।

ત્રિગમે રાહુશુદ્ધિશ્ચ ચંદ્રશુદ્ધિશ્ચતુર્ગમે (૧૧૦)

અર્થ—કન્યાના વિવાહમાં—શુરશુદ્ધિ, બીજી વખત સાસરે જતાં—શુક્રશુદ્ધિ, ત્રીજી વખત સાસરે જવામાં—રાહુશુદ્ધિ, અને ચોથી વખતે સાસરે જતાં—ચંદ્ર-શુદ્ધિ જોવાય છે, (૧૧૦)

શદ્રાંત્યેષુ પુનર્ભવા પરિણયઃ પ્રોક્તો વિવાહોક્તયૈ

નાલોક્યં તિથિમાસવેધમૃગુજેજ્યાસ્તાદિ તત્તાર્કમાતૃ ।

ત્રિઙ્ચક્ષેષુ મૃતિર્ધનં મૃતિમૃતી પુત્રા મૃતિ દુર્ભગં

શ્રીરૌઘત્યમથો ધૃતીશકૃતતત્ત્વર્ષે ઽત્યયઃ સામિજિત્ ॥૪૨॥

અન્વય—શૂદ્રાન્ત્યેષુ પુનર્ભવા પરિણયઃ વિવાહોક્તમૈઃ પ્રોક્તઃ
તત્ર તિથિમાસવેધભૃગુજેજ્યાસ્તાદિ ન આલોક્યમ્ અર્કમાત્ ત્રિઙ્ચ-
ક્ષેષુ મૃતિઃ ધનમ્ મૃતિમૃતી પુત્રાઃ મૃતિઃ દુર્ભગમ્ શ્રીઃ ઔઘત્યમ્
અથો ધૃતીશકૃતતત્ત્વર્ષે સામિજિત્ અત્યયઃ ॥ ૪૨ ॥

અન્વયાર્થ—શૂદ્રાન્ત્યેષુ શૂદ્ર અને અન્ય જાતિમાં, પુનર્ભવા પુનર્બૂ
પરિણયઃ વિવાહ, વિવાહોક્તમૈઃ વિવાહમાં કહેલા નક્ષત્રોવડે પ્રોક્તઃ કહેલો છે,
તત્ર તે પુનર્લગ્નમાં, તિથિમાસવેધભૃગુજેજ્યાસ્તાદિ તિથિ, માસ, વેધ,
શુક્ર, અને ગુરુનો અસ્ત વિગેરે, ન આલોક્યમ્ ન જોવું, અર્કમાત્ સૂર્યના
નક્ષત્રથી, ત્રિઙ્ચક્ષેષુ ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોમાં અનુક્રમે, મૃતિઃ મરણ, ધનમ્ ધન,
મૃતિમૃતી મરણ-મરણ, પુત્રાઃ પુત્ર, મૃતિઃ મરણ, દુર્ભગમ્ રોગી, શ્રીઃ
લક્ષ્મી, ઔઘત્યમ્ ઉત્તિ થાય, અથો હવે, ધૃતીશકૃતતત્ત્વર્ષે ૧૮-૧૧-૪-૨૫
એ નક્ષત્રોમાં, સામિજિત્ અભિજીત સાથે ગણતાં, અત્યયઃ નાશ થાય છે ॥૪૨॥

॥ પુનર્વિવાહનું મુદ્દર્ત. ॥

૪૨ ભાવાર્થ—શૂદ્રો—અને ધોળી મોચી વિગેરે—હલકી વર્ણ
વિવાહમાં કહેલા નક્ષત્રોમાં પુનર્વિવાહ—(નાતર) કરવું, તે પુન-
ર્વિવાહમાં—માસ—તિથિ—વેધ—ગુરુ શુક્રનો અસ્ત—વિગેરે બાબતો
જોવાની જરૂર નથી,

॥ તેમાં જોવાતો બ્રહ્મપટ ॥

સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી—દિનનક્ષત્ર સુધી—અભિજીત શિવાય ગ-
ણતાં—પહેલા ત્રણ નક્ષત્રોમાં મરણ—ખીજમાં ધનલાભ—ત્રીજા, ચોથામાં
મરણ—પાંચમાં પુત્રલાભ—છઠ્ઠામાં મરણ—સાતમાં સ્ત્રીના શુભલા-
ભમાં બિગાડો—આઠમાં ધન—અને નવમાં ચઢતી થાય છે,

॥ રૂદ્રપટશુદ્ધિ ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી—અભિજીત સાથે દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં
૪-૧૧-૧૮-૨૫ એ નક્ષત્રો આવે તો મૃત્યુ થાય, બાકીનાં નક્ષત્રો
શુભ ગણવાં, પુનર્વિવાહમાં બ્રહ્મપટને રૂદ્રપટ—ખંડમાં શુભનક્ષત્ર
આવે ત્યારે પુનર્વિવાહ કરવો,

॥ लग्नभां दोषो न सेवा आप्त. ॥

उत्पातान्सहपातदग्धतिथिभिर्दुष्टांश्च योगांस्तथा

चंद्रेऽयोशनसामथास्तमयनं तिथ्याः क्षयर्द्धी तथा ।

गंडातं च सविष्टि संक्रमदिनं तन्वंशपास्तंतथा

तन्वंशेशविधूनथाष्टरिपुगा न्पापस्य वर्गांस्तथा (१११)

सेंदुकूरखगोदयांशमुदयास्ताशुद्धिचंडायुधान्

स्वाजूरं दशयोगयोगसहितं जामित्रलत्ताव्यधम् ।

बाणोपग्रहपापकर्तरि तथा तिथ्यृक्षवारोत्थितं

दुष्टं योग मथार्धयामकुलिकाद्यान्वारदोषा नपि (११२)

क्रूराक्रांतविमुक्तभं ग्रहणभं यत्क्रूरगंतव्यभं

त्रेधोत्पातहतं च केतुहतभं संध्योदितं भं तथा ।

तद्वच्चग्रहभिन्नयुद्धगतभं सर्वानिमा न्संत्यजे-

दुद्वाहे शुभकर्मसु ग्रहकृतान् लग्नस्य दोषा नपि (११३)

अर्थ—उत्पात, महापात, दग्धादितिथि, दुष्टयोग, चंद्र, गुरु, शुक्रना
अस्तनी तिथि, अने घटी, क्षय अने वृद्धितिथि, त्रय प्रकारेणो गंडांत, लग्न-
संक्रांति, दिनलग्न, अने नवभांशना स्वाभीनो अस्त, चंद्र १-८-स्थानोभां
अथवा पापग्रहना वर्गांभां होय, पापग्रहोसहित चंद्र, लग्ननो स्वाभी, नव-
भांशनो स्वाभी, उदय अस्तनी शुद्धि, चंडायुध, आर्जूर, व्याधात आदि दोषो,
दशदोषो, युतिदोष, जामित्र, लता, वेध, आलुपंचक, उपग्रह, कर्तरी, अने
तिथि, वार, नक्षत्रथी थयेलो दुष्टयोग, वारवेला दोष, कुलिक, अने वारदोष,
आ अथा दोषो विवाहादि शुभकार्योभां सेवा नहि, जे नक्षत्र पापग्रहोथी युक्त,
अथवा पापग्रहोमे भोगवेलुं होय, सूर्य-चंद्रना ग्रहणुनुं नक्षत्र, जेभां पापग्रह
जवानो छे अणुं नक्षत्र, त्रय उत्पात नक्षत्रो, केतुना उदयनुं नक्षत्र, सूर्यास्तनुं वप्तो
भेसतु-नक्षत्र, सूर्य नक्षत्रथी यौहसुं नक्षत्र, ग्रहोथी भेद पाभेलुं अने ग्रहोना
युद्धनुं नक्षत्र, लग्नसंअधी दोषो, आ अथा दोषो-विवाहादि शुभकार्योभां अवश्य
सेवा नहि, (१११-११२-११३)

भुक्तायैव सुता मुपोषितनरो दद्याच्च सावित्रिका-

मारब्धोत्सवके यदा जनिमृती स्यातां स्वगोत्रे क्वचित् ।

સાંગં તં વિદધીત ધ્રાજમપરેઽ સ્માદારભે ત્પૂર્વતો

યજ્ઞોદ્વાહનચૌલમૌજિકમહઃસુ સ્વર્ગદિક્ત્રિત્રિષુ ॥ ૪૩ ॥

અન્વય—ઉપોષિતનરઃ મુક્તાય એવ મુતામ્ ચ સાવિત્રિકામ્
દદ્યાત્ યદા આરબ્ધોત્સવકે સ્વગોત્રે ક્વચિત્ જનિમૃતી સ્યાતામ્
તદા સાંગમ્ તમ્ વિદધીત અપરે વાજમ્ અસ્માત્ યજ્ઞોદ્વાહનચૌલમૌ-
જિકમ્ સ્વર્ગદિક્ત્રિત્રિષુ અહઃસુ આરભેત્ ॥ ૪૩ ॥

અન્વયાર્થ—ઉપોષિતનરઃ ઉપવાસ કરેલા પુરુષે, મુક્તાય એવ જમેલા-
નેજ, મુતામ્ કન્યાને, ચ અને સાવિત્રિકામ્ ગાયત્રીને, દદ્યાત્ આપવી, યદા
ન્યારે, આરબ્ધોત્સવકે આરંભ કરી ચૂકેલા માંગલિક કામમાં, એવા, સ્વગોત્રે
પોતાના ગોત્રમાં, ક્વચિત્ કોઈ ઠેકાણે, જનિમૃતી જન્મ-મરણ, સ્યાતામ્
થાય, તદા ત્યારે સાંગમ્ પરિપૂર્ણ, તમ્ તે કર્મને, વિદધીત કરવું, અપરે, બીજા
ગોત્રવાલાઓએ વાજમ્ રસોઈ કરવી, અસ્માત્ યજ્ઞાદીના નિશ્ચય દિવસ પહેલું,
યજ્ઞોદ્વાહનચૌલમૌજિકમ્ યજ્ઞ, વિવાહ, ચૌલ, જનોઈ, વિગેરે કર્મો સ્વર્ગદિક્-
ત્રિત્રિષુ ૨૧-૧૦-૩-૩-એ, અહઃસુ દિવસોમાં આરભેત્ આરંભવું, ॥ ૪૩ ॥

॥ લગ્નસંબંધી કેટલોક શાસ્ત્રાર્થ. ॥

૪૩ ભાવાર્થ—કન્યાદાન આપનારે ઉપવાસ કરી જમેલા વરને
કન્યાદાન આપવું, તેજ પ્રમાણે જનોઈ દેતી વખતે-ગાયત્રીમંત્રનો
ઉપદેશ આપનાર ગુરૂએ જમેલા બટુકને ગાયત્રીમંત્ર આપવો, કોઈ
પણ શુભકાર્યોમાં ગણપતિનું સ્થાપન (કાર્યનો આરંભ) થયા પછી
પોતાના નજીકના ગોત્ર (પિતૃઓ) માં કોઈને ત્યાં જન્મનું કે મર-
ણનું સુંતક આવ્યું હોય તો પણ જે શુભકાર્યનો આરંભ કર્યો હોય,
તે કાર્ય વિધિપ્રમાણે સંપૂર્ણ કરવું, પરંતુ જમવાની રસોઈ પર-
ગોત્રિકે કરવી,

॥ કાર્યના આરંભ કરવાના દિવસો ॥

યજ્ઞનું કામ યજ્ઞના મુહૂર્ત પહેલાં ૨૧ દિવસથી આરંભવું, તેજ
પ્રમાણે વિવાહનો આરંભ ૧૦ દિવસ પહેલાં, મુંડન અને જનોઈના
આરંભ ૩ દિવસો પહેલાં કરવો,

નોશ્રાદ્ધં ક્ષયદર્શનૈત્યકમધીતિં શીતલાપ્સ્વાપ્લુતિં

સીમાસિંધ્વતિપાત મેકકુલજાઃ સવ્યાતિપાતં ક્વચિત્ ।

ઉત્થાપાવધિ મંદપસ્ય સશરાગાન્હોર્વિષ્ટે સમે—

ન્દ્યુત્થાપ્યો ન ગૃહોદ્વહૌ સહજયો સ્તુલ્યક્રિયાબ્દાન્તતઃ ॥૪૪॥

અન્વય—ક્ષયદર્શનૈત્યકમ્ શ્રાદ્ધમ્ અધીતિમ્ શીતલાપ્સુ
આપ્લુતિમ્ સીમાસિંધ્વતિપાતમ્ સવ્યાતિપાતમ્ એકકુલજાઃ મંદપસ્ય
ઉત્થાપાવધિ ક્વચિત્ નો કુર્યુઃ સઃ શરાગાન્હોઃ વિષ્ટે સમેઽન્દિ
ઉત્થાપ્યઃ અબ્દાન્તતઃ સહજયોઃ સ્તુલ્યક્રિયા ગૃહોદ્વહૌ ન ॥ ૪૪ ॥

અન્વયાર્થ—ક્ષયદર્શનૈત્યકમ્ શ્રાદ્ધમ્ ક્ષયશ્રાદ્ધ, અમાસનું શ્રાદ્ધ, નિત્ય-
શ્રાદ્ધ, અધીતિમ્ અભ્યાસ, શીતલાપ્સુ ઠંડા પાણીમાં, આપ્લુતિમ્ નહાવું,
સીમાસિંધ્વતિપાતમ્ સીમાડો અને નદીનું ઉક્ષંધન, સવ્યાતિપાતમ્ અપ-
સવ્ય, એકકુલજા એક કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓએ, મંદપસ્ય માંડવાને ઉત્થા-
પાવધિ ઉક્ષયતા સુધીમાં, ક્વચિત્ કોઈ વખત, નો કુર્યુઃ ન કરવાં, સઃ
માંડવો, શરાગાન્હોઃ પાંચમે અને સાતમા દિવસે, વિષ્ટે ૬ થી રહિત, સમેન્દિ
એકી દિવસે, ઉત્થાપ્યઃ ઉપાડવો, અબ્દાન્તતઃ એક વર્ષની અંદર, સહજયોઃ
એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલાને, સ્તુલ્યક્રિયા સરખી ક્રિયા, ગૃહોદ્વહૌ અને તે
અંતેનું એક ઘેર લગ્ન ન ન કરવું, ॥ ૪૪ ॥

॥ જ્યાં સુધી મંડપનું ઉત્થાપન કર્યું (માંડવો વધાવ્યો) ન હોય

ત્યાં સુધી એક કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા પિતૃઓએ

ન કરવાનાં કામો બાબત. ॥

૪૪ ભાવાર્થ—ગુજરી ગયેલા કોઈ પણ પિતૃનું માસિકશ્રાદ્ધ,
તેમજ અમાસે થતું (દર્શ) શ્રાદ્ધ, નિત્યશ્રાદ્ધ, (નિત્યતર્પણ),
અભ્યાસ કરવો ટાઢા પાણીથી નહાવું, સીમાડાનું ઓળંધવું, મોટી
મુસાફરી, સમુદ્રની મુસાફરી, તેમજ જેમાં મોટી સિંધુ જેવી નદીઓ
ઓળંધાતી હોય, તેવી મુસાફરી, અપસવ્ય, (કંઈ પણ મરેલા
પિતૃનું શ્રાદ્ધકર્મ) એ સર્વે બાબતો જ્યાં સુધી મંડપ ઉત્થાપન કર્યું
ન હોય, ત્યાંસુધી વરકન્યાના દરેક પિતૃઓએ પણ કરવી નહિ;

॥ મ'ડપનું ઉત્થાપન. ॥

વિવાહના દિવસ પછી છઠ્ઠા શિવાયના બેઠી દિવસોમાં, અને પાંચમે કે સાતમા દિવસે મ'ડપનું ઉત્થાપન કરવું, અને વિવાહ પછીના એક વર્ષમાં, એક માતાના ઉદરથી જન્મેલા, બે ભાઈઓના કે બે બહેનોના એકજ ઘરમાં વિવાહ કરવો નહિ, તેમજ એક વર્ષમાં—મુંડન કે જનોઈ પણ દેવી નહિ, આ વર્ષ ચૈત્રમાસથી લેવાનું છે,

ઉદ્ગાહવ્રતચૂડકે ડ્વદલતત્ત્વંદં તિલૈ સ્તર્પણં

શ્રાદ્ધં પિંડયુતં મહાલયગયાપિઙ્ગ્યં વિના નાચરેત્ ।

પૂર્વે સપ્તપદીવિધે રધિગતે દોષે વરે વા મૃતે

દેયાડન્યત્ર વિવાહિતાપિ ચ બલાદ્યા વિદ્યયોનિર્ન ચેત્ ॥૪૫॥

અન્વય—ઉદ્ગાહવ્રતચૂડકે અડ્ડલતત્ત્વંદં મહાલયગયાપિ-
ઙ્ગ્યમ્ વિના તિલૈઃ તર્પણમ્ પિંડયુતમ્ શ્રાદ્ધમ્ ન આચરેત્ સપ્તપદી-
વિધેઃ પૂર્વમ્ દોષે અધિગતે વા વરે મૃતે (સતિ) (ચ) બલાત્
વિવાહિતા અપિ યા વિદ્યયોનિઃ ન ચેત્ અન્યત્ર દેયા ॥ ૪૫ ॥

અન્વયાર્થ—ઉદ્ગાહવ્રતચૂડકે લગ્ન, જનોઈ, અને ચૌલકર્મમાં અડ્ડલ-
લતત્ત્વંદમ્ ૧ વર્ષ—૬ માસ, અને ૩ માસ સુધી, મહાલયગયાપિઙ્ગ્યમ્ વિના
મહાલયશ્રાદ્ધ—ગયાશ્રાદ્ધ—ને માતાપિતાના શ્રાદ્ધવિના તિલૈઃ તલવડે, તર્પણમ્
તર્પણ; પિંડયુતમ્ પિંડ્યુક્ત, શ્રાદ્ધમ્ શ્રાદ્ધ, ન આચરેત્ ન કરવું, સપ્તપદી-
વિધેઃ પૂર્વમ્ સપ્તપદી કર્યા પહેલાં, દોષે દોષ, અધિગતે જણાયો હોય, વા
અથવા, વરે વર મૃતે (સતિ) મરણ પામ્યો હોય તો, (ચ અને) બલાત્
બલાકારથી, વિવાહિતા અપિ પરણાવેલી હોય તોપણ, યા જે સ્ત્રી, વિદ્ય-
યોનિઃ વિદ્યયોનિ, ન ચેત્ ન થય હોય તો, અન્યત્ર ખીળને, દેયા આપવી ॥૪૫॥

૪૫ ભાવાર્થ—વિવાહ, જનોઈને, મુંડન, એ ત્રણ કામો કર્યા
પછી અનુક્રમે ૧ વર્ષ ૬ માસ, ને ૩ માસ, સુધી તલ લેખને તર્પણ
કરવું નહિ, પિંડક સુકવા જેવું શ્રાદ્ધ કરવું નહિ, પરંતુ ૬૨ વર્ષ
જાદરવા વદી (શ્રાદ્ધપક્ષ)માં આવતું પિતૃશ્રાદ્ધ, ગયાજીમાં થતું
શ્રાદ્ધ, અને માતાપિતાનું ક્ષમિક (સંવત્સરી) શ્રાદ્ધ, કરવામાં હોય નથી,

સમપદીનો, વિધિ થતા પહેલાં, વરમાં કોઈ પણ જાતનો મોટો દોષ જણાતો હોય, અથવા તેનું મરણ થાય તો તે કન્યાને બીજા વર સાથે પરણાવવી, તેમજ બલાત્કારથી કન્યાની સાથે લગ્ન કરવામાં આવ્યું હોય તો જ્યાં સુધી તે કન્યાને વર લોગવી ન હોય ત્યાં સુધી તે કન્યા બીજા વર સાથે પરણાવી શકાય છે,

અસ્ત્રીકૈઃ કુશહેમરૌપ્યરચિતા તામ્રી ચ વિપ્રાદિભિ-

ર્ભાર્યા વા નિશ્ચિલૈઃ સુવર્ણરચિતા ધર્માય ધાર્યા બુધૈઃ ।

મંદારાર્કદિનેંઽબુપાગ્નિફણિમં ભદ્રાતિથિશ્ચે દિદ્ધો-

દ્ભૂતા સા વિષકન્યકાપિ તનુગૌ સૌમ્યૌ રિપુક્ષેત્રગૌ ॥ ૪૬ ॥

एकः क्रूर इहोद्भवाप्यथतनौ सौरी रविः पुत्रगो

ધર્મસ્થો ધરણીસુતો યમપરો યોગોઽપિ તજ્જાવિષમ્ ।

मूलाद्यत्रिपदोद्भवा श्वशुरमहंत्यत्रये तत्स्त्रियं

જ્યેષ્ઠાત્યે પતિપૂર્વજં દ્વિપચતુર્થે દેવરં હંતિ ચ ॥ ૪૭ ॥

અન્ય—અસ્ત્રીકૈઃ વિપ્રાદિભિઃ કુશહેમરૌપ્યરચિતા ચ તામ્રી વા નિશ્ચિલૈઃ બુધૈઃ સુવર્ણરચિતા ભાર્યા ધર્માય ધાર્યા, મન્દારાર્કદિને અંબુપાગ્નિફણિમમ્ ચ ભદ્રા તિથિઃ ચેત્ત્વ ઇહ ઉદ્ભૂતા સા વિષકન્યકા, રિપુક્ષેત્રગૌ સૌમ્યૌ તનુગૌ ચેત્ત્વ અપિ (વિષકન્યકા) ॥ ૪૬ ॥

—एकः क्रूरः (रिपुक्षेत्रगः तनुगः) इह उद्भवा अपि अथ तनौ सौरिः रविः पुत्रगः धरणीसुतः धर्मस्थः अयम् अपरः योगः

૧—कारिकानिबंधे—अंधोमूकः क्रियाहीनश्चापस्मारी नपुंसकः ।

दूरस्थः पतितः कुष्ठी दीर्घरोगी वरो न सत्

मूर्खनिर्धन दूरस्थ शूरमोक्षाभिलाषिणाम् ।

त्रिगुणाधिकवर्षाणां न देया जातु कन्यका

અર્થ—આંધળો, મુંગો, ક્રિયાહીન, અપસ્મારક (ફેફસું) રોગવાળો, નપુંસક, દૂર દેશાવર રહેતો હોય, બદ્ધ થઈ ગયેલો હોય, કુદરોગવાળો (કોડીઆ) લાંબા વખતનો રોગી, મૂર્ખ, દરિદ્રી, લડાક, વૈરાગી, અને ત્રણ ધણા અધિક વર્ષવાળો હોય, તો તેવા પુરુષને કન્યા આપવી નહિ,

તજ્જાવિષમ્ (જ્ઞેયા) મૂલાદ્યત્રિપદોદ્ભવા શ્વશુરમ્, અહંત્યત્રયે
તત્ત્વિયમ્, જ્યેષ્ઠાન્ત્યે પતિપૂર્વજમ્ ચ દ્વિપચતુર્થે દેવરમ્ હન્તિ॥૪૭॥

અન્વયાર્થ—અસ્ત્રીકૈઃ સ્ત્રી-વિનાના, વિપ્રાદિભિઃ બ્રાહ્મણાદિ વર્ણાંએ
કુશ દર્ભ, હેમ સોનું, રૌપ્યરચિતા રૂપાની બનાવેલી, ચ અને, તામ્રી તાંબાની
વા અથવા, નિશ્ચિલૈઃ બ્રાહ્મણાદિ વર્ણાંએ, સુવર્ણરચિતા સોનાની બનાવેલી
માર્યા, સ્ત્રી, બુધૈઃ વિદ્વાનોએ, ધર્માય ધર્મકાર્ય કરવા માટે, ધાર્યા ધારણ કરવી,
મન્દારાર્કદિને શનિ, મંગલ ને રવિવારે, અંબુષ શતભિષા, અગ્નિ કૃત્તિકા,
પાણિમમ્ આશ્લેષા નક્ષત્ર હોય, ચ અને, મદ્રાતિથિઃ ભદ્રાતિથિ હોય, ચેત્
તો, હહ એ યોગમાં, ઉદ્ભૂતા ઉત્પન્ન થયેલી, સા તે વિષકન્યકા વિષકન્યા
જાણવી, રિપુક્ષેત્રગૌ શત્રુના ધરમાં ગયેલા, સૌમ્યૌ એ શુભગ્રહો, તનુગૌ લગ્નમાં
હોય, ચેત્ તો, અપિ પણ, (વિષકન્યકા) વિષકન્યાયોગ જાણવો, ॥ ૪૬ ॥

—एकः એક, કૂરઃ કૂર ગ્રહ, (રિપુક્ષેત્રગઃ તનુગઃ) શત્રુની રાશિને
પામેલો ગ્રહ લગ્નમાં હોય તો, હહ એ યોગમાં, ઉદ્ભવા ઉત્પન્ન થયેલી, અપિ
પણ વિષકન્યા જાણવી, અથ હવે, તનૌ લગ્નમાં, સૌરિઃ શનિ, રવિઃ સૂર્ય
પુત્રગઃ પાંચમે હોય, ધરણીસુતઃ મંગલ, ધર્મસ્થઃ નવમે હોય તો, અયમ્
એ, અપરઃ બીજો, યોગઃ યોગ છે, તજ્જા તેમાં ઉત્પન્ન થયેલી, વિષમ્ વિષકન્યા,
(જ્ઞેયા) જાણવી, મૂલાદ્યત્રિપદોદ્ભવા મૂલના આદિ ત્રણ ચરણમાં ઉત્પન્ન
થયેલી, શ્વશુરમ્ સાસરાને, અહંત્યત્રયે અશ્લેષાના છેલ્લા ત્રણ ચરણમાં જન્મેલી,
તત્ત્વિયમ્ માસુને, જ્યેષ્ઠાન્ત્યે જ્યેષ્ઠાના છેલ્લા ચરણમાં, પતિપૂર્વજમ્ જેઠને,
ચ અને, દ્વિપચતુર્થે વિશાખાના ચોથા ચરણમાં જન્મેલી, દેવરમ્ દીયરને,
હન્તિ નાશ કરે છે, ॥ ૪૭ ॥

૪૬-૪૭ ભાવાર્થ—વિવાહ વિગેરે દરેક ધર્મકાર્યોનો વિધિ—સ્ત્રી
સાથેજ કરવાનો શાસ્ત્રમાં કહેલો છે, પરંતુ જેને સ્ત્રી ન હોય, એવા
પુરૂષના હાથે તે કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે, બ્રાહ્મણાદિ વર્ણે અનુક્રમે,
દર્ભ, સોનું, રૂપું, તાંબુ, એ ચાર જાતની સ્ત્રીયો કરી પોતાની પાસે
રાખી તે ધર્મકાર્ય કરવું, અથવા બ્રાહ્મણાદિ દરેક વર્ણે સોનાની સ્ત્રી
કરીને પણ પાસે રાખી ધર્મકાર્ય કરી શકાય છે,

॥ વિષકન્યાયોગો ॥

૧—૨, ૭, ૧૨, એમાંની કોઈ પણ તિથિ, સૂર્ય, મંગલ,
કે શનિ, એમાંનો કોઈ પણ વાર, કૃત્તિકા, આશ્લેષા, ને શતભિષા,

એમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર, એ પ્રમાણે તિથિ, વાર, અને નક્ષત્ર, એ-
માંનો કોઈ પણ તિથિ, વાર, ને નક્ષત્ર, સાથે હોય, ને છોકરીનો
જન્મ થયો હોય તો,

૨—એ શુભગ્રહો જન્મલગ્નમાં પોતાની શત્રુની રાશિના થઈને
બેઠા હોય તો,

૩—એક પાપગ્રહ શત્રુની રાશિનો થઈ, લગ્નમાં બેઠો હોય તો,

૪—લગ્નમાં શનિ, પાંચમે સૂર્ય, અને નવમે મંગલ, એ
પ્રમાણે, ત્રણ સ્થાનોમાં કહેલા, ત્રણ ગ્રહો હોય તો, આ ચાર પ્રકારે
વિષકન્યાનો યોગ જાણવો, એવા યોગમાં જન્મેલી કન્યા સાથે લગ્ન
કરવું નહિ, કારણ કે તે સ્વામીનું મરણ કરે છે,

॥ મૂલાદિ નક્ષત્રોમાં જન્મેલી કન્યાથી થતું અશુભ ફલ. ॥

મૂલ નક્ષત્રના પહેલા ત્રણ ચરણોમાં, જન્મેલી કન્યા સાસરાને,
અને આશ્લેષાના છેલ્લા ત્રણ ચરણમાં જન્મેલી કન્યા સાસુને, જ્યેષ્ઠાના
છેલ્લા ચરણમાં, જન્મેલી કન્યા જેઠને, અને વિશાખાના ચોથા
ચરણમાં, જન્મેલી કન્યા દીયરને, મરણ કરનારી થાય છે, તે નક્ષત્રના
કહેલા ચરણો શિવાયના બીજા ચરણો દોષવાલા જાણવા નહિ,

एवं ना युवते रभाव इह नो दोषो नु रेतत्फलं

मौज्यूर्ध्वं न वदन्ति केचिदपि पैत्र्याद्ये फलं मूलवत् ।

नोद्वाहौ सहजातयो रुयृतुषु नोद्वाहाद्વ्रतं नो पुमु-

द्वाहा त्रयुद्ग्रहनं न मंगलविधे मुंडं त्रिशुभ्येषु न ॥ ૪૮ ॥

અન્વય—एवम् ना युवते: (हन्ति) इह अभावे नो दोषः
नु: मौज्यूर्ध्वम् एतत् फलम् न वदन्ति केचित् पैत्र्याद्ये अपि मूलवत्-
फलम् सहजातयो: त्रयृतुषु उद्वाहौ न उद्वाहात् व्रतम् नो पुमुद्वाहात्
रुयुद्ग्रहनम् नो मंगलविधे: मुंडम् न एषु त्रिशुभी न ॥ ૪૮ ॥

અન્વયાર્થ—एवम् એ પ્રમાણે, ના પુરૂષ, યુવતે: કન્યાના સંબંધીયોને
(हन्ति) નાશ કરે છે. इह એમાં અભાવે તેઓનો અભાવ હોય તો, નો
दोष: દોષ નથી, नु: પુરૂષને, मौज्यूर्ध्वम् મૌજ્યર્ધન થયા પછી, एतत् ફલમ

એ ફલ, ન વળ્લિ કહેતા નથી, કેચિત્ કેટલાક આચાર્યો, વૈત્રાઘે મધના પહેલા ચરણમાં, અપિ પણ, મૂલવત્ મૂલ નક્ષત્રની માફક, ફલમ્ ફલ કહે છે, સહજાતયોઃ એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલાં, ઝૂતુષુ ત્રણ રતુ સુધી, ઉદ્ગાહૌ લગ્ન, ન ન કરવું, ઉદ્ગાહાત્ વિવાહ પછી, વ્રતમ્ વ્રતપાંધ, નો ન કરવું, પુસુ-દ્ગાહાત્ પુરુષનું લગ્ન થયા પછી, રુદ્રુદ્ગહનમ્ કન્યાનું લગ્ન નો ન કરવું, મંગલવિધેઃ લગ્ન થયા પછી, મુંડમ્ ચૌલ, ન ન કરવું, ણ્ણુ એ ત્રણ રતુ સુધીમાં ત્રિશુભી ત્રણ શુભ કાર્યો, ન ન કરવાં, ॥ ૪૮ ॥

૪૮ ભાવાર્થ—જેમ ઉપલા નક્ષત્રોમાં જન્મેલી કન્યા, વર તરફના સગાંનો નાશ કરે છે, તેજ પ્રમાણે તે નક્ષત્રોમાં વરનો જન્મ થયો હોય તો કન્યા તરફના તે તે સગાંનો નાશ કરે છે. તેમાં જેઠને દીયરના ઠેકાણે, મોટો અને નાનો સાળો લેવો, આ પ્રમાણે પુરુષને માટે આ અધિકારનો વિશેષ મત છે, અને કેટલાક વિદ્વાનો જનોઈ દીધા પહેલાજ પુરુષને તે ફલ કહે છે, અને શૂદ્રને જનોઈ દેવાનો અધિકાર ન હોવાથી હુમ્મેશાં ફલ આપે છે, પરંતુ જેને સાસુ સસરેા વિગેરે ન હોય, તો તેને નક્ષત્રોથી થતા દોષો સમજવા નહિ, મૂલ નક્ષત્રના પહેલા ત્રણ ચરણોમાં સાસરાને જેમ મારતા થાય છે, તેમ મધના પહેલા ચરણનું પણ તેજ ફલ જાણવું, એ ભાઈઓ, એ ખંડેનો, અથવા ભાઈખંડેન, અને ખંડેનભાઈ, જેઓ એક માતાથી જન્મેલાં છે, તેઓમાંના એકનું લગ્ન થયા પછી, બીજા ૬ માસ સુધી, બીજા ભાઈનું કે ખંડેનનું લગ્ન કરવું નહિ, તેમજ એકનું લગ્ન ગયા પછી, ૬ માસ સુધી, બીજા ભાઈને જનોઈ પણ દેવી નહિ, તેમજ મુંડન પણ કરાવવું નહિ,

નો જ્યેષ્ઠાલ્પ કાલરુદ્ધત ઋતે કાત્યાયનો મુંડનં

ચૌલં પ્રાહ ન મેલ્લે ત્યુભયતઃ કાર્યા વિવાહાદિયમ્ ।

મેદે ડ્વંદ્વસ્ય ચ સંકટે વિતનુયાત્પૂર્વોદિતં મંગલં

વેદાદાંતરિતે દિનવ્યવહિતે નઘ્યા નગેનાપિ વા ॥ ૪૯ ॥

અન્વય—જ્યેષ્ઠાત્ કાલરુદ્ધતઃ ઋતે લ્પ નો કાત્યાયનઃ મુંડનમ્ ચૌલમ્ પ્રાહ મેલ્લ ના નામ્ ઇતિ વિવાહાત્ ઉભયતઃ ઇયમ્ કાર્યા

(ઇતિ પ્રાહ) સંકટે અન્દસ્થ મેદે ચ વેદાહાન્તરિતે દિનવ્યવહિતે વા નદ્યા નગેન (વ્યવહિતે) પૂર્વોદિતમ્ મંગલમ્ વિતનુયાત્ ॥ ૪૯ ॥

અન્વયાર્થ—જ્યેષ્ઠાત્ મોટું મંગલકાર્ય થયા પછી, કાલરુદ્ધતઃ ક્રતે ગર્ભાધાનાદિ જેવા કામવિના, લઘુ નાનું મંગલકાર્ય નો ન કરવું, કાત્યાયનઃ કાત્યાયનશ્ચિ મુંડનમ્ મુંડનને, ચૌલમ્ ચૌલ, પ્રાહ કહે છે, મેલલા ન વ્રતબંધ કહેતા નથી, ઇતિ એ પ્રકારે, વિવાહાત્ વિવાહથી, ઉમયતઃ આગલ પાછળ, હયમ્ મૌજ (વ્રતબંધ), કાર્યા કરવી, (ઇતિ પ્રાહ) એ પ્રમાણે કહે છે, સંકટે સંકટ હોય તો, અન્દસ્થ મેદે વર્ષ બદલાતું હોય તો, ચ અને વેદાહાન્તરિતે ૪ દિવસના વ્યવધાનમાં, વિનવ્યવહિતે ૧ દિવસના અંતરમાં વા અથવા, નદ્યા નદીવડે નગેન પર્વતવડે, (વ્યવહિતે) વ્યવધાન હોય તો, પૂર્વોદિતમ્ પ્રથમ કહેલું, મંગલમ્ મંગલકાર્ય, વિતનુયાત્ કરવું, ॥ ૪૯ ॥

૪૯ ભાવાર્થ—એક મોટું શુભ કામ કર્યા પછી, ખીજાં નાનાં શુભ કામો, ૬ માસ સુધી કરવાં નહિં, પરંતુ ગર્ભાધાનાદિ સંસ્કારો ૬ માસની અંદર કરવા માટે દોષ નથી, કાત્યાયનમુનિ ચૌલને મુંડન કહે છે, વ્રતબંધ કહેતા નથી, તેમના મતથી વિવાહ પહેલાં ૬ માસ અને પછી ૬ માસ બાદ કરી શકાય છે, પરંતુ ૬ માસ સુધી રહી શકાતું ન હોય, અને કરવાની આવશ્યકતા હોય, એવા સંકટ વખતે વર્ષના ઉતર્યા પછી કરવામાં દોષ નથી, તેથી પણ વિશેષ જરૂર હોય તો ચાર દિવસ ગયા પછી—તેમ પણ બનતું ન હોય તો ૧ દિવસ પછી, અને તેમ પણ ન બને તો એકજ દિવસમાં—નદીના જુદા જુદા કિનારા ઉપર એ કાર્યો સાથે કરવાં, અથવા પર્વતની આગલ પાછલ એ કામો કરવાં,

વ્યવનઃ—આદૌ ચૌલં તતો મૌજી વિવાદશ્ચ શુભપ્રદઃ ।

માતૃમેદે બુધૈરુક્તો માતૃરૈક્યે ન કર્હિચિત્ (૧૧૪)

અર્થ—પહેલાં ચૌલ, પછી જનોઈ, અને ત્યાર પછી વિવાહ કરવાથી શુભ ફલ મળે છે, માતા જુદી હોય તો એ બાલકોને સાથે, વિવાહાદિ સંસ્કારો થઈ શકે છે, એક હોય તો, સાથે કદાપિ થઈ શકતું નથી, (૧૧૪)

૧—અહિં આગલ ચૈત્રમાસથી ખેસતું વર્ષ જાણવું, એટલે એક મંગલકાર્ય, ચૈત્ર મહિનાના પહેલાં માધ, અગર ફાગણ, જેવા કોઈ પણ માસમાં થયું હોય, અને ખીજું શુભકાર્ય ચૈત્રમહિનામાં કરવું હોય તો તે થઈ શકે છે,

(નાનાં અને મોટાં શુભ કાર્યો)

સારસમુચ્ચયે—ત્રુદાકેશાંતસીમંતવિવાહોપનયાનુ ક્રુધાઃ ।

ગુરુમંગલમિત્યાહુ સ્તદન્યલ્લપ્તુ મંગલમ્ (૧૧૫)

અર્થ—વિદ્વાનો, મુંડન, કેશાંત, વિવાહ, અને જનોપને મોટાં શુભકાર્ય કહે છે, તે શિવાયનાં કાર્યોને નાનાં શુભકાર્ય કહે છે, (૧૧૫)

एकाहेपि जनाश्रयांतर इहेदं तारतम्याद्बुधै-

योज्यं नो यमयो निषिद्धमनयो रेकत्र कार्यं जगुः ।

नैकस्मै दुहितृद्वयं सहजयो नैकोद्भवे कन्यके

दद्याद्द्वहनं मिथो न तनुयात्कुर्यादसंपद्यदः ॥ ५० ॥

અન્ય—एकाहे अपि जनाश्रयान्तरे (कुर्यात्) इह इदम् बुधैः तारतम्यात् योज्यम् यमयोः नो निषिद्धम् अनयोः एकत्र कार्यम् जगुः एकस्मै दुहितृद्वयम् नो दद्यात् सहजयोः एकोद्भवे कन्यके न मिथः उद्बहनम् न तनुयात् अदः असंपदि कुर्यात् ॥५०॥

અન્યવાર્થ—एकाहे अपि એક દિવસમાં પણ, જનાશ્રયાન્તરે મંડપ બુદ્ધો હોય તો (કુર્યાત્ કરવું), હહ એમાં, હદમ્ વર્ષાદિ બાબત, બુધૈઃ વિદ્વાનોએ, તારતમ્યાત્ યોગ્યમ્ ચતુરાધી, યોજ્યમ્ બેડવું, યમયોઃ સાથે જન્મેલાઓને, નો નિષિદ્ધમ્ નિષિદ્ધ નથી, અનયોઃ સાથે જન્મેલાઓને, એકત્ર એકજ ઠેકાણે, કાર્યમ્ કાર્ય, જગુઃ કહે છે, એકસ્મૈ એક વરને, દુહિતૃદ્વયમ્ બે છોકરીઓ, નો દદ્યાત્ આપવી નહિ, સહજયોઃ સહોદર બે બાઈઓને, એકોદ્ભવે એકજ ઉદરથી જન્મેલી, કન્યકે બે કન્યાઓ, ન ન આપવી, મિથઃ પરસ્પર, ઉદ્બહનમ્ વિવાહ, ન તનુયાત્ ન કરવો, અદઃ આ સર્વ, અસંપદિ સંકટના સમયમાં, કુર્યાત્ કરવું, ॥ ૫૦ ॥

૫૦ ભાવાર્થ—નદીનું અંતર કે પર્વતનું અંતર પણ બની શકતું ન હોય તો, તે સહોદરોના કાર્યના મંડપે બુદ્ધ બુદ્ધા કરવા, એ સહોદર સાથે (બેડીલાં) જન્મેલાં હોય તો ઉપર કહેલા દોષોમાંથી કોઈ પણ દોષ તેઓને લાગુ પડતો નથી, એક વરને સગી બે બહેનો પરણાવવી નહિ, તેમજ સહોદર ભાઈઓને સહોદરી બે બહેનો પરણાવવી નહિ, કે એકબીજાની પરસ્પર કન્યા લેવી ને દેવી કે બેને

સાદુ કહે છે, તે પણ કરવું નહિં, પરંતુ સંકટ હોય, કન્યાને વર ન મળતો હોય, તેમજ વરને કન્યા ન મળતી હોય, તો તેવા પ્રસંગે કરવામાં હરકત નથી,

નોદ્દાહં સતિ નિશ્ચયેપિ જગદુઃ પિત્રોઃ સપિત્રોઃ સ્ત્રિયાઃ

સૂનોઃ શ્રીતુ રનૂદિતસ્વસુરસુ ત્ક્રાંતૌ પિતૃવ્યસ્ય ચ ।

અન્યે સ્વાન્વયજાત્યયેઽપિ જનકાંબાસ્ત્રીસુતાન્યાત્યયે—

અદાર્દાર્દાર્દદલાંતરે વિદધતે હેરંબશાંત્યા ક્વચિત્ ॥ ૫૧ ॥

અન્વય—નિશ્ચયે સતિ અપિ સપિત્રોઃ પિત્રોઃ સ્ત્રિયાઃ સૂનોઃ શ્રીતુઃ અનૂદિતસ્વસુઃ ચ પિતૃવ્યસ્ય અસૂત્ક્રાંતૌ ઉદ્દાહમ્ ન જગદુઃ અન્યે સ્વાન્વયજાત્યયે અપિ જનકાંબાસ્ત્રીસુતાન્યાત્યયે અદાર્દાર્દાર્દદલાંતરે ક્વચિત્ હેરંબશાંત્યા વિદધતે ॥ ૫૧ ॥

અન્વયાર્થ—નિશ્ચયે નિશ્ચય, સતિ અપિ જતાં પણ, સપિત્રોઃ માતાના અને પિતાના માથાપ સાથે, પિત્રોઃ માથાપનું, સ્ત્રિયાઃ સ્ત્રીનું, સૂનોઃ પુત્રનું, શ્રીતુઃ ભાઈનું, અનૂદિતસ્વસુઃ પરણ્યા વિનાની બહેનનું, ચ અને, પિતૃવ્યસ્ય કાકાનું, અસૂત્ક્રાંતૌ મરણ થાય તો, ઉદ્દાહમ્ વિવાહ, ન જગદુઃ કહેતો નથી, અન્યે બીજા આચાર્યો, સ્વાન્વયજાત્યયે અપિ પિતાના વંશમાં કોઈનો નાશ થયો હોય તો પણ લગ્ન ન કરવું, જનકાંબાસ્ત્રીસુતાન્યાત્યયે પિતા, માતા, સ્ત્રી, પુત્ર, અને બીજાના મરણમાં, અદાર્દાર્દાર્દદલાંતરે ૧ વર્ષ, ૬ માસ, ૩ માસ, ૧૧ માસ, અને તેનું અર્ધ ૨૩ દિવસ એ પ્રમાણે અંતરથી, ક્વચિત્ કોઈ સંકટ વખતે, હેરંબશાંત્યા ગણપતિની પૂજાથી શાન્તિ કરીને, વિદધતે વિવાહ કરે છે, ॥ ૫૧ ॥

૫૧ ભાવાર્થ—આપ, દાદો, બાપની મા, પોતાની મા, માનો આપ, માની મા, સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ, પરણ્યા વિનાની બહેન, અને કાકો, એ સર્વેમાંથી કોઈનું પણ મરણ થાય ને લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તો પણ ૬ માસ સુધી લગ્ન કરવું નહિં, કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે. પોતાના નજીક પિતૃઓમાં કોઈનું પણ મરણ થાય તો વિવાહ કરવો નહિં, પણ કરવાની બહુ જરૂર હોય, એવા સંકટમાં માના મરણથી ૬ માસ, સ્ત્રીના મરણથી ૩ માસ, પુત્રના મરણથી

૧૥ માસ, અને પોતાના પિતૃભાંથી કોઈ પણ માણસનું મરણ થાય
તો ૨૩ દિવસ પછી ગણપતિની પૂજા કરીને વિવાહ કરવો,

ભ્રાતૃઆત્મજવદ્ભયેઽતિસમયે પિત્રો મૃતેઃ સંશયે
નાન્યેષાં પ્રતિકૂલમામયિવિરક્તારાદ્ગતાનામપિ ।

આતુર્યા ન્મૃતનૃક્રિયાનભિભવે નાંદીમુખં નાચરે—

નો કુર્યાઽઞ્જવરિતસ્ય મંગલમતિવ્યાધ્યુદ્ભવે નિશ્ચયમ્ ॥ ૫૨ ॥

અન્વય—ભ્રાતુઃ (મૃતે સતિ) આત્મજવત્, મયે (સતિ)
અતિસમયે (સતિ) પિત્રોઃ મૃતેઃ સંશયે (સતિ) અન્યેષામ્ પ્રતિ-
કૂલં ન (સ્યાત્) આમયિવિરક્તારાદ્ગતાનામ્ અપિ (પ્રતિકૂલં ન
સ્યાત્) આતુર્યાત્ મૃતનૃક્રિયાનભિભવે (સતિ) નાંદીમુખં ન આચ-
રેત્, ઞ્જવરિતસ્ય (મંગલં) નો કુર્યાત્, અતિવ્યાધ્યુદ્ભવે (સતિ)
નિશ્ચયમ્ મંગલમ્ (ન કુર્યાત્ ॥ ૫૨ ॥

અન્વયાર્થ—ભ્રાતુઃ ભાઈનું, (મૃતે સતિ) મરણ હોય તો, આત્મજ-
વત્ પુત્રની માફક, પ્રતિબંધ છે, મયે (સતિ) ભય હોય, અતિસમયે (સતિ)
ધણી વખત થયો હોય, પિત્રોઃ માતાપિતાના, મૃતેઃ મરણની, સંશયે (સતિ)
શંકા હોય તો, અન્યેષામ્ માતા, પિતા, શિવાયના બીજા માણસોના મરણથી,
પ્રતિકૂલં પ્રતિબંધ, ન (સ્યાત્) નથી, આમયિ રોગો, વિરક્ત ઉદાસીન,
આરાદ્ગતાનામ્ દૂર ગયેલાઓના મરણથી, અપિ પણ, (પ્રતિકૂલં ન સ્યાત્)
પ્રતિબંધ નથી, આતુર્યાત્ મૂલ પુરૂષથી થોડા પુરૂષ સુધીમાં, મૃતનૃક્રિયા
નભિભવે (સતિ) મરણ પામેલા પુરૂષની ક્રિયાનો અભાવ હોય તો, નાંદી-
મુખમ્ નાંદીશ્રાદ્ધ, ન આચરેત્ કરવું નહિ, ઞ્જવરિતસ્ય જ્વરવાળાને, (મંગલં)
મંગલકાર્ય, નો કુર્યાત્ કરવું નહિ, અતિવ્યાધ્યુદ્ભવે (સતિ) ધણી વ્યાધિ-
વાળો હોય તો, નિશ્ચયમ્ નિશ્ચય, મંગલં મંગલકાર્ય, (ન કુર્યાત્) કરવું નહિ,

૫૨ ભાવાર્થ—જેમ પુત્રના મરણથી—૧૥ માસ ત્યાગ કરવો
કહેલો છે, તેમજ ભાઈના મરણમાં પણ સમજવું, અને કોઈ પણ
જાતનું સંકટ હોય, માળાપ મરી જવાની શંકા હોય, તો તેથી વખતે
લગ્ન કરવું નહિ, પરંતુ માળાપ શિવાયના પોતાના નજીકના પિતૃ-

૧—જ્યોતિઃસાગર-દુકાશ-અને દેશનો ભંગ-થવાનો હોય તો પણ લગ્ન
કરવું નહિ,

ઓમાં, કોઇના મરણની શંકા હોય, તો લગ્ન બંધ રાખવું નહિ, માટે રાગી, અને વિરક્ત હોય તો, બંધ રાખવું, અને દૂર ગયેલા કોઇ પક્ષ પોતાના સગાનું મરણ થયું હોય તો કરવું, જેનું લગ્ન કરવું છે, તે મનુષ્યથી ગણતાં ચોથી પેઢી સુધીમાંનું, કોઇ પક્ષ મરી જાય, અને તેની ક્રિયા કોઇ પક્ષ કારણથી થઇ ન હોય તો નાંદીશ્રાદ્ધ કરવું નહિ, શરીરમાં તાવ હોય, તે વખતે લગ્ન કરવું નહિ, અને પોતાના સગામાં તુરત મરે એવું હોય. તો પક્ષ લગ્ન કરવું નહિ,

चेत्स्यात्सूतकमुक्तपूर्वसमये अनारब्धकार्ये बुधः

कुष्मांडीघृतहोमतोपि जननाशौचे क्वचित्कारयेत् ।

सिंहेज्येन शुभं हितं हरिलवोर्ध्वं गौतमीदक्षिणे

जान्हव्युत्तरतः क्वचिद्धितमजेऽर्के तोऽस्त्रभीत्यादिषु ॥ ५३ ॥

અન્વય—બુધઃ ઉક્તપૂર્વસમયે અનારબ્ધકાર્યે સૂતકમ્ સ્યાત્
 चेत् कुष्मांडीघृतहोमतः हि क्वचित् जननाशौचे कारयेत् सिंहेज्ये
 शुभम् हितम् न हरिलवोर्ध्वम् गौतमीदक्षिणे जान्हव्युत्तरतः (शुभं
 कारयेत्) क्वचित् अस्त्रभीत्यादिषु (हरिलवोर्ध्वम्) (गौतम्यु-
 त्तरतः जान्हवीदक्षिणतः) अन्तः अजे अर्के हितम् ॥ ५३ ॥

અન્વયાર્થ—બુધઃ વિદ્વાને, ઉક્તપૂર્વસમયે પ્રથમ કહેલા સમયમાં, અનારબ્ધકાર્યે કાર્યને આરંભ ન કર્યો હોય, અને સૂતકમ્ સૂતક, સ્વાત્ થયું હોય, જેત તો કુષ્માંડીઘૃતહોમતઃ કુષ્માંડી રૂચાથી યુક્ત, ધીના હો-
 મથી, હિ નિશ્ચય, ક્વચિત્ કોઈ વખત, જનનાશૌચે જન્મના સૂતકમાં, કાર-
 રયેત્ કરવું, સિંહેજ્યે સિંહના ગુરૂમાં, શુભમ્ શુભકાર્ય, હિતમ્ ન શુભ નથી,
 હરિલવોર્ધ્વમ્ સિંહના નવમાંશ પછી, ગૌતમીદક્ષિણે ગૌતમીના દક્ષિણ ભાગમાં,
 જાનહવ્યુત્તરતઃ ગંગાના ઉત્તર ભાગમાં, (શુભં કારયેત્ શુભ કામ કરવું),
 ક્વચિત્ કોઈ વખત, અસ્ત્રમીત્યાદિષુ રજસ્વલા થવું, વિગેરેની ખીક હોય તો,
 (હરિલવોર્ધ્વમ્) સિંહના નવમાંશ પછી, (ગૌતમ્યુત્તરતઃ જાનહવી દક્ષિ
 ણતઃ) ગૌતમીના ઉત્તર ભાગથી અને ગંગાના દક્ષિણ ભાગથી) અન્તઃ મધ્યમાં
 અજે અર્કે મેષસંક્રાંતિમાં, હિતમ્ શ્રેષ્ઠ છે, ॥ ૫૩ ॥

॥ સુતકમાં શુભ કામ કરવાની આખત ॥

પડેલાવાથ—વિવાહાદિક શુભકાર્યોનો આરંભ કરતો પહેલાં સુતકનો આખ આઠો હોય, અને કાર્ય કર્યા વિના ચાલે તેમ ન હોય તો, વેદમંત્રમાં કહેલી કુખમાંડી રૂઆઓથી, ઘીનો હોમ કસવી, મરણનું કે જન્મનું સુતક હોય તો પણ શુભકાર્ય કરવું,

॥ સિંહના ગુરૂમાં શુભકાર્ય નહિ કરવા આખત ॥

બ્યારે સિંહરાશિ ઉપર ગુરૂ હોય, ત્યારે કોઈ પણ શુભ કામ કરવું નહિ, પરંતુ અતિ સંકટ હોય તો સિંહરાશિ ઉપર આવેલા ગુરૂનો સિંહનો નવમાંશ વીતિ બાય, તે પછી ગોદાવરી નદીના દક્ષિણ તરફ, અને ગંગાનદીના ઉત્તર તરફ, સંકટના સમયમાં કોઈક વખત તે શુભકાર્યો કરવાં, તેમજ કન્યાને રોગદર્શન વિગેરે થવાની ભીતિ હોય, એવા વખતે સિંહરાશિમાં ગુરૂ હોવા છતાં, મેષરાશિનો સૂર્ય હોય તો, ગમે તે દેશમાં ફક્ત સિંહનો નવમાંશ ગયા પછી લાભ કરવું,

(મકર રાશિમાં રહેલા ગુરૂનો વિચાર)

મુ—ચિં—જસ્તે વર્જ્ય સિંહનક્રસ્યજીવે વર્જ્ય કેચિદ્વક્રગે ચાતિચારે ।

ગુર્વાદિત્યે વિશ્વઘણેઽપિ પક્ષે પ્રોત્તુ સ્તદ્વદંતરત્નાદિભૂષામ્ (૧૧૬)

અર્થ—અસ્તના ગુરૂમાં જે વર્જિત કલ્પ છે, તે સિંહ અને મકરના ગુરૂમાં પણ વર્જિત કરવું, કેટલાકના મતથી ગુરૂવક્રી, અથવા શ્રીધ્રગતિ હોય, ગુરૂ, સૂર્ય એકરાશિમાં હોય, ૧૩ દિવસનું પક્ષ હોય તો ગુરૂને અસ્તતુલ્ય ગણી, શુભ કામ કરવું નહિ, તેમજ હાથીદંત, રત્ન વિગેરેનાં ધરેણાં પહેરવાં નહિ (૧૧૬)

(વક્રી અને માર્ગી થયેલા ગુરૂના દોષનો દેશપરત્યે અપવાદ)

જ્યોર્વિં—સૌરાજ્યકે માલવમેદદેશે વક્રાતિચારાવશુમૌ વિવાહે ।

ન સ્તો ગુરોઃ સિંધુમરુજેષુ નીહત્સ્વતોઽન્યેષુ ચ વર્જનીયૌ (૧૧૭)

૧—સિંહના નવમાંશની સરખાત, સિંહરાશિના ગુરૂની, ૧૩, અંશને ૨૦ કલા પછીથી તે ૧૬ અંશ ને ૪૦ કલા થાય. ત્યાં સુધી સિંહના ગુરૂમાં સિંહનો નવમાંશ જાયનો, એટલે ૧૬ અંશને ૪૦ કલા સિંહના ગુરૂની થઈ જાય, ત્યારે સિંહનો નવમાંશ પુરો થઈ, કન્યાનો થાય, કન્યાનો નવમાંશથી સિંહના ગુરૂનો આખ ઓછો ગણાય છે,

અર્થ—વઢી, અને માર્ગી થયેલા ગુરુનો દોષ, કાઠીયાવાડ, માલવાનો એક દેશ (ગુજરાત); સિંધ, મારવાડ, અને મળ, એ પ્રદેશોમાં, ગણાતો નથી, તે શિવાયના દેશોમાં ગણાય છે, (૧૧૭)

ગોદાવરી સૌમ્યતટપ્રવેશાદ્રાગીરયી યામ્યતટં ચ યાવત્ ।

સિંધુપ્રપાતં સચિવે સલેવે નોદ્વાહમાદુઃ પરતો મધાયામ્ (૧૧૮)

અર્થ—ગોદાવરીના ઉત્તર પ્રદેશથી, આગીરથીના દક્ષિણ ભાગ સુધી (સિંધુ નદી સુધી) ના પ્રદેશોમાં, સિંહરાશિના ગુરુમાં વિદ્યનો વિવાહનો નિષેધ કરે છે, પરંતુ તે ગુરુ ત્યાં સુધી મધાનક્ષત્રનો છે, ત્યાં સુધી નિષેધ જાણવો, પણ મધાને છોડી આગલના નક્ષત્રો ઉપર આવવાથી, તે દોષનો ભંગ થાય છે. જેથી વિવાહ કરવાને હરકત નથી, (૧૧૮)

(મકરમાં રહેલા ગુરુનો ભંગ.)

રેવાપૂર્વે ગંઢકી પશ્ચિમે ચ શોણસ્યોદગ્દક્ષિણે નીચ ર્જયઃ ।

વર્જ્યો નાયં કોકળે માગધે ચ ગૌઢે સિંધૌ વર્જનીયઃ શુભેષુ (૧૧૯)

અર્થ—નર્મદાથી પૂર્વમાં, ગંડકીથી પશ્ચિમમાં, અને શોણ નદી, ઉત્તર ને દક્ષિણ દેશમાં, મકરરાશિનો ગુરુ વર્જીત નથી, પરંતુ કોકળ, માગધ, સિંધ, ગૌડ, આ દેશોમાં શુભ કામોમાં વર્જીત છે, (૧૧૯)

(સિંહસ્થ ગુરુના નિષેધનો ભંગ)

મેષેડર્કે સન્નતોદ્વાહૌ ગંગાગોદાંતરેડપિ ચ ।

સર્વઃ સિંહગુરુર્વર્જ્યઃ કલિંગે ગૌડગુર્જરે (૧૨૦)

અર્થ—સિંહમાં રહેલા ગુરુ વખતે મેષનો સૂર્ય હોય તો, ગંગા-ગોદાવરીના મધ્ય પ્રદેશમાં, વિવાહાદિ કાર્યો શુભ છે, પરંતુ કલિંગ, ગૌડ, અને ગુજરાતમાં સિંહના ગુરુનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો, (૧૨૦)

(સાપવાદ હુમસાવત્સરદોષ).

ગોજાંત્યકુંભે તસ્મેડતિચારગો નો પૂર્વરાશિં ગુરુરેતિ વક્તિતઃ ।

તદા વિલુપ્તાન્દ્વદ્વાતિનિદિતઃ શુભેષુ રેવાસુરનિમ્નગાંતરે (૧૨૧)

અર્થ—મેષ, કૃત્તિક, કુંભ, મીન, આ ચાર રાશિઓને છોડી, બીજા કોઈ પણ રાશિમાં રહેલો ગુરુ, શીઘ્રગતિ થકીને પછી વઢી થકી, પ્રથમની રાશિમાં ન આવે ત્યારે “વિલુપ્તાન્દ્વ” હુપ્તવર્ષ થાય છે, તે વર્ષ નર્મદા અને ગંગાજના મધ્યપ્રદેશમાં શુભકાર્યમાં અતિનિદિત છે, (૧૨૧)

(ધનાર્ક અને મીનાર્કનો ત્યાગ).

ઉદન્વતો રોધસિ કાપિલારુચં ભૂમંદલં યોજનષટ્કમાનં ।

રેવા મહીમધ્યગમાર્યરાશ્યો-૧૨-૯ રકેં વિવાહો વિહિતોઽતિમદ્રઃ(૧૨૨)

અર્થ—ધનના અને મીનના સૂર્ય; (ધનાર્ક, મીનાર્ક)માં નર્મદા અને મહીના વચ્ચેના ભાગમાં (કપિલક્ષેત્ર) ૬-યોજન સુધી વિવાહ કરવાથી શુભફલ આપે છે, તે શિવાયના દેશોમાં ધનાર્ક ને મીનાર્કમાં લગ્ન કરવું નહિ, (૧૨૨)

મુ-ગ૦-સુવર્ણરત્નદંતાનાં સંધાર્યમિતિ ચાપરે ।

કેચિદ્વક્રેઽતિચારેઽપિ નીચરાશિગતે ગુરૌ (૧૨૩)

ધનુર્માનગતે સૂર્યે ગુરુણા સંયુતેઽપિ ચ

અર્થ—કેટલાક આચાર્યો શુક્ર વક્રી હોય, અસ્તનો હોય, અને નીચ રાશિમાં રહેલો હોય, તેમજ સૂર્ય ધનનો કે મીનનો હોય, કે ગુરુ, સૂર્ય એક રાશિમાં હોય, તે સોનું, રત્ન, અને દાંતના (ચુડા) દાગીના પહેરવાનું શુભ કહે છે, (૧૨૩)

॥ ચૂડીચક્ર ॥

મુ-દી૦-ત્રીષુ ડ્યક્ષિ નગાક્ષિચંદ્રગુણભૂધિષ્ણ્યાનિ સૂર્યર્ક્ષતઃ ।

સૂર્યાસ્ટમ્ભગુરાહુવિચ્છાનિગુરુગ્લૌકેતુ દૈવાનિ ચ ।

સૌમ્યર્ક્ષાણિ શુભાનિ પાણિબલયે કર્ણત્રયે શ્વાનિલે

પિઙ્ગે ભાગ્યમૃગેક્ષમે દ્વિદાયિતે સૌમ્યેષ્વિને કામઠમ્ (૧૨૪)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચૂડા ઉતરાવવા આપેલો હોય તે દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને, રવિ, મંગલ, શુક્ર, રાહુ, બુધ, શનિ, ગુરુ, ચંદ્ર, ને કેતુ એ ગ્રહો સાથે અનુક્રમે-૩, ૫, ૭, ૨, ૭, ૨, ૧, ૩, ૧, એ પ્રમાણે નક્ષત્રો જોડવાં, તે નક્ષત્રો શુભગ્રહોપર પડે તે શુભ જાણવાં,

॥ ચુડા પહેરવાનું મુહુર્ત ॥

અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, મધા, પૂ-ર્વા, સ્વાતી, વિશાખા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, એ નક્ષત્રો અને, રવિ, બુધ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારોમાં ચૂડા પહેરવે શુભ છે, (૧૨૪)

દેશગ્રામગૃહજ્વરવ્યવહૃતિષ્ટૂતેષુ દાને મનૌ

સેવાકાકિણિર્વર્ગસંગરપુનર્ભૂમેલકે નામમમ્ ।

જન્મર્ક્ષે પરતો વધૂપુરુષયોર્જન્મર્ક્ષ મેકસ્ય ચે-

જ્ઞાતં શુદ્ધિમિતો વિલોક્ય ચ તયોર્નામર્ક્ષયોર્મેલકઃ॥૫૪॥

अन्वय—देशग्रामगृहज्वरव्यवहृतिद्यूतेषु दाने मनौ सेवा-
काकिणिवर्गसंगरपुनर्भूमेलके नामभम् परतः जन्मक्षम् वधूपुः
रुषयोः एकस्य जन्मक्षम् ज्ञातम् चेत् इतः शुद्धिम् विलोक्य तयो-
नामर्क्षयोः मेलकः ॥ ५४ ॥

अन्वयार्थ—देश देश, ग्राम ग्राम, गृह घर, ज्वर ताप, व्यवहृति
व्यवहार, द्यूतेषु जुगारभां, दाने दानभां, मनौ मंत्रभां, सेवा नोकरि, का-
किणि काकिणी, वर्ग वर्गशुद्धि, संगर युद्ध, पुनर्भूमेलके पुनर्भूना मेलापभां,
नामभम् नामराशि लेवी, परतः भीष्मभां, जन्मक्षम् जन्मराशि लेवी, वधूपुरु-
षयोः श्रीपुरुष अनेभां, एकस्य ऐकनी, जन्मक्षम् जन्मराशि, ज्ञातम् चेत् ज-
लुवाभां होय त्वारे, इतः ते जलुवी राशिथी, शुद्धिम् शुद्धिने विलोक्य जेधने
तयोः ते अनेनी, नामर्क्षयोः नामराशिने, मेलकः मेलाप जेवा, ॥ ५४ ॥

५४ भावार्थ—परदेशभां दाभल धनुं, पोताना ग्रामभां
पेसपुं, घरना प्रवेशभां, ताप, आलु कामकाजभां. जुगारभां, दान,
मंत्र, भागतुं लेखुं, नोकरि, राजसेवा, काकिणी, वर्गशुद्धि, दडाध,
भीष्म वधतना लग्नभां, ऐ सर्वे मुद्धूर्तोभां, आलु नामराशिथी
जेवुं, अने भीष्म विवाहादिक कामो भाटे जन्मराशिथी जेवुं,
वर के कन्या अनेभांथी गमे तेनुं नक्षत्र जलुता होधये, तो
जेनुं नक्षत्र जलुयुं होय तेनाथी शुद्धि विगेरेना जलनी शुद्धि जेवी.
ने पछी अनेना आलु नामनी राशिओ उपरथी वलुर्दिक जेवा,

भं नामादिमवर्णतोवकहडाद्युज्यादिवर्णाद्वौ

तुल्या वत्र शसौ खषौ यदभिधा बह्व्योस्य नामांतिमम् ।

आर्याब्रुद्धने जनुर्भममलं पट्टस्य बंधेजगु-

गैहग्रामनृपाभिषेककृषिमौज्यन्नाशनेभूषणे ॥ ५५ ॥

अन्वय—अवकहडात् नामादिमवर्णतः युजि आदिवर्णात्
भम् अत्र बवौ शसौ खषौ तुलयौ यदभिधाः बह्व्यः अस्य अंतिमम्
नाम आर्याः ब्रुद्धने पट्टस्य बन्धे गैहग्रामनृपाभिषेककृषिमौज्यन्ना-
शने भूषणे जनुर्भम् अमलम् जगुः ॥ ५५ ॥

અન્વયાર્ય—અવકહડાત અવકહડાયકથી, નામાદિમર્જતઃ નામના પહેલા અક્ષરથી, યુજિ જોડેલા નામમાં, આદિવર્ણાત પહેલા અક્ષરથી મન્ નક્ષત્ર જાણવું, અન્ એ ચક્રમાં, સ્વૌ બ-વ-શસૌ-શ-સ-સ્વૌ-બ-પ-તુલ્યૌ સરખા જાણવા, ચક્રમિધાઃ જેનાં નામ, સ્વચ્ચઃ ધણું હોય તો, અસ્ય એનું, અંતિમન્ છેલ્લું નામ નામ જાણવું, આર્યાઃ વિદ્વાનો, મુદ્ગહને પુરૂષના વિવાહમાં, પદ્મસ્ય પદ્મના, સંધે બંધમાં, ગેહ ધર, ગ્રામ ગામ, સ્વામિષેક રાજ્યાભિષેક, ક્લિષ્ઠિ ખેતી, મૌંજી મૌંજબંધન, અસ્તાશને અન્નપ્રાશનમાં, મૂષણે આભૂષણ ધારણ કરવામાં, જનુર્મન્ જન્મનક્ષત્ર, અમલ્લન્ નિર્મલ, જગુઃ કહે છે, ॥૫૫॥

૫૫ ભાવાર્થ—પોતાના નામનો જે અક્ષર અવકહડાયકમાં જે નક્ષત્રનો હોય, તે અક્ષરવાળાનું તે નક્ષત્ર જાણવું, અને તે નક્ષત્રની જે રાશિ હોય, તે નામવાલાના અક્ષરની રાશિ જાણવી, પરંતુ નામનો પ્રથમ જોડાક્ષર હોય તો, ઉચ્ચાર કરતી વખતે જે પહેલા અક્ષરનો ઉચ્ચાર થતો હોય, તે અક્ષર પ્રમાણે ચક્રમાં જે નક્ષત્ર આવતું હોય તે નક્ષત્ર તેનું જાણવું, અને તે નક્ષત્ર ઉપરથી આવતી રાશિ, તે અક્ષરવાળાની જાણવી, જેમકે કોઈનું પ્રાગજી નામ છે, તેમાં પહેલો અક્ષર ખોલાતો પ અને પછી ખોલાતો અડધો ર છે, એ જ મલીને જોડાક્ષર થયેલો છે, પણ મ્હોડેથી ખોલતાં પ્રથમ પ ખોલાય છે. એટલે પ ઉપરથી જે રાશિ તે પ્રાગજીની જાણવી, તેમજ દ્વારકાદાસના નામમાં પણ જે વની રાશિ તે દ્વારકાદાસની સમજવી, અવકહડાયકમાં જે અક્ષરો ખીલકુલ નથી, તેનું નક્ષત્ર જાણવા માટે, જનું તે જનું, સનું તે સનું, અને સ્વનું તે જનું નક્ષત્ર જાણી લેવું, જેનાં ધણું નામ હોય તો છેલ્લામાં છેલ્લું જે નામ હોય, તેના અક્ષર પ્રમાણે રાશિથી જોવું,

॥ નીચે લખેલા કાર્યોમાં જન્મ નક્ષત્ર લેવાથી દોષ થતો નથી ॥

વિવાહ, પદ્માભિષેક, ઘરના આરંભમાં ને પ્રવેશમાં, ગ્રામપ્રવેશમાં, રાજ્યાભિષેક, ખેતી, જનોઈ, નવું અનાજ ખાવાના મુદ્દતમાં, કાગીના પહેરવામાં, જન્મનક્ષત્ર લીધું હોય તો તે શુભ છે, એટલી ખાબતોમાં દોષ સમજવો નહિ, આ પ્રલોકમાં જે અન્નપ્રાશન લખેલું છે, તે નવું અનાજ ખાવાને માટે સમજવું, પણ ખાલકને અન્ન ખવડાવતી વખતે તો લેવુંજ નહિ,

॥ ક્ષ ને જ્ઞ અક્ષર માટે સમજાવતી ॥

આખા અવકલ્પકાચક્રમાં-અ-શ-ચ-બીલકુલ આવતા નથી, તે અક્ષરોનો ખુલાસો ભાવાર્થમાં આપ્યો છે, તે ઉપરાંત-ક્ષ-ને-જ્ઞ-એ અક્ષરો પણ ચક્રમાં નથી, તેના માટે અવકલ્પકાચક્રના કયા અક્ષરો લેવા, તે ક-ને-ચ-મલી ક્ષ થાય છે, અને જ્ઞ-ને-ઞ-મલી જ્ઞ થાય છે, તે ક્ષ નો ક માં-અને જ્ઞ નો જ્ઞ માં-સમાવેશ થાય છે, એટલે આદિશબ્દનો જે ઉચ્ચાર થતો હોય-તે અક્ષર પ્રમાણે તેની રાશિ આવવી જોઈએ તો ક્ષ માં પણ ક અક્ષર છે, અને જ્ઞ માં આદિ અક્ષર જ્ઞ બોલાય છે. જેથી ક્ષ ની મિથુન-અને જ્ઞ ની મકરરાશિ થાય છે, ધણા જ્યોતિષીઓ ક્ષ ને જ્ઞ અક્ષરવાળા નામોની જેમકે ક્ષેમરાજ-જ્ઞાનાનન્દ-એ બેઉ નામો જ્યારે કોઈના હોય, ત્યારે કઈ રાશિ થાય, તેનું અભણપણું હોવાથી ધણા ભાગે ક્ષ ની મીન-અને જ્ઞ ની કુંભરાશિ કહે છે તે તદ્દન ખોટું બાણું, પરંતુ સંસ્કૃતના નિયમ મુજબ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તે અક્ષરોની રાશિઓ બાણવી,

(અવકલ્પક ચક્ર.)

સં.	નક્ષત્ર.	ચરણના અક્ષરો છે,	સં.	નક્ષત્ર.	ચરણના અક્ષરો છે.
૧	અશ્વિનિ.	ચુ-ચે-ચો-લા.	૧૫	સ્વાતી.	૩-રે-રો-તા.
૨	ભરણી.	લી-લુ-લે-લો.	૧૬	વિશાખા.	તી-તુ-તે-તો.
૩	કૃતિકા.	આ-ઈ-ઉ-એ.	૧૭	અનુરાધા.	ના-ની-નુ-ને.
૪	રોહિણી.	ઊ-વા-વી-વુ.	૧૮	જ્યેષ્ઠા.	નો-ય-યી-યૂ.
૫	મૃગશીર્ષ.	વે-વો-કા-કી.	૧૯	મૂલ.	ચે-ચો-ભા-ભી.
૬	આર્દ્રા.	કુ-ખ-ઙ-છ.	૨૦	પૂ-ષા,	ભુ-ધ-ધા-દા.
૭	પુનર્વસુ.	કે-કો-હા-હી.	૨૧	ઉ-ષા,	બે-ભો-બ-ભ.
૮	પુષ્ય.	ઈ-હે-હો-ડા.	૨૨	અભિજીત.	જૂ-જે-જો-ખા.
૯	આશ્વેષા.	ડી-ડુ-ડે-ડો.	૨૩	શ્રવણ.	ખી-ખુ-ખે-ખો.
૧૦	મઘા.	મા-મી-મૂ-મે.	૨૪	ધનિષ્ઠા.	ગા-ગી-ગુ-ગે.
૧૧	પૂ-ર્ણા.	મો-ટા-ટી-ટુ.	૨૫	શતભિષા.	ગો-ગા-સી-સુ.
૧૨	ઉ-ર્ણા.	ટે-ટો-પા-પી.	૨૬	પૂ-ર્ણા;	સે-સો-દા-દી.
૧૩	હસ્તા.	પૂ-પ-પુ-પ્.	૨૭	ઉ-ર્ણા,	દુ-ઝ-ઝા-થા.
૧૪	ચિત્રા.	પે-પો-રા-રી.	૨૮	રેવતી.	દે-દો-ચ-ચી.

સચ્છીભૂષિતગુર્જરેષુ રુચિરે સ્વેદારુચ્યભાગેભસન-
 નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રારુચ્યે પુરે વાસિના ।
 શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાં માર્તઁદબોધોજ્વલાં
 સટ્ટીકા મગમાન્નિદં પ્રકરણં વૈવાહિકં મંગલમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરુષો—અને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા—ગુજરાત—દેશના અંત-
 ગંત, ખેડા જિલ્લામાં આવેલા—નાના પ્રકારના—સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા—
 કપટવજ્ર નામના શહેરમાં રહેનાર—સાક્ષરશ્રી “સોમેશ્વર” નેપીએ રચેલી
 “મુદ્દત્તમાત્મક” નો ઓધ થવામાં—ઉપયોગી—એવી, આ ટીકામાં માંગસિક
 “વિવાહ” નામનું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ इति विवाहप्रकरणम् ॥

॥ अथ अग्न्याधानम् ॥ ७ ॥

अग्न्याधानमवादिदारसमये दायाद्यकाले परै-

द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपुष्यमृगपौष्णे व्यब्जलगांशयोः ।

जीवेन्द्रर्ककुजैः सुतर्दिगुरुकेंद्रस्थै रनस्तगतैः

स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः परै रुपचयै वित्ताद्यशुद्धौ बुधैः ॥ १ ॥

अन्वय—दारसमये अग्न्याधानम् बुधैः अवादि परैः दाया-
द्यकाले (अवादि) द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपुष्यमृगपौष्णैः व्यब्जलगांशयोः
जीवेन्द्रर्ककुजैः सुतर्दिगुरुकेंद्रस्थैः अनस्तम् गतैः स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः परैः
उपचयैः वित्ताद्यशुद्धौ (अग्न्याधानम् पोक्तम्,) ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—दारसमये लग्नसमयમાં, અગ્ન્યાધાનમ્ અગ્નિનું આધાન કરવાને, બુધેઃ વિદ્વાનોએ, અવાદિ કહેલું છે, પરૈઃ ખીજ આચાર્યોએ, દાયા-
દ્યકાલે ધનની વેંચણ કરતી વખતે, (અવાદિ) કહેલું છે, દ્વીશાગ્નિધ્રુવશાક-
પુષ્યમૃગપૌષ્ણેઃ વિશાખા, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષિકા, જ્યેષ્ઠા, પુષ્ય, મૃગશીર્ષ, રેવતી
એ નક્ષત્રોવડે વ્યબ્જલગ્નાંશયોઃ જલચર રાશિ, અને ચન્દ્ર વિનાના લગ્ન, અને
નવમાંશમાં જીવેન્દ્રર્કકુજૈઃશુક્ર, મંદ, રવિ, મંગલ, એ વાર સુતર્દિગુરુકે-
ન્દ્રસ્થૈઃ ૫-ઉપચય-૮-અને કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલા, અનસ્તમ્ ગતૈઃ અસ્તને ન
પામેલા, સ્વોચ્ચેષ્ટર્ક્ષગતૈઃ પોતાની ઉચ્ચની કે મિત્રરાશિના હોય, પરૈઃ ખીજ
એ, ઉપચયૈઃ ઉપચયસ્થાનમાં હોય, વિત્તાદ્યશુદ્ધૌ ૧ હું ને, ૨ જીવં સ્થાન-
પાપચક્ર, રહિત હોય તો (અગ્ન્યાધાનમ્ પોક્તમ્) અગ્ન્યાધાન લેવુંકહેલું છે ૧

ભાવાર્થ—કૃત્તિકા, રાહિણી, મૃગશીર, પુષ્ય, ઉ-દા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, ઉ-મા, ઉ-શા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં લગ્નવખતે અથવા આશ્વિના ભાગ વહેંચતી વખતે અગ્ન્યાધાન કરવું, કર્ક, મકર, અને મીનલગ્ન, એટલે જલચર રાશિ શિવાયતું લગ્ન, અને નવમાંશ લેવો, અને જલચર રાશિનો ચંદ્રમા પશુ, મુદ્દર્તલગ્નમાં કે નવમાંશમાં લેવો નહિ, સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગલ, અને ગુરુ, ઉદયના હોય ત્યારે, અથવા પોતાની રાશિના ઉચ્ચના, કે મિત્રરાશિના થઇ, ૫-૩-૬-૧૧-૯-૧-૪-૭-૧૦-એ સ્થાનોમાં હોય તો સારા બાણવા, બાકીના ઘડો-૩-૬-૧૦-કે-૧૧- મે હોય તો સારા બાણવા. તેમજ પહેલા ને બીજા ભાવમાં, પાપગ્રહ ન હોય તો, અગ્ન્યાધાન શ્રેષ્ઠ બાણવું,

॥ વાનપ્રસ્થતું મુદ્દર્ત. ॥

જ્યો-ર્વિં-વિહિતેષુ મહામસ્રવતેષુ પ્રવિહાયામરસુપ્તિકાલમાસ્ત્યં ।

કવિમાર્ય મથૌષધીશસારે ડપરસંસ્કારવિધિં ચ સર્વકાલે (૧)

લઘુધીરમધૂર્જટીદુર્ભાત્યશ્રુતિયુગમામરસૂદુભિસ્ત્વરણ્યં ।

પ્રતિપૌત્રમુલ્લં વિભોક્ત્ય ધીરાઃ સદહોભિઃ શરણાત્સમાશ્રયેયુઃ (૨)

અર્થ—એટો યજ્ઞ કરીને, ચાતુર્માસ વ્રત કરીને, ગુરુ-શુક્રના અસ્તનો-અને ગૃહસ્થાશ્રમ-સંબંધી ક્રિયાનો ત્યાગ કરીને, ચંદ્રબલ હોય ત્યારે, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રેવતી, લઘુ, તથા ધીરસંજક નક્ષત્રો, અને શુભ દિવસોમાં, વિદ્વાન પુરુષોએ, પોતાના પુત્રનું મુખ બોધને વન પ્રત્યેજનું, (૧-૨)

॥ સન્યસ્ત દીક્ષાનું મુઠ ॥

સંન્યાસઃ શ્રુતિયુગલક્ષ્યે શિર્ષર્ધૈરં ચ હરશ્ચિરસીંદ્રાં જિતર્હે ।

નીરિક્તે સ્થિરસદનેડપર્વગસિઘ્યૈ સોમેડ્યજ્ઞસ્વરકરેષુ ચોચરાસુ (૩)

પતન્નેશ્વદિતિયુતેષ્વર્ગયેષુ જ્ઞાણચે નરમવનોદયે સમૂષે ।

સદ્વીક્ષામુદિતદિનેષુ સાધુમર્ત્યઃ સન્માસ્યાતુરપુરુષોડ્નુ સર્વકાલે (૪)

અર્થ—રવિ, સોમ, બુધ, ગુરુ, એ વાર, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુષ્ય, ઉ-દા, હસ્તા, ઉ-ષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ઉ-ભા, એ નક્ષત્રો, અને કુંભ, શિવાયની સ્થિર રાશિના ઉદયમાં, સન્યસ્તદીક્ષા લેવી શુભ છે,

॥ કોઈ પણ દીક્ષા ધારણ કરવાનું મુઠ ॥

ઉપર કહેલા નક્ષત્રોમાં પુનર્વસુ, ઉર્મેરી, અને આર્દ્રા શિવાયના નક્ષત્રો, પુષ્ય રાશિનો ઉદય હોય, શુભગ્રહનો યોગ હોય, ઉપર કહેલા વારો, અને શુભ માસોમાં, દીક્ષા ધારણ કરવી, કદાચ જલદીથી ધારણ કરવી હોય તો હમ્મેશના માટે શુભ જાણવું, (૩-૪)

॥ કથાવાતાં સાંભળવાનું મુઠ ॥

રિક્તા વિમુક્તાસુ તિથિષ્વસૃગ્યમૈ વારૈઃ પુરાણોત્થકથાશ્રુતિઃ શ્રિયૈ ।
મૃદુસ્થિરસિપ્રચલત્રિપૂર્વિકા કીર્ણેષુ સત્કેંદ્રચરોદયે ભવેત્ (૧)

અર્થ—રિક્તા શિવાયની, તિથિઓ, મંગલ ને શનિ શિવાયના વારો, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, પૂ-દા, ઉ-દા, હસ્તા, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, પૂ-ષા, ઉ-ષા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, પૂ-ભા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો, શુભગ્રહોથી યુક્તકેંદ્રસ્થાન હોય, અને ચર-સશિનું ભગ્ન હોય ત્યારે વેદ, પુરાણ, વિગેરેની કથા સાંભળવી શ્રેષ્ઠ છે, (૫)

॥ इति अग्न्याधानप्रकरणम् ॥

॥ अथ गृहप्रकरणम् ॥ ८ ॥

नामर्क्षाद्विसुतांकदिग्भवगतो ग्रामः शुभोन्योन्यथा
 तत्कोणेत्यशुवां शुभं निवसतां दोषाः परेषामलम् ।
 कन्याकर्किधनुस्तुला क्रियघटाः कौर्प्यदजौ याम्यतो
 मध्ये न्येन्यवसंत्यर्थेद्रककुभो वर्गाः स्यु रोजस्विनः ॥१॥

अन्वय—नामर्क्षात् द्विसुतांकदिग्भवगतः ग्रामः शुभः अ-
 न्यथा तत्कोणे निवसतां अंत्यशुवाम् शुभम् परेषाम् अलम् दोषाः
 याम्यतः कन्याकर्किधनुस्तुलाक्रियघटाः कौर्प्यदजौ न्यवसन्ति
 अन्ये मध्ये (न्यवसन्ति) अथ इन्द्रककुभः वर्गाः ओजस्विनः
 (सन्ति) ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—नामर्क्षात् नामरक्षिणी, द्विसुतांकदिग्भवगतः २-५-८-
 १०-११-में रहेलो, ग्रामः गाँव, शुभः शुभ છે, અન્યઃ તેથી ખીજે, અન્યથા
 અશુભ છે, તત્કોણે તેના ખુણામાં, નિવસતામ્ રહેતા, અન્યશુભામ્ અંત્ય-
 નતિને, શુભમ્ શુભ છે, પરેષામ્ ખીજાઓને, અલમ્ ધણા, દોષાઃ દોષો છે,
 યામ્યતઃ દક્ષિણદિશાથી, કન્યા કન્યા, કર્કિ કર્ક, ધનુઃ ધન, તુલા તુલા,
 ક્રિય મેષ, ઘટાઃ કુંભ, કૌર્પ્યદજૌ વૃશ્ચિક-ને મીન. એ રાશિઓવાળા ન્યવ-
 સન્તિ રહે છે, અન્યે ખીજા મધ્યે મધ્યમાં (ન્યવસન્તિ) રહે છે, અથ ત્યાર-
 પછી, ઇન્દ્રકકુભઃ પૂર્વદિશાથી અનુક્રમે, વર્ગાઃ અકારાદિ ૮ વર્ગો, ઓજસ્વિનઃ
 બલવાન (સન્તિ છે.) ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જે પ્રમાણે માણસોના નામની રાશિ આવે
 છે, તેજ પ્રમાણે ગામના પ્રથમ અક્ષર ઉપરથી ગામની
 રાશિ જાણવી, પોતાની રાશિથી ગામની રાશિ સુધી
 ગણતાં-૨-૫-૬-૧૦-ને-૧૧ જે માગતું હોય, તો તે

ગામનું લેણું, પોતાને સાડ જાણવું, એનાથી જુદું માગતું હોય તો સાડ નહિ, ^૧દરેક ગામના ખુણાઓના વિભાગમાં રનીય જાતિએ ^૩ વસવું, તો તેને કાયદાકારક છે, પણ જે બ્રાહ્મણાદિ ઉચ્ચ વર્ણ રહે તો, તેને

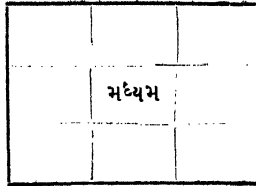
૧—ધારો કે ગામનું નામ વડોદરા છે, અને તેનો પહેલો અક્ષર-વ હોવાથી તેની વૃષભરાશિ થય, અને ગામમાં રહેનાર માણસનું નામ અંબાલાલ છે, તો તેનો પહેલો અક્ષર અ એ અની રાશિ મેષ થાયછે, એટલે પોતાની રાશિ મેષથી, ગામની રાશિ વૃષભસુધી ગણતાં-એ થાય છે, મારે અંબાલાલ નામના મનુષ્યને વડોદરા ગામમાં લેણું સાડ જાણવું, એવીજ રીતે ધીરજલાલ નામવાળાના પહેલા ધ અક્ષર ઉપરથી-ધનરાશિ થાય છે, અને ધનરાશિથી વડોદરાની વૃભરાશિ સુધી ગણતાં ધીરજલાલનું માગતું ગામ પાસે-૬ આવે છે, તેથી ધીરજલાલને વડોદરામાં સાડ લેણું સમજવું નહિ, એ પ્રમાણે દરેક નામના પ્રથમ અક્ષરની રાશિથી કોઈ પણ ગામના પ્રથમ અક્ષરની રાશિ સુધી ગણતાં, ૨,૫,૮,૧૦, ને ૧૧ આવે તો સાડ સમજવું, અને ૧,૩,૪,૬,૭,૮, ને ૧૨ માગતું આવે તો તે ગામ પ્રત્યે સાડ લેણું સજમવું નહિ,

૨— ઇશાન

પૂર્વ,

અગ્નિ

ઉત્તર

દક્ષિણ

વાયવ્ય

પશ્ચિમ

નૈરત્ય

૩—આગલ બતાવેલા કોષ્ટકમાં અગ્નિ, નૈરત્ય, વાયવ્ય, અને ઇશાન, એ ચાર ખુણાઓમાં નીચ જાતિયે રહેવું, અને નીચ જાતિઓના નામ આ પ્રમાણે જાણવા,

જ્યોતિર્નિવન્ધે-રજકશ્ચર્મકશ્ચૈવ નટો બુરુહ એવ ચ ।

કૈવર્તમેદમિહ્યાશ્ચ સમૈતે અંત્યજાઃ સ્મૃતાઃ (૧)

અર્થ—ઘોળી, ચમાર, નટ, મદારી, કસાઈ, મચ્છીમાર, ને બિલ આ સાત નીચ (અંત્ય) જાતિ કહેવાય છે, (૧)

નુકશાન કરતા છે, આખા ગામની જમીનના નવભાગ^૧ કરવા, પછી, ૬,૪,૬,૭,૧,૧૧,૮, ને ૧૨-એ રાશિઓને, દક્ષિણ દિશાથી સંવ્ય-
માર્ગે અનુક્રમે આવતી દિશાઓ તે તે રાશિને શુભ જાણવી, તેમજ તે આઠ ભાગ શિવાયના નવમા ભાગમાં એટલે ગામના મધ્યમાં ૨,૩,૫, ને ૧૦ રાશિએ રહેવું, તેમજ પૂર્વદિશાથી^૨ અનુક્રમે-અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય, શ, એ વર્ગાદિકના અક્ષરવાળાઓ રહેવું, અને તે તે અકારાદિ વર્ગો તે તે દિશાઓમાં બલવાન જાણવા,

॥ સ્વતંત્ર ઘરનો મહિમા ॥

મવિક્ષ્યપુરાણે-ગૃહસ્થસ્ય ક્રિયાઃ સર્વા ન સિદ્ધ્યંતિ ગૃહં વિના ।

યતસ્તસ્માદ્ગૃહારંભપ્રવેશસમયૌ બ્રુવે (૨)

૧-॥ કંઈ દિશામાં કંઈ રાશિવાલા માણસે ઘર કરવું તેનું કોષ્ટક ॥

ધશાન.

પૂર્વ.

અગ્નિ.

ઉત્તર.

કુંભ.	વૃશ્ચિક.	મીન.
મેષ.	મધ્યમાં વૃ. મિ. સિં. મ.	કન્યા.
તુલા.	ધન.	કર્ક.

દક્ષિણ.

વાયવ્ય.

પશ્ચિમ.

નૈરત્ય.

૨-॥ કયા વર્ગવાળા મનુષ્યને કંઈ દિશામાં ઘર કરવું, તેનું કોષ્ટક ॥

ધશાન.

પૂર્વ.

અગ્નિ.

ઉત્તર.

શ-પ-સ-હ. મેષ.	અકારાદિ. ૧૬ અક્ષર-ગરૂડ.	ક-ખ-ગ-ઘ-ઙ માર્ગાર.
ચ-ર-લ-વ. મૃગ.		ચ-છ-જ-ઝ-ઞ સિંહ.
પ-ફ-બ-ભ-મ. મૂષક.	ત-થ-દ-ધ-ન. સર્પ.	ટ-ઠ-ડ-ઢ-ણ શાન.

દક્ષિણ.

વાયવ્ય.

પશ્ચિમ.

નૈરત્ય.

અર્થ—ગૃહસ્થાશ્રમની દરેક ક્રિયાઓ, પોતાના ધર શિવાય, સિદ્ધ થતી નથી, માટે, ધર બનાવવાનું, અને પ્રવેશનું મુહૂર્ત કહું છું, (૨)

મુ-ગ૦—પરગેહે કૃતાઃ સર્વાઃ શ્રૌતસ્માર્તક્રિયાઃ શુભાઃ ।

નિષ્ફલાઃ સ્યુ ર્યતસ્તાસાં ભૂમીશઃ ફલમશ્રુતે (૩)

અર્થ—પારકાના ધરમાં કરેલી શ્રૌતસ્માર્ત-સંબંધી દરેક ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે, અને તેનું ફલ તે ધરનો માલેક ભોગવે છે, (૩)

॥ ધરના ત્રણ પ્રકાર ॥

હ્યો વિં.-નિકેતનં સ્યાત્રિવિધં હિ મૃષ્મયં હર્મ્યં સદા પર્ણકુટં બુધૈઃ સ્મૃતં ।
एकोनय स्तत्करणस्य चोच्यते तथापि तत्प्रोक्त विशेषतन्मयः (૪)

અર્થ—વિદ્વાનોએ ત્રણ પ્રકારનાં ધર કહ્યાં છે, ૧-માટીનું, ૨-છંટાથી કે પથ્થરની ઉંચા પ્રકારનું ચણેલું, અને ૩-પાંદડાં ધાસ વિગેરેથી બનાવેલું, એ ત્રણ પ્રકાર ધરોમાં પરસ્પર ભિન્નતા છે, (૪)

॥ કેવા જોષી પાસેથી મુહૂર્ત લેવું ॥

गणकं बहुशास्त्रभेददक्षं कृतहस्तं सद्यक्षमं सुशीलं ।

परिपृच्छय समारभेदगारं गतलोभं प्रतिघाभिमातमुक्तम् ॥ ૫ ॥

અર્થ—અનેક શાસ્ત્રમાં કુશલ, વિદ્વાન, દયા ને ક્ષમાથી યુક્ત, શુદ્ધ આચારયુક્ત, લોભરહિત, ક્રોધ, અને અહંકાર વિનાના, એવા જોષીને પુછીને પછી વિદ્વાન પુરૂષે, ધર બનાવવાનો આરંભ કરવો (૫)

अष्टावप्रमुखाः स्वपंचमपरा द्विघ्नः स्ववर्गोऽन्ययुक्

तष्टः काकिणिका गजै मिथ इमा यस्याधिकाः सोऽर्थदः ।

श्वेतारक्तक पीतकृष्णवसुधाः स्वादुः कटुस्तित्तकाः

काषायाघृतशोणितान्न मदिरागंधाः शुभा विप्रतः ॥ ૨ ॥

અન્વય—અપ્રમુખાઃ અષ્ટૌ (વર્ગાઃ) સ્વપંચમપરાઃ સ્વવર્ગઃ દ્વિઘ્નઃ મિથઃ અન્યયુક્ ગજૈઃ તષ્ટઃ કાકિણિકાઃ યસ્ય ઇમાઃ અધિકાઃ સઃ અર્થદઃ વિપ્રતઃ શ્વેતારક્તક પીતકૃષ્ણવસુધાઃ સ્વાદુઃ કટુઃ તિત્તકાઃ કાષાયાઃ ઘૃતશોણિતાન્નમદિરાગંધાઃ શુભાઃ ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—અપ્રમુખા: અપ્રમુખ એવા, અઘૌ (વર્ગા:) આઠ વર્ગ સ્વપ્રપંચમપરા: પોતાથી પાંચમા વર્ગના શત્રુઓ છે, સ્વવર્ગ: પોતાનો વર્ગ, દ્વિજ્ઞ: જેથી ગુણી, મિત્ર: પરસ્પર, અન્યયુક્ત એકબીજાનો વર્ગ યુક્ત કરવો, ગર્જૈ: આઠ વડે તટ્ટ: ભાગ લેવો, કાકિણિકા: શેષ રહે તે કાકિણીઓ થાય, યસ્ય જેની, હમા: એ, અધિકા: અધિક હોય, સ: તે, અર્થદ: અર્થ આપનાર છે, વિપ્રત: બ્રાહ્મણથી અનુકંમે, શ્વેતારક્તકપીત કુળવસુધા ધોળી, લાલ, પીળી, ને કાળી પૃથ્વી, સ્વાદુ, મીઠી, કટુ: તીખી, તિક્તકા: કડવી, કાષાયા: તુરી, છૂતશેણિતાન્નમદિરાગંધા: ધી, લોહી, અનાન્ન ને દારૂના ગંધવાળી છુમા: શુભ છે ॥ ૨ ॥

૨ ભાવાર્થ—પોતાના વર્ગથી ગણતાં આવતો પાંચમો^૧ વર્ગ પોતાને શત્રુ જાણવો. અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય, શ, એ અક્ષરોમાં અ એ પહેલો, અને શ-એ છેલ્લો વર્ગ-જાણવો, પોતાના વર્ગની સંખ્યાને યમણી કરવી, અને તે ગામના વર્ગની સંખ્યામાં ઉમેરવી, તેજ પ્રમાણે ગામના વર્ગની સંખ્યા યમણી કરી પોતાના વર્ગની સંખ્યામાં ઉમેરવી, તે બંને સંખ્યાને જુદે જુદે આઠે ભાગતાં, જે જે શેષ વધે, તે તે કાકિણીકા જાણવી; હવે પોતાની ને ગામની કાકિણીકામાં જેની વધારે હોય, તે ઓછી કાકિણીકા વાળાને સુખ આપનાર જાણવું, એમાં ગામની વધારે હોય તો ગામમાં વસનારને સુખ આપે છે પણ પોતાની વધારે અને ગામની થોડી હોય તો તે

૧—જે માણસના નામનો પ્રથમ અક્ષર જે હોય, તે અક્ષર જે ક્રાંતિમાં હોય, તે વર્ગ જાણવો, પોતાના વર્ગથી પાંચમો વર્ગ શત્રુ જાણવો, જેમ કે અ વર્ગથી, પાંચમો વર્ગ ગણતાં, ત વર્ગ તે અ વર્ગનો શત્રુ જાણવો, તેમ ત વર્ગથી ગણતાં, પાંચમો વર્ગ અ તે ત વર્ગનો શત્રુ જાણવો, એટલે અ વર્ગનો શત્રુ જેમ ત વર્ગ થાય, તેમ ત વર્ગનો શત્રુ અ વર્ગ થાય છે, એમ ચ વર્ગનો શત્રુ ચ વર્ગથી ગણતાં, પાંચમો ય વર્ગ થાય છે, તેમ ય વર્ગથી ગણતાં, પાંચમો ર વર્ગ આવે છે, જેથી ચ વર્ગનો ય વર્ગ શત્રુ અને ય વર્ગનો, ચ વર્ગ શત્રુ જાણવો, તેવીજ રીતે, અને ત, ક, ને પ, ચ, ને ય, ટ ને શ, એ એક બીજાના પરસ્પર વર્ગશત્રુ જાણવા, જેથી અ વર્ગવાળો મનુષ્ય, ત વર્ગવાળી પશ્ચિમ દિશામાં, ત વર્ગવાળો મનુષ્ય, અ વર્ગવાળી પૂર્વદિશામાં, ધર બનાવે તે પોતાના શત્રુના વર્ગની દિશામાં ધર બનાવ્યું એમ જાણવું, માટે તે દિશા તે વર્ગને નુકશાનકારક જાણવી, એ પ્રમાણે દરેક દિશામાં દરેક વર્ગ માટે જાણવું,

ગામને શુભ, પણ પોતાને શુભ સમજવી નહિ, બ્રાહ્મણથી અનુક્રમે ચારે વર્ણને સફેદ, લાલ, પીળી, ને કાળી, તેમજ મીઠી, તીખી, કડવી, ને કષાએલી, તેમજ તે જમીન સુંઘતાં તેનો ગંધ, ઘી, લોહી, અન્ન, ને દારૂ જેવો હોય, એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણાદિ ચારે વર્ણને રંગ, સ્વાદ, ને સુંઘ, પોતપોતાને શુભ જાણવો,

ઉદાહરણ—પોતાના નામનો પ્રથમ અક્ષર અકારાદિ આઠ વર્ગમાંના કયા વર્ગમાંનો છે, અને તેજ પ્રમાણે ગામના નામનો પ્રથમ અક્ષર કયા વર્ગમાંનો છે, તે જોવું જેમ કે ધીરજલાલનો પ્રથમ અક્ષર, ધ તે ત વર્ગનો છે, એટલે ધીરજલાલ નામવાલાનો ત વર્ગ થયો, અને ગામનું નામ મુંબઈનો પ્રથમ અક્ષર, મ તે પ વર્ગનો અક્ષર છે, જેથી મુંબઈનો પ વર્ગ થયો, અ વર્ગ એ પહેલો વર્ગ છે, અને ત્યાંથી અનુક્રમે જ વર્ગ આઠમો છેલ્લો છે, હવે ધીરજ. લાલનો વર્ગ ત ની સંખ્યા પાંચ છે, તેને બમણા કરવાથી ૧૦ થાય અને ગામ મુંબઈનો પ વર્ગની સંખ્યા ૬ છે, તે નામના વર્ગની બમણી કરેલી સંખ્યામાં ૬ ઉમેરતાં ૧૬ થયા, હવે તેજ પ્રમાણે ગામના વર્ગની સંખ્યા ૬ ને બમણી કરતાં ૧૨ થયા, અને તેમાં નામના વર્ગની સંખ્યા ૫ ઉમેરતાં ૧૭ થાય છે, એ બંને સંખ્યાઓને જુદેજુદી આઠે ભાગવી. પહેલી સંખ્યા ૧૬ ને આઠે ભાગતાં શેષ ૦ બચે છે અને બીજી સંખ્યા ૧૭ ને આઠે ભાગતાં શેષ ૧ બચે છે, એ આવેલી સંખ્યાને કાકિણીકા કહે છે, નામની કાકિણીકા શૂન્ય ઓછી છે, અને ગામની કાકિણીકા એક હોવાથી નામ કરતાં ગામની ૧ વધારે છે જેથી ગામની કાકિણીકા વધારે હોવાથી ધીરજલાલ નામના માણસને મુંબઈ કે મ અક્ષરવાળું કોઈ પણ ગામ, સુખ આપનારૂં જાણવું, એટલે હમ્મેશાં ગામની કાકિણીકા વધારે હોય અને નામની કાકિણીકા ઓછી હોય તો તે ગામમાં થોડી કાકિણીકાવાળા મનુષ્યને સુખ આપે તેમ જાણવું, પણ ગામની ઓછી અને નામની વધારે હોય ત્યારે તેવા નામના પ્રથમ અક્ષરવાળા મનુષ્યોને તે ગામ નુકસાન કરતા જાણવું,

॥ આઠાણાદિ વર્ણને કેવી રંગ, સ્વાદ, ને ગંધવાળી જમીન
સારી તેનું કોષ્ટક ॥

વર્ણ.	આઠાણ.	ક્ષત્રિય.	વૈશ્ય.	શુદ્ર.
રંગ.	સફેદ.	લાલ.	પીળી.	કાળી.
સ્વાદ.	મીઠી.	તીખી.	કડવી.	કષાયેલી.
ગંધ.	ધી.	લોહી.	અત્ર.	દાડ.

॥ વર્ગનું કોષ્ટક ॥

વર્ગ.	વર્ગનાં ઉપનામ.	અક્ષર.
ગરુડ માર્જીર. સિંહ. શ્વાન. સર્પ. મૂષક. મૃગ. મેષ.	ગરુડ. ખિલાડી. વાધ. કુતર. સાપ. ઉંદર. હરિણ. મેદુકે બકર.	અ-ઇ-ઝિ-એ, ક-ખ-ગ-ઘ-ઙ, ચ-છ-જ-ઝ-ઞ, ટ-ઠ-ડ-ઢ-ણ, ત-થ-દ-ધ-ન, પ-ફ-બ-ભ-મ, ય-ર-લ-વ, શ-ષ-સ-હ,

॥ સૂતી જમીન બાબત ॥

સુ-પ્ર૦—પ્રચોતનાત્ પંચનર્ગાંકસૂર્યનવેદુષદ્વિવિંશમિતાનિ ખાનિ ।

શેતે મહી નૈવ ગૃહં વિદધ્યા ચ્ચાગવાપીસ્વનનં ન શસ્તમ્ (૬)

અર્થ—સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી દીવસના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૫, ૭, ૯, ૧૨, ૧૮, ૨૬, એ નક્ષત્રોમાં, પૃથ્વી સૂષ્ણ રહે છે, માટે તે નક્ષત્રોમાં, ધર બનાવવાનો આરંભ કરવો નહિ, અને તળાવ, વાવ, કુવો, વિગેરે પ્રથમ ખોદવું પણ નહિ, (૬)

બીજી પ્રકાર.

વાળા: સત્યશિવા નવાતિથિનસ્વાદ્યાવિંશત્રિવિંશકા: ।

અષ્ટાવિંશતિ વાસરે ચ શયને સંક્રાંતિઘસ્રં ત્યજેત્ (૭)

અર્થ—સૂર્યની ક્રાંતિ પાંચ સંક્રાંતિથી ૫, ૭, ૯, ૧૧, ૧૫, ૨૦, ૨૨, ૨૩, ૨૮, એ દિવસો (અંશો)માં પૃથ્વી સ્પર્શિ રહે છે, માટે તે દિવસોનો ત્યાગ કરવો; (૭)

સૌમ્યાદિ પુલ્લભૂતલે વિરચયે દ્વિપ્રાદિકોઽયોસ્વિલે

નાન્યેષાં નિયમોથ યત્ર નિશ્ચિલા: કુર્યુઃ ગૃહં હૃત્સ્થિરમ્ ।

સઘ્નપ્રશ્નકૃતો મુસ્વાત્પ્રથમનો વર્ગાદિવર્ણોદ્ગમ—

શ્વેત્તદ્વિગતમાદિશેતુહપયૈ: શલ્યં સુધી મધ્યત: ॥ ૩ ॥

અન્વય—વિપ્રાદિક: સૌમ્યાદિપુલ્લભૂતલે ગૃહમ્ વિરચયેત્ અઘ્ય: અશ્વિલે વિરચયેત્ અન્યેષામ્ નિયમ: ન અથ યત્ર હૃત્ સ્થિરમ્ (તત્ર) નિશ્ચિલા: (ગૃહમ્) કુર્યુ: સઘ્નપ્રશ્નકૃત: મુસ્વાત્ પ્રથમત: વર્ગાદિવર્ણોદ્ગમ: ચેત્ તદ્વિગતમ્ શલ્યમ્ સુધી: આદિશેત્ હપયૈ: તુ મધ્યત: (શલ્યં આદિશેત્) ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—વિપ્રાદિક: આહણુ વિગેરેએ, સૌમ્યાદિપુલ્લભૂતલે ઉત્તર દિશાના પ્રવાહની પૃથ્વીમાં, ગૃહમ્ ધર, વિરચયેત્ કરવું, અઘ્ય: આહણુ, અશ્વિલે દરેક જગ્યાએ (વિરચયેત્) કરવું, અન્યેષામ્ બીજા વર્ણોને અર્થ એ નિયમ: ન નિયમ નથી, અથ હવે, યત્ર જ્યાં, હૃત રહ્ય, સ્થિરમ્ સ્થિર થાય, (તત્ર) ત્યાં, નિશ્ચિલા: બધાએ (ગૃહમ્) ધર, કુર્યુ: કરવું, સઘ્નપ્રશ્નકૃત: ધરસંબંધી પ્રશ્ન કરનારના, મુસ્વાત્ મુખથી, પ્રથમત: પહેલાં, વર્ગાદિવર્ણોદ્ગમ: જે વર્ગના આદિ અક્ષરનો ઉચ્ચાર થાય, તદ્વિગતમ્ તે દિશામાં રહેલું, શલ્યમ્ હાડકું, સુધી: વિકાસે આદિશેત્ કહેવું, હપયૈ. હ, પ, ય, એ અક્ષરો નીકલે તુ તો, મધ્યત: મધ્યમાં, (શલ્યં આદિશેત્) કહેવું. ॥ ૩ ॥

૩ ભાવાર્થ—આહણુદિ ચારે વર્ણો ૧અનુક્રમે ઉત્તર, પૂર્વ ૬-

૧—(આહણુદિ વર્ણોએ કઈ દિશામાં રહેજ નીચાણુવાળી જમીન રાખવી, તેનું કોણક)

વર્ણ.	આહણુ.	ક્ષત્રિય.	વૈશ્ય.	શૂદ્ર
નીચાણુ રાખવાની દિશા.	ઉત્તર.	પૂર્વ.	દક્ષિણ.	પશ્ચિમ.

ક્ષિણ, ને પશ્ચિમ, એ બાબુની સહેજ ઢળતી જમીન ઉપર ઘર કરવું શુભ છે,

॥ શલ્યજ્ઞાનબાબતર ॥

ઘર કરાવનાર માણસ જ્યારે જોષીને મુદૂર્ત પુછે, તે વખતે ઘરઘણીના મુખમાંથી પહેલો અક્ષર જે બોલાય, તે અક્ષર જે અકારાદિ આઠે વર્ગોમાંના દરેક વર્ગનો પહેલો અક્ષર, એટલે અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય, શ, એ આઠ અક્ષરોમાંનો કોઈ પણ અક્ષર હોય તો, તેના ઘરમાં તે અક્ષરની બતાવેલી દિશામાં, ક'ઈ પણ શલ્યપદાર્થ હોવો જોઈએ, તેમજ હ, પ, ય, એ અક્ષરો પ્રથમ બોલવામાં આવ્યા હોય તો ઘરના મધ્યભાગમાં શલ્ય છે એમ જાણવું,

જેમ કે છગનલાલ જોષી મારે ઘર ચાલો, તો તે માણસના ઘરમાં કોઈ પણ જગ્યાએ શલ્ય નથી, એમ જાણવું, ક્રૂત અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય, શ, એ આઠ અક્ષરોમાંનો કોઈ પણ અક્ષરનો ઉચ્ચાર પ્રથમ થયો હોય તો તે અક્ષરના કોણકમાં બતાવેલી દિશામાં શલ્ય છે એમ જાણવું, બાકીના અક્ષરોના પ્રથમ ઉચ્ચારથી શલ્ય નથી, તેમ જાણવું, તેવીજ રીતે હ, પ, અને ય-એ ત્રણે અક્ષરોમાંનો ગમે તે કોઈ પણ અક્ષર પ્રથમ ઉચ્ચાર કર્યો હોય તો જમીનના કરેલા નવ ભાગ-માંથી મધ્યભાગમાં શલ્ય છે, તેમ જાણવું, તેમજ પ અક્ષરના ઉચ્ચારથી મધ્યમાં અને વાયવ્ય ખુણામાં, એમ બે ઠેકાણે શલ્ય છે, એમ

૨—

(શલ્યજાણવા માટે કોષ્ટક)

પ્રશ્ન.

પૂર્વ.

અગ્નિ.

ઉત્તર.

દક્ષિણ.

શ.	અ	ક
ય.	હ-પ-ચ.	ચ
પ.	ત	ટ

વાયવ્ય.

પશ્ચિમ.

નૈઋત્ય.

જાણવું, કેમ જે પ અક્ષર પ વર્ગનો આઠ અક્ષર હોવાથી અને તે પ વર્ગ છઠ્ઠો હોવાથી તેની દિશા વાયવ્ય ખુણો છે, માટે પ અક્ષરના ઉચ્ચારથી હ્રસ્વેશાં વાયવ્ય ખુણામાં, અને મધ્યભાગ એમ બે ઠેકાણે શલ્ય છે એમ કહેવું,

॥ શલ્યજ્ઞાનનું ઉદાહરણ ॥

મુહૂર્ત પુછનાર ઘરધણી જોષી પાસે આવીને પ્રથમ એમ કહે કે અમારે ઘર બનાવવું છે, ક'ંઈ મુહૂર્ત પુછવું છે, ચાલુ મહિનામાં ઘરનું મુહૂર્ત પુછવું છે' પુછનારના એવા પ્રશ્નોના વાક્યોમાં પહેલા વાક્યનો પહેલો અક્ષર અ ળીજામાં પહેલો ક અને ત્રીજામાં પહેલો ચ એ પ્રમાણે ત્રણ અક્ષરો આવેલા છે, તેમાં પહેલામાં અ નો ઉચ્ચાર કરેલો છે. જેથી શલ્ય પૂર્વદિશામાં છે એમ જાણવું. કના ઉચ્ચારથી અગ્નિકોણમાં ચના ઉચ્ચારથી દક્ષિણદિશામાં શલ્ય છે એમ જાણવું, એજ પ્રમાણે ટ અક્ષરનો ઉચ્ચાર પહેલો કર્યો હોય તો નૈરૂત્યમાં ત અક્ષરથી પાશ્ચિમમાં પ અક્ષરથી વાયવ્યમાં ચ અક્ષરથી ઉત્તરમાં અને જ અક્ષરના પ્રથમ ઉચ્ચારથી ઘરના ઇશાન કોણમાં શલ્ય છે એમ જાણવું, તેવીજ રીતે ઘરના નવભાગમાં આઠ ભાગના આઠ અક્ષરોથી આઠ દિશાઓમાં શલ્ય જાણવું, પણ ઘરના નવ ભાગ કરવાથી બાકી રહેલા મધ્ય ભાગમાં પુછનાર ધણી જો હ અક્ષરનો પ્રથમ ઉચ્ચાર કરે તો શલ્ય જાણવું, ॥

॥ પ અને ચ માટે વિશેષ ખુલાસો ॥

પ્રથમ પ અક્ષરથી વાયવ્યમાં અને ચ થી ઉત્તરમાં શલ્ય રહે છે, એમ કહ્યું છે, પરંતુ પ અને ચ અક્ષરનો પ્રથમ ઉચ્ચાર કર્યો હોય તો મધ્યભાગમાં પણ શલ્ય રહે છે એટલે પ ના ઉચ્ચારથી વાયવ્ય અને મધ્યભાગ ચ ના ઉચ્ચારથી ઉત્તર અને મધ્યભાગમાં શલ્ય રહેલું છે એમ જાણી બંને ઠેકાણે ભૂમિનું શોધન કરવું, જ ના ઉચ્ચારથી તો ફક્ત મધ્યભાગમાંજ શોધન કરવું, ॥

જેમ અ અક્ષરથી પૂર્વદિશામાં શલ્ય કહ્યું છે, તે ફક્ત અ આ, વે, ઓ, ઐ, ં, અઃ એ અક્ષરો હોય ત્યારે શલ્ય જાણવું, તે શિવા-

યના અક્ષરો લેવા નહિ, તેવીજ રીતે ક ના ઉચ્ચારથી કા વિગેરે કની ખારાખડીના દરેક અક્ષરોનું ગ્રહણ થાય છે. પણ ક વર્ગનું એટલે ખ, ગ, ઘ, ઙ, એ અક્ષરો ગ્રહણ થતું નથી તેજ પ્રમાણે ચ અક્ષરના ઉચ્ચારણથી જા વિગેરેનું ગ્રહણ થાય પણ ચ વર્ગનું નહિ એવીજ રીતે ટ, ઠ, ના ઉચ્ચારથી પણ સમજી લેવું (અર્થાત્) તે અક્ષરોમાં તેઓની ખારાખડી લેઈ શકાય છે. પણ વર્ગના અક્ષરો લેવાતા નથી. ॥

વર્ગ—

અ આ ઇ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ ए ऐ ओ औ अं अः ।

ક ख ग घ ङ, च छ ज झ ञ, ट ठ ड ढ ण,

त थ द ध न, प फ ब भ म, य र ल व,

श ष स.

ખારાખડી.

क का कि की कु कू के कै को कौ कं कः ।

ज्योतिर्निबन्धे—श्लोकाः ।

સ્મૃત્વેષ્ટદેવતાંચર્ષવચનસ્યાધમક્ષરમ્ । ગૃહીત્વાતુતતઃ શલ્યા-
શલ્યં સમ્યગ્વિચાર્યતે ॥ અકચટતપયશા હપયાવર્ણાઃ પૂર્વાદિમ-
ધ્યાંતાઃ । શલ્યકરા ઇહ નાન્યે શલ્યગૃહેનિવસતાં નાશઃ ॥ પૃચ્છયા
યદિ અઃ પ્રાચ્યાં નરશલ્યં તદાભવેત્ । સાર્દ્દહસ્તપ્રમાણેન તચ્ચમાનુષ-
મૃત્યુકૃત્ આમેય્યાં દિશિકઃ પ્રશ્નેશ્વરશલ્યં કરદ્વયે । રાજદંડો ભવે-
ત્તત્ર ભયં નૈવનિવર્તતે ॥ યામ્યાયાં દિશિ ચઃ પ્રશ્ને કુર્યાદાકટિસં-
સ્થિતમ્ । નરશલ્યંગૃહે શસ્ય મરણં ચિરરોગતઃ ॥ નૈઋત્યાં દિશિટઃ
પ્રશ્ને સાર્દ્દહસ્તાદ્ધધઃ સ્થલે ॥ શુ નોસ્થિજાયતે તત્ર બાલાનાંજનયે
સ્મૃતિમ્ ॥ તઃ પ્રશ્નેપશ્ચિમાયાં તુ શિશ્નોઃ શલ્યં પ્રજાયતે । સાર્દ્દહસ્તે
ગૃહસ્વામી ન તિષ્ઠતિ સદાગૃહે ॥ વાયવ્યાં દિશિ પઃ પ્રશ્ને તુષાંગારાશ્ચ-
તુષ્કરે । કુર્વતિ મિત્રનાશં ચ દુઃસ્વપ્નદર્શનં તદા ॥ ઉદીચ્યાં દિશિ
યઃ પ્રશ્ને વિપશ્ચલ્યં કટેરધ, । તચ્છીઘં નિર્ધનત્વાય કુબેરસદશસ્ય

હિ ॥ ઈશાન્યાં દિશિશઃ પ્રશ્ને ગોશલ્યં સાર્દ્ધસ્તતઃ । તદ્ગોધનસ્ય નાશાય જાયતે મૃદમેધિનઃ ॥ હપ યા મધ્યમે કોષ્ઠે વશો ગાત્રે ભવે-
દધઃ । નૃકપાલમથો ભસ્મ લોહં તત્કુલનાશકૃત્ ॥ (૮-૯-૧૦-
૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮)

અર્થ—જેથીએ પ્રથમ પોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરીને પ્રશ્ન કરનારના પાક્યનો આધાક્ષર લેછ શલ્યનો બરોબર વિચાર કરવો, (૮)

અ-ક-ચ-ટ-ત-પ-ય-શ-હ પ ય-એ વર્ણો શલ્યદર્શક છે, અને શલ્ય-વાળા ધરમાં રહેનારાનો નાશ થાય છે, (૯)

પ્રશ્નમાં આદિઅક્ષર અ-બોલાયો હોય તો પૂર્વદિશામાં દોઢ હાથ નીચે નરશલ્ય (માણસનું હાડકું,) હોય છે, તેવા શલ્યવાળા ધરમાં રહેવાથી મનુ-ષ્યનું મરણ થાય છે, (૧૦)

ક બોલાયો હોય તો અગ્નિકોણમાં એ હાથ નીચે ખરશલ્ય (ગધેડાનું હાડકું,) હોય છે, તે રાખથી દંડ કરાવનાર અને બચને આપનાર હોય છે, (૧૧)

ચ થી દક્ષિણદિશામાં કમ્બર જેટલે નીચે નરશલ્ય (માણસનું હાડકું,) હોય છે, તે ધરધણીને લાંબા વખત સુધી રોગી કરી નાશ કરે છે, (૧૨)

પ્રશ્નમાં ટ નો ઉચ્ચાર થયો હોય તો નૈઋત્યકોણની જમીનમાં દોઢ હાથ નીચે કુતરાનું હાડકું હોય છે, તે બાલકોનો નાશ કરે છે, (૧૩)

પ્રશ્નમાં પ્રથમ ત્ત અક્ષર હોય તો પશ્ચિમદિશામાં દોઢ હાથ નીચે બાલકનું શલ્ય હોવાથી તે ધરમાં ધરધણી હમ્મેશાં રહી શકતો નથી, (૧૪)

પ્રશ્નમાં આદ્યક્ષર વ્ વાળો હોય તો વાયવ્યકોણમાં ચાર હાથ નીચે તુષાંગાર (ફેતરાં ને કોણસો) હોય છે, તેવા ધરમાં રહેવાથી મિત્રનો નાશ અને ખોટાં સ્વપ્ન આવે છે, (૧૫)

જે ય હોય તો ઉત્તરદિશામાં કમ્બર જેટલે નીચે બ્રાહ્મણનું હાડકું, હોય છે, તે કુમેર જેવા ધનાઢયને પણ નિર્ધન કરે છે, (૧૬)

પ્રશ્નમાં પ્રથમ જ્ઞ નો ઉચ્ચાર થયો હોય તો મુશાનકોણમાં દોઢ હાથ નીચે ગોશલ્ય (ગાયનું હાડકું,) હોય છે, તે ગાયો વિગેરે પશુઓનો નાશ કરે છે, (૧૭)

પ્રશ્નમાં આદ્યક્ષર હુ પે ચ આગ્યા હોય તો ધરના મધ્યભાગમાં છાતી જેટલે નીચે ત્રકપાલ (માણસના માથાની ઓપરી,) ભરમ, લોહું હોય છે, તેવા ધરમાં રહેવાથી કુલનો નાશ થાય છે, (૧૮)

૫, ને ય, અક્ષરથી મધ્યમાં કહ્યું તેમ તેના વર્ગની દીશામાં પણ જાણવું.

સૂચના—ધર બનાવનાર માણસ આવીને પુછે તે વખતે જોઈને તેના બોલવાનો પ્રથમ અક્ષર યાદ ન રહ્યો હોય તો તેને ધૃષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા કહી ફરીથી તમે શું પુછવા માગો છો એમ જોઈએ પ્રશ્ન કરવો અને તે પ્રશ્નનો જ્યારે ધરધણી ઉત્તર આપે તેના આદ્યઅક્ષરથી પણ શક્ય જાણવાનો પ્રથમની પેઠે નિર્ણય કરવો.

શ્વભ્રમ્ હસ્તમિતં સ્વને દિહજલં પૂર્ણ નિશાસ્યે ન્યસેત્

પ્રાતદૃષ્ટજલં સ્થલં સદજલં મધ્યં ત્વસત્સ્ફાટિતમ્ ।

જ્ઞાત્વૈધં નિસ્વનેદગૃહાધિકભુવં નત્વા જલાંતઃ સ્તરો

યાવદ્વા પુરુષસ્તતઃ કપિશિરસ્તુલ્યાશ્મભિઃ પૂરયેત્ ॥ ૪ ॥

અન્વય—હસ્તમિતમ્ શ્વભ્રમ્ સ્વનેત્ રૂઢ નિશાસ્યે પૂર્ણમ્ જલમ્ ન્યસેત્ પ્રાતઃ દૃષ્ટજલમ્ સ્થલમ્ સત્ અજલમ્ મધ્યમ્ સ્ફાટિતમ્ તુ અસત્ એવમ્ જ્ઞાત્વા નત્વા ગૃહાધિકભુવમ્ (નિસ્વનેત્) જલાન્તઃ (નિસ્વનેત્) યાવત્સ્તરઃ (નિસ્વનેત્) વા પુરુષઃ નિસ્વનેત્ તતઃ કપિશિરસ્તુલ્યાશ્મભિઃ પૂરયેત્ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—હસ્તમિતમ્ એક હાથ, શ્વભ્રમ્ ખાડાને, સ્વનેત્ ખોદવો, રૂઢ એ ખાડામાં, નિશાસ્યે સંધ્યાકાલે, પૂર્ણમ્ ભરપુર, જલમ્ જલ, ન્યસેત્ ભરવું, પ્રાતઃ સવારમાં, દૃષ્ટજલમ્ જલ દેખાય તો, સ્થલમ્ સ્થલ, સત્ શ્રેષ્ઠ છે, અજલમ્ જલ ન હોય તો, મધ્યમ્ મધ્યમ, સ્ફાટિતમ્ ફાટી ગયું હોય તો, અસત્ નેષ્ટ છે, એવમ્ એ પ્રમાણે, જ્ઞાત્વા જાણીને, નત્વા નખીને, ગૃહાધિકભુવમ્ ધરથી અધિક પૃથ્વીને, (નિસ્વનેત્ ખોદવી), જલાન્તઃ જલ આવે ત્યાં સુધી, (નિસ્વનેત્ ખોદવી), યાવત્ ત્યાંસુધી, સ્તરઃ તળીયું આવે, વા અથવા, પુરુષઃ પુરુષના પ્રમાણ જેટલું, નિસ્વનેત્ ખોદવું, તતઃ ત્યાર પછી, કપિશિરસ્તુલ્યાશ્મભિઃ વાંદરાના માથા જેવડા પથ્થરથી તે ખાડો, પૂરયેત્ પુરવો ॥ ૪ ॥

॥ જમીનની પરીક્ષા આખત ॥

૪ ભાવાર્થ—જે જમીનમાં ઘર કરવું છે, તે જમીનમાં પોતાની મરજી આવે ત્યાં લાંબો પહોળો, ને ઉંડો એક હાથનો ખાડો ખોદવો, અને તે ખાડામાં સાંજની સંધ્યાકાલે પાણી ભરવું, તે સવારમાં સૂર્યોદય થતાં ખાડો ભેતાં ભે તેમાં કંઈ પણ પાણી રહેલું દેખાય તો, જમીન ઘર બનાવવામાં શ્રેષ્ઠ છે, અને પાણી ન હોય તો, તે જમીન મધ્યમ બાણવી, અને પાણી જતું રહી, તે ખાડામાં ફાટો પડી હોય તો તે અશુભ સમજવી,

॥ પાથો ખોદવાની આખત ॥

ઉપર પ્રમાણે જમીનની પરીક્ષા કરીને, જમીનને નમસ્કાર કરી જેટલા વિસ્તારમાં ઘર કરવું હોય તેનાથી કંઈક વિશેષ જમીન ફરતી પાયાને માટે ખોદવી, જે પોતાની ઈચ્છા મજબુત ઘર કરવાની હોય તો જમીનની નીચે જ્યાં સુધી પાણી આવે ત્યાં સુધી ખોદવી, અથવા જમીનની ઉપલી માટીનો થર ગદલાય, એટલે ઉપરની માટીથી નીચેની બુદી માટી દેખાય ત્યાં સુધી અથવા ૧પુરૂષ જેટલી ઉંડી તે જમીન ખોદવી, અને તે ખોદાણુને વાંદરાના માથા જેવા પથ્થરથી જમીન સુધી પુરવી,

॥ હસ્તના પ્રમાણ આખત ॥

લીલાવતી—યવોદરૈ રંગુલમષ્ટસંઘૈર્હસ્તોઽગુલૈઃ षड્ગુણિતૈશ્વતુર્ભિઃ

હસ્તૈશ્વતુર્ભિર્ભવતીહ દંદઃ ક્રોશઃસહસ્રદ્વિતયેનતેષામ્ ૧૯

અર્થ—છોટરાં વિનાના આઠ યવનો એક આંગલ, ચોવીસ આંગલનો એક હાથર, ચાર હાથનો એક દંડ, અને તેવા બે હજાર દંડનો એક કોષ થાય છે(૧૯)

રાજવલ્લભઃ—હ્યેષ્ઠોષ્ઠાભિ રથોદરૈસ્તુ મુનિર્મિર્મધ્યસ્તુષ્ઠર્મિર્ભલ્લુઃ

માર્ગ્યચોક્ષમકેન સ્વેટકપુરં ક્રોશાદિકં યોજનમ્ ।

પ્રાસાદપ્રતિમે નૃપસ્ય ભવનં મધ્યેન હર્મ્યાદિકં

યાનં ષટ્ યવસંભવેન શયનં છત્રાસનાસ્નાદિકમ્ (૨૦)

૧—પુરૂષનું પ્રમાણ ૧૨૦—આંગલનું એટલે પાંચ હાથનું હોય છે,

૨—આ પ્રમાણે હાથનું માપ લેવાને કહ્યું છે, અને ઘરના કામમાં—હાથનું માપ એજ પ્રમાણે લેવું, પરન્તુ હાથ સુધરેલી રીત પ્રમાણે કુટ વાપરમાં આવે છે.

અર્થ—આઠ યવના માપવાલો—ન્યેષ્ટ હાથ, સાત યવનો મધ્ય, અને છ યવનો કનિષ્ઠ, એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો ગળ—અથવા હાથનું માપ થાય છે, તે માપમાંથી—ગામ, કાશ, નગર, અને થોળનાદિનું માપ લેવું હોય તો ન્યેષ્ટ, મહેલ, મૂર્તિ, રાજાનું ધર અથવા ખીજા સાધારણ ધરોના માપમાં—મધ્ય, અને પાલખી, ગાડાં, ગાડી, ખાટલો, અથવા પક્ષંગ, છત્ર, સિંહાસન, અને શસ્ત્રો, ઇલાદિ—બનાવવામાં—કનિષ્ઠ માપ લેવું. (૨૦)

॥ આરંભ વખતે થતા અપશુકન આખત ॥

જ્યો—વિં૦—શાલારંભે ચેદપાં પિત્તકીલા દૃષ્ટાસન્નાવાસદાહાદિપીઢા
ઓતુ વાહિ સ્તત્ર દૃષ્ટોઽરિપુષ્ટિર્વાદો માંઘં રોદનં સંશ્રુતં સ્યાત્ (૨૧)

અર્થ—ધરનો આરંભ કરતી વખતે અગ્નિની જ્વાલા દેખી હોય તો, થોડા દિવસમાં તે ધર બળીને ભસ્મ થાય છે, જે ખિલાડી કે સાપ જેવામાં આવ્યો હોય તો, શત્રુની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ખિલાડી વિગેરેનું રક્ત સાંભળ્યું હોય તો કલેશ અથવા મંદગી થાય છે, (૨૧)

શાલા દોળ્લાં સાધને સૂત્રપાતે છેદોઽત્યૈચેદગ્રંથિરાત્યૈ ચ કર્તુઃ ।
કૈલો મંગ, સ્યાદ્ઝુજે ક્ષમાનિમગ્નઃ કીલઃ શન્યં વિસ્મયઃ સ્વાતદેશે (૨૨)

અર્થ—ધરનું ભુગ્મદિક કહાડવા માટે લીધેલું સૂત્ર, તુટી જાય તો ધર કરનારને પીડા થાય છે, અને ખાત કરવાના ભાગમાં રોપેલો ખીલો તુટી જાય તો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તે ખીલો જમીનમાં પેસી જાય તો તે ધર શન્ય રહે છે, (૨૨)

સ્વાતે તાવત્ સ્વન્યમાને પ્રપચ્ચેદ્ ગ્રાવાણં વા કેશમંગારમસ્થિ ।

ચર્માયશ્રેદાપદો રાજમીતેઃ સત્સિદ્ધિં સદ્સ્તુદૃષ્ટં તનોતિ (૨૩)

અર્થ—ખાત કરવા માટે જમીન ખોદતાં પહેલાંજ પથ્થર, વાળ, કાલસો, હાડકું, ચાંમડું, અને લોહું એ વસ્તુઓ જેવામાં આવે તો રાજના ભયથી આપત્તિ થાય છે, અને શુભ વસ્તુ જેઈ હોય તો સિદ્ધિ થાય છે, (૨૩)

૧—ઉપર મુજબ કઇ જગ્યાએ કયા હસ્તાદિકનું માપ લેવું, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે, જેથી ધર બનાવવાના કામમાં રાજવહ્નમના મત પ્રમાણે સાત યવનો એક એક આંગલ ગણી તેથી થતા હાથનું માપ ઉપયોગમાં લેવું,

(જમીનનો પાથો ખોદવા આવત.)

અધોમુખે ચ નક્ષત્રે શુભેઽન્હિ શુભવાસરે ।

ચંદ્રતારાનુકૂલ્યે ચ સ્વનનારંભણં શુભમ્ (૨૪)

અર્થ—ભરણી, કૃત્તિકા, આશ્લેષા, મઘા, પૂ, ફા, વિશાખા, મૂલ, પૂ, પા, પૂ, ભા, એ અધોમુખ નક્ષત્રોમાં, શુભ વાર હોય, અને ચંદ્ર તથા તારા બલ-વાન હોય, ત્યારે ધરતી પાથો ખોદવાનો આરંભ કરવો, (૨૪)

(ખાત મુહૂર્ત તથા પછી ચણતર કરવાનું મુઠ)

મુઠ ગ૦—શિલાન્યાસઃ પ્રકર્તવ્યો ગૃહાણાં શ્રવણે મૃગે ।

પૌષ્ણે હસ્તે ચ રોહિણ્યાં પુષ્યાશ્વિન્યુત્તરાત્રયે (૨૫)

અર્થ—અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ-ફા, હસ્ત, ઉ-પા, શ્રવણ, ઉ-ભા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં ચણતરનો આરંભ કરવો શુભ છે, (૨૫)

દક્ષિણપૂર્વે કોણે કૃત્વા પૂજાં શિલાં ન્યસેત્ પ્રથમામ્ ।

શેષાઃ પ્રદક્ષિણેન સ્તંભાશ્ચૈવં પ્રતિષ્ઠાપ્યાઃ (૨૬)

અર્થ—ખાત કર્યા પછી અગ્નિકોણમાં પૂજન કરીને ચણતરનું કામ કરવું, પછી દક્ષિણભાગથી નૈઋત્ય તરફ સંખ્ય માર્ગે છેક પુર્વદિશા સુધી અનુક્રમે ચણતર કરવું, તેજ પ્રમાણે અનુક્રમે અગ્નિકોણમાં સ્તંભ રોપીને પછી દક્ષિણાદિકના અનુક્રમે બીજી દિશાઓમાં સ્તંભ રોપવા, (૨૬)

ઝ્યોઽર્ચિઃ—પૂર્વત્સેકમરવિધિષ્ણયચક્રભેદૈસ્તિદ્વિધઽધિત્રિયમાશ્વિવેદહૃમ્બૈ
હૃમ્માઘૈઃ શ વૃજિનકાયરુક્ષધૈર્ય દારિદ્ર્યં દરમરણે ક્રમેણકર્તુઃ (૨૭)

॥ નગરવત્સચક્ર ॥

અર્થ—નગરના વત્સચક્રમાં સૂર્યના નક્ષત્રથી ગણીને વત્સના માથાથી અનુક્રમે ૩-નક્ષત્રોમાં મુખ, ૨-માં પાપ, ૪-માં મુખ, ૩-માં લાભ, ૩-માં રોગ, ૨-માં મુખ, ૨-માં ધૈર્ય, ૪-માં દરિદ્રતા, ૨-માં ભય, ૨ માં મરણ, એ પ્રમાણે ફલ મળે છે, જેથી તેનો વિચાર કરી નગરનો આરંભ કરવો, (૨૭)

પ્રાક્ સાધ્યોજ્જયિનીસ્થલાદ્યમદિશિ ત્વાદ્દાનિલામ્યંતરા-

તસૌમ્યેઽતોઽન્નુદયાદુદગ્ધ્રુવમુસ્વાદિરૂમૂઢકે સ્યાન્મૃતિઃ ।

મેહં માધવપૌષ્પાલગુન નભોમાર્ગેષુ મૃદ્ધાનિલૈઃ

પાશ્ચર્કેઽયવસુધ્રુવૈઃ સ્થિરતનો કુર્યાત્સુકેન્દ્રાણ્યમે ॥ ૫ ॥

અન્વય—ઉજ્જયિનીસ્થલાત્ યમાદિશિ ત્વાષ્ટ્રાનિલામ્યંતરાત્
પ્રાક્ સાધ્યા, અતઃ સૌમ્યે અગ્ન્યુદયાત્ પ્રાક્ (સાધ્યા) ધ્રુવમુ-
સ્વાત્ ઉદક્ (સાધ્યા) દિઠ્ઠમૂઢકે મૃતિઃ સ્યાત્ માધવપૌષફાલ્ગુન-
નભો માર્ગેષુ મૃદ્ધાનિલૈઃ પાશ્યર્કેજ્યવસુધ્રુવૈઃ સ્થિરતનૌ સુકેંદ્રાષ્ટમે ગે
હમ્ કુર્યાત્ ॥ ૫ ॥

અન્વયાર્થ—ઉજ્જયિનીસ્થલાત્ ઉજ્જન નગરથી, યમાદિશિ દક્ષિણદિ-
શામાં, ત્વાષ્ટ્રાનિલામ્યંતરાત્ ચિત્રા અને સ્વાતીના મધ્યથી, પ્રાક્ પૂર્વદિશા,
સાધ્યા સાધવી, અતઃ ઉજ્જનથી, સૌમ્યે ઉત્તરદિશામાં, અગ્ન્યુદયાત્ કૃત્તિ-
કાના ઉદયથી, પ્રાક્ પૂર્વદિશા (સાધ્યા) સાધવી, ધ્રુવમુસ્વાત્ ધ્રુવના અગ્ર-
ભાગથી, ઉદક્ ઉત્તરદિશા, (સાધ્યા) સાધવી, દિઠ્ઠમૂઢકે દિશામાં બરાબર
ધર ન હોય તો, મૃતિઃ મરણ, સ્યાત્ થાય, માધવઃ વૈશાખ, પૌષ પૌષ, ફાલ્ગુન
ફાગણ, નભઃ શ્રાવણ, માર્ગેષુ માર્ગશીર્ષ, એ માસોમાં, મૃદ્ધાનિલૈઃ મૃદુસંસક
ને સ્વાતી નક્ષત્રો, પાશ્યર્કે શતભિષા, અર્ક હસ્ત, જ્ય પુષ્ય, વસુ ધનિષ્ઠા,
ધ્રુવૈઃ ધ્રુવસંસક નક્ષત્રો વડે, સ્થિરતનૌ સ્થિરલગ્નમાં, સુકેંદ્રાષ્ટમે પાપગ્રહ-
રહિત કેન્દ્ર અને આઠમું સ્થાન હોય ત્યારે, મેહમ્ ધર, કુર્યાત્ કરવું ॥ ૫ ॥

॥ દિશાસાધન ॥

ભાવાર્થ—જે ઉજ્જનનગરીથી પોતાનો દેશ દક્ષિણદિશામાં
હોય તો ચિત્રા અને સ્વાતીના અંતરથી પૂર્વદિશા લાવવી, અને
ઉજ્જનથી ઉત્તરદિશામાં દેશ હોય તો કૃત્તિકાનક્ષત્રથી પૂર્વદિશા
લાવવી, તેમજ ઉત્તરધ્રુવથી ઉત્તરદિશા પણ લાવવી, તે લાવેલી પૂર્વ
કે ઉત્તરદિશા ઉપરથી ચારે દિશાઓ લાવવી, કેમ જે ધર બનાવ-
વાના કામમાં, દિશાનું સાધન અવશ્ય કરવું, કારણ કે દિશા જે વાંકી-
ચુકી હોય, અને ધર બનાવ્યું હોય તો ધર કરનારનું મરણ થાય છે,

॥ ધર બનાવવાના માસ ને નક્ષત્રો ॥

માર્ગશીર્ષ, પૌષ, ફાગણ, વૈશાખ, શ્રાવણ, એ માસો, ^૧ રેહિણી,
મૃગશીર્ષ પુષ્ય, ઉ-શ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ-ષા,
ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો, લગ્નશુદ્ધિ, વૃષભ,
સિંહ, વૃશ્ચિક, કુંભ, એ લગ્નોમાં, અને શુભ ગ્રહો કેન્દ્રમાં કે આઠમે
હોય, અને પાપગ્રહ તે સ્થાનોમાં ન હોય, ત્યારે ધર કરવું શુભ છે;

૧ નારદરૂપિના મતથી કાર્તિક, ને માધમાસ પણલેઈ શકાય છે,

મધ્ય ભાગમાં મુકેલા શંકુની ટોચને અડકે તેવી ૪ સીધી શળીઓ ગોઠવવી, ૧ પછી અપોર પહેલાં શંકુની ડાયા જ્યારે વર્તુલમાં પ્રવેશ કરે, અને અપોર પછી જ્યારે વર્તુલમાંથી બહાર નીકળે તે બે વખતનાં બે ચિન્હ^૨ અનુક્રમે પશ્ચિમ અને પુર્વ દિશા થાય છે. (૨૯-૩૦)

કર્કેકીટોમૃગેયુકયાસાદ્વામ્યાંચાલ્યાસિંહકુંભત્રિકેડપિ ।

યાંવૈકાષ્ઠાંમાનુમાન્ યાતિતસ્યાંચાલ્યાદ્દેકામુકેચાલનં ન (૩૧)

॥ મધ્યમ સૂક્ષ્મ દિશા સાધન ॥

અર્થ—વૃષભ, કર્ક, વૃશ્ચિક ને મકર એ ચાર રાશિના સૂર્યમાં ઉપર મુજબ પૂર્વ તરફના બીજા ચિન્હને ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં એક યુકા જેટલું ઉત્તર તરફ ત્રીજું નિશાન કરવું, ને દક્ષિણાયન હોય તો દક્ષિણ તરફ એક યુકાના માપ જેટલે છેટે ત્રીજું નિશાન કરવું, અને મેષ, સિંહ, કન્યા, તુલા, કુંભ ને મીન એ ૬ રાશિના સૂર્યમાં ઉપર મુજબ બે યુકા જેટલે છેટે. ઉત્તર કે દક્ષિણાયનના સૂર્ય પ્રમાણે ઉત્તરકે દક્ષિણ દિશા તરફ ત્રીજું નિશાન કરવું, પરંતુ મિથુન અને ધનના

૧ ચાર લાકડીઓ (શળીઓ) મુકવાનું પણ ઉપલુંજ કારણ છે કે તે શંકુ બરાબર મધ્ય બિંદુ ઉપર છે કે નહિ તે જાણવા માટે છે. એટલે હિસાબની રીતે ૧૬ આંગળના ચક્રનો જે ઘેરાવો હોય ને મધ્યબિંદુ ઉપર બાર આંગળનો શંકુ રોપવો હોય તો સળીની એકબાજુ અડકાડી શંકુના અગ્ર ભાગને સળીનો બીજા છેડા અડકે તે માપની લાકડી ૨૦ આંગળનીજ થાય, એટલે એક બાજુ વીસ આંગળની તેની સામી બાજુ વીસ આંગળની તેજ મુજબ અડકાડવી, તેજ પ્રમાણે સામાસામી બીજા બે દિશામાં અડકાડવી, એમ ચાર બાજુથી વર્તુલને અડકી શંકુના અગ્ર ભાગને જ્યારે ચારે લાકડીના અગ્રભાગો અડકે એટલે જાણવું કે તે વૃત્તના મધ્ય બિંદુ ઉપર શંકુ બરાબર છે એ પ્રમાણે નિશ્ચય થયા પછી ચારે સળીઓ લઇ લેવી, કેમકે પછી તેની જરૂર કંઈ નથી શંકુના બાર આંગળમાંના જે એક આંગળનું માપ થાય તેવા ૧૬ આંગળના માપનું વૃત્ત કરવું, અને વીશ આંગળનીસળી પણ તેજ માપની લેવી.

૨—તે બે ચિન્હોમાં અપોર પેહેલી શંકુની ડાયા ઓછી થતી જશે. તે ધટતી ધટતી જ્યારે વર્તુલને જે ઠેકાણે અડકે તે ઠેકાણે વર્તુલ ઉપરજ પેહેલું નિશાન કરવું, તે નિશાન પશ્ચિમ દિશાનું જાણવું. અને અપોરે પછી જ્યારે તે ડાયા પૂર્વ તરફના વર્તુલ તરફ વધતી વધતી જ્યારે વર્તુલને અડકે તેજ ઠેકાણે વર્તુલ ઉપર બીજા નિશાન કરવી. એ બીજા નિશાનની પુર્વ દિશાની જાણવી, તે પશ્ચિમની નીશાનથી પૂર્વની નીશાનની સુધી એક સીધી લીટી દોરવી, તે સીધી લીટી પશ્ચિમથી પુર્વ તરફ જનારી દિશા દેખાડનારી જાણવી.

સૂર્યમાં પહેલા ને બીજા નિશાનની ડાયાવાળી દિશા બરાબર છે એમ જાણવું, તેને ફેરવવાની જરૂર નથી.^૧ (૩૧)

દિનમાનદલેસમાંગુલચ્છાયાગ્રતો હિ તત્ ।

શંકુમૂલે નીચમાનં સૂત્રં સ્યાદુત્તરા દિશા (૩૨)

॥ મધ્યાહ્ન કંઈ વખતે થાય છે તે જાણવાની રીત ॥

અર્થ—મધ્યાહ્ન (દિનાર્ધ) વખતે સાત આંગલના શંકુની ડાયા જે કેકાણે પડે, તે ડાયાના અગ્ર ભાગના ચિન્હથી શંકુના મૂળ સુધી એટલે મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી લીટી અનુક્રમે અતિસૂક્ષ્મ ઉત્તર-દક્ષિણ દિશા જાણવી. સવારના સૂર્યોદય વખતે મુકેલ શંકુની ડાયામાં એકાં ડાયા ન્યાંસુધી થાય, અને તે ડાયા ન્યારે કિંચિત્ પણ વધવા લાગે પણ તે એકાં થતી ડાયા બંધ થાય તે મધ્યાહ્નનો વખત જાણવો.^૨ (૩૨)

૧—પ્રથમ પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશાં પહેલા અને બીજા ચિન્હપરથી બતાવી છે તે લીટી પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશા બતાવે છે, પણ તે બરાબર સ્પષ્ટ નહિ હોવાથી તેમાં ફેરફાર કરવો પડે છે, તે ફેરફાર આ શ્લોકના આધારે એક કે બે યુક્ત ઉત્તરમાં કે દક્ષિણમાં જે ચાલત આપીને કરેલો છે, તે જ ઉત્તરનું નિશાન હોય તો ઉત્તર તરફ અને દક્ષિણનું નિશાન હોય તો દક્ષિણ તરફ પશ્ચિમના પહેલા નિશાનથી ત્રીજા નિશાન સુધી જે લીટી દોરાય તે પૂર્વ-પશ્ચિમ બતાવનારી લીટી ખરી જાણવી, પણ પ્રથમની પહેલાને બીજા નિશાનથી લાવેલી દિશા ખરી સમજવી નહિ, તેમજ સંક્રાંતિ પ્રમાણે યુક્તો ફેરફાર ફક્ત પૂર્વના બીજા ચિન્હ પરથી ત્રીજા ચિન્હ કરવું, પણ પશ્ચિમના પહેલા ચિન્હમાં કંઈ પણ ફેરફાર કરવો નહિ.

૨—શંકુના મધ્યબિંદુથી તે મધ્યાહ્નની જે ડાયામાં એકાં ડાયા હોય ત્યાં નિશાન કરવું, અને મધ્યબિંદુથી તે એકાં ડાયાના નિશાન સુધી દોરેલી લીટી તે બિંદુ તરફનો અગ્ર ભાગ દક્ષિણ અને ડાયા ચિન્હ તરફનો અગ્ર ભાગ ઉત્તરદિશા સ્પષ્ટ જાણવી.

શંકુ સાત આંગલનો લેવા કહ્યું છે. તે પણ જેમ શંકુમાં બાર ભાગ સરખે અંતરે પાડવાથી થયેલા એક ભાગને આંગલ કહે છે. તેમજ શંકુને સરખે અંતરે સાત ભાગ પાડી તેમાંનો જે એક ભાગ તેને પણ આંગલ કહે છે, ઉત્તરદિશા જાણવા માટે સાત આંગલનો શંકુ લેવાનું કારણ એ છે કે તે ડાયા ફટલા અંગુલ ને વ્યંગુલ થઈ તે બાર આંગલથી માપવી નહી, પણ સાત આંગલના શંકુની જે પડેલી ડાયા તેને સાત આંગલમાંનો જે એક આંગલ તે આંગલ પ્રમાણે મધ્ય-બિંદુથી ડાયાના ચિન્હ સુધી જેટલા આંગલ થાય તે અને ઉપર બાકી વધેલી ડાયાને એક આંગલના ૬૦ વ્યંગુલ થાય છે તેમ સમજીને આવે તે વ્યંગુલ થાય એટલે ડાયા આટલા અંગુલ ને વ્યંગુલ થઈ તેમ સમજાય છે. માટેજ સાત આંગલનો શંકુ આ વખતે લેવા કહ્યું છે.

॥ મધ્યાન્હ વખતની છાયા બાબત ॥

સમજ—હરકોઈ દિવસે મધ્યાન્હ વખતની છાયાથી ઉત્પન્ન થતી રેખા તે ઉત્તર દક્ષિણ દિશા બતાવનારી સૂક્ષ્મ રેખા બાણવી. સપ્તાંગુલ શંકુની અથવા શંકુની ઓછામાં ઓછી મધ્યાન્હ વખતની જે છાયા તેને મધ્યાન્હની છાયા બાણવી. જે સંક્રાંતિઓમાં જે દિવસોમાં શંકુના તલમાં છાયા પ્રવેશ કરી જતી હોય અને બહાર છાયા બીલકુલ જણાય નહિ એવા વખતે આ રીત બીલકુલ ઉપયોગની નથી એમ બાણવું, જ્યારે આ રીત ઉપયોગી ન હોય ત્યારે અમે બતાવેલી બીજી હરકોઈ રીતથી દિશા સાધન કરવું.

॥ દિશા સાધન કરવા માટે ઓળખાની માહિતી ॥

આકૃતિ નં. ૧. ઓળખા આકૃતિ નં. ૧ માં બતાવ્યા પ્રમાણે

ભમરડાના આકારનો છેદેથી અણીવાળો અને વજન-દાર ધાતુ જેવી કે પિત્તલ, સીસૂ, અથવા લોખંડનો બનાવેલો હોય છે તેના માથામાં જીણી દોરી પડેલી જરૂર પડતી જગ્યાએ ઉંચે લટકાવવાથી તે આપડી પૃથ્વી ઉપર કોઈપણ ઠેકાણે પૃથ્વીના મધ્ય બિંદુ તરફની દિશા દેખાડે છે, તે કારણથી ઈમારત બાંધવામાં ભિંત અને થાંભલા વિગેરે પૃથ્વીની સપાટીથી બરાબર કાટ-ખુણે ઉભા કરવા માટે તેનો હુમ્મેશાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, હરકોઈ જગ્યાએ કાંઇપણ ભારે વજનની ચીજ પૃથ્વીની સપાટીથી બરાબર કાટખુણે—(ઉભી બરાબર સીધી જરાપણ વાંકી ચુકી નહિ એવી રીતે) મુકવાની હુમ્મેશાં સંભાળ લેવામાં આવે છે. તેવા દરેક પ્રસંગે ઓળખાનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

॥ સુર્યની છાયા ઉપરથી ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા બાણવાની રીત ॥

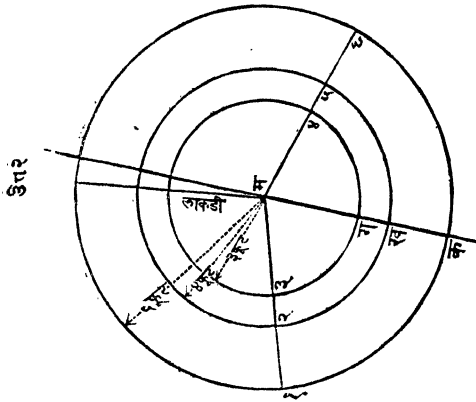
॥ પ્રથમ ત્રણ વર્તુલ કરવાની રીત ॥

એક છુટી ખુદ્દી જગા જ્યાં સુર્યનો તડકો સવારથી સાંજ સુધી

દેખાતો હોય, તેવી જગામાં એક લાકડી કે જેનો ઉપલો ભાગ અણી જેવો પાતળો અને નીચેથી સહેજ જડો ભાગ હોય છે. એવી ૫ કે ૬ કુટની લાકડી લઈને તેનો જડો ભાગ જમીનમાં મુકવો કે દાટવો

આકૃતિ નં. ૨.

પુર્વ

પશ્ચિમ

મતલબ કે તે લાકડી સીધી બરાબર રહે તેમ રાખવી. પ્રથમ બતાવેલી ઓળખાની રીતથી તે બરાબર સીધી રહે તેમ કરવું, અને તે રાપેલી લાકડીના મધ્ય બિંદુ (આકૃતિ નં. ૨ માં દેખા-

હેલા નિશાન) થી લાકડીને ફરતા ત્રણપુટના ઘેરાવાવાળું એટલે ૬ પુટના વ્યાસનું એક ગોળાકાર વર્તુલ કરવું, અને તેવુંજ ૪ કુટના ઘેરાવાવાળું એટલે ૮ કુટના વ્યાસનું, પહેલા ચક્રની બહાર બીજું વર્તુલ કહાડવું, અને તેજ પ્રમાણે ૫ પુટના ઘેરાવાવું, એટલે ૧૦ પુટના વ્યાસવાળું ત્રીજું ચક્ર તેની બહાર કહાડવું, એટલે લાકડીના મધ્યબિંદુથી એક ત્રણ કુટના, બીજું ચાર કુટના, અને ત્રીજું પાંચ પુટના અંતરે ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ઘેરાવાવાળાં એક પછી એક એવાં ત્રણ ચક્ર થશે. આ ક્રિયા જ્યારે આકાશમાં વાદળ ઘેરાયેલાં ન હોયને સૂર્યનો આખો દિવસ પ્રકાસ જણાય ત્યારેજ કરવી સારી છે,

॥ કંપાસ વીના વર્તુલ કરવાની રીત ॥

કંપાસનું સાધન ન હોય તેવે બખતે એક દોરી લઈ તેને ગાળો કરી અને તે ગાળો રાપેલી લાકડીમાં પસેવી દેવો, અને ગાળાથી પાંચ

પુટ જેટલી દોરીનું માપ પકડી એક અણીવાળી ખીલા જેવી વસ્તુ માપ આગળ સીધી રાખી ગોળાકાર તે માપ પકડીને ખીલા જેવી વસ્તુ જમીનમાં અડકાડી ગોળાકાર ફરવું તેવીજ રીતે ચાર અને ત્રણ કુટની દોરીની લંબાઈ કરી જમીનમાં ખીજી અને ત્રીજી ચક્ર પાડવું, આ પ્રમાણે કરવાથી વગર કરકાટકે કંપાસની માફક જમીન ઉપર ત્રણ વર્તુલ તૈયાર થશે.

॥ ઉપરનાં વર્તુલ પર નિશાનીઓ કરવાની રીત ॥

સૂર્યોદયથી રોપેલી લાકડીની પશ્ચિમ તરફ પડેલી છાયા ઓછી થતી જ્યારે પાંચ કુટના માપના વર્તુલ આગળ આવે તે વખતે તે લાકડીની છાયાનો અગ્ર ભાગ પાંચ કુટના વર્તુલને જ્યાં આગળ અડક્યો હોય ત્યાં આગળ તે વર્તુલ ઉપર નં. ૧ નિશાની કરવી, અને તેજ પ્રમાણે તે લાકડીની છાયાનો અગ્રભાગ તે પછી જ્યારે ચાર પુટવાળા વર્તુલ આગળ આવેલો જણાય તે વખતે તે ચાર પુટના વર્તુલને જ્યાં લાકડીના અગ્રભાગની છાયા અડકેલી હોય, ત્યાં પણ ખીજી નિશાન નં. ૨ કરવું, તેજ પ્રમાણે ફરીથી તે છાયા ઓછી થતી જ્યારે ત્રણ કુટના વર્તુલને અડકે, તે જગ્યાએ પણ વર્તુલ ઉપર ત્રીજી નિશાની નં. ૩ કરવી. એ ત્રણ નિશાન પશ્ચિમ દિશા તરફના થશે. અને તે ત્રણ નિશાન બપોરના પહેલાં થવાં જોઈશે, તેજ પ્રમાણે એજ લાકડીની છાયા બપોર પછી ધીમે ધીમે પૂર્વ તરફ જતી જશે. તે છાયા પ્રથમ ત્રણ કુટના ઘેરાવા આગળ જાય, એટલે તેના વર્તુલ ઉપર નં. ૪ નિશાન કરવું એવું ખીજું નિશાન તે પછી જ્યારે ચાર પુટના ઘેરાવા આગળ વર્તુલને લાકડીની છાયાનો સ્પર્શ થાય ત્યાં પણ ખીજી નિશાન નં. ૫ કરવું, તેજ પ્રમાણે પાંચ કુટના ચક્રને જ્યાં છાયાનો સ્પર્શ થાય ત્યાં ત્રીજી નિશાન નં. ૬ કરવું; એ પ્રમાણે બપોર પહેલાં પશ્ચિમમાં, ને બપોર પછી પૂર્વમાં ત્રણ ત્રણ નિશાન ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે થશે.

ચક્રમાં કરેલી નીશાની ઉપરથી ઉતર દિશા જાણવાની રીત

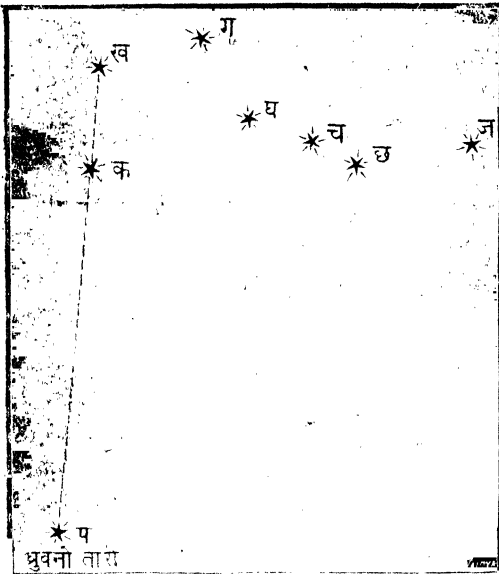
તે પછી પાંચ કુટના ઘેરાવ ઉપરનાં નં. ૧ અને ૬ વાળાં નિશાન વચ્ચેનો અર્ધ ગોળાકાર તફાવત અથવા છેદું કંપાસ કે દોરીથી માપી લેવું, અને એનું જ્યાં મધ્ય બિંદુ આવતું હોય, ત્યાં આકતિમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ક નિશાન કરવું, તેજ પ્રમાણે ચાર કુટના ઘેરાવાવાળાં વર્તુલ ઉપરનાં નિશાન નં. ૨, અને નં. ૫, એ બેનો પણ મધ્ય ભાગ

શોધી કહાડવો અને ત્યાં સ્વ ચિન્હ કરવું, તજ પ્રમાણે ત્રણ પુટનાં
ઘેરાવાવાળાં વર્તુલ ઉપરનાં નિશાન નં ૩ અને ૪ એ બેનો જ્યાં
મધ્ય ભાગ આવતો હોય ત્યાં નિશાન ગ કરવું; એ ત્રણે નિશાન આક-
તિમાં અક્ષર ક-સ્વ અને ગ નાં થશે. હવે ક થી ગ ના નિશાન સુધી
મધ્યના સ્વ ના નિશાનને અડકીને જાય, એવી એક સીધી લીટી ચિત્ર
માં બતાવ્યા પ્રમાણે દોરવી, અને તેને લાકડીના મધ્ય બિંદુ મ સુધી
બેંચી જવી, એ ક થી મ સુધી દોરેલી લીટી ખરી રીતે ઉત્તર અને
દક્ષિણ દિશા બતાવનારી જાણવી, વર્તુલનો વ્યાસ વધારે મોટો કરવાથી
વધારે ચોક્કસ (સૂક્ષ્મ) રીતે ઉત્તર દક્ષિણ દિશા થશે, એમ જાણવું.

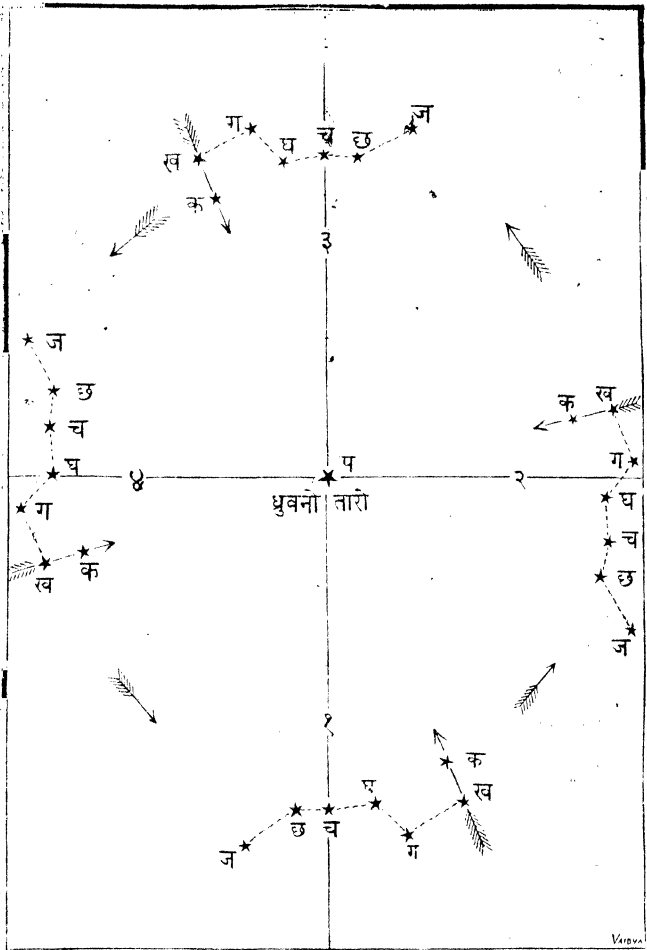
॥ રાત્રે ધ્રુવના તારા ઉપરથી ઉત્તર દિશા જાણવાની રીત ॥

॥ ધ્રુવનો તારો જાણવા માટે પ્રથમ ધ્રુવદર્શક તારાઓ
ઓળખવાની રીત ॥

આકૃતી નં. ૩.

સપ્તર્ષિઓના તારાઓને ધ્રુવદર્શક તારાઓ કહે છે, આકૃતી નં. ૩ માં બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ ધ્રુવદર્શક એ તારા ક અને જ એ સિધી લીટીમાં છે, તે પછીના બીજા એ તારા ગ અને ઘ તેજ પ્રમાણે સિધી લીટીમાં છે, એટલે ખાટલાના ચાર પાયાના આકારે હોય છે, પણ તેમાંના પુંછડા તરફનો તારો ઘ ચોરસાઈમાં નહોતાં જરાક આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે લંબાયેલો હોય છે, એ ઘ તારાની પાછલી બાજુએ કુતરાની પુંછડીની માફક બીજા ત્રણ તારા ચ, છ અને જ અનુક્રમે ગોઠવાયેલા હોય છે, એ સાત તારાના જુમખાને સપ્તર્ષિના તારાઓ કહે છે, ઇંગ્રેજીમાં એ સાત તારાને Plough (હળ) અથવા Great Bear (Ursæ Major) મોટું રિંછ કહે છે, રાત્રે વાદળા વિનાનું નિર્મળ આકાશ હોય અને તારાઓ પ્રકાસી રહ્યા હોય, એવા વખતે ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખી તે તરફના આકાશ તરફ જોવું, તે દિશામાં સપ્તર્ષિના આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સાત તારાઓ રાત્રિએ કોઈ પણ વખતે પોતાને ક્યાં દેખાય છે તે આકાશમાં જોઈને શોધી કહાડવું, આખા આકાશમાં કોઈ પણ ઠેકાણે સપ્તર્ષિના તારા જેવા સાત તારાનું જુમખું એ ઉત્તર દિશા શિવાયના કોઈ પણ ભાગમાં માલમ પડશે નહિં માટે આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જ્યાં આગળ તે જુમખું જણાય તે સપ્તર્ષિના તારા છે એમ જાણવું, ઘણા માણસો વગર પ્રયાસે પણ આ તારાને ઓળખી શકે છે, અને જેઓ તે તારાને ઓળખી શકતા નથી, તેઓને માટે ચિત્રમાં આપેલી આકૃતિ પ્રમાણે આકાશમાં જોતાં સહેલાઈથી તે તારા સાધારણ માણસને પણ જણાઈ આવશે. પહેલા એ સાત તારાને સારી રીતે ઓળખવા હવે એ તારાઓ હર હ'મેશ ઉત્તર દિશામાં રહેલા ધ્રુવના તારાની આસપાસ આકૃતી નં. ૪ માં બતાવ્યા પ્રમાણે ધ્રુવથી દૂર દરેક બાજુએ સરખા અંતરથી નિરંતર ગોળ રીતે ફર્યા કરે છે એમ જાણવું. ॥

Varpu

ધ્રુવના તારાની પાછળ ગોળ વસ્તુ સપ્તર્ષિના તારાઓ ફવી રીતે ફરે છે તે આકૃતિ નં. ૪ માં બતાવેલું છે અને દરેક ચારે બાજુએ જોતાં સપ્તર્ષિના તારાના દરેકમાં પહેલા બે તારાથી બનેલું આગળ જે સરના આકાર મુકી તે બાલોડાનો આકાર ધ્રુવથી સીધી લીટીએ ધ્રુવનો તારો જાણવો એમ ચારે બાજુએ આકૃતિ નં. ૪ માં જોવાથી સમજશે.

॥ સપ્તર્ષિના તારા ઉપરથી ધ્રુવનો તારો ઓળખવાની રીત ॥

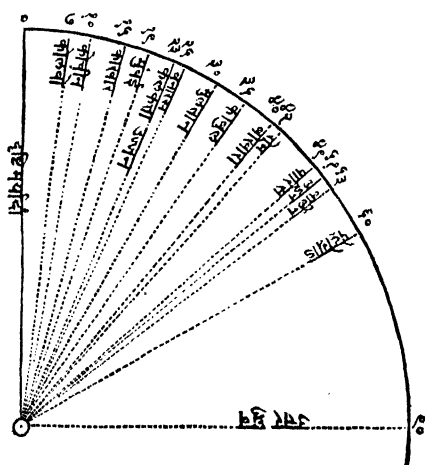
ખાટલાના પાયાના આકારના સપ્તર્ષિના જે ચાર તારા છે, તેમાંના સવેથી આગલી બાબુના બે તારાઓ ક અને ख બેવા, આકૃતિ નં. ૨ માં બતાવ્યા પ્રમાણે તે આગલા બે તારાને બેડનારી લીટી મારેલી છે, એ બે તારાનું ખાસ ધ્યાન રાખવું એ લીટી ख થી શરૂ થઈ ક ને મળીને આગળ જે પ્રકાશિત તારા પ ને મળે છે, તે તારો આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ધ્રુવનો તારો બાબુવો, તેને ધ્રુવનો તારો કહેવાનું કારણ એ છે જે પૃથ્વી જે ધરી ઉપર ફરે છે, તે ધરીનો ઉત્તર છેડો આતારાની લગભગ નજીકમાં છે. રાત્રે થોડો વખત આકાશમાં તપાસતાં જણાશે કે કેટલાક તારાઓ પ્રથમ પૂર્વમાં હળી ધીરે ધીરે આકાશના મધ્યમાં આવી. તે ધ્રુવના તારાની આસપાસ ફરી અને પશ્ચિમમાં અસ્ત પામતા જણાય છે. જ્યારે ધ્રુવનો તારો હુમ્મેશાં આખી રાત જ્યાં દેખાય છે તેજ જગ્યાએ હુમ્મેશાં સ્થિર હોય એમ જણાય છે એટલે તે ફરતો હોય તેમ જણતો નથી. જ્યારે બીજા બધા તારાઓ તે તારાની પ્રદક્ષિણા કરી. પશ્ચિમ તરફ જતા દેખાય છે. આકૃતિ નં. ૩ માં બતાવ્યા પ્રમાણે ख અને ક વચ્ચેની સીધી લીટી પ ના તારા સુધી આગલ ખેંચી બેતાં કોઈપણ વખતે સપ્તર્ષિના તારા અને ધ્રુવના તારાની વચ્ચેમાં કોઈપણ એવો પ્રકાશિત બીજો તારો આવતો નથી. જેથી એ પ્રમાણે સીધી લીટીમાં જે પ્રકાશિત તારો પ અક્ષરવાળો છે તે નિશ્ચય ધ્રુવનો તારો બાબુવો. સપ્તર્ષિના તારા ક અને ख ઉપરથી ધ્રુવનો તારો ઓળખાય છે, જેથી સપ્તર્ષિના આ બે તારાઓને ધ્રુવદર્શક તારાઓ (PONTERS) પણ કહે છે.

ધ્રુવનો તારો ઉત્તર ગોળાર્ધમાં વસનારાઓને જુદી જુદી જગ્યાએ જ્યાં જમીનને આકાશ એકઠું થયેલું ઉત્તર તરફ જણાય. ત્યાંથી દૃષ્ટિ મર્યાદા (HORIZON) થી કેટલો ઉંચો દેખાય છે તે બાબુવાની રીત જુદા જુદા દેશ અથવા શહેરમાં રહેતા લોકને એ તારો આકાશમાં આશરે કેટલી ઉંચાઈએ બેઠું શોધો કહાડવો, તે સહેલું થઈ પડે તેથી આકાશ માટે ખગોળવેત્તાઓએ દૃષ્ટિ મર્યાદા

થી સીધા આપણે માથે આવતાં આકાશની ટોચ (ZENITH) સુધીમાં આકાશના ૯૦ સરખા ભાગ (DEGREES) કર્યા છે. હવે આપણી પૃથ્વીની મધ્ય રેખા (EQUATOR) ઉપર અથવા તેની નજીકમાં કોઈ માણસ ઉભો રહી આકાશમાં ઉત્તર તરફ મુખ કરી જુવે, તો તેને ધ્રુવનો તારો દ્રષ્ટિમર્યાદા અથવા તેની સહેજ ઉપર માલુંમ પડશે. જેમજેમ તે માણસ ઉત્તર તરફ આગળ વધતો જશે, તેમતેમ આકાશમાં ધ્રુવનો તારો તેજ પ્રમાણમાં ઉચે ચઢતાં નજરે પડશે, અને જ્યારે તે માણસ છેક ઉત્તર ધ્રુવ NORTH POLE ઉપર આવી લાગશે. ત્યારે તેને ધ્રુવનો તારો બરાબર સીધો મથાળે આકાશની ટોચ- (ZENITH) ઉપર જણાશે. દાખલા તરીકે પૃથ્વીની મધ્ય રેખાથી ઉત્તરે આવતાં પ્રથમ સિંહલદ્વિપ (લંકા) ના કોલંબો શહેરમાં એ તારો દ્રષ્ટિમર્યાદાથી ૭ અક્ષાંશપર ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે દેખાશે. ત્યાંથી ઉત્તરે આગળ વધતાં—

આકૃતી નં. ૫.

અક્ષાં. પર	
કોચીનમાં	૧૦
કારવારમાં	૧૫
મુંબઈમાં	૧૯
ઉજ્જન તથા	૨૩
કલકત્તામાં	
બનારસમાં	૨૫
મુલતાનમાં	૩૦
કાબુલમાં	૩૫
બોખારામાં	૪૦
શમમાં	૪૨
પારિસમાં	૪૯
લંડનમાં	૫૧
બર્લીનમાં	૫૩
પેત્રોગ્રાડમાં	૬૦
ઉત્તરધ્રુવમાં	૯૦

માલુંમ પડશે. ઉપલી વિગત ઉપરથી જે બીજી ઘણુંજ અગત્યનું સિદ્ધાંત પુરવાર થાય છે, તે આ છે કે આપણી પૃથ્વી ઉપર કોઈપણ

જગ્યાની અક્ષાંશ ALTITUDE એ, તેજ જગ્યાએથી જણાતી ધ્રુવની (ધ્રુવના તારાની) દૃષ્ટિ મર્યાદા ઉપરની ઉંચાઈ (ALTITUDE)ની ખરાબર સરખી હોય છે. આકૃતિ નં. ૫ જુવો.

ધ્રુવના તારા ઉપરથી ઉતર દિશા સાધન કરવાનો વખત
જાણવાની રીત.

પ્રથમ ખતાવ્યા પ્રમાણે આકાશમાં જેતાં સપ્તર્ષિના તારાઓ અને ધ્રુવના તારાની સમજણ ન પડે તે અઠવાડીયા સુધી તે તારા-ચાલુ અવલોકન કરી પોતાની ખાત્રી હુમ્મેશના માટે સમજી શકાય એવી રીતે કરી લેવી.

હવે સપ્તર્ષિના જુમખાની અંદરનો તારો જ અને ધ્રુવનો તારો જ આકાશમાં જે વેળાએ આપણી દૃષ્ટિથી જેતાં ઓળખામાં ખરાબર ઉભી સીધી લીટીમાં આવે, ત્યારે તે લીટી સ્પષ્ટ ઉત્તર દિશા દેખાડનારી છે. એ નિશ્ચય જાણવું. આ પ્રયોગ કરવા માટે, પવનથી હાલે નહિ, અને સ્થિર રહે, એવી જગ્યામાં ઓળખા દોરીથી લટકાવી રાખવો, અને ઓળખાની પાછલ બેસી ઉત્તર તરફ મહોડું કરી ધ્રુવના તારાને એવી રીતે જોવો કે, ઓળખાની દોરી અને ધ્રુવનો તારો આપડી દૃષ્ટિથી એકજ સીધી લાઇનમાં સ્પષ્ટ દેખાય તેમ કરવું; તે પછી પૂર્વ તરફથી આવતા સપ્તર્ષિના તારા પૂર્વથી આપડી દૃષ્ટિથી ઓળખાની દોરી આગલ થઈ પશ્ચિમ તરફ જાય તે વખતે ધ્યાન રાખવું, અને તે સપ્તર્ષિના તારા માહેલો જ્યારે જ નો તારો ઓળખાની દોરીની લાઇનમાં જેવી રીતે ધ્રુવનો તારો આપણી દૃષ્ટિમાં દેખાય છે તેજ પ્રમાણે તેજ દોરીની સીધી લીટીમાં જ નો તારો આવેલો સ્પષ્ટ દેખાય, એટલે જેમ ધ્રુવનો તારો જ ઓળખાની દોરીની સીધી લીટીમાં દેખાય છે તેમ જ નો તારો પણ ઓળખાની સીધી લીટીમાં તેજ પ્રમાણે જ્યારે દેખાય એટલે આપણી દૃષ્ટિ ઓળખાની દોરી ઉપર પડી જ અને જ એ બંને તારા સામટી વખતે ઓળખાની દોરીથી ઢંકાએલા દેખાય, તે વખત સ્પષ્ટ દિશા સાધન કરવાનો જાણવો.

॥ ધ્રુવ ઉપરથી ઉત્તર દિશા સાધનની રીત ॥

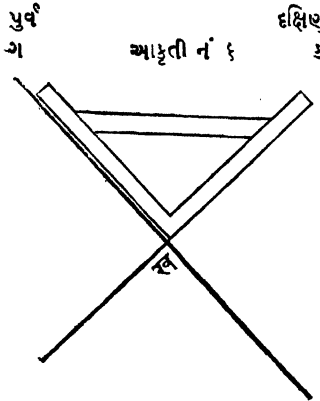
આ પ્રયોગ પુરી સાવચેતીથી કરવા માટે એક પાતળી લાકડી પ, હાથ ઉંચી તેના મથાળા ઉપર એક જીણી મીણુખતી^૧ લગાવી પહેલાંથી તૈયાર રાખવી; જે ક્ષણે તારા પ અને ચ એ બંને ઉપર લગ્યા પ્રમાણે સામટા ઓળંગાની દોરીની પાછલ ઠંકાએલા, જણાય, તેજ વખતે બીજા એક માણસને આ મીણુખતી સરગાવેલી લાકડી લઈને ઉત્તર તરફ ધ્રુવની દિશામાં આપણી બેઠકથી આશરે પચીસ અથવા પચાસ હાથ છેટે ઉભો રાખવો. અને તે લાકડીને તે માણસ પાસે જમીન ઉપર ઉભી એવી રીતે ગોઠવાવવી કે ઓળંગાની દોરી પેલી લાકડી નો અગ્ર ભાગ એટલે મીણુખતીની સળગતી ટોચ અને તારા પ અને ચ એ સઘળાં આપણી દૃષ્ટિથી બરાબર સીધી એકજ લાઇનમાં દેખાય, તેવી જગ્યાએ તે લાકડીને ઉભી રાખવા કહેવું, આ ક્રિયા ત્યાંસુધી સ્પષ્ટ નજરે દોરી લાકડી અને એ બંને તારા દૃષ્ટિમાં એકજ ઉભી સીધી લીટીમાં ન દેખાય ત્યાંસુધી લાકડીને આઘી પાછી કરી, તે લીટીમાં બરાબર આવેલી દેખાય તેવી જગ્યાએ ગોઠવાવી બેતાં ઓળંગાની દોરીને જરાપણ હલાવવી અથવા ફેરફાર કરવી નહી. તેમ એ પણ ધ્યાન રાખવું કે દોરી, પ અને ચ તારા અને ગોઠવેલી લાકડી એ બધું દૃષ્ટિથી દોરીની પાછલ એકી વખતે જણાવું બેઠએ; એમ દેખાય ત્યારે લાકડી આગલ નિશાન કરી, તે નિશાનમાં લાકડી રોપવી, તે લાકડીને જમીનમાં કાયમ કરવી હવે ઓળંગાની નીચડી અણીથી તે જ્યાં પેલી લાકડી સ્થિર કરી હોય ત્યાંસુધી એક સીધી લીટી જમીન

૧ મીણુખતીનો દીવો કરવાની મતલબ એ છે કે રાત્રે દિવાની શેંગ બરાબર દોરીની દૃષ્ટિનીમાં જણાય એટલે—દિવાનો અગ્રભાગ દોરીની સીધી લાઇનમાં બરાબર આવે તે બેઠ શકાય, જે બીજી કોઈ પ્રકાશિત વસ્તુથી અથવા સાદી આંખે લાકડીની અણી જે રાત્રે દેખાઈ શકતી હોય તો પછી મીણુખતીની નજર નથી પણ ટોચનો ભાગ અણી જેવો હોવો બેઠએ, તે ધ્યાન રાખવું, મીણુખતીનો દીવો પવનથી બેકાં ખાતો હોય તો પણ તે ઠીક નહિ, અથવા ખુબઈ જાય તેને માટે પણ બંદોબસ્ત કરવો, અથવા ધણું નજીક સાદી આંખે દેખાય એટલે વેગ બેથી અણીવાળી લાકડીથી માપવું એટલે ચાલશે.

પર દોરવી. એ સીધી લીટીએ ખરી ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા જાણવી. ઓળખાની અણી તરફનો છેડો તે દક્ષિણ દિશા ને રોપેલી લાકડીનો છેડો તે ઉત્તર દિશા જાણવી, આ સ્પષ્ટ દિશા સાધન જાણવું.

॥ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા જાણવા પછી પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા જાણવાની પહેલી રીત ॥

આ દિશાઓ જાણવા માટે એક કાટખુણાની જરૂર છે. એ કાટખુણો સુતાર અને કડીઆ દક્ષિણ કામ કરનારા પાસે હોય છે, તેની આકૃતિ નં. ૬ ના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે છે, એ કાટખુણો જેટલો વધારે મોટો હોય તેટલી વધારે સ્પષ્ટ દિશા સાધી શકાય છે. પ્રથમ ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીની લીટી તૈયાર કરી છે, તે લીટીના ઉત્તર છેડેથી જમણા હાથ તરફથી દક્ષિણની લીટી તરફ સીધો જતાં ક થી જ નો લાગ છે, તેને આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કાટખુણો બરાબર અડકાડી કાટખુણો

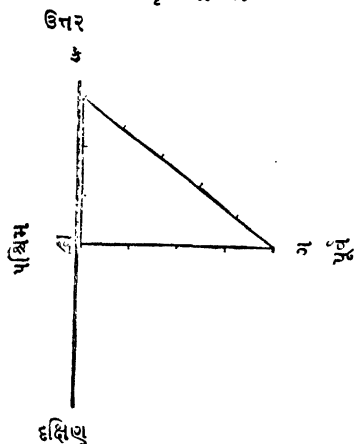

ઉત્તર પશ્ચિમ જાણી ટોચ જ થી ગ સુધી લીટી દોરવી. એ લીટીનો જ થી ગ જતો અગ્ર ભાગ પૂર્વ દિશા બતાવનારો જાણવો, એ પ્રમાણે ફરીથી ઉત્તરના છેડેથી લીટીની ડાબી બાજુ ઉપર કાટખુણો મુકી જ થી જ સુધીની પ્રથમની માફક લીટી દોરવાથી લીટીનો અગ્ર ભાગ જ, જ પશ્ચિમ દિશા બતાવનારો જાણવો, એમ ઉત્તર દક્ષિણ જાણ્યા પછી પૂર્વ, પશ્ચિમ જાણી શકાય છે.

॥ ઉત્તર, દક્ષિણ જાણવા પછી પૂર્વ, પશ્ચિમ જાણવાની બીજી રીત, (કાટખુણા શિવાયની) ॥

એક લાંબા માપની એટલે ૧૫ કે ૨૫ હાથની અથવા તેથી પણ વધારે લાંબી દોરી લેવી, આ દોરી ગમે તો ઓછા માપની એટલે

આકૃતી નં. ૭.

પ કે ૭ હાથની અથવા તો કલા પ્રમાણે ૨૫ હાથ કરતાં ગમે તેટલા હાથની નાની અથવા મોટી જગ્યાના પ્રમાણમાં મરજી પ્રમાણે લેવી, બનતા સુધી જેમ વધારે લાંબી હોય તેમ વધારે સારૂ, પરંતુ તેમાં ગમે તેટલી મોટી કે નાની દોરી હોવા છતાં તે દોરીના એકસરખા બાર લાગ પાડવા; પાડેલા બાર લાગમાંથી દોરીના એક છેડેથી તેનો ત્રીજો લાગ પુરો થાય, ત્યાં એક ચિન્હ (નિશાન) કરવું અથવા ગાંઠ

વાળવી, અને તેવુંજ બીજું નિશાન દોરીનો સાતમો લાગ પુરો થાય ત્યાં કરવું, અથવા ગાંઠ વાળવી. આકૃતી નં. ૭ માં બતાવ્યા પ્રમાણે દોરીના બંને છેડા ઉત્તર, દક્ષિણ લાઈનના ઉત્તર તરફના છેડા ક આગળ બરાબર અડકાડવા, અથવા ક આગળ એક ઝીણી ખીલી ઠોકી તેમાં પરોવી દેવા. હવે દોરીને ત્રીજા લાગ સૂધી ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ ક થી સ્વ સુધી ખેંચવી, અને દોરીના ત્રીજા લાગને છેડે જ્યાં નિશાન કર્યું છે, અથવા ગાંઠ વાળી હોય તે સ્વ આગળ બરાબર અડકાડવું, અથવા તેમાં સ્વ આગળ ખીલી રાખી પરોવી દેવું; દોરીના સાત લાગ ઉપર જ્યાં નિશાન કરેલું હોય, તે હાથમાં પકડી કાટખુણા આકારે સ્વ થી ગ તરફ દોરી કોઈ પણ રીતે ઢીલી ન રહે તેમ ખેંચવું, અને એ સાત લાગવાળું નિશાન અથવા ગાંઠ જમીનને બરાબર જ્યાં અડકે, ત્યાં એક નિશાન મ કરવું. અથવા એક ખીલો રાખવો, સ્વ થી ગ સુધી એક સીધી લીટી દોરવી, એ લીટી પૂર્વ પશ્ચિમ દિશા દેખાડનારી બાણવી. જેઓને હરધડીએ દિશા સાધન કરવાની જરૂર છે, તેઓએ બે ત્રણ નાની મોટી દોરીઓ લેઈ તેના બાર લાગનાં નિશાન સરખે અંતરે કરી રાખવાં; તે નિશાન કાળાં

કરવાં, અને ત્રીજા ભાગ આગળ ને સાતમા ભાગ આગળ લાલ નિશાન કરવું; નાની દોરી નાની જગોએ ને મોટી દોરી મોટી જગોએ તૈયાર કરી રાખેલી હંમેશાં કામ લાગી શકશે,

॥ અન્ય સ્થલે કરેલી દિશા સાધન ઉપરથી ધારેલા સ્થલે દિશા સાધન કરવાની રીત. ॥

પ્રથમ બતાવ્યા પ્રમાણે હરકોઈ ખુદી જગ્યામાં દિશા સાધન આ. નં. ૮. પૂર્વ કરી તે ઉપરથી ઇચ્છીત જગ્યાએ દિશા સાધન કરવા માટે પ્રથમની જગ્યાએ દિશા સાધન કરી પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીની બે લીટીઓ આકૃતિ નં. ૮ માં બતાવ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરવી, અને દિશા સાધનની જગ્યાથી ઇચ્છીત જગ્યા જે દિશા તરફ હોય, તે દિશા બે

ઉત્તર

ક

ય

ઋ

દક્ષિણ

ગ

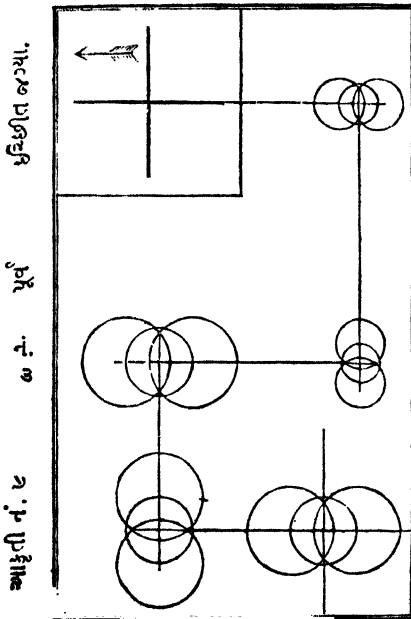
પશ્ચિમ

પૂર્વ તરફની હોય, તો દિશા સાધનની પૂર્વ પશ્ચિમની લીટીને બરાબર-અડકાડી એક દોરી સિદ્ધિ પૂર્વ તરફ લખાવવી, એટલે પશ્ચિમના છેડે દોરીનો એક છેડો અડકાડી પૂર્વ તરફ ઇચ્છીત જગ્યા સુધી તે દોરી લેઈ જવી, ધ્યાન એ રાખવાનું કે—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા સાધન કરતી વખતના બે ચિન્હોને અડકીને એટલે ગ થી ક સુધી બન્ને નીસાને તેમજ મધ્યબિંદુ ચ ને પણ અડકે એવી રીતે લખાવવી તે દોરી ગમે તે ઠેકાણે બાંધ, તે અવશ્ય પૂર્વ દિશા ગતાવનારી દોરી બાંધવી, તેવીજ રીતે ઇચ્છીત જગ્યા દિશા સાધનની જગ્યાથી પાશ્ચિમ દિશામાં હોય તો જેમ પૂર્વ તરફ દોરી લખાવી પૂર્વ દિશાનો નિશ્ચય કર્યો, તેવીજ રીતે પશ્ચિમ દિશા તરફ દોરી લખાવી પશ્ચિમ દિશાનો નિશ્ચય કરવો, હવે દિશા સાધનથી ઇચ્છીત જગ્યા ઉત્તરમાં હોય તો દિશા સાધનના દક્ષિણ છેડેથી ઉત્તર તરફ દક્ષિણ અને ઉત્તરના નિશાનોને દોરી અડકી ઉત્તર

તરફ ખ થી ઘ તરફ ઇચ્છીત જગ્યા સુધી લેઈ જવી, તે ઉત્તર દિશા જાણવી, અને દિશા સાધનથી જો ઇચ્છીત જગ્યા દક્ષિણમાં હોય તો ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ઘ થી ખ તરફ ઇચ્છીત જગ્યાએ લંબાવેલી દોરી દક્ષિણ દિશા ખતાવનારી જાણવી,

॥ પુર્વાદિક દિશાઓમાં ઇચ્છીત જગ્યા સીધી દોરીમાં ન આવતી હોય અને આડાઅવળા ઘણા માર્ગો વચમાં શરૂ થતા હોય. ત્યાં દિશા સાધનની રીત ॥

પ્રથમની કરેલી દિશા સાધનની જગ્યાએથી ઇચ્છીત દિશાએ દક્ષિણ

દિશાનું સૂત્ર લેઈ જવા માટે જે દિશામાં સૂત્ર લેઈ જવું પડે છે, તે સીધું જેટલું સૂત્ર ઇચ્છીત દિશા સુધી જતું ન હોય, અને ત્યાંથી આડો રસ્તો બદલાતો હોય, જેમકે—દિશા સાધનથી સૂત્ર નં. ૧ થી પૂર્વ તરફ સીધું જ્યાં સુધી જાય છે, તે સ્થલથી દક્ષિણ દિશા તરફ અથવા ઉત્તર દિશા તરફ ઇચ્છીત સ્થલ છે, પ્રથમની પૂર્વ તરફની દોરી જ્યાં ઇચ્છીત સ્થલ ઉત્તર કે દક્ષિણમાં

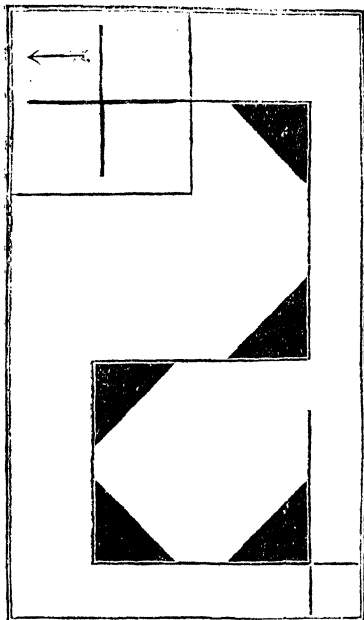
નં. ૮ ઉત્તર

જતું હોય, તે બદલાતા માર્ગ સુધી પ્રથમનું પૂર્વનું સૂત્ર નંબર ૨

સુધી લાવી મુકવું, અને તે સૂત્ર પ્રમાણે દોરેલી રેખા ઉપર આ-
કૃતી ૯ માં બતાવ્યા પ્રમાણે કંપાસ (કર્કાટક) ની અણી મુકી આ-
શરે ૩૦ આંગલના ઘેરાવા વાળું ચક્ર કરવું; તે ચક્રને પૂર્વ તરફ જ્યારે
ખાનો સ્પર્શ થયો હોય, ત્યાં આગલ કંપાસની અણી મુકી, ૩૬ આંગ-
લના કંપાસના ઘેરાવથી બીજું ચક્ર કરવું; જેમ પૂર્વ તરફની રેખા
ચક્રને જ્યાં અડકી હતી, તેજ પ્રમાણે ચક્રને અડકેલી પશ્ચિમ તરફની
રેખા ઉપર કંપાસની અણી મુકી પ્રથમની માફક ૩૬ આંગલના
ઘેરાવવાળું ચક્ર કરવું, જેથી પ્રથમના ચક્રના મધ્યબિંદુની આબુખાબુ
મત્સના આકારને મલતી આકૃતિ થશે, પૂર્વ તરફની રેખા ઉપર કંપાસ
મુકીને કરેલું ચક્ર અને પાશ્ચિમ તરફની રેખા ઉપર કંપાસ મુકીને
કરેલું ચક્ર એ બે ઉત્તર તરફ જ્યાં જોડાય, ત્યાં ચિન્હ કરવું, અને તે
બે ચક્રો દક્ષિણ તરફ જ્યાં જોડાયાં હોય, ત્યાં બીજું નિશાન કરવું,
એટલે દક્ષિણનું ઉત્તરનું અને પ્રથમના ચક્રનું મધ્યબિંદુ એમ ત્રણ
ચિન્હો તૈયાર થશે, એ ત્રણે ચિન્હોને સ્પષ્ટ અડકીને ઇચ્છીત સ્થલ
દક્ષિણમાં હોય તો દક્ષિણ તરફ ઉત્તર તરફ હોય તો ઉત્તર તરફ
લંબાવેલી દોરી ઇચ્છીત સ્થલ સુધી લેઈ જવાથી દિશા સાધન થઈ
શકે છે, એ પ્રમાણે ઇચ્છીત સ્થલ દિશા સાધનથી વિશેષ દૂર હોય.
અને જેટલી જેટલી વખત ઇચ્છીત સ્થલે પહોંચતા સુધીમાં જ્યાં જ્યાં
માર્ગોનું વલણ બદલાતું હોય. તેટલી વખત આકૃતીના નંબર ૩-૪-૫
અને છલ્લે ઇચ્છીત જગ્યા એમ દરેક બદલાતા માર્ગોમાં કહ્યા
પ્રમાણે ત્રણ ચક્રોથી મત્સ્યાકાર ઉત્પન્ન કરેલી મધ્યબિંદુ સુધી ત્રણ
નિશાનીઓ બદલાતા સ્થલે એ ઉત્પન્ન કરી ઇચ્છીત સ્થલ સુધી લેઈ
જવાથી સ્પષ્ટ દિશા સાધન થાય છે. અથવા મત્સ્યાકૃતિ કર્યા શિવાય
જ્યાં દિશા સાધન કર્યું હોય, ત્યાંથી ઇચ્છીત જગ્યાએ લેઈ જવા માટે
લંબાવેલા સૂત્રને બદલાતી દિશામાં જ્યાં પ્રથમ મત્સ્યાકૃતિ કરવા કહ્યું
છે, ત્યાં મત્સ્યાકૃતિ નહિ કરતાં કાટપુષ્પાને એક બાબુ સીધી જતી

દોરીને બરાબર અડકાડી મુકવો, એટલે તે કાટખુણાને અડકાડીને દો-
રેલી જે લીટી હોય, દક્ષિણ

તે લીટીને અડકાડી-
ને લાંબી બદલાતી
જગ્યા સુધી દોરી
લેઇ જવી, એમ જે-
ટલી જેટલી વલણ
લેતી દિશાનો બ-
દલો ઇચ્છીત જ-
ગ્યાએ પહોંચતા પૂર્વ
સુધીમાં જેટલી વ-
ખત થાય તે દરેક
ઠેકાણે મત્સ્યાકાર
નહિં કરતાં કહ્યા
પ્રમાણે કાટખુણા
મુકી દોરી લંબા-
વાથી પણ દિશા-
સાધન થઈ શકે
છે, આકૃતી નં ૧૦ આકૃતી નં ૧૦
જુઓ.

૪ ઉત્તર

(સૌર-ચાંદ્રમાસોની બીજી રીતે એક વાક્યતા.)

મુ ૦ ચિં ૦-કૈશિન્મેષરવૌમધૌ વૃષભગેજ્યેષ્ઠે શુચૌ કર્કટે
માદ્રેસિંહગતેધટેઽશ્વયુજિચોર્જેઽલૌ મૃગે પૌષકે ।
માધે નક્ષત્રગતે શુભં નિગદિતં ગેહં તથોર્જેનસત્
કન્યાયાંચતથાધનુગ્યપિનસત્કૃષ્ણાદિમાસાઙ્ગવેત્ ૩૩

અર્થ-કેટલાક પંડિતો કહે છે કે ચૈત્રમાસમાં મેષનો સુર્ય હોય જ્યેષ્ઠમાં
વૃષભનો. અષાઢમાં કર્કનો, બાદરવામાં સિંહનો, આસોમાં તુલાનો, કાર્તિકમાં

વૃશ્ચિકનો, પૌષમાં મકરનો. માઘમાં કુંભનો. સૂર્ય હોય તો નવું મકાન બનાવવું શુભ છે. આફીના કહેલાં માસ તો શુભજ છે, તેમાં કાર્તિકમાં કન્યાનો, અને માઘમાં ધનનો સૂર્ય હોય તો નવીન ઘર બનાવવું નહી, આ કૃષ્ણાદિ માસ વઠી પડવેથી જાણવા. (૩૩)

(ઘરના આરંભમાં તિથિઓ.)

શ્રીપતિ:—દ્વિતીયા પંચમી મુખ્યા તૃતીયા ષષ્ઠિકા તથા ।

સપ્તમી દશમી ચૈવ દ્વાદશ્યેકાદશી તથા (૩૪)

ત્રયોદશી પંચદશી તિથયઃ સ્યુઃ શુભાવહાઃ ।

શુક્રપક્ષે ભવેત્સૌખ્યં કૃષ્ણે તસ્કરતો મયમ્ (૩૫)

અર્થ—૨; ૩, ૫, ૬, ૭, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૫, એ તિથિઓ ધર બનાવવામાં શુભ છે, શુકલ પક્ષમાં ધરતો પ્રારંભ કરવાથી સુખ મળે છે, અને કૃષ્ણ પક્ષમાં કરવાથી ચોરનો ભય રહે છે. (૩૪-૩૫)

(દેવાલય વિગેરેમાં વિદિશા (કાણુ)માં રાહુમુખ)

દેવાલયેગેહવિધૌ જલાશયે રાહોર્મુખં શંભુદિશો વિલોમતઃ ।

મીનાર્કસિંહાર્કમૃગાર્કતસ્ત્રિભેસ્તેમુસ્વાત્ પૃષ્ઠવિદિક્શુભાભવેત્ ૩૬

અર્થ—દેવ મંદિર બનાવવાના પ્રારંભમાં મીન મેષ વૃષભનો સૂર્ય હોય તો ઇશાન. મિથુન કર્ક સિંહ નો સૂર્ય હોય તો વાયવ્યમાં, કન્યા તુલા વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય તો નૈરત્યમાં. અને ધન મકર કુમ્ભ રાશિનો સૂર્ય હોય તો અગ્નિ ખુણામાં રાહુનું મુખ જાણવું. (૩૬)

ઘરના આરંભમાં સિંહ કન્યા તુલાનો સૂર્ય હોય તો ઇશાનમાં, વૃશ્ચિક ધન મકરમાં વાયવ્યમાં, કુંભ મીન મેષ નૈરત્યમાં, અને વૃષભ-મિથુન કર્કનો સૂર્ય હોય ત્યારે અગ્નિ કાણુમાં રાહુનું મુખ જાણવું.

કુવો, તળાવ વિગેરેના પ્રારંભમાં મકર, કુંભ, મીનના સૂર્યમાં ઇશાનમાં, મેષ વૃષભ મિથુમાં વાયવ્યમાં, કર્ક સિંહ, કન્યામાં નૈરત્યમાં, તુલા વૃશ્ચિક ધનના સૂર્યમાં અગ્નિમાં રાહુનું મુખ જાણવું.

દેવ મંદિર વિગેરેના ખાતમાં રાહુના મુખથી પાછલી કાણુમાં જેમકે ઇશાનમાં રાહુનું મુખ હોય તો અગ્નિ કાણુમાં, વાયવ્યમાં હોય તો ઇશાનમાં, નૈરત્યમાં હોય તો વાયવ્યમાં, અને અને અગ્નિકાણુમાં હોય તો નૈરત્યમાં ખાત કરવું શુભ છે.

દેવાલયના ખાતમાં
રાહુ મુખ,

ધી.	મીન મેષ વૃષભ	અ.	ધન મકર કુંભ
	મિથુન કર્ક સિંહ		કન્યા તુલા વૃશ્ચિક

વા.

ને.

ઘરના ખાતમાં,
રાહુ મુખ,

ધી.	સિંહ કન્યા તુલા	અ.	વૃષભ મિથુન કર્ક
	વૃશ્ચિક ધન મકર		કુંભ મીન મેષ

ને.

જલાશયના ખાતમાં.
રાહુ મુખ,

ધી.	મકર કુંભ મીન	અ.	તુલા વૃશ્ચિક ધન
	મેષ વૃષભ મિથુન		કર્ક સિંહ કન્યા

વા.

ને.

દેવાલયમાં ખાત,

ઘરમાં ખાત,

જલાશયમાં ખાત.

ધી.	મિથુન કર્ક સિંહ	અ.	મીન મેષ વૃષભ
	કન્યા તુલા વૃશ્ચિક		ધન મકર કુંભ

વા.

ને.

ધી.	વૃશ્ચિક ધન મકર	અ.	સિંહ કન્યા તુલા
	કુંભ મીન મેષ		વૃષભ મિથુન કર્ક

ને.

ધી.	મેષ વૃષભ મિથુન	અ.	મકર કુંભ મીન
	કર્ક સિંહ કન્યા		તુલા વૃશ્ચિક ધન

વા.

ને.

નારદઃ—પ્રાસાદે સદને લિંગે દ્વારે કુંડે વિશેષતઃ ।

દિઙ્મૂઢેકુલનાશઃ સ્યાત્તસ્માત્સંસાધયેદ્દિશમ્ (૩૭)

અર્થ—મહેલ-ઘર-શિવનું બાણુ-ગારણું-અને કુંડ-એ જ વિશેષ કરીને દિશાના સમુખ ન હોય-એટલે-(દિઙ્મૂઢ) હોયતો કુલનો નાશ થાય છે, માટે પહેલું દિશાનુ સાધન કરીને પછી આરંભ કરવો, (૩૭)

શ્રીપતિઃ—કર્કિનઃક્રહરિકુંભગતેડર્કે પૂર્વપશ્ચિમમુસ્વાનિ મુદ્ધાણિ ।

તૌલિમેષવૃષવૃશ્ચિકયાતે દક્ષિણોત્તરમુસ્વાનિ ચ કુર્યાત્ ૩૮

અર્થ—કર્ક, સિંહ, મકર, ને કુંભનો સૂર્ય હોય ત્યારે-પૂર્વને પશ્ચિમ દિશાના મુખવાળું, મેષ, વૃષભ, તુલા, ને વૃશ્ચિકનો હોય તો ઉત્તરને દક્ષિણ દિશાના મુખવાળું ઘર કરવું, (૩૮)

(નીચ રિથિત બ્રહ્મામાં ધર ખનાવવાનો નિષેધ,)

વસિષ્ઠ:-નીચેશત્રુગતેજીવેશુક્રે વા યદિ વા બુધે ।

શશાંકે વા કૃતં ગેહમતિ નિઃ સ્વત્વમાપ્નુયાત્ (૩૯)

અર્થ—ચંદ્ર-બુધ-ગુરુ-શુક્ર-નીચના હોય કે શત્રુના ધરમાં હોય અને ધર કરાવ્યું હોય તો-દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે, (૩૯)

શ્રીપતિ:-સ્વૌગૃહસ્થોઘૃહિણીશશાંકે ધનંસિતેદેવગુરૌ ચ સૌખ્યમ્ ।

વિનાશમાયાતિબલેન હીનેનીચસ્થિતેવાસ્તમુપાગતે વા (૪૦)

અર્થ—સુર્ય-ચંદ્ર-ગુરુ-ને શુક્ર-ખલ્લી ન હોય, કે નીચના હોય, અથવા અસ્ત પામ્યા હોય તો-અનુક્રમે-ધરનો સ્વામી-સ્ત્રી-ધન-અને સુખ-નાશ પામે છે, (કારણ કે-સુર્ય-ધરખણી છે. ચંદ્ર-ધરની ધણીયાણી છે, શુક્ર ધરનું-ધન છે-અને ગુરુ સુખ આપનાર છે. માટે-તે ચારમાંથી જે નીચખલી હોય તે બાબત નુકશાન કારક બન્યું,) (૪૦)

વિ.—ફાલગુને નભસિસહસ્યદઃ સહસ્યે વૈશાખે શરણમશેષશંવિધત્તે

આરબ્ધંદ્વિતનુભમાનુયોગયુક્તે નિર્લયામરસચિવાદિભૂલગાસ્તે ૪૧

અર્થ—માર્ગશીર્ષ, પૌષ, ફાલગુ, વૈશાખ, શ્રાવણ, જે માસો, દ્વિઃસ્વભાવ રાશિના સુર્યનો યોગ હોય ત્યારે. સિંહનો ગુરુ ન હોય તેમજ ગુરુ, શુક્ર અસ્તના ન હોય તો ધરનો પ્રારંભ કરવાથી દરેક સુખ મળી શકે છે. (૪૧)

માસેઽપાગયનગતેઽપિચૌકસઃસ્યાદારંભોઽતિવરફલોઽન્નવેશનનં ।

ભેદત્વાદ્દત્તનનિવેશદેવતાનાં રિક્તામાશુભયુતિત્રિષ્ટિમુક્તપક્ષઃ (૪૨)

અર્થ—દક્ષિણાયન ધયાનો સુર્ય હોય, રિક્તા શિવાયની તિથિઓ, દુષ્ટ યોગ ને વિષ્ટિ ત્યાગ કરીને શુભ સમયે ગૃહારંભ કરવો, દક્ષિણાયણમાં ગૃહારંભ થાય છે પરંતુ પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. કારણ કે આરંભના અને પ્રવેશના દેવો ગુણ છે. ૪૨

નભસ્યમાસં પરિહાય પક્ષંત્વિષોર્જયોરાદિમમંત્યમાહુઃ ।

શુચેબુધાઃ પર્ણકુટક્રિયાં વા સમસ્તવારેષુ સિતાંગિરોઽસ્તમ્ (૪૩)

અર્થ—માદરવો, આસો, અને કાર્તિકના પહેલાં પંદર દિવસો, અને ગુરુ શુક્રના અસ્તનો ત્યાગ કરીને દરેક વારોમાં પાંદડાંનું (છાપડું) ખનાવવાને પંડિતો શુભ કહે છે. (૪૩)

વ્યવહારસમુચ્ચયે—નિષિદ્ધેશ્વપિક્ષેષુ સ્વાનુકૂલે શુભે દિને ।

તુળદારુઘટારંભે માસદોષો ન વિદ્યતે (૪૪)

અર્થ—ધાસને લાકડાનું ધર (છાપડું) કરવું હોય તો પોતાની અનુકૂલતા મુજબ શુભ દિવસે કરવું, તેમાં નિષિદ્ધ નક્ષત્ર હોય તોપણ દરકત નથી. તેમજ માસ દોષ પણ સમજવો નહિ, (૪૪)

નો પૃષ્ઠાગ્રવિધૌ ન રિક્તકતિથૌ નાર્કારવારાંશયો

રુક્તર્ક્ષેશ્વપિકુંભમીનગવિધૌ સ્તંભોચ્છ્રિતિં નાચરેત્ ।

તુર્યા ત્પંચદશાત્રિદશપરિમિતાદ્વેદાધિપંચક્રમા-

ન્નિગ્રાન્યર્કયુતાદિગેહકરણે ભાનિ પ્રવેશેપિ ચ ॥ ૬ ॥

અન્વય—પૃષ્ઠાગ્રવિધૌ (ગેહં) નો (કાર્યમ્) રિક્તકતિથૌ ન અર્કારવારાંશયોઃ ન ઉક્તર્ક્ષેષુ અપિ કુંભમીનગવિધૌ સ્તંભોચ્છ્રિતિમ્ ન આચરેત્ અર્કયુતાદિ તુર્યાત્ પંચદશાત્ ત્રિદશ પરિમિતાત્ ક્રમાત્ વેદાધિપંચભાનિ ગેહકરણે ચ પ્રવેશે અપિ નિન્દ્યાનિ ॥ ૬ ॥

અન્વયાર્થ—પૃષ્ઠાગ્રવિધૌ પાછલ અને આગલ ચન્દ્રમા આવ્યો હોય તો, નો (ગેહં ધર) કાર્યમ્ ન કરવું, રિક્તકતિથૌ રિક્તા તિથિમાં ન કરવું, અર્કારવારાંશયોઃ રવિ મંગલવાર અને નવમાંશમાં ન ન કરવું, ઉક્તર્ક્ષેષુ કહેલાં નક્ષત્રોમાં, અપિ પણ, કુંભમીનગવિધૌ કુંભ અને મીનના ચન્દ્રમામાં, સ્તંભોચ્છ્રિતિમ્ સ્તંભ સ્થાપન ન આચરેત્ ન કરવે. અર્કયુતાદિ સૂર્યના નક્ષત્રથી ગણતાં, તુર્યાત્ ચોથા નક્ષત્રથી, પંચદશાત્ ૧૫ મા નક્ષત્રથી, ત્રિદશપારે-મિતાત્ ૨૩ મા નક્ષત્રથી, ક્રમાત્ અનુક્રમે, વેદાધિપંચભાનિ ૪-૪-૫-૫-૫ નક્ષત્રો, ગેહકરણે ધર કરવામાં, ચ અને, પ્રવેશે પ્રવેશમાં, અપિ પણ, નિન્દ્યાનિ અશુભ છે, ॥ ૬ ॥

૬ ભાવાર્થ—વિવાહ પ્રકરણના ૧૫ મા શ્લોકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સપ્તશલાકાયકમાં નક્ષત્રો મુકવાં, તેમાં દરેક દિશામાં મુકેલાં નક્ષત્રોની તે તે દિશા જાણવી, ધરને માટે જે દિશા સન્મુખ બારણું

મુકવું હોય, તે દિશાના નક્ષત્રો, અને તેની પાછલી દિશાના નક્ષત્રો, એટલે બંને સામાસામી દિશાઓના નક્ષત્રોમાંના કોઈ પણ નક્ષત્ર ઉપર ચંદ્રમા હોય, ત્યારે ઘર કરવું નહિં, તેમજ ૪,૬,૧૪ એ તિથિઓ, રવિ ને મંગલવાર, અને તે બંનેના નવમાંશ લેવા નહિં, કુંભ ને મીનના ચંદ્રમામાં ઘરનો થાંભલો પ્રથમ મુકવો નહિં,

વૃષવાસ્તુ ચક્ર.

સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી, દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં, ૧ લા નક્ષત્રથી, ૪-૧૫ થી ૪ અને ૨૩ થી ૫ નક્ષત્રો, ઘર બનાવવાના તેમજ ઘર પ્રવેશના મુહૂર્તમાં લેવાં નહિં.

સમજ--જેમ સન્મુખ, અને પાછલી દિશાના નક્ષત્રોપર ચંદ્ર હોય, ત્યારે તે દિશામાં અથવા તેની પાછલી દિશામાં ઘર કરવું નહિં, તેજ પ્રમાણે, આગલ બતાવવામાં આવશે. તેમ ઘરનું નક્ષી કરેલું નક્ષત્ર, ઉપલા ચક્ર પ્રમાણે જે જે દિશામાં આવતું હોય, તે તે દિશામાં અથવા, તે તે દિશાની પાછલી દિશાઓમાં પણ ઘર કરવું નહિં,

ઉદાહરણ—જેમ કે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર, ઘર બનાવવાના મુહૂર્તમાં લેવાય છે, અને તે મૃગશીર નક્ષત્ર, સપ્તશલાકા ચક્રમાં પૂર્વ-દિશામાં છે, હવે મૃગશીર નક્ષત્રમાં, ઘર બનાવવાનું મુહૂર્ત આપવા છતાં, તે મૃગશીર નક્ષત્ર, સપ્તશલાકાચક્રમાં પૂર્વમાં હોવાથી, પૂર્વ અને પશ્ચિમ, એમ બેઉ દિશાનું જે ઘરને ખારણું હોય, તે ઘર બનાવવાનું મુહૂર્ત મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં આપવું નહિં, ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાનું જેને ઘરનું દ્વાર મુકવું હોય, તેને ઘર બનાવવાનું મુહૂર્ત આપવું, તેવીજ રીતે ઘરનું લાવેલું નક્ષત્ર, જે દિશામાં હોય, તે અને તેની પાછલી દિશામાં પણ ઘરનું મુહૂર્ત આપવું નહિં, એટલે ચંદ્રનું નક્ષત્ર, અને વાસ્તુનું નક્ષત્ર, એ બે નક્ષત્રો જે જે દિશામાં હોય, તે દિશામાં અને તેની પાછલી દિશામાં ઘર કરવાનું મુહૂર્ત આપવું નહિં.

૨—જેમ શ્લો. ૧૦ ના ઉદાહરણમાં પુષ્ય નક્ષત્ર આપ્યું છે, તેમ જે નક્ષત્ર લીધેલું હોય તે.

(ગૃહારંભમાં કાલનિષેધ.)

ગૃહેશતત્ત્વી સુખવિચ્છિન્નાશોઽર્કેદ્વીજ્યશુક્રે વિવહેઽસ્ત નીચે ।

કર્તુઃ સ્થિતિ નો વિઘ્નવાસ્તુ નોઽર્ધે પુરસ્થિતે પૃથગતે સ્વનિઃ સ્યાત્ ૪૫

અર્થ—સૂર્ય નિર્બલ હોય કે નીચ રાશિપર રહ્યો હોય તો ધરના સ્વામીનો નાશ થાય છે, ચંદ્રમા નિર્બલ, કે નીચ રાશિપર અસ્ત થઈને રહ્યો હોય તો ધરના સ્વામીની સ્ત્રીનો નાશ થાય છે, ગુરુ, નિર્બલ કે અસ્ત થઈને નીચ રાશિપર રહ્યો હોય તો ધરના સ્વામીના મુખનો નાશ થાય છે. શુક્ર, નિર્બલ કે અસ્ત થઈને નીચ રાશિપર રહ્યો હોય તો, ધનનો નાશ કરે છે, ચંદ્રમાનું અને વાસ્તુનું નક્ષત્ર સન્મુખ હોય ને ખાત ખોદે તો, સ્થાન ખનાવનારનો એ સ્થાનમાં વાસ રહેતો નથી, જો ચંદ્રમાનું અને વાસ્તુનું નક્ષત્ર પાછલ હોય ને ખાત ખોદે તો પણ એ સ્થાનમાં વાસ રહેતો નથી (૪૫)

મૃગુઃ—ચક્રે સપ્તશલાકાઋયે કૃત્તિકાદીનિ વિન્યસેત્ ।

ઋક્ષં ચંદ્રસ્ય વાસ્તોશ્ચ પુરઃ પૃષ્ઠે ચ નો શુભમ્ ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—સપ્તશલાકાયક્રમાં, કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રો મુકવાં, તેમાં ચંદ્રનું નક્ષત્ર અને વાસ્તુનું નક્ષત્ર, આગલ કે પાછલ હોય તો અશુભ છે, જમણીને ડાબી આબુએ હોય તો શુભ જાણવું, (૪૬)

(ધર ખનાવવામાં જીનું લાકડું વાપરવાનો નિષેધ.)

વ્યાસઃ—અન્યવેશ્મસ્થિતં દારુ નૈવાન્યસ્મિન્ પ્રયોજયેત્ ।

ન તત્ર વસતેઃ કર્તા વસે તત્ર ન જીવતિ (૪૭)

અર્થ—બીજા ધરમાં વાપરેલું લાકડું ધરના ઉપયોગમાં લેવું નહિ, અને કદાચ લે તો, ધરધણી તે ધરમાં રહી શકતો નથી, અને રહે તો જીવતો નથી, (૪૭)

મુ-ગ૦-આરંભે વૃષભં ચક્રં સ્તંભે જ્ઞેયં તુ કૂર્મકમ્ ।

પ્રવેશે કલશં ચક્રં વાસ્તુચક્રં બુધૈઃ સ્મૃતમ્ (૪૮)

અર્થ—ગૃહારંભમાં વૃષવાસ્તુચક્ર, સ્તંભ ખેસાડવામાં કૂર્મચક્ર, અને પ્રવેશમાં કલશચક્ર, એમ ત્રણ પ્રકારે વાસ્તુચક્ર, જોવાને વિદ્વાનોએ કહેલું છે, (૪૮)

(શુદાર'ભાં વૃષવાસ્તુચક. ૧) ખીજ મતથી.

મુ-ચિં-ગેહાદ્યારંભેડકંભાદ્વત્સર્ગી રામૈ ૩ દાહો વેદ ૪ મૈ રગ્ગપાદે
શૂન્યં વેદૈઃ ૪ પૃષ્ઠપાદે સ્થિરત્વં રામૈઃ ૩ પૃષ્ઠે શ્રીયુગૈર્દસકુક્ષૌ ॥

લામો રામૈઃ ૩ પુચ્છગૈઃ સ્વામિનાશો વેદૈ નૈષ્ઠ્યં વામકુક્ષૌ મુસ્ત્રથૈઃ ।

રામૈઃ પીઢા સંતતં વાર્કધિષ્ણ્યાદમ્બૈ ૭ રુદૈ ૧૧ દિગ્મિ ૧૦ રુક્તં

હસત્સત્ (૪૯)

અર્થ—જે નક્ષત્રપર સૂર્ય હોય, તે નક્ષત્રથી દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને
૩ નક્ષત્રો વૃષના મસ્તકમાં સ્થાપન કરવાં, તે નક્ષત્રોમાં ધર બનાવવાથી તે ધર અગ્નિથી
બળી જાય છે, ૪ નક્ષત્રો આગલા પગમાં મુકવાં તે શૂન્ય કરનાર છે, ૪

૧—વાસ્તુચકના માટે આ ગ્રંથકારના મતથી ચિંતામણિકારનો મત
જુદોજ છે. ત્યારે શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે, બે મતમાંથી કયો મત સ્વીકારવો,
તેને માટે જાણવું એ જ, જે જે દેશમાં જે ગ્રંથ વધારે પ્રમાણભૂત ગણાતો
હોય, તે એકજ ગ્રંથના આધારે મુદ્દર્તશુદ્ધિ આપવી, તે વખતે ખીજ ગ્રંથમાં
જુદો મત બતાવેલો હોય, તેની હરકત સમજવી નહિ, । અથવા દેશપરત્વે ન
જેતાં, માર્તાણુ કે ચિંતામણિ, બંનેમાંથી એક ગ્રંથના આધારે ગમે તે ઠેકાણે
મુદ્દર્ત આપ્યું હોય તો તે ગ્રંથાધાર હોવાથી સત્યજ જાણવું. આ ચક્રને
માટે માર્તાણુમાં ૨૭ નક્ષત્રોની યોજના કરી છે. ત્યારે ચિંતામણિમાં ૨૮
નક્ષત્રોની યોજના કરેલી છે. પરંતુ વધારે સરસ માર્ગ તો બંનેના મત પ્રમાણે
જે જે નક્ષત્રો સારાં આવતાં હોય, તે વખતે અતિ ઉત્તમ મુદ્દર્ત છે એમ જાણવું,
બંને ચક્રોનો વિચાર કરતાં, સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી ચંદ્રના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં,
આવેલી સંખ્યા આઠથી ચૌદ સુધી એટલે ૭ નક્ષત્રોમાં વૃષવાસ્તુચકનું આપેલું
મુદ્દર્ત બંને વિદ્વાનોના મતે શ્રેષ્ઠ આવી શકે છે. પરંતુ તે પ્રમાણે મુદ્દર્ત લેતાં,
ધર બનાવવાના દરેક માસમાં ઉપર મુજબના આઠ દિવસમાંજ મુદ્દર્ત મલી
શકે છે, તે આઠ દિવસમાં ખીજ કેટલાક દોષો ઉત્પન્ન થતા હોય તો મુદ્દર્ત
મલી શકવું અશક્ય છે, માટે બંને ગ્રંથની સંમતિ ન આવતી હોય તો એક
ગ્રંથની સંમતિ લેઈ, મુદ્દર્ત કરવામાં હરકત સમજવી નહિ. તેમાં પણ મુદ્દર્ત
ની આવશ્યકતા હોય, બંને માર્તાણુ પ્રમાણે કે ચિંતામણિ પ્રમાણે મુદ્દર્ત
આવતું હોય તો તે મુદ્દર્ત બરાબર સમજવું.

નક્ષત્રો પાછલના પગમાં મુકવાં, તે સ્થિરતા કરનાર છે, ૩ નક્ષત્રો પીડમાં મુકવાં તે લક્ષ્મી આપનાર છે, ૪ નક્ષત્રો જમણી કુખમાં મુકવાં, તે લાભ આપનાર છે, ૩ નક્ષત્રો પુચ્છમાં મુકવાં, તે ધરના સ્વામીનો નાશ કરે છે. ૪ નક્ષત્રો ડાબી કુખમાં મુકવાં, તે દરિદ્રતા આપે છે, ૩ નક્ષત્રો મુખમાં મુકવાં, તે પીડા કરે છે, (૪૯-૫૦)

રવિભાત્સપ્ત નેષ્ટાનિ શુભા ન્યેકાદશાષ્ટમાત્ ।

દશ શેષાણ્યનિષ્ટાનિ સામિજિદ્વૃષવાસ્તુનિ (૫૧)

અર્થ—જે નક્ષત્રપર સૂર્ય હોય તે નક્ષત્રથી, ૭ નક્ષત્ર અશુભ, ૧૧ શુભ, અને અભિજીત સહિત ૧૦ નક્ષત્રો અશુભ ફલ આપે છે. (૫૧)

(પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં દ્વાર અને ગૃહનિર્માણમાં નક્ષત્ર.)

કુંભેડકે ફાલ્ગુને પ્રાગપરમુખગૃહં શ્રાવણે સિંહકર્કયોઃ

પૌષે નક્રેચયામ્યોત્તરમુખસદનં ગોજગેર્કે ચ રાધે ।

માર્ગે જૂકાલિગે સદ્ધ્રુવમૃદુવરુણ સ્વાતિવસ્વર્કપુણ્યૈઃ

સૂતીગેહં ત્વદિત્યાં હરિભવિધિમયો સ્તત્ર શસ્તઃ પ્રવેશઃ (૫૨)

અર્થ—ફાલ્ગુ માસમાં કુંભના સૂર્ય હોય તો પૂર્વ કે પશ્ચિમ તરફ મુખવાળું ઘર બનાવવું ઉત્તમ છે, શ્રાવણ માસમાં કર્ક, અને સિંહના સૂર્ય હોય તો પણ પૂર્વ કે પશ્ચિમ તરફ મુખવાળું ઘર બનાવવું ઉત્તમ છે, પૌષમાં મકરના સૂર્ય હોય તો, દક્ષિણ કે ઉત્તર તરફ મુખવાળું ઘર બનાવવું ઉત્તમ છે, વૈશાખમાં વૃષભનો સૂર્ય હોય તો દક્ષિણ કે ઉત્તર તરફ મુખવાળું ઘર બનાવવું ઉત્તમ છે, અને માર્ગશીર્ષમાં તુલાને વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય તો દક્ષિણ કે ઉત્તર તરફ મુખવાળું ઘર બનાવવું શ્રેષ્ઠ છે.

રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ-દ્ધા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ-ષા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં ઘર બનાવવાનો પ્રારંભ કરવો શુભ છે, પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં સૂતિકાગૃહ બનાવવું શુભ છે, અને તે સૂતિકાગૃહમાં રોહિણી અને શ્રવણમાં પ્રવેશ કરવો શુભ છે, (૫૨)

જ્યો-ર્વિં—

ન હારિ હર્મ્યેઽભિમુખં તમઃ સ્યાત્ દૃશ્યં ન તત્પર્ણકુટાદિગેહે ।

ક્ષપાકરઃ પર્ણકુટેઽભિવક્ત્રો ન દર્શનીયોન્યકુલે સ દૃશ્યઃ (૫૩)

અર્થ—ધર ખનાવવામાં સન્મુખ રાહુ લેવો નહિ, તે રાહુ ને પાંદડાંનું ધર ખનાવવું હોય તો જોવાની જરૂર નથી, તેમાં સન્મુખ ચંદ્રમા લેવો નહિ, અને ઈંટાથી ધર ખનાવવામાં સન્મુખ ચંદ્રમાની હરકત નથી, પરંતુ સન્મુખ રાહુ લેવો નહિ. (૫૩)

(દેવાલય ખનાવવામાં વિશેષ નક્ષત્રો.)

આવાસનિર્માણમૃગાંકભીરવઃ સાદિત્યનાસત્ય શયર્ક્ષ શૌરિભાઃ ।

આરંભણે દેવકુલસ્ય મંજુલા મુક્તાદિતેયાશ્વિનભાદ્રમામઠે (૫૪)

અર્થ—દેવાલયના પ્રારંભમાં ગૃહારંભનાં નક્ષત્રો લેવાં સારાં છે, તેમાં પુનર્વસુ, અશ્વિની, હસ્ત, શ્રવણ, એ નક્ષત્રો દેવાલય ખનાવવામાં, અને મક ખનાવવામાં અશ્વિની, હસ્ત, શ્રવણ, એ નક્ષત્રો વિશેષ લીધેલાં છે. (૫૪)

સદોચિતં પુષ્કરમં પ્રપાકૃતા વદ્યવેશો ઘટનં ચ તારયોઃ ।

ભગાજયોઃ ક્ષુદ્રગણાશ્રમક્રિયા પૂર્વાત્રયૈશ્વેષ્વપિ નૈવ ગર્હિતાઃ (૫૫)

અર્થ—પરબનું મકાન ખનાવવામાં પૂર્વાષાઝ, બળરમાં પ્રવેશ કરવામાં અને મૂર્તિ વિગેરે ખનાવવામાં પૂ-ફા, રોહિણી, અને નિધ દેવાલય એટલે (શૂદ્રોના દેવોનું મકાન) ખનાવવું હોય તો આદર્શ, અને ત્રણ પૂર્વા શુભ છે. (૫૫)

શેતે ભાદ્રપદાત્રિષુ ત્રિષુસુરઃ પ્રાગાદિશીર્ષોત્ર હિ

પ્રોક્તં સઘ્નમુલ્લં તુ ગોલ્યજઘટેષ્વર્કે યમોદકમુલ્લમ્ ।

હદ્રોગૈણ કુલીર લેયગરવૌ પૂર્વાપરસ્યં ગૃહં

નાન્યસ્યે શ્રુજકોટિઘાત ઇમહચ્છેષ્સ્યુ રાયાઃ ક્રમાત્ ॥ ૭ ॥

અન્વય—ભાદ્રપદાત્ ત્રિષુ ત્રિષુ (માસેષુ) પ્રાગાદિશીર્ષઃ સુરઃ શેતે અત્ર હિ સઘ્નમુલ્લમ્ પ્રોક્તમ્ તુ ગોલ્યજઘટેષુ અર્કે યમોદકમુલ્લમ્ હદ્રોગૈણકુલીર લેયગરવૌ પૂર્વાપરાસ્યમ્ ગૃહમ્ અન્યસ્યે ન શ્રુજકોટિઘાતઃ ઇમ હત્ શ્લેષમ્ ક્રમાત્ આયાઃ સ્યુઃ ॥ ૭ ॥

અન્વયાર્થ—ભાદ્રપદાત્ બાહરવાથી, ત્રિષુ ત્રિષુ ત્રણ ત્રણ માસોમાં, પ્રાગાદિશીર્ષઃ પૂર્વાદિક દિશામાં મસ્તકવાળો, સુરઃ વાસ્તુપુરુષ, શેતે સુવે છે, અત્ર મસ્તકવાળી દિશામાં, સઘ્નમુલ્લમ્ ધરતું દાર, પ્રોક્તમ્ કહેલું છે, તુ પુનઃ ગોલ્યજઘટેષુ વૃષભ, વૃશ્ચિક, મેષ, તુલા, એ રાશિના અર્કે સૂર્યમાં, યમોદકમુલ્લમ્

દક્ષિણ અથવા ઉત્તરમુખ ધર કરવું, હૃદ્ગોળકુલીરલેયગરવૌ કુંભ, મકર, કર્ક, સિંહ, એ રાશિમાં રહેલા સૂર્યમાં, પૂર્વાપરાસ્યમ પૂર્વ અથવા પશ્ચિમ મુખ, ગૃહમ્ ધર કરવું, અન્યસ્થે બીજી રાશિમાં સૂર્ય હોય તો, ન ન કરવું, મુજકોટિઘાતઃ જુન અને કોટિનો ગુણાકાર કરી, રમહત્ આઠે ભાગવાથી, શેષમ્ શેષ રહે તે, ક્રમાત્ અનુક્રમે, આયાઃ આયો, સ્યુઃ હોય. ॥ ૭ ॥

(ખારણું ખેસાડવાનું મુઠ)

૭ ભાવાર્થ—ભાદરવો, આસો, અને કાર્તિક. માગશર, પૌષ, અને માઘ. ફાગણ, ચૈત્ર, અને વૈશાખ. જ્યેષ્ઠ, અષાઢ, અને શ્રાવણ. એ ત્રણ ત્રણ માસોમાં અનુક્રમે વાસ્તુ પુરૂષ પુર્વાદિક દિશાઓમાં સુધ રહે છે, એટલે તે દિશાઓમાં તેનું માથું હોય છે જે દિશામાં વાસ્તુપુરૂષનું માથું હોય, તે દિશામાં ધરનું ખારણું મુકવું,

(ખારણાનો બીજો પ્રકાર.)

૧,૨,૭,૮ એ રાશિઓમાં દક્ષિણ કે ઉત્તરમુખનું ખારણું કરવું, અને ૪,૫,૧૦,૧૧ એ રાશિઓમાં પૂર્વ કે પશ્ચિમ મુખનું ખારણું ખેસાડવું,

૧—ધારો કે ભાદરવો, આસો, અને કાર્તિક, એ માસમાં વાસ્તુપુરૂષનું માથું પૂર્વદિશામાં અને પગ પશ્ચિમ દિશામાં હોય છે, જેથી માથાની દિશા તરફ દ્વાર મુકવા કહ્યું છે, એટલે પૂર્વદિશામાં દ્વાર મુકવું, તે પૂર્વદિશા, ધરમાં ખેસતાં પશ્ચિમ, ને ધરમાંથી નીકલતાં સામી પૂર્વદિશા દેખાય, તેને પૂર્વદિશાના દ્વારવાળું ધર કહે છે,

૨—આ શ્લોકમાં માસ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ માસોને વિષે પૂર્વાદિક દિશામાં ખારણું મુકવાનો અનુક્રમ ગ્રન્થકારે કહ્યો છે, છતાં ફરી સૂર્યની રાશિ પ્રમાણે પૂર્વાદિક દિશામાં દ્વાર મુકવાનું સૂચવ્યું છે, તેથી બેમાંથી કયો મત ખરો, અને બે મત બતાવવાનું કારણ શું, તેને માટે ભાદરવો, આસો, ને કાર્તિક, એ ત્રણ માસોમાં ફક્ત પૂર્વદિશામાંજ ખારણું મુકવાને કહ્યું છે, પરંતુ આસો, કે કાર્તિકમાં જે વખતે તુલાને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ ચાલતી હોય, તે વખતે દક્ષિણ કે ઉત્તર દ્વારનું ખારણું મુકવું હોય, તો પૂર્વદિશાના માસો હોવા છતાં તે માસોમાં દક્ષિણાભિમુખ, કે ઉત્તરાભિમુખનું ખારણું મુકી શકાય, એવી રીતે માર્ગશીર્ષ, પૌષ, ને માઘ માસમાં દક્ષિણ દિશાનું ખારણું મુકવા કહ્યું છે, પરંતુ તે વખતે મકરને કુંભનો સૂર્ય હોય તો તે વખતે દક્ષિણ, પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશાનું દ્વાર મુકી શકાય છે, એમ જાણવું. એ રીતે બીજા માસોમાં આવતી સંક્રાંતિઓને માટે પણ સમજવું,

ઉપર બતાવેલા એ પ્રકારમાંથી પોતાને જે સુગમ પડે, તે પ્રકાર લેવામાં હરકત નથી, ઘરની લ'બાઇને (ભુજ) પહોળાઇના (કોટી) હસ્તાદિકનો ગુણાકાર કરી, આવેલી સંખ્યાને આઠથી ભાગતાં જે શેષ રહે, તે આયનો અ'ક જાણવો,

(ધ્વજાદિ આયનું ૧ ભુ' ઉદાહરણ.)

ઘરની લ'બાઇ ૨૫ હાથને પહોળાઈ ૧૩ હાથ છે, તો ૨૫ ને ૧૩ થી ગુણતાં, ૩૨૫ આવ્યા. એ ઘરની લ'બાઇ પહોળાઈના માપનો ગુણાકાર થાય છે, અને તે ગુણાકારની સંખ્યા તે ઘરનું ક્ષેત્રફલ કહેવાય છે. તેને ૮ થી ભાગતાં શેષ ૫ આવ્યા, જેથી પાંચમી આય થઈ એમ જાણવું. પહેલી આય ધ્વજાયથી ગણતાં, પાંચમી આય વૃષભાય, એટલે બળદની આય આવી, એમ જાણવું. આ પ્રમાણે આય આવી શકે છે, પરંતુ લ'બાઇને પહોળાઈના માપમાં હાથના માપની સાથે જ્યારે આંગળ હોય છે, ત્યારે ઉપર મુજબ ગુણાકાર થઈ શકતો નથી, તેની રીત નીચે મુજબ છે.

(દ્વારચક્ર.)

સૂર્યર્ષાદ્યુગમૈઃ શિરસ્યથફલં લક્ષ્મીસ્તતઃ કોણમૈ

ર્નાગૈરુદ્વસનં તતો ગજમિતૈઃ શાસ્વાસુ સૌખ્યં ભવેત્ ।

દેહલ્યાં ગુણમૈ મૃતિર્ગૃહપતે મધ્યસ્થિતૈ વેદમૈઃ

સૌખ્યં ચક્રમિદં વિલોક્ય સુધિયા દ્વારં વિધેયં શુભમ્ (૫૬)

અર્થ—જે નક્ષત્રપર સૂર્ય હોય, તે નક્ષત્રથી ૪ નક્ષત્ર મસ્તકપર રહે છે. તેમાં લક્ષ્મી મહે છે, ૮ ખુણાઓમાં રહે છે, તેમાં કોઈ પણ મનુષ્ય વસતું નથી, ૮ દ્વારશાખાઓમાં રહે છે, તેમાં ધરધણીને સુખ મળે છે, ૩ નક્ષત્ર ઉમરામાં રહે છે, તેમાં સ્વામીનું મરણ થાય છે, અને ૪ મધ્યમાં રહે છે, તેમાં સુખ મહે છે, એવી રીતે બુદ્ધિમાન પાંડિતો જે આ ચક્ર જોઇને દ્વાર બનાવવું, (૫૬)

શાખા. ૪ શ્રે.	મસ્તક. ૪ શ્રે.		શાખા. ૪ શ્રે.
ને. ૨	ને. ૨	ને. ૨	ને. ૨
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
ને. ૨	ને. ૨	ને. ૨	ને. ૨
૩ ને.			
ઉમરો.			

આ ઉપરના ચક્રમાં પ્રથમ ચાર નક્ષત્રો મસ્તકમાં લેવાં. તે પછી સવ્ય ક્રમથી શાખા નાં ૪ લેવાં, એ પ્રમાણે અગ્નિકોણથી ક્રમ લેવો.

(દ્વન્નદિ આયનું ઉદાહરણ.)

૧૫ હાથ અને ૧૦ આંગળ પહોળું, ૨૦ હાથ અને ૧૮ આંગળ લાંબું, એવું એક ઘર છે. એ ઘરની આય નજીવા માટે લંબાઈને પહોળાઈનો ગુણાકાર કરવો જોઈએ, તે ગોમુત્રિકા કહાડી ગુણાકાર કરવો, તેને માટે આ પ્રમાણે ગોમુત્રિકાથી તેનો પરસ્પર ગુણાકાર કરવો.

ગોમુત્રિકા નં. ૧. પ્રથમ ૧૫ ને ૨૦ થી ગુણતાં ૩૦૦ થયા, પછી ૧૫ ને ૧૮ થી ગુણતાં, ૨૭૦ થયા, ૧૦ ને ૨૦ થી ગુણતાં ૨૦૦ થયા, ને ૧૦ ને ૧૮ થી ગુણતાં ૧૮૦ થયા, તે આ ગોમુત્રિકા મુકી છે, તે જોવાથી સ્પષ્ટ સમજાશે; હવે એક હાથના ૨૪ આંગળ હોય છે, અને ઘરને માટે આય કહાડવાનું હાથ ઉપરથી બતાવેલું છે, માટે ગુણાકારની સંખ્યા કટલા હાથની આવી, તે નજીવા માટે ૧૦ ને ૧૮ નો ગુણાકાર ૧૮૦ આવ્યો, તેને ૨૪ થી ભાગતાં લબ્ધિ ૭ આવી, ને શેષ ૧૨ રહી, આવેલી લબ્ધિ ૭ ને ૧૦

ને ૨૦ થી ગુણતાં થયેલા ૨૦૦ માં ઉમેરતાં ૨૦૭ થયા, તે ૨૦૭ ને ૧૫ ને ૧૮ થી ગુણતાં થયેલા ૨૭૦ માં ઉમેરવાથી ૪૭૭ થયા; તેને ૨૪ થી ભાગતાં ૧૯ લઘ્વિ આવી, અને શેષ ૨૧ રહી, તે આંગળ નાણુવા. લઘ્વિ ૧૯ ને ૧૫ ને ૨૦ થી ગુણતાં આવેલી સંખ્યા ૩૦૦ માં ઉમેરતાં ૩૧૯ થયા, તે હાથ નાણુવા. તે ગોમુત્રિકા નંબર ૨. જોવાથી સમજાશે.

ગોમુત્રિકા. નં. ૨.

૧૫૧૦	
૩૦૦	૨૦૦
લઘ્વિ ૧૯	
૧૯ ઉ—	લઘ્વિ ૭ ઉમે-
મેરતાં ૩૧૯	રતાં ૨૦૭
	૧૮૦
શેષ ૨૧	
૨૭૦	૨૪ થી ભા-
ઉમેરવા ૨૦૭	ગતાં શેષ
કુલે ૪૭૭	૧૨
૨૪ થી ભાગ-	
ગતાં લઘ્વિ	
૧૯ શેષ ૨૧	

એ પ્રમાણે ગુણાકાર કરતાં, ૩૧૯ હાથ-
ને ૨૧ આંગળ આવ્યા, તે ધરની લંબાઈ
ને પહોળાઈના હસ્તાદિક માપનો ગુણાકાર
થયો. હવે આવેલા હાથ ૩૧૯ ને ૮ થી
ભાગતાં લઘ્વિ ૩૯ આવી, તે લઘ્વિની
જરૂર નથી, પરંતુ શેષ જે ૭ રહી,
અને તેના ઉપરાંત ૨૧ આંગળ હોવાથી
તે ધરની આય સાતમી અને આઠમી
આય આવી એમ નાણુવું. તેને
અનુક્રમે ૧ શેષ હોય તો ધ્વજનય, ૨ હોય
તો ધુમાય, એ પ્રમાણે આઠે ધ્વાક્ષ-
આય આવે છે. જેથી ૮ શેષ રહેવાથી
ધરની આય કાગડાની થઈ એમ નાણુવું.

पूर्वादिध्वजधूमसिंहशुनको क्षाणः खरेभोष्ट्रका

धार्याः स्वस्वपदेध्वजोखिलमुखः प्राग्याम्य वक्रोगजः ।

प्रागास्यो वृषभो विवारुणमुखः सिंहः प्रशस्ता इमे

धूमोग्नेः शुनको त्यजस्य खगप स्योष्ट्रोवृषत्न्याः खरः ॥ ૮ ॥

૧—આ ગોમુત્રિકાથી જો બરાબર સમજ ન પડે તો, વિશેષ ખુલાસા સાથે ગોમુત્રિકાપરથી ગુણાકાર કરવાની રીત અમો તરફથી પ્રગટ થયેલા જ્યોતિષ-કંદ્યપત્ર પ્રથમાવૃત્તિ-પ્રથમ વિભાગના ૮૬ પાને ગુણાકારની રીત વિસ્તારથી આપેલી છે તે જોવી તેમાં ને આમાં ફરક માત્ર એટલોજ છે કે, તેને દરેક ફલ ઉપર ચઢવતાં, ૬૦ થી ભાગવાં પડે છે, અને આના ફલને ઉપર ચઢવતાં ૨૪ થી ભાગવાની જરૂર છે, તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું.

અન્વય—પૂર્વાદિધ્વજધૂમસિંહશુનકો ક્ષાણઃ સ્વરેભોષ્ટ્રકાઃ સ્વ-
સ્વપદે ધાર્યાઃ ધ્વજઃ અલિલમુલ્લઃ ગજઃ પ્રાગ્યામ્યવક્રમ્ વૃષભઃ
પ્રાગાસ્યઃ સિંહઃ વિવારુણ મુલ્લઃ ઇમે પ્રશસ્તાઃ અગ્નેઃ ધૂમઃ અંત્યજસ્ય
શુનકઃ સ્વગપસ્ય ઉષ્ટ્રઃ અદૃ પત્ન્યાઃ સ્વરઃ (પ્રશસ્તઃ) ॥ ૮ ॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વાદિધ્વજધૂમસિંહશુનકોક્ષાણઃ પૂર્વદિશાથી આરંભી
ધ્વજ, ધુમાડો, સિંહ, કુતરો, બળદ, સ્વરઃ ગધેડો, હાથી, ઉષ્ટ્રકાઃ ઉટ,
સ્વસ્વપદે પોતપોતાના સ્થાનોમાં, ધાર્યાઃ ધારણ કરવા, ધ્વજઃ ધ્વજ, અલિ-
લમુલ્લાઃ દરેક દિશાના દ્વારમાં, ગજઃ ગળય, પ્રાગ્યામ્યવક્રમ્ પૂર્વ ને દક્ષિણદિ-
શાવાળા દ્વારમાં, વૃષભઃ વૃષભાય, પ્રાગાસ્ય. પૂર્વાભિમુખદ્વારમાં, સિંહઃ
સિંહાય, વિવારુણમુલ્લઃ પશ્ચિમ શિવાયના ઘરમાં દરેક દિશાના દ્વારમાં, ઇમે એ
ચાર, પ્રશસ્તાઃ શુભ છે, અગ્નેઃ અગ્નિથી આલુવિકા ચલાવવામાં, ધૂમાઃ ધુમાય,
અંત્યજસ્ય શત્રુના ઘરમાં, શુનકઃ કુતરાની આય, સ્વગપસ્ય પત્ની પાલવાના
ઘરમાં, ઉષ્ટ્રઃ ઉટાય, અદૃપત્ન્યાઃ વેશ્યાના ઘરમાં, સ્વરઃ ગધેડાની આય.
(પ્રશસ્તઃ) શુભ છે, ॥ ૮ ॥

(આયોના નામો.)

૮ ભાવાર્થ—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભાગતાં, શેષ ૧, વધે તો
ધ્વજ (ધ્વજ) ૨, ધુમ (ધુમાડો) ૩, સિંહ (વાઘ) ૪, શુનક
(કુતરો) ૫, ઉક્ષાણ (બલદ) ૬, ખર (ગધેડો) ૭, ગજ
(હાથી) ૮, ઉષ્ટ્ર (ઉટ) એ પ્રમાણે આઠ આયો જાણવી, એ
ધ્વજદિક આયો અનુક્રમે પૂર્વાદિક દિશાઓમાં બલવાન જાણવી,
તેમાં પણ ધ્વજાય બધી દિશાઓમાં બલવાન જાણવી, તેમજ પૂર્વને
દક્ષિણ તરફના મુખવાળા ઘરમાં ગળય, પૂર્વમાં વૃષભાય, અને
પશ્ચિમમુખ શિવાયની કોઇ પણ દિશાના ઘરમાં સિંહાય, અગ્નિથી
આલુવિકા ચલાવનારના ઘરમાં ધુમાય, નીચના ઘરમાં શુનકાય,
પશ્ચિમો રાખવાના ઘરમાં ઉષ્ટ્રાય, અને વેશ્યાના ઘર માટે ખરાય
શુભ જાણવી. ધ્વજાય, ગળય, વૃષભાય અને સિંહાય એ આયો શુભ
છે. ને તે શિવાયની બીજી આયો અશુભ છે.

પશ્ચાત	પુર્વ	અગ્નિ
૮ ઉપદ્રાય	૧ દેવભાય	૨ ધુમાય
ઉત્તર	૭ ગળાય	૩ સિંહાય
	૬ ખરાય	૪ શુનકાય
વાયવ્ય	પશ્ચિમ	નૈઋત્ય

રાજવલ્લભ:-

આયઃ કલ્પ્યો હસ્તમેયઃ કરૈશ્ચક્ષેત્રે માત્રાભિર્મિતે માતૃકાભિઃ ।

મધ્યે પર્યંકાસને મંદિરે ચ દેવાગારે મંડપે ભિત્તિ બાહ્યે (૫૭)

અર્થ—હાથને આંગલ માપ્યા પછી, તેનું ક્ષેત્રફલ કહાડવું, ત્યાર પછી હાથને આંગલ ઉપરથી આય લાવવાને કહ્યું છે, તેમાં ખાટલો અથવા પલંગની બેઠસો અને બે ઉપરાં મળી ચારને માપમાં ન લેતાં ફક્ત મધ્યનો ગાળો ભરીને આય લાવવી, અને તેવીજ રીતે ઘરની આય લાવવા માટે પણ ચારે બાજુની ભિતોના અંદરના ગાળાનો માપ લેધને આય લાવવી, પરંતુ દેવમંદિર અને મંડપની આય લાવવામાં બહારથી એટલે ચારે તરફની ભિતોના આસારો સહિત જમીન માપમાં ગણીને આય લાવવી, (૫૭)

(કઈ આય કયે સ્થલે લેવી તેની સમજ.)

જ્યો-ર્વિં૦-ધારામંડલશાલપત્તનકુલપ્રાસાદ વાપી પ્રવા-

કાસારાંધુષુ પીઠમંડપદરી પટ્ટાસનદ્વાર્ષુ ચ ।

સંસત્પીઠ તૃયાન વારણગૃહા નો મંગિની સ્વારિકા-

મંજૂષા શયનાદિચીવરગણે ગ્રાહ્યઃ સદાયો બુધૈઃ (૫૮)

અર્થ—પૃથ્વીનું પીઠ, કિલ્લો, નગર, ઘર, દેવાલય, વાવ, પરજા તબાવ, કુવો, મંડપની પીઠ, ગુફા, રાત્રાસન, આરણ્ય, સભાપીઠ, પાલખી, ગાલુડ, રથ,

નોકા, કોઠી, પેટી, પક્ષંગ, વિગેરે અને પાંજર, એ વસ્તુઓ બનાવવામાં શુભ આય લેવી. (૫૮)

વેદીપીઠસમસ્તકુંડરચના પટ્ટાતપત્રધ્વજ-

ક્ષેત્રારામમુસ્વાસ્તુર્યશિવિરા સંદીવિતાનેષ્વપિ ।

સૌમ્યાયોર્હતમો ભવેદિતિ સતિ ક્ષમાદેવતાયાંધ્વજો

રાજન્યે ન સ્વરાયુષો વિશિગજો ગૌઃ પત્સવેઽન્યેઽન્યગઃ (૫૯)

અર્થ—વેદીની પીઠ, દરેક કુંડતી રચના, પટ્ટ, છત્ર, ધ્વજ, ખેતર, બગીચો, અસ્ત્ર, વાજ્ર, તંબુ, નેતરની ખુરશી, અને ચંદ્રવો, એ વસ્તુઓ બનાવવામાં સૌમ્ય આય શુભ છે, બ્રાહ્મણને ધ્વજાય, ક્ષત્રિયને સિંહાય, વૈશ્યને ગજાય, અને શૂદ્રને વૃષભાય શુભ છે, એ શિવાયની ખીજ આયો વણકર, મોચી, વિગેરેને શુભ છે, (૫૯)

પ્રાહુઃ પ્રાઙ્મુખમંત્યવૃશ્ચિકુલીરાણાં પ્રચેતોમુખં

જૂકોપાંત્યગવાં યમાસ્ય મબલાયુગ્મૈણકાનાં હિતમ્ ।

સૌમ્યાસ્યં ગૃહમાદ્યસિંહધનુષામત્રેષ્ટ કાષ્ઠાનનં

કૃત્વાપ્તાન્યકકુબ્જવાક્ષ વદનં તત્કાર્યમાસ્યં ન સત્ ॥૯॥

અન્વય—અંત્યવૃશ્ચિકુલીરાણામ્ પ્રાઙ્મુખમ્ પ્રાહુઃ જૂકો પાન્ત્યગવામ્ પ્રચેતોમુખમ્ અબલાયુગ્મૈણકાનામ્ યમાસ્યમ્ આદ્યસિંહધનુષામ્ સૌમ્યાસ્યમ્ ગૃહમ્ હિતમ્ અત્ર ઇષ્ટકાષ્ઠાનનમ્ કૃત્વા આપ્તાન્યકકુબ્જવાક્ષ વદનમ્ તત્ કાર્યમ્ આસ્યમ્ ન સત્ ॥ ૯ ॥

અન્વયાર્થ—અંત્યવૃશ્ચિકુલીરાણામ્ મીન, વૃશ્ચિક, અને કર્ક રાશિ-વાળાઓને પ્રાઙ્મુખમ્ પૂર્વમુખનું દ્વાર પ્રાહુઃ કહે છે, જૂકોપાન્ત્યગવામ્ તુલા, કુંભ, વૃષભરાશિને, પ્રચેતોમુખમ્ પશ્ચિમ મુખનું, અબલાયુગ્મૈણકાનામ્ કન્યા, મિથુન, અને મકરરોશિવાળાને, યમાસ્યમ્ દક્ષિણમુખનું, આદ્યસિંહધનુષામ્ મેષ, સિંહ, ધનરાશિવાળાને, સૌમ્યાસ્યમ્ ઉત્તરમુખનું, ગૃહમ્ ઘર, હિતમ્ શુભ છે, અત્ર અહિં, ઇષ્ટકાષ્ઠાનનમ્ ઈષ્ટ દિશામાં મુખને, કૃત્વા કરીને, આપ્તાન્યકકુબ્જવાક્ષવદનમ્ ખીજ દિશાઓમાં બારીઓ બારીયો વિગેરેનું મુખ, કાર્યમ્ કરવું, તત્ આસ્યમ્ તે દિશાઓમાં મુખ્ય દ્વાર, ન સત્ શ્રેષ્ઠ નથી, (ન કરવું,)

(રાશિ પ્રમાણે ધરના મુખની ખાખત.)

૯ ભાવાર્થ—૪,૮,૧૨, પૂર્વ, ૨,૭,૧૧, પશ્ચિમ, ૩,૬,૧૦ દક્ષિણ, ૧,૫,૯ ઉત્તર, એ રાશિઓને અનુક્રમે તે તે દિશાનું દ્વાર શુભ જાણવું; ઉપર પ્રમાણે આવેલી દિશામાં મોટું ખારણું મૂકી ખાકીની દિશાઓમાં નાનાં ખારણું જાળી વિગેરે મુકવાં, પરન્તુ રાશિપરત્વે કહેલી દિશા શિવાયની દિશામાં મુખ્ય દ્વાર કરવું નહિં.

કોણાધ્વભ્રમકૂપકર્દમતરુદ્વાઃ સ્તંભદેવેક્ષિતં

સઙ્ગૌચ્યંદ્વિગુણાધિકાંતરભવે વેધે ન દોષઃ કિલ ।

અષ્ટમેગૃહભૂફલે ભવિહતે શેષં ગૃહર્ક્ષં ભવે

દક્ષે સર્પહતે વ્યયો ગૃહમસત્સ્વલ્પાય ભૂરિ વ્યયમ્ ॥૧૦॥

અન્વય—કોણાધ્વભ્રમકૂપકર્દમ તરુદ્વાઃ સ્તંભદેવેક્ષિતમ્ (તત્ આસ્યમ્ ન સત્) સઙ્ગૌચ્યમ્ દ્વિગુણાધિકાંતરભવે વેધે કિલ ન દોષઃ ગૃહભૂફલે અષ્ટમે ભવિહતે શેષમ્ ગૃહર્ક્ષમ્ ભવેત્ ઋક્ષે સર્પહતે (શેષમ્) વ્યયઃ સ્વલ્પાયભૂરિ વ્યયમ્ ગૃહમ્ અસત્ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયાર્થ—કોણ ભિતનો ખુણા, અધ્વ રસ્તો, ભ્રમ ભમતો યંત્ર, કૂપ કુવો, કર્દમ કાદવ, તરુ ઝાડ, દ્વાઃ ખારણું, સ્તંભ થાંભલો, દેવેક્ષિતમ્ અને દેવની નજર હોય, (તત્ તેનું, આસ્યમ્ ધરનું મુખ હોય તો, ન સત્ શુભ નથી,) સઙ્ગૌચ્યમ્ ધરની ઉંચાઈ કરતાં, દ્વિગુણાધિકાંતરભવે ખમણાથી અધિક અંતરથી થયેલો, વેધે વેધ હોય તો, કિલ નિશ્ચય, ન દોષઃ દોષ નથી, ગૃહભૂફલે ધરના ક્ષેત્રફલને, અષ્ટમે આઠે ગુણતાં, ભવિહતે ૨૭ થી ભાગ લેતાં, શેષમ્ શેષ રહે તે, ગૃહર્ક્ષમ્ ધરનું નક્ષત્ર, ભવેત્ થાય, ઋક્ષે નક્ષત્ર, સર્પહતે આઠ વડે ભાગતાં, (શેષમ્ શેષ રહે તે, વ્યયઃ વ્યય હોય, સ્વલ્પાય સ્વલ્પ આયવાળું, મુરિચ્યયમ્ અધિક વ્યયવાળું, ગૃહમ્ ધર, અસત્ અશુભ છે, ॥ ૧૦ ॥

(ધરને થતા વેધવિધે.)^૧

૧૦ ભાવાર્થ—ધરના ખારણાની સામે કોઈ પણ બીજા ધરની ભીંતનો ખુણો, તેમજ સામે મોટો રસ્તો, ઘાંણી, ઘાંટી, ને કુંભારના

૧—ઉપર મુજબ ધરને જે વેધ કહેલા છે, તેમ જ્યાં ૧૦ વિંચ માં કહ્યું છે કે, ધરની પાછલ દેવાલય હોય, તો તે પણ અશુભ જાણવું, એટલે પછીત ઉપર દેવદષ્ટિ પડતી હોય. તે અશુભ જાણવું.

ઘરનો ચાક, એવું કોઈ પણ જાતનું ફરતું ચંત્ર, કુવો હમ્મેશાં રહે તો કાઢવ, ઝાડ, પોતાના ઘરના ખારણા સામે બીજાના ઘરનું ખારણું, તેમજ ખારણા સામે ઘરનો થાંભલો, અને દેવની દષ્ટિ, એટલી ખાબતો હોય તો, તે ઘર વેધવાલું જાણવું; તેવું ઘર સાફ સમજવું નહિં.

(વેધનો ભંગ.)

ઉપર પ્રમાણે ઘરને વેધ આવતો હોય, પરંતુ વેધવાળા ઘરના ભોંયતળીઆથી છાપરા (મોતીયું નેવાં) સુધીનું જે હસ્તાદિક માપ આવે, તે માપથી બમણા માપ જેટલે દૂર, વેધ થતો હોય તો તે વેધવાળી ખાબતનો દોષ બીલકુલ સમજવો નહિં;

(ઘરનું નક્ષત્ર અને વ્યય જાણવાની રીત.)

ઘરના ક્ષેત્રફલને આઠે ગુણી ૨૭ થી ભાગતાં જે શેષ અંક રહે, તે અંક અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં, જેટલામો થાય, તેટલું ઘરનું નક્ષત્ર જાણવું. એ આવેલા ઘરના અંકના નક્ષત્રને આઠે ભાગવાથી ઘરની વ્યય આવે છે, આય ઓછી ને વ્યય વધારે એવું જે ઘરમાં હોય તે ઘર અશુભ જાણવું, માટે વ્યય કરતાં આય વધારે હોય તેવા માપનું ઘર કરવું;

રાજવલ્લભ—નામના શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રન્થમાં લખ્યું છે કે ઉપર મુજબના કોઈ પણ વેધો, ઘરની ઉંચાઈથી બમણું છેટે ન હોય તો તે વેધ નેષ્ટ ફલ આપે છે, પરંતુ જે ઘર અને વેધવાળી વસ્તુ એ બેના વચ્ચેના ભાગે હોય તો તે વેધ હોવા છતાં, પણ વેધ સમજવો નહિં.

(ઘરનું નક્ષત્ર લાવવાનું ઉદાહરણ.)

ઘરની લંબાઈ હાથ-૨૫-ને પોહોલાઈ-૧૩-ને ગુણવાથી ઘરનું હસ્તાદિક ક્ષેત્રફલ ૩૨૫ છે. તેને આઠે ગુણતાં ૨૬૦૦ થયા, તેને ૨૭ થી ભાગતાં લખ્ધિ ૯૬ આવી તેનું કામ નથી. ને શેષ અંક ૮ આવ્યો. અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં તે અંકનું નક્ષત્ર પુખ્ત આવ્યું. માટે તે નક્ષત્ર તે ઘરનું જાણવું;

(વ્યય લાવવાનું ઉદાહરણ.)

અશ્વિનીથી ગણ્યતાં ધરના નક્ષત્ર સુધીનો અંક ૮ છે, તેને ૮ થી ભાગતાં વધેલી શેષ, ૦ છે, તે ધરની વ્યય બાજુવી, પ્રથમ શ્લોક સાતમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ધરની આયનો અંક ૫ છે, ને વ્યયનો અંક ૦ આવ્યો, જેથી આય વધારે છે, ને વ્યય ઓછી છે. એથી તે ધર શુભ બાજુવું, માટે આય વધારે આવે તેવું ધર કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

મેષેશ્ચિત્રિતયં હરૌ ત્રિપિતૃભં મૂલત્રયં ધન્વિનિ

દ્વેદ્વે મે પરતો ગૃહેશઘટિતં પ્રાગ્વત્તુ નાહ્ય ન્યથા ।

एकादिद्विगुणोत्तरागृहमुखान्दिक्ष्वंककाः स्युः क्रमा-

च्छालाशांकयुतिः कुयुग्ध्रुवमुखान्योकांसि संति स्फुटम् ११

અન્વય—અશ્ચિત્રિતયમ્ મેષે ત્રિપિતૃભમ્ હરૌ મૂલત્રયમ્ ધન્વિનિ પરતઃ દ્વેદ્વે મે પ્રાગ્વત્ ગૃહેશઘટિતમ્ તુ નાહી અન્યથા ગૃહમુખાત્ દિક્ષુક્રમાત્ એકાદિદ્વિગુણોત્તરાઃ અંકકાઃ સ્યુઃ શાલા-
શાંકયુતિઃ કુયુગ્ધ્રુવમુસ્વાનિ ઓકાંસિ સ્ફુટમ્ સન્તિ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયાર્થ—અશ્ચિત્રિતયમ્ અશ્વિનીથી ત્રણ નક્ષત્રો, મેષે મેષરાશિમાં હોય, ત્રિપિતૃભમ્ મધ્યાથી ત્રણ, હરૌ સિંહરાશિમાં, મૂલત્રયમ્ મૂલથી ત્રણ, ધન્વિનિ ધનરાશિમાં, પરતઃ બીજી રાશિઓનાં, દ્વેદ્વે મે મે મે નક્ષત્રો બાજુવાં, પ્રાગ્વત્ વિવાહની માફક, ગૃહેશઘટિતમ્ ધર અને ધરના સ્વામીનું મેલન થોળવું, નાહી નાહી, અન્યથા વિપરીત થોળવી, ગૃહમુખાત્ ધરના મુખથી, દિક્ષુ ચારે દિક્ષાઓમાં, ક્રમાત્ અનુક્રમે, એકાદિદ્વિગુણોત્તરાઃ એકાદિથી બમણા, અંકકાઃ અંકો સ્યુઃ હોય, શાલાશાંકયુતિઃ શાલા અને ધરની દિક્ષાના અંક બેડી, કુયુગ્ધ્રુવમુસ્વાનિ ૧ યુક્ત કરવાથી ધ્રુવ વિગેરે, ઓકાંસિ ધરો, સ્ફુટમ્ સ્પષ્ટ, સંતિ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

(ધરના નક્ષત્ર ઉપરથી ધરની રાશિ જોવાની રીત.)

૧૧ લાવાર્થ—અશ્વિની, ભરણી, કૃત્તિકાની મેષ રાશિ-રે-
હિણી, મૃગશીરની વૃષભ-આદ્રા પુનર્વસુની મિથુન-પુષ્ય, અશ્લે-

ધાની કર્ક-મધા, પૂ-ફા, ઉ-ફા-ની સિંહ, હસ્ત, ચિત્રાની કન્યા-સ્વાતી, વિશાખાની તુલા-અનુરાધા, જ્યેષ્ઠાની વૃશ્ચિક-મૂલ, પૂ-ષા, ઉ-ષા-ની ધન-શ્રવણ, ધનિષ્ઠાની મકર-શતભિષા, પૂ-ભા-ની કુંભ-ઉ-ભા, રેવતીની મીન-એ પ્રમાણે નક્ષત્રથી ઘરની રાશિઓ જાણવી, જેમ વરને કન્યા, શેઠને નોકરને માટે, વિવાહપ્રકરણના ૧ થી ૧૨ સુધીના શ્લોકોમાં બતાવ્યા પ્રમાણે, ગુણૈક્ય જોવાય છે, તે પ્રમાણે ઘરની અને ઘરધણીની રાશ્યાદિક ઉપરથી ગુણૈક્ય જોવું, ફરક માત્ર એટલો છે કે, વરકન્યાના મેટાપકમાં નાડી જુદી જુદી હોય ત્યારે ગુણૈક્ય અપાય છે, અને ઘરને ઘરના સ્વામીની એકજ નાડીથી ગુણૈક્ય અપાય છે, એટલે વરકન્યાની જુદી જુદી નાડી સારી જાણવી, અને ઘરને ઘરધણીની એકજ સારી સમજવી,

(ઘરોની રાશિઓ.)

રાશિ.	મેષ	વૃષભ.	મિથુન	કર્ક	સિંહ.	કન્યા.	તુલા.	વૃશ્ચિક	ધન	મકર.	કુંભ	મીન.
નક્ષત્રો.	અ-ભ-કં.	રો-મૃ.	આ-પું.	પુ-આ.	મ-પૂ-ઉ.	હ-ચિ.	સ્વા-તિ.	અ-જ્યે.	મૂ-પૂ-ષા-ઉ-પા.	મ-ધ.	શ-પૂ-ભા.	ઉ-ભા-ર.

(ધરનું નામ અને અક્ષરો જાણવાની રીત.)

ઘરના મુખ્ય દ્વારમાં ૧ અંક મુકવો, તે પછી સંવ્યમાર્ગે લેતાં, જે દિશામાં દ્વાર હોય, તે દિશામાં, ૨ તે પછીની દિશામાં, ૪ અને છેલ્લી દિશામાં ૮ એ પ્રમાણે અંકો મુકવા, જે દિશામાં દ્વાર ન હોય તે દિશામાં અંકો મુકવા નહિ, ગારણું હોય તો મુકવા, પછી તે અંકોનો સરવાળો કરી, ૧ અંક ઉમેરતાં જે અંક થાય તેટલા અંકનું તે ઘર જાણવું, ઘરનાં નામ બધાં મલીને ૧૬ છે, તેનાં નામ અનુક્રમે નીચે મુજબ છે,

ગુણૈક્યનું કોષ્ટક.

ગુણૈક્ય કોષ્ટક	ધરધણીનું નામ મગન-રાશી-સીંહ નક્ષત્ર-પૂ-દા-સ્વામી સૂર્ય.	વૃદ્ધર	ધર ત્રીઝું-નામ જ્ય રાશી-કર્ક-નક્ષત્ર પૂણ્ય-સ્વામી ચંદ્ર.
વર્ણ	ક્ષત્રી	૦	બ્રાહ્મણ
વશ્ય	બક્ષ્ય	૦૧૧	વશ્ય
તારા	૭	૧૧૧	૪
યોની	મુખક	૨	મેષ
મૈત્રી	મીત્ર	૫	મીત્ર
ગણ	મનુષ્ય	૫	દેવ
કુટ	૧૨	૭	૨
નાડી	ખીજ નાડી	૮	ખીજ નાડી
ગુણૈક્યનો સરવાળો.		૨૮	

આ જોડેના કોષ્ટકમાં ધરધણીની પુરૂરસંજ્ઞા અને ધરની સ્ત્રી-સંજ્ઞાધારી ગુણૈક્ય લાવવું. ફરક માત્ર એટલો કે વરકન્યાના ગુણૈક્યના મેલાપમાં બેઠની નાડી જૂદી જૂદી હોય તો સાડ, જ્યારે ધર-ધણી અને ધર એ બંનેની એકજ નાડી હોય તોજ સાડ જ બહુવું, ને ત્યારેજ તેને ૮ ગુણક મલે છે, જેથી આ કોષ્ટકમાં બંનેની એકજ નાડી. (ખીજ નાડી) હોવાથી ૮ ગુણક મૂકેલા છે, તેનો સરવાળો કરતાં ગુણૈક્ય ૨૮ આવેલું છે, તેથી આ મેલાપક ઘણો સારો બહુવો, જેમાં કુટમાં ધર પાસે ધરધણી ૧૨ અને ધરધણી પાસે ધર ૨ માગે છે, તેથી (દ્વિર્વાકશક) તે ખીયાબાડ ફુટક થયું. એટલે તેના ૭ ગુણક આવે નહી. પરન્તુ ધરની કર્ક રાશી છે, તેને મેષથી ગણતાં કર્ક એ ચોથી બેઠી રાશી છે. અને વિવાહ પ્રકરણમાં કુટને માટે કહ્યું છે કે જો બેઠી રાશી બે અને બેઠી રાશી ૧૨ માગતું લેલું આવે તો

તે હઃકુટ હોવા છતાં સત્કુટ જાણવું, માટે આ સત્કુટ હોવાથી તેના ગુણૈક્ય ૭ આવે છે, એમ જાણવું.

॥ ઘરના નામના અક્ષર જાણવાનું ઉદાહરણ. ॥

એકજ દક્ષિણદિશાના ખારણાનું ઘર હોવાથી તેની સંખ્યા ૨ અને તેમાં જોડવાનો અંક ૧ ઉમેરતાં ત્રણ અંક થયા જેથી ત્રીજા નંબરનું ઘર કોષ્ટકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જય નામનું બે અક્ષરવાળું થયું.

॥ એકથી સોળ મુધીનાં ઘરો કેવી રીતે આવે તે જાણવાની રીત. ॥

૧ જે ઘરને કોઈ પણ દિશામાં ખારણું ન હોય ને ફક્ત નીસરણી દ્વારા મેડે ચડવાનું હોય, અથવા બુયરામાં ઉતરવાનું હોય, તેવા ઘરને દિશાના દ્વારનો અંક આવે નહીં. એટલે ઉમેરવાનો એકજ અંક થયો, જેથી એક અંકનું કુવનામનું બે અક્ષરવાળું પહેલું ઘર થયું.

૨ હવે મુખ્ય દિશાનું આખા ઘરમાં એકજ ખારણું પૂર્વનુંજ હોય તો તે મુખ્ય દ્વારનો ૧ અને ઉમેરવાનો અંક ૧ મલી બે અંકનું ધ્યાન્ય નામનું બે અક્ષરવાળું બીજું ઘર થાય.

૩ વલી મુખ્ય ફક્ત એકજ દ્વાર દક્ષિણ દિશામાં હોય તો તેના ૨ અંક અને ઉમેરેલો ૧ અંક મલી ત્રણ અંકવાળું જય નામનું બે અક્ષરનું ત્રીજું ઘર આવે છે.

૪ તેમજ મુખ્ય દ્વાર પૂર્વદિશામાં હોય તો ૧ અને બીજી દ્વાર દક્ષિણદિશામાં હોય તો તેના ૨ અંક એમ પૂર્વ અને દક્ષિણ બંને દિશામાં બે ખારણાં હોય તો ત્રણ અંક થાય તેમાં ૧ અંક ઉમેરવાથી ચાર અંકનું નંદ નામનું બે અક્ષરવાળું ચોથું ઘર થાય.

૫ તેમજ મુખ્ય એકજ દ્વાર પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો તેના ૪ અંકમાં ૧ ઉમેરતાં આવેલા ૫ અંકથી ખર નામનું બે અક્ષરવાળું પાંચમું ઘર થાય છે.

૬ એજ પ્રમાણે છઠ્ઠા ઘરને માટે પૂર્વ અને પશ્ચિમનાં બે દ્વારનું સર હોય તો પૂર્વનો અંક ૧ પશ્ચિમના અંક ૪ મલી ૫ અને તેમાં ૧ જોડવાથી ૬ અંકનું કાન્ત નામનું બે અક્ષરવાળું છઠ્ઠું ઘર થયું.

૭ તેમજ મુખ્ય દ્વાર દક્ષિણ અને ખીણું દ્વાર પશ્ચિમમાં હોય તો દક્ષિણના ૨ પશ્ચિમના ૪ માં ૧ ઉમેરતાં ૭ અંકનું મનોરમા નામનું ચાર અક્ષરવાળું સાતમું ઘર આવે.

૮ વળી પૂર્વ, દક્ષિણ, અને પશ્ચિમ, એમ ત્રણે ઠેકાણે દ્વાર હોય તો પૂર્વનો ૧ અંક, દક્ષિણના ૨, અને પશ્ચિમના ૪, મલી ૭ અંકમાં ૧ ઉમેરતાં ૮ થવાથી આઠ અંકવાળું સુમુખ નામનું ત્રણ અક્ષરવાળું આઠમું ઘર થયું.

૯ ઉત્તર દિશાનું મુખ્ય એકજ દ્વાર હોય તો ઉત્તરના ૮ અંકમાં ૧ ઉમેરતાં, ૯ અંકનું દુર્મુખ નામનું ત્રણ અક્ષરવાળું નવમું ઘર બાણવું.

૧૦ તેમજ પૂર્વ અને ઉત્તર એમ બે દિશાઓમાં બે બારણાં હોય તો પૂર્વનો ૧ ઉત્તરના ૮ મલી ૯ મા ૧ ઉમેરવાથી ૧૦ મા અંકનું કૂર નામનું બે અક્ષરવાળું દશમું ઘર બાણવું.

૧૧ દક્ષિણ ને ઉત્તર એમ બે દ્વાર હોય તો દક્ષિણના ૨ ઉત્તરના ૮ અને ઉમેરવાનો ૧ મલી ૧૧ અંકનું સુપક્ષ નામનું ૩ અક્ષરવાળું અગીયારમું ઘર થાય.

૧૨ તેજ પ્રમાણે પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર એમ ત્રણ દ્વાર હોય તો પૂર્વનો ૧ દક્ષિણના ૨ અને ઉત્તરના ૮ માં ૧ ઉમેરતાં ૧૨ થયાં જેથી ધનદ નામનું ત્રણ અક્ષરનું બારમું ઘર આવે છે.

૧૩ વળી પશ્ચિમ અને ઉત્તર એમ બે દ્વાર હોય તો પશ્ચિમના ૪ ઉત્તરના ૮ માં ૧ ઉમેરતાં ૧૩ અંકનું ક્ષય નામનું બે અક્ષરવાળું તેરમું ઘર થાય છે.

૧૪ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ને ઉત્તરનાં ત્રણ દ્વાર હોય તો પૂર્વનો ૧ પશ્ચિમના ૪ અને ઉત્તરના ૮ અંકમાં ૧ જોડીયે તો ૧૪ અંકનું આકુંદ નામનું ત્રણ અક્ષરનું ચૌદમું ઘર આવે છે.

૧૫ દક્ષિણ, પશ્ચિમ, અને ઉત્તર એમ ત્રણે દ્વારના અનુક્રમે ૨,૪,૮, માં ૧ ઉમેરતાં ૧૫ અંકનું વિપુલ નામનું ત્રણ અક્ષરવાળું પંદરમું ધર આવે છે.

૧૬ પૂર્વાદિક ચારે દિશાનાં દ્વાર હોય તો અનુક્રમે ૧,૨,૪,૮, માં ૧ ઉમેરતાં ૧૬ અંક થાય. જેથી ૧૬ અંકનું વિજય નામનું ત્રણ અક્ષરવાળું સોળમું ધર બાણવું.^૧

૧—શ્લોક અગીયારમાં આ ગ્રન્થકારના મત પ્રમાણે સોલ ધરોની રચના માટે ગૃહ સુલ્લાત્ ધરના મુખ થકી એટલે મુખ્યદ્વાર ગમે તે દિશામાં હોય, તો તેનો એક અંક જાણવો. અને તે પછી સવ્ય માર્ગે તરતજ શરૂ થતી બીજી દિશામાં ૨ અંક મૂકવા, તેના પછીની દિશામાં ૪ અને તે પછીની દિશામાં ૮ એ પ્રમાણે અંકો મૂકવા કહ્યું છે, જેથી હરકોઇ દિશામાં મુખ્યદ્વારનો ૧ અંક લાઈએ, તો સોળ ધર આવી શકતાં નથી. કારણ કે જો ગમે તે દિશામાં એકજ બારણું હોય તો તેનો અંક ૧ અને ઉમેરવાનો ૧ એમ બે અંકવાળું ધર હર કોઇ દિશાના એક દ્વારથી આવે છે, તેથી ત્રીજા અંકનું ધર તેમજ બીજાં કુટલાંક ધરોના અંકો આવી શકતા નથી. કારણ કે ત્રીજા અંકનું ધર કરવું હોય તો હરકોઈ રીતે મુખ્ય દ્વાર તો એકજ ગણાય છે, તેથી બે અંક અને ઉમેરવાનો ૧ મલી બે થાય છે, અને મુખ્ય દિશાએ ૧ અને પછીની દિશાના ૨ લાઈએ તો ૨ ને ૧ ત્રણમાં એક ઉમેરતાં ચાર અંક આવે છે, પણ ત્રણ કોઇમાં આવી શકતા નથી. માટે ગૃહ સુલ્લાત્નો અર્થ ગમે તે દિશાનો નહીં કરતાં પૂર્વાદિક દિશાજ કરવો. એટલે ફક્ત પૂર્વદિશામાં બારણું હોય તો ફક્ત ૧ અને એકજ બારણું દક્ષિણમાં હોય તો ૧ નહીં પણ ૨ તેમજ ફક્ત પશ્ચિમ કે ઉત્તરમાં મુખ્ય દ્વાર હોય તો અનુક્રમે ૪ અને ૮ અંકો આવી શકે છે, અને તે પ્રમાણે લેવાથી સોળ ધરની રચના બરાબર થાય છે, તેને માટે મુદુર્ત્યિતામણી નામના ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ ખુલાસો કરેલો છે, તે નીચે મુજબ છે.—

મુ ૦ ચિં ૦—વિશ્વ પૂર્વાવિતઃ શાલા ધ્રુવા મૂર્ધ્ન કૃતા ગજાઃ ॥

શાલા ધ્રુવાંક સંયોગઃ સૈકો વેશ્મ ધ્રુવાવિકમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—પૂર્વાદિક દિશાને વિષે અનુક્રમે ૧-૨-૪-૮ અંકો જાણવા, અને તે અંકોમાં ૧ ઉમેરવો, એ પ્રમાણે જે જે દિશાના અંકોમાં ૧ ઉમેરવાથી ધ્રુવાદિ ધરોના અંક આવે છે, માટે ઉપલા શ્લોકમાં પૂર્વાદિક દિશા સ્પષ્ટ બતાવેલી છે, અને એજ ખરૂં છે, એમ જાણવું.

(૧૬ ધરનાં નામ જાણવાનું કોષ્ટક)

અંક	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
ધરનાં નામ.	ધ્રુવ.	ધાન્ય.	જયં.	નંદં.	ખર.	કાન્ત.	મનોરમ.	સુખ.	દુઃખ.	ક્રૂર.	સુપક્ષ.	ધનંદ.	ક્ષય.	આક્રંદ.	વીપુલ.	વિજય.

ગર્ગ,—ધ્રુવં ધાન્યં જયં નંદં ત્વરં કાન્તં મનોરમમ્ ।

સુમુખં દુર્મુખં ક્રૂરં સુપક્ષં ધનંદં ક્ષયમ્ (૬૦)

આક્રંદં વિપુલં ચૈવ વિજયં ચેતિ શોભશ્ચ

અર્થ—ધરનાં નામ સોલ પાડેલાં છે. તેમાં પહેલું ધ્રુવ, ધાન્ય, જયં, નંદ, ખર, કાન્ત, મનોરમ, સુમુખ, દુરમુખ, સુપક્ષ, ધનંદ, ક્ષય, આક્રંદ, વિપુલ, ને ૧૬ મું વિજય નામ છે.

વસિષ્ઠઃ—ધ્રુવસંજ્ઞં ગૃહં ત્વાચં ધનધાન્યસુખપ્રદમ્ ।

ધાન્યં ધનપ્રદં નૃણાં જયં સ્યાદ્વિજયપ્રદમ્ (૬૧)

નંદં સ્ત્રીહાનિદં નૂનં ત્વરં સંપદ્વિનાશનમ્ ।

પુત્રપૌત્રપ્રદં કાન્તં શ્રીપદં સ્યાન્મનોરમમ્ (૬૨)

સુલક્ષ્મ્યં ભોગદં નૂનં દુર્મુખં વિમુલ્કપ્રદમ્ ।

સર્વદુઃસ્વપ્રદં ક્રૂરં વિપક્ષં શત્રુભીતિદમ્ (૬૩)

ધનંદં ધનંદં ગૃહં ક્ષયં સર્વં ક્ષયપ્રદમ્ ।

આક્રંદં શોકજનનં વિપુલં શ્રીયશ્ચપ્રદમ્ (૬૪)

વિપુલં નામસદૃશં ધનંદં વિજયાભિષમ્ ।

અર્થ—ધ્રુવ નામનું ધર, ધન, ધાન્ય, અને સુખ આપે છે, ધાન્ય નામનું ધન, જય નામનું વિજય, નંદ નામનું સ્ત્રીનાશ, ખર નામનું સંપત્તિનો નાશ, કાન્ત નામનું પુત્રપૌત્ર, મનોરમ નામનું લક્ષ્મી, સુલક્ષ્મ્ય નામનું ભોગ પ્રાપ્તિ. ક્રૂર નામનું દુઃખ,

વિપક્ષ નામનું શત્રુ બીતિ, ધનદ નામનું ધન, ક્ષય નામનું નાશ, આક્રંદ નામનું શોક, વિપુલ નામનું યશ, અને વિજય નામનું ધન આપે છે. (૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪)

આ ષષ્ટાદશમં ત્રયોદશમિમે દ્વચર્ણાઃ પરેઽયક્ષરા ।

ષષ્ટાન્ત્યં ચતુરક્ષરં સ્વલુગૃહં સ્યુઃ ષોડશૈવં ગૃહાઃ ॥

ગેહક્ષમા ફલ યુગ્વ્યયો ગૃહભવૈ નામાક્ષરૈઃ સંયુત ।

સ્તષ્ઠોવલ્લિભિરં શકાન શુભદં પસ્ત્યં દ્વિતીયાં શકમ્ ॥ ૧૨ ॥

અન્વય—આષષ્ટાત્ દશમમ્ ત્રયોદશમ્ इमे ગૃહાઃ દ્વર્ણાઃ સ્યુઃ ષષ્ટાન્ત્યમ્ ચતુરક્ષરમ્ (સ્યુઃ) પરેઽયક્ષરાઃ (સ્યુઃ) एवं ષોડશ ગૃહાઃ (સ્યુઃ) ગેહ ક્ષમાફલ યુક્ વ્યયઃ ગૃહભવૈઃ નામાક્ષરૈઃ સંયુતઃ (ચ) વલ્લિભિઃ તષ્ઠઃ (શેષમ્) અંશકાઃ દ્વિતીયાંશકમ્ પસ્ત્યમ્ શુભદં ન ॥ ૧૨ ॥

આન્વયાર્થ—આષષ્ટાત્ ૧ થી ૬, ત્રયોદશમ્ ૧૩, इમે એ, ગૃહાઃ ધરો જે તે, દ્વચર્ણાઃ એ અક્ષરવાળાં, સ્યુઃ છે, ષષ્ટાન્ત્યમ્ સાતમું ધર, ચતુરક્ષરમ્ ચાર અક્ષરનું, (સ્યુઃ) છે, પરે ળીળાં ધરો જે તે, ય્યક્ષરઃ ત્રણ અક્ષરવાળાં, (સ્યુઃ) છે, एवं એ પ્રકારે, ષોડશ સોલ્હ, ગૃહાઃ ધરો, (સ્યુઃ) છે, ગેહ ધરના, ક્ષમાફલ ક્ષેત્રફલ વડે, યુક્ યુક્ત એવો, વ્યયઃ વ્યય જે તે, ગૃહભવૈઃ ધરથી પ્રગટ થએલા, નામાક્ષરૈઃ નામના અક્ષરોથી, સંયુતઃ યુક્ત, (ચ) અને વલ્લિભિઃ ત્રણવડે, તષ્ઠઃ ભાગ લેવાથી, (શેષમ્) શેષ, અંશકાઃ અંશ હોય, દ્વિતીયાંશકમ્ ળીળ અંશનું, પસ્ત્યમ્ ધર, શુભદં ન શુભ નથી. ॥ ૧૨ ॥

॥ ધરોના નામના અક્ષરોની સંખ્યા. ॥

૧૨ ભાવાર્થ—૧ થી ૬, ૧૦, ને ૧૩ એ ધરનાં નામ એ અક્ષરનાં છે, ૭ મા ધરના ચાર અક્ષર છે, અને એ શિવાયનાં દરેક ધરોના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો છે, એ પ્રમાણે સોલ્હ ધરનાં અક્ષરો બાણવા.

અંશભાગત—ધરની લ'ખાઈ પહોળાઈના ગુણાકારથી આવેલા ક્ષેત્રફળમાં ધરના વ્યયનો અંક તથા ધરના નામના અક્ષર ઉમેરીને તેને ત્રણથી ભાગતાં જે શેષ રહે તેટલા અંશનું ધર બાણવું. ૧ શેષ રહે તો ઇંદ્રનો, ૨ શેષ રહે તો યમનો, ૦ શેષ રહે તો રાબનો અંશ

જાણવો. તેમાં બીજો થમનો અંશ ધરનો આવતો હોય, તો તે અશુભ હોવાથી લેવો નહીં, ઇંદ્ર રાજનો અંશ શુભ જાણવો.

॥ ઇંદ્રાદિ અંશોનું ઉદાહરણ. ॥

આવેલું ક્ષેત્રફળ ઉરપ માં ધરના વ્યયનો અંક (૦) શૂન્ય ઉમેરતાં પણ ઉરપ રહ્યા, તેમાં આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે જય નામના ત્રીજા નંબરના ધરના અક્ષરોની સંખ્યા ૨ ઉમેરતાં ઉરપ થયા, તેને ત્રણથી ભાગતાં શેષ (૦) શૂન્ય રહી. જેથી રાજનો અંશ આવ્યો એમ જાણવું. એક શેષ રહી હોત તો ઇંદ્રનો અંશને બે શેષ રહે તો થમનો અંશ જાણવો.

યાવદ્ ભૂરિગુણં હૃદિ સ્ફુરતિ તત્તાવદ્વિચાર્ય કરૈ ।

શ્રેતૈર્નાં તનુયાદિ હાં ગુલમુખં સિપ્તવાવિહાયથવા ॥

શ્રીગોપિપતિ મેંગ હાલુગિ મુલૈ રાયાસવિચ્છિત્તયે ।

સ્વેષ્ટાયર્ક્ષફલં નિબદ્ધમિહ તજ્ઞત્વા સ્થલં સાધયેત્ ॥ ૧૩ ॥

અન્વય—યાવત્ ભૂરિગુણમ્ હૃદિ સ્ફુરતિ તત્ તાવત્ કરૈઃ વિચાર્યમ્ તૈઃ ભૂરિગૃહમ્ નોચેત્ (તદા) અંગુલમુખમ્ સિપ્તવા અથવા વિહાય (ગેહમ્) તનુયાત્ શ્રીગોપિપતિ મેંગ હાલુગિમુલૈઃ આયાચ્છિત્તયે સ્વેષ્ટાયર્ક્ષફલમ્ નિબદ્ધમ્ તત્ इह જ્ઞાત્વા સ્થલં સાધયેત્ ૧૩

આન્વયાર્થ—યાવત્ ત્યાં સુધી, ભૂરિગુણમ્ ધણા ગુણવાળું, હૃદિ અંતઃકરણમાં, સ્ફુરતિ આનંદ આપે, તત્ તેવું, તાવત્ ત્યાં સુધી, કરૈઃ હાથો વડે કરીને, વિચાર્યમ્ વિચારવું, તૈઃ તે હાથોવડે, ભૂરિગૃહમ્ ધણા ગુણવાળું ધર, નોચેત્ ન પ્રાપ્ત થાય, (તદા) ત્યારે, અંગુલમુખમ્ અંગુલાદિને, સિપ્તવા બેંદીને અથવા, વિહાય અશુભાદિ ઓછા કરી, (ગેહમ્) ધર, તનુયાત્ કરવું, શ્રી ગોપિપતિ ગોપીરાજનાર્થ, મેંગ મેંગનાથનાર્થ, હાલુગિ મુલૈઃ માલુગિ ઇત્યાદિ મુખ્ય આચાર્યોએ, આયાસવિચ્છિત્તયે આય લાવવાની મહેનતને ઓછી થવા સાર, સ્વેષ્ટાયર્ક્ષફલમ્ પોતાની ઇષ્ટ આય અને નક્ષત્રથી ક્ષેત્રફલ, નિબદ્ધમ્ કહ્યું છે, તત્ તે, इह આ ધરમાં, જ્ઞાત્વા જાણીને, સ્થલં સ્થળને, સાધયેત્ બનાવવું.

૧૩ ભાવાર્થ—પોતાના અંતઃકરણને આનંદ આપે એવું ઘણું શુભ ગુણવાળું ઘર જ્યાં સુધી લ'બાઈ અને પહોળાઈમાં હાથોના માપથીજ શુભ આયાદિક આવે એવું થઈ શકતું હોય, ત્યાં સુધી ફક્ત લ'બાઈ અને પહોળાઈની ગણતરી હાથોથીજ કરવી. પરન્તુ તેવું ઘર આયાદિક લાવતાં હાથના માપથી થતું ન હોય. તે લ'બાઈ પહોળાઈના હાથોમાં કેટલાક અંગુલાદિ ઉમેરીને અથવા ઘટાડીને મનની પ્રસન્નતાવાળી આયાદિકવાળું ઘર બનાવવું, પરન્તુ ક્ષેત્રફળને આયાદિક લાવતાં વિશેષ મહેનત કરવી પડતી હોવાથી તેનો અચાવ કરવા જ્યોતિષના શ્રી ગોપીરાજ, મેંગનાથ, અને હાલુગી વિગેરે મુખ્ય આચાર્યોએ થોડે પ્રયાસે પોતાની ધારેલી આય અને નક્ષત્ર લાવવા માટે ક્ષેત્રફળની જે રીત બતાવી છે, તે રીત પ્રમાણે ઇષ્ટ આયાદિક લાવીને ઘર બાંધવું.

॥ ગોપિરાજ દૈવજ્ઞસ્ય સૂત્રમ્ ॥

વિષ્ણું વ્યેકાયગો ભૂહતિભયુજિ ફલં ગોપિરાજો મશેષાત્
સાયં વાહાષ્ટિ દ્વગ્રેષ્ટયુત મહિહતા દ્વક પ્રકૃત્યાસ્ય વિશ્વે ॥ બાણાઃ
સિદ્ધાષ્ટિનાગોદુ વિધૃતિ ગિરિશ ડ્યાકૃતીંદ્ર તૃતત્વા ત્યષ્ટ્યંક ક્ષમા
નચેનાર્ણવ વિકૃતિદિના દ્રયુત્કૃતી ધૃત્ય યાશાઃ ॥ ૧ ॥

અલ્પવચન—વ્યેકાયગોભૂહતિ ભયુજિ મશેષાત્ દ્વક પ્રકૃત્યાસ્ય
વિશ્વે બાણાઃ સિદ્ધાષ્ટિ નાગોદુ વિધૃતિ ગિરિશ ડ્યાકૃતીંદ્રતૃતત્વાક્ષમા
નચેનાર્ણવવિકૃતિ દિના દ્રયુત્કૃતી ધૃતીઃ અથ આશ્નાઃ ઇમે અહિહતાઃ
ફલમ્ સ્યાત્ તત્ સાયમ્ (કાર્યમ્) વા અષ્ટિ દ્વગ્રેષ્ટ્યયુતમ્
(કાર્યમ્) ઇતિ ગોપિરાજઃ વિષ્ણુમ્ આહ ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થઃ—વ્યેકાય એક રહીત આપને, ગોભૂહતિ ૧૮ એ ગુણી,
ભયુજી નક્ષત્ર યુક્ત કરી, મશેષાત્ ૨૭ વડે ભાગી શેષ ઉપરથી, દ્વક ૨,
પ્રકૃત્યાસ્ય ૨૧, વિશ્વે ૧૩, બાણાઃ ૫, સિદ્ધાઃ ૨૪, અષ્ટિઃ ૧૬, નાગાઃ
૮, ઉદુ ૨૭, વિધૃતિ ૧૯, ગિરિશાઃ ૧૧, ત્રિ ૩ આકૃતિઃ ૨૨, ઇન્દ્ર ૧૪,
ક્ષમા ૬, તત્ત્વ ૨૫, અત્યષ્ટિઃ ૧૭, અંકઃ ૮ ક્ષમા ૧ નચ્ચાઃ ૨૦, હનાઃ ૧૨
અર્ણવાઃ ૪ વિકૃતિ ૨૩, દિન ૧૫, અગ્નિ ૭, ઉત્કૃતિ ૨૬, ધૃતિઃ ૧૮, અથ

ત્યાર બાદ, આશા: ૧૦, હમે એ અંકોને, અહિહતા: ૮ વડે ગુણવાથી, ફલં
સ્થાત્ ફલ હોય, તત્ તે ફલને, સાયમ્ (કાર્યમ્) આય સહિત કરવું, વા
અથવા, અદ્વિદ્વિદ્યુતં (કાર્યમ્) ૨૧૬ વડે ગુણવો અંક યુક્ત કરવો, इति
એ પ્રમાણે, ગોપિરાજ: ગોપીરાજ દેવસ, વિષ્ણુમ્ વિષ્ણુ નામના શિષ્યપ્રત્યે
આહ કહે છે ॥ ૧ ॥

૧૪ ભાવાર્થ—પોતાને જે આય લાવવી હોય, તે આયની
સંખ્યામાંથી ૧ બાદ કરી, ૧૯ થી ગુણી જે નક્ષત્ર લાવવું હોય, તેની
અધિનીથી ગણતાં જે સંખ્યા થાય, તે ઉમેરી ૨૭ થી ભાગતાં જે
શેષ રહે, તે શેષાંક પ્રમાણે કોષ્ટકમાંથી શેષાંકનો જે અંક હોય, તે
અંકને ૮ કે ગુણી, પોતાને જે આય લાવવી છે, તે આયનો ધ્વજા-
યથી અનુક્રમે જે અંક હોય, તે ઉમેરતાં થએલી સંખ્યા જેટલું ક્ષેત્ર-
ફળ લેવાથી ધારેલી આય અને નક્ષત્રવાળું ઘરનું ક્ષેત્રફળ આવ્યું,
એમ જાણવું. ઘરની લાંબાઈ પહોળાઈ વિશેષ હોય, અને આવેલા
ક્ષેત્રફળથી વધારે મોટું ઘર બનાવવું હોય તો તે એકાદિ અંકોને
૨૧૬ થી ગુણી પ્રથમના ક્ષેત્રફળમાં ઉમેરવું, તો પ્રથમ કરતાં વિશેષ
મોટા ઘરનું પણ ધારેલી આય અને નક્ષત્રવાળું માપ થશે.

॥ ગોપીરાજઆચાર્યની કહેલી રીત પ્રમાણે ઇચ્છીત આય ને નક્ષત્ર
લાવવાનું કલ્પીત ઉદાહરણ. ॥

ઘરનું વૃષભાય અને અનુરાધા નક્ષત્ર લાવવું છે, તેના ઉદાહ-
રણમાં ધ્વજાયથી ગણતાં વૃષભાયની સંખ્યા ૫ માંથી ૧ બાદ કરતાં
૪ રહ્યા, તેને ૧૯ થી ગુણતાં ૭૬ થયા, તેમાં અધિનીથી અનુરાધા
સુધીના નક્ષત્રની સંખ્યા ૧૭ ઉમેરતાં ૯૩ થયા. તેને ૨૭ થી ભાગતાં
શેષ ૧૨ રહ્યા, તે શેષાંક પ્રમાણે શેષાંકના નીચે ૨૨ નો અંક છે તે
શેષાંક ૨૨ ના અંકને ૮ કે ગુણતાં ૧૭૬ થયા. તેમાં પોતાની ઇચ્છીત
આય વૃષભાયનો અંક પાંચ ઉમેરતાં ૧૮૧ થયા જેથી ઘરધણીને
વૃષભાય અને અનુરાધા નક્ષત્ર લેવું હોય તો જે જમીનના માપનું
ક્ષેત્રફળ ૧૮૧ આવે તેટલા વિસ્તારની લાંબી પહોળી જમીનના હસ્તા-
દિક લેવાથી ધારેલી આય ને નક્ષત્ર આવશે એમ જાણવું.

શેષાંક પ્રમાણે કૃળ જોવાનો કોઠો.

શેષાંક	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
કૃળ	૨	૨૧	૧૩	૫	૨૪	૧૬	૮	૨૭	૧૯	૧૧	૩	૨૨	૧૪	૬
શેષાંક	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	
કૃળ	૨૫	૧૭	૯	૧	૨૦	૧૨	૪	૨૩	૧૫	૭	૧૬	૧૮	૧૦	

॥ ઉપર મુજબ લાવેલા ક્ષેત્રકૃળ ઉપરથી જે હસ્તાદિકની લ'બાઈ
પહોળાઈ આવે, તેટલા હસ્તાદિક કરતાં વધારે લ'બાઈ
પહોળાઈવાળું ઘર બનાવવા માટે ક્ષેત્રકૃળ
લાવવાનું ઉદાહરણ. ॥

એકથી ગુણેલા ૨૧૬ માં ૧૮૧ ઉમેરતાં ૩૯૭ થયા. એટલા
ક્ષેત્રકૃળે જે આયને નક્ષત્ર ૧૮૧ થી ક્ષેત્રકૃળ આવે તેજ આ-
યને તે નક્ષત્ર ૨૧૬ ઉમેરતાં થએલા ૩૯૭ ક્ષેત્રકૃળથી પણ તે આય-
અને નક્ષત્ર આવશે, એટલુંજ નહી પણ એથી જેટલા હસ્તાદિકના
વિશેષ વિસ્તારવાળું ઘર કરવું હોય તો ૨૧૬ ને બેયે ગુણી આવેલી
૨૬૪ ૧૮૧ માં જોડતાં જે ક્ષેત્રકૃળ થાય તે ક્ષેત્રકૃળથી પણ ઉપલી
આયને નક્ષત્ર આવશે, તેમજ ૩, ૪, ૫, વિગેરે ગમે તેટલા અંકોથી
૨૧૬ ને ગુણી ઉપલા ક્ષેત્રકૃળ ૧૮૧ માં ઉમેરવાથી જે જે અંકોનું
ક્ષેત્રકૃળ થશે, તે તે દરેક ક્ષેત્રકૃળો ઉપરથી પણ ૧૮૧ ની માફક
એની એ આય અને નક્ષત્ર આવશે, એમ બાણવું.

॥ ઉપલા ક્ષેત્રકૃળ ઉપરથી આય અને નક્ષત્ર મેળવવાની રીત. ॥

ગોપીરાજ આચાર્યના સૂત્ર પ્રમાણે ક્ષેત્રકૃળ ૧૮૧ થી આય
અને નક્ષત્ર મેળવવા માટે ૧૮૧ ને ૮ ભાગતાં શેષ ૫ રહી, જેથી
પાંચમી વૃષભાય આવી.

અને તેજ ક્ષેત્રકૃળ ૧૮૧ ઉપરથી નક્ષત્ર લાવવા માટે ૧૮૧ ને
૮ ગુણતાં ૧૪૪૮ થયા. તેને નક્ષત્ર લાવવા માટે ૨૭ ભાગતાં શેષ

૧૭ રહી. એટલે અધિનીથી ગણતાં ૧૭ મું અનુરાધા નક્ષત્ર થયું, એમ જાણવું.

॥ મેંગનાથ દૈવજ્ઞસ્ય સૂત્રમ્ ॥

ઇષ્ટમાત્યષ્ટિઘાતે ય આયસ્તે નોનિતેષ્ટકઃ ।

ત્રિહલ્લબ્ધ હતા ગામ્વિ યુતે ચેષ્ટાયમં ભવેત્ ॥ ૨ ॥

અન્વય—ઇષ્ટમાત્યષ્ટિઘાતે (પૃથક્ સ્થાપ્યેઃ) યઃ આયઃ તેન ઝનિતેષ્ટકઃ ત્રિહલ્લબ્ધહતા ગામ્વિયુતે (પૃથક્સ્થાપિતેસતિ) ઇષ્ટાય-
મમ્ ફલમ્ ભવેત્ ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—ઇષ્ટમાત્યષ્ટિઘાતે ઇષ્ટ નક્ષત્રને ૧૭ રે ગુણી (પૃથક્સ્થાપ્યઃ) એ ઠેકાણે સ્થાપન કરવા, યઃ આયઃ તેની જે આય, તેન તેવડે, ઝનિતેષ્ટકઃ રહીત એની ઇષ્ટ આયને, ત્રિહલ્લબ્ધ ત્રણ વડે જગેશ લખ્યને, હતાગામ્વિ ૨૭ વડે ગુણીને યુતે યુક્ત કરવું, (તત્) તે, ઇષ્ટાયમમ્ આયને ઇષ્ટ નક્ષત્રવાળું ફલમ્ ક્ષેત્રફળ, ભવેત્ થાય છે.

૧૫ ભાવાર્થ—ધરનું જે નક્ષત્ર લાવવું હોય તેને ૧૭ રે ગુણી એ ઠેકાણે જુદે જુદા મુકવા. એક જગ્યાએ તેની આય લાવવી, અને પોતાને લાવવાની આયમાંથી તે આવેલી આય બાદ કરવી. જે શેષ રહે તેને ૩ થી ભાગતાં જે લખ્ધી આવે તેને પ્રથમ ૧૭ થી ગુણેલી સંખ્યામાં જોડવાથી ઇષ્ટ આય ને ઇષ્ટ નક્ષત્રવાળું ક્ષેત્રફળ થશે.

॥ મેંગનાથ દૈવજ્ઞના મતથી ઇચ્છીને આયને નક્ષત્ર લાવવાનું

કલ્પિત ઉદાહરણ. ॥

સિંહાય અને હસ્તનક્ષત્ર આવે એવું ક્ષેત્રફળ લાવવા માટે હસ્તનક્ષત્રની સંખ્યા ૧૩ છે, તેને ૧૭ રે ગુણતાં આવેલા ૨૨૧ ને એ જગ્યાએ મુકી એક જગ્યાએ તેની આય લાવવા માટે ૮ થી ભાગતાં શેષ ૫ રહી તે વૃષભાચ આવી. અને આપણે લાવવાની આય સિંહાયના અંક ત્રણમાંથી વૃષભાચનો અંક પાંચ બાદ કરતાં બાદ થઈ શકતો નથી, વધારેમાં વધારે આયની સંખ્યા ૮ છે, તેમાં સિંહાયના ૩ ઉમેરતાં ૧૧ થયા. તેમાંથી ૫ બાદ કરતાં શેષ અંક ૬

રહ્યા, તેને ૩ થી ભાગતાં લખ્ધી ૨ આવી. તેને ૨૭ થી ગુણુતાં થયેલી સંખ્યા ૫૪ ને પ્રથમ જુદા મુકેલા ૨૨૧ માં જોડતાં ૨૭૫ થયા, એટલા ક્ષેત્રફળવાળા માપના હસ્તાદિકનું લંબાઈ પહોળાઈવાળું ઘર કરવાથી તે ઘરનું સિંહાય અને હસ્તનક્ષત્ર આવશે, એમ જાણવું.

॥ ઉપલા ક્ષેત્રફળ ઉપરથી આયને નક્ષત્ર મેળવાની રીત. ॥

મેંગનાથ આચાર્યના સૂત્ર ઉપરથી ક્ષેત્રફળ ૨૭૫ છે, તેને ૮ ભાગતાં શેષ ૩ રહી, તેથી ત્રીજી સિંહાય થઈ.

અને ૨૭૫ ને ૮ ગુણુતાં ૨૨૦૦ થયા. તેને ૨૭ થી ભાગતાં શેષ ૧૩ રહ્યા એટલે ૧૩ મું હસ્તનક્ષત્ર આવ્યું એમ જાણવું.

મેંગનાથ આચાર્યની બતાવેલી રીત પ્રમાણે ક્ષેત્રફળ બરાબર આવે છે. પરન્તુ તેમાં આય બાદ કરી ત્રણે ભાગવાના કહ્યા છે. તે વખતે ત્રણે ભાગતાં શેષ ન રહેતી હોય, તોજ ક્ષેત્રફળ બરાબર આવી શકે છે. પરન્તુ ત્રણે ભાગતાં ૧ કે ૨ શેષ રહે તો આય બાદ કરતાં ત્રણે ભાગતાં પહેલાં જે સંખ્યા હોય, તેમાં ૮ ઉમેરતાં જે સંખ્યા થાય, તેને ત્રણથી ભાગવા, અને એમ ભાગતાં પણ જો શેષ રહે તો પણ ત્રણે નહીં ભાગતાં ૮ ઉમેરતાં થયેલી સંખ્યામાં ફરીથી ૮ જોડવા અને ત્રણથી ભાગવા, એ પ્રમાણે ત્રણે ભાગતાં જ્યાં સુધી નિઃશેષ થાય, ત્યાં સુધી આઠ આઠ ઉમેરી ત્રણે ભાગતાં જે લખ્ધી આવે, તેને પછી બાકીનો સંસ્કાર પ્રથમની માફકજ આપવો.

॥ કલ્પીત ઉદાહરણ. ॥

પાંચમી વૃષભાય અને ૧૭ મું અનુરાધા નક્ષત્ર લાવવા માટે મેંગનાથાચાર્યની રીત પ્રમાણે નક્ષત્રની સંખ્યા ૧૭ ને ૧૭ રે ગુણુતાં ૨૮૯ થયા, તેને ૮ ભાગતાં શેષ ૧ રહી. આવેલી શેષને વૃષભાયના અંક ૫ માંથી બાદ કરતાં શેષ ૪ રહી. તેને ત્રણે ભાગતાં શેષ ૧ રહે છે. જેથી ત્રણે ભાગતાં નિઃશેષ અંક થતો નથી. માટે પ્રથમના શેષ અંક ૪ માં ૮ ઉમેરી ત્રણે ભાગતાં લખ્ધી ૪ આવી, તેમજ બાદ કરતાં શેષ ૧ ના બદલામાં ૨ રહી હોત તો તેમાં ૮ ઉમેરતાં ૧૦ થાત, તેને ત્રણે ભાગતાં શેષ વધત. જેથી ફરીથી ૮ ઉમેરી ૧૮ કરી ત્રણે ભાગતાં આવેલી લખ્ધી ૬ લેવી. એ પ્રમાણે ત્રણે ભાગી લખ્ધી લાવવી, બાકીની રીત પ્રથમની માફકજ જાણવી.

॥ હાલુગિ દૈવજ્ઞસ્ય સૂત્રમ્ ॥

વ્યેકેષ્ટર્ષ હતાદિવાળ શશિનો ત્યષ્ટયા યુતા સ્તેઽપિ ચ ।

વ્યેકેષ્ટાય હતૈક નાગ સહિતાઃ ષમ્મૂર્ચ્છનાભિર્હતાઃ ॥

શેષં ક્ષેત્રફલં ભવેદભિમત સ્વેષ્ટાય નક્ષત્રજં ।

સ્યાદૈર્ઘ્યં તદ્ ભીષ્ટ વિસ્તૃતિ હતં દૈર્ઘ્યો દ્વિતિર્વિસ્તૃતિઃ ॥ ૩ ॥

અન્વય—દિવાળશશિનઃ વ્યેકેષ્ટર્ષહતાઃ અત્યષ્ટયા યુતાઃ તેઽપિ વ્યેકેષ્ટાય હતૈક નાગ સહિતાઃ ષમ્મૂર્ચ્છનાભિઃ હતાઃ સન્તઃ શેષમ્ સ્વેષ્ટાય નક્ષત્રજમ્ અભિમતમ્ ક્ષેત્રફલમ્ ભવેત્ તત્ અભિષ્ટ વિસ્તૃતિ હતમ્ સત્ દૈર્ઘ્યમ્ સ્યાત્ દૈર્ઘ્યોદ્વિતિઃ સત્ વિસ્તૃતિઃ સ્યાત્ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—દિવાળશશિનઃ ૧૫૨ વડે, વ્યેકેષ્ટર્ષહતાઃ એકે હીન ઇષ્ટ નક્ષત્રને ગુણી, અત્યષ્ટયા યુતાઃ ૧૭ જોડવા, તેઽપિ તેમાં ૫૭, વ્યેકેષ્ટાયહ-તૈકનાગ એકે હીન ઇષ્ટ આયને ૮૧ એ ગુણી, સહિતાઃ યુક્ત કરવા, ષમ્મૂર્ચ્છનાભિઃ હતાઃ સન્તઃ ૨૧૬ વડે ભાગતાં, શેષમ્ શેષ જે તે, સ્વેષ્ટાયનક્ષત્રજમ્ પોતાની ઇષ્ટ આયને ઇષ્ટ નક્ષત્રથી ઉત્પન્ન થએલું, અભિમતમ્ ધારેલું, ક્ષેત્રફલમ્ ક્ષેત્રફલ, ભવેત્ હોય, તત્ તેને, અભિષ્ટ વિસ્તૃતિ હતમ્ સત્ પોતાની ઇચ્છિત પહોળાઈથી ભાગતાં, દૈર્ઘ્યમ્ લંબાઈ, સ્યાત્ થાય, દૈર્ઘ્યોદ્વિતિઃ લંબા-ઈથી ભાગતાં, વિસ્તૃતિઃ પહોળાઈ, સ્યાત્ થાય ॥ ૩ ॥

૧૭ લાવાર્થ—પોતાને લાવવાના નક્ષત્રમાંથી ૧ બાદ કરી ૧૫૨ થી ગુણી ૧૭ જોડવા, અને ઇષ્ટ આયમાંથી ૧ બાદ કરી ૮૧ થી ગુણી આવેલી રકમ ૧૭ રે જોડેલી રકમમાં ઉમેરી ૨૧૬ થી ભાગતાં જે શેષ રહે, તે પોતાની ઇષ્ટ આય અને ઇષ્ટ નક્ષત્રવાળું આવેલું ક્ષેત્રફળ બાણુવું.

॥ ક્ષેત્રફળ લંબાઈ પહોળાઈ લાવવાની રીત. ॥

ધરને માટે મરજીમાં આવે એટલી પહોળાઈ રાખી ક્ષેત્રફળને ભાગવાથી જે લંબી આવે, તે આવેલી લંબી લંબાઈ બાણવી, તેજ પ્રમાણે ક્ષેત્રફળની મરજીમાં આવે એટલી લંબાઈ લઈ ક્ષેત્રફળને ભાગતાં જે લંબી આવે તે પહોળાઈનું માપ આપ્યું એમ બાણવું.

॥ ક્ષાત્રુગી દૈવજ્ઞના મતથી ઇચ્છીત આયને નક્ષત્ર લાવવાનું
કલ્પીત ઉદાહરણ. ॥ .

ગળય અને નક્ષત્ર રોહિણી લાવવું હોય એવા ઉદાહરણ માટે રોહિણીના અંક ૪ માંથી ૧ બાદ કરતાં રહેલા અંક ૩ ને ૧૫૨ થી ગુણતા આવેલા ૪૫૬ માં ૧૭ ભેડવાથી ૪૭૩ થયા, તેને જુદા મુકવા, અને ફરીથી ગળયના અંક ૭ માંથી ૧ બાદ કરતાં ૬ રહ્યા. તેને ૮૧ થી ગુણતાં ૪૮૬ થયા, તેને જુદી મુકેલી રકમ ૪૭૩ માં ભેડતાં થ-એલા ૬૫૬ ને ૨૧૬ થી ભાગતાં રહેલા શેષ ૬૫ વાળું લંબાઇના હસ્તાદિક જેટલું ક્ષેત્રફળ લાવવાથી ગળય ને રોહિણી નક્ષત્ર આવી શકે છે.

॥ ક્ષેત્રફળ ઉપરથી લંબાઈ પહોળાઈ લાવવાનું ઉદાહરણ. ॥

કલ્પીત ક્ષેત્રફળ ૧૮૧ છે, ને ઘરની પહોળાઈ ૮ હાથ રાખીએ તો લંબાઈ કેટલી આવી શકે? તેને માટે ક્ષેત્રફળ ૧૮૧ ને ૮ ભાગતાં લખ્ધી હાથ ૨૨ અને શેષ ૫ વધી, તેના આંગળ કરવાને ૨૪ થી ગુણતાં ૧૨૦ થયા. તેને ૮ કે ભાગતાં લખ્ધી ૧૫ આવી જેથી ૧૮૧ ક્ષેત્રફળવાળું ઘર બનાવવાને જો પહોળાઈ ૮ હાથ રાખીએ, તો લંબાઈ ૨૨ હાથ ને ૧૫ આંગળ રાખવી જોઈએ, એવીજ રીતે લંબાઈ ઉપરથી પહોળાઈ લાવી શકાય છે.

દાખલો—લંબાઈ હાથ ૨૨ અને આંગળ ૧૫ ને ૮ થી ગુણતાં ૧૭૬ હાથ થયા, અને ૧૫ ને ૮ ગુણતાં ૧૨૦ આંગળ થયા, તેને ૨૪ ભાગતાં હાથ કરતાં ૫ હાથ થયા. તે ૫ હાથ ૧૭૬ માં ઉમેરવાથી ૧૮૧ થયા, જેથી ૧૮૧ માંથી ૧૮૧ બાદ કરતાં શૂન્ય રહે છે, જેથી ૮ હાથ આગ્યા, એટલે પહોળાઈ હાથ ૮ ઉપરથી ૧૮૧ ક્ષેત્રફળ હોય, તેની લંબાઈનું માપ હાથ ૨૨ અને આંગળ ૧૫ થાય, તેવીજ રીતે હાથ ૨૨ અને ૧૫ ઉપરથી ૧૮૧ ક્ષેત્રફળવાળાની પહોળા ૮ હાથ થાય.

॥ ઉપલા ક્ષેત્રફળ ઉપરથી આય ને નક્ષત્ર મેળવવાની રીત ॥

ક્ષાત્રુગી આચાર્યના સૂત્ર ઉપરથી ક્ષેત્રફળ ૬૫ ને આય લાવવા માટે ૮ કે ભાગતાં શેષ ૭ રહેવાથી સાતમી ગળય આવી.

અને નક્ષત્ર લાવવા માટે ૯૫ ને ૮ ગુણતાં ૭૬૦ આપ્યા તેને ૨૭ ભાગતાં શેષ ૪ રહી, જેથી અશ્વિનીથી ચોથું નક્ષત્ર શેહિણી આપ્યું એમ જાણવું.

દ્વિઘ્નાયામમિતં દ્વિપાશમજરત્મૂત્રં વિધાયાંકયે-

ઝ્યાયામાંધ્રિમિતે ચ વિસ્તૃતિદલે તૌ કર્ષ કોણાભિધૌ ।

પાશૌ ક્ષેત્રવિરામ શંકુનિહિતૌ કૃત્વા ઘમા કર્ષયે-

ત્કોણે શંકુ રિતી તરો વિનિમયા દ્રજ્જ્વંતયો આપરૌ ॥૧૪॥

અન્વય—અજરત્મૂત્રમ્ દ્વિઘ્નાયામમિતમ્ દ્વિપાશમ્ વિધાય ઝ્યાયામાંધ્રિમિતે ચ વિસ્તૃતિદલે અંકયેત્ તૌ કર્ષકોણાભિધૌ (સ્તઃ) ક્ષેત્રવિરામ શંકુનિહિતૌ પાશૌ કૃત્વા આઘમ્ આકર્ષયેત્ કોણે इति इतरः શંકુઃ રજ્જ્વન્તયોઃ અપરૌ (રોપયેત્) ॥ ૧૪ ॥

અન્વયાર્થ—અજરત્મૂત્રમ્ નવા સૂત્રને, દ્વિઘ્નાયામમિતમ્ વિસ્તારથી અમણું, દ્વિપાશમ્ એ ગાળાવાળું વિધાય બનાવીને, ઝ્યાયામાંધ્રિમિતે વિસ્તારના ત્રણ અંધ્રિતુલ્ય, ચ અને, વિસ્તૃતિદલે પહોળાછના અર્ધમાં, અંકયેત્ ચિન્હ કરવું, તૌ તે એ ચિન્હો, કર્ષકોણાભિધૌ કર્ષ અને કોણ સંસક (સ્તઃ) છે, ક્ષેત્રવિરામશંકુનિહિતૌ ક્ષેત્રના છેડાના શંકુમાં મૂકલા, પાશૌ એ પાશો, કૃત્વા કરીને આઘમ્ કર્ષ ચિન્હને, આકર્ષયેત્ ખેંચવું, કોણે કોણ ચિન્હમાં, इति એ પ્રમાણે, इतरः બીજા, શંકુઃ શંકુ રોપવો, રજ્જ્વન્તયોઃ સૂત્રના બંને છેડાઓને, વિનિમયાત્ અદલઅદલ કરવાથી, અપરૌ બીજા શંકુઓ (રોપયેત્) રોપવા. ॥ ૧૪ ॥

॥ ચતુરસ્ર કરવા માટે માપ લેવાની રીત. ॥

ભાવાર્થ—ધરને ચોરસ કરવા માટે આ પ્રકરણના શ્લોક ૫ માં બતાવ્યા પ્રમાણે પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની તૈયાર કરેલી લીટી જેટલી લાંબી હોય, તેનાથી બમણી મજબુત સૂતરની દોરી લેવી, બમણી કરેલી દોરીના મધ્યભાગમાં નિશાન કરવું, અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીની દોરીની જેટલી લંબાઈ હોય, તેના બંને બાજુના છેડા તરફથી દોરીના ત્રીજા ચતુર્થાંશ આગલ છેડેથી બંને બાજુએ બીજા એ ચિન્હ કરવાં, એટલે એક ચિન્હ મધ્યનું, અને બીજાં એ

ચિન્હ મધ્યની આબુખાબુનાં થશે; જેમાં મધ્યનું ચિન્હ કોણચિન્હ કહેવાય છે, અને આબુખાબુના બે ચિન્હને કર્ષચિન્હ કહે છે. હવે બમણી કરેલી દોરીના બંને ખાબુએ બે ગાળા કરવા, અને પૂર્વ પશ્ચિમ લીટીના બંને છેડાઓ ઉપર ખીલાઓ રોપી. તે પૂર્વને પશ્ચિમના ખીલાઓમાં તે ગાળાઓ પરોવવા, પછી પૂર્વ તરફના કર્ષચિન્હને અગ્નિખુણામાં ખેંચવું, ને જ્યાં ચિન્હ અડકે, ત્યાં ખીલો રોપવો, તે અગ્નિખુણો સિદ્ધ થયો, તેમજ તે ચિન્હ ઇશાન ખુણામાં ખેંચવાથી નૈઋત્ય, અને વાયવ્યમાં ખેંચવાથી, વાયવ્યખુણો સ્પષ્ટ થાય છે, એ પ્રમાણે ચાર ખુણાઓ તૈયાર કરી તે તે ખુણાઓમાં ખીલાઓ રોપવા, હવે કોણચિન્હને ઉત્તર તરફ ખેંચતાં, તે ચિન્હ જ્યાં આગલ અડકે, ત્યાં આગલ નિશાન કરવું, અને તેજ કોણચિન્હ દક્ષિણ તરફ જ્યાં અડકે, ત્યાં ખીલું નિશાન કરવું, તે ઉત્તરના ચિન્હથી દક્ષિણના ચિન્હ સુધી દોરેલી લીટી, ઉત્તર દક્ષિણને બતાવવાનારી બાણવી.

॥ ચતુરસ્ર કરવાની રીત. ॥

ચતુરસ્ર કરવા માટે અગ્નિખુણાના ખીલાથી પૂર્વ દિશાના ખીલા તરફ થઇ ઇશાન ખુણાના ખીલા સૂધી, એક સૂતરની દોરી રમજી, હળદર, અથવા કોઈ પણ રંગમાં લિખવી તેના બે છેડા પકડી, ઉંચેથી છાંટવી, એટલે બરોબર પૂર્વ દિશાની સિધી લીટી થશે, તેજ પ્રમાણે અગ્નિખુણાથી નૈઋત્ય સૂધી દોરવાથી દક્ષિણ, નૈઋત્યથી, વાયવ્યસૂધી દોરવાથી પશ્ચિમ, અને વાયવ્યથી ઇશાન સૂધી દોરવાથી ઉત્તર દિશા થાય છે, એ પ્રમાણે ચતુરસ્ર જમીન તૈયાર કરવી.

ઉદાહરણ—પાંચમા શ્લોકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે દિશાસાધન કરતાં, પૂર્વથી પશ્ચિમ જતી લીટી ૮ હાથ છે, તો તેના માપની દોરી પણ આઠ હાથની થાય, તેને બમણી કરવાથી દોરીનું માપ ૧૬ હાથનું થાય છે, હવે ૮ હાથના માપ ઉપરથી ત્રણ લાગનું માપ ૬ હાથ થાય છે જેથી ૧૬ હાથની દોરીના બંને છેડાઓ તરફથી છઠ્ઠા છઠ્ઠા હાથ ઉપર નિશાન કરવું, અને ૧૬ હાથની દોરીના મધ્યમાં એટલે આઠ હાથ આગલ પણ એક નિશાન કરવું, આઠ હાથનું કરેલું નિશાન છે તે કોણચિન્હ કહેવાય, અને બંને ખાબુનાં બે

નિશાનો કર્ષચિન્હ કહેવાય છે. અને તે ચિન્હો મધ્યચિન્હથી આ ઉદાહરણમાં બંને બાજુએ બે બે હાથના છેટે થાય છે એમ બાજુનું.

આગ્નેયાદિદ્વં પ્રદક્ષિણગતં સૂત્રં સમાસાદયે-

मध्ये वामकर्पाश्वसुप्तपुरुषं ध्यात्वा तमुत्तानकम् ।

अष्टाश्व्यं ૨૮ शमर्गेदु ૧૭ संमितलवान् पुच्छाद्विहायाग्रगो

भागो नाभिरितः खनेलवमितं वामेऽश्वभिः पूरयेत् ॥ ૧૫ ॥

અન્વય—આગ્નેયાદિ પ્રદક્ષિણગતમ્ દ્વં સૂત્રમ્ સમાસાદ-
યેત્ મધ્યે પાર્શ્વસુપ્તપુરુષમ્ ધ્યાત્વા તમ્ ઉત્તાનકમ્ (ધ્યાયેત્)
અષ્ટાશ્વ્યં શમ(કલ્પયેત્) પુચ્છાત્ અર્ગેદુસંમિતલવાન્ વિહાય
અગ્રગઃ ભાગઃ નાભિઃ ઇતઃ વામે લવ મિતમ્ ખનેત્ (તતઃ) અશ્વભિઃ
પૂરયેત્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયાર્થ—આગ્નેયાદિ અગ્નિપુણાથી, પ્રદક્ષિણગતમ્ જમણી બાજુ
તરફ ગયેલું, દ્વં મળ્યુત, સૂત્રમ્ સૂત્ર, સમાસાદયેત્ વીંટવું, મધ્યે મધ્યમાં
વામકર્પાર્શ્વસુપ્તપુરુષમ્ ગાયે પડ્યે સુતેલા પુરુષને, ધ્યાત્વા ધ્યાન કરીને,
તમ્ તેને, ઉત્તાનકમ્ કાચંગાંચે, (ધ્યાયેત્) ધ્યાન કરવો, અષ્ટાશ્વ્યંશમ્ ૨૮
અંશો, (કલ્પયેત્ કલ્પવા), પુચ્છાત્ પુચ્છથી, અર્ગેદુસંમિતલવાન્ ૧૭
સમાન ભાગોને, વિહાય ત્યાગ કરીને, અગ્રગઃ આગળ ગયેલો, ભાગઃ ભાગ,
નાભિઃ નાભિ થાય, ઇતઃ નાભિથી, વામે ગાબી બાજુમાં, લવમિતમ્ અંશ-
સમાન, ખનેત્ ખોદવું, (તતઃ) ત્યાર પછી, અશ્વભિઃ પથ્થરોથી, પૂરયેત્
પુરવો. ॥ ૧૫ ॥

॥ દિશાઓમાં સુત્ર વિંટવા બાબત. ॥

૧૫ ભાવાર્થ—એક મળ્યુત દોરી અગ્નિપુણા તરફથી દરેક
દિશાના રોપેલા શંકુ તરફ સંવ્ય માર્ગે વીંટવી, એ પ્રમાણે જેટલા
વિસ્તારનું ઘર કરવું હોય; તે બધા વિસ્તારમાં દોરી વીંટવી, આજ
પ્રકરણના શ્લોક ૭ માં બતાવ્યા પ્રમાણે વાસ્તુપુરુષનું જે દિશામાં

૧—ગાબી બાજુથી જમણી બાજુ જે લેખ જવું, તેને સંવ્ય, અને જમણી
બાજુથી ગાબી તરફ લીધેલા ક્રમને અપસંવ્ય કહે છે, જેમ કે—અગ્નિપુણાથી
દક્ષિણદિશા સંવ્ય અને પૂર્વદિશા અપસંવ્ય બાજુવી.

માથુ' આવે તે દિશાથી તેની સામેની દિશાના ઘરના છેડા સુધી વાસ્તુપુરૂષ ડાબી તરફ સૂતેલો છે એમ બાણુવું, અને તે સૂતેલા વાસ્તુ-પુરૂષનું મનમાં કાચ'ડાના રૂપનું ચિંતવન કરી રહ્યા પછી ફરીથી તે વાસ્તુપુરૂષ ઉઠતો હોય એમ ધારવું. પૂર્વથી પશ્ચિમ અથવા ઉત્તરથી દક્ષિણ જે દિશાઓ માથાથી પુરૂષ સૂધીના ભાગની જેટલી હસ્તાદિક હોય, તે હસ્તાદિકના સરખા ૨૮ ભાગ કરવા, તેમાંના પુંછડા તરફથી ૧૭ ભાગ મુકી તે પછીનો આવતો ૧૮ મો ભાગ અથવા માથા તરફના ૧૦ ભાગ છોડી ૧૧ મા ભાગમાં નાભિ કરવી, એ નાભિના ભાગમા ૨૮ ભાગમાંના ૧ ભાગ જેટલો લાંબો પહોળો ને ઉંડો ખાડો ડાબી બાજુએ ખોદી તે ભાગ પથ્થરોથી પુરવો.

ના કાલેત્ર નિધેય ઉક્તતરુજોઽયાત્સિદ્ધવિંશાષ્ટ્યહઃ

કૃત્સંખ્યાંગુલકસ્ત્રિભાગ ચતુરસ્રાષ્ટાસ્રકા નસ્રકઃ ।

કં વક્ષસ્થલમુરુપાદયુગલં સંસ્પૃશ્ય વિપ્રાદિકો

રેલાંમૂત્ર વદગ્નિજેન રચયેત્તદ્વચ્ચભિત્તેઃ શિલાઃ ॥ ૧૬ ॥

અન્વય—કાલે અત્ર ઉક્તતરુજઃ ના અઢ્યાત્ સિદ્ધવિંશા-ષ્ટ્યહઃ કૃત્સંખ્યાંગુલકઃ ત્રિભાગ ચતુરસ્રાષ્ટાસ્રકાનસ્રકઃ નિધેયઃ વિપ્રાદિકઃ કં વક્ષસ્થલમ્ ઉરુપાદયુગલમ્ સંસ્પૃશ્ય મૂત્રવત્ અગ્નિજેન રેલામ્ રચયેત્ ચ ભિત્તેઃ શિલાઃ તદ્વત્ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થ—કાલે મહુર્ત સમયે, અત્ર કુક્ષિસ્થળમાં, ઉક્તતરુજઃ શા-અમાં કહેલા વૃક્ષથી થયેલો, ના શંકુ, અઢ્યાત્ બ્રાહ્મણથી, સિદ્ધવિંશાષ્ટ્યહઃ કૃત્સંખ્યાંગુલકઃ ૨૪,૨૦,૧૬,૧૨ આંગળનો, ત્રિભાગચતુરસ્રાષ્ટાસ્રકાનસ્રકઃ ત્રણ ભાગોમાં અતુકમે અતુરસ્ર આઠ ખુણાનો, અને વર્તુલ, નિધેયઃ રોપવો, વિપ્રાદિકઃ બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ, કં મસ્તકને, વક્ષસ્થલમ્ બાતીને, ઉરુપાદયુગ-લમ્ સાથળ અને બંને પગને, સંસ્પૃશ્ય સ્પર્શ કરી, મૂત્રવત્ મૂત્રની માફક, અગ્નિજેન સોના વડે, રેલામ્ રેખાને, રચયેત્ કરવી, ચ અને ભિત્તેઃ ભિતના; શિલાઃ પથ્થરો, તદ્વત્ તેજ માફક ગોઠવવા. ॥ ૧૬ ॥

॥ શંકુ સ્થાપન કરવાની રીત. ॥

૧૬ ભાવાર્થ—શાસ્ત્રમાં કહેલા આડનો બ્રાહ્મણાદિ ચાર

વર્ણને અનુક્રમે ૨૪, ૨૦, ૧૬ ને ૧૨ આંગલનો^૧ શંકુ કરવો તે શંકુમાં ત્રણ ભાગ કરવા, જમીન તરફના પ્રથમ ભાગમાં શંકુ ચાર ખુણાવાલો બનાવવો, તેજ શંકુના મધ્યભાગમાં આઠ ખુણા બનાવવા, અને ઉપરનો ત્રીજો ભાગ ગોળાકાર બનાવવો એ શંકુ જ્યાં નાલિનો ભાગ છે તેને પુરવા પછી તે ભાગ ઉપર મુકવો. શંકુ મુકવાનું કારણ ગૃહારંભમાં મુહૂર્તની સીદ્ધી આપનાર શુભ શુકન જાણવા.

॥ મુત્રસ્થાને રેખા દોરવા બાબત. ॥

બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ અનુક્રમે માથું છાતી બે જાંઘો અને બે પગને પ્રથમ હાથ અડકાડી હાથમાં સોનું લેઈ તે સોનાથી ચારે બાજુએ સુતરની પટેલી આકૃતિમાં રેખા બેંચી જાયી. તેનો નિયમ અગ્નિખુણાથી સંવ્યમાર્ગે જાણવો.

॥ પ્રથમ લિંત ચણાવવા બાબત. ॥

એ પ્રમાણે અગ્નિદીશાથી લિંત બનાવવા માટે પથ્થરો કે ઈંટો મૂકી ચણવાનું શરૂ કરવું.

(ઈંટો બનાવવાનું મુ.)

મુ. ગ૦—ઉત્તરાશ્રવણે પુષ્યે જ્યેષ્ઠાંસ્ત્યે રોહિણી કરે ।

સ્થિરેંગેડર્કે ગુરૌ મંદ ઇષ્ટકારમ્ભમાચરેત્ (૬૧)

અર્થ—રવિ, ગુરુ, ને શનિ એ વારો, રોહિણી, પુષ્ય, ઉ-દ્યા, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, ઉ-ષા, શ્રવણ, ઉ-ભા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રો, અને સ્થિર રાશિનું લગ્ન હોય ત્યારે ઈંટો બનાવવાનો પ્રારંભ કરવો શુભ છે. (૬૫)

पूर्वादौ त्रिषदर्थपंचमलवेद्वाःसव्यतोऽकोन्दृते

दैर्घ्येद्वચंशसमुच्छ्रिताविलवके सर्वासु दिक्षूदिता ।

स्तંભોગ્રે दिंशि पूजितः सुसमये स्थाप्यः शिरश्छत्रभा.

ग्विस्ताराष्ट्रिलवान्वितैः कृतकरैः स्तुल्यं गृहोच्चं विदुः ॥ १७॥

૧—આ આંગલનું માપ આ પ્રકરણના શ્લોક ૪ થામાં બતાવ્યા પ્રમાણે લેવું.

અન્વય—દૈર્ઘ્યે અંકોદ્ભૂતે પૂર્વાદૌ દિશિ સવ્યતઃ ત્રિષદ્વર્થપંચ-
મલ્લવે દ્વાઃ સર્વાસુ દિક્ષૂ અબ્ધિલવકે દ્વયંશસમુચ્છિતા ઉદિતા અગ્નેઃ
દિશિ પૂજિતઃ શિરશ્છત્રભાક્ સ્તંભઃ સુસમયે કાર્યઃ વિસ્તારાષ્ટિલ-
વાન્વિતૈઃ કૃત કરૈઃ તુલ્યમ્ ગૃહોચ્ચમ્ (મુનયઃ) વિદુઃ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયાર્થ—દૈર્ઘ્યે લંબાઇને અંકોદ્ભૂત નવથી ભાગતાં પૂર્વાદૌ પૂર્વાદિ
(દિશિ) દિશામાં, સવ્યતઃ ડાબી બાજુથી, ત્રિષદ્વર્થપંચમલ્લવે ૩,૬,૫,૫
અંશોમાં, દ્વાઃ બારણું મૂકવું, સર્વાસુ બધી, દિક્ષૂ દિશાઓમાં, અબ્ધિલવકે
ચોથા ભાગમાં, દ્વયંશસમુચ્છિતા બે ભાગ જેટલી ઉંચાઇ, ઉદિતા કહેલી છે,
અગ્નિઃ અગ્નિની, દિશિ દિશામાં, પૂજિતઃ પૂજા કરાવેલો, શિરશ્છત્રભાક્
માથા ઉપર છત્રીયુક્ત, સ્તંભઃ થાંભલો, સુસમયે સારા વખતે, કાર્યઃ સ્થાપન
કરવો, વિસ્તારાષ્ટિલવાન્વિતૈઃ ધરના વિસ્તારના, ૧૬ ભાગથી યુક્ત, કૃતકરૈઃ
૪ હાથ, તુલ્યમ્ બરાબર, ગૃહોચ્ચમ્ ધરની ઉંચાઇ, (મુનયઃ) મુનિઓ) વિદુઃ
કહે છે, ॥ ૧૭ ॥

(બારણું મૂકવાના સ્થલ બાબત.)

૧૭ ભાવાર્થ—જે જે દિશામાં બારણું મૂકવું હોય, તે દિશાના
એક છેડાથી બીજા છેડા સુધીના જે હસ્તાદિક હોય તેના નવ ભાગ
કરવા, અને પૂર્વના સન્મુખ બારણું મૂકવું હોય તો ડાબી બાજુ
તરફથી નવ અંશના બે અંશ છોડી. ત્રીજા અંશમાં દક્ષિણાભિમુખ
હોય તો ડાબી બાજુથી પાંચ અંશ છોડીને છઠ્ઠા અંશમાં પશ્ચિમા-
ભિમુખના બારણામાં ચાર અંશ છોડીને પાંચમા અંશમાં બારણું
મૂકવું; એ પ્રમાણે કરવાની સગવડ ન હોય તો દરેક દિશાઓમાં ત્રણ
ભાગ મૂકી ચોથા ભાગમાં બારણું કરવું; અને તેના બે ભાગ જેટલું
ઉંચું કરવું.

(સ્તંભની દિશાબાબત.)

આ પ્રકરણના શ્લોક છઠ્ઠામાં બતાવેલા સ્તંભના મૂહુર્તમાં
થાંભલો ઉભો કરવો; પરન્તુ તેમાંનો પ્રથમ થાંભલો શાસ્ત્રમાં કહ્યા
પ્રમાણે અગ્નિપુષ્પામાં મૂકવો; અને તે સ્તંભનું પૂજન કરવું;
અને તે થાંભલાની ટોચ ઉપર છાયા થાય તે પ્રમાણે છત્ર બાંધવું.

(ધરની ઉંચાઈ આખત. ૧)

ધરના વિસ્તારના હસ્તાદિકનું જે માપ તેને ૧૬ મા ભાગ જે આવે તેને ચાર હાથમાં ઉમેરતાં જે હસ્તાદિક થાય; તેટલી ઉંચાઈનું ધર કરવું.

(સ્તંભચક્ર અને તે ઉપર છત્રની આવશ્યકતા.)

મુ ૦ પ્ર ૦—સૂર્યાધિષ્ઠિતમદ્વયં પ્રથમતો મધ્યે તથા વિંશતિ-

સ્તંભાગ્રે રસસંખ્યયા મુનિં વરૈ રુક્તં મુહૂર્તં શુભમ્ ।

સ્તંભાગ્રે મરણં ભવેદ્ગૃહપતે મૂલે ધનાર્થક્ષયો

મધ્યે ચૈવ તુ સર્વસૌખ્યમતુલં પ્રાપ્નોતિ કર્તા સદા (૬૭)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ૨ નક્ષત્રો સ્તંભના મૂલમાં, ૨૦ મધ્યમાં, અને ૬ અગ્રભાગમાં મુકવાં. તેમાં અગ્રભાગનાં ૬ નક્ષત્રો મૃત્યુ કરે છે. મૂલના ૨ નક્ષત્રો ધનનો નાશ કરે છે, અને મધ્યનાં ૨૦ નક્ષત્રો અધિક સુખ આપે છે. (૬૭)

ઉત્પલઃ—સ્તંભોપરિચદો લૂક કાકઘૃઘાદિપક્ષિણઃ ।

વ્યાલાદયશ્ચ તિષ્ઠંતિ તદા કર્તુર્ન શોભનમ્ ॥

તસ્માત્સ્તંભોપરિચ્છત્રં શાખાં ફલવર્તીં તુ વા ।

ધારયેદથ વા વસ્ત્રં બુઘૈ રત્નાદિ નિક્ષિપેત્ (૬૮)

અર્થ—સ્તંભના ઉપર ધુઓડ, કાગડો, ગીધ, અને વ્યાલ, વિગેરે ખેસે તો ધરધણીને અશુભ જાણવું. એટલા માટે ડાહ્યા પુરૂષોએ સ્તંભ ઉપર છત્ર અથવા ફળવાળી ડાળી બાંધવી, તેમજ વસ્ત્ર પહેરાવી રત્ન વિગેરે પણ મુકવાં. (૬૮)

૧ રાજવલ્લભઃ—વેશ્મ વ્યાસકલાંશકે યુગગુપૈર્હસ્તૈ ત્વિસાદૈર્યુતે

હર્મ્યસ્ય ત્રિવિધોદયઃ ક્ષિતિતલાઘાવચ્ચ પટ્ટોદ્દકં (૬૯)

અર્થ—ધરના પહેલા માળાની ઉંચાઈના માપ માટે ધરની પહોળાઈના ૧૬ મા ભાગમાં ચાર હાથ ઉમેરી માપ કરવામાં આવે તો તે ઉત્તમ, સાડા ત્રણ હાથ ઉમેરી માપ કરવામાં આવે તો મધ્યમ, અને ત્રણ હાથ ઉમેરી માપ કરવામાં આવે તો તે કનિષ્ઠ પ્રકારનો માપ સમજવો, એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો માપ છે. માપ ધરની ભૂમિથી મેડીના પાટાના મથાળા સુધી ગણાય છે. (૬૯)

(મોભ બેસાડવાનું મુઠ અને મોભચક્ર.)

જ્યોત્વિં—ધ્રુવધિષણભમેષાદિત્યદો મૈત્રચિત્રા-

રુરુક વસુભ પૌષ્ણૈ મૌલિદારુ પ્રદદ્યાત્ ।

તરણિધિષણકાવ્યાહઃ સુધી રત્ર લગ્ને

વિક્રુયુતિષુ ચ તારા રાજવીર્યે સુઘસે (૬૯)

અર્થ—ધ્રુવસંસ્કૃત નક્ષત્રો, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રો, રવિ, ગુરુ, શુક્ર, એ વારો સારો યોગ હોય, સ્થિર રાશિના લગ્નમાં, શુભતિથિ, અને ચંદ્રબલ હોય ત્યારે ધરના ઉપર મોભ બેસાડવો શુભ છે. (૬૯)

મોભ ચક્ર.

મૂલે મોમે ત્રિક્લસં ગૃહપતિમરણં પંચ ગર્ભેસુખં સ્યાન્-

મધ્યે દક્ષાષ્ટ ઋક્ષં ધનસુતસુખદં પુચ્છગાન્યષ્ટ હાનિમ્ ।

પશ્ચાદગ્રેત્રિભાનિ ગૃહપતિસુખદં ભાગ્યપુત્રાર્થદં સ્યાત્

સૂર્યાદે ર્યાતિ ઋક્ષં યદિ વિધુદિનમં મોમચક્રે વિલોક્યમ્ ૭૦

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રના નક્ષત્ર સુધી ગણીને મોભના મૂલમાં ૩ નક્ષત્ર મૂકવાં. તેમાં ધરધણીનો નાશ થાય છેઃ ત્યાર પછી ગર્ભના ૫ નક્ષત્રોમાં સુખ, મધ્યના આઠમાં ધન પુત્રને સુખ, પુચ્છના આઠમાં હાનિ, અને અગ્રભાગના ત્રણ નક્ષત્રોમાં ધરધણીને સુખ, ભાગ્ય, પુત્ર, તે ધન મલે છે, આ પ્રમાણે મોભચક્રમાં જોવું. (૭૦)

શાલાસ્વશેષાસ્વયમાદતો વિધિઃ પ્રપાશ્રમાદ્યાપણમંદુરાદિષુ ।

ગીર્વાણગેહે વલ્લ જોર્ધ્વદારુજા દૃશ્યા ન શુદ્ધિઃ ક્વચિદિત્યુદીરિતં ૭૧

અર્થ—દરેક મકાનો, પરબ, આશ્રમ, બળરતી દુકાનો, ઘોડાઓ બાંધવાનું મકાન, અને દેવાલય, વિગેરે ઠેકાણે બારણા ઉપરનું આડુ લાકડું પીડયો પાટીયાં નાંખવામાં મુહુર્ત જોવાની જરૂર નથી, એ પ્રમાણે કોઈક ઠેકાણે કહ્યું છે, અને તે બાબત વિદ્વાનોને માન્ય પણ છે. (૭૧)

સ્નાનાગ્નિ સ્વપિ વલ્લભોજનપશુદ્રવ્યામરૌ કઃ સ્થિતિં

પૂર્વાદૌ જલમીશ્રિતુ દિશિ પરં વાયો રપાદ્મૂત્રકમ્ ।

અલ્પેશક્તિભુવો યથા રુચિપરે ગેહસ્ય દક્ષેઘર-

દ્વાંબૂલૂલ્લચુલ્લિકાપિતૃપદપ્રક્ષાલનાન્યુચિરે ॥ ૧૮ ॥

અન્વય—સ્નાનાગ્નિસ્વપિ વસ્ત્ર મોજનપશુદ્રવ્યામરૌકઃ સ્થિતિમ્
પૂર્વાદૌ ઈશિતુઃ દિશિ જલમ્ પરમ્ વાયોઃ મૂત્રકમ્ અપાઙ્ શક્તિ-
ભુવોઃ અલ્પે યથારુચિ પરે ગેહસ્ય દક્ષે ઘરદ્વાંબૂલૂલ્લચુલ્લિકાપિતૃપ-
દપ્રક્ષાલનાનિ ઝચિરે ॥ ૧૮ ॥

અન્વયાર્થ—સ્નાન સ્નાન, અગ્નિ અગ્નિ, સ્વપિ શયન, વસ્ત્ર વસ્ત્ર, મોજન
રસોદું, પશુ ઢોર, દ્રવ્ય પૈસો, અમરૌકઃ દેવમંદિર એ રાખવાનું, સ્થિતિમ્ સ્થાન,
પૂર્વાદૌ પૂર્વાદિ દિશામાં કરવું, ઈશિતુઃ દિશિ ઇશાનકોણમાં જલમ્ પાણી, પરં
બીજી, વાયોઃ વાયવ્યકોણમાં, મૂત્રકમ્ મોળી, અપાઙ્ દક્ષિણદિશામાં, શક્તિ-
ભુવોઃ શક્તિ અને જમીનના અલ્પે સંકોચમાં, યથારુચિ મરજી પ્રમાણે કરવું,
પરે બીજા આચાર્યો, ગેહસ્ય ઘરના, દક્ષે દક્ષિણ ભાગમાં, ઘરદ્વા ઘંટી, અંબુ
પાણીઆર, ઉલ્લૂલ્લ બાંયણીઓ, ચુલ્લિકા ચુલો, પિતૃપદપ્રક્ષાલનાનિ અને
પિતૃઓને હાથ પગ ધોવાનું સ્થાન, ઝચિરે કહે છે. ॥ ૧૮ ॥

(ઘરમાં મુખ્ય વસ્તુઓ કઈ દિશામાં રાખવી તે બાબત,)

૧૮ ભાવાર્થ—પૂર્વાદિક દિશાઓમાં અનુક્રમે નાવાનું, અગ્નિ
રાખવાનું, સુવાનું, લુગડાં રાખવાનું; જમવાનું; ઢોર બાંધવાનું; ધન
રાખવાનું તિજેરી વિગેરે અને દેવમંદિર, એ સ્થાનો કરવાં; અને ઇશાન
ખુણામાં પાણીયાર કરવું બીજી બધી વસ્તુ માટે વાયવ્ય ખુણામાં
ઓરડો બનાવવો; દક્ષિણદિશામાં મલમૂતરનું સ્થાન જગ્યાનો સંકોચ
હોય તો ઘરની બહાર બનાવવું; અથવા પોતાની મરજીમાં આવે
ત્યાં કરવું અને ઘરના દક્ષિણ ભાગમાં ઘંટી; પાણીઆર; બાંણીઓ;
ચુલો ને વડીલોને હાથ પગ ધોવા માટે ચોકડી જેવું સ્થાન બનાવવું
એ પ્રમાણે પણ બીજા આચાર્યોનો મત છે.

(ઘરમાં કુવો, વાવ, ખોદવામાં દિશાથી ફલ.)

મુંચિં૦—કૂપં વાસ્તો મધ્યદેશેઽર્ચનાશસ્ત્રૈશાન્યાદૌપુષ્ટિરૈશ્વર્યસિદ્ધિઃ ।
સુનો નાશઃ સ્ત્રીવિનાશો મૃતિશ્ચ સંપત્તીઠાશત્રુતઃ સ્યાન્નસૌખ્યમ્ ૭૨

અર્થ—વરના મધ્યભાગમાં કુવો બનાવે તો ધરના સ્વામીને દ્રવ્યનો નાશ થાય, ઇશાનમાં પુષ્ટિ, પૂર્વમાં ઐશ્વર્યવૃદ્ધિ, અગ્નિકાણ્ડમાં પુત્રનો નાશ, દક્ષિણમાં સ્ત્રીનાશ, નૈઋત્યમાં ધરધણ્ણીનું મૃત્યુ, પશ્ચિમમાં ધન, વાયવ્યમાં સન્નુથી પીડા, અને ઉત્તરમાં બનાવે તો સુખી થાય છે. (૭૨)

(કુવો ખોદવાનું મુ.)

મુ. ૦ પ્ર. ૦—હસ્તઃ પુષ્યો વાસવંવારુણંચ મૈત્રં પિઙ્ગ્યંત્રીણિચૈવોત્તરાણિ ।
પ્રાજાપત્યં ચાપિ નક્ષત્રમાહુઃ કૂપારંભે શ્રેષ્ઠમાદ્યા મુનીંદ્રાઃ (૭૩)

અર્થ—રોહિણી, પુષ્ય, મધા, ઉ-દા, હસ્ત, અનુરાધા, ઉ-ધા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, એ નક્ષત્રોમાં કુવાનો આરંભ કરવો શુભ છે, એ પ્રમાણે મૂનીશ્વરોએ કહેલું છે. (૭૩)

કુવામાટે વારનું ફલ.

રવિવારે જલં નાસ્તિ સોમે પૂર્ણજલં ભવેત્ ।
વાલુકા ભૌમવારે તુ બુધે बहुजलं भवेत् (૭૪)
ગુરૌ ચ મધુરં તોયં શુક્રે ક્ષારં પ્રજાયતે ।
શનૈશ્ચરે જલં નાસ્તિ કીર્તિતં વારજં ફલં (૭૫)

અર્થ—રવિવારે કુવો કરાવે તો જલનો નાશ, સોમવારે ભરેલું જલ, મંગલવારે રેતી, બુધવારે અધિક જલ, ગુરુવારે મીઠું પાણી, શુક્રવારે ખાર અને શનિવારે જલનો નાશ થાય છે, આ પ્રમાણે વારનું ફલ જાણવું. (૭૪-૭૫)

(વાવનું મુ.)

સ્વાત્યશ્ચિપુષ્યહસ્તેષુ મૈત્રે ચૈવ પુનર્વસૌ ।
રેવત્યાં વારુણે ચૈવ વાપીકર્મ પ્રશસ્યતે (૭૬)

અર્થ—અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, શતભિષા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં વાવ ખોદાવવી શુભ છે. (૭૬)

(વાપીકૃત્યક.)

કૂપ વાપ્યોસ્તુ ચક્રં વૈ વિજ્ઞેયં વિવુષૈઃ શુભમ્ ।
રોહિણીગર્ભમેતસ્ય ત્રિ ત્રિ ઋક્ષાણિ ચંદ્રમ્ (૭૭)

મધ્યે પૂર્વે તથામેયે યામ્યે ચૈવ તુ નૈર્ઋતે ।

પશ્ચિમે ચૈવ વાયવ્યાં સૌમ્યશ્ચલિ દિશિ ક્રમાત્ (૭૮)

અર્થ—વિદ્વાનોએ કુલો અને વાવનું ચક્ર કરવું, તેમાં મધ્યથી આરંભીને રોહિણી નક્ષત્રથી ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો મુકવાં, મધ્યમાં ૩, પુર્વમાં ૩, અગ્નિકોણમાં ૩, દક્ષિણમાં ૩, નૈરત્યમાં ૩, પશ્ચિમમાં ૩, વાયવ્યમાં ૩, ઉત્તરમાં ૩, અને ઇશાનમાં ૩, એ પ્રમાણે અનુક્રમ લેવો. (૭૭-૭૮)

(તેનું ફલ.)

શીઘ્રં જલં ન જલં મધ્યમજલંનજલં बहुजलं च ।

અમૃતજલં बहुक्षारं सजलं मध्यजलं क्रमात् ज्ञेयम् (૭૯)

અર્થ—ઉપરના નક્ષત્રોમાં અનુક્રમે પાણીનું જલદી આવવું, જલનો અભાવ, સાધારણ જલ, જલનો નાશ, અધિક જલ, અમૃત સમાન મીઠું જલ, ખારું જલ, સંપુર્ણ જલ, અને સાધારણ જલ, એ પ્રમાણે ફલ સમજવું. (૭૯)

(ચુલાનું મુ.)

शनिवारे दरिद्रत्वं शुक्रेऽन्नधनमेव च ।

गुरुवारे लभेलक्ष्मीं बुधे लाभो भवेत्सदा (૮૦)

भौमवारे मृतिभार्या सोमे धनक्षयं भवेत् ।

रविवारे भवेद्रोगश्चુલીस्थापनकर्मणि (૮૧)

અર્થ—રવિવારના દિવસે ચુલો માંડવાથી રોગ, સોમવારે ધનનો નાશ, મંગલવારે મરણ, બુધવારે લાભ, ગુરુવારે લક્ષ્મી, શુક્રવારે ધન-ધાન્ય, અને શનિવારે દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. (૮૦-૮૧)

(ચુલાનું ચક્ર.)

सूर्यक्षंद्रसपृष्ठमैः सुखयुतं वेदैः शिरो मृत्युदं

वाहौ नाग सुसौख्यभोगमतुलं गर्भेश्वरैर्नाशयेत् ।

द्वौ द्वौ शुक्तिकरौ कलत्रमरणमंघ्रौ द्वयं च क्रमात् ।

चुलीचक्रविचारणं सुधिषणैः प्रोक्तं हि गर्गादिभिः (૮૨)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ૬ નક્ષત્રો પીઠનાં, તે સુખકારક, ૪ મરતકનાં ત્રત્યુ કરનાર, ૮ હાથનાં સુખ કરનાર, ૫ ગર્ભનાં નાશ કરનાર, ૨ હાથનાં ભોગ.

આપનાર, ૨ પગનાં સ્ત્રી નાશ કરનાર, આ પ્રમાણે યુલાનું ચક્ર ગર્ગ વિગેરે મુનિઓએ કહેલું છે. (૮૨)

(ચિત્ર કહાડવાનું મુઠું)

મુ-ગ૦-નંદાયાં ચ શુભે વારે પ્રકુર્યાદ્રાજવેશ્મનિ ।

ચિત્રં નાનાવિધં રમ્યં શીલી રામાયણં વિના (૮૩)

હસ્તત્રયેન્નુરાધાત્યે મૃગેઽશ્વિન્યાંશ્રવસ્ત્રયે ।

પુનર્મે રોહિણી પુષ્યે પૂર્વાષાઢાભિધે તથા (૮૪)

અર્થ—૧, ૬, ૧૧ એ તિથિઓ, શુભવાર, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, પૂ-ષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં ધરની અંદર ચિત્રકારે નાના પ્રકારનાં રામાયણુ શિવાયનાં ચિત્ર કહાડ્યાં. (૮૩-૮૪)

(ધરમાં નહિ કાહાડવા લાયક ચિત્રો.)

હ્યો૦-ર્વિ૦—

મૃદે ન રામાયણભારતાવહં ચિત્રં કૃપાણાહવામિદ્ર જાલવત્ ।

શિલોઞ્ચયારણ્યમયં સદાસુરં મીષમ્ કૃતાક્રંદનરં ત્વનંબરમ્ (૮૫)

અર્થ—ધરની અંદર રામાયણુ અને ભારતના યુદ્ધસંબંધી કોઇ પણ ચિત્ર, તથા તરવારથી થતા યુદ્ધનું, ઈંદ્રગલ્લવિધાનું, પર્વત અને વનસંબંધી, રાક્ષસનું રૂદન કરતા ગરીબ માણસનું, અને નગ્નચિત્ર કહાડવું નહિ, (૮૫)

વરાહશાર્દૂલશિવાપૃદાકવો મૃધ્રાભિધોલૂક કપોત વાયસાઃ ।

શ્ચૈશૈવગોધાદિ બકાદિપક્ષીણોવિચિત્રિતા નો શરણે શુભાવહાઃ (૮૬)

અર્થ—ભૂંડ, વાઘ, શિયાવ, સર્પ, ગીધ, ધુઓડ, કપ્પુતર, કાગડો, સસલુ, હરિણ, ઘો, અને બકપક્ષી વિગેરેનાં ચિત્રો, ધરમાં કહાડ્યાં અશુભ છે. (૮૬)

દ્વાત્રિંશાધિકહસ્તમન્થિવદનં તાર્ણ ત્વાલિંદાદિકં

નૈર્જ્વાયાદિકમીરિતં તૃણમૃદં સર્વેષુ માસ્સુદિતમ્ ।

હ્રસ્વં વશ્ય કપાટમર્ચિતં તમં વેશ્મોક્તૃત્યા વિશે-

દારંભોદિત માસ્સુ નારદમતા ન્મામ્નોર્જ શુક્રેષુ તુ ॥ ૧૯ ॥

અન્વય-દ્વાત્રિંશાધિકહસ્તમ્ અબ્ધીવદનમ્ તાર્ણમ્ તુ અહિન્દાદિકમ્ એષુ આયાદિકમ્ ન રીરિતમ્ તૃણગૃહમ્ સર્વેષુ માસ્સુ ઉદિતમ્ છન્નમ્ વશ્ય કપાટમ્ અર્ચિતતમમ્ વેશ્મ ઉક્તરીત્યા આરમ્ભોદિતમાસ્સુ વિશેત્ નારદમતાત્ તુ માઘોર્જશુક્રેષુ (અપિ) વિશેત્ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—દ્વાત્રિંશાધિકહસ્તમ્ બત્રીસ કરતાં વધારે હાથનું, અબ્ધીવદનમ્ ચાર દારવાળું, તાર્ણમ્ ધાસનું, અહિન્દાદિકમ્ અહિંદાદિક ધર, એષુ એ ધરોમાં, આયાદિકમ્ આયાદિક, ન રીરિતમ્ જોવું નહિ, તૃણગૃહમ્ ધાસનું ધર, સર્વેષુ બધા, માસ્સુ માસોમાં, ઉદિતમ્ કહ્યું છે, છન્નમ્ છાપરાથી ઢંકાએલા, વશ્ય કપાટમ્ સ્વાધીન કમાડવાલા, અર્ચિતતમમ્ સારી રીતે પૂજેલા, વેશ્મ ધર પ્રત્યે, ઉક્તરીત્યા કહેલી રીતી પ્રમાણે, આરમ્ભોદિતમાસ્સુ આરંભમાં કહેલા માસોમાં, વિશેત્ પ્રવેશ કરવો, નારદમતાત્ નારદના મતથી, તુ તો, માઘોર્જશુક્રેષુ માઘ, કાર્તિક, અને જ્યેષ્ઠ માસોમાં, (અપિ) પણ, (વિશેત્ પ્રવેશ કરવો.) ॥ ૧૯ ॥

(કયા ધરમાં આયાદિક ન જોવું તે આખત.)

૧૮ ભાવાર્થ—બત્રીસ હાથથી વધારે લ'બાઈવાળા ધરમાં, ચાર આરણ્યાંવાળા ધરમાં, ધાસના ધરમાં, માટીના લિંતડાવાળા ધરમાં, આયાદિકે જોવું નહિ, અને ધાસ લરવાનું (છાજનું) મકાન ગમે તે માસમાં બનાવવા હરકત નથી.

॥ કેવું ધર થયા પછી પ્રવેશ કરવો. ॥

જે ધરની લિંતો બરાબર થઈ હોય, અને ઉઘાડવા વાસવા લાયક જેમાં બારણાં તૈયાર થયાં હોય, એવા ધરને તોરણો, પુલની માળાઓથો શણગારી વાસ્તુશાંતિ કરીને હવે પછી કહેવામાં આવતા મુદ્દર્તમાં પ્રવેશ કરવો.

॥ પ્રવેશના માસો. ॥

ધર બનાવવામાં જે માસ (માર્ગશીર્ષ, પૌષ, ફાગણ, વૈશાખ, આશ્વ) લીધા છે, તે પ્રવેશમાં પણ લેવા, નારદમુનિના મતથી પ્રવેશ કરવામાં કાર્તિક, માઘ, ને જ્યેષ્ઠમાસ પણ લેવાને કહ્યા છે.

॥ કેવા ધરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ. ॥

નારદઃ—અકપાટમનાચ્છન્નમદત્તબલિભોજનમ્ ।

ગૃહં ન પ્રવિશેદેવ વિપદામાકરં હિતત્ (૮૭)

અર્થ—કમાડવિનાનું, ઊપરાવિનાનું, અને જેમાં ભોજન, બલિદાન, વિગેરે થયું નથી, એવા ધરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ, કારણ કે તે દુઃખ આપે છે. (૮૭)

॥ કયા પ્રકારના ધરમાં કયારે પ્રવેશ કરવો. ॥

જ્યોઃ—પ્રકાશ-ગૃહારંભોદિતૈર્માસૈર્ધિજ્યૈર્વારૈર્વિશેદગૃહમ્ ।

વિશેત્ સૌમ્યાયને હર્મ્ય તૃણાગારં તુ સર્વદા (૮૮)

અર્થ—ધરનો આરંભ કરવાના માસ, વાર, નક્ષત્ર, અને ઉત્તરાયણનો સૂર્ય હોય ત્યારે નવા ધરમાં પ્રવેશ કરવો, અને ધાસના બનાવેલા ઊપરામાં કાંઈ પણ દિવસે પ્રવેશ કરી શકાય છે. (૮૮)

ગુરુઃ—નંદાયાં દક્ષિણદ્વારં ભદ્રાયાં પશ્ચિમામૂલમ્ ।

જયામામુત્તરદ્વારં પૂર્ણાયાં પૂર્વતો વિશેત્ (૮૯)

અર્થ—નંદાતિથિમાંદક્ષિણ, ભદ્રામાં પશ્ચિમ, જ્યામાં ઉત્તર, અને પૂર્ણામાં પૂર્વમુખ દ્વારમાં પ્રવેશ કરવો શુભ છે. (૮૯)

મુઃ ગઃ—ત્ર્યુત્તરે ચાનુરાધાયાં રેવત્યાં રોહિણીદ્વયં ।

ચિત્રાયાં પ્રવિશેદ્રેહં દ્વારમે તુ વિશેષતઃ (૯૦)

અર્થ—રોહિણી, મૃગશીર્ષ, ઉ-૫૧, ચિત્રા, અનુરાધા, ઉ-૫૧, ઉ-ભા, રેવતી, એ ૧ નક્ષત્રોમાં તેમાં પણ જે દિશાનાં જે નક્ષત્રો બતાવ્યાં છે, તેમાં પ્રવેશ કરવો, વધારે સારું છે. (૯૦)

ગુરુશુક્રબુધારુયેષુ વારેષુ ચ સુત્વાર્થદમ્ ।

પ્રવેશે તુ શ્નૌ સ્થૈર્યં કિંચિ જૌરભયં ભવેત્ (૯૧)

અર્થ—શુક્ર, ગુરુ, અને શુક્રવારે પ્રવેશ કરવાથી શુભ અને પૈસા મળે છે, અને શનિવારમાં પ્રવેશ કરવાથી સ્થિરતા થાય છે, પરંતુ જરાક ચોરીનો ભય રહે છે. (૯૧)

૧—જ્યોઃ—વિંઃ—માં અગ્નિની નક્ષત્ર પણ પ્રવેશમાં લીધેલું છે.

(ત્યાગ કરવાની ખાખતો.)

ચૈત્રો માસઃ કુજાર્કૌ ચ રિક્તા દગ્ધાસ્ત્વમા મૃતિઃ ।

દુષ્ટચંદ્ર ઇમે ત્યાજ્યા નવગેહ પ્રવેશને (૧૨)

અર્થ—નવા ધરમાં પ્રવેશ કરવામાં, ચૈત્રમાસ, ૧, ૪, ૮, ૧૪, ૩૦ તિથિઓ, રવિ, ને મંગલવાર, અને ખરાબચંદ્રમાં, ત્યાગ કરવો, (૮૨)

વસિષ્ઠઃ—एवं यः कुरुते सम्यग्वास्तुपूजां प्रयत्नतः ।

आरोग्यं पुत्रपौत्रादि धनधान्यं लभेन्नरः (૧૩)

અર્થ—જેઓ નવા ધરમાં વાસ્તુપૂજન કરીને પ્રવેશ કરે છે, તેઓ, આરોગ્ય, પુત્ર, પૌત્ર, અને ધનધાન્યને પ્રાપ્ત કરે છે. (૮૩)

प्रारंभोदितभैः प्रवेश उदितो पूर्वः सपूर्वः स्थिरै

मैत्रैश्चा च्युतमूलदक्ष सहितै रारंभभैर्द्वयात्मकः ।

कृत्यं वेश्मभवं दिवैव विहितं रात्रौ प्रवेशः कचि-

त्सूर्यक्षादिभपञ्चकं मनुमिता दष्ट प्रवेशे न सत् ॥ ૨૦ ॥

અન્વય—પ્રારંભોદિતભૈઃ અપૂર્વઃ (પ્રવેશઃ) સ્થિરૈઃ મૈત્રૈઃ સપૂર્વઃ (પ્રવેશઃ) ચ અચ્યુતમૂલદક્ષસહિતૈ, આરંભભૈઃ દ્વયાત્મકઃ પ્રવેશઃ ઉદિતઃ વેશ્મભવમ્ કૃત્યમ્ દિવા એવ વિહિતમ્ કચિત્ રાત્રૌ પ્રવેશઃ (ઉદિતઃ) સૂર્યક્ષાદિભપન્નકમ્ મનુમિતાત્ અષ્ટ પ્રવેશે ન સત્ ॥ ૨૦ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રારંભોદિતભૈઃ પ્રારંભમાં કહેલા નક્ષત્રોવડે, અપૂર્વઃ નવા ધરમાં, (પ્રવેશઃ) પ્રવેશ, સ્થિરૈઃ સ્થિર, મૈત્રૈઃ મૈત્રસંજ્ઞાના નક્ષત્રોવડે, સપૂર્વઃ સપૂર્વ (પ્રવેશઃ પ્રવેશ), ચ અને, અચ્યુતમૂલદક્ષસહિતૈઃ શ્રવણ, મૂલ, અશ્વિનીયુક્ત, આરંભભૈઃ આરંભના નક્ષત્રોવડે, દ્વયાત્મકઃ બીજી વખતનો, પ્રવેશઃ પ્રવેશ, ઉદિતઃ કહેલો છે, વેશ્મભવમ્ ધરસંબંધી, કૃત્યમ્ કામ, દિવા એવ દિવસેજ, વિહિતમ્ કહ્યું છે, કચિત્ કોઈ વખત, રાત્રૌ રાત્રિમાં, પ્રવેશઃ (ઉદિતઃ) પ્રવેશ કહ્યો છે, સૂર્યક્ષાદિ સૂર્યના નક્ષત્રથી, ભપન્નકમ્ ૫ નક્ષત્રો, મનુમિતાત્ ૧૪ માં નક્ષત્રથી, અષ્ટ ૮ નક્ષત્રો, પ્રવેશે પ્રવેશમાં, ન સત્ શ્રેષ્ઠ નથી. ॥ ૨૦ ॥

(અપુર્વ પ્રવેશનું મુઠ)

૨૦ ભાવાર્થ—ધરના આરંભમાં કહેલાં તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, વિગેરેમાં નવા ધરમાં પ્રવેશ કરવો, તેમજ યાત્રાએ જઈને આવ્યા પછી સ્થિર, ને મૈત્ર નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવો.

નાઅન્યાદિથી બળેલા ધરમાં (દ્વયાત્મક) પ્રવેશ સપુર્વ પ્રવેશનું મુઠ ॥

અગ્નિથી બળવું, પાણીથી લિંબવું, (છાપડું લીંત વિગેરેનું પડી જવું,) વિગેરે મરણોથી નુકશાન થયેલા ધરને સુધરાવી પ્રવેશ કરવો હોય તો આરંભના નક્ષત્રો, અને પુખ્ત, ને મૂલ નક્ષત્રમાં પ્રવેશ કરવો, સૂર્ય, ચંદ્રનું બલ સાડ હોય, અને કોઈ પણ ખરાબ યોગ ન હોય, ત્યારે ઉપર કહેલા મુદૂર્તમાં રાત્રિએ પણ પ્રવેશ કરવામાં હરકત નથી.

(કલશચક્ર)

સૂર્યના નક્ષત્રથી પ્રવેશ દિવસના નક્ષત્ર સૂધી ગણતાં, પ્રથમના ૫ નક્ષત્રો અને ૧૪ માંથી ૮ નક્ષત્રો, પ્રવેશમાં અશુભ છે, માટે તે શિવાયના નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવો.

(હોમાહુતિવિચાર.)

મુઠ ચિં—સૂર્યમાત્રિત્રિમે ચાંદ્રે સૂર્યવિચ્છુક પંગવઃ ।

ચંદ્રારેજ્યાગુશિખિનો નેષ્ટા હોમાહુતિઃ સ્વલે (૧૪)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણતાં અનુક્રમે ૩,૩,૩,૩,૩, ૩,૩,૩, ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોમાં સૂર્ય, બુધ, શુક્ર, શનિ, ચંદ્ર, મંગલ, ગુરુ, રાહુ, અને કેતુ, આ પ્રમાણે ગ્રહોના મુખમાં આહુતિ બળવી. તેમાં પાપગ્રહોના મુખમાં આહુતિ અશુભ છે. (૮૪)

(હોમાહુતિનું કલ્પિત ઉઠ.)

ધારો કે શકે ૧૮૪૧ ના વૈશાખ વદી ૧૨ ને સોમવારે રેવતી નક્ષત્ર છે, અને તે વખતે સૂર્ય રોહિણી નક્ષત્ર ઉપર છે, તો તે રોહિણી નક્ષત્રથી રેવતી નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૨૪ ની સંખ્યા થાય છે, હવે ઉપર પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રના હિસાબે તે નક્ષત્ર રાહુનું થવાથી આહુતિ પણ રાહુના મુખમાં આવી, જેથી તે દિવસે હોમ થઈ શકે નહિ, પરંતુ તેજ દિવસે ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો

અનુક્રમે ગણુતાં ગુરૂના મુખમાં આહૂતિ હોવાથી હોમકાર્ય થઇ શકે છે, આદ્ય-
તિના નક્ષત્રોમાં અભિજીત નક્ષત્ર ગણવું નહિં. તેમજ જો તે દિવસે હોમાહૂતી
ન આવે તો તેના પેલાના દિવસે થી હોમાહૂતી આવતી હોય તો હોમની
શરૂઆત વાસ્તુના પેહેલા દિવસથી શરૂ કરવી.

(અગ્નિવાસ.)

સૈકાતિથિર્વારયુતા કૃતાસ્તા શેષેગુણેઽન્ને મુવિવન્દિવાસઃ ।

સૌરુયાય હોમે શશિયુગ્મશેષે પ્રાણાર્થનાશૌ દિવિમૂતલે ચ (૧૫)

અર્થ—સુદી એકમથી જે દિવસે હવન કરવું હોય, તે દિવસ સુધી
ગણુતાં, તિથિની જે સંખ્યા આવે, તેમાં એક ઉમેરી, તેમાં દિવસના વારની
સંખ્યા ઉમેરવી, જે સંખ્યા થાય, તેને ૪ થી ભાગતાં ૦-૩ શેષ રહે તો પૃ-
થ્વીમાં અગ્નિનો વાસ જાણવો, અને ૧-૨ શેષ રહે તો અનુક્રમે સ્વર્ગ અને
પાતાલમાં જાણવો, તેમાં પૃથ્વીમાં રહેલો વાસ સુખ આપે છે. સ્વર્ગમાં રહેલો
વાસ મરણ કરે છે, અને પાતાલમાં રહેલો વાસ ધનનો નાશ કરે છે, માટે
પૃથ્વીમાં વાસ હોય ત્યારે હોમનો પ્રારંભ કરવો. (૮૫)

(અગ્નિવાસનું કદિપત ઉ.)

વૈશાખ વદી ૭ ને ગુરૂવાર છે, તો સુદી એકમથી તે દિવસ સુધી ગણુતાં,
સંખ્યા ૨૨ થઇ. તેમાં એક ઉમેરવાથી, ૨૩ થયા, તેમાં વારની સંખ્યા ૫
જોડવાથી ૨૮ થયા, તેને ચારથી ભાગ લેતાં, ૦-૨ શેષ રહ્યું, તેથી અગ્નિનો વાસ
પૃથ્વીમાં થયો, એટલે તે દિવસે હોમ થઇ શકે, પરંતુ ૮ ને શુક્રવારે હોમ
કરવો હોય તો થઇ શકે નહિં, કારણ ઉપર મુજબ ગણુતાં, શેષ ૨ રહે છે, તેથી
વન્દિવાસ પાતાલમાં હોવાથી અર્થનો નાશ કરે છે.

(વન્દિવાસ અને હોમાહૂતિ નહિં જોવાતાં કામો.)

બાલબોધઃ—દુર્ગા હોમવિધૌ વિવાહ યજને પુત્રોત્સવે નિત્યશઃ

પાણિગ્રાહવિધૌ ચ વાસ્તુયજને વિષ્ણુપ્રતિષ્ઠાવિધૌ ।

મૌજીબંધનવૈશ્વદેવકરણે જાપ્યે પ્રવેશે મૃદે

હોમ સ્તત્ર વિધીયતે ન દોષજનકં ચક્રં ચ વૈશ્વાનરં (૧૬)

અર્થ—દેવીસંબંધી કાર્યના હોમમાં, વિવાહ, પુત્રોત્સવ, વાસ્તુ, વિષ્ણુની
પ્રતિષ્ઠા, જ્ઞાનોષ્ઠ, વૈશ્વદેવ, જપસંબંધી હોમ, અને ગૃહપ્રવેશ, એટલા કાર્યોમાં
હોમમાં હોમ થઇ શકે છે, જેથી વન્દિવાસ ન હોય તો પણ દોષ સમજાવે
નહિં. (૮૬)

વિવાહયાગ વ્રતબંધદીક્ષા સીમંત ચળ્દી ગૃહવાસ્તુશાંતૌઃ ।

આદિત્યસૌરી કુજરાહુકેતવો ન દોષદા યજ્ઞવિધાયિનાં સ્વલુ (૯૭)

અર્થ—વિવાહ, જનોઈ, સીમંત, દેવીસંબંધી કાર્ય, વાસ્તુશાંતિ, એટલા કાર્યોમાં પાપગ્રહના મુખમાં આહુતિ હોય, તે પછી હોમકાર્ય કરી શકાય છે. (૯૭)

(ત્રણ પ્રકારનો પ્રવેશ.)

મુ૦ પ્ર૦—અપૂર્વસંજ્ઞઃ પ્રથમઃ પ્રવેશો યાત્રાવસાને સ તુ પૂર્વસંજ્ઞઃ ।

દ્વંદ્વામયસ્ત્વગ્નિમયાદિ જાતઃ પ્રવેશ એવં ત્રિવિધઃ પ્રદિષ્ટઃ(૯૮)

અર્થ—નવીન ધરમાં પ્રવેશ કરવો તે અપૂર્વ, યાત્રાથી આવીને પ્રવેશ કરવો, તેને સપૂર્વ, અને અગ્નિ વિગેરેથી બળી જવાથી ફરીથી નવીન બનાવેલું હોય, તેવા ધરમાં પ્રવેશ કરવાને પૂર્વાપૂર્વ, એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો પ્રવેશ છે. (૯૮)

(કલશચક્ર.)

રવિભાત્ સપ્ત નેષ્ઠાનિ શુભાન્યેકાદશાષ્ટમાત્ ।

દશ શેષાણ્યનિષ્ઠાનિ સામિજિદૃષવાસ્તુનિ (૯૯)

અર્થ—વાસ્તુમાં સૂર્યના નક્ષત્રથી ૭ નક્ષત્રો નેષ્ઠ, ૧૧ એષ્ઠ, અને ત્યાર પછી અભિજીત સાથે ૧૦ નક્ષત્રો નેષ્ઠ બાળવાં. (૯૯)

મુ૦ ચિં૦—વક્ત્રે ભૂરવિભાત્પ્રવેશસમયે કુંભેઽગ્નિદાહઃ કૃતાઃ

પ્રાચ્યા મુદ્રસનં કૃતા યમગતા લાભઃ કૃતાઃ પશ્ચિમે ।

શ્રીવેંદાઃ કલિરુત્તરે યુગમિતા ગર્ભે વિનાશો ગુદે

રામાઃ સ્થૈર્યમતઃ સ્થિરત્વમનલાઃ કંઠે ભવેત્સર્વદા (૧૦૦)

અર્થ—કલશચક્રમાં સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી, દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને પ્રથમનું એક નક્ષત્ર મુખમાં, તે પછીનાં ૪ નક્ષત્રો પૂર્વદિશામાં, ૪ દક્ષિણમાં, ૪ પશ્ચિમમાં, ૪ ઉત્તરમાં, ૪ મધ્યમાં, ૩ નીચેના ભાગમાં, અને ૩ કંઠમાં, એ

પ્રમાણ અનુક્રમે નક્ષત્રો મુકવાં, તેનું ફલ અનુક્રમે અગ્નિદાહ, શુન્યતા, લાભ, લક્ષ્મી, કલેશ, વિનાશ, સ્થિરતા, અને સ્થિરતા, જાણવું. (૧૦૦)

(નહી પ્રવેશ કરવાનાં નક્ષત્ર.)

જ્યોર્વિં૦—ઉગ્રે નૃપોત્તારમુપૈતિ તીક્ષ્ણે રાજ્ઞઃ કુમારઃ કિલ રાજપત્ની
મિશ્રેકચિત્ કૃત્તિકયાઽગ્નિદાહઃ સમસ્તભેદો રજસન્નિવેશાત્ (૧૦૧)

અર્થ—હિસસંસક નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરીને બધા ગ્રહો, અને વાસ્તુનું પૂજન કર્યું હોય તો પણ રાજા મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે, તીક્ષ્ણસંસક નક્ષત્રોમાં રાજકુમારનું, અને મિશ્રસંસક નક્ષત્રોમાં રાજપત્ની નાશ પામે છે, કદાચ કૃત્તિકામાં અગ્નિદાહ થાય છે. (૧૦૧)

(ઉત્પાત થયે પ્રવેશ નહી કરવા બાબત.)

નોલ્કાનિપાતાઽવનિકંપવાસરે કાલે નિવેશોઽત્ર વરો ન દુર્દિને ।

યાનોદિતાઃ સચ્છકુનાવિલોમગા યચ્છંતિશં ધામાનિવેશકારિણઃ ૧૦૨

અર્થ—ઉલ્કાપાત, ભૂકંપ, વજ્રપાત, અને અકાલ વૃષ્ટિ થવાથી ગ્રંથકાર થયો હોય, તો ઘરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ, પ્રયાણમાં કહેલા સારા શુકન થયા હોય તો પ્રવેશ કરવો. (૧૦૨)

૧—પ્રવેશ માટે કલશચક્ર પૃષ્ઠ ૧૫૨ ક-નાં ૩૮ માં છે, તે કલશચક્રના મુહૂર્તમાં માર્તંડ અને ચિંતામણિકારનો એકજ મત છે, એટલે કલશચક્રમાં કંઈ પણ શંકા જોવું નથી, પરંતુ આ ગ્રંથના આજ પ્રકરણના શ્લોક ૬ માં વૃષભચક્રમાં જે નક્ષત્રો ગણાવ્યાં છે, તે નક્ષત્રો માટે કહ્યું છે કે, (નિંદ્યાન્યર્કયુતાદિ મેહકરણે માનિ પ્રવેશોઽપિ ચ)—એટલે ગૃહારંભના વૃષભચક્રમાં જે નિંદ્યા નક્ષત્રો ત્યાગ કરવાને કહ્યાં છે, તે નક્ષત્રો પ્રવેશમાં પણ ત્યાગ કરવાં, એમ જણાવ્યું છે, પરંતુ ખીજ ધણા ગ્રંથોમાં તેમ જણાવવામાં આવ્યું નથી, છતાં વૃષભ અને કલશચક્ર એક રીત પ્રવેશમાં જોવામાં આવે તો સૂર્યના મહા નક્ષત્ર ૮ થી ૧૩ અને ૨૨ મું એમ ૭ નક્ષત્રોજ દરેક મહિને પ્રવેશના કામમાં આવી શકે, અને એ પ્રમાણ ખીજ બાબતો જોતાં પ્રવેશ મુહૂર્ત કવચિતજ આવી શકે એમ છે, અને માર્તંડશિવાય ખીજ ગ્રંથોમાં એ અબત દર્શાવી નથી, જેથી પ્રવેશ વખતે ફક્ત કલશચક્ર જોધનેજ મુહૂર્ત આપવું.

૨—આકાશમાંથી પડતા અગ્નિના તણખાને ઉલ્કાપાત કહે છે.

કાલે નિકાયાનુગને નિવેશિનો કાલે નિકાયાનુગતિ સ્ત્વરં ભવેત્ ।
પાશ્વેડપશોભે હિ સરાજમંડલે સ્વમંડલે મંડલતા મુપૈતિ ના (૧૦૩)

અર્થ—ધરના પાછલા ભાગમાં, કાલ હોય તો પ્રવેશ કરનારનું જલદી મરણ થાય છે, અને પાશ નક્ષત્ર પાછલા ભાગમાં હોય તો દ્રવ્ય અને સુખ વિનાનો થાય છે, રાજમંડલમાં ધરના પાછલા ભાગમાં હોય તો તે પુરૂષ મંડલનો સ્વામી થાય છે. (૧૦૩)

(કુલ મુકવાનું મુ.)

મધામૃગેનેજ્યકુશર્ધીરમાદિતેયમૈત્રેષુ ચ વાસવદ્વયે ।
કવીજ્યસોમેષુદકુંભ્યધિક્રિયા મદ્રાહ્યરિક્તા ન્યતિથૌ જહોદયે ૧૦૪

અર્થ—ભદ્રાને રિક્તા શિવાયની તિથિઓ, સોમ, શુક્ર, ને શુક્ર એ વારો, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, મધા, હસ્ત, અનુરાધા, પૂ-ષા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અને દ્રુવસંશક નક્ષત્રો, જલચર રાશિના લગ્નમાં, કુંભનું સ્થાપન કરવું શુભ છે. (૧૦૪)

લગ્ને ચોપચયસ્થિરે રવિમુલૈઃ પ્રારંભવત્સંસ્થિતૈઃ

સૂર્યે વામગતે સ્વદિગ્વદનમૈર્વેષ્મ પ્રવેશઃ શુભઃ ।

રંધ્રેષુ દ્વિભવેભ્ય આસુતગતઃ સૂર્યોયદાસ્યાત્તદા

પૂર્વાઘા નનમાલયં પ્રવિશતાં સ્યાદ્વામગોઽસૌ ક્રમાત્ ॥ ૨૧ ॥

અન્વય—જન્મરાશિ જન્મલગ્નાભ્યામ્ ઉપચયસ્થિરે લગ્ને પ્રારં-
ભવત્ સંસ્થિતૈઃ રવિમુલૈઃ સૂર્યે વામ ગતે સ્વદિગ્વદનમૈઃ વેષ્મપ્રવેશઃ
શુભઃ રંધ્રેષુ દ્વિભવેભ્યઃ આસુતગતઃ યદા સૂર્યઃ સ્યાત્ તદા પૂર્વાઘા-
નનમ્ આલયમ્ પ્રવિશતામ્ અસૌ ક્રમાત્ વામગઃ (સ્યાત્ ॥ ૨૧ ॥

આન્વયાર્થ—(જન્મરાશિ જન્મલગ્નાભ્યામ્) જન્મરાશિ ને જન્મલગ્નથી
ઉપચયસ્થિરે ઉપચય સ્થાનમાં રહેલા સ્થિર, લગ્ને લગ્નમાં, પ્રારંભવત્ પ્રારં-
ભની માફક, સંસ્થિતૈઃ રહેલા, રવિમુલૈઃ સૂર્યાદિ ગ્રહોથી, સૂર્યે સૂર્ય, વામગતે
વામ હોય ત્યારે, સ્વદિગ્વદનનમૈઃ પોતાની દિશા તરફ મુખવાળા નક્ષત્રોવડે,
વેષ્મપ્રવેશઃ ધરમાં પ્રવેશ, શુભઃ શુભ છે, રંધ્ર ૮, હૃષુ ૫, દ્વિઃ ૨ ભવેભ્યઃ
૧૧ થી, આસુતગતઃ પાંચ રાશિમાં રહેલો, યદા ત્યારે, સૂર્યઃ સૂર્ય, સ્યાત્

હોય, ત્યાં ત્યારે, પૂર્વાધ્યાનનમ્ પુર્વાદીક્રમપ્રવાસ, આલયમ્ ધરપ્રત્યે, પ્રવિશ-
તામ્ પ્રવેશ કરનારાઓને, અસૌ આ સૂર્ય, ક્રમાત્ ક્રમથી, વામગઃ (સ્વાત)
વામ હોય. ॥ ૨૧ ॥

(લગ્નશુદ્ધિ.)

૨૧ ભાવાર્થ—જન્મલગ્ન ને જન્મરાશિથી આવતી ઉપચય
સ્થાનની રાશિવાળું સ્થિર લગ્ન, ધરપ્રવેશમાં શુભ જાણવું, અને
સૂર્યાદિ ગ્રહો, ધરના પ્રારંભની લગ્નશુદ્ધિમાં જે પ્રમાણે કહ્યા છે, તે
પ્રમાણે રહ્યા હોય ત્યારે ધરપ્રવેશ શુભ જાણવો, તેમજ જે દિશામાં
ધરનું મુખ હોય, એ દિશામાં સપ્તશલાઘ્યક પ્રમાણે કહેલાં જે
દિશાનાં જે નક્ષત્રો હોય, તે નક્ષત્રોમાં તે દિશામાં પ્રવેશ કરવો.

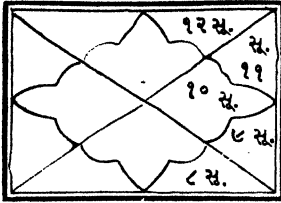
(વામસૂર્ય પ્રાપ્ત.)

પ્રવેશલગ્ન શુદ્ધિમાં, આઠમા સ્થાનથી બારમા સ્થાન સૂધીમાં
સૂર્ય હોય તો પૂર્વમુખ ધરમાં, પાંચમાથી નવમા સ્થાન સૂધીમાં હોય
તો દક્ષિણમુખ ધરમાં, બીજાથી છઠ્ઠા સ્થાન સુધીમાં હોય તો પશ્ચિ-
મમુખ ધરમાં, અને અગીઆરમાથી ત્રીજા સ્થાન સૂધીમાં સૂર્ય હોય
તો ઉત્તરમુખ ધરમાં પ્રવેશ કરનારને વામસૂર્ય થયો એમ જાણવું,
અને તે વામાર્ક કહેવાય છે.

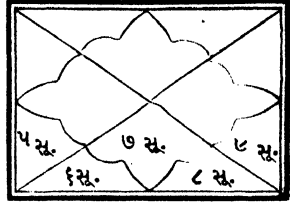
૧—પુર્વાભિમુખ એટલે ધરથી બહાર નીકળતાં જનારનું મુખ પુર્વદિશા
તરફ હોય, અને પેસતાં પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ થતું હોય એવા ધરને પુર્વા-
ભિમુખ કહે છે એજ પ્રમાણે ચારે દિશાઓ માટે સમજવું કે ધરમાંથી નીકળતાં
જે દિશા સામી દેખાય તે દિશાવાળું દ્વાર જાણવું.

પૂર્વના ધરમાં પ્રવેશ કરતાં, આઠમા સ્થાનથી બારમા સ્થાન સુધીમાં
સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વમુખ ધરમાં પ્રવેશ કરતાં વામસૂર્ય કહેવાય. અને તે હરહ-
મ્બેશ પૂર્વમુખ ધરમાં પ્રવેશ કરનારને સૂર્યોદયથી સંધ્યાકાલ સુધીમાં પ્રવેશ
કરવાનું મુદ્દત આવી શકે. અર્થાત રાત્રે આવેજ નહિ, ને દક્ષિણ મુખધરમાં
પ્રવેશ કરતાં તે વખતની લગ્નશુદ્ધિમાં પાંચમા સ્થાનથી નવમા સ્થાન સુધી
સૂર્ય હોય તો વામાર્ક થાય છે. તો દક્ષિણમુખ ધરના પ્રવેશમાં પાંચમાથી
નવમા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય આવે એવા વખત બપોરના આશરે ૨ વાગ્યાથી
રાત્રિના ૧૦ વાગ્યા સુધીમાં દક્ષિણમુખ ધરમાં પ્રવેશ કરનારને રાત્રિના પહેલા
ભાગમાં અને દિવસના પછીના ભાગમાં મળે, એટલે પાછલી રાત અને સૂર્યો-

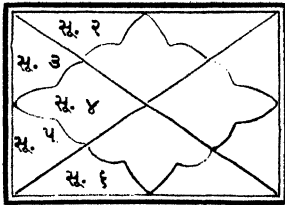
પૂર્વાભિમુખ દિશામાં પ્રવેશ કરનારને
વામસૂર્ય.

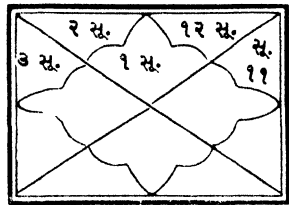
દક્ષિણાભિમુખ પ્રવેશ કરનારને
વામસૂર્ય.

પશ્ચિમાભિમુખ પ્રવેશ કરનારને
વામસૂર્ય.

ઉત્તરાભિમુખ પ્રવેશ કરનારને
વામસૂર્ય.

ક્યથી બપોર સુધીમાં મલેજ નહિ, તેમજ પશ્ચિમાભિમુખ ધરના મુહુર્તમાં બીજાથી જુદા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય ત્યારે વામાર્ક થાય. અને તેવો સૂર્ય બેઘને પ્રવેશ કરે તો, તેને હમ્મેશાં રાત્રિજ હોવી જોઈએ. પણ તે બેથી જુદા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય ત્યારે રાત્રિજ હોય છે, માટે તે પશ્ચિમાભિમુખ ધરમાં પ્રવેશ કરનારને દિવસે મુહુર્ત આવેજ નહિ, અને ઉત્તર ધરને માટે અગીયારમા સ્થાનથી ત્રીજા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય ત્યારે વામાર્ક થાય. તો તે ધરવાળાને સૂર્યોદયથી આશરે ૧૦૧ વાગ્યાસુધીમાં અને રાત્રે ૧૧ વાગ્યાથી આશરે સવાર સુધીમાં પ્રવેશ કરવો, માટે ધરના પ્રવેશ વખતે રાત્રિએ પ્રવેશ કરવાને કંઈ પણ હરકત જેવું જાણવું નહિ, અને તેથીજ ગ્રન્થકારે શ્લોક ૨૦ માં “કૃત્યં વેસ્મમવં વિવૈવ વિહિતં રાત્રૌ પ્રવેશઃ ક્વચિત્” એમ સ્પષ્ટ કહેલું છે, માટે જો વામસૂર્ય લેઈ ધરમાં પ્રવેશ કરે તો પશ્ચિમાભિમુખ ધરવાલાને હમ્મેશાં રાત્રિ શિવાય મુહુર્ત આવતુંજ નથી, તો રાત્રે પ્રવેશ કરવાને કંઈ પણ હરકત સમજવી નહિ.

(સપુર્વ પ્રવેશમાં લગ્નશુદ્ધિ.)

મુ.ચિં.-સૌમ્યાયને જ્યેષ્ઠતપોઽસ્યમાધવે યાત્રાનિવૃત્તૌ નૃપતે નૈવે ગૃહે ।
 સ્યાદ્વેશનં દ્વાસ્યમૃદુધ્રુવોદુભિર્જન્મર્ક્ષલગ્નોપચયોદયે સ્થિરે (૧૦૫)

અર્થ—રાજાએ યાત્રાથી નિવૃત્ત થઈને નવા મકાનમાં ઉત્તરાયણના સૂર્ય હોય, માધ, ફાગણ, વૈશાખ, અને જ્યેષ્ઠ માસ હોય, જે દિશાએ મકાનનો દરવાજો હોય, તે દિશાના નક્ષત્રોમાંથી, જે કૃતિકા આદિ સાત સાત નક્ષત્રો કબ્જાં છે, તેમાં અથવા રોહિણી, મૃગશીર્ષ, ઉ-ફા, ચિત્રા, અનુરાધા, ઉ-પા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં પોતાની જન્મરાશિથી કે જન્મલગ્નથી પ્રવેશ કરવાનું લગ્ન ઉપવ્યય (૩-૬-૧૦-૧૧) રાશિનું હોય, ત્યારે તથા સ્થિર લગ્નમાં પ્રવેશ કરવો. (૧૦૫)

(જીર્ણ, દગ્ધાદિક) (ગૃહપ્રવેશમાં વિશેષ.)

જીર્ણે ગૃહેઽન્યાદિભયાન્નવેઽપિ માર્ગોર્જયો શ્રાવણિકેઽપિ સત્સ્યાત્ ।
 વેશોઽબુપેજ્યાનિલવાસવેષુ નાવશ્યમસ્તાદિ વિચારણાઽત્ર ॥૧૦૬॥

અર્થ—અહુ જીર્ણ થયેલા, અથવા અગ્નિ વિગેરે ભયથી, નવીન અનેલા કાર્તિક, માગશીર, અને શ્રાવણ માસમાં પુષ્ય, સ્વાતી, ધનિષ્ઠા, ને શતભિષા નક્ષત્રમાં પ્રવેશ કરવો, તેમાં ગુરુ કે શુક્રના અસ્ત વિગેરેનો વિચાર કરવો નહિ ૧૦૬

(વાસ્તુનક્ષત્ર, લગ્નશુદ્ધિ, અને તિથિચારશુદ્ધિ.)

મૃદુધ્રુવક્ષિપચરેષુ મૂલમે વાસ્ત્વર્ચનં ભૂતવાલિં ચ કારયેત્ ।
 ત્રિકોણ કેન્દ્રાયધનત્રિગૈઃ શુભૈર્લગ્નં ત્રિપષ્ટાયગતૈશ્ચ પાપકૈઃ (૧૦૭)
 શુદ્ધાંબુરંધ્રે વિજનુર્ભમૃત્યૌ વ્યર્કારરિક્તાચરદર્શ ચૈત્રે ।
 અગ્રેઽબુર્ણે કલશં દ્વિજાંશ્ચ કૃત્વા વિશેદેશ્મભૂટશુદ્ધમ્ (૧૦૮)

અર્થ—અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ-ફા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, ઉ-પા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, ને રેવતી એ નક્ષત્રોમાં ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧ એ સ્થાનોમાં શુભ ગ્રહ હોય, અને ૩, ૬, ૧૧, એ સ્થાનોમાં પાપગ્રહ હોય. એવા લગ્નમાં વાસ્તુ પુરુષની પૂજા, તથા ભૂતઅભિજ્ઞાન કરવું, ચોથે કે આઠમે કોષ્ટ ગ્રહ ન હોય, પ્રવે કરનારનું જન્મલગ્ન, તથા જન્મરાશિ પ્રવેશ કરવાના લગ્નથી આઠમે હોય, રવિ કે મંગલ એ વાર, ૪, ૮, ૧૪, ૩૦ તિથિ, ચરલગ્ન અને ચૈત્રમાસ ન

હોય, એવા મુહુર્તમાં નક્ષત્રશુદ્ધિ હોય તો જલથી ભરેલો કલશ લધ પડિતજ-
નોને આગલ કરીને મકાનમાં પ્રવેશ કરવો. (૧૦૬-૧૦૭)

પૂર્ણે તિથૌ પ્રાગ્વદને ગૃહે શ્રુભો નંદાદિકે યામ્યજલોત્તરા ન ને

અર્થ—પૂર્વમુખવાલા મકાનમાં, ૫,૧૦,૧૫, દક્ષિણમુખવાલા મકાનમાં,
૧,૬,૧૧, પશ્ચિમમુખવાલા મકાનમાં, ૨,૭,૧૨ અને અને ઉત્તરમુખવાલા મકા-
નમાં, ૩,૮,૧૩ એ તિથિઓમાં પ્રવેશ કરવો શુભ છે.

(ઘરમાં દેવસ્થાપનનું મુઠ.)

જ્યોઽર્ચિઃ—નવેડમરસ્થાપનમામરે દિનેડથો મંદિરે દૃષ્ટસિતાર્યમંડલે ।

ઉત્સૃષ્ટવિશ્વર્ષમધાર્ય વાસરે સપાચરે દ્રાજવલે દલે સિતે (૧૦૮)

અર્થ—ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, ગુરુ, શુક્રના ઉદયમાં, શુકલપક્ષમાં, ગુરુ શિવા-
યના વારોમાં, ઉ-પા, ને મધ્યા, શિવાયના નક્ષત્રોમાં, અને ચંદ્રમલ હોય ત્યારે
નવા ઘરમાં દેવનું સ્થાપન કરવું શુભ છે. (૧૦૮)

(દરેક દેવોની પ્રતિષ્ઠાનું મુઠ.)

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ પ્રતિષ્ઠાકાલમુત્તમમ્ ।

ચૈત્રે વા ફાલ્ગુને વાપિ જ્યેષ્ઠે વા માધવે તથા (૧૦૯)

માઘે વા સર્વદેવાનાં પ્રતિષ્ઠા શુભદા ભવેત ।

પ્રાપ્ય પક્ષં શુભં શુક્લ મતીતે દક્ષિણાયને (૧૧૦)

અર્થ—હવે આ શ્લોકોથી દેવપ્રતિષ્ઠા કરવાનો ઉત્તમ સમય કહેવાય છે.
માઘ, ફાલ્ગુ, ચૈત્ર, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, એ માસો શુક્લપક્ષ, અને ઉત્તરાયણના સૂ-
ર્યમાં દરેક દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે. (૧૦૯-૧૧૦)

સોમો બૃહસ્પતિશ્ચૈવ શુક્રશ્ચૈવ તથા બુધઃ ।

एते वाराः शुभाः प्रोक्ताः प्रतिष्ठायज्ञकर्मणि (૧૧૧)

૧—નવું ઘર બનાવ્યા પછી તે ઘરમાં કોઈ પણ દેવની સ્થાપના વિગેરે
કરવા માટે જ્યેષ્ઠ વિઠ-ગૃહપ્રવેશ પ્રકરણમાં શ્લોકો ૨૯ થી ૪૩ સુધીના
શ્લોકોમાં અનુક્રમે કૃષ્ણ, શકર, બ્રહ્મા, દેવી, ગણ, વિષ્ણુ, રામ, કૃષ્ણ,
સૂર્ય, રકંદ, ગણેશ, હનુમાન, રૂપિગણ, લોકપાલ, અને પિતૃગણ, વિગેરેની
પ્રતિષ્ઠાની તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, અને લગ્ન જુદેજુદાં બતાવેલાં છે. જેઓને જરૂર
હોય તેઓએ તે ગ્રંથમાં જોવું.

અર્થ—પ્રતિષ્ઠામાં સોમ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, એ દિવસો લેવાને શુભ કહેલું છે. (૧૧૧)

આષાઢે દ્વે તથા મૂલ મુત્તરાદ્યમેવ ચ ।

જ્યેષ્ઠાશ્રવણ રોહિણ્યઃ પૂર્વાભાદ્રપદસ્તથા (૧૧૨)

હસ્તાશ્વિની રેવતી ચ પુષ્યો મૃગશિરસ્તથા ।

અનુરાધા તથા સ્વાતી પ્રતિષ્ઠાસુ પ્રશસ્યતે (૧૧૩)

અર્થ—અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, હસ્તા, સ્વાતી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ-પા, ઉ-પા, શ્રવણ, પૂ-ભા, ઉ-ભા, અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં દેવપ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે. (૧૧૨-૧૧૩)

(શિવની પ્રતિષ્ઠામાં વિશેષતા.)

ઉત્તરાશાગતે भानौ लिंगस्थापनमुत्तमम् ।

દક્ષિણે ત્વયને પૂજ્યં દ્વિવર્ષાદ્વૈ ભયાવહમ્ (૧૧૪)

અર્થ—ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં શંકરની પ્રતિષ્ઠા કરવી, અને દક્ષિણાયમમાં કરે તો બે વર્ષમાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૧૪)

માધફાલ્ગુનવૈશાખ જ્યેષ્ઠાષાઢેષુ પંચસુ ।

શ્રાવણે ચ નભસ્યે ચ લિંગस्थापनमुत्तमम् (૧૧૫)

અર્થ—શંકરની પ્રતિષ્ઠામાં માધ, ફાલ્ગુ, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, અષાઢ, શ્રાવણ, અને ભાદરવો, એ માસો લેવા શુભ છે. (૧૧૫)

(વિષ્ણુ પ્રતિષ્ઠા માટે)

માર્ગશીર્ષક માઘૌ દ્વૌ નિંદિતૌ બ્રહ્મણા પુરા ।

માસેષુ ફાલ્ગુનઃ શ્રેષ્ઠશ્રૈત્રો વૈશાખ એવ ચ (૧૧૬)

અર્થ—માર્ગશીર્ષ, ને માધ, એ બે મહિનાઓ વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠામાં બ્રહ્માએ નિંદિત કહેલા છે, માટે ફાલ્ગુ, ચૈત્ર, વૈશાખ, એ મહિનાઓ શ્રેષ્ઠ કહેલા છે. (૧૧૬)

પૂર્વપક્ષે જુમે કાલે સ્થિરે ચોર્ધ્વમુખેઽપિ મે ।

અનુકૂલે ચ લગ્ને ચ હરિઃ સ્થાપ્યો નરૈ સ્તથા (૧૧૭)

અર્થ—શુકલપક્ષ, શુભ સમય, સ્થિર, અને ઊર્ધ્વમુખ, નક્ષત્રો, અને શુભ લગ્ન હોય ત્યારે, વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી. (૧૧૭)

(દેવીની પ્રતિષ્ઠા.)

ગુરૌ મેષગતે શુક્રે દેવી ચાથ પ્રતિષ્ઠિપેત્ ।

इहैव सभवेद्धन्यो मृतो गच्छेत् परं पदम् (११८)

तस्मान्મેषगते शुक्रे उत्तमा नवमी स्मृता ।

तथा माघाश्विनौ मासौ उत्तमौ परिकीर्तितौ (११९)

અર્થ—મેષરાશિનો ગુરુ, કે શુક્ર હોય ત્યારે દેવીની પ્રતિષ્ઠા કરવી, એ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી આ લોકમાં ધનધાન્ય મેળવી મરણ પામ્યા પછી મોક્ષ-પદ મળે છે, માટે મેષના શુક્રમાં, નવમી તિથિમાં, અને માઘ, તથા આસો, માસમાં દેવીની પ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે. (૧૧૮-૧૧૯)

(દરેક દેવોનાં બુદ્ધિદાં નક્ષત્રો.)

विष्णोः पूर्वोदितेभेऽनुराधा चित्रा द्वयोः सिते ।

रोहिणीश्रवण ज्येष्ठा पुष्ये चाभिजितीरितम् (१२०)

विधिवासवयोः सम्यक् प्रतिष्ठापनमार्यकैः ।

भानो हस्तेऽनुराधायां कुबेरस्कंदयो रपि (१२१)

मूले दुर्गादिकानां च श्रवणे सुगतस्य हि ।

रेवत्यां धर्महेरંબ फणि प्रथमरक्षसाम् (१२२)

यक्षभूतासुराणां च वाग्देव्याः स्थापनं स्मृतम् ।

व्यासागस्त्यग्रहाणां च वाल्मीકેઃ પુણ્યમે તથા (૧૨૩)

यत्र सप्तर्षयो यांति धिष्ये तेषां तु तत्र च ।

सर्वेषामेव रोहिण्या मुत्तरात्रितये तथा (१२४)

धनिष्ठायाં દિગીશાનાં પ્રતિષ્ઠાપન મીરિતમ્ ॥

અર્થ—વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠાનાં નક્ષત્રો પહેલાં લખેલાં છે, બ્રહ્માને ઈંદ્રના સ્થાપનમાં રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, અભિજીત શ્રવણ, એ નક્ષત્રો શુભ છે, સૂર્યના સ્થાપનમાં હસ્ત, કુબેર ને કાર્તિકસ્વામીની

પ્રતિષ્ઠામાં અનુરાધા, દુર્ગા, ભૈરવ, વીગેરે ભયંકર દેવોની પ્રતિષ્ઠામાં, મૂલ જ્ઞેન દેવની પ્રતિષ્ઠામાં, શ્રવણ, ધર્મરાજ, ગણેશ, શેષનારાયણ, શંકરના ગણ, રાક્ષસ, યજ્ઞનારાયણ, ભૂત, દૈત્ય, અને સરસ્વતીની પ્રતિષ્ઠામાં રેવતી, વ્યાસ, વાલ્મીકિ, અગસ્ત્ય, અને સૂર્યાદિ ગ્રહોની પ્રતિષ્ઠામાં, પુષ્ય, સપ્તર્ષિઓની પ્રતિષ્ઠામાં, સપ્તર્ષિઓ, જે નક્ષત્ર ઉપર હોય તે નક્ષત્ર, અથવા દેવોને માટે, રાહિણી તે ત્રણ ઉત્તરા, ઈંદ્રાદિ દિક્ષપાલોની પ્રતિષ્ઠામાં, ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર, એ પ્રમાણે તે તે દેવોનાં, તે તે નક્ષત્રો જાણવાં. (૧૨૦-૧૨૧-૧૨૨-૧૨૩-૧૨૪)

॥ અથ વાસ્તુપ્રકરણાન્તર્ગત-પ્રાકારપ્રકરણમ્ ॥

દુર્ગ વિના નૈવ હિ નિર્ભયં પુરં પુરે સ્વરાશિસ્થલગં ગૃહં વરં ।

ક્રમાદહં શાલ પુરૌકસા મતો વક્ષ્યામિ તાવત્ ઘટનાભિ નિર્ણયં ૧૨૫

અર્થ—કિલ્લા શિવાય નગરનું, રક્ષણ થઇ શકતું નથી, નગરમાં પોતાની રાશિને યોગ્ય એવા સ્થલમાં કરેલું ધર શ્રેષ્ઠ છે. હવે ક્રમથી કિલ્લાવાળા નગરની અંદર ધરોની રચનાનો નિર્ણય કહું છું. (૧૨૫)

નૃ વાહનાશાયનવર્તિનીને શાલો વિધેયોઽશ્મભિરિષ્ટકાભિઃ ।

૧૨૬ જૈવ માર્ગેત્વિષ્કોર્જયો વા મૃત્સ્નામયોઽન્યોઽનુ ચ સર્વકાલે (૧૨૬)

અર્થ—ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ, આસો, એ માસોમાં, પથ્થરનો ઈંટોને માટીનો કિલ્લો બનાવવો શુભ છે, અને લાકડા ધિગેરેનો કાઠ બનાવવામાં દરેક દિવસે ખરા છે. (૧૨૬)

ન દ્વિઃસ્વભાવે તરણૌ પ્રતિષ્ઠામિતેઽંગેરંસ્વાસ્ફુજિર્તીર્દુર્વિવે ।

૧૨૭ દૌર્ગ્ય સમારંભનમાદુરાર્યા દુષ્ટૈશ્ચ પાકેચ્છકુર્જાંશુસોમૈઃ (૧૨૭)

અર્થ—મિથુન, કન્યા, ધન, ને મીનનો સૂર્ય હોય, ચંદ્ર, ગુરુ, ને શુક્ર, અસ્તના હોય, અને તે સમયે રાજાને આશ્વતી મહાદેશના અધિપતિ, સૂર્ય, ચંદ્ર ને મંગલ, એ અશુભ દેહ આપવાવાલા હોય તો વિદ્વાનોએ કિલ્લો બનાવવાનું મુદ્દર્ત આપવું નહિ. (૧૨૭)

માર્ગાત્રયઃ શ્વક્રદિશિત્રયેઽતિમાયાભ્યાં પરસ્યામનુશુકતોઽસ્ત્યદિક્ ।

૧૨૮ જનમસ્યતઃ શ્વાલ્લવિધાનકા દરો રથ્યાભિવક્રો ન વિધુંતુર્દે મયેત્ ૧૨૮

અર્થ—માર્ગશીર્ષથી ત્રણ માસોમાં, પુર્વદિશામાં, ફાગણથી ત્રણ માસોમાં, દક્ષિણમાં, જ્યેષ્ઠથી ત્રણ માસોમાં, પશ્ચિમમાં, અને ભાદરવાથી ત્રણ માસોમાં, ઉત્તર દિશામાં, રાહુ રહે છે, માટે જે દિશામાં રાહુ હોય, અને એ દિશા શેરીના સામે આવતી હોય તો કિલ્લો કરવાનો પ્રારંભ કરવો નહિ. (૧૨૮)

મદ્રાત્વમદ્રાડતિમયાયરિક્તા દર્શઃ સમારંભિતદુર્ગકાલે ।

સૌમ્યારવારૌ વિઢલાઢલાઘા કુયોગતાડસદ્વતશાલતારા (૧૨૯)

અર્થ—કિલ્લો બનાવવાના મુહૂર્તમાં ૨,૪,૭,૯,૧૨,૧૪,૩૦, એ તિથિઓ, મંગલ, અને બુધવાર, વિષ્ટિ, અડલ, અને વિડલ વિગેરે કુયોગો, અને પાપગ્રહથી ભોગવાએણ ભોગવાવાનું, અને વેધ પામેલું નક્ષત્ર, એટલી બાબતો ત્યાગ કરવી. (૧૨૯)

ઔમેશમેશેન મૃદુધ્રુવેજ્ય પ્રામંજનાંભો યમવાસવેષુ ।

નૃમોદયે પાપરિપૌ સુકેંદ્રે પ્રાકારકોપ ક્રમમાહુ રાર્યાઃ (૧૩૦)

અર્થ—આર્દ્રા, પુષ્ય, હસ્તા, સ્વાતી, અવળ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, એ નક્ષત્રો મિથુન, કન્યા, તુલા, ને ધન, લગ્નમાં, પાપગ્રહ ૬ ફે હોય, અને શુભ ગ્રહો કેન્દ્રમાં હોય તો કિલ્લાનો પ્રારંભ કરવો શુભ છે. (૧૩૦)

અથ ત્રિરેખે વલયે ચતુર્મુજે કાર્શ્નવાદીશદિશો મપંજરં ।

કોણાંશ વેશં દિશિ નિર્ગમં યથા ન્યસેત્તથા દુર્ગવિધાનસિદ્ધયે (૧૩૧)

અર્થ—કિલ્લો કરવાના પ્રારંભનું મુહૂર્ત જોવા માટે એક ચતુરસ્રચક્ર બનાવવું, તેની અંદર ત્રણ લીટીઓ આડી ને ઉભી દોરવી, એ પ્રમાણે થયેલા ચક્રમાં ઇશ્વાન કોણથી આરંભીને કૃતિકાદિ નક્ષત્રો મુકવાં. (૧૩૧)

શાલોદિતં શાલનિવેશગં વરં મમુક્તમાદ્યૈ રહિતા વહિઃ સ્વલાઃ ।

આરંભને મંગલમંદમધ્યયુગદુર્ગસ્ય મંગાય વિચિંત્યમિત્યનુ (૧૩૨)

અર્થ—ઉપર બતાવેલા ચક્રમાં પ્રવેશ કરવાના માર્ગમાં રહેલાં નક્ષત્ર શુભ છે, અને નીરમમનનાં નક્ષત્ર અશુભ છે. કૃતિકા, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, એ પ્રવેશમાં આરદ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય એ નીરમમનનાં બાણુવાં. એટલે કૃતિકા, મધા, અનુરાધા, ને ધનિષ્ઠાથી ત્રણ મહા નક્ષત્ર પ્રવેશનાં મહી આર નક્ષત્ર પ્રવેશનાં બાણુવાં કિલ્લાનો આરંભ મંગળ ને શનિવારે કર્યો હોય તો તે કિલ્લાનો નાશ બલદી થાય છે. (૧૩૨)

અર્થ—વિસ્તારવાળા ક્ષેત્રમાં કાટિ અને જુજના ગુણાકારની જે સંખ્યા, તે ક્ષેત્રફલ થાય છે; ત્રિકોણ ક્ષેત્રમાં કાટિ અને જુજના ગુણાકારની સંખ્યાનું જે અર્ધ આવે તે ક્ષેત્રફલ જાણવું, અને સમાન નહિ એવા ત્રિકોણ ક્ષેત્રને વિષે જુજ-કાટિ-અને લંબવડે કરીને ક્ષેત્રફળની કલ્પના કરવી, એટલે ક્ષેત્રફલ લાવવું. (૧૩૫)

વિષ્કંભપાદે પરિણાહનિઘ્ને વૃત્તે સદા ક્ષેત્રફલં ચ ચાપે ।

વૃત્તાર્દ્ધવત્સ્યાદિહ વૃત્તમધ્યં વૃત્તત્રિભાગોઽનિયતં ચદન્યત્ (૧૩૬)

અર્થ—ગોળાકાર ક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ લાવવા માટે તે ગોળનો જે પરિધ, અને વ્યાસનો જે ચતુર્થાંશ, તે બેના ગુણાકારની જે સંખ્યા તે ક્ષેત્રફલ જાણવું, અને ધનુષાકાર અડધું ગોળાકાર હોય તો આખા ગોળાર્ધના પરિધને વ્યાસના ચતુર્થાંશના ગુણાકારની સંખ્યાનું અર્ધ કરવાથી ધનુષાકાર અર્ધગોળનું ક્ષેત્રફલ થાય છે, અને તે ધનુષાકાર આખા વૃત્તના ત્રીજા ભાગ જેટલું હોય તો તે આખા વૃત્તનું ક્ષેત્રફલ ઉપર મુંજળ લાવી તેનો તૃતીયાંશ કરવો, તે તૃતીયાંશ ધનુષનું ક્ષેત્રફલ જાણવું, ઉપર કહ્યા શિવાયના કોઈ પણ પ્રકારનું ક્ષેત્રફલ હોય તો તેને નિયમરહિત ક્ષેત્ર જાણવું. જેથી કિલ્લો બનાવવામાં ઉપર કહેલા નિયમવાળું ક્ષેત્રફલ જાણવું, તે શિવાયનું ક્ષેત્ર ઉપયોગી જાણવું નહિ. (૧૩૬)

ષડક્ષતૈ રાજમિહાંગુલં ભવેત્ સપ્તાક્ષતૈર્વૈષ્ણવ મૈશ્વરંગુલં ।

યવોદૈરૈરષ્ટભિ રત્ર તત્કરો જિનાંગુલૈસ્તૈશ્ચ ધનુશ્ચતુઃ કરમ્ (૧૩૭)

અર્થ—કિલ્લા વિગેરેનું માપ લેવામાં ૬ યવનો બ્રાહ્મ અંગુલ, અને ૭ યવનો વિષ્ણુ અંગુલ, અને ૮ યવનો શૈવ અંગુલ, એવા ૨૪ અંગુલનો એક હાથ થાય છે, અને ચાર હાથના ધનુષ થાય છે. (૧૩૭)

પ્રાસાદકુંડાદિકર્પાઠિવેદિકા દ્વિજાલયેષુ સ્મૃતમાજમંગુલં

જલાશ્ચારામાવિધૌ નૃપાલયે નિધૌહિતં વૈષ્ણવમન્યદન્યગમ્ (૧૩૮)

અર્થ—દેવાલય, કુંડ, અને પીઠ, વિગેરેની વેદિકા, અને બ્રાહ્મણનું ઘર બનાવવામાં બ્રાહ્મ અંગુલ શ્રેષ્ઠ છે, જલાશ્રય, બગીચો, રાજનો મહેલ, અને બંકાર બનાવવામાં વૈષ્ણવ અંગુલ, અને ખેતર તથા રસ્તાની માપણી કરવામાં શૈવ અંગુલ શ્રેષ્ઠ છે. (૧૩૮)

ધ્વજધ્વજહરિશ્ચગોસ્વરા દ્વિરદોધ્વાંસદ્દાયકાઃ ક્રમાત્ ।

નનુ ચાપકરાંગુલોન્મિતા ગદિતા મંડલશાલધામસુ (૧૩૯)

અર્થ—દેશ, કિલ્લો, અને ઘર બનાવવામાં ધ્વજ, ધ્વજ, સિંહ, શાન, વૃષ, ખર, ગજ, અને કાક, એ પ્રમાણે ધનુષ, હસ્તા, અને અંગુલના માપવાળી ૮ આયો છે. (૧૩૯)

ધ્વજપૂર્વે રૂપિય રૂપિય વિંદુતે સ્ત્રેષ્ઠફલે સમોઽશુભઃ ।

નિશ્ચિલાસુ હરિત્સ્વલં ધ્વજો વ્યપરાશાસુ ચ કેસરી વરઃ (૧૪૦)

અર્થ—ક્ષેત્રફલને આઠે ભાગ લેવાથી આવેલી શેષ, તે ધ્વજનય વિગેરે આઠ આયો થાય છે, તે બે સમસંખ્યાવાળી હોય તો અશુભ છે, ધ્વજનય દરેક દિશાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને સિંહાય, પશ્ચિમવિનાની બધી દિશાઓમાં શુભ છે (૧૪૦)

કરિજોતકાદિદ્વિમુખે શુભોઽનુ ચ સુત્રામદિગા નને વૃષઃ ।

ધ્વજસિંહગર્જમા હિતાઃ સિતિદેવાનન જાતિષુ ક્રમાત્ (૧૪૧)

અર્થ—દક્ષિણ દિશાના મુખવાળા, કિલ્લા વિગેરેમાં ગજનય, અને પુર્વાભિ-મુખ કિલ્લો વિગેરે બનાવવામાં વૃષભાય શુભ છે. બ્રાહ્મણ વિગેરે ચાર જાતિમાં અનુક્રમે ધ્વજ, સિંહ, ગજ, અને વૃષભાય શુભ છે. (૧૪૧)

દ્વિરદૈર્ગ્યણિતે ફલે હૃતે ત્રિયનેનોર્વરિતં મમુચ્યતે ।

મગણેઽષ્ટહૃતે વ્યયસ્થલં વ્યયહીનં ત્વધિકાયમુત્તમમ્ (૧૪૨)

અર્થ—ક્ષેત્રફલને આઠ વડે ગુણી, ૨૭ થી ભાગતાં જે શેષ વધે, તે વાસ્તુનું નક્ષત્ર કહેવાય છે, તે શેષ રહેલા નક્ષત્રની સંખ્યાને આઠે ભાગતાં જે શેષ રહે, તેની વ્યયસંજ્ઞા જાણવી. હવે જે વાસ્તુમાં આય વધારે હોય, અને વ્યય ઓછી હોય, તેવું સ્થલ ઉત્તમ કહેવાય છે. (૧૪૨)

વ્યયાન્વિતે સ્ત્રેષ્ઠફલે સમન્વિતે ધ્રુવાદિવર્ણે સ્ત્રિહૃતેઽશ્વકાચૃદે ।

હર્યતકોર્વિપતયો યમોઽશુભઃ સ્વનામવર્ણેસ્તુ પરત્ર કીર્તિતાઃ ॥૧૪૩॥

૧ માર્તણ્ડમાં ઘર બનાવવા માટે હસ્તાદિક ઉપરથી આવેલા ક્ષેત્રફલથી આય લાવવા કહેલું છે. જ્યારે કિલ્લો, નગર, ખેતર, વીગેરેની ધનુષ્યાદિકથી ક્ષેત્રફલ લાવી આય લાવવા કહેલું છે.

અર્થ—વ્યયના અંકથી યુક્ત, અને દ્રુવાદિ ધરેમાંથી આવેલા ધરના નામની સંખ્યાથી યુક્ત સ્ત્રેત્રકલને ત્રણથી ભાગતાં જે આવે, તે ઈંદ્ર, યમ, રાજા, એ પ્રમાણે અંશો કહેલા છે, એ અંશોમાં યમઅંશ અશુભ છે, અને બાકી ઈન્દ્રને રાજા પોતાના નામ પ્રમાણે શુભ ફલ આપનારા જાણવા. (૧૪૩)

(ગામમાં રસ્તો, શેરી, પોળ, અને મહોલો ખનાવવાનું મુ.)

સમીરસુત્રામભદેવસૂદામિ મૃદૂદુભિઃ સિમયુતૈઃ સુકંટકે ।

વિદારમંદાન્યદિનેષુ સત્તિયૌ સ્થિરોદયે સંઘટયેત્ પ્રતોલિકામ્ ૧૪૪

અર્થ—શુભતિથિ, મંગલ, બુધ, શનિ, શિવાયના દિવસો પુનર્વસુ, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, મૃદુ, ક્ષિપ્ર, અને ચર સંસ્રક નક્ષત્રો, સ્થિર લગ્ન, અને કેંદ્રમાં શુભ ગ્રાહો હોય, ત્યારે વિદ્વાને શેરી, પોળ, મહોલો, બાંધવાનો પ્રારંભ કરવો ૧૪૪

વિકર્તના ક્રાંતમતો દ્વિપાર્શ્વગં તન્મૌલિતો દિક્ષુ ચતુષ્ટયં ન્યસેત્ ।

દ્વયં વિદિક્ષુ ત્રયમંતરેક્રમાદધો વિદિક્ષ્યં ન શુભં ભમંડલમ્ (૧૪૫)

અર્થ—વિદ્વાને સૂર્યસંક્રમણના નક્ષત્રથી ગણી શેરીની ચારે દિશાઓમાં, ચાર ચાર નક્ષત્રો, ચાર ખુણાઓમાં^૧ જેબે, અને મધ્યમાં ત્રણ, એ પ્રમાણે નક્ષત્રો મુકવાં, તેમાં ખુણામાં રહેલાં નક્ષત્રો શુભ સમજવાં નહિં, મધ્યનું નક્ષત્ર મધ્યમ જાણવું. (૧૪૫)

વશાદિભાજિણુદિશોઽશુમાલિનિ ત્રયે ત્રયે દિક્ષવપિ વત્સસંસ્થિતિઃ ।

વત્સે પુરોગે વિશિષ્ઠા ચ પૃષ્ઠગે જ્વાલાનિવેશે ન હિતા ભવેદિહ (૧૪૬)

અર્થ—કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક રાશિ ઉપર સૂર્ય હોય તો પૂર્વમાં ધન, મકર, કુંભમાં દક્ષિણમાં, મીન, મેષ, વૃષભમાં પશ્ચિમમાં, અને મિથુન, કર્ક, સિંહ, સંક્રાંતિ હોય ત્યારે ઉત્તરમાં વત્સ રહે છે, જ્યાં જ્વાલા રસંસ્રકદિશામાં રહેલો તે વત્સ, સામે કે પૃષ્ઠભાગમાં હોય તો શેરીનો પ્રારંભ કરવો નહિં. (૧૪૬)

વિધું તુદેનૈવ વિધૌ ચ સંમુખે રથ્યાકૃતિ ર્યૈ કૃતિદાયિની ભવેત્ ।

અદુર્ગપુર્યામતમોઽજ્જવત્સર્જા શુદ્ધિ વિનાનિસ્સરણં સમાદતમ્ (૧૪૭)

૧—ચક્રમાં નક્ષત્રો, પૂર્વદિશાથી સભ્ય માર્ગે મુકવાં.

૨—જે દિશામાં વત્સનો નિવાસ હોય, તે દિશા જ્વાલાસંસ્રક જાણવી.

અર્થ—રાહુ ને ચંદ્ર, સન્મુખ હોય, અને શેરી કરી હોય તો અશુભ કરનારી બાણુવી, કિલ્લા વિનાના નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું સ્થાન બનાવવું હોય તો તેમાં નક્ષત્ર અને રાહુ, તથા ચંદ્રની શુદ્ધિ જોવાની જરૂર નથી. (૧૪૭)

(પ્રત્યેલીચક.)

૨	૪	૨
૪	૩	૪
૨	૪	૨

(કિલ્લા શિવાયના નગરનો પ્રારંભ કરવાનું મુ.)

અશાલનગરારંભે ગદિતઃ કાલનિર્ણયઃ ।

વિશેષો યસ્તમે વાહં બ્રવીમિ સદ્ધીરિતમ્ (૧૪૮)

અર્થ—કિલ્લા વિનાના નગરનો પ્રારંભ કરવો હોય, તો તે મુદ્દત્ત માટે કાઈક મહર્ષિએ જે વિશેષ બાબત કહેલી છે તે હું કહું છું. (૧૪૮)

જિત્મગો મૃગધટાજભસંસ્થે વાસયેત્ પુરમશીતલકેતૌ ।

પૌષ ષટ્પવતિ વાઙ્મિન્યાર્ગદિત્ત્વજૂકભશિલીમુલ્લયોગે (૧૪૯)

અર્થ—પૌષ માસથી ૬ માસ સુધીમાં, વૃષભ, મિથુન, મકર, કુંભ, ને મેષનો સર્થ હોય, ત્યારે અથવા આસો, ને માર્ગશીર્ષ, માસમાં તુલાને વૃશ્ચિકનો સર્થ હોય તો જે નગરને કિલ્લો કરવો નથી, તેનું નગર સ્થવાનો આરંભ કરવો. (૧૪૯)

લેયમેઝ્મરપુરોધસિ મૌલ્યે વજ્રમે પતિતમાસ્યધિકે વા ।

હમરિષૂરચન વાસ્તુજિતોઽસ્તે ક્ષીણચંદ્રમસિ નો પુરકર્તુઃ (૧૫૦)

અર્થ—સિંહ રાશિનો શુભ હોય, અથવા અસ્તનો કે વક્રનો હોય, અસ્તનો શુક્ર કે ક્ષીણ ચંદ્રમા હોય, તેમજ ક્ષય માસ કે અધિક માસ હોય તો નગરનો પ્રારંભ કરવો નહિ. (૧૫૦)

દુષ્ટયોગહરહજ્જનિરિક્તા મંદમંગલબુધાઃ સ્યુરમીષ્ટાઃ ।

ઉગ્રમિશ્રકમ દારુણતારા નૈવ સંવસથસાધનકાલે ॥ ૧૫૧ ॥

અર્થ—ગામ બનાવવાના પ્રારંભમાં વિષ્ટિ, રિક્તાતિથિ, મંગલ, બુધ, ને શનિ એ વાર, અને સ્વાતી, ઉગ્ર, મિશ્ર, ને કૂરસંગક નક્ષત્રો, એવા દુષ્ટ યોગો, ગામ બનાવવાના મુહૂર્તમાં અશુભ છે. (૧૫૧)

રામ વેદ યુગપાવકાગમાં મોઽધિરામ યમમૈસ્તુ તારકૈઃ ।

ગ્રામ વત્સ ઇનમા ચ્છમુદ્દસં સ્થૈર્યમાદરકમીલયાઃ કમાત્ ॥ ૧૫૨ ॥

અર્થ—વત્સ જોવામાં સૂર્યના નક્ષત્રથી ૩-નક્ષત્રોમાં સુખ, ૪-નક્ષત્રોમાં માણસોથી શૂન્ય, ૪-માં સ્થિરતા, ૩-માં લક્ષ્મી, ૪-માં ભય, ૪-માં ધન, ૩-માં ભય, અને ત્યાર પછીના ૨-નક્ષત્રોમાં મૃત્યુ થાય છે. (૧૫૨)

વત્સશુદ્ધિવતિમે વિપશ્વિતઃ પ્રોક્તપૂર્વલયભાદિ સંપાદિ ।

ન વ્યપૂરચન માહુરૈદવં પાકપસ્ય ચ વલં સમીક્ષ્ય મે ॥ ૧૫૩ ॥

અર્થ—વત્સની શુદ્ધિયુક્ત નક્ષત્રથી, નગરના ચક્રમાં મુકેલા નક્ષત્રની શુદ્ધિથી, અને નગરની રાશિથી દશાપતિનું બલ જોઇને ચંદ્રબલ હોય ત્યારે વિદ્વાનો નવીન નગર બનાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. (૧૫૩)

વિધીયતે ચેદ્વિશિત્વા તદા સ્યા તદ્દ ત્સમીક્ષ્યાશ્વિલશુદ્ધિરસ્મિન્ ।

યદા પુરે નિઃસરણપ્રપંચો વિનૈવ તચ્છુદ્ધિમયં વિધેયઃ ॥ ૧૫૪ ॥

અર્થ—વિદ્વાનો ઉપર મુજબ નગર બનાવવાની શુદ્ધિની માફક શેરી બનાવવામાં પણ શુદ્ધિ જીવે છે, પરંતુ નગરનો દરવાજો અને ધરનું દ્વાર વિગેરે બનાવવામાં તે શુદ્ધિ જોવાની જરૂર રહેતી નથી. (૧૫૪)

વિશેદધિષ્ઠાન મથાયને નવં સૌમ્યેઽવકીર્ણાંશુવિસાર વાસરે ।

સહો નમો ફેલ્યાલિસિંહસંગમે દીપોત્સવધૂદરમાસિ વા ક્વચિત્ ૧૫૫

અર્થ—મીન રાશિરહિત ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, અથવા માર્ગશીર્ષ, ને શ્રાવણ એ માસોમાં, સિંહ ને વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય ત્યારે, નવા નગરમાં પ્રવેશ પ્રવેશ કરવો શુભ છે, ક્વચિત કાંતિક માસમાં પણ પ્રવેશ કરી શકાય છે. (૧૫૫)

પ્રાચેતસન્વાસનતિષ્ય વાસવસ્થિરશ્રવોદોમૃદુભિ નવં વિશેત્ ।

શાલં પુરં ચાશુભયોગવર્જિતૈ રનાર વારેષુ સદૈદવધુષુ ॥ ૧૫૬ ॥

અર્થ—મંગલ શિવાયના વારો, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતી, મ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્થિર અને મૃદસંઘક નક્ષત્રો, અને શુભ યોગ હોય ત્યારે નવીન કિલ્લો, નગર, કે ધરમાં પ્રવેશ કરવો શુભ છે. (૧૫૬)

સ્થિરોદયેઽદ્યુષિતકેદ્રધીશુભે સપત્નવીર્યાય સ્થલે ભવે જયઃ ।

પુરમવેશોઽધિકલે વિધૌ હિતો બલૈર્દેશાજન્મપરાજયંત્રિણામ્ ॥૧૫૭॥

અર્થ—સ્થિર લગ્ન હોય, પાપગ્રહ રહિત કેદ્ર, અને ત્રિકોણ સ્થાન હોય, ૬-૬-૧૧ સ્થાનમાં પાપગ્રહ હોય; ચંદ્ર અધિક બલવાન કે અધિક ક્ષાનો હોય, અને નગરના સ્વામીનો દશાપતિ, જન્મપતિ, ને ચન્દ્ર, ગુરુનું બલ હોય ત્યારે પ્રવેશ કરવો શુભ છે. (૧૫૭)

દયાદ્વયં દૈવવિદે પુરોધસે વસુંધરામર્થચયં દ્વિજવ્રજે ।

સંતોષયે ચૈલધનેશ્વ માગધાન્ દીનાતિ હાન્નેરુપવેશિતો નૃપઃ ॥૧૫૮॥

અર્થ—રાજાએ નગરમાં પ્રવેશ કરીને જ્ઞાને એક ધોડા આપવો, પોતાના પુરોહિતને જમીન આપવી, બાકીના બ્રાહ્મણોને દ્રવ્ય આપવું, ભાટ, ગવમ્પઆઓને વસ્ત્ર વિગેરે આપવાં, અને ગરીબોને અન્ન આપીને સંતોષ કરવા. (૧૫૮)

સચ્છીમૂષિતગુર્જારન્તરગતે સ્વેદાશ્વયમાગેલસન-
નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રાશ્વયે પુરે વાસિના ।
શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાં માર્તઙ્દબોધોજ્વલાં
સટ્ટીકા મગમન્મુદા પ્રકરણં ગેહાર્થકં સત્તમમ્ ॥

અર્થ—સતપુરુષો-અને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા-ગુજરાત-દેશના અંત-ગંત, ખેડા જિલ્લામાં આવેલા-નાના પ્રકારના-સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા-કપટવજ્ર નામના શહેરમાં રહેનાર-સાક્ષરશ્રી “સોમેશ્વર” જ્ઞાનીએ રચેલી “મુહૂર્તમાર્તણ્ડ” નો બોધ થવામાં-હિપયોગી-એવી આ દીકામાં ધરની દરેક આબતોને જણાવનાર “વાસ્તુ” નામનું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ इति वास्तुमकरणम् ॥

॥ अथ यात्राप्रकरणम् ॥

वारे चोपचयावहस्य सुदशास्विष्टं प्रयाणं जगुः

कर्णांत्यादितिभद्विकेषु मृगमैत्रार्केषु नो जन्मभे ।

सार्पाद्राग्नियमाजपादपितृषु त्वाष्ट्रत्रये चाशुभं

रिक्तापर्वगुहाष्टमीहरिसितास्येषु ज्ञशुक्रोन्मुखम् ॥ १ ॥

अन्वय—उपचयावहस्य वारे सुदशासु प्रयाणम् इष्टम् जगुः
कर्णान्त्या दितिभद्विकेषु मृगमैत्रार्केषु जन्मभे नो सार्पाद्राग्नियमाज-
पादपितृषु त्वाष्ट्रत्रये रिक्तापर्वगुहाष्टमीहरिसितास्येषु ज्ञशुक्रोन्मुखम्
अशुभम् (जगुः) ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—उपचयावहस्य गोचरથી ગણતાં ઉપચય સ્થાનમાં રહેલા
ગ્રહોના, વારે વારમાં, સુદશાસુ સારી દશાઓમાં, પ્રયાણમ્ યાત્રા, ઇષ્ટમ્ ઇષ્ટ
જગુઃ કહે છે, કર્ણ ત્રવણ, અન્ત્ય રેવતી, અદિતિમદ્વિકેષુ પુનર્વસુ, પુષ્ય,
મૃગ મૃગશીર્ષ, મૈત્ર અનુરાધા, અર્કેષુ હસ્તા, એ નક્ષત્રોમાં, જન્મભે જન્મના
નક્ષત્રમાં, નો શુભ કહેતા નથી, સાર્પ આશ્લેષા, આર્દ્રા આર્દ્રા, આગ્નિ કૃત્તિકા,
યમ ભરણી, અજપાદ પૂ-ભા, પિતૃષુ મધા, ત્વાષ્ટ્રત્રયે ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા,
એ નક્ષત્રોમાં, રિક્તા ૪-૯-૧૪ પર્વે ૧૫-૩૦ ગુહ ૬, અષ્ટમી ૮, હરિ ૧૨
સીતાસ્યેષુ સુદી ૧ એ તિથિઓમાં, જ્ઞશુક્રોન્મુલ્લમ્ બુધ અને શુક્રના સન્મુખ
પ્રયાણ, અશુભમ્ અશુભ, (જગુઃ) કહે છે. ॥ ૧ ॥

૧—પરદેશગમન, અથવા મુસાફરીને યાત્રા કહે છે, તેમજ દર્શનાથે
તીર્થના સ્થલોમાં જવું તેને પણ યાત્રા કહે છે.

લાવાર્થ—જે ગોચર ગ્રહો જન્મરાશિથી ૩,૬,૧૦, ને ૧૧; એટલે ઉપચય સ્થાનમાં હોય, તે ગોચર ગ્રહોના વાર હોય, અને પોતાને શુભ ફલ આપનારા ગ્રહની મહાદશા અન્તર્દશાદિક ચાલતી હોય, અને અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ; પુષ્ય, હસ્ત, અનુરાધા, શ્રવણ, ને રેવતી, એ નક્ષત્રો હોય, ત્યારે યાત્રાએ જવું સાડું છે, પણ જન્મના નક્ષત્રમાં યાત્રા કરવી નહિ, અને ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા આશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, પૂ-ભા, એ નક્ષત્રોમાં યાત્રા કરવી અશુભ છે. શુભ અને અશુભ શિવાયના નક્ષત્રોમાં યાત્રા મધ્યમ જાણવી. ૪,૬,૮,૯,૧૨,૧૪,૩૦, ને સુદી ૧, એ તિથિઓમાં અને બુધ, શુક્ર, સન્મુખ આવતો હોય તો યાત્રાએ જવું નહિ.

(ગોચરગ્રહનું ઉદાહરણ.)

પોતાની રાશિથી હરકોઈ વખતે ચાલતા ગ્રહો, સારા કે માઠા હોય તેને ગોચરગ્રહ કહે છે. જેમ કે પોતાનું નામ માણેકલાલ હોવાથી સિંહરાશિ છે, અને શાકે ૧૯૩૯ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ને સોમવારે માણેકલાલ નામના માણસને દરેક ગ્રહો પોતાની રાશિથી કેટલામા થાય છે, અને તે સારા છે કે માઠા છે, તે જાણવા માટે માણેકલાલની સિંહરાશિથી ગણતાં પંચાંગમાં પુનમની કુંડલીમાં સૂર્યાદિ ગ્રહો અનુક્રમે ૧,૭,૧,૨,૧,૪,૬,૩, રાશિ ઉપર છે, તે તે રાશિ સુધી સિંહરાશિથી ગણતાં અનુક્રમે ૯,૩,૬,૧૦,૬,૬,૧૨,૫,૧૧, આ પ્રમાણે સૂર્યથી કેતુસુધીના ગ્રહો સિંહરાશિવાળા માણસને તે દિવસે છે, તેને ગોચરગ્રહ કહે છે.

યાત્રાએ જનાર માણસની રાશિથી ગોચરગ્રહો ગણતાં સૂર્યથી શનિ સુધીનો કોઈ પણ ગ્રહ ૩,૬,૧૦, ને ૧૧ મો આવ્યો હોય, તે ગ્રહનો જે વાર હોય, તે વારમાં યાત્રાએ જવાનું મુહૂર્ત આપવું, જેમ કે રવિ ૩ જો, મંગલ ૧૦ મો, બુધ ૬ ઠો, અને શનિ ૧૧ મો, તો રવિ ત્રીજો હોવાથી રવિવારે યાત્રાએ જવું, અથવા મંગલ, બુધ, કે શનિ એ પણ જવું સાડું છે.

(પ્રયાણનો પ્રકાર.)

જ્યો૦ર્વિ૦—અથ પ્રયાણં ત્રિવિધં બૃહત્સમંમિતં ભવેદેતદપિ ત્રિભેદકૃત્
કલ્પિક્રિયં તીર્થફલં ચ પળ્યવત્ કિલેતિ તત્કાલનયં બ્રવીમ્યહમ્ (૧)

અર્થ—પ્રયાણના પ્રૌઢ, મધ્યમ, અને લઘુ, એમ ત્રણ ભેદો છે, તે પ્રત્યે-
કમાં પણ યુદ્ધ, તીર્થ, અને વેપાર એમ ત્રણ પ્રકારે પ્રયાણ થાય છે, તે સર્વેના
સમયને હું કહું છું. (૧)

(પ્રૌઢાદિ ભેદાનું લક્ષણ.)

યાનં મિતં દ્વાદશયોજનૈઃ સમં તદુર્ધ્વગૈ સ્તત્ત્વમયોજનૈર્ બૃહત્ ।
તતસ્તુ ચંડાવધિ દૂરયાનવજ્જલપ્રયાણં મૃધયાનમાદતમ્ (૨)

અર્થ—આર યોજન સુધીના પ્રયાણને લઘુ, પચીસ યોજન સુધીને મધ્યમ,
અને તે ઉપરાંત એક ખંડમાંથી બીજા ખંડમાં જવું, નદી કે સમુદ્રમાં જલ યાન
કરવું, વિગેરે સો ગોઉ ઉપરાંતની મુસાફરીને પ્રૌઢયાત્રા કહે છે. (૨)

(પ્રયાણ સમયનો વિધિ.)

બૃહસ્પતિઃ—દૈવજ્ઞં પૂજયિત્વા તુ વિદુષઃ પૂજ્યશક્તિતઃ ।

પ્રદક્ષિણમિમાન્ કૃત્વા તિષ્ઠન્ધ્યાયે દુમાપતિમ્ (૩)

અર્થ—પ્રયાણ કરતી વખતે જ્યોતિષી બ્રાહ્મણની પૂજા કરવી, તેમજ
બ્રાહ્મણને યથાશક્તિ પૂજનપૂર્વક દક્ષિણા આપીને તેઓની પ્રદક્ષિણા કરી શંક-
રનું ધ્યાન કરવું. (૩)

જ્યો૦મ૦—સંતોષ્ય સ્વાંગનાં વિપ્રાન્ જહ્યાત્ પ્રતિરથાદિકમ્ ।

શુચિઃ શુક્લાંબરોષ્ણીષો નત્વેષ્ટં સુમના વ્રજેત્ (૪)

અર્થ—પોતાની જાતે તેમજ બ્રાહ્મણને સંતોષ કરીને રથ વિગેરેના
લાગ કરવા, પછી સફેદ વસ્ત્ર, ને પાંધડી ધારણ કરી, પોતાના ઇષ્ટનું સ્મરણ
કરી નિર્મલ અંતઃકરણથી પ્રયાણ કરવું. (૪)

ભૂપાલ વલ્લભે—બ્રાહ્મણાન્નાભવમ્ન્યેત કોપયેન્ન નિર્જાંગનામ્ ।

યાત્રાં કૃત્વા ગૃહં નૈવ સિદ્ધિકામો વિશેદ્ ગૃહમ્ (૫)

૧—પ્રૌઢયાત્રામાં યુદ્ધ, તીર્થ અને વેપારના માટે જેમ ત્રણ પ્રકારે
પ્રયાણ થાય છે, તેમજ મધ્યમ ને લઘુયાત્રામાં પણ તેજ ત્રણ પ્રકારે જણાવા.

અર્થ—યાત્રાએ જતી વખતે બ્રાહ્મણાનું અપમાન કરવું નહિ, તેમજ પોતાની સ્ત્રી સાથે કલેશ પણ કરવો નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી; તેમ પાછો પણ આવી શકતો નથી. (૫)

(પ્રયાણના વાર.)

વસિષ્ઠઃ—સુરેજ્યદૈત્યેજ્યશર્ષાદુજાનાં વારાશ્ચ વર્ગાઃ શુભદાઃ પ્રયાણે ।
આદિત્યભૂસૂનુશનૈશ્વરાણાં વારાશ્ચ વર્ગા ન શુભપ્રદાઃ સ્યુઃ (૬)

અર્થ—પ્રયાણ કરવામાં સોમ, બુધ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારો શુભ છે, રવિ, મંગલ, ને શનિ, એ વારો અશુભ ફલ આપનારા છે. (૬)

(પ્રયાણનાં નક્ષત્રો.)

મુ૦ પ્ર૦—ધનિષ્ઠા શ્રવણો હસ્તોઽનુરાધા રેવતીદ્વયમ્ ।

મૃગઃ પુનર્વસુઃ પુષ્યઃ શ્રેષ્ઠા ન્યેતાનિ ભાનિ ચ (૭)

મૂલં પૂર્વાત્રયં જ્યેષ્ઠા રોહિણી સતતારકાઃ ।

ઉત્તરાણાં ત્રયં યાને મધ્યાઞ્યેતાનિ ભાનિ ચ (૮)

ચિત્રાત્રયં મઘાશ્લેષા કૃત્તિકાર્દ્રા ભરણ્યપિ ।

વજ્ર્યા નેતાનિ ધિષ્ણ્યાનિ યાત્રાયાં જન્મમં તથા (૯)

અર્થ—અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ને રેવતી, એ નક્ષત્રો પ્રયાણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ છે, રોહિણી, ન્યેષ્ઠા, મુલ, શ્રતભિષા, ત્રણપુર્વા, ને ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રો મધ્યમ છે, ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અને જન્મનક્ષત્ર નેષ્ટ છે. (૭-૮-૯)

માઋ ચંદ્રાસિતશ્ચક્રમં વસુપરાર્દ્રાત્પંચમે જ્યાનપાઋ

પશ્ચા ત્કાર્કસિતાનુદકુજબુધાર્યમ્ણસ્ત્યજેચ્છૂલકાન્ ।

ત્રિંશાષ્ઠૌ નવભૂમયોમિ ગિરિશ્ચા વિશ્વેષવોઽર્કાઞ્ચયઃ

ષટ્શક્રાસ્તિથિપર્વતાદશશ્ચોપ્યેતાંસ્તિથીનીશ્વતઃ ॥ ૨ ॥

૧—પરંતુ જો પ્રથમ કહેલા ગોચર પ્રમાણે ઉપચયમાં આવેલા સૂર્ય, મંગલ કે શનિ હોય તો તે શુભ જાણવા, જોગોચરમાં કાઈ ઉપચયમાં ન હોય તો આ શ્લોકમાં કહેલા વારોજ પ્રયાણમાં લેવા.

અન્વય—ચન્દ્રાસિતશક્રમમ્ પ્રાક્ ત્યજેત્ વસુપરાર્દ્યાત્ પંચમે
જ્યાન્ અપાક્ (ત્યજેત્) કાર્કસિતાન્ પશ્ચાત્ (ત્યજેત્) કુજબુ-
ધાર્યમ્નઃ શૂલકાન્ ઉદક્ (ત્યજેત્) ત્રિંશાષ્ઠૌ નવભૂમયઃ અગ્નિગિ-
રિશાઃ વિશ્વેષવઃ અર્કાન્ધયઃ પદ્મશક્રાઃ તિથિપર્વતાઃ અપિ દશ દશઃ
પ્રતાન્ તિથીન્ ઈશતઃ (ક્રમાત્) ત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રાક્ પૂર્વ દિશામાં, ચન્દ્રાસિતશક્રમમ્ ચંદ્ર, શનિ, અને
જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રને, અપાક્ દક્ષિણમાં, વસુપરાર્દ્યાત્ ધનિષ્ઠાના પાંચલા અર્ધ ભા-
ગથી, પંચ મેજ્યાન્ પાંચ નક્ષત્રો અને ગુરુવારને, પશ્ચાત્ પશ્ચિમમાં કાર્કસિ-
તાન્ રોહિણી, રવિ અને શુક્રને, ઉદક્ ઉત્તરમાં, કુજબુધાર્યમ્નઃ મંગલ, બુધ,
ઉત્તરાશ્વિનીને, શૂલકાન્ આ શૂલોને, ત્યજેત્ ત્યાગ કરવું. ઈશતઃ ઇશ્વાનથી,
ત્રિંશાષ્ઠૌ ૩૦-૮ નવ ભૂમયઃ ૯-૧ અગ્નિગિરિશાઃ ૩-૧૧ વિશ્વેષવાઃ ૧૩-૧૫
અર્કાન્ધયઃ ૧૨-૪ વદ્મશક્રાઃ ૬-૧૪ તિથિપર્વતાઃ ૧૫-૭ વશદશઃ ૧૦-૨
પ્રતાન્ એ તિથીન્ તિથિઓને, ઈશતઃ ઇશ્વાનથી, (ક્રમાત્) અનુક્રમે, ત્યજેત્
ત્યાગ કરવી. ॥ ૨ ॥

(શૂલ બાબત.)

૨ ભાવાર્થ—સોમ, શનિ, અને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં પૂર્વદિશામાં,
ધનિષ્ઠાના છેલ્લા ભાગથી રેવતી સુધીના પાંચ નક્ષત્રો ને ગુરુવારે
દક્ષિણમાં, રોહિણી નક્ષત્ર રવિ ને શુક્રવારે પશ્ચિમમાં, ઉ-શ્વા નક્ષત્ર
મંગલ ને બુધવારે ઉત્તરમાં, દિશાશૂલ આવે છે, દિશાશૂલવાળી
દિશામાં યાત્રાએ જવું નહિં.

(યોગીની બાબત.)

૧-૬ પૂર્વમાં, ૩-૧૧ અગ્નિબુધ્વામાં, ૫-૧૩ દક્ષિણમાં, ૪-૧૨
નૈરૂત્યમાં, ૬-૧૪ પશ્ચિમમાં, ૭-૧૫ વાયવ્યમાં, ૨-૧૦ ઉત્તરમાં, ૮-૩૦
ઈશ્વાનમાં, એ પ્રમાણે તે તે તિથીઓમાં અનુક્રમે પૂર્વાદિ દિશામાં યો-
ગિની રહે છે, જે દિશામાં યોગિની હોય તે દિશામાં યાત્રાએ જવું નહિં.

દિશાઓ.	પૂર્વ.	અગ્નિ.	દક્ષિણ.	નૈરૂત્ય.	પશ્ચિમ.	વાયવ્ય.	ઉત્તર.	ઈશ્વાન.
તિથીઓ.	૧ ૮	૩ ૧૧	૫ ૧૩	૪ ૧૨	૬ ૧૪	૭ ૧૫	૨ ૧૦	૮ ૩૦

મુ० પ્ર૦-શૂલસંજ્ઞાનિ ધિળ્યાનિ શૂલસંજ્ઞાશ્ચ વાસરાઃ ।

યાયિનાં મૃત્યુદાઃ શ્રીઘ્ર મથવા ચાર્યહાનિદાઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—નક્ષત્રશૂલ, અને વારશૂલમાં પ્રયાણ કરનારાઓનું જલદી મૃત્યુ થાય છે, અથવા પૈસાનો નાશ થાય છે. (૧૦)

રિપોર્જયાર્થિનાં યાને યોગિની દક્ષિણે શુભા ।

વ્યવહારાર્થિનાં યાને વામે શસ્તા સમીરિતા ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—શત્રુ હતવાની ધ્વજાથી પ્રયાણ કરનારને જમણી બાજુ યોગિની હોય તો પણ શુભ છે, અને વ્યવહારિક કામને માટે જનારાઓને ડાબી બાજુ યોગિની શુભ છે. (૧૧)

(યાત્રાની સંકાંતિઓ.)

મુ.ચિં--ધનુર્મેષસિંહેષુ યાત્રા પ્રશસ્તા શનિજોશનો રાશિગે ચૈવ મધ્યા ।

રવૌકર્કમીનાલિસંસ્થેઽતિદીર્ઘા જનુઃ પંચસપ્તત્રિતારાશ્ચનેષ્ટાઃ ૧૨

અર્થ—મેષ, સિંહ, ધન, રાશિમાં સૂર્ય હોય ત્યારે યાત્રા કરવી શુભ છે, બુધ, શુક્ર, અને શનિની રાશિમાં સૂર્ય હોય ત્યારે મધ્યમ છે. અને કર્ક, વૃશ્ચિક, મીન રાશિ ઉપર સૂર્ય હોય તો લાંબા કાલ સુધી મુસાફરી થાય છે જ-મની તારાથી ૩-૫-૭ મી તારાઓ નેષ્ટ છે. (૧૨)

પૈન્થાદગ્નિભ સપ્તસપ્તભગ્નો વાય્વગ્નિકાષ્ઠાસ્થિતો

નોહ્લંઘ્યઃ પરિઘસ્ત્વપાક્ વરુણમૈઃ પ્રાચ્યૈ રુદ્ધ નો વ્રજેત્ ।

સર્વાશ્ચા સુરવીજ્યમિત્રતુરગૈ ર્યાયાદયાવશ્યકે

હિત્વા શૂલમનિષ્ટમૈ ર્યદિનિજાશેષ્ટાંગલઘ્વિવ્રજેત્ ॥ ૩ ॥

અન્વય-પૈન્થાદિ અગ્નિભસપ્તસપ્તભગ્નઃ વાય્વગ્નિકાષ્ઠાસ્થિતઃ પરિઘઃ ન હોહ્લંઘ્યઃ વરુણમૈઃ અપાક્ પ્રાચ્યૈઃ રુદક્ નો વ્રજેત્ રવી-

૧—તારા બાબત વિ૦ પ્ર૦ પ્રલોક બીજામાં છે, એજ રીતે ગણવી પણ તેમાં પુરૂષના નક્ષત્રથી સ્ત્રીના નક્ષત્ર સુધી કે સ્ત્રીના નક્ષત્રથી પુરૂષના નક્ષત્ર સુધી ગણી નવે ભાગતાં તારાઓ આવે છે. તે મન કરતાં યાત્રાએ જનારના જ-મ-નક્ષત્રથી જવાના દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણવું તે સંખ્યાને નવે ભાગતાં શેષ વધે તેટલામી તારા ગણવી.

જ્યમિત્રતુરગૈઃ સર્વાશાસુ યાયાત્ અથ આવશ્યકે શૂલમ્ હિત્વા યદિ નિજાન્નેષ્ટાંગલઘિઃ અનિષ્ટમૌઃ વ્રજેત્ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—પેન્ડ્યાદિ પૂર્વદિશાથી આરંભી, અગ્નિમસતસતમગણઃ કૃતિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રોનો ગણ મૂકવો, વાયવ્યમ્નિકાષ્ટાસ્થિતઃ વાવ્ય તથા અગ્નિખુણ્ણામાં રહેલો, પરિઘઃ પરિઘ, ન ઉલ્લંઘ્યઃ ઓળંગવો નહિં, વરુણમૈઃ પશ્ચિમના નક્ષત્રો વડે, અપાક્ દક્ષિણમાં, પ્રાચ્યૈઃ પુર્વનાં નક્ષત્રો વડે, ઉત્તરમાં, નો વ્રજેત્ જવું નહિં, રવિ હસ્ત, હજ્ય પુષ્ય, મિત્ર અનુરાધા, તુરગૈઃ અશ્વિની નક્ષત્રો વડે, સર્વાશાસુ બધી દિશાઓમાં, યાયાત્ જવું, અથ ત્યાર પછી, આવશ્યકે જરૂર હોય તો, શૂલમ્ શૂલને, હિત્વા ઓડીને, યદિ જો, નિજાન્નેષ્ટાંગલઘિઃ પોતાની દિશામાં ઇષ્ટ લગ્નની પ્રાપ્તિ હોય તો અનિષ્ટમૈઃ અનિષ્ટ નક્ષત્રોથી, વ્રજેત્ જવું. ॥ ૩ ॥

॥ પરિઘદંડ બાબત. ॥

૧૭ ભાવાર્થ—કૃતિકા નક્ષત્રથી સાત સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓમાં સપ્તશલાકાની માફક મૂકવાં, તેના વચમાં વાવ્ય ખુણ્ણાથી અગ્નિખુણ્ણા સૂધી એક લીટી દોરવી, તે લીટીનું નામ પરિઘદંડ છે. યાત્રા કરતાં એ પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિં, પશ્ચિમ દિશાના નક્ષત્રમાં દક્ષિણ દિશાની અને પૂર્વ દિશાના નક્ષત્રમાં ઉત્તર દિશાની યાત્રા કરવી નહિં, પરંતુ અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, અનુરાધા, એ નક્ષત્રોમાં પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન થતું હોય, તેવી દિશામાં અને ગ્રન્થકારે ના કહેલી દિશામાં એમ હરકોઇ દિશામાં જવાને હરકત નથી, તેમજ નક્ષત્ર અશુભ હોય પણ ધારેલી દિશામાં લગ્ન બલવાન હોય ત્યારે અવશ્ય હોય ત્યારે યાત્રાએ જવું, પરંતુ આજ પ્રકરણના શ્લોક બીજામાં કહેલું દિશાશૂલ હોય તો બીલકુલ યાત્રાએ જવું નહિં.^૧

પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિં, એટલે પૂર્વદિશાના નક્ષત્રથી અગ્નિખુણ્ણા તરફ થઈ દક્ષિણદિશા તરફ જવાય છે, પરંતુ અગ્નિખુ-

૧—યાત્રાએ જવાના નક્ષત્રથી જે દિશામાં જવું છે, તે દિશામાં જવાને ગ્રન્થકારે ના કહ્યું હોય, પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન થતું હોય, એવાં કારણો હોવા છતાં જવાની આવશ્યકતા હોય તો લગ્નશુદ્ધિ બલવાન હોય તો યાત્રાએ જવું.

જ્યાં પરીઘટ'ડની રેખાઓ આવેલી હોવાથી, દક્ષિણદિશા તરફ જવાય નહિ; જેથી પૂર્વના નક્ષત્રોથી દક્ષિણદિશા અને પશ્ચિમદિશામાં જવાય નહિ; કેમ જે એ બે તરફથી એ બે દિશામાં જતાં, અગ્નિજુલ્યામાં આવેલા પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે છે, માટે તે બે દિશામાં પૂર્વના નક્ષત્રોથી યાત્રા કરવી નહિ; પૂર્વના નક્ષત્રોથી પરીઘટ'ડ નડતો નહિ હોવાથી ઉત્તરમાં યાત્રા કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે દક્ષિણ દિશાના નક્ષત્રોથી પશ્ચિમમાં જતાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડતું નથી. માટે દક્ષિણના નક્ષત્રોથી પશ્ચિમમાં જવાય, પરંતુ તે પછી ઉત્તરમાં જતાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે છે; તેથી ઉત્તરમાં અને દક્ષિણથી પૂર્વમાં જતાં અગ્નિજુલ્યામાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે છે, માટે દક્ષિણના નક્ષત્રોથી પૂર્વમાં પણ જવાય નહિ.

તેવીજ રીતે પશ્ચિમના નક્ષત્રોથી દક્ષિણદિશામાં જતાં, પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડતું નથી, તેથી પશ્ચિમના નક્ષત્રોથી દક્ષિણની મુસાફરી કરવી. પરંતુ વાયવ્ય જુલ્યામાં પરીઘટ'ડ હોવાથી ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં પશ્ચિમના નક્ષત્ર વળતે જવું નહિ; કેમ જે તેમાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન આવે છે, તેવીજ રીતે ઉત્તરના નક્ષત્રોથી પૂર્વમાં જઈ શકાય કેમ જે પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન આવે છે, તેવીજ રીતે ઉત્તરના નક્ષત્રોથી પૂર્વમાં જઈ શકાય કેમ જે પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન નથી. પરંતુ પશ્ચિમમાં કે દક્ષિણમાં જતાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે છે, માટે ઉત્તરના નક્ષત્રોથી પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં જવું નહિ; જેથી નીચે મુજબની દિશાઓમાં જઈ શકાય છે. પૂર્વના નક્ષત્રોથી પૂર્વ અને ઉત્તરમાં દક્ષિણના નક્ષત્રોથી દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં પશ્ચિમના નક્ષત્રોથી પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં અને ઉત્તરના નક્ષત્રોથી ઉત્તર અને પૂર્વમાં એ પ્રમાણે એક દિશાના નક્ષત્રોથી બે બે દિશાઓમાં જઈ શકાય છે, એમ પરીઘટ'ડથી સમજાય છે. હવે તેમાં વિશેષ હકીકત કહે છે કે પશ્ચિમદિશાના નક્ષત્રોમાં દક્ષિણદિશામાં જતાં પરીઘટ'ડનું ઉલ્લંઘન નથી તેથી તે દિશામાં જવાય છતાં ફરીથી ના કહે છે કે પશ્ચિમ દિશાના નક્ષત્રોથી દક્ષિણ દિશામાં જવું નહિ;

જેથી પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન નહિ હોવા છતાં પણ પશ્ચિમના નક્ષત્રોથી દક્ષિણ દિશામાં ન જવાય એમ બાણુવું. તેમજ પૂર્વદિશાના નક્ષત્રોમાં ઉત્તરદિશાની યાત્રામાં પરિઘદંડનું ઉલ્લંઘન નહિ હોવા છતાં પણ અન્થકારે ના કહી છે, જેથી પુર્વના નક્ષત્રોથી ઉત્તરદિશામાં જવું નહિ; માટે સ્પષ્ટ ખુલાસો એટલેજ કે પોતપોતાના નક્ષત્રોથી પોતપોતાનીજ દિશામાં જવાય છે.

મિશ્રાશ્રયૈઘ્રુવમૈર્દિનાદિમલવે તીક્ષ્ણૈર્દ્વિતીયેંતિમે

ક્ષિપ્રૈર્નક્રમશો મૃદૂચ્ચ ચરમૈ રાત્રિત્રિભાગે ષ્વિયાત્ ।

શ્રુત્યર્કેજ્યમૃગેષ્વયં ન નિયમો વૈશ્વાન્યપાદશ્રવ-

સ્તિથ્યંશસ્ત્વભિજિદ્વમે સફલદો યાર્મીં વિનાપિ ક્ષણઃ ॥ ૪ ॥

અન્વય—દિનાદિમલવે મિશ્રાશ્રયૈઃ ધ્રુવમૈઃ દ્વિતીયે તીક્ષ્ણૈઃ અન્તિમે ક્ષિપ્રૈઃ રાત્રિત્રિભાગેષુ ક્રમશઃ મૃદૂચ્ચચરમૈઃ ન ઇયાત્ શ્રુત્યર્કેજ્યમૃગેષુ અયં ન નિયમઃ વૈશ્વાન્યપાદઃ શ્રવસ્તિથ્યંશઃ અભિજિત્ (ઉદિતમ્) સઃ ગમે યાર્મીં વિના ફલદઃ (ચ) ક્ષણઃ અપિ ફલદઃ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—વિનાદિમલવે દિવસના પહેલા ભાગમાં, મિશ્રાશ્રયૈઃ મિશ્ર નક્ષત્રોથી, ધ્રુવમૈઃ ધ્રુવ નક્ષત્રોથી, દ્વિતીયે ળીળ ભાગમાં, તીક્ષ્ણૈઃ તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોથી, અન્તિમે છેલ્લા ભાગમાં ક્ષિપ્રૈઃ ક્ષિપ્ર નક્ષત્રોથી, રાત્રિત્રિભાગેષુ રાત્રિના ત્રણ ભાગમાં, ક્રમશઃ અનુક્રમે, મૃદૂચ્ચચરમૈઃ મૃદુ, ઉચ્ચ, અને ચર નક્ષત્રોથી, ન ઇયાત્ જવું નહિ, શ્રુત્યર્કેજ્યમૃગેષુ શ્રવણ, હસ્ત, પુષ્ય, મૃગશીર નક્ષત્રોમાં, અયં આ, ન નિયમઃ નિયમ નથી, વૈશ્વાન્યપાદઃ ઉત્તરાષાઢાનો છેલ્લો પાદ; શ્રવસ્તિથ્યંશઃ શ્રવણનો પંદરમો પહેલો ભાગ, અભિજિત્ અભિજીત (ઉદિતમ્ કહેલું છે,) સઃ તે, ગમે પ્રયાણમાં, યાર્મીં વિના દક્ષિણ શિવાય, ફલદઃ ફલ આપનાર છે. (ચ અને) ક્ષણઃ અપિ હમ્મેશાં આવતો, ક્ષણપણ (યાર્મીં વિના) દક્ષિણ શિવાય (ફલદઃ) ફલ આપનાર છે. ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—દિવસકે રાતના ત્રણ ભાગ કરવા, જે યાત્રામાં જ-

૧—દિવસ એટલે દિનમાન, રાત એટલે રાત્રિમાન, દિનમાનને ત્રણ ભાગવાથી દિવસનો તૃતિયાંશ અને રાત્રિમાનને ત્રણ ભાગવાથી રાત્રિનો તૃતિયાંશ થાય છે. કલ્પિત ઉદાહરણ—દિનમાન દરેક પંચાંગમાં લખેલો હોય છે, ધારે કે

વાનું મુહૂર્ત કૃત્તિકા, રોહિણી, ઉ-ફા, વિશાખા, ઉ-પા, ઉ-ભા, એ નક્ષત્રોમાં હોય તો દિવસના પહેલા તૃતીયાંશમાં આર્દ્રા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, ને મૂલ નક્ષત્રોમાં હોય તો દિવસના બીજા ભાગમાં, અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, અભિજીત, એ નક્ષત્રોમાં હોય તો દિવસના ત્રીજા ભાગમાં, મૃગશીર, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં હોય તો રાતના પહેલા ભાગમાં, લગ્ન, મઘા, પૂ-ફા, પુ-પા, પુ-ભા નક્ષત્રોમાં હોય તો બીજા ભાગમાં, પુનર્વસુ, સ્વાતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ને શતભિષા, એ નક્ષત્રોમાં હોય તો ત્રીજા ભાગમાં, યાત્રાએ જવું નહિ, પરંતુ યાત્રા મુહૂર્તના નક્ષત્રોમાં મૃગશીર, પુષ્ય, ને હસ્ત, એ નક્ષત્રો હોય તો રાત્રિ કે દિવસના કોઈ પણ ભાગમાં યાત્રાએ જવા હરકત નથી.

(અભિજીત નક્ષત્ર આવત.)^૧

ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો છેલ્લો ચોથો ભાગ અને શ્રવણ નક્ષત્રનો પહેલો પંદરમો ભાગ એ બેના યોગથી આવેલાં ઘડી પલ જેટલું અભિજીત નક્ષત્ર જાણવું, અભિજીત નક્ષત્રમાં દક્ષિણદિશા શિવાય કોઈ પણ દિશામાં જવું સાડું છે અને તેજ પ્રમાણે રેવતીમાં દર રો-જનું બપોર વખતે આવતું અભિજીત મુહૂર્ત શુભ જાણવું, એટલે અભિજીત નક્ષત્રમાં અને અભિજીત મુહૂર્તમાં દક્ષિણ વિનાની કોઈ પણ દિશામાં જવું સાડું છે.

ના-સં-અભિજિત્ક્ષણયોગોય મધીષ્ટફલસિદ્ધિદઃ ।

પંચાંગશુદ્ધિરહિતે દિવસેઽપિ ફલમ્પદઃ (૧૩)

તે દિનમાન ૨૮ ધરીનો છે. દિનમાનને ૬૦ ધરીમાંથી બાદ કરવાથી રાત્રિમાન થાય છે, તો ૨૮ ને ૬૦ માંથી બાદ કરતાં ૩૨ રહ્યા, તે રાત્રિમાન જાણવું. ૨૮ ને ત્રણ ભાગતાં ૯ ધરીને ૨૦ પલ થાય છે, તે દિવસનો પહેલો તૃતીયાંશ થયો, અને રાત્રિમાન ૩૨ ધરીને ત્રણ ભાગતાં ૧૦ ધરીને ૪૦ પલ રાત્રિનો પહેલો તૃતીયાંશ જાણવો, અને દિવસના તૃતીયાંશમાં ફરીથી ૯ ધરીને ૨૦ પલ બેઠવાથી ૧૮ ધરીને ૪૦ પલ સુધી એ તૃતીયાંશ થયાં, પાછા ૯ ધરીને ૨૦ પલ બેઠવાથી બરાબર ૨૮ ધરીને ૦ પલ સુધી ત્રણ તૃતીયાંશ થયાં, તેમજ રાત્રિમાનના તૃતીયાંશમાં પણ તેટલોજ તૃતીયાંશ બેઠવાથી બરાબર ૩૨ ધરીને ૦ પલ થઈ રહેશે.

૧-અભિજીતનું મુહૂર્ત નં ૩૦ પ્લો. ૪ માં છે.

અર્થ—પ્રયાણ કરવાના દિવસે પંચાંગશુદ્ધિ ન હોય તો પણ અભિજીત મુહુર્ત ઇચ્છીત ફલની સિદ્ધિ કરનાર છે. (૧૩)

મુ-પ્ર૦—સર્વેષાં વર્ણાના મભિજિત્ સંજ્ઞકો મુહૂર્તઃ સ્યાત્ ।

અષ્ટમો દિવસસ્યાર્દે ત્વભિજિત્ સંજ્ઞકઃ ક્ષણઃ (૧૪)

અર્થ—દિવસનો આઠમો ભાગ (મધ્યાહ્ન વખત) તે અભિજીત કહેવાય છે, તે અભિજીત મુહૂર્ત, દરેક વર્ણને શુભ છે. (૧૪)

(અધિ-આદિ નક્ષત્રોની યાત્રામાં નહિ લેવા યોગ થીઓ.)

મુ-ચિં૦—પૂર્વાગ્નિ પિત્ર્યાતકતારકાણાં ભૂપમકૃત્યુગ્રતુરંગમાઃ સ્યુઃ ।

સ્વાતીવિશાખેન્દ્રમુજંગમાનાં નાહ્યો નિષિદ્ધા મનુસંમિતાશ્ચ (૧૫)

પૂર્વાર્ધમાગ્રેયમદ્યાનિલાનાં ત્યજેદ્દિ ચિત્રાહિ યમોત્તરાર્ધમ્

નૃપઃ સમસ્તાં ગમને જયાર્થી સ્વાર્તી મઘાં ચોશનસોમતેન (૧૬)

અર્થ—ત્રણે પૂર્વાની પહેલી ૧૬ ધડી, કૃતિકાની, ૨૧ મઘાની ૧૧ ભરણીની, ૭ અને આશ્લેષા, સ્વાતી, વિશાખા, ને જ્યેષ્ઠા, એ નક્ષત્રોની પહેલી ૧૪ ધડી યાત્રામાં લેવી નહિ, કૃતિકા, મઘા, ને સ્વાતીનો પૂર્વાર્ધ ભાગ અને ભરણી, આશ્લેષા, ને ચિત્રાનો ઉત્તરાર્ધ ભાગ લેવો નહિ, અને ભાગવના મતથી જયની ઇચ્છાવાલા રાજાએ મઘાને સ્વાતી નક્ષત્રને સંપૂર્ણ છોડી દેવું. (૧૫-૧૬)

(નક્ષત્રોના જીવપક્ષ આદિ નામો.)

તમોશુક્ત તારાસ્મૃતાત્રિશ્વસંખ્યા શુભો જીવપક્ષો મૃતશ્ચાપિ ભોગ્યાઃ ।

તદાક્રાન્તમ્ કર્તરી સંજ્ઞમુક્તં તતોઽક્ષેન્દુ સંખ્યં ભવેદ્ગ્રસ્ત નામ (૧૭)

અર્થ—રાહુના ભોગવેલા ૧૩ નક્ષત્રોને જીવપક્ષ કહે છે, તેનું ફલ શુભ છે, રાહુના ભોગવાતા નક્ષત્ર પછીના નક્ષત્રથી ૧૩ નક્ષત્ર મૃતસંસક છે, રાહુ જે નક્ષત્રમાં છે, તે કર્તરીસંસક છે, અને રાહુના નક્ષત્રથી ૧૫ મું નક્ષત્ર ગ્રસ્તનામક છે (૧૭)

(જીવપક્ષ આદિ સંજ્ઞાઓનું ફલ.)

માર્તણ્ડે મૃતપક્ષગે હિમકરશ્ચેજીવપક્ષે શુભા

યાત્રાસ્યાદિપરીતગે ક્ષય કરી દૌ જીવપક્ષે શુભા ।

ઘસ્તર્ણ મૃતપક્ષતઃ શુભકરં ઘસ્તા ત્થા કર્તરી

યાર્યાદુઃ સ્થિતિમાન્ રાવે જયકરૌ તૌ દ્વૌ તયોર્જીવગૌ (૧૮)

અર્થ—મૃતપક્ષમાં સૂર્ય હોય, ને જીવપક્ષમાં ચંદ્રમા હોય તો યાત્રાએ જવું શુભ છે, અને જીવપક્ષમાં સૂર્ય, અને મૃતપક્ષમાં ચંદ્ર હોય તો યાત્રાએ જનારનો નાશ કરે. સૂર્ય, ચંદ્ર બંને જીવપક્ષમાં હોય તો યાત્રા શુભ જાણવી, મૃતપક્ષ નક્ષત્રથી ઘસ્તનક્ષત્ર અને ઘસ્તનક્ષત્રથી કર્તરીનક્ષત્ર શુભ છે, ચંદ્રમા જીવપક્ષમાં હોય તો યાત્રાથી યુદ્ધ કરનાર (યાત્રી) રાજ્ય જય પામે, અને સૂર્ય જીવપક્ષમાં હોય સ્થાયી રાજ્ય (એટલે જેના ઉપર બીજે રાજ્ય ચઢાઈ કરીને આવે તે) જય પામે. (૧૮)

(કુલ અકુલ અને કુલાકુલ સંજ્ઞાઓ ફલસહિત.)

મ્યાત્યંતકાદિવસુપૌષ્ણ કરાનુરાધા, દિત્યધ્રુવાણિ વિષમાસ્તિ

થયોઽકુલાઃ સ્યુઃ

મૂર્યેન્દુમંદગુરવશ્ચ કુલાકુલાજ્ઞો, મૂલાંબુપેશ વિધિમંદશષઢ

દ્વિતિથ્યઃ (૧૯)

પૂર્વાશ્વીજ્યમયેંદુકર્ણદહનદ્વીશેન્દ્રાચિત્રાસ્તથા

શુકારૌ કુલસંજ્ઞકાશ્ચતિથયોઽર્કાષ્ટેન્દ્રવેદૈર્મિતાઃ ।

યાત્રી સ્યાદકુલે જયી ચ સમરે સ્થાયી ચ તદ્વત્કુલે

સંધિઃ સ્યાદુભયોઃ કુલાકુલગણે ભૂમીશયો યુધ્ધયતોઃ (૨૦)

અર્થ—૧,૩,૫,૭,૯,૧૧,૧૩, ને ૧૫ એ તિથિઓ, રવિ, સોમ, ગુરુ, શનિ એ વાર, ભરણી, રોહિણી, પુનર્વસુ, આશ્લેષા, ઉ-દ્યા, હસ્તા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ-ષા, ધનિષ્ઠા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો અકુલસંજ્ઞક છે. ૨,૬,૧૦ એ તિથિઓ; યુધવાર, આર્દ્રા, મૂલ, અભિજીત, શતભિષા, એ નક્ષત્રો કુલાકુલસંજ્ઞક છે. ૪,૮,૧૨,૧૪ એ તિથિઓ મંગલ ને શુક્રવાર, અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર, પુષ્ય, મધ્યા, પૂ-દ્યા, ચિત્રા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, પૂ-ષા, શ્રવણ, પૂ-ભા, એ નક્ષત્રો કુલસંજ્ઞક છે. અકુલસંજ્ઞક તિથ્યાદિકમાં યુદ્ધ પ્રારંભ થાય તો ચઢાઈ કરનાર રાજ્યનો જય થાય, કુલસંજ્ઞક તિથ્યાદિકમાં સ્થાયી રાજ્યનો જય થાય, અને કુલાકુલસંજ્ઞક તિથ્યાદિકમાં યુદ્ધ પ્રારંભ થાય તો પરસ્પર મેલ્યાપ થાય છે. (૧૫-૨૦)

(પથિ માર્ગમાં) રાહુચક્ર.)

સ્યુર્ધમે દસપુષ્યો રગવસુજલપદ્મીશમૈત્રાણ્યથાર્યે

યામ્યાજાઘ્નીન્દ્રકર્ણાદિતિપિતૃપવનોઙ્ઘન્યથો ભાનિ કામે ।

વન્હચાર્દા બુધન્યચિત્રાનિર્ઋતિવિધિમગારુયાનિ મોક્ષેઽથરોહિ-

ણ્યાપ્યેદ્વં ત્યર્ક્ષવિશ્વાર્યમભદિનકરર્ક્ષાણિ પથ્યાદિ રાહૌ (૨૧)

અર્થ—અશ્વિની, પુષ્ય, આશ્લેષા, વિશાખા, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શનભિષા, એ નક્ષત્રો ધર્મસંસ્રક છે, ભરણી, પુનર્વસુ, મઘા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, પૂ-
ર્વા, આ નક્ષત્રો અર્થસંસ્રક છે. કૃત્તિકા, આર્દ્રા, પુ-ષ્ક, ચિત્રા, મૂલ, અભિ-
જીત, ઉ-ભા, આ નક્ષત્રો કામસંસ્રક છે, રોહિણી, મૃગશીર, ઉ-શ્ચા, હરત, પુ-ષા,
ઉ-ષા, રેવતી, આ નક્ષત્રો મોક્ષસંસ્રક છે. (૨૧)

રાજવિષયે—ઊર્ધ્વગાઃ પંચ રેખાઃ સ્યુસ્તિર્યગ્રેખા સ્તથા નવ ।

દ્વાત્રિંશ ત્કોષ્ટકૈશ્વકં પથિ રાહુઃ પ્રકીર્તિતઃ (૨૨)

ધર્માર્થિકામમોક્ષાઃ સ્યુરુર્ધ્વકોષ્ટ ચતુષ્ટયે ।

વિન્યસેત્ સર્પ ચલનાદશ્વિન્યાદીનિ ભાન્યથ (૨૩)

અર્થ—ઉભી પાંચ રેખાઓ, અને આડી
નવ રેખાઓ દોરવી, જેથી ૩૨ કોઠાનું પથિ રાહુ-
ચક્ર થાય છે, તેમાં અશ્વિની નક્ષત્રથી ચાર ચાર
નક્ષત્રો અભિજીતસહિત ઉલટ સુલટ મુકવાથી
ચક્ર પુર થાય છે. તે ચક્રમાં ધર્મ, અર્થ, કામ,
મોક્ષ, એ પ્રમાણે મથાળે ચાર ખાનામાં માર્ગ
મુકેલા છે, (પછી તેમાં નક્ષત્રો મુકેલાં છે, તે
કોષ્ટક જોવાથી સમજશે. (૨૨-૨૩)

મુ ૦ પ્ર ૦ -

ઘૂતે યુદ્ધે વિવાદે ચ યાત્રાયાં

સંમુલ્લસ્યિતમ્ ।

રાહું વિવર્જયે ઘત્નાઘદીચ્છેત્

કર્મણઃ ફલમ્ (૨૪)

અર્થ—જીગાર, યુદ્ધ, વાદવિવાદ, અને
યાત્રા, એટલે ઠેકાણે ફક્તની ધ્વિજા રાખનારાએ
સન્મુખ રહેલા રાહુનો ત્યાગ કરવો. (૨૪)

પથિ રાહુચક્રમ્,

ધર્મ,	અર્થ,	કામ,	મોક્ષ,
અ.	મ.	ક.	રો.
પુ.	પુ.	આ.	મૃ.
આ.	મ.	પુ. ફા.	ઉ. ફા.
વિ.	સ્વા.	ચિ.	હ.
અ.	જ્યે.	મૃ.	પૂ. શા.
ધ.	શ્ર.	અ.	ઉ. શા.
શ.	પૂ. મા.	ઉ. મા.	રે.

(ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષસંજ્ઞક નક્ષત્રોનું ફલ.)

ધર્મગે માસ્કરે વિક્તમોક્ષે શશી વિક્તગે ધર્મમોક્ષસ્થિતિઃ શસ્યતે ।

કામગે ધર્મમોક્ષાર્થગઃ શોભનો મોક્ષગે કેવલં ધર્મગઃ પ્રોચ્યતે (૨૫)

અર્થ—ધર્મસંજ્ઞક નક્ષત્રોમાં સૂર્ય હોય, અને અર્થ, મોક્ષસંજ્ઞક નક્ષત્રોમાં, ચંદ્રમા હોય, અર્થનો સૂર્ય ને ધર્મમોક્ષનો ચંદ્ર હોય તો યાત્રાએ જવું શુભ જાણવું, અને કામસંજ્ઞક નક્ષત્રમાં સૂર્ય હોય, ને ધર્મ, અર્થ, મોક્ષસંજ્ઞક નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય, તો પણ યાત્રા સારી જાણવી, પરંતુ એથી વિપરીત હોય તો અશુભ જાણવી, અને મોક્ષમાં સૂર્ય હોય ધર્મસંજ્ઞક નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર હોય તો પણ યાત્રાએ જવું શુભ છે. (૨૫)

(તિથિચક્રને ફલસહિત પ્રકાર.)

પૌષે પક્ષત્યાદિકા દ્વાદશૈવં તિથ્યો માઘાદૌ દ્વિતીયાદિકાસ્તાઃ ।

કામાત્તિસ્તઃ સ્યુસ્ત્વતીયાદિવચ્ચ યાને પ્રાચ્યાદૌ ફલં તત્ર વક્ષ્યે (૨૬)

સૌખ્યં ક્લેશો ભીતિ રથાગમશ્ચ શૂન્યં નૈઃ સ્વં નિઃસ્વતા મિત્રતા ચ ।

દ્રવ્યં ક્લેશો દુઃખમિષ્ટામિરર્થો લાભઃ સૌખ્યં મંગલં વિક્તલાભઃ (૨૭)

લાભો દ્રવ્યામિર્ધનં સૌખ્યમુક્તં ભીતિર્લાભો મૃત્યુરર્થાગમશ્ચ ।

લાભઃ કષ્ટદ્રવ્ય લાભૌ સુખં ચ કષ્ટં સૌખ્યં કલેશ લાભૌ સુખંચ (૨૮)

સૌખ્યં લાભઃ કાર્યસિદ્ધિશ્ચ કષ્ટં કલેશઃ કષ્ટાત્તિસદ્ધિરર્થો ધનં ચ ।

મૃત્યુ લાભો દ્રવ્ય લાભોદિશૂન્યં શૂન્યં સૌખ્યંમૃત્યુરત્યન્તકષ્ટમ્ (૨૯)

અર્થ—પૌષ માસથી આરંભીને બાર માસની સુદિ કે વદીમાં ક્રમે ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, અને ૧૨ આ તિથિઓ અનુક્રમે આદિ લખને ૧૨ તિથિઓ લખવી. જેથી યાત્રામાં જવાને માટે પૂર્વાદિ દિશાઓનું ફલ કહું છું. ૧૩, ૧૪ ને ૧૫ આ તિથિઓનું ફલ ક્રમે ૩, ૪, ને ૫ ની માફક જાણવું. પૌષ માસાદિની તિથિઓમાં ક્રમે પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ને ઉત્તર દિશામાં જવાથી ક્રમે સૌખ્ય, કલેશ, ભીતિ, અર્થાગમ, શુન્ય, નૈસ્વ, નિઃસ્વતા, મિત્રતા, દ્રવ્યકલેશ, દુઃખ, પ્રજાપ્તિ, અર્થ, લાભ, સૌખ્ય. મંગલ, વિક્તલાભ, લાભ, દ્રવ્યાપ્તિ, ધન, સૌખ્ય, મિતિ, લાભ, મૃત્યુ, અર્થાગમ, લાભ, કષ્ટ, દ્રવ્યલાભ, મુખ, કષ્ટ, સૌખ્ય, કલેશ. લાભ, મુખ, સૌખ્ય, લાભ, કાર્યસિદ્ધિ, કષ્ટ, કલેશ, કષ્ટથી સિદ્ધિ અર્થ, ધન, મૃત્યુ, લાભ, દ્રવ્યલાભ, શુન્ય, શુન્ય, સૌખ્ય, મૃત્યુ અને અત્યંત કષ્ટ, એ પ્રમાણે બારે માસોમાં ચાર ચાર દિશાઓ પ્રમાણે ૪૮ ફલ જાણવાં. (૨૬-૨૭-૨૮-૨૯)

(મુસાફરીના મહત્ત્વ તિથિ કોષ્ટક.)

સપ્ત	ઘોડા	પગલો	કાલ	માસિક	સપ્તક	શોકલ	જોકલ	લોકલ	પરકલ	સિંકલ	કપલ	લોકલ	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર.
તીથી	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	સૌખ્ય	કલેશ	ભીતી	અર્થાગમ
"	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	શૂન્ય	નિર્ધન	નિર્ધન	મિત્ર
"	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	દ્રવ્ય કલેશ	કૃષ્ણ	પ્રવ્રજીત લાભ	દ્રવ્ય લાભ
"	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	લાભ	સૌખ્ય	મંગલ	દ્રવ્ય લાભ
"	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	લાભ	દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ	ધન	સુખ
"	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	ભય	લાભ	મૃત્યુ	દ્રવ્ય લાભ
"	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	લાભ	કુટ	દ્રવ્ય લાભ	સુખ
"	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	કુટ	કલેશ સુખ	કલેશ લાભ	કુટ
"	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	સુખ	લાભ	કાર્ય સિદ્ધી	કુટ
"	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	કલેશ	કલથી સીદ્ધી	અર્થ	ધન
"	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	મૃત્યુ	લાભ	દ્રવ્ય લાભ	શૂન્ય
"	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	શૂન્ય	સુખ	મૃત્યુ	આતિ કુટ

આ ચક્ર ઉપરથી યાત્રા (મુસાફરીએ) જનાર માણસને, જે માસની જે તિથિએ જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાનું નીચે લખેલું ફલ તે દિવસે જાણવું.

આ તીથીચક્રને ગોરખમતે ગમનમુદૂર્ત પણ કહે છે. ચક્રનું ઉદ્ઘાટન વૈશાખ સુદી ૭ ને દીવસે જવાનું છે, તે વૈશાખવાળાં ખાનામાં જ્યાં સાત અંક છે તે સાત અંકની જમણી બાજુએ પુર્વાદિક દિશાનું ફલ જોતાં દ્રવ્યકલેશ, દુઃખ, ઇચ્છીત લાભ અને દ્રવ્યલાભ લખ્યું છે, તે ફલ અનુક્રમે પુર્વ, દક્ષીણ, પશ્ચિમ, ને ઉત્તરનું જાણવું.

एकार्केन्द्रयनानुकूलमनिशं भेदे दिवारात्रयो-

भौमे प्राक्शनि चंद्रयो गतमपाक्पश्चाज्जगुर्वो हितम् ।

भृग्वर्काह्युदगर्कभाद्युभमगै स्तष्टं द्विसप्ताडल-

हयंगाभ्यां विडलोनयोर्न गमनं श्रीदेवलोक्या हितम् ॥ ५ ॥

अन्वय—अनिशम् एकार्केन्द्रयनानुकूलम् भेदे (सति)
दिवारात्रयोः भौमे प्राक्शनि चंद्रयोः अपाक् जगुर्वोः पश्चात् भृग्वर्का-
ह्नि उदक् गतम् हितम् अर्कभात् युभम् अगैः तष्टम् द्विसप्त (शेषम्)
अडलः त्रयंगाभ्याम् विडलः अनयोः गमनम् श्रीदेवलोक्या
हितम् न ॥ ५ ॥

अन्वयार्थः—अनिशम् હમ્બેશાં, એકાર્કેન્દ્રય નાનુકૂલમ્ સૂર્ય ચંદ્રનું એક અયન અનુકૂલ છે, ભેદે (સતિ) જુદાં હોય તો, દિવારાત્રયોઃ સૂર્યના અયનમાં દિવસે ચંદ્રના અયનમાં રાત્રિએ, ભૌમે મંગલવારે, પ્રાક્ પૂર્વમાં, શનિચંદ્રયોઃ શનિને સોમવારે, અપાક્ દક્ષિણમાં, જગુર્વોઃ બુધ અને શુક્રવારે પશ્ચાત્ પશ્ચિમમાં, ભૃગવર્કાન્દિ શુક્ર તથા રવિવારે, ઉદક્ ઉત્તરમાં, ગતમ્ પ્રયાણ, હિતમ્ શુભ છે, અર્કભાત્ સૂર્યના નક્ષત્રથી, યુમમ્ દિવસનું નક્ષત્ર, અગૈઃ સાતથી, તષ્ટમ્ ભાગ લેતાં, દ્વિસપ્ત (શેષમ્) ૨-૭ શેષ હોય તો, અડલઃ અડલયોગ, ત્રયંગાભ્યામ્ ૩-૬ હોય તો, વિડલઃ વિડલયોગ થાય છે, અનયોઃ એ બે યોગમાં, ગમનમ્ ગમન, શ્રીદેવલોક્યા દેવલાચાર્યના વચનથી, હિતમ્ લાભકારી, ન નથી, ॥ ૫ ॥

૫ ભાવાર્થ—દિવસનો સ્વામી સૂર્ય છે, અને રાત્રિનો સ્વામી ચંદ્ર છે, માટે સૂર્ય, ચંદ્ર, બંને ઉત્તરાયણના હોય,^૧ તો દિવસે કે રાત્રે ઉત્તર અને પૂર્વની, અને બંને દક્ષિણાયણમાં હોય તો દક્ષિણ, પશ્ચિમની યાત્રા શુભ જાણવી; સૂર્ય ચંદ્રની અયન જુદેજુદી હોય તો સૂર્યની અયન જે દિશામાં હોય તે દિશામાં દિવસે, અને ચંદ્ર-માની જે અયન હોય, તે દિશામાં રાત્રે જવું શુભ છે, એટલે ઉત્તરાયણ હોય તો ઉત્તર ને પૂર્વ^૨ અને દક્ષિણાયણ હોય તો દક્ષિણ ને પશ્ચિમમાં જવું શુભ છે. મંગલવારે પૂર્વમાં શનીને સોમવારે દક્ષિણમાં, બુધને ગુરૂવારે પશ્ચિમમાં, અને રવીને શુક્રવારે ઉત્તરદિશામાં યાત્રાએ જવું શુભ જાણવું.

(અડલ ને વિડલ યોગો.)

સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી યાત્રાએ જવાના દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં તે થયેલી સંખ્યાને સાતે ભાગતાં ૨ ને ૭ શેષ રહે તો અડલ ને ૩ ને ૬ શેષ રહે તો વિડલયોગ થાય છે. એ બંને યોગો યાત્રામાં નેષ્ટ જાણવા, માટે તેમાં યાત્રા કરવી નહિ.

૧—મકરસંક્રાંતિના આરંભથી, તે મિથુનરાશિના અંત્ય સુધીની ૬ રાશિઓમાં જ્યારે સૂર્ય હોય ત્યારે ઉત્તરાયણ છે, એમ જાણવું. અને કર્કરાશિના આરંભથી ધનુરાશિના અંત્ય સુધીની ૬ રાશિમાં જ્યારે સૂર્ય હોય, ત્યારે દક્ષિણાયન છે એમ જાણવું, તેમજ ચંદ્રનું અયન પણ અહિંયાં આ પ્રમાણે જાણવું.

૨—અન્યકારે સૂર્ય ને ચંદ્ર, ઉત્તરાયણ કે દક્ષિણાયન, એમ જે અયનના હોય, તે અયનની દિશામાં રાત્રિ કે દિવસે ગમે ત્યારે જવાનું શુભ કહ્યું છે. પરંતુ અયન લેતાં ઉત્તર અને દક્ષિણ, એજ દિશાઓ આવે છે, પરંતુ શ્લોકની ટીકામાં જ્યારે સૂર્ય, ચંદ્ર ઉત્તરાયણના હોય, ત્યારે હરકોઇ વખતે જેમ ઉત્તરમાં જઈ શકાય છે, તેની માફક પૂર્વમાં પણ જઈ શકાય છે, એટલે ઉત્તરના સંબંધવાળી હમ્મેશાં પૂર્વદિશા ગણેલી છે. જેથી ઉત્તરાયણમાં ઉત્તર અને પૂર્વ એઉ દિશામાં જઈ શકાય છે. તેમજ દક્ષિણાયણમાં દક્ષિણના સંબંધવાળી પશ્ચિમ-દિશા લેખાય છે, માટે દક્ષિણાયનમાં દક્ષિણ કે પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રે કે દિવસે જઈ શકાય છે.

(અડલ ને વિડલ યોગનું કદિપત ઉં.)

સૂર્યનું નક્ષત્ર હસ્ત છે, અને દિન નક્ષત્ર ઉ-ષા છે, તો હસ્તથી ઉત્તરાષાઢા સુધી ગણતાં ૯ થયા, તેને ૭ થી ભાગ લેતાં શેષ ૨ વધે છે. જેથી અડલયોગ થયો, તેમજ સૂર્ય નક્ષત્ર અશ્વિની છે, અને દિન નક્ષત્ર મધ્યા છે, તો અશ્વિનીથી મધ્યા સુધી ગણતાં ૧૦ થયા. તેને સાતે ભાગવાથી શેષ ૩ બચ્યા, જેથી વિડલયોગ થયો ઉપર પ્રમાણે સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી યાત્રાએ જવાના દિવસના નક્ષત્ર સુધી જે સંજ્યા હોય તેને સાતે ભાગતાં ૨ અથવા ૦ શેષ વધે તો અડલ અને ૩ કે ૬ શેષ વધે તો વિડલયોગ થાય, પરંતુ તે સાતે ભાગતાં ૧-૪-૫ એ શેષ વધ્યા હોય તો ઉપલા બે યોગોમાંનો એક પણ યોગ થતો નથી, એમ જાણવું.

(યાત્રાનિમિત્તે અંકજ્ઞાન અને ફળ.)

મુ. ૦ ચિં. ૦—

તિથ્યૃક્ષવારયુતિરાદિગજાગ્રિતષ્ટા સ્થાનત્રયેઽત્ર વિયતિ પ્રથમેઽતિ દુઃસ્વી ।
મધ્યે ધનક્ષતિ રથો ચરમેમૃતિઃ સ્યા ત્સ્થાનત્રયેઽકયુજિ સૌખ્યજયૌ
નિરુક્તૌ (૩૦)

અર્થ—જે દિવસે યાત્રાએ જવું હોય, તે દિવસની તિથિ, વાર, અને નક્ષત્રનો યોગ કરવો, ને જે યોગ થાય, તેને ત્રણ જગ્યાએ સ્થાપન કરવાં, ને સાત આઠ અને ત્રણ ભાગ લેતાં જે પહેલી જગ્યાએ ૦ વધે તો યાત્રા જનાર માણસ અત્યંત દુઃખી થાય, બીજી જગ્યાએ શૂન્ય વધે તો ધન નાશ થાય, ત્રીજી જગ્યાએ શૂન્ય વધે તો મૃત્યુ થાય, ને ત્રણ જગ્યાએ ૧ અથવા ૨ વિગેરે અંક વધે તો સુખ અને જય આપે છે. (૩૦)

અંકજ્ઞાનનું કદિપત ઉદાહરણ—શ્રાવણ શુદ્ધ ૫ ને ૨ શુક-

૧—અન્યકારે ભાગતાં ત્રણ ઠેકાણે શૂન્ય આવે તેનું ફલ કેવું થાય તે જણાવું નથી. કારણ કે આ રીતે કેરેલા સરવાળાને ત્રણ ઠેકાણે જુદે જુદા ભાગતાં ત્રણે સ્થાનમાં સાથે શૂન્ય આવતું નથી, માટેજ ત્રણ શૂન્યનું ફલ આપ્યું નથી.

૨—તિથિની ગણતરી સદી ૧૫ સુધીના પંદર ગણતાં અને વદી પડેલી અંક વધારીને તિથિની સંજ્યા ગણવી. એટલે કે શુદ્ધ પાંચમના બદલામાં વદી પાંચમ હોય, તો વદી પાંચમના ૫ અંકમાં સદીના પંદર ઉમેરીને વીશની સંજ્યા લેવી. એ પ્રમાણે વદીની દરેક તિથિઓના અંકમાં રીત સમજવી.

વાર ને મધ્ય નક્ષત્ર છે, તો સૂદી પાંચમના ૫, વારના ૬, નક્ષત્રના ૧૦, એ ત્રણેનો યોગ કરતાં ૨૧ થયા, તે ૨૧ ને પ્રથમ સાતે ભાગતાં લખિં ૩ ને શેષ શૂન્ય વધે છે, એટલે પ્રથમસ્થાને શૂન્ય આઠ્યું જાણવું, અને તેજ ૨૧ ને ફરી આઠે ભાગતાં લખિં ૨, ને શેષ ૫ આવી, એટલે બીજા સ્થાનમાં શેષ ૫ જાણવી, અને ત્રીજી વખત ત્રણે ભાગતાં, લખિં ૭ ને શેષ શૂન્ય આવી. એવી રીતે ૨૧ ને સાતે ભાગતાં શેષ ૦ આઠે ભાગતાં ૫ ને ત્રણે ભાગતાં ૦ આવી જાણવું. એટલે પહેલાં ત્રીજા સ્થાનમાં શૂન્ય આઠ્યું સમજવું, અને તેનું ફલ પહેલી શૂન્યથી અતિ દુઃખી, ને ત્રીજી શૂન્યથી મરણ, એ ફલ સમજવું.

(યાત્રામાં જોવાતો હિંવરયોગ.)

શશાંકમં સૂર્યમતોઽવ્રગણ્યં પક્ષાદિતિથ્યાદિ ન વાસરેણ ।

યુતં નવામ્તં નગશેષકં ચેત્ સ્યા દિવરં તદ્દમનેઽતિશસ્તમ્ (૩૧)

અર્થ—સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી જે દિવસે મુસાફરીએ જવું હોય તે દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણવું, તેમાં પક્ષની પહેલી તિથિથી ચાલુ તિથિ સુધી તિથિયો ને તે દિવસનો વાર યુક્ત કરવો, તેને નવથી ભાગ લેતાં, જે ૭ બાકી રહે તો હિંવર નામનો યોગ થાય છે, તે યોગમાં યાત્રા કરવી શુભદાયક છે. (૩૧)

હિંવરાખ્યયોગનું કલ્પિત ઉદાહરણ—શ્રાવણ વદી ૩ ને શુક્રવારના દિવસે સૂર્યનું મહા નક્ષત્ર મધ્ય, અને મુસાફરીએ જવાના દિવસનું નક્ષત્ર મૂલ હોવાથી મધ્યથી મૂલ સુધી ગણતાં નક્ષત્રની સંખ્યા ૧૦ થાય છે, વારની સંખ્યા રવિવારથી ગણતાં ૬ થાય છે, અને તિથિની સંખ્યા શુકલપક્ષની ૧૫ અને વદી ૩ એમ મઝીને ૧૮ થાય છે. તે પ્રમાણે તિથિ, વાર ને નક્ષત્રની સંખ્યાનો સરવાળો કરતાં સંખ્યા ૩૪ થઈ, તેને નવે ભાગતાં લખિં ૩ અને શેષ ૭ આવી તે શેષ ૭ આવવાથી હિંવરનામનો યોગ થયો છે એમ જાણવું. પરંતુ નવે ભાગતાં સાત શિવાયની સંખ્યા આવી હોત તો તે યોગ થાત નહિ.

(કાલપાશયોગ.)

કૌબેરીતો વૈપરીત્યેનકાલો વારેઽર્કાયે સંમુલ્લે તસ્ય પાશઃ ।

રાત્રાવેતૌ વૈપરી ત્યેન ગણ્યૌ યાત્રાયુદ્ધે સંમુલ્લે વર્જનીયૌ (૩૨)

અર્થ—રવીવારે ઉત્તરમાં, સોમવારે વાયવ્યમાં, મંગલવારે પશ્ચિમમાં, બુધવારે નૈઋત્યમાં, શુક્રવારે દક્ષિણમાં, શુક્રવારે અગ્નિકોણમાં, અને શનિવારે પૂર્વમાં કાલ જાણવો, અને તેના સન્મુખ પાશ જાણવો. એ બંને યોગો રાત્રિએ ઉલટા ગણવા, તે યોગો યાત્રામાં ને યુદ્ધમાં સન્મુખ હોય તો ત્યાગ કરવા. (૩૨)

(પ્રયાણ કયાંથી કરવું તે બાબત.)

મુ० પ્ર०—સ્વસ્ય દેવસ્ય વા ગેહાત્ ગુરો વા મુખ્યયોષિતઃ ।

હવિષ્યં પ્રાશ્યમતિમાન્ બ્રાહ્મણૈ રનુમોદિતઃ (૩૩)

અર્થ—પોતાના ઘરમાં, કે દેવાલયમાં, ગુરના ઘરમાં, કે મુખ્ય સ્ત્રીના ઘરમાં ભોજન કરીને બ્રાહ્મણોની આજ્ઞા લેઈ પ્રયાણ કરવું (૩૩)

(મનની પ્રસન્નતા.)

નિમિત્તશકુનાદિભ્યઃ પ્રધાનો હિ મનોજયઃ ।

તસ્માત્ ચિયાસતાં નૃણાં ફલસિદ્ધિર્મનોજયાત્ (૩૪)

અર્થ—પ્રયાણ કરતી વખતે નિમિત્ત અને શકુન વિગેરેથી મનની પ્રસન્નતા વધારે બલવાન છે, માટે પ્રયાણ કરનારા મનુષ્યોનું મન પ્રસન્ન હોય તો ફલસિદ્ધિ થાય છે. (૩૪)

(મેષાદિ રાશિઓને સુધાદિ ધાતિક ગ્રહો.)

મુ० ગ૦—વેદેભાડકોસ્વ નંદેંદુરસદિક્ શૈલસંમિતાઃ ।

રુદ્રનેત્રાગ્નિસંસ્થ્યાશ્ચ ઘાતસૂર્યાસ્તિવમેડજતઃ (૩૫)

અર્થ—મેષાદિક રાશિવાળાઓને અનુક્રમે ૪, ૮, ૧૨, ૨, ૯, ૧, ૬, ૧૦, ૭, ૧૧, ૨, ૩, સૂર્ય હોય તો ધાતિક છે. (૩૫)

વાળાંકેંદુ રસાશાદ્દક્ શૈલરુદ્રેભ સંમિતાઃ ।

સૂર્યાગ્ન્યન્ધિમિતામેષાત્ ક્રમાત્ ઘાતધરાત્મજાઃ (૩૬)

અર્થ—મેષાદિ રાશિને અનુક્રમે ૫, ૯, ૧, ૬, ૧૦, ૨, ૭, ૧૧, ૮, ૧૨, ૩, ને ૪ થો મંગલ હોય તો ધાતિક છે. (૩૬)

૧—જેમ રવિવારે દિવસના ઉત્તરમાં કાલ, ને દક્ષિણમાં પાશ, તેમ રાત્રે દક્ષિણમાં કાલ, ને ઉત્તરમાં પાશ સમજવો.

૨ પુરૂષ ને સ્ત્રીના ધાતિકચંદ્રના સ્થોકો વિં ૩૦ ૫૦ ૧૬૯ માં આપેલા છે.

નેત્રાંગાશાઽશ્વિશૈલેશ વેદાષ્ટેષ્વકસંમિતાઃ ।

દ્વાદશેંદ્રુમિતા ઘાતબોધનાઃ ક્રમતસ્ત્વજાત્ (૩૭)

અર્થ—મેષાદિ રાશિને અનુક્રમે ૨,૬,૧૦,૩,૭,૧૧,૪,૮,૫,૯,૧૨, અને ૧ લો યુધ હોય તો ધાતિક છે. (૩૭)

રસાશાનેત્રશૈલેશ વન્હિ નાગાર્ક સંમિતાઃ

નંદે દ્વબ્ધીષુ સંખ્યાસ્તે ઘાતેજ્યા મેષતઃ ક્રમાત્ (૩૮)

અર્થ—મેષાદિ રાશિને અનુક્રમે ૬,૧૧,૨,૭,૧૧,૩,૮,૧૨,૯,૧,૪,૫, મો. ૩૨ હોય તો ધાતિક બળ્યો. (૩૮)

શૈલદિક્ વન્હિનાગાર્ક વેદનંદૂદ્ધુમિ મિતાઃ ।

આશાઽશ્વિબાળાંગસંખ્યા ઘાતશુક્રાસ્તુ મેષમાત્ (૩૯)

અર્થ—મેષાદિ રાશિને અનુક્રમે ૭,૧૦,૩,૮,૧૨,૪,૯,૧,૧૦,૨,૫, અને ૬ લો શુક્ર હોય તો ધાતિક સમજવો. (૩૯)

વન્હિશૈલેશવેદાષ્ટસૂર્યબાળાંક ષણ્મિતાઃ ।

દિગિંદુનેત્રસંખ્યાશ્ચ મેષાદ્ઘાત શનૈશ્ચરાઃ (૪૦)

અર્થ—મેષાદિ રાશિને અનુક્રમે ૩,૭,૧૧,૨,૮,૧૨,૫,૯,૬,૧૦,૧,૨, એ શનિ હોય તો ધાતિક બળ્યો. (૪૦)

(ધાતિક તિથિ, વાર, ને નક્ષત્ર.)

મુ૦ ચિં૦—ગોસ્ત્રીશ્લેષે ઘાતતિથિસ્તુ પૂર્ણા મદ્રા નૃયુક્કર્કટકેઽથ નંદા ।
કૌર્પ્યા જયો નક્ર ધટે ચ રિક્તાજયાધનુઃકુમ્ભરૌ ન શસ્તાઃ (૪૧)

અર્થ—મેષ; ને વૃશ્ચિક, રાશિવાલાને ૧,૬,૧૧, વૃષભ, કન્ધા, ને મીન રાશિવાળાને ૫,૧૦,૧૫, મિથુન, ને કર્ક રાશિવાલાને ૨,૭,૧૨, સિંહ, ધન, ને કુંભરાશિવાલાને ૩,૮,૧૩, તુલા ને મકરરાશિવાલાને ૪,૯,૧૪, એ પ્રમાણે ધાતિકતિથિયો છે, તે પ્રમાણમાં લેવી નહિ. (૪૧)

નક્રે ભૌમો ગો હરિસ્ત્રીષુમંદશ્ચંદ્રોદ્વેઽર્કોજભેજ્જશ્ચકર્કે ।

શુક્રઃ કોદંડાલિમીનેષુકુંભે જૂકેજીવો ઘાતવારા નશસ્તાઃ (૪૨)

અર્થ—મકરરાશિવાલાને મંગલ, વૃષભ, સિંહ, ને કન્યાને શનિવાર, મિથુનને સોમવાર, મેષને રવિવાર, કર્કને બુધવાર, વૃશ્ચિક, ધન, ને મીનને શુક્રવાર, અને તુલા ને કુંભને ગુરુવાર ધાતિક છે, એ ધાતિકવારો અશુભ સમજવા (૪૨)

મઘાકરસ્વાતિમૈત્રમૂલશ્રુત્યમ્બુપાંત્યમ્ ।

યામ્ય બ્રાહ્મેશસાર્પ ચ મેષાદે ઘાતમં ન સત્ (૪૩)

અર્થ—મેષ રાશિવાલાને મઘા, વૃષભને હસ્ત, મિથુનને સ્વાતી, કર્કને અનુરાધા, સિંહને મૂલ, કન્યાને શ્રવણ, તુલાને શતભિષા, વૃશ્ચિકને રેવતી, ધનને અરુણી, મકરને રોહિણી, કુંભને આર્દ્રા, અને મીનને આશ્લેષા, એ પ્રમાણે ધાનનક્ષત્રો છે. (૪૩)

(ધાતલગ્ન.)

ભૂમિદ્વચ્ચદ્રિદિક્ સૂર્યાગાષ્ટાંકેશાગ્નિસાયકાઃ ।

મેષાદિ ઘાતલગ્નાનિ યાત્રાયાં વર્જયેત્ સુધીઃ (૪૪)

અર્થ—મેષરાશિને મેષ, વૃષભને મિથુન, મિથુનને કન્યા, કર્કને મકર, સિંહને વૃષભ, કન્યાને સિંહ, તુલાને મીન, વૃશ્ચિકને મિથુન, ધનને સિંહ, મકરને વૃશ્ચિક, કુંભને મેષ, અને મીન રાશિવાળાને કર્કલગ્ન ધાતિક છે, આ ધાત લગ્નો યાત્રામાં વર્જીત છે. (૪૪)

(ચંદ્રને રહેવાની દિશાઓ.)

જ્યો વિં-અવિગોજિતુમાન્ધિરાશિભિ શરમૈ મૈ નૈવમૈસ્તુ સંયુતૈઃ ।

હરિદિક્ષ્મુલ્લદિક્ ચતુષ્ટયે ક્રમતઃ કલ્પિતમિદુમંડલમ્ (૪૫)

અર્થ—મેષ, સિંહ, ને ધનરાશિ હોય ત્યારે પૂર્વદિશામાં, વૃષભ, કન્યા, ને મકર, હોય તો દક્ષિણદિશામાં, મિથુન, તુલા, ને કુંભ હોય તો પશ્ચિમ દિશામાં, અને કર્ક, વૃશ્ચિક, ને મીન હોય તો ઉત્તરદિશામાં ચંદ્રમાનો વાસ જાણવો. (૪૫)

વનિતાવદનેદુમંડલં વિદુરભ્યાનર્નામિદુમંડલં ।

ગમનાર્થિનિ દત્તવાંછિતં ગમનેઽપીવ ચ દક્ષિણાશગમ્ (૪૬)

અર્થ—પ્રયાણ કરનારને સન્મુખ ચંદ્રમા હોય અને જમણી પાજી હોય, તો જમ આંત્રું મુખ ઇચ્છિત ફલ આપે છે, તેમજ ધારેલી દરેક ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ થાય છે. (૪૬)

મુ ૦ પ્ર ૦—

કરણભગણદોષં વારસંક્રાંતિદોષં કુતિથિકુલિકદોષં યામયામાર્દ્ધદોષમ્
કુજશનિરવિદોષં રાહુકેત્વાદિદોષં હરતિ સકલદોષં ચંદ્રમા સમ્મુખસ્થઃ

અર્થ—સન્મુખ રહેલો ચંદ્રમા, કરણ, નક્ષત્ર, વાર, સંક્રાંતિ, તિથિ, કુલિક, યામાર્દ્ધ, અને શનિ, મંગલ, રાહુ, ને કેતુથી ઉત્પન્ન થએલા દરેક દોષોનો ત્યાગ કરે છે. (૪૭)

ઘાતતિથિં ઘાતવારં ઘાતનક્ષત્રમેવ ચ ।

યાત્રાયાં વર્જયેત્ માઝૈ રન્યકર્મસુ શોભનમ્ (૪૮)

અર્થ—યાત્રામાં ઘાતતિથિ, ઘાતવાર, અને ઘાતિકનક્ષત્રો, વિદ્વાનોએ ત્યાગ કરવો, બીજાં સર્વે કામોમાં તે ઘાતતિથ્યાદિ શુભ જાણવું. (૪૮)

ન વિષ્કુંભો ન વા ગંડો ન વ્યતીપાતવૈધૃતૌ ।

ચંદ્ર તારાવલે માસે દોષા ગચ્છન્ત્યસંમુખાઃ (૪૯)

અર્થ—વિષ્કુંભ, ગંડ, વ્યતીપાત, અને વૈધૃત નામના કુયોગો, ચંદ્ર અને તારાનું બલ હોય તો નાશ પામે છે. (૪૯)

આજ્યં દુગ્ધગુદૌ તિલાન્દધિયત્ત્વા ન્માષાનિના ત્પ્રાશ્યનો

શૂલે યાનમનિષ્ઠમિન્દ્રકકુમ્ભોથાજ્યં તિલાન્નં તિમીન્ ।

દુગ્ધં પ્રાશ્ય ચ હસ્ત્યનો હ્યનરૈ ર્યાનં સુયાનં તયો-

ધ્યાનાદ્વાભવતિ બ્રુવેથ હરિજં તિથ્યાદિ લક્ષાધિકમ્ ॥ ૬ ॥

અન્વય—ઇનાત્ (ક્રમાત્) આજ્યમ્ દુગ્ધગુદૌ તિલાન્
દધિયવાન્ માષાન્ પ્રાશ્યશૂલે યાનમ્ નો અનિષ્ઠમ્ ઇન્દ્રકકુમ્ભઃ
આજ્યમ્ તિલાન્નમ્ તિમીન્ દુગ્ધમ્ પ્રાશ્ય હસ્ત્યનોહ્યનરૈઃ યાનમ્
સુયાનમ્ વા તયોઃ ધ્યાનાત્ (સુયાનમ્) ભવતિ અથ તિથ્યાદિ-
લક્ષાધિકમ્ હરિજમ્ બ્રુવે ॥ ૬ ॥

આન્વયાર્થ—ઇનાત્ સર્વથી, (ક્રમાત્ અનુક્રમે,) આજ્યમ્ ધી, દુગ્ધ
કુમ્ભ, ગુદૌ ગોળ, તિલાન્ તલ, દધિ દહિં, ચવાન્ જવ, માષાન્ અડદ, એ

વસ્તુઓને, પ્રાણ્ય ખાધને, ફૂલે વારશુલમાં, યાનમ્ પ્રયાણુ, નો અનિષ્ટમ્ અશુભ નથી, હિન્દ્રકકુમઃ પૂર્વદિશાથી, આજ્યમ્ ધી, તિલાન્નમ્ તલયુક્ત અન્ન, તિમીન્ન માછલાં, દુગ્ધમ્ દૂધ, એ વસ્તુઓને, પ્રાણ્ય ખાધને, હસ્તી હાથી, અનઃ ગાડું, હય ઘોડા; નરૈઃ અને માણસની સ્વારી કરી, યાનમ્ ગમન કર્યું હોય તો, સુયાનમ્ સારું પ્રયાણુ થાય છે વા અથવા, તયોઃ બક્ષ્ય પદાર્થ, અને વાહનનું, ધ્યાનાત્ ધ્યાન કરવાથી, (સુયાનમ્) સારું પ્રયાણુ ભવતિ થાય છે, અથ હવે, તિથ્યાધિલક્ષાદિકમ્ તિથી વિગેરે કરતાં લાખ ધણુ અધિક બલવાળું, હરિજમ્ લગ્નને, મુવે કહું છું. ॥ ૬ ॥

(વારશુલના દોષનો ભંગ.)

૬ ભાવાર્થ—રવીવારે ધી, સોમવારે દુધ, મંગલવારે ગોળ, બુધવારે તલ, ગુરુવારે દહિં, શુક્રવારે જવ, અને શનિવારે અડદ ખાવાથી યાત્રાએ જનારને વારશુલનો દોષ નથી, ધી ખાઈ હાથી ઉપર બેસીને પુર્વદિશામાં, તલ ને ભાત ખાઈ રથમાં બેસીને, દક્ષિણદિશામાં, માછલાં ખાઈ ઘોડા ઉપર બેસીને પશ્ચિમદિશામાં, અને દુધ પીને પાલખીમાં બેસી, ઉત્તરદિશામાં પ્રયાણુ કરનારને શુભ છે. ઉપર બતાવેલી ચીજો અને વાહનનો અભાવ હોય તો તે તે વસ્તુનું મનમાં ધ્યાન કરીને પણ જવું શુભ જાણવું. તિથ્યાદિકનું જે બલ છે તેના કરતાં લાખ ધણું બલ લગ્નનું જાણવું.

(તિથીમાં ભક્ષ્ય કરવાની વસ્તુઓ.)

બૃહસ્પતિઃ—અર્કપત્રં ભવેધાતુઃ પ્રથમાયાં તુ ભક્ષણં ।

દ્વિતીયાયાં ભવેધાતુ મેક્ષ્યં સત્તંદુ લોદકમ્ (૫૦)

તૃતીયાયાં યથા સર્પિં યંવાગૃઃ સ્યાત્તતઃ પરં ।

પંચમ્યાં તદ્દવિષ્યંસ્યા ત્ષષ્ઠ્યાં વા કાંચનોદકમ્ (૫૧)

અપૂષ્પશુક્તિઃ સપ્તમ્યાં મષ્ટમ્યાં વીજપૂરકં ।

નવમ્યાં તોયપાનં સ્યાદ્ગોમૂત્રં તુ તતઃ પરમ્ (૫૨)

૧—જેઓથી માંસાહાર થતો નથી, તેઓએ તેના બદલે તે દિવસે રાંધેલા અડદ ખાવા, અથવા તો તે માંસાદિક વસ્તુઓનું મનમાં ચિંતવન કરવું.

एकादश्यां यवानद्याद्वादश्यां पायसं भवेत् ।

त्रयोदश्यां गुडंलेहं रुधिरं स्याच्चतुर्दशे (૫૩)

मुद्गौदनं भवेद्भोज्यं पंचदश्यां यियासतः ।

पक्षयो रुभयोरेवं यात्रायोगે વિધિઃ સ્મૃતઃ (૫૪)

અર્થ—૫૩વેના દિવસે આકાશનું પાન, ખીન્ને ભાત સાથે પાણી, ત્રીન્ને ધી યુક્ત રાખ, પાંચમે હવિષ્યાન્ન, છઠે સુવર્ણદિક, સાતમે માલપુવા, આઠમે ખીન્નેરૂ, નવમીએ ગોમૂત્ર, અગ્નીઆરસે જવ, આરસે દુધપાક, તેરસે ગોળ, ચૌદસે લોહી, પુનમે મગચોખા, એ પ્રમાણે અને પક્ષની તિથિઓમાં ભક્ષણ કરીને^૧ પ્રયાણ કરવું. (૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪)

સ્વર્ક્ષનાર્દિઘટાસ્તમાનૃજુગૃહાન્ષષ્ટં રિપોર્ભાદનુ-

સ્વર્ક્ષંગેશરિપું સ્વલં જનિબલત્યક્તં તથા સાંપ્રતમ્ ।

યાત્રાલગ્નગતં ત્યજેદથ દિશામીશોઽર્કશુકૌકુજો

રાહુમર્દશશાંકસૌમ્યગુરવઃકેન્દ્રે દિગીશે વ્રજેત્ ॥ ૭ ॥

અન્વય—સ્વર્ક્ષનાર્દિઘટાસ્તમાનૃજુગૃહાન્ રિપોઃભાત્ ષષ્ટમ્ અનુ સ્વર્ક્ષંગેશ રિપુમ્ સ્વલમ્ જનિબલત્યક્તમ્ તથા સાંપ્રતમ્ (વલત્યક્તં) યાત્રાલગ્નગતમ્ ત્યજેત્ અથ અર્કશુકૌ કુજઃ રાહુઃ મન્દશશાંક સૌમ્યગુરવઃ દિશામ્ ઇશઃ સ્યુઃ દિગીશે કેન્દ્રે (સતિ) વ્રજેત્ ॥૭॥

અન્વયાર્થ—સ્વર્ક્ષનાર્દિઘટાસ્તમાનૃજુગૃહાન્ પોતાની રાશિ-પોતાની રાશિથી ઉપચય વિનાની રાશિ-કુંભ અસ્તગ્રહની અને વક્ર ગ્રહની રાશિને રિપોઃ જન્મ રાશીના શત્રુગ્રહની ભાત રાશિથી ષષ્ઠમ્ ૬ ઠું સ્થાનની રાશી અનુ પૃષ્ઠોદયરાશિ સ્વર્ક્ષંગેશરિપુમ્ પોતાની રાશિને તેમજ લગ્નના સ્વામીનો શત્રુ સ્વલમ્ પાપગ્રહ જનિબલત્યક્તમ્ જન્મ વખતનો (વલત્યક્તં) બલહીન ગ્રહ તથા તેમજ સાંપ્રતં તે વખતનો બલહીન ગ્રહ યાત્રાલગ્નગતમ્ યાત્રાના

૧—તિથિઓમાં અથવા જે વખતે જે ચીજ ભક્ષણ કરવા કહી છે, તે વસ્તુ ઉચ્ચ વર્ણને ભક્ષણ કરવાને વર્ણ્ય હોય તો તે વસ્તુનું પ્રયાણ વખતે ધ્યાન કરીને જવું, અથવા તે વસ્તુના અભાવે પણ અભાવવાળી વસ્તુનું ચિંતવન કરીને પ્રયાણ કરવું.

લગ્નમાં રહેલો હોય તો ત્યજેત ત્યાગ કરવો, અથ ત્યાર પછી અર્કશુક્રો સૂર્ય-શુક્ર-કુજ: મંગલ રાહુ: રાહુ મન્દશશાંકસૌમ્યગુરવ: શનિચંદ્ર-બુધ- અને ગુરૂ વિશામ્ દિશાઓના દેશ: સ્વામીયો, સ્યુ: છે. વિગીશે દિશાનો સ્વામી કેન્દ્રે કેન્દ્રસ્થાનમાં હોય ત્યારે વ્રજેત જવું,

૭ ભાવાર્થ—પોતાની રાશિ-અનુપચય^૧ સ્થાનની રાશિ, કુંભ રાશિ-અસ્તગ્રહની^૨ રાશિ-વક્રીગ્રહની^૩ રાશિ-પોતાની રાશિના શત્રુગ્રહની રાશિથી—છઠ્ઠીરાશિ^૪—પૃષ્ઠોદય રાશિ^૫—જન્મ. લગ્નના સ્વામીની શત્રુરાશિ^૬ એમાંની કોઈપણ રાશિ યાત્રા લગ્નમાં નેષ્ટ

૧—૩-૬-૧૦ ને ૧૧ આ સ્થાનો ઉપચય કહેવાય છે. અને ૧-૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૨ આસ્થાનો અનૂપચય કહેવાય છે,

૨—ગ્રહ સૂર્યની આસ પાસ હોય—ત્યારે અસ્તનો થાય છે, તેના સૂર્યની તક્ષવતના અંશે નીચે મુજબ છે, તેથી અસ્ત અને ઉદયનો જાણવો, ચંદ્રના ૧૨ મંગલ ૧૭, બુધ-૧૩, ગુરૂ ૧૧, શુક્ર ૮, શનિ-૧૫, બુધ વક્રી હોય ત્યારે ૧૨, અને શુક્ર વક્રી હોય ત્યારે ૮ અંશ સમજવા,

૩—જ્યારે ભૌમાદિગ્રહો પોતાની સરલ ગતિને છોડી જ્યારે અવળી ગતિથી ચાલે છે, ત્યારે તે ગ્રહો વક્રી એટલે અવળી ગતિએ ચાલનારા કહેવાય છે, જેમકે મંગલ-મેષરાશિના ૧૫ અંશે છે, અને તેજ મંગલ થોડા દિવસોમાં જ્યારે મેષરાશિના ૧૫-અંશ કરતાં ઓછા અંશનો થઇ ધટતો જાય ત્યારે વક્રી જાણવો. ૧૫ અંશથી આગળ વ વધારે અંશ થતા જાય તો માર્ગી જાણવો.

૪—દરેક ગ્રહની નિસર્ગ મૈત્રીમાં શત્રુના સ્થાનમાં જે ગ્રહો મુકેલા હોય. તે ગ્રહ પોતાનો શત્રુ ગ્રહ જાણે, ઉત્તરાર્ધે કે પોતાની રાશિ મીન હોય તો તેને સ્વામી ગુરૂ થાય, ગુરૂની નિસર્ગ મૈત્રીમાં—બુધ અને શુક્ર-શત્રુ છે, તો મીન રાશિવાળાને પોતાના શત્રુ ગ્રહની રાશિઓ મિથુન-કન્યા-વૃષભ અને તુલા જાણવી, અને તે શત્રુ રાશિઓ—થી છઠ્ઠી રાશિયો વૃશ્ચિક-કુંભ-તુલા અને મીન જાણવી,

૫—મેષ, વૃષભ, કર્ક, ધન અને મકર એ રાશિઓ પૃષ્ઠોદય. (એટલે આકાશમાં ઉગતી વખતે પોતાના પાછલા ભાગથી ઉદય પામનારી) છે, અને મિથુન, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક અને કુંભ એ રાશિઓ શીર્ષોદય. (એટલે માથાના ભાગથી ઉદય પામનારી) છે. અને મીન રાશિ ઉભયોદય એટલે (અને બાજુથી ઉદય પામનારી) છે.

૬—ઉપલી ચોથી ટીપની માફક જન્મ લગ્નની જે રાશિ હોય તેના સ્વામી ગ્રહનો જે શત્રુ ગ્રહ હોય તેની જે રાશિ તે શત્રુ રાશિ કહેવાય છે.

બાણવી, પાપગ્રહ-જન્મ કુંડલીમાં બલહીનગ્રહ-યાત્રામુહૂર્ત વખતે બલહીનગ્રહ-તેપણ યાત્રા લગ્નમાં લેવા નહિ,

॥ દિશાઓના સ્વામી ॥

રવિ-શુક્ર-મંગલ-રાહુ-શનિ-ચંદ્ર-બુધ-ગુરુ-એ ગ્રહો અનુ-ક્રમે. પૂર્વાદિક આઠે દિશાઓના સ્વામી બાણવા, જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાનો સ્વામી મુહૂર્તની લગ્ન શુદ્ધિમાં-કેન્દ્રમાં હોય તો યાત્રા શુભ બાણવી, પરંતુ દિશાનો સ્વામી-લલાટી કેન્દ્રમાં ન હોય ત્યારે શુભ બાણવી, લલાટી કેન્દ્ર હવે પછીના પ્રલોકમાં કહેવાશે ?

દિક્ષેપેન પ્રવસેલ્લલાટગૈનઃ પ્રાચ્યાંત નૌ માલગઃ

સ્યાત્પશ્ચાન્મદનેર્કજોંબુગબુધઃ સૌમ્યાંસ્વગોપાક્કુજઃ ।

પ્રેશ્યાં દ્વિત્રિગતો ગુરુર્જ્વલનદિશ્યાય વ્યયસ્થો ભૃગુ-

વાયૌષ્ઠસુતગોવિધુર્નિર્કૃતિદિશ્યષ્ટાંક સંસ્થં તમઃ ॥ ૮ ॥

અન્વય—દિક્ષે લલાટગે ન પ્રવસેત્ તનૌ ઇનઃ પ્રાચ્યામ્, મદને અર્કજઃ પશ્ચાત્, અમ્બુગબુધઃ સૌમ્યામ્, સ્વગઃ કુજઃ અપાક્, દ્વિત્રિ-ગતઃ ગુરુઃ પ્રેશ્યામ્, આયવ્યયસ્થઃ ભૃગુઃ જ્વલનદિશિ, ષ્ઠસુતગઃ વિધુઃ વાયૌ, અષ્ટાંકસંસ્થં તમઃ નિર્કૃતિ દિશિ માલગઃ સ્યાત્ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—દિક્ષે દિશાનો સ્વામી, લલાટગે લલાટમાં રહેલો હોય તો, ન પ્રવસેત્ અર્થાત્ કરવું નહિ, તનૌ લગ્નમાં રહેલો, ઇનઃ સૂર્ય, પ્રાચ્યામ્ પુર્ય દિશામાં, મદને ૭ મે રહેલો, અર્કજઃ શનિ, પશ્ચાત્ પશ્ચિમમાં, અમ્બુગબુધઃ ૪ થે રહેલો બુધ, સૌમ્યામ્ ઉત્તરમાં, સ્વગઃ ૧૦ મે રહેલો, કુજઃ મંગલ અપાક્ દક્ષિણમાં, દ્વિત્રિગતઃ ૨-૩ રહેલો, ગુરુઃ ગુરુ, પ્રેશ્યામ્ ધશાનમાં, આયવ્યયસ્થઃ ૧૧-૧૨ મે રહેલો ભૃગુઃ શુક્ર, જ્વલનદિશિ અગ્નિ કોણમાં, ષ્ઠસુતગઃ ૬-૫ મે રહેલો વિધુઃ ચંદ્ર, વાયૌ વાયવ્ય કોણમાં, અષ્ટાંકસંસ્થમ્ ૮-૯ મે રહેલો, તમઃ રાહુ નિર્કૃતિ દિશિ નૈરત્ય બુણમાં, માલગઃ લલાટમાં રહેલો, સ્યાત્ હોય છે. ॥ ૮ ॥

॥ લલાટી દિશા ॥

૮ ભાવાર્થ—સૂર્યલગ્નમાં હોય તો પુર્વમાં, મંગલ ૧૦ મે દક્ષિણમાં, શનિ ૭ મે પશ્ચિમમાં, અને બુધ ૪ થે હોય તો

ઉત્તરમાં, લલાટી કેન્દ્રમાં રહેલો છે. એમ બાણવું, અને એવો જે ગ્રહ લલાટી હોય. તે ગ્રહની જે દિશા હોય. તે દિશામાં યાત્રાએ જવું નહિ,^૧

॥ લલાટી કોણ ॥

૧૧-૧૨ મે શુક્ર હોવાથી અગ્નિખુણામાં, ૮-૯ મે રાહુ નૈરૈત્યખુણામાં, ૫-૬-ક્રે ચંદ્ર વાયવ્યખુણામાં, અને ૨-૩-જે શુર હોવાથી ઇશાનખુણામાં, મુસાફરીએ જવું નહિ, તે તે સ્થાનોમાં તે તે ગ્રહો આવવાથી તે તે ખુણાના લલાટી ગ્રહો બાણવા,

(ઉષઃકાલ આદિ સમય ખલ.)

उषः कालो विना पूर्वागोधूलिः पश्चिमां विना ।

विनोत्तरां निश्चिथः सन्याने याम्यां विनाऽभिजित् ॥ ૫૫ ॥

અર્થ—ઉષઃકાલ (સવાર) માં પૂર્વ વિના ખીણ દિશાઓમાં જવું, ગોધુલિ કાલમાં (સાંજે) પશ્ચિમ વિના ખીણ દિશાઓમાં જવું, અર્ધરાત્રે ઉત્તરવિના ખીણ દિશાઓમાં જવું, અને અભિજીત નક્ષત્રને મુહુર્તે દક્ષિણવિના ખીણ દિશાઓમાં જવું. (૫૫)

(રાજાઓને યોગયાત્રા અને તેના આરંભનું પ્રયોજન.)

योगात्सिद्धिर्धरणिपतीना मृक्षगुणैरपि भूदेवानाम् ।

चौराणां शुभशकुनैरुक्ता भवति मुहूर्तादपि मनुजानाम् ५६

૧—લલાટી એવો જે ગ્રહ જે દિશામાં લલાટી થતો હોય તે દિશામાં જવું નહિ, એ લલાટી જોવાની કુંડલી કહાડેલી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાશે.

અર્થ—રાજાઓને તો આગલ કહેલા યોગોથી સિદ્ધિ કહેવી, બ્રાહ્મણોને નક્ષત્રોથી. ચોરોને શુભ શકુનોથી અને મનુષ્યોને મુહૂર્તોથી સિદ્ધિ કહેલી છે. (૫૬)

(રાજાઓને યોગયાત્રા વિષે લગ્નશુદ્ધિ.)

સહજે રવિર્દશમમે શશી તથા શનિમંગલૌ રિપુગૃહે સિતઃ સુતે ।

હિબુકે બુધો ગુરુરપીહ લગ્નગઃ સજયત્પરીન્પચલિતોઽચિરાન્તૃપઃ ૫૭

અર્થ—સૂર્ય ત્રીજે, ચંદ્ર દશમે, મંગલ અને શનિ છઠે, શુક્ર પાંચમે, બુધ ચોથે અને ગુરુ લગ્નમાં હોય, એવા યોગમાં રાજા જે શત્રુપર ચઢાઈ કરે તો થોડા વખતમાં જ શત્રુને જીતે છે. (૫૭)

બ્રાતરિસૌરિર્ભૂમિસુતોવૈરિણિ લગ્ને દેવગુરુઃ ।

આયગતેઽર્કે શત્રુજયશ્ચેદનુકૂલો દૈત્યગુરુઃ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—શનિ ત્રીજે-મંગલ છઠે-ગુરુ લગ્નમાં-અને સૂર્ય અગીઆરમે હોય. તેમજ શુક્ર અનુકુલ અર્થાત્ પીઠ પાછલ હોય. એવા યોગમાં જે રાજા જાય તો શત્રુઓને જીતે છે, (૫૮)

દ્યૂને ચન્દ્રે સમુદયગેઽર્કે જીવે શુક્રે વિદિ ધનસંસ્થે ।

ઈદ્દ્યોગે ચલતિ નરેશો જેતા શત્રૂન્ ગરુડ ઇવાહીન્ ॥ ૫૯ ॥

અર્થ—ચંદ્રમાં સાતમે, સૂર્ય લગ્નમાં અને ગુરુ શુક્ર તથા બુધ એ ત્રણ મહો બીજે ધન સ્થાનમાં હોય. એવા યોગમાં જે રાજા ગમન કરે તો જેમ ગરુડ-સર્પોને જીતે તેમ તે શત્રુઓને જીતે. (૫૯)

વિત્તગતઃ શશિપુત્રો બ્રાતરિ વાસરનાથઃ ।

લગ્નગતે ભૃગુપુત્રે સ્યુઃ શલભા ઇવ સર્વે ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—બુધ બીજે, સૂર્ય ત્રીજે અને શુક્ર લગ્નમાં હોય. એવા યોગમાં જે રાજા ગમન કરે તો પોતાના પ્રતાપરૂપી અગ્નિમાં પતંગોની માફક શત્રુઓ ભસ્મ થઈ જાય. (૬૦)

(આ યોગમાં શત્રુસેના વશ થાય છે.)

ઉદયે રવિર્યદિ સૌરિરરિગઃ શશી દશમેઽપિ ।

વસુધાપતિર્યદિ યાતિ રિપુવાહિની વશમેતિ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—સૂર્ય લગ્નમાં, શનિ છટ્ટે અને ચંદ્રમા દશમે હોય. એવા યોગમાં રાજા જો ગમન કરે તો શત્રુની સેના પોતાને તાબે થાય. (૬૧)

(બીજા બે યોગ)

તનૌ શનિકુ જૌ રવિર્દશમે મે બુધો મૃગુસુતોઽપિ લાભદશમે ॥

ત્રિલાભરિપુમેષુ મૃસુતશની ગુરુભૃગુજાસ્તથા બલયુતાઃ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—શનિ અને મંગળ લગ્નમાં, સૂર્ય દશમે, બુધ અને શુક્ર અગ્ની-આરમે કે દશમે હોય. એવા યોગમાં રાજા ગમન કરે તો જય થાય. તેમજ ત્રીજે, અગ્નીઆરમે, છટ્ટે એમાંથી કોઈ પણ સ્થાનમાં મંગળ અને શનિ હોય. તથા કોઈ પણ સ્થાનમાં ગુરુ બુધ અને શુક્ર બલવાન હોય. એવા યોગમાં રાજા ગમન કરે તો નિશ્ચય શત્રુઓને જીતે. (૬૨)

(બીજા યોગ અને ત્વરિત ગતિ)

સમુદયગે વિબુધગુરૌ મદનગતે હિમકિરણે ॥

દિવુકગતૌ બુધમૃગુજૌ સહજગતાઃ સ્વલ્પચરાઃ ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—ગુરુ લગ્નમાં, ચંદ્રમા સાતમે, બુધ અને શુક્ર ચોથે અને પાપ મહો ત્રીજે હોય. એવા યોગમાં રાજા ગમન કરે તો શત્રુની સેના પોતાને વશ કરે. (૬૩)

(રાજા વિજય નામનો બીજો યોગ.)

ત્રિદશગુરુસ્તનુગો મદને હિમકિરણો રવિરાયગતઃ ॥

સિત શશિ જાવપિ કર્મગતૌ રવિસુત મૃમિસુતૌ સહજે ॥ ૬૪ ॥

દેવગુરૌ વા શશિનિ તનુસ્યે વાસરનાથે રિપુભવનસ્યે ॥

પશ્ચમગે હિમકરપુત્રઃ કર્મણિ સૌરિઃ સુહૃદિ સિતશ્ચ ॥ ૬૫ ॥

હિમકિરણસુતો બલી ચેત્તનૌ ત્રિદશપતિગુરુર્હિ કેન્દ્રસ્થિતઃ ॥

વ્યયગૃહસહજારિધર્મસ્થિતો યદિ ચ ભવતિ નિર્બલશ્ચન્દ્રમાઃ ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—ગુરુ લગ્નમાં, ચંદ્રમા સાતમે, સૂર્ય અગ્નીઆરમે, શુક્ર તથા બુધ દશમે અને શનિ તથા મંગળ ત્રીજે હોય. એવા યોગમાં રાજા ગમન કરે તો જય થાય.—

ગુરૂ અથવા ચંદ્રમા લગ્નમાં, સૂર્ય છઠે, બુધ પાંચમે, શનિ દશમે અને શુક્ર ચોથે હોય. એવા યોગમાં રાજ્ય ગમન કરે તો વિજય થાય.

બળવાન થયેલો બુધ લગ્નમાં, ગુરૂ કેન્દ્રમાં અને નીચ આદિ શુભ અધિકારમાં આવેલો બલહીન થયેલો ચંદ્રમા પારમે, ત્રીજે, છઠે, અને નવમે એ સ્થાનોમાંથી ક્ષાઇપણ સ્થાનમાં ખેડો હોય. એવા યોગમાં રાજ્ય ગમન કરે તો નિશ્ચય વિજય થાય. (૬૪-૬૫-૬૬)

વક્રીકેન્દ્રગતસ્તદીયદિવસોલગ્નેઽસ્યવર્ગોભવે—

યાતુર્નાશકરઃ શુભોપિતનુગોજન્મર્ક્ષલગ્નેદ્વિપુઃ ।

દ્વીશાગ્ન્યંબ્વજભાગ્યમાનિગુહમ્ પૌષ્ણાંતકે સાર્પમ્—

જન્મર્ક્ષાણિરવેરુપ્પ્લવહતં સ્વેટસ્તનૌ હાનિકૃત્ ॥ ૯ ॥

અન્વય—કેન્દ્રગતઃ વક્રી તદીયદિવસઃ લગ્ને અસ્ય વર્ગઃ જન્મર્ક્ષલગ્નેદ્વિપુઃ શુભઃ અપિ તનુગઃ યાતુ નાશકરઃ ભવેત્ રવેઃ દ્વીશાગ્ન્યં બ્વજભાગ્યમાનિ ગુરુભમ્ પૌષ્ણાન્તકે સાર્પમ્ જન્મર્ક્ષાણિ ઉપ્પ્લવહતમ્ (યજ્ઞક્ષત્રમ્) (સઃ) સ્વેટઃ તનૌ હાનિકૃત્ ॥ ૯ ॥

અન્વયાર્થ—કેન્દ્રગતઃ કેન્દ્રસ્થાનમાં વક્રી વક્રી ગ્રહ હોય તદીયદિવસઃ તે વક્રીનો દિવસ હોય લગ્ને લગ્નમાં અસ્ય એ વક્રી ગ્રહનો વર્ગઃ વર્ગ જન્મર્ક્ષલગ્નેદ્વિપુઃ જન્મ રાશિ અને લગ્નના સ્વામીનો શત્રુ શુભઃ અપિ શુભ ગ્રહ હોય તો પણ તનુગઃ લગ્નમાં હોય તો યાતુઃ પ્રયાણ કરનારનો નાશકરઃ નાશ કર્તા ભવેત્ થાય રવેઃ સૂર્યથી દ્વીશાગ્ન્યં બ્વજભાગ્યમાનિ વિશાખા કૃત્તિકા-પૂ. પા. ત્રવણ પૂ. ફા. ગુરુભમ્ પુષ્ય પૌષ્ણાન્તકે રેવતી ભરણી સાર્પમ્ અશ્લેષા જન્મર્ક્ષાણિ જન્મ નક્ષત્રો છે. ઉપ્પ્લવહતમ્ ઊત્પાતથી હણાએલું (યજ્ઞક્ષત્રમ્) જેનું નક્ષત્ર હોય (સઃ) તે સ્વેટઃ ગ્રહ તનૌ લગ્નમાં હાનિકૃત્ હાનિ કરનાર છે. ॥ ૯ ॥

૯ ભાવાર્થ—વક્રી ગ્રહ કેન્દ્રમાં હોય તો—યાત્રા કરનારનું મૃત્યુ થાય—જે ગ્રહ વક્રી હોય—તે ગ્રહના વારના દિવસે. પણ યાત્રા કરવી નહિ, વક્રી ગ્રહનો નવમાંશ પણ નાશકર્તા બાણુવો, જન્મ લગ્ન અને જન્મ રાશિના સ્વામીનો શત્રુ ગ્રહ શુભ ગ્રહ હોય તો પણ. યાત્રા સમયના લગ્નમાં અશુભ બાણુવો,

॥ સુર્યાદિ ગ્રહોના જન્મ નક્ષત્રો. ॥

સૂર્યનું વિશાખા,—ચંદ્રનું કૃત્તિકા, મંગલનું પૂ-ષા, બુધનું શ્રવણ, શુક્રનું પૂ-ભા, શુક્રનું પુષ્ય શનિનું રેવતી, રાહુનું ભરણી, અને કેતુનું અશ્લેષા નક્ષત્ર છે, જે ગ્રહોનું જન્મ નક્ષત્ર, ત્રિવિધ ઉત્પાતથી^૧ હણાયેલું હોયે—તે ગ્રહને લગ્નમાં આવે તો અશુભ જાણવો.

વેશિઃ સૌમ્યયુતસ્તનૌજનુષિયે સદ્ધિર્યુતારાશયો—

જન્માવજોચયસ્થિતા અપિ તનોઃ સ્વર્ક્ષોચ્ચમિત્રર્ક્ષગાઃ ।

પાપા અપ્યતિશોભનાસ્તનુગતાજન્મેશ્વરૌકેન્દ્રગૌ—

સ્વારાત્યન્હિતનૌ શુભો ન ફલદો મિત્રાન્હિપાપોર્યદઃ ૧૦

અન્વય—સૌમ્યયુતઃ વેશિઃ તનૌ જનુષિ સદ્ધિઃ યુતાઃ યે રાશયઃ (તનુગતાઃ) જન્માવજોપચયસ્થિતાઃ તનોઃ અપિ સ્વર્ક્ષોચ્ચ મિત્રર્ક્ષગાઃ પાપાઃ અપિ તનુગતઃ ચેત્ અતિ શોભનાઃ જન્મેશ્વરૌ કેન્દ્રગૌ અતિ શોભનાઃ સ્વારાત્યન્હિ શુભઃ તનૌ ન શુભદઃ મિત્રાન્હિ પાપઃ અર્થદઃ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયાર્થ—સૌમ્યયુતઃ શુભ ગ્રહથી યુક્ત વેશિઃ સૂર્યથી ખીજી રાશિ તનૌ લગ્નમાં હોય તો શ્રેષ્ઠ છે, જનુષિ જન્મમાં સદ્ધિઃ શુભ ગ્રહોથી, યુતાઃ યુક્ત, જે જે રાશયઃ રાશિઓ, (તનુગતાઃ) લગ્નમાં રહેલી હોય, જન્માવજોપચયસ્થિતાઃ જન્મના ચંદ્રથી ઉપયય સ્થાનમાં રહેલી રાશિઓ, તનોઃ અપિ જન્મલગ્નથી પણ ઉપયયસ્થાનમાં રહેલી રાશિઓ, સ્વર્ક્ષોચ્ચમિત્રર્ક્ષગાઃ સ્વગ્રહી, ઉચ્ચ, અને મિત્રની રાશિમાં રહેલા, પાપાઃ અપિ પાપગ્રહો પણ, તનુગતઃ (ચેત્) લગ્નમાં હોય તો, અતિશોભનાઃ ધણા શ્રેષ્ઠ છે, જન્મેશ્વરૌ જન્મરાશિ તથા જન્મલગ્નની રાશિના સ્વામી, કેન્દ્રગૌ કેન્દ્રમાં રહેલા હોય તો, અતિશોભનાઃ ધણા સારા જાણવા સારા છે, સ્વારાત્યન્હિ પોતાના શત્રુના વારમાં, શુભઃ શુભગ્રહ, તનૌ લગ્નમાં, ન શુભદઃ શુભ નથી, મિત્રાન્હિ મિત્રના વારમાં, પાપઃ પાપગ્રહ, અર્થદઃ અર્થ આપનાર થાય છે. ॥ ૧૦ ॥

૧—ઉત્પાતથી હણાયેલું. ક્યાં સુધી જાણવું, તો જે નક્ષત્રમાં ઉત્પાત થયો હોય, તે નક્ષત્ર દ્વીતી આવી જાય. ત્યાં સુધી તે સૂર્યાદિકનું જેનું જન્મ નક્ષત્ર-હણાયું હોય. તે ગ્રહ યાત્રા લગ્નમાં ત્યાગ કરવો,

॥ વેશીસ્થાન આખત ॥

૧૦ ભાવાર્થ—જન્મ કુંડલીમાં—જે સ્થાનમાં—સૂર્ય હોય, તે પછીના આવતા બીજા સ્થાનને—વેશીસ્થાન કહે છે, તે વેશીસ્થાનની રાશિ—યાત્રા લગ્ન શુદ્ધિમાં—શુભ અહ્યુક્ત હોય તો તે યાત્રા શુભ બાણવી, અથવા જન્મ કુંડલીમાં—શુભ અહ્યુક્ત—જે રાશિયો છે, તે, તેમજ—જન્મ કુંડલીમાં—ચંદ્રની કે—જન્મ લગ્નની રાશિથી ગણતાં—૩,૬,૧૦,૧૧, એ રાશિઓમાં—કોઈપણ અહ હોય. તે, તેમજ જન્મમાં—પોતાની રાશિના—ઉચ્ચના—કે મિત્રની રાશિમાં—રહેલા અહો પાપઅહ હોવા છતાં પણ—યાત્રા લગ્નમાં આવે તો શુભ ફલ—આપનારા બાણવા, જન્મ રાશિ—ને જન્મ લગ્નનો સ્વામિ—યાત્રા લગ્ન શુદ્ધિમાં કેંદ્રમાં હોય, તો શુભ બાણવો. જે શુભ અહ લગ્નમાં હોય. પરંતુ જે દિવસે યાત્રાએ જવું છે. તે દિવસે જનાર માણસની રાશિનો જે અહ. તે અહનો^૧ વાર તે દિવસે હોય તો તે અહ ખરાબ બાણવો, અને પાપઅહ લગ્નમાં હોય. પરંતુ યાત્રાએ જનારની રાશિના સ્વામીનો જે મિત્ર અહ છે.^૨ તેવાર યાત્રાના દિવસનો હોય તો. લગ્ને આવેલો. પાપ અહ—હોવા છતાં સારો બાણવો,

ત્રયાચાર્યન્યગતાઃ સ્વલાઃ સ્વેનજોઽવજોત્યાદ્યષ્ટાષ્ટગો—

ભૂયઃ સોપચિતોસ્તસ્વાંબુસુતગઃ શુક્રોસ્ત ઈજ્યો મૃતૌ ।

નષ્ટજોવ્યયગોગ્રહાન્વિતશશીયાતુર્મહાવિમ્નદા—

અન્યસ્થાનગતાજયાર્થસુસ્વદાસ્ત્યાજ્યં પુરોક્તં ન ચેત્ ૧૧

અન્વય—ત્રયાચાર્યન્યગતાઃ સ્વલાઃ સ્વે ઇનજઃ અન્ત્યાદ્યષ્ટાષ્ટગઃ
અવજઃ ભૂયઃ અપચિતઃ સઃ અસ્તસ્વાંબુસુતગઃ શુક્રઃ અસ્તે ઈજ્યઃ

૧—યાત્રાએ જનારની રાશિ વૃષભ છે, અને તે રાશિનો સ્વામી શુક્ર તે વૃષભ રાશિનો અહ, કહેવાય, અને તે અહનો વાર એટલે શુક્રના દિવસે યાત્રાએ જવું નહિ.

૨—જેમ કે વૃષભરાશિના સ્વામી શુક્રની નિસર્ગ મૈત્રીમાં, તે શુક્રનો મિત્ર, બુધ અને શનિ છે જેથી બુધવાર ને શનિવારનો દિવસ યાત્રાએ જનારને ધણા સારો બાણવો.

મૃતૌ નષ્ટઃ વ્યયગઃ ગ્રહાન્વિતશશી યાતુઃ મહાવિઘ્નદાઃ (તે) અન્ય-
સ્થાનગતાઃ (ચેત્) જયાર્થ સુખદાઃ (કદા) પુરોક્તં ત્યાજ્યમ્
ન ચેત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયાર્થ—ઝ્યાયાર્યન્યગતાઃ ૩-૧૧-૬-શીવાયના સ્થાનોમાં રહેલા
સ્વલાઃ પાપગ્રહો રવે ૧૦ મા સ્થાનમાં ફનજઃ શનિ અન્યાયષ્ટાષ્ટગઃ ૧૨-
૧-૬-૮ મા સ્થાનમાં રહેલો અઙ્ગઃ ચંદ્ર મૂયઃ ફરીથી અપચિતઃ ક્ષીણ સઃ
તે ચંદ્રમા અસ્તસ્વાંબુસુતગઃ ૭-૧૦-૪-૫ મેં રહેલો હોય શુક્રઃ શુક્ર અસ્તે
૭ મેં હોય ફજ્યઃ ગુરૂ મૃતૌ ૮ મે નષ્ટઃ અસ્તનો બુધ, વ્યયગઃ ૧૨ મેં
હોય, ગ્રહાન્વિતશશી કોઈ પણ ગ્રહથી યુક્ત ચંદ્રમા હોય તો યાતુઃ જનારને
મહાવિઘ્નદાઃ મોટું વિઘ્ન કરનાર છે. (તે) અન્યસ્થાનગતાઃ (ચેત્) તે ઉપર
કહેલા દરેક ગ્રહો કલા શિવાયના સ્થાનમાં હોય તો, જયાર્થ સુખદાઃ જય,
અર્થ, ને સુખ, આપનાર છે, (કદા) ક્યારે પુરોક્તં પ્રથમના શ્લોકોમાં
ત્યાજ્યમ્ ત્યાજ્ય ન ચેત્ ન કર્યું હોય, (તદા) ત્યારે ॥ ૧૧ ॥

॥ પ્રયાણ લગ્ન શુદ્ધિમાં અશુભયોગ ॥

૧૧ ભાવાર્થ—યાત્રા લગ્ન શુદ્ધિની કુડલીમાં ૧-૨-૪-૫-૭
૮-૯-૧૦-૧૨-એ સ્થાનોમાં પાપગ્રહ-૧ મે શનિ-૧-૬-૮-૧૨ એ
સ્થાનોમાં ચંદ્રમા-અને ક્ષીણ ચંદ્રમા^૧ ૪-૫-૭-૧૦ એ સ્થાનોમાં
૭ મે શુક્ર-૮ મે ગુરૂ-૧૨ મે અસ્તનો બુધ^૨-અને કોઈપણ ગ્રહ
સાથે ચંદ્રમા હોય તો યાત્રા કરનારને મોટું વિઘ્ન થાય છે,—
॥ શુભ યોગ ॥ (અને એ શિવાયના સ્થાનોમાં રહેલા ગ્રહ હોય તો
ધારેલી ઇચ્છાનું પાર પડવું, અને જય તથા સુખ આપે છે, પણ તે
ક્યારે સુખ આપનાર જાણવા કે પ્રથમ બતાવેલા શ્લોકની લગ્ન
શુદ્ધિમાં તેને અશુભન કહ્યા હોય તો.

સ્વગ્રામૈકપુરાત્મસદ્સુચતુર્વક્રેચતુઃશાલકે—

તૂદ્રાદેષુવધૂપ્રવેશનૃપમીર્દુર્મિશ્વપીઠાસુચ ।

૧—કોઈપણ માસની કૃષ્ણપક્ષની આઠમથી-શુકલપક્ષની ચોથ સુધીમાં.
ક્ષીણ ચંદ્ર જાણવો,

૨—આજ પ્રકરણ શ્લોક-૭ ની બીજી દીપમાં જોવું,

તીર્થસ્વામિનિદેશયોર્મૃગુવાસિષ્ઠાઞ્ચંગિરઃ કાશ્યપે

ભારદ્વાજજવાત્સ્યયોર્હિતકરં યાનં સિતજ્ઞોન્મુખમ્ ॥ ૧૨ ॥

અન્વય—સ્વગ્રામૈક પુરાત્મસદ્ગસુ ચતુર્વક્ત્રે ચતુઃશાલકે ઉદ્ગ્રા-
હેષુ વધૂપ્રવેશનૃપમીર્દુર્મિક્ષપીઢાસુ ચ તીર્થસ્વામિનિદેશયોઃ મૃગુવાસિ-
ષ્ઠાઞ્ચંગિરઃકાશ્યપે ભારદ્વાજજ વાસ્તયોઃ સિતજ્ઞોન્મુખમ્ યાનમ્
હિતકરમ્ (સ્યાત્) ॥ ૧૨ ॥

અન્વયાર્થ—સ્વગ્રામ પોતાનું ગામ, એકપુર એક શહેર, આત્મસદ્ગસુ
પોતાના ધરમાં, ચતુર્વક્ત્રે ચાર બારણાં વાળા ધરમાં, ચતુઃશાલકે ચતુઃશા-
લામાં, ઉદ્ગ્રાહેષુ લગ્નમાં, વધૂપ્રવેશ વધૂપ્રવેશ, નૃપમીઃ રાજાનો ભય, દુર્મિક્ષ
દુષ્કાલ, પીઢાસુ દુઃખમાં, ચ અને તીર્થસ્વામિનિદેશયોઃ તીર્થની યાત્રાએ
જતાં, સ્વામીની આજ્ઞામાં, મૃગુ ભાર્ગવ, વસિષ્ઠ વસિષ્ઠ, અત્રિ અત્રિ, અંગિરઃ
અંગિરા, કાશ્યપે કશ્યપ ગોત્રમાં, ભારદ્વાજજવાત્સ્યયોઃ ભારદ્વાજ અને વત્સસ
ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓને સિતજ્ઞોન્મુખમ્ શુક-બુધની સન્મુખ, યાનમ્
પ્રયાણ કરવું, હિતકરમ્ શુભ (સ્યાત્,) હોય છે, ॥ ૧૨ ॥

॥ બુધ-શુક-જે દિશામાં હોય, તે દિશામાં યાત્રાએ જનાર
કોનેકોને દોષ નહોતો નથી, તેના ખુલાસો. ॥

૧૨ ભાવાર્થ—ભૃગુ, વસિષ્ઠ, અત્રિ, અંગિરા, કાશ્યપ, ભર-
દ્વાજ, અને વત્સસ, એગોત્રવાળા-માણસોને, પોતાના ગામમાં જતાં,
ને એકજ ગામમાં ફેરફાર કરતાં, પોતાના ધરમાં દાખલ થતાં, જે
ધરને-૪ દ્વાર હોય. તેવા ધરમાં પેસતાં, ચાર બાજુ પડાણી. કે ચાર
ખંડવાળા ધરમાં જતાં, વિવાહમાં, ઘણી સાથે સ્ત્રી પોતાના સાસરે
જાય તે વખતે, (એટલે પરણીને તુરત સ્વામી સાથે સાસરે જાય તે
વખતે.) કેઈપણ પ્રકારના રાજ્યભયનું અને દુકાલનું સંકટ હોય

૧—પરંતુ ખીજ વખત અથવા પ્રથમ પ્રસંગે પણ સ્વામી સાથે ન હોય
ત્યારે તો દોષ લાગે છે, એટલે સ્વામી સાથે હોય તોજ પ્રથમ પ્રવેશમાં દોષ
લાગતો નથી. એમ જણવું,

ત્યારે, ધર્મના તીર્થોની યાત્રામાં, અને પોતાના સ્વામીની^૧ આજ્ઞા હોય ત્યારે, એ બધી બાબતોમાં જવાની દિશામાં યાત્રાએ જનારને ખુધ, શુક, સન્મુખ આવે તોપણ દોષ સમજવો નહિ,

ચંદ્રેપૂષમમેષગે સતિ સિતોંધઃ સ્યાત્તદા સંમુલ્લં

યાનં સત્પરપૂર્વયોઃ સિતવિપર્યાસા ત્સદાવશ્યકે ।

રાજા તર્પિતવન્હિભૂસુરસુહૃત્સ્નેહાનુવૃત્તિત્યજન્—

સ્તૃપ્તઃ કાર્યમના વ્રજેત્રિદિવસૈ રેકાબ્ધિષટ્ક્રોશકાન્ ॥ ૧૩ ॥

અન્વય—ચંદ્રે પૂષમમેષગે સતિ સિતઃ અન્ધઃ સ્યાત્ તદા સંમુલ્લમ્ યાનમ્ સત્ આવશ્યકે પરપૂર્વયોઃ । સિતવિપર્યાસાત્ સત્ રાજા તર્પિતવન્હિભૂસુરસુહૃત્ સ્નેહાનુવૃત્તિમ્ ત્યજન્ તૃપ્તઃ કાર્યમનાઃ ત્રિદિવસૈઃ એકાબ્ધિષટ્ક્રોશકાન્ વ્રજેત્ ॥ ૧૩ ॥

અન્વયાર્થ—ચંદ્રે ચન્દ્રમા, પૂષમમેષગે સતિ રેવતીનો અને મેષરાશિનો હોય ત્યારે, સિતઃ શુક, અન્ધઃ સ્યાત્ આંધળો થાય, તદા ત્યારે, સંમુલ્લમ્ સન્મુખ, યાનમ્ પ્રયાણ, સત્ સાફ છે, આવશ્યકે અતિ જરૂર વખતે, પર-પૂર્વયોઃ પશ્ચિમ અને પૂર્વમાં, સિતવિપર્યાસાત્ શુકના વિપરીતપણાથી, સત્ શ્રેષ્ઠ છે, રાજા પૃથ્વીપતિ, તર્પિતવન્હિભૂસુરસુહૃત્ અગ્નિ, બ્રાહ્મણ, તથા મિત્રોને તૃપ્ત કરી, સ્નેહાનુવૃત્તિમ્ સ્નેહના સંબંધને, ત્યજન્ છોડી, તૃપ્તઃ પોતે તૃપ્ત થઈ, કાર્યમનાઃ મનમાં પોતાના કાર્યનું ચિન્તાવન કરી, ત્રિદિવસૈઃ ત્રણ દિવસોથી, એકાબ્ધિષટ્ક્રોશકાન્ ૧,૪,૬, ક્રોશ બુધી, વ્રજેત્ જવું. ॥ ૧૩ ॥

(શુક માટે વિશેષ ખુલાસો.)

૧૩ ભાવાર્થ—જ્યારે ચન્દ્રમા રેવતીનક્ષત્રમાં કે મેષરાશિમાં હોય ત્યારે શુક અન્ધ હોય છે, તે શુક અન્ધ હોવાથી તે દિવસોમાં શુક સન્મુખ હોવા છતાં યાત્રાએ જવામાં દોષ નથી. અથવા શુક અન્ધ ન હોય, ને સન્મુખ આવતો હોય, અને મુસાફરીમાં જવાની

૧—સ્વામી એટલે સ્ત્રીનો પતિ, નોકરો શેઠ, દેશનો રાજા, અને કોઈપણ ઉપરીપણું ભોગવનાર અધિકારી કે સત્તાધીશ વિગેરે એ સર્વે સ્વામી કહેવાય છે.

અત્યન્ત આવશ્યકતા હોય, તો જ્યારે શુક પૂર્વકપાલમાં^૧ હોય, ત્યારે પશ્ચિમદિશામાં જવું, અને પશ્ચિમકપાલમાં હોય ત્યારે પૂર્વ-દિશામાં જવું શુભ છે, આ પ્રકાર અતિ આવશ્યકતામાં જાણવો. યાત્રાએ જતી વખતે રાજાએ લોજન કરી તૃપ્ત થવું, અને પોતાના મનમાં કાયનો વિચાર કરવો. પછી અગ્નિને હુતદ્રવ્યથી તેમજ બ્રાહ્મણોને લોજનથી તૃપ્ત કરી દક્ષિણા આપવી, પોતાના મિત્ર, બાંધવો, તથા સ્ત્રીપુત્રોને વસ્ત્ર, આભૂષણ આપીને નીકલવું. તે પ્રથમ દિવસ ૧ બીજે દિવસ ૪ અને ત્રીજે દિવસે ૬ કોષ ચાલવું, પછીના દિવસોમાં પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલવું, તેમજ યાત્રાએ જતી વેળાએ પુત્ર વિગેરેમાં પોતાનું મન રાખવું નહિ, અને તેઓના સ્નેહથી યાત્રા સંપૂર્ણ થયા શિવાય પાછું પોતાને ઘેર આવવું નહિ.

(ચન્દ્ર, ગુરુ, અને શુકના અસ્તાદિ દેખો.)

મુ ૦ પ્ર ૦—શુક્રે વાસ્તં ગતે જીવે ચંદ્રે વાસ્તમુપાગતે ।

તયોર્બાલ્યે વાર્દ્ધકે ચ સા યાત્રા મયરોગદા (૬૭)

અર્થ—શુક, ગુરુ, અને ચંદ્ર, અસ્તના હોય, અથવા તેઓનું બાલ્યત્વ, અને વૃદ્ધત્વ હોય, અને પ્રયાણ કર્યું હોય તો, ભય ને રોગ પ્રાપ્ત થાય છે. (૬૭)

દિશિ યત્રોદિતિ શુક્ર સ્તાં દિશં ન વ્રજેન્નરઃ ।

ન વ્રજેત્ સંમુખે જ્ઞેઽપિ શુભં પૃષ્ઠોઽપિ વામતઃ (૬૮)

૧—ચોથા સ્થાનના પૂર્વાર્ધભાગથી ૩,૨,૧,૧૨,૧૧, ને ૧૦ મા સ્થાનના ઉત્તરાર્ધ ભાગ સુધીમાં શુક્ર કોઈપણ સ્થાનમાં હોય તો, તે શુક્ર પૂર્વકપાલી જાણવો, તેમજ ચોથા સ્થાનના ઉત્તરાર્ધથી આરંભી ૫,૬,૭,૮,૯ અને ૧૦ મા સ્થાનના પૂર્વાર્ધ સુધીના ભાગોમાં શુક્ર હોય ત્યારે પશ્ચિમકપાલમાં શુક્ર છે એમ જાણવું. શુક્ર સૂર્યના નજીક હમ્મેશાં હોવાથી સૂર્યની રાશિ અથવા તેની આબુબાબુની રાશિમાં શુક્ર હમ્મેશાં ધણો ખરો હોય છે, જેથી મધ્યરાત્રિ પછીથી સૂર્યોદય સુધી, અને સૂર્યોદયથી મધ્યાહ્ન સુધી શુક્ર હમ્મેશાં પૂર્વકપાલી જાણવો, અને મધ્યાહ્ન પછીથી સાયંકાલ સુધી અને સાયંકાલથી મધ્યરાત્રિ સુધી શુક્ર હમ્મેશાં પશ્ચિમકપાલી છે એમ જાણવું.

પ્રતિશુક્રકૃતં દોષં હંતિ શુક્રો ગ્રહા ન હિ ।

ભૃગ્વાદિગોત્રજાતાનાં ન દોષઃ પ્રતિ શુક્રજઃ (૬૯)

અર્થ—જે દિશામાં શુક્ર ઉદય પામ્યો હોય, તે દિશામાં પ્રયાણ કરવું નહિ, તેમજ બુધ સન્બુધ હોય તો પણ અશુભ જાણવો, ઝાખી તરફ કે પાછલા ભાગમાં હોય તો શુભ સમજવો, શુક્રથી થયેલા દોષને શુક્ર નાશ કરે છે, બીજા ગ્રહો કરી શકતા નથી, પરંતુ ભૃગુગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા (ભાગીવો) ને તે દોષ સમજવો નહિ. (૬૮-૬૯)

(વક્ર, અસ્ત, આદિ દોષ અપવાદ સહિત.)

મુન્—ર્ચિન્—

વક્રાસ્તનીચોપગતે ભૃગોઃ સુતે રાજા વ્રજન્યાતિ વશં હિ વિદ્વિષામ્ ।

બુધોઽનુકૂલો યદિ તત્ર સંચલન્ રિપુઙ્ગયે નૈવ જયઃ પ્રતીન્દુજે (૭૦)

અર્થ—શુક્ર, વક્રી, અસ્તનો કે નીચનો હોય અને જે રાજા યુદ્ધના માટે જાય તો શત્રુઓથી પરાજયને પામે છે, તેમજ શુક્રના અસ્તમાં બુધ, અનુકૂલ (અર્થાત) બુધની પીઠ પાછલ હોય તો શત્રુઓને જીતે છે, પણ બુધ સન્બુધ હોય તો હાર થાય છે. (૭૦)

જ્યોન્—ર્ચિન્—

ન તીર્થકામઃ સતિ.પાણિજાયુધેઽનૃજૌ શિશૌ વૃદ્ધઘને ચ નીચગે ।

નરોઽમરાચ્યે ગમનં પ્રકારયે દ્વિનૈવ કુંભસ્થલગૌતમીગયાઃ (૭૧)

અર્થ—ગુરુ, સિંહરાશિનો હોય, વક્રી હોય, બાલત્વ, વૃદ્ધત્વ, કે નીચનો હોય તો, હરદ્વાર, ગૌતમી, અને ગયા, એ શિવાયના સ્થલોમાં, પ્રયાણ કરવું નહિ, (શ્લોકની ટીકામાં વિશેષતા અતાવી છે કે, કુંભના ગુરુમાં હરદ્વાર, સિંહના ગુરુમાં ગોદાવરી, અને કોઈ પણ સમયે ગયામાં તીર્થયાત્રા કરવા જવું શ્રેષ્ઠ છે. (૭૧)

હરિદ્વારે પ્રયાગે ચ ગંગાસાગરસંગમે ।

સર્વત્ર દુર્લભા ગંગા ત્રિષુ સ્થાને વિશેષતઃ (૭૨)

અર્થ—દરેક ઠેકાણે ગંગાની યાત્રા દુઃખે મેલવી શકાય છે, તેમાં પણ હરદ્વાર, પ્રયાગ, અને જ્યાં સમુદ્રસંગમ થાય છે, તે સ્થલોમાં વિશેષ પ્રમાણમાં જાણવું. (૭૨)

**સ્વધામતો દ્વાદશયોજનાવધિ પ્રયાણમાદ્યૈ રિહ તીર્થમાનિભિઃ ।
નોદીરિતં તૈર્થ્ય મશેષધર્મદં પરૈરુદન્વચ્યુતિનિન્નમાવધિ (૭૩)**

અર્થ—અનિષ્ટ શુરુ હોય, અને પોતાના ધરથી ખાર યોજન સૂધીમાં તીર્થ કરવા માટે પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે તીર્થનું ફલ ખરોખર મળી શકતું નથી. એમ તીર્થના ફલને જાણનારા વિદ્વાનો કહે છે, બીજા કેટલાકનો મત જ્યાં ગંગા ને સમુદ્રનો સંગમ થાય છે, ત્યાં સુધીના માટે પ્રયાણ કરવું નેષ્ટ છે. (અર્થાત્ ખાર યોજન ઉપરાંતની યાત્રા કરવામાં અનિષ્ટ શુરુ હોય તો પણ તેનો દોષ ગણાતો નથી, આ બાબત તીર્થના માટેજ ફક્ત કહેલી છે, પરંતુ વેપાર કે લગામના માટે નથી. (૭૩)

**હરિ ત્યસૌ કેતુ રુદેતિ યસ્યા મિવાદિભ્યોઽરિજયાય તસ્યાઃ ।
ન તૂદયદ્વાદશધિષ્ણકાલે પુચ્છન્નમાશં ગમનં તયૈવ (૭૪)**

અર્થ—જે દિશામાં કેતુનો ઉદય થયો હોય તે દિશામાં રાજાએ પ્રયાણ કરવું નહિ, પરંતુ ઉદયના દિવસથી આરંભીને ૨૭ દિવસ પુરા થયા પછી હરકત સમજવી નહિ, તેજ પ્રમાણે જે દિશામાં પુષ્કડું હોય તે દિશામાં પણ જવું નહિ, (એટલે ઉદયની દિશા અને પુષ્કડની દિશા તે બંને દિશાઓમાં ઉદયના દિવસનું નક્ષત્ર ફરીને આવે ત્યાં સુધી જવાય નહિ. (૭૪)

ના-સં૦—દ્વિજક્ષોમે નૃપક્ષોમે પ્રતિશુકો ન વિચ્યતે ।

નીચગોઽરિગ્રહસ્થો વા વક્રગો વા પરાજિતઃ (૭૫)

યાતુર્મગપદઃ શુક્રઃ સ્વાંશસ્થેઽત્ર જયપ્રદઃ

અર્થ—બ્રાહ્મણનો ક્રોધ થયો હોય, ને રાજાને ક્રોધ થયો હોય, તેવી વખતે પ્રયાણ કરવામાં સન્મુખ શુક્રનો દોષ લાગતો નથી. અથવા શુક્ર નીચનો હોય, શત્રુના ધરમાં રહેલો હોય, વક્ર હોય, તેમજ મંગલ વિગેરે ગ્રહોથી હણાએલો હોય તો પણ પ્રયાણ કરનારને સન્મુખ શુક્રનો દોષ સમજવો નહિ, તેમાં

૧—પૂર્વદિશામાં ઉદય હોય તો પશ્ચિમદિશામાં અને ઉત્તરમાં હોય તો દક્ષિણ દિશામાં પુષ્કડું જાણવું.

પણ શુક પોતાના નવમાંશમાં રહેલો હોય તો વિનય આપનારો જાણવો. (૭૫)

(સન્મુખ શુકનો દોષ.)

મુ.ર્ચિ-૦—ઉદેતિ યસ્યાં દિશિ યત્ર યાતિ ગોલભ્રમાદ્યાથ કકુબ્ધસંધે ।
ત્રિધોચ્યતે સંમુખ એવ શુકો યત્રોદિતસ્તાં તુ દિશં ન યાયાત્ (૭૬)

અર્થ—શુકનો જે દિશામાં ઉદય થયો હોય, અથવા ગોલ ભ્રમથી જ્યાં જાય ત્યાં જનાર પુરૂષને શુક સન્મુખ છે, અથવા પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં કૃતિકા આદિ નક્ષત્રો મુકીને જે દિશાના નક્ષત્ર ઉપર જાય, તે દિશામાં જનારને શુક સન્મુખ છે. એમ ત્રણ પ્રકારથી શુક સન્મુખ છે,^૧ તેમાં ફક્ત ઉદય હોય તે દિશામાં જવું નહિ. (૭૬)

ક્રોધક્ષૌરરતિ શ્રમામિષગુડચૂતાશ્રુદુઘાસવ-

ક્ષારાભ્યંગમયાસિતાંબરવમીસ્તૈલં કટૂજ્ઞેદ્રમે ।

ક્ષીરક્ષૌરરતીઃ ક્રમાત્રિશરસસાહં પરં તદ્દિને

રોગંહ્યાર્તવકં સિતાન્યતિલકં પ્રસ્થાનકે પીતિ ચ ॥ ૧૪ ॥

અન્વય—ક્રોધક્ષૌરરતિ શ્રમામિષગુડચૂતાશ્રુદુઘાસવક્ષારા-
ભ્યંગમયાસિતાંબરવમીઃ તૈલમ્ કટુ ગમે ઉજ્ઞેત્ ક્ષીરક્ષૌરરતીઃ
ક્રમાત્ ત્રિશરસસાહમ્ પરમ્ તદ્દિને રોગમ્ હ્યાર્તવકમ્ સિતાન્યતિ-
લકમ્ પ્રસ્થાનકે અપિ ઇતિ (ત્યજેત્) ॥ ૧૪ ॥

૧—સન્મુખ શુક ત્રણ પ્રકારે આવી શકે છે. ૧ લો પ્રકાર—શુકનો અસ્ત થયા પછી તેનો ઉદય જે દિશામાં થતો હોય તે શુકના ઉદયની દિશા કહેવાય છે. ૨ જે—શુક મેષથી કન્યા મુધીની ૬ રાશિનો હોય તે ઉત્તરગોલમાં છે એમ જાણવું, અને તુલાથી મીન મુધીની રાશિમાં હોય ત્યારે દક્ષિણગોલમાં છે એમ જાણવું, એટલે ઉત્તરગોલમાં હોય ત્યારે ઉત્તરમાં તેનો ઉદય, અને દક્ષિણગોલમાં હોય ત્યારે દક્ષિણમાં તેનો ઉદય જાણવો. તે શુકનો ગોલભ્રમણ ઉદય કહેવાય છે, અને તે ઉદય ઉત્તર દક્ષિણમાંજ હમ્મેશાં હોય છે, અને પ્રથમ કહેલા પ્રકારનો ઉદય પૂર્વ કે પશ્ચિમમાંજ હોય છે, ૩ જે—કૃતિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રોમાં અનુક્રમે પૂર્વાદિક દિશામાં શુક જાય છે, એમ ત્રણ પ્રકારે શુકની દિશા કહેવી છે. પરંતુ ગોલભ્રમ અને કૃતિકાદિ નક્ષત્રથી શુક જે દિશામાં હોય, તે દિશામાં જવાને બીજકુલ હરકત નથી, પરંતુ પહેલા પ્રકારનો જે ઉદય કહ્યો છે તે ઉદય પ્રમાણે શુક જે દિશામાં હોય તે દિશામાંજ ફક્ત જવું નહિ.

અન્વયાર્થ—ક્રોધ ક્રોધ, ક્ષીર હળમત, રતિ સ્ત્રીસંગ, ગ્રમ થાક, આ-
મિષ માંસ, ગુહ ગોળ, છૂત બુગાર, અશુ અશુપાત, દુગ્ધ દુધ, આસવ દારૂ,
ક્ષાર અડદ વિગેરે અનાજ, અમ્યંગ તેલ ચોળીને સ્નાન, મય ખીક, અસિતાં-
બર કાળું વસ્ત્ર, વમી વમન, તૈલમ્ તેલ, કદુ મરચાં વિગેરે, ગમે પ્રયાણમાં,
ઉજ્જેત તળવું, ક્ષીરક્ષીરહતી: દુધ, હળમત, અને સ્ત્રીસંગ, કમાત્ અનુ-
ક્રમથી, ત્રિશરસતાહમ્ ૩,૫,૭, દિવસ સુધી ત્યાગ કરવું, પરમ્ ઉપર મુજબ
ખીજી, તદ્દિને તે દિવસે, રોગમ્ વ્યાધિ: સ્ત્ર્યાર્તવકમ્ સ્ત્રી રજસ્વલા હોય તો,
સિતાન્યતિલકમ્ સ્વેત શિવાયનું તિલક, ગમે ઉજ્જેત પ્રયાણમાં તળવું,
પ્રસ્થાનકે અપિ પ્રસ્થાનમાં પણ, હતિ એ પ્રમાણે, ત્યજેત ત્યાગ કરવું. ॥૧૪॥

(યાત્રાએ જતી વખતે તજવાની બાબતો.)

૧૪ ભાવાર્થ—ક્રોધ, હળમત, મૈથુન, (સ્ત્રી સંલોગ)
કળઓ, માંસ, ગોળ, બુગાર, રડવું, દુધ, દારૂ, અડદ, વિગેરે અ-
નાજ, તેલ ચોળીને નહાવું, ભય, શંકા, કાળું લુગડું, ઉલટી, તેલ,
મરચાં વિગેરે તીખો પદાર્થ એ બાબતો યાત્રાએ જતી વખતે ત્યાગ
કરવી, યાત્રાએ જતાં પહેલાં ત્રણ દિવસ દુધ ખાવું નહિ. પાંચ
દિવસ પહેલાં હળમત કરાવવી નહી, સાત દિવસ પહેલાં મૈથુન
કરવું નહિ, તે શિવાયની ઉપર મુજબ કહેલી ક્રોધાદિ ખીજી બા-
બતો જે દિવસે પ્રયાણ કરવું હોય, તેજ દિવસે ત્યાગ કરવી. જ્યાં સુધિ
પોતાના શરીરમાં રોગ હોય ત્યાં સુધી પ્રયાણ કરવું નહિ, અને સ્ત્રી
રજસ્વલા થઈ હોય તો તેને રૂતુદાન આપ્યા શિવાય પ્રયાણ ન કરવું.
પ્રયાણ કરતી વખતે પોતાના કપાલમાં ઘોળું તિલક કરવું, ઘોળા
સિવાયનું કરવું નહિ.

(પ્રસ્થાનું મુકવા બાબત.)

જે દિવસે પ્રયાણ કરવાનું મુદ્દત્ હોય તે દિવસે પોતાની પ્રિય
વસ્તુ ખીજી જગ્યાએ મુકે તેને પ્રસ્થાન કહે છે, તે પ્રસ્થાન સમયે પણ
ઉપરની ક્રોધાદિક સર્વે બાબતોને ત્યાગ કરવી.

(પ્રસ્થાન કરવામાં ચોગચતુષ્ઠય.)

મુને ગત્વા શિવે સ્થિત્વા દિતૌ ગચ્છન્નયોદ્રિપૂન ।

મૈત્રે પ્રસ્થાય શાક્રે હિ સ્થિત્વા મૂલે વ્રજં સ્તથા (૭૭)

પ્રસ્થાય હસ્તેઽનિલતક્ષષિષ્ણયે સ્થિત્વા જયાર્થી પ્રવસેદ્વિદૈવે ।

વસ્વંત્ય પુષ્યે નિજસીમ્નિ ચૈકરાત્રોષિતઃ ક્ષમાં લભતેઽવનીશઃ (૭૮)

અર્થ—મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં પોતાના ધરથી જવાવાલી દિશામાં કોઈ ઇષ્ટ મિત્રને ઘેર જઈ પ્રસ્થાન કરીને આર્દ્રામાં એ ધરમાં વાસો રહી. પુનર્વસુમાં તે ધરને છોડી ગામથી બહાર નીકળનાર શત્રુઓને જીતે છે. ૧—એવીજ રીતે અનુરાધામાં પ્રસ્થાન કરી જ્યેષ્ઠામાં વાસો રહી, મૂલમાં ગામ બહાર જનાર શત્રુઓને જીતે છે. ૨—હસ્તામાં પ્રસ્થાન કરી, સ્વાતી અને ચિત્રામાં વાસો રહી, વિશાખામાં પોતાનો જય ઇચ્છનાર પુરુષ, દેશાંતર જાય તો શત્રુઓને જીતે છે. ૩—અને પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં પોતાની સીમામાં પોતાના નગરસમીપ પ્રસ્થાન કરી, એક રાત્રિ વાસો રહીને જાય તો રાજને ખુશી પ્રાપ્ત થાય તેમજ શત્રુઓને જીતે છે, આ પ્રમાણે ૪ યોગો છે. (૭૮)

(અનુક્રમે પ્રસ્થાન કરવાની વસ્તુઓ.)

મુ.ચિં.—કાર્યાદૈરિહ ગમનસ્યચેદ્વિલમ્બો મૂદેવાદિભિરુપવીતમા યુધંચ ।
ક્ષૌદ્રં ચામલફલમાશુ ચાલનીયં સર્વેષાં ભવાતિ યદેવ હૃત્પિયં ચ (૭૯)

અર્થ—અવશ્ય કાર્યને લીધે ગમનમાં વિલંબ થાય તો બ્રાહ્મણ જનોઈ, ક્ષત્રિયે શસ્ત્ર, વૈશ્યે મધ, અને શુદ્રે નારિયલ વિગેરે ફલ મુકીને પ્રસ્થાન કરવું, અથવા જેને જે વસ્તુ પ્રિય હોય તેનું પ્રસ્થાન કરવું. (૭૯)

(પ્રાચીન આચાર્યોના મતથી પ્રસ્થાનનું પરિમાણ.)

गेहाद्रेहान्तरमपि गम स्तैर्हि यात्रेति गर्गः

सीमन्तः सीमान्तरमपि मृगु वर्णाविशेषमात्रम् ।

प्रस्थानं स्यादिति कथयतेऽथो भरद्वाज एवं

यात्रा कार्या बहिरिह पुरा तस्याद्वસिष्ठो ब्रवीति (૮૦)

અર્થ—યાત્રામાં પ્રસ્થાન માટે ગર્ગના મતમાં પોતાને ઘેરથી બીજાને ઘેર જવું, લૂગુના મતમાં સીમથી બીજી સીમમાં જવું, ભરદ્વાજના મતમાં એક બાણુના જવા સુધી, અને વસિષ્ઠના મતમાં નગરથી બહાર જવું, તેને પ્રસ્થાન કહે છે. (૮૦)

(મુનિઓના મતથી પ્રસ્થાનનું પ્રમાણ.)

પ્રસ્થાન મત્ર ધનુષાં હિ શત્તાનિ પશ્ચ કેચિચ્છતદ્વયપ્રશન્તિદશૈવચાન્યે ।
સંપ્રસ્થિતો ય ઇહ મંદિરતઃ પ્રયાતો ગન્તવ્યદિક્ષુ તદપિ પ્રયતેનકાર્યમ્ ૮૧

અર્થ—કુટલાક રૂષિઓ તો પાંચસો ધનુષ અર્થાત્ બે હજાર હાથ પોતાના સ્થાનથી દૂર પ્રસ્થાન કહે છે. કોઈ બસો ધનુષ એટલે આઠસો હાથ કહે છે, કોઈ દસ ધનુષ એટલે ચાલીસ હાથ કહે છે. (ચાર હાથનો એક ધનુષ કહેવાય છે,) તે પ્રસ્થાન પણ જે દિશામાં જવું હોય તે દિશા બણી કરવું. (૮૧)

(પ્રસ્થાનમાં દિવસોનું પ્રમાણ.)

પ્રસ્થાને ભૂમિપાલો દશદિવસમભિવ્યાપ્ય નૈકત્ર તિષ્ઠે—

ત્સામંતઃ સપ્તરાત્રં તદિતરમનુજઃ પશ્ચરાત્રં તથૈવ ।

ऊर्ध्वं गच्छेच्छुभाहेऽप्यथ गमनदिना त्सप्तरात्राणि पूर्वं

चाक्षતૌ તદ્દિનેઽસૌ રિપુવિજયમના મૈથુનં નૈવ કુર્યાત્ (૮૨)

અર્થ—રાજાએ પ્રસ્થાનમાં ૧૦ દિવસ, માંડલિક રાજાએ ૭ રાત્રિ, અને સામાન્ય મનુષ્યે ૫ રાત્રિ સુધી રહેવું નહિ. જે કદાચ રહે તો ફરીને ઘેર આવિ શુભ દિવસમાં જવું, તેમ શત્રુ જીતવાની ઇચ્છાવાળા મહારાજાએ પ્રયાણના દિવસથી ૭ દિવસ પહેલાં મૈથુન કરવું નહિ, જે ત્યાં સુધી ન રહી શકાય તો યાત્રાના દિવસે તો મૈથુન કરવું જ નહિ. (૮૨)

(પ્રસ્થાનમાં ત્યાજ્ય વસ્તુ.)

दुग्धं त्याज्यं पूर्वमेव त्रिरात्रं क्षौरं त्याज्यं पञ्चरात्रं च पूर्वम् ।

क्षौद्रं तैलं वाસरेऽस्मिन्बभिश्र त्याज्यं यत्नाद्भूमिपालेन नूनम् (૮૩)

અર્થ—ત્રણ રાત્રિ પહેલાં દુધ ત્યાગ કરવું, પાંચ રાત્રિ પહેલાં હજામત કરાવવી નહિ, અને પ્રયાણ કરવાના દિવસે મધ ખાવું, તેલ લગાવવું, અને ઉલટી વિગેરે ત્યાજ્ય છે. (૮૩)

(યાત્રા જતાં સ્ત્રીસંગ કરવાવિષે.)

મુ ૦ પ્ર ૦—યાત્રાકાલે તુ સંપ્રાપ્તે મૈથુનં યા નિષેવતે ।

રોગાર્તઃ ક્ષીણકોશશ્ચ સ નિવર્તેત વા ન વા (૪)

અર્થ—પ્રયાણ કરવાના સમયમાં જે માણસ મૈથુન કરે છે, તે રોગી થાય છે, ધનનો નાશ કરીને પાછો આવે છે, અથવા આવતો નથી. (૮૪)

(મૈથુનમાં વિશેષતા.)

ઋતુસ્નાનોત્તરં નાર્યા યાત્રા ત્વાવશ્યકી યદિ ।

કૃતભોગો નરો યાર્યા દ્વાનં શાંતિં વિધાય ચ (૮૫)

અર્થ—પોતાની સ્ત્રી ઋતુસ્નાતા હોય, અને પ્રયાણ કરવાની અતિ જરૂર હોય તો મૈથુન કર્યા પછી દાન, તથા શાંતિ કરીને પ્રયાણ કરવું. (૮૫)

(પ્રસ્થાન કર્યા પછી પણ ન જવાના દિવસો.)

મુ० પ્ર०—ચતુર્થે દ્વાદશે ચંદ્રે વારે મૌમશનિશ્ચરે ।

પ્રસ્થિતેઽપિ ન ગંતવ્યમત્યન્તગર્હિતે દિને (૮૬)

જન્મભે જન્મમાસે વા યો ગચ્છેદદષ્ટમે વિધૌ ।

આયુઃ ક્ષયમવાપ્નોતિ વ્યાર્ધિં ચ વધવંધને (૮૭)

અર્થ—૪ થો કે ૧૨ મો ચંદ્ર હોય, અને અત્યંત નિંદ્રા એવા મંગલ ને શનિવારના દિવસે, પ્રસ્થાન કર્યું હોય તો પણ જવું નહિં. જન્મનક્ષત્ર, જન્મ-માસ, અને આઠમો ચંદ્રમા હોય, ને પ્રયાણ કરે તો વ્યાર્ધિ, વધ, અને અંધનને પ્રાપ્ત થાય છે. (૮૬-૮૭)

(વિજયાદશમીસંક્રમક યોગ.)

મુ० ચિં—

ઈષમાસિ સિતા દશમી વિજયા શુભકર્મસુ સિદ્ધિકરી કથિતા ।

શ્રવણર્ષયુતા સુતરાં શુભદા નૃપતે સ્તુ ગમે જયસંધિકરી (૮૯)

અર્થ—આસો માસની શુકલપક્ષની દસમીનું નામ વિજયાદશમી છે, તે સર્વે શુભ કાર્યોમાં સિદ્ધિ કરવાવાળી છે, અને તે જે શ્રવણ નક્ષત્રથી યુક્ત હોય તો ધણીજ શુભદાયક છે, તે દિવસે રાજા પ્રયાણ કરે તો વિજય થાય, તથા સંધિ (મેલાપ) કરાવે. (૮૮)

(યાત્રામાં અવશ્ય નિષિદ્ધ નિમિત્ત.)

વ્રતબંધનદેવતા પ્રતિષ્ઠાકરણોત્સવસૂતકા સમાપ્તૌ ।

ન કદાપિ ચલેદકાલવિદ્યુદ્ધનવર્ષા તુહિનેઽપિ સપ્તરાત્રમ્ ॥૮૯॥

અર્થ—યજ્ઞોપવીત, દેવપ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, દીપાળી જેવા ઉત્સવના દિવસો અને જન્મમરણ સંબંધી સૂતક, એ કાર્યોની સમાપ્તિ કર્યા વિના રાત્રિએ ગમન કરવું નહિ, તેમજ અકાલ વિજલી ચમકે, મેઘ ગરજે, વૃષ્ટિ થાય, અને ધુત્ર પડે, એવાં અકાલ કારણો થાય, તો સાત રાત્રિ સુધી પ્રયાણ કરવું નહિ. (૮૯)

(એક દિન સાધ્ય ગમન પ્રવેશમાં વિશેષ.)

મહીપતે રેકદિને પુરાત્પૂરે યદા ભવેતાં ગમનપ્રવેશકૌ ।

ભવારશૂલપ્રતિશુક્ર યોગિની વિંચારયેન્નૈવ કદાપિ પંડિતઃ (૯૦)

અર્થ—રાત્રિનું એક દિવસમાં જે નગરની અંદર આવવું જવું થઇ શકે એવા મુહૂર્તમાં નક્ષત્ર, વાર, દિક્ષુક્ત, સન્મુખ શુક્ર, અને યોગિની, એમાંનો કંઇ પણ વિચાર પાડિતે કદાપિ કરવો નહિ. (૯૦)

(નવમ દિનાદિનો નિષેધ.)

પ્રવેશાન્નિર્ગમં તસ્માત્પ્રવેશં નવમે તિથૌ ।

નક્ષત્રે ચ તથા વારે નૈવ કુર્યાં ત્કદાચન (૯૧)

અર્થ—પ્રવેશ દિવસનાં તિથિ, નક્ષત્ર, અને વારથી ગણ્યતાં નવમાં તિથિ, નક્ષત્ર, ને વારમાં ગમન કરવું નહિ, તેમજ ગમન દિવસનાં તિથિ, નક્ષત્ર, અને વારથી ગણ્યતાં નવમાં તિથિ, નક્ષત્ર, અને વારમાં કદાપિ પ્રવેશ કરવો નહિ. (૯૧)

વસ્ત્રાલંકરણાનિ પૂર્ણકલશ સ્તૌર્યધ્વનિઃ પુત્રવાન

શંત્વાદર્શ નૃપાશ્વદન્તિસુરભિસ્ત્રીપુષ્પધાન્યાદિ ચ ।

દોલાદીપાવિધૂમવન્દિસુરભિદ્રવ્યાણિ શુભ્રો વૃષો

વેદ્યાછત્રવિતાનચામરકુમાર્યો મીનગોરોચને ॥ ૧૫ ॥

યદ્યત્સ્વાંતનિવાંતતોષકરણં કોરુદ્ધૃતં ગોમયં

મૃચાંભોર્થઘટાન્વિતઃ સહચરો ધૈતાંવરો મૌત્રકઃ ।

દુર્વાદર્ભરયાઃ પલાસ્રમદિરા વર્ણી ગુરુદૈવવિ-

દ્વિપ્રૌ મિત્રમૃગાચરોદનશબં સિદ્ધાર્થદુઃખાદિ ચ ॥ ૧૬ ॥

અન્વય—વસ્ત્રાલંકરણાનિ પૂર્ણકલશઃ સ્તૌર્યધ્વનિઃ પુત્રવાન શંત્વાદર્શ નૃપાશ્વદન્તિસુરભિસ્ત્રીપુષ્પધાન્યાદિ ચ દોલાદીપાવિધૂમવન્દિ-

* સુરામિ દ્રવ્યાણિ શુભ્રઃ વૃષઃ વેશ્યાછત્રવિતાન ચામરકુમાર્યઃ મીન-
ગોરોચને ॥ ૧૫ ॥

સ્વાંતનિતાન્તતોષણકરમ્ યત્ યત્ કોઃ ઉદ્ધૃતમ્ ગોમયમ્ ચ
મૃત્ અંભોર્યઘટાન્વિતઃ સહચરઃ ધૌતામ્બરઃ મૌત્રકઃ દુર્વાદર્ભરયાઃ
પલાસ્રમદિરાઃ વર્ણી ગુરુઃ દૈવવિત્ વિપ્રૌ મિત્રમૃગૌ અરોદનશવમ્ ચ
સિદ્ધાર્થદુગ્ધાદિ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થ—વસ્ત્ર વસ્ત્ર, અલંકરણાનિ ધરેલાં, પૂર્ણકલશઃ પાણીનો
ભરેલો ધડો, તૌર્યધ્વનિઃ વાગ્ગનો શબ્દ, પુત્રવાન્ પુત્રવાળો, શંખ શંખ,
આદર્શ દર્પણ, વૃષ રાજ, અશ્વ ધોડો, વન્તિ હાથી, સુરામિ ગાય, સ્ત્રીઃ
સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, પુષ્પ પુષ્પ, ધાન્યાદિ કાળાં અનાજ શિવાયનું ધાન્ય વિગેરે,
ચ અને, દોલા હિંડોળો, વીપ દીવો, વિદ્યુમવાન્હિ ધુમાડા વગરનો દેવતા,
સુરામિદ્રવ્યાણિ મુગ-ધી પદાર્થો, શુભ્રઃ ધોળો, વૃષઃ જળદ, વેશ્યા વેશ્યા,
છત્ર છત્ર, વિતાન ચંદરવો, ચામર ચામર, કુમાર્યઃ કુંવારી કન્યા, મીન
માછલાં, ગોરોચને ગોરૂ ચંદન. ॥ ૧૬ ॥

સ્વાન્તનિતાન્તતોષણકરમ્ મનને અત્યન્ત સંતોષકરક, યદ્યત્ જે જે
પદાર્થો હોય તે, કોઃ જમીનપરથી ઉદ્ધૃતમ્ લીધેલું, ગોમયમ્ જાણુ, ચ અને,
મૃત્ માટી, અંભોર્યઘટાન્વિતઃ પાણી ભરવા માટે ધડો લઈને, સહચરઃ સાથે
આવનાર, ધૌતામ્બરઃ ધોયેલાં વસ્ત્ર લેઈને આવતો, મૌત્રકઃ ધોળી, દુર્વા ધરો,
દર્ભ દર્ભ, રયાઃ રથ, પલ માંસ, અસ્ત્ર લોહી, મદિરાઃ દારૂ, વર્ણી બ્રહ્મચારી,
ગુરુઃ ગુરૂ, દૈવવિત્ જોષી, વિપ્રૌ જે બ્રાહ્મણુ, મિત્ર મિત્ર, મૃગૌ હરિણુ,
અરોદન શવમ્ જેની પાછલ માણુસો રડતાં ન હોય તેવું આવતું મડદું, ચ
અને, સિદ્ધાર્થદુગ્ધાદિ સરસવ, દુધ, વિગેરે. ॥ ૧૬ ॥

(શુભ શકુન બાખત.)

૧૫-૧૬ ભાવાર્થ—ધોળું લુગડું, સોના વિગેરેનું આભૂષણ,
જલનો ભરેલો ધડો, કોઈ પણ વાજાનનો શબ્દ, છોકરાવાળો પુરૂષ,
શંખ, દર્પણ, રાજા, ધોડો, હાથી, ગાય, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, ધોળું
પુષ્પ, કાળા ધાન્ય શિવાય કોઈ પણ અનાજ, લોહીનું અથવા હિંડોળો
કે પારણું દીવો, ધુમાડા વગરનો દેવતા, મુગ-ધવાળી વસ્તુ, ધોળક.

બલદ, વેશ્યા, છત્ર, ચંદરવો, ચંમર, કુંવારી છોકરી, માછલાં, ગોરૂચંદન.

પોતાના મનને ગમતી પ્રિય વસ્તુ જમીનમાંથી લીધેલું એટલે માટી સહીત છાણ, માટી, પ્રયાણ કરનાર સાથે ઘડો લેઇને પાણી લેવા જતું, મનુષ્ય, હુગડાં ધોઇને આવતો ધોળી, ધરો, ફર્લ રથ, માંસ, લોહું, દારૂ, પ્રહારચારી, ગુરૂ, ભેળી, બે પ્રાદાણ, મિત્ર, હરિણ, જેમાં રૂઢન થતું નથી, એવું સામું આવતું મડદું, પીળા સરસવ, દુધ વિગેરે.

જ્યો. વિં૦—નિશાટનારિષ્ટકપોતદુર્ગા ગોમાયુ વાધ્રીણસરાસમારુયાઃ ।
વિનિર્ગમે વામગતા વરાઃ સ્યુઃ પ્રવેશને દક્ષિણભાગસંસ્થાઃ (૯૨)

અર્થ—પ્રયાણ કરીને નીકલતાં, ધ્રુવડ, કાગડો, કપ્પતર, દેવચકલી, શિયાલ, અને ગધેડું, એ સર્વે ડાબી બાજુ હોય તો શ્રેષ્ઠ બાજુનું, અને પ્રયાણ કરીને પાછા આવતી વખતે પ્રવેશ કરવામાં જમણી બાજુ હોય તો શુભ સમજવું. ॥૮૨॥

કુર્વન્દાક્ષિણતઃ સદેતદિતરદ્રામે પ્રકુર્વન્નજે—

ઋસ્માસ્થીધનવિદ્ તુષાશ્મલવણોપાનત્તૃણાયસ્કરાઃ ।

પિપ્યાકૌષધકૃષ્ણધાન્યરુદનં તત્રં સધૂમાનલઃ

કાર્પાસારુણપુષ્પચર્મ ચ ગુહસ્તૈલાયસી કર્દમઃ ॥ ૧૭ ॥

મત્તો વાંત બુદ્ધુક્ષિતાંતકલ્પલા મુંડી જટી વ્યાધિતઃ

સ્વંજવ્યંગદિગંબરા યતિ રરિઃ કાષાયિમુક્ત્કાલકૌ ।

ચૌરામ્યક્તમલાવિલાશ્ચ પતિતઃ પાશ્યર્ગલી ગુર્વિણી

વંધ્યા કૃષ્ણવૃષાહિષેકસરઠા ગોધા વરાહઃ શશઃ ॥ ૧૮ ॥

જાહૈતૂ મહિષઃ સ્વરોષ્ટ્રમહિષારુઢાશ્ચ રિક્તો ઘટ—

શ્ચિછક્રાપ્રાણિ શિરોંગ કંપપદવીવંધાઃ કુવાગાહવા ।

પાતો યાનપલાયનંશ્વકલહઃ પંદં ક્ષુતં ગો જ્વલ—

દ્રેશ્મેતિ પ્રતિવંધકાઃ કુશ્કુનાશ્ચિછક્રાદિકા મૃત્યુદાઃ ॥ ૧૯ ॥

૧—મુ૦ વી૦—વિપ્રાગો૦—એ સ્લોકમાં પ્રયાણ વખતે એ વસ્તુમાંની કાંઈ પણ વસ્તુ જેવામાં આવે તો શુભ બાજુની, એમ કહ્યું છે.

અન્વય—સત્ એતત્ દક્ષિણતઃ કુર્વન્ इतरत् વામે પ્રકુર્વન્
 વ્રજેત્ ભસ્માસ્થીન્ધનવિદત્તુષાશ્મલવળોપાનતૃણાયસ્કરાઃ પિણ્યાકૌષ-
 ષકૃષ્ણ ધાન્થરુદનમ્ તક્તમ્ સધૂમાનલઃ કાર્પાસારુણપુષ્પચર્મ ચ ગુહઃ
 તૈલાયસી કર્દમઃ ॥ ૧૭ ॥

મત્તઃ વાન્ત્ત્વુશ્ચુક્ષિતાન્તકસ્વલઃ મુંડી જટી વ્યાધિતઃ સ્વંજ-
 વ્યંગ દિગંબરાઃ યતિઃ અરિઃ કાષાયિમુક્ત્કાલકૌ ચૌરાભ્યક્તમલા-
 વિલાઃ પતિતઃ પાશી અર્ગલી ગુર્વિણી વંધ્યા કૃષ્ણવૃષાહિમેકસરઠાઃ
 ગોધા વરાહઃ શશઃ ॥ ૧૮ ॥

જાહૈતૂ મહિષઃ સ્વરોષ્ટ્રમહિષારુઠાઃ ચ રિક્તઃ ઘટઃ છિક્કાઃ
 પ્રીણિશિરોંગ કંપપદવી વંધાઃ કુવાગાહૈવૌ પાતઃ યાનપલાયનમ્ શ્વ-
 કલહઃ પંદમ્ ગોઃ ક્ષુતમ્ જ્વલદ્વેષ્મ ઇતિ કુશ્મકુનાઃ પ્રતિવંધકાઃ સ્યુઃ
 છિક્કાદિકાઃ (કુશ્મકુનાઃ) મૃત્યુદાઃ સ્યુઃ ॥ ૧૯ ॥

અન્વયાર્થ—સત્ એતત્ પૂર્વે કહેલા સર્વે શુભ શકુનોને, દક્ષિણતઃ
 ભમણા હાથ તરફ લખને, इतरत् અશુભ શકુનો, વામે ડાબા હાથ, પ્રકુર્વન્
 લખને, વ્રજેત્ જવું, ભસ્મ ભસ્મ, અસ્થિ હાડકાં, इन्ધન લાકડાં, વિદ્ વિજ્ઞા,
 તુષ કૈાતરાં, અશ્મ પથ્થર, લવણ મીઠું, ઉપાન જોડા, તૃણ ધાસ, અયસ્કરાઃ
 લુહાર, પિણ્યાક ખાંડેલા તલ, ઔષધ ઔષડ, કૃષ્ણધાન્ય કાળું અનાજ,
 રુદનમ્ રડવું, તક્તમ્ ઝાશ, સધૂમાનલઃ ધુમાડાવાળો દેવતા, કાર્પાસ કપાસ,
 અરુણપુષ્પ લાલ પુષ્પ, ચર્મ ચામડું, ચ ચાને, ગુહઃ ગોળ, તૈલ તેલ, અયસી
 લોહું, કર્દમઃ કાદવ. ॥ ૧૭ ॥

મત્તઃ ગાંડો, વાન્ત્ત ઉલટી કરનાર, વુશ્ચુક્ષિત શુષ્કો, અન્તક હિંસક,
 સ્વલઃ ફૂળન, મુંડી મુંડન કરાવેલો, જટી જટાધારી, વ્યાધિતઃ રોગી, સ્વંજ
 લંગડો, વ્યંગ અંગરહિત, (કંધ પશુ અંગમાં ખોડવાલો) વિગમ્બરાઃ નમ્ર,
 યતિઃ સંન્યાસી, અરિઃ શત્રુ, કાષાયિ ભગવાં લુગડાં પહેરનાર, મુક્ત્કાલકૌ
 ખુટા કેશવાલો, ચૌર ચોર, અભ્યક્ત તેલ ચોપડેલો, મલાવિલાઃ મલિન, પતિતઃ
 ખટ, પાશી પાસ ધારણ કરનાર, અર્ગલી ખેડીવાળો, ગુર્વિણી ગર્ભવતી સ્ત્રી,
 વંધ્યા વાંઝણી, કૃષ્ણવૃષ કાળો બલદ, અહિ સાપ, મેક દેડકો, સરઠાઃ કાંચડો,
 ગોધા ઘો, વરાહઃ ધ્રુવર, શશઃ સસલો. ॥ ૧૮ ॥

જાહ આત્ર સંકોચ કરનાર પ્રાણી, ઓતુ બિલાડું, મહિષ: પાડો, સ્વર ગધેડો, ઉટ્ટ ઉટ, મહિષ પાડો, આરુઢા: તેમના ઉપર બેઠેલો, ચ અને રિક્ત: ઘટ: ખાલી ઘડો, છિક્કા છીંક, પ્રાણિશિરોંગ કંપપદવીબંધા: મસ્તક કે અંગ કંપાવનાર પ્રાણી, માર્ગઅંધ, કુવાક્ ખરાબ વાણી, આહવ યુદ્ધ, પાત: વસ્ત્રાદિનું પડવું, યાનપલાયનમ્ અશ્વાદિ વાહનનું નાશી જવું, શ્વકલહ: કુતરાનો કલેશ, વંદમ્ નપુંસક, ગો: ક્ષુતમ્ ગાયની છીંક, જ્વલદ્વેષમ્ બળતુ ધર, હતિ એ પ્રમાણ, કુશકુના: અપશકુનો, પ્રતિબંધકા: સ્યુ: કાર્યનો પ્રતિઅંધ કરે છે, છિક્કાદિકા: છીંક વિગેરે, (કુશકુના: અપશકુનો), મૃત્યુદા: સ્યુ: મરણ કરે છે. ॥ ૧૯ ॥

(અશુભ શકુન આખત.)

૧૭-૧૮-૧૯-ભાવાર્થ—પ્રયાણ કરતી વખત પહેલા કહેલા સમસ્ત શુભ શકુનો પ્રયાણ કરનારની જમણી બાજુએ લેવા, અને દરેક અશુભ શકુનોને ડાબી બાજુએ રાખીને પ્રયાણ કરવું. ભસ્મ, હાડકાં, લાકડાં, અથવા છાંણાં, વિષ્ટા, અનાજના ઉપર થી નીકલેલાં ફોતરાં, કે કુશકા, પથ્થર, મીઠું, જોડા, ઘાસ, લુહાર, ખાંડેલા તલ, કે તલનો ખોર, ઓષડ, કાળું અનાજ, રૂદન, છાશ, ધુમાડા-પાલો દેવતા, લાલ પુષ્પ, ચાંમડુ, ગોળ, તેલ, લોહું, કાદવ,

ખાંડો, ઉલટી કરનાર, ભુખ્યું માણસ, જીવહિંસા કરનાર, દુર્જન, માથે વાર વગરનો, (તદન ખોડો) જટાધારી, રોગી, લુલો, કોઈ પણ અંગમાં ખોડ ખામીવાળો, નાગો, સન્યાસી શત્રુ, ગેરૂથી રંગેલા ભગવા લુગડાવાળો, છુટા કેશવાલો, ચોર, તેલ ચોળેલો, મલીન, પતિત થઈ ગયેલો, (ન્યાત બહાર વટલેલો મહાપાપી, વિગેરે) જેના હાથમાં જનાવર પકડવાનો પાશ રહેલો છે એવો, કેદીને પહેરાવાતી બેડી જેના હાથમાં હોય એવો મનુષ્ય, ગર્ભવાળી સ્ત્રી, વાંઝણી સ્ત્રી, કાળા બલદ, સાપ, દેડકો, કાચડો, ઘો, ભૂંડ, અને સસલું.

અંગસંકોચ કરનાર શેલું, બિલાડી, પાડો, ગધેડું, ઉટ, કે પાડા ઉપર બેઠેલું માણસ ખાલી ઘડો, છીંક, મસ્તક કે અંગ કંપાવનાર,

અશ્વાદિ પ્રાણી, માર્ગબંધ, ૧ ખરાબ શબ્દોનું સાંભળવું, યુદ્ધ, (ખિલાડા, કે પાડા વિગેરેની લડાઈ), કપડાં વિગેરેનું પડવું, પ્રયાણ માટે તૈયાર કરેલા ઘોડા વિગેરે વાહનનું નાશી જવું, કુતરાઓનું લડવું, નપુંસક, ગાયની છીંક, બળતું ઘર, ઇત્યાદિ અપશકુનો કાર્યસિદ્ધ થવામાં અડચણ કરે છે, અને છીંક વિગેરે અપશકુનો મરણ કરે છે.

મુ ૦ પ્ર ૦—છિકાશબ્દં પ્રવક્ષ્યામિ પૂર્વસ્યામશુભં ફલમ્ ।

આગ્રેયાં શોકદુંઃસ્વં સ્યાદરિષ્ટં દક્ષિણે તથા (૧૩)

નૈઋત્યાં ચ શુભં પ્રોક્તં પશ્ચિમે મિષ્ટમક્ષણમ્ ।

વાયવ્યે ધનલાભસ્તુ ઉત્તરે કલહસ્તથા (૧૪)

ઈશાન્યાં ચ શુભં જ્ઞેયમાત્મશિકા મહદ્વ્રયમ્ ।

ઊર્ધ્વે ચૈવ શુભં જ્ઞેયં મધ્યે ચૈવ મહદ્વ્રયમ્ (૧૫)

અર્થ—પ્રયાણ કરતાં, પૂર્વદિશામાં છીંક થાય તો અશુભ, અગ્નિકાલમાં શોક, દુઃખ, દક્ષિણમાં અરિષ્ટ, નૈઋત્યમાં શુભ, પશ્ચિમમાં મિષ્ટાન્ન મલે, વાયવ્યમાં ધનલાભ, ઉત્તરમાં કલેશ, ઇશાનમાં શુભ, ઉર્ધ્વભાગમાં શુભ, અને પોતાના પાસેજ નજીકમાં છીંક થઈ હોય તો મહાન ભય પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં પણ પોતાની છીંક થઈ હોય તો મહાન ભય થાય છે. આ પ્રમાણે છીંક સાંભળવાનું ફલ કહેલું છે. (૯૩-૯૪-૯૫)

બુધૈઃ શિકારવં શ્રુત્વા પાદચ્છાયાં ચ કારયેત્ ।

ત્રયોદશયુતાં કૃત્વા ચાષ્ટમિ મર્ગમાહરેત્ (૧૬)

લાભસિદ્ધિર્હાનિશોક મયં શ્રીદુઃસ્વનિષ્ફલે ।

ક્રમેણૈવ ફલં જ્ઞેયં ગર્ગેણ ચ યથોદિતમ્ (૧૭)

અર્થ—ડાઘા માણસોએ છીંકેને શબ્દ સાંભળીને પોતાની હાયાને પમથી માપતી, જેટલાં પગલાં થાય, તેમાં ૧૩ યુક્ત કરવા, પછી આઠે ભાગ લેવો. બે એક શેષ રહે તો લાભ, ૨ સિદ્ધિ, ૩ હાનિ, ૪ શોક, ૫ ભય, ૬ લક્ષ્મી, ૭ દુઃખ, અને ૮ રહેવાથી નિષ્ફલ, એ પ્રમાણે ગર્ગાચાર્યએ છીંકનું ફલ કહેલું છે. (૯૬-૯૭)

૧—શુકન લેખને જતાં, પોતાના જવાનાજ રસ્તામાં કરોળીઆની જલ બંધાઈ હોય, મંકોડા, કે કોડી વિગેરેની હાર (લેન) બંધાઈ હોય, અથવા સાપ જેવા કોઈ પણ ઝેરી જનાવરનું માર્ગમાં આડું જવું નજરે દેખાય, તેને માર્ગબંધ કહે છે.

મૃંગાલ્યુષ્ટ્રપઠચ્છુકાશ્વનસ્વિનઃ સ્ત્રીસંજ્ઞકા વામતઃ

કાલી કુક્કુટપુંમયાશ્ચ સુરભિર્દક્ષેઽમનો મીષ્ટદાઃ ।

ભારદ્વાજશિશ્વંદિચાષનકુલા હંસોજ એતે દશં

યાતા ઇષ્ટાફલાઃ સ્યુ રાસમરવો વામેપિ પૃષ્ઠેર્યદઃ ॥ ૨૦ ॥

અન્વય—મૃંગાલ્યુષ્ટ્રપઠચ્છુકાઃ ચ નસ્વિનઃ સ્ત્રીસંજ્ઞકાઃ વામતઃ કાલીકુક્કુટપુંમયાઃ ચ સુરભિઃ દક્ષે મનોમીષ્ટદાઃ ભારદ્વાજશિશ્વંદિ ચાષનકુલાઃ હંસઃ અજઃ એતે દશમ્ યાતાઃ ઇષ્ટાફલોઃ સ્યુઃ રાસમરવઃ વામે પૃષ્ઠે અપિ અર્થદઃ ॥ ૨૦ ॥

અન્વયાર્થ—મૃંગ ભમરો, અલિ વીંછી, ઉટ્ટ, પઠચ્છુકાઃ બોલતો રાજપોપટ, ચ અને, નસ્વિનઃ નખવાળા કુતરા વિગેરે પશુઓ, સ્ત્રીસંજ્ઞકાઃ ચકલી વિગેરે સ્ત્રીભતિનાં પ્રાણીઓ, વામતઃ ડાબી તરફ, કાલી ભેંસ, કુક્કુટ કુકડો, પુંમયાઃ કાગડા આદિ પુરૂષસંજ્ઞક પક્ષિઓ, ચ અને, સુરભિઃ ગાય, વક્ષે જમણી તરફ, મનોમીષ્ટદાઃ મનવાંછિત ફલ આપે છે, ભારદ્વાજ ભારદ્વાજ પક્ષિ, શિશ્વંદિ મોર, ચાષ ગાય, નકુલાઃ નોળીયું, હંસઃ હંસ, અજઃ બકરો, એતે એ બધા. દશમ્ યાતાઃ નજરે પડેલા હોય તો, ઇષ્ટાફલાઃ સ્યુઃ ઇષ્ટ ફલ આપે છે, રાસમરવઃ ગધેડાનો શબ્દ, વામે ડાબી બાજુએ, પૃષ્ઠે અપિ પાછલ પણ, અર્થદઃ કાર્યસિદ્ધિ કરે છે. ॥ ૨૦ ॥

૨૦ ભાવાર્થ—ભમર, વીંછી, ઉટ્ટ, બોલતો રાજપોપટ, નખવાળા કુતરા જેવાં પશુઓ, અને ચકલી જેવાં સ્ત્રીભતિનાં પક્ષિઓ, એ સર્વે માંના કોઈ પણ શુકન પ્રયાણસમયે ડાબી બાજુએ સારા ભણવા, ભેંસ; કુકડો, તેમજ કાગડા જેવાં પુરૂષસંજ્ઞક પક્ષિઓ, ગાય, એ સર્વે માંના કોઈ પણ શુકન, દક્ષિણબાજુએ સારા સમજવા. ભારદ્વાજ, મોર, ગાય, નોળીયું, હંસ, અને બકર, એ એ સર્વે માંથી પ્રયાણસમયે કોઈ પણ ભેવામાં આવે તો શુભ ફલ આપે છે, અને ગધેડું પાછલ અથવા ડાબી બાજુએ ભુંકતું હોય તો સારું ભણવું.

મુ०-ગ૦-શીર્ષોદરહનુઘ્રાણ હૃત્કંઠસ્કંધપૃષ્ઠકમ્ ।

સ્વા દક્ષિણેન પાદેન કંઠ્યન મમનાદિષુ (૧૮)

લાભં ક્ષેમં જયં ધત્તે દક્ષિણાગે વિશેષતઃ ।

વામપાદેન સર્વસ્ય નાશં પ્રોક્તં ફલસ્ય ચ (૧૮)

અર્થ—પ્રયાણ કરતી વખતે કુતરૂં પોતાના જમણા પગવડે, જમણાં અંગમાં, મસ્તક, ઉદર, ગળાનો પાછલો ભાગ, નાક, રદ્ય, કંઠ, સ્કંધ, અને પાછલનો ભાગ, ખંભેરે તો લાભ, કલ્યાણ, અને જય મળે છે, અને તેજ ભાગોને ડાબા પગથી ખંભેરે તો અશુભ ફલ મળે છે. (૯૮-૯૯)

(અકાલ વૃષ્ટિ આપત.)

મુ.-ચિં०-યદિ માસ્સુ ચતુર્ષુ પૌષમાસાદિષુવૃષ્ટિર્હિ ભવેદકાલવૃષ્ટિઃ ।

પશુમર્ત્યપદાંકિતા ન યાવદ્સુધા સ્યાન્ન દિ તાવદેવ દોષઃ (૧૦૦)

અર્થ—જે પૌષમાસથી આરંભીને, ચાર માસ સુધીમાં વૃષ્ટિ થાય તો અકાલવૃષ્ટિ કહેવાય. જે અકાલવૃષ્ટિમાં મનુષ્ય અને પશુનાં પગલાંથી પૃથ્વી ચિન્હવાલી ન થાય, તો તેનો દોષ નથી, અને ચિન્હિત થયા પછી દોષ છે. (૧૦૦)

મુ०-પ્ર૦-માર્ગા ન્માસાત્પ્રભૃતિમુનયો વ્યાસવાલ્મીકિગર્ગા

શ્રૈત્રં યાવત્ પ્રવર્ષણવિધૌ નેતિકાલં વદન્તિ ।

નાદીજંઘઃ સુરગુરુમુનિ વંક્તિ વૃષ્ટે રકાલૌ

માસા વે તૌ ન શુભફલપદૌ પૌષમાઘૌ ન શ્લેષાઃ (૧૦૧)

અર્થ—માર્ગશીર્ષમાસથી, ચૈત્રસુધી વરસાદ થાય તો વ્યાસ, વાલ્મીકિ, ગર્ગ આદિ મહર્ષિઓના મત પ્રમાણે અકાલવૃષ્ટિ જાણવી. અને નાદી જંઘ-રૂપિ, તથા બૃહસ્પતિના મત પ્રમાણે પૌષ ને માઘમાં વૃષ્ટિ થાય તો અકાલવૃષ્ટિ જાણવી. જેથી તે બે મહિના દોષકારક સમજવા, ખીજા શુભ જાણવા. (૧૦૧)

(અકાલ વૃષ્ટિના દોષનો પરિહાર.)

સૂર્ય ચંદ્રમસો ચિંબે કૃત્વા હેમમયે તદા ।

દત્ત્વા ન ત્વા નરો યાયાત્કાર્યે ત્યાવશ્યકે સતિ (૧૦૨)

અર્થ—અકાલવૃષ્ટિ થઈ હોય, અને પ્રયાણ કરવાની અતિ આવશ્યકતા હોય, તો સૂર્ય, ચંદ્રના સોનાનાં પ્રતિબિંબ કરીને તેને નમસ્કાર કરી તેનું દાન કર્યા પછી પ્રયાણ કરવું. (૧૦૨)

નદ્યુત્તારભયપ્રવેશસમરદ્યૂતેષુ નષ્ટેક્ષણે

વ્યાધૌ સ્યુઃ શુભદા વિલોમશકુના નાહ્યા ઇઢાયા ભરે ।

આઘે દુઃશકુને નિવૃત્ય ચ શુચિ ભૂત્વાઘ્રધાઽસ્વાયમં

કૃત્વેયાદપરેઽષ્ટિ વારમપરે દત્વા સુવર્ણં વ્રજેત્ ॥ ૨૧ ॥

અન્વય—નદ્યુત્તારભયપ્રવેશસમરદ્યૂતેષુ નષ્ટે ક્ષણે વ્યાધૌ વિ-
લોમશકુનાઃ શુભદાઃ સ્યુઃ ઇઢાયાઃ નાહ્યાઃ ભરે આઘે દુઃશકુને
નિવૃત્ય ચ શુચિઃ ભૂત્વા ઘ્રધા અસ્વાયમમ્ કૃત્વા યાયાત્ અપરે
ઘ્રિવારમ્ અપરે સુવર્ણમ્ દત્વા વ્રજેત્ ॥ ૨૧ ॥

આન્વયાર્થ—નદ્યુત્તારભયપ્રવેશસમરદ્યૂતેષુ નદી ઉતરવું, ભય, પ્રવેશ,
લડાઈ, જુગારમાં, નષ્ટે ક્ષણે ગયેલી વસ્તુમાં દેખવામાં, વ્યાધૌ વ્યાધિમાં
વિલોમશકુનાઃ અશુભ શુકનો, શુભદાઃ સ્યુઃ સારું ફલ આપે છે, ઇઢાયા,
નાહ્યાઃ ધડા નાડીના (ડાબી નાસિકાના), ભરે થાસમાં, આઘે પહેલા, દુઃશ-
કુને, અપશુકનમાં, નિવૃત્ય પાછા ફરીને, ચ અને, શુચિઃ ભૂત્વા પવિત્ર થ-
ઈને, ઘ્રધા આઠ પ્રકારે, અસ્વાયમમ્ પ્રાણાયામ, કૃત્વા કરીને, યાયાત્
જવું, અપરે બીજી વખત અપશુકન થાય તો, ઘ્રિવારમ્ ૧૬ વખત, અપરે
ત્રીજી વખત થાય તો, સુવર્ણમ્ સોનું, દત્વા આપીને, વ્રજેત્ જવું. ॥ ૨૧ ॥

॥ કયે વખતે અશુભ શકુનો શુભ જાણવા. ॥

૨૧ ભાવાર્થ—નદીના ઉતરવામાં, રાજ્યના લયમાં, ગામ
વિગેરેના પ્રવેશમાં, યુદ્ધમાં, જુગારમાં, ગયેલી વસ્તુના ખોળવામાં,
રોગીને દવા કરવા જવામાં, અશુભ શુકન થાય તો તે પછુ શુભ
સમજવા.

(અશુભ શુકનનો પરિહાર.)

યાત્રાએ જનાર માણસને પહેલી વખત અપશકુન થાય તો
પાછા ફરી પવિત્ર થઈ આચમન કરી આઠ વખત પ્રાણાયામ કરી
પછી જવું. બીજી વખતે અપશુકન થાય તો તેજ પ્રમાણે પાછા
જઈ ૧૬ પ્રાણાયામ કરીને જવું, અને ત્રીજી વખત પછુ અપશુકન
થાય તો સોનાનું દાન કરીને જવું, પરંતુ અવશ્ય જવા જેવું હોય તો

જવું, જરૂર વિના કોઈ વખત અપશુકનમાં પ્રયાણ કરવુંજ નહિં, જેને પ્રાણાયામ કરવાનો અધિકાર નથી તેણે તેટલી વિલંબ કરીને પછી જવું શુભ છે.

(અપશુકનમાં દાન.)

આર્ઠિષેણિ:—યદાપશુકનં પश्ये द्विपरीतं मुपस्थितम् ।

समृतं काचनं दत्वा निर्विशंकः सुखं व्रजेत् (१०३)

અર્થ—પ્રયાણ કરતી વેળાએ જો અપશુકન થયા હોય, તો ધી, અને સોનાનું દાન કરીને નિઃશંકપણાથી પ્રયાણ કરવું. (૧૦૩)

(યાત્રા કરીને આવતાં પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું મુઠ)

હ્યો૦—વિં૦—

નિજંપુરં યાનનિવર્તિતો નરો જીવાદિપંચયુષુ સંવિશેદસૌ ।

સવાસવક્ષિપ્રમુદુધ્રુવેષ્વથ સ્થિરોદયે શુદ્ધલયાંત્યકંટકે (૧૦૪)

અર્થ—રવિ, સોમ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, એ વારો, ધનિષ્ઠા, ક્ષિપ્ર, મૃદુ, ને ધ્રુવસંસ્રક નક્ષત્રો, સ્થિરલક્ષ્મ, અને કંદ, ને ત્રિક સ્થાનમાં અનુકુલ ગ્રહો હોય ત્યારે યાત્રાથી પાછા વધીને પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરવો શુભ છે. (૧૦૪)

મુ૦—ક૦—વ્રતં ચ ચૂઢાકરપાદનં નો રજસ્વલા વાપ્યથ સૂતિકા વા ।

અંબાવિશુદ્ધૌ વિદધીતચેન્નો લગ્નાંતરં શાંતિકતોઽપિ ક્યાર્તા (૧૦૫)

અર્થ—માતા રજસ્વલા, અથવા મુવાવડી હોય તો ચોલ, જનોઈ, અને વિવાહ, કરવો નહિં, શુદ્ધિ થયા પછી અથવા શાંતિ કર્યા પછી તે કાર્યો કરવાં (૧૦૫)

ચેજ્જન્મમાસો વિપરીતપક્ષે વારો મૈવિચ્છેદિનરાત્રી મેદે ।

ચેજ્જન્મમં સ્યા ચ તદર્ધમેદે સન્મંગલં પ્રાપ્ય જના વદન્તિ (૧૦૬)

૧—એક પ્રાણાયામનો વખત એ મિનીટ જણવો, એટલે આઠ પ્રાણાયામને માટે ૧૬ મિનીટ, અને સોળ પ્રાણાયામને માટે ૩૨ મિનીટ જેટલો વખત રોકીને જવું શુભ છે.

અર્થ—જન્મનો માસ શુભ કામોમાં નિષિદ્ધ કહેલો છે. પરંતુ તે મહિનાના જે પક્ષમાં જન્મ હોય, તે શિવાયના તેજ મહિનાનો બીજો પક્ષ લેવાને હરકત નથી, તેમજ જન્મનો વાર નિષિદ્ધ છે. પરંતુ દિવસે જન્મ હોય તો તે વારની રાત્રિ, અને રાત્રિએ જન્મ હોય તો દિવસ લેઈ શકાય છે. તેવીજ રીતે જન્મનક્ષત્રના આગલા અર્ધા ભાગમાં જન્મ હોય તો પાછલો અર્ધભાગ, અને પાછલા અર્ધા ભાગમાં જન્મ હોય તો આગલો અર્ધા ભાગ લેઈ શકાય છે એ પ્રમાણે વિદ્વાનો કહે છે. (૧૦૬)

સચ્છીરૂપિતગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદાશ્વભાગેલસન-
નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રાશ્વે પુરે વાસિના ।
શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતાં માર્તણ્ડબોધોજ્જ્વલાં
સટ્ટીકા મગમન્મુદા પ્રકરણં યાત્રોદિતં ચાષ્ટમ્ ॥

અર્થ—સતપુરુષો, અને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંતર્ગત ખેડાજિલ્લામાં આવેલા નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપટવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષરશ્રી “સોમેશ્વર” જોષીએ રચેલી “મુદૂર્તમાર્તણ્ડ”નો ખોધ થવામાં ઉપયોગી આ ટીકામાં “યાત્રા” નામનું આઠમું પ્રકરણ સમાપ્ત થયું.

॥ इति यात्राप्रकरणं ॥

॥ अथ मिश्रप्रकरणम् ॥ ९ ॥

जन्मांगक्षदशेश सद्ग्रहकुजैः साकै बलिष्ठै मृदु-
क्षिप्रैर्द्रुवभैः स्थिरर्दिनृतनौ व्यारान्हि भूपस्थितिः ।
स्वस्वक्षैः समृद्धुवर्क्षचरभक्षिमैः सुरस्थापनं
प्रोचुर्माघयुगे चराधयुगले व्यारान्हि पूर्वाह्नके ॥ १ ॥

अन्वय—जन्मांगक्षदशेश सद्ग्रहकुजैः साकैः बलिष्ठैः मृदुक्षि-
प्रैर्द्रुवभैः स्थिरर्दिनृतनौ व्यारान्हि भूपस्थितिः समृद्धुवर्क्ष चरभ-
क्षिमैः स्वस्वक्षैः माघयुगे च राधयुगले व्यारान्हि पूर्वाह्नके सुरस्था-
पनम् प्रोचुः ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—जन्मांगक्षदशेशसद्ग्रहकुजैः जन्मलग्ने राशि, अने
दशानोस्वाभी, शुभग्रहो, मंगल, साकैः सूर्य साथे बलिष्ठैः अक्षिष्ठ होय. मृदु-
मृदु, क्षिप्र, क्षिप्र, इन्द्र, ज्येष्ठा, ध्रुवभैः ध्रुवनक्षत्रोपडे, स्थिरर्दिनृतनौ स्थिर-
उपयय अने पुत्रराशिना लग्नां व्यारान्हि मंगलशिवायनावारमां, भूप-
स्थितिः राज्याभिषेक थाय, समृद्धु मृदुसंघीत ध्रुवर्क्ष ध्रुव चरम, यर, क्षिमैः
अने क्षिप्रनक्षत्रो. स्वस्वक्षैः पोतपोताना नक्षत्रोपडे माघयुगे माघ अने
द्वागलमां च अने राधयुगले वैशाख अने ज्येष्ठां व्यारान्हि मंगल-
शिवायना वारमां पूर्वाह्नके अपोर पडेलां सुरस्थापनम् देवनी प्रतिष्ठा प्रोचुः
कही छे. ॥ १ ॥

॥ राज्याभिषेकं मु० ॥

भावार्थ—जन्मलग्न, जन्मराशि, अने राज्याभिषेक
वખते ચાલતી પોતાની દશા એ ત્રણેના સ્વામીઓ તથા
શુભગ્રહો તેમજ રવિને મંગલ, એ સ્થાનાદિક થી
બલવાન હોય એવો વખત હોય ત્યારે, મંગલશિવાયના

કોઈ પણ વારમાં, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ-કા, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ઉ-ધા, અભિજીત, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં, તેમજ જન્મરાશિને જન્મભગ્નથી ઉપચયસ્થાનમાં રહેલી સ્થિરરાશિનું પુરુષલગ્ન હોય ત્યારે, રાજ્યોને ગાદીએ બેસાડવાનું મુદ્દર્ત શુભ બાણવું.

(દેવપ્રતિષ્ઠાનું મુ.)

માઘ, ફાગણ, વૈશાખ, ને જ્યેષ્ઠ એ માસો, મંગલશિવાયને કોઈ પણ વાર અશ્વિની રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ-કા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી; અનુરાધા, ઉ-ધા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો તથા જે જે દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવી હોય તે તે દેવના નક્ષત્રમાં, બપોર પહેલાં પ્રતિષ્ઠા કરવી.

(રાજ્યાભિષેકમાં વિશેષતા.)

મુ-૦-૧૧૦-—

રાજાભિષેકઃ શુભ ઉત્તરાયણે ગુર્વિદુશુર્કૈરુદિતૈર્બલોન્વિતૈઃ ।

ભૌમાર્કલગ્નેશદશેજનમ્પૈર્નો ચૈત્રરિક્તારનિશામલિમ્લુચે (૧)

શાક્ર શ્રવઃ સિપ્રમૃદુધ્રુવોદુભિઃ શીર્ષોદયે વોપચયે શુભે તનૌ ।

પાપૈ સ્ત્રિષ્ઠાયગતૈઃ શુભગ્રહૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણાય ધનત્રિસંસ્થિતૈઃ (૨)

અર્થ—ચૈત્રમાસ, અધિકમાસ, ૪-૯-૧૪ તિથિઓ, મંગલવાર, અને રાત્રિનો ત્યાગ કરીને, ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં, ચંદ્ર, ગુરુ, શુક્ર, ઉદયનાને બલ પામ્યા હોય, સૂર્ય, મંગલ, જન્મભગ્નેશ, ચાલુ દશેશ, અને જન્મરાશીનો સ્વામી બલવાન હોય, અને જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, સિપ્ર, મૃદુ, ધ્રુવ, સંજાના નક્ષત્રોમાં, મિથુન, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, અને કુંભલગ્નોમાં, જન્મભગ્ન અને જન્મ-રાશિથી, ૩-૬-૧૦-૧૧ પૈકી કોઈ પણ લગ્નમાં, લગ્નમાં શુભગ્રહ હોય, અથવા કુંદ્ર, ત્રિકોણ, અને ૨-૩-૧૧ મે હોય, તે પાપગ્રહ ૩-૬-૧૧ પૈકી કોઈ પણ સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો રાજ્યાભિષેક કરવો શુભ છે.

અથ શાસ્ત્રધારણમ—શસ્ત્ર ધારણ કરવાનું.

મુ-૦-૧૧૦-પુનર્વસુ દ્વયે હસ્તે ચિત્રાયાં રોહિણીદ્વયે ।

વિશાસ્તાવિ ત્રયે કુર્યાત્ ડ્યુત્તરે રેવતીદ્વયે (૩)

રિક્તાં વિનાતિથૌસૂર્ય શુક્રજીવદિને તથા ।

સન્માહ દ્યુરિકા સ્વજ્ઞ કુંતશસ્ત્રાદિ ધારણમ્ (૪)

અર્થ—પુનર્વસુથી બે, હસ્ત ચિત્રા, રેહિણીથી બે, વિશાખાથી ત્રણ, ત્રણ ઉત્તરા, ને રેવતીથી બે, એ નક્ષત્રોને રિક્તા શીવાયની તીથીઓમાં રવિ, શુક્ર, ને ગુરુ, વારે અખ્તર, છરી, તલવાર, ભાક્ષો, વિગેરે શસ્ત્રો ધારણ કરવાં શુભ છે.

અથ ધનુર્વિદ્યારંભઃ—ધનુર્વિદ્યાનો આરંભ.

અનુરાધામઘાપુષ્યમૃગશીર્ષેષ્ટમી તિથૌ ।

ધનુર્વિદ્યાદિકં કાર્યં દ્વાદશ્યાં શુભવાસરે (૫)

અર્થ—અનુરાધા, મઘા, પુષ્ય, ને મૃગશીર, આઠમ, બારશ એ તીથીઓને શુભવાસમાં ધનુર્વિદ્યાદિકનો આરંભ કરવો.

અથ કુંત સર્વશસ્ત્રાદિ શસ્ત્રાભ્યાસઃ કુંતાસ્ત્ર, સર્વાસ્ત્ર, વિગેરે

શસ્ત્રોનો અભ્યાસ.

હસ્તત્રયોત્તરેશ્વિન્યાં પુનર્ભેશ્રવપુષ્યયોઃ

શુભાહે વિબુધે સ્વજ્ઞ કુંતાદીશ્ચ સમમ્ભયસેત્ (૬)

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, ત્રણ ઉત્તરા, અશ્વીની, પુનર્વસુ, શ્રવણ, પૂષ્ય, એ નક્ષત્રોને સારી તીથીઓમાં બુધ વગરના વારમાં ખડગભાલો છત્રાદીક હરકાઇ શસ્ત્રાદીકનો અભ્યાસ કરવો ઠીક છે.

અથશત્રૂસંધિઃ—શત્રૂ સાથે સંપ કરવાનું.

અનુરાધા મઘા પુષ્યે તિથ્યર્દે તૈતિલાભિધે ।

લગ્ને સદ્વિગેઽષ્ટમ્યાં દ્વાદશ્યાં સંધિરિષ્યતે (૭)

અર્થ—અનુરાધા, મઘા, પુષ્ય, એ નક્ષત્રો, ને તીથીના પહેલા અર્ધ ભાગમાં, તૈતલકર્ણમાં શુભચહની દષ્ટિવાળું લગ્ન હોય આઠમને બારશ એ તીથીયો હોય, ત્યારે શત્રૂ સાથે મિત્રતા બાંધવી શુભ છે.

(મુગ્ધ ધારણ કરવાનું.)

**જ્યો૦-વિં૦-ગુરુમશ્રુતિધીરવાસ વૈશૈ રધિદોરેંદ્ર પયોર્યધિષ્ણયપૌષ્ણૈઃ
રવિસત્સુવિવિત્સુપાપમુક્તે મુકુટં મસ્તકમોદયે વિદધ્યાત્ ॥**

અર્થ—પુષ્ય, શ્રવણ, ધ્રુવસંશક નક્ષત્રો; ધનીષ્ઠા, આર્દ્રા, હસ્તા, જ્યેષ્ઠા, શતભીષા, રેવતી, એ નક્ષત્રો, ખુદ રહીત ને રવિસહિત થુલગ્રહોના વારમાં પાપગ્રહરહીત શીર્ષોદય લગ્નમાં પ્રથમ મુકુટ ^૧ (દેવ, રાજ્ય વિગેરે) ધારણ કરવાનું શુભ છે.

રાજાં છત્ર ચામરસિંહાસનાદિ કૃત્યમ્—છત્ર આમર સિંહાસન

આમર પાલખી વિગેરેનું મુહુર્ત.

ચામરછત્ર દોલાદીન્ દ્વીપી સિંહાસનાદિકમ્ ।

પટ્ટાભિષેક મેસર્વે વિદધ્યા છોમનેદિને (૮)

અર્થ—શુભ દિવસોમાં પટ્ટાભિષેકના નક્ષત્રોમાં આમર, છત્ર, સિંહાસન, પાલખી, હાથીની અંખાડી વિગેરેનો આરંભ કરવો.

મૃગયા (શીકાર) રમવાનું.

આશ્લેષામરણી જ્યેષ્ઠા પૂર્વાર્દ્રા સ્વાતિ મૂલ મે ।

વિશાસ્વાયાં ચપા પેન્દિ યાયાદા સ્વેટકે નૃપઃ ॥

અર્થ—આશ્લેષા, ભરણી, જ્યેષ્ઠા પુર્વા, આર્દ્રા, સ્વાતી, મૂલ વિશાખા એ નક્ષત્રોને પાપગ્રહોના વારોમાં મૃગયા રમવાની (શીકારની) શરૂઆત કરવી.

શત્રુ ચોર બંધનં તાડનં ચ—શત્રૂ ને ચોરને ખાંધવાનું ને મારવાનું.

જ્યેષ્ઠાર્દ્રા મરણીપૂર્વા મૂલાશ્લેષામઘાદ્યે ।

ક્રૂર સ્વેટ યુતે લગ્ને ક્રૂરમંદાર વાસરે ॥

શત્રૂનાં બંધનં-કુર્યાત્કશાભિ સ્તાડનં તથા (૧૦)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, ભરણી, પુર્વા, મૂળ, આશ્લેષા, મઘા, થી જે, એ નક્ષત્રોમાં પાપગ્રહ લગ્નમાં હાંચ ત્યારે રવિ, મંગળ, ને શનીવારે પકડેલા શત્રૂને ખાંદીખાને નાખી કડી કરવી, અથવા તેને સાટકાથી ફટકાનો માર મારવો.

૧—પાધડી, ટોપી, ફેંટા, વિગેરે.

ધાર્યં વસ્વાદિતીનપંચગુરુભાશ્યંત્ય ધ્રુવૈ જ્ઞત્રયે
 જ્ઞોને ક્ષાલ્યમિદ્ધાસ્તુભક્ષિતમસન્મધ્યત્રિભાગેઽમ્બરમ્ ।
 સ્ત્રીરક્તાંબરભૂષણેત્ર વિભ્રયાદ્વ્યાદિત્યપુણ્યધ્રુવે
 શ્વેતેઽઞ્જોઽરુણરુક્મયોઃ કુજરવી કૃષ્ણે શનિઃ શસ્યતે ॥ ૨ ॥

અન્વય—વસ્વાદિતીનપંચગુરુભાશ્યંત્યધ્રુવૈઃ જ્ઞત્રયે અમ્બરમ્
 ધાર્યમ્ જ્ઞોને ક્ષાલ્યમ્ इह મધ્યત્રિભાગે આશ્તુભક્ષિતમ્ અસત્ સ્ત્રી
 વ્યાદિત્યપુણ્યધ્રુવે રક્તામ્બરભૂષણે વિભ્રયાત્ શ્વેતે અઞ્જઃ અરુણરુ-
 ક્મયોઃ કુજરવી કૃષ્ણે શનિઃ શસ્યતે ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—વસુ ધનિષ્ઠા, અવિતિ પુનર્વસુ, જનપંચ હસ્તથી પાંચ,
 ગુરુમ પુષ્ય, અશ્વિ અશ્વિની, અંત્ય રેવતી, ધ્રુવૈઃ અને ધ્રુવનક્ષત્રો, જ્ઞત્રયે
 બુધ, ગુરુ, શુક્રમાં, અમ્બરમ્ વસ્ત્ર, ધાર્યમ્ ધારણ કરવું, જ્ઞોને બુધશિવાયના
 વારોમાં, ક્ષાલ્યમ્ ધોવું, इह વસ્ત્રમાં, મધ્યત્રિભાગે વચલા ત્રીજા ભાગમાં,
 આશ્તુભક્ષિતમ્ ઉંદરે કાપેલું હોય તો, અસત્ ખરાબ છે, સ્ત્રી સ્ત્રી, વ્યાદિ-
 ત્યપુણ્યધ્રુવે હસ્ત, પુષ્ય, અને ધ્રુવરહિત નક્ષત્રોમાં, રક્તાંબરભૂષણે લાલ વસ્ત્ર
 અને ધરેણાં, વિભ્રયાત્ ધારણ કરે, શ્વેતે ધોળી વસ્તુમાં, અઞ્જઃ ચંદ્રમાં
 અરુણરુક્મયોઃ લાલ, પીળી વસ્તુમાં, કુજરવી મંગલ, ને સૂર્ય, કૃષ્ણે કાળી
 વસ્તુમાં, શનિઃ શનિ, શસ્યતે સારો છે. ॥ ૨ ॥

(નવાં વસ્ત્ર પહેરવાનું મુઠ)

૨ ભાવાર્થ—^૧બુધ, ગુરુ, શુક્ર, એ વાર, અશ્વિની, રાહુણી,
 પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ-ક્ષ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા,
 ઉ-ષા, ધનિષ્ઠા, ઉ-ભા, રેવતી, નક્ષત્રોમાં નવું વસ્ત્ર પહેરવું શુભ છે.

(ધોવાનું મુઠ)

બુધ વિના પહેરવાના વારોમાં, અને પહેરવાના નક્ષત્રોમાં નવું
 વસ્ત્ર ધોવું શુભ નાણવું.

૧—મુઠ—ચિં—માં ૪-૯-૧૪ એ તિથીઓ નવીન વસ્ત્ર પહેરવામાં
 ત્યાગ કરી ખીલ શુભ ગણિલી છે.

નવા વસ્ત્રના કોઇ પણ ભાગને ઉંદર કરડે તેનું ફક્ત)

લુધડાની લ'ખાઈના ત્રણ ભાગ કરવા, આબુખાબુના બે ભાગ છોડી મધ્યના ભાગથી ઉંદર વિગેરે પ્રાણીઓએ કાપ્યું હોય, બળી ગયું હોય, કદવ કે સાહી જેવા ડાઘ લાગ્યા હોય, ગાય વિગેરે પશુ-ઓએ ચાવી ખાધું હોય, તો તે લુધડું અશુભ જાણવું,

(સ્ત્રીઓને લાલ વિગેરે વસ્ત્રો અને આભુષણો પહેરવાનું મુઠ)

નવું લુગડું પહેરવાના વારોમાં, અને રોહિણી, પુષ્ય, ઉ-શ્વ, હસ્ત, ઉ-ષા, ઉ-ભા, શિવાયનાં નવું વસ્ત્ર પહેરવાના નક્ષત્રોમાં, રક્તા-દિકવસ્ત્ર અને સોનારૂપાના દાગીના પહેરવા શુભ છે, સ્ત્રીઓને ધોળું વસ્ત્ર, મોતી રૂપું વિગેરે, સફેદ વસ્તુ પહેરવી હોય તો સોમવાર, લાલ ને પીળી પહેરવા માટે રવિ ને મંગલવાર, અને કાળી પહેરવા માટે શનિવાર શ્રેષ્ઠ છે, તેમજ ખુદ, શુક્ર, એ વારોમાં કોઇ પણ વસ્તુ પહેરવી સારી છે.

અશુભ દિવસમાં પણ વસ્ત્રધારણ મુઠ)

મુઠ-ચિં-વિપ્રાજ્ઞયા તથોદ્ગ્રાહે રાજા પ્રીત્યાર્પિતં ચ યત્ ।

નિચેડપિ ધિષ્ણ્યે વારાદૌ વસ્ત્રં ધાર્યં જગુર્બુધાઃ (૧૧)

અર્થ—બ્રાહ્મણની આજ્ઞાથી, વિવાહમાં, તેમજ રાજાએ બક્ષીસ કરેલું વસ્ત્ર અશુભ વાર અને નક્ષત્રાદિમાં પણ પહેરવું, એમ પંડિતોએ કહ્યું છે. (૧૨)

(નવા દાગીના કરાવવાનું મુઠ)

સ્વાઙ્ગુષ્ઠાઘટનં ત્રિપુષ્કરચરક્ષિમધ્રુવે રત્નયુક્ત

તત્તીક્ષ્ણોગ્રાવિહિનમે રવિકુમે મેષાલિસિંહે તનાં ।

તન્મુક્તાસહિતં ચરધ્રુવમ્દુક્ષિમે શુભે સત્તનો

તીક્ષ્ણોગ્રાન્ધિમૃગ દ્વિદેવદહને શશ્વં શુભં ઘટિતમ્ (૧૩)

અર્થ—પહેલાં કહેલા ત્રિપુષ્કરચરમાં, ચર, ધ્રુવ, અને ક્ષિપ્રસંજાના નક્ષત્રોમાં, સોના વિગેરેના દાગીના કરવા શુભ છે.

મેષ, સિંહ, અને વૃશ્ચિક લગ્નમાં, રવિને મંગલવારે, તીક્ષ્ણ, અને ઉગ્ર સંજાના નક્ષત્રો છોડી બાકીના નક્ષત્રોમાં, હિરામાણિકના દાગીના ધડાવવા શુભ છે, ચર મૃદુ અને ક્ષિપ્રસંજાના નક્ષત્રોમાં, સારા ગ્રહો લગ્નમાં, હોય ત્યારે મોતી પરવાળાંના દાગીના કરાવવા શુભ છે. અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, વિશ્વાખા, અને તીક્ષ્ણ ઉગ્રસંજાના નક્ષત્રોમાં હથીયારનું ધડાવવું શુભ છે.

(ટૂંકસાલ સ્થાપવાનું મુઠ)

મુદ્રાણાં પાતનં સદ્ધ્રુવમૃદુચરમીક્ષપ્રમૈ વીંદુસૌરે

ઘસ્ટે પૂર્ણાજયાશ્યે ન ચ ગુરુભૃગુજાસ્તે વિલગ્ને શુભૈઃ સ્યાત્ ।

વસ્ત્રાણાં ક્ષાલનં સદ્સુહૃદિનકૃત્પંચકાદિત્યપુષ્યે

નો રિક્તાપર્વષ્ટી પિતૃદિનરાવેજઞ્જેષુ કાર્યં કદાપિ (૧૪)

અર્થ—૩-૫-૮-૧૦-૧૩-૧૫ તિથિએ, સોમ અને શનિ છોડી બીજા વારોમાં, ધ્રુવ, મૃદુ, ચર, અને ક્ષિપ્ર, સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, લગ્નમાં શુભઞ્જ હોય તો ગુરુ, શુક્રના અસ્તને છોડીને, મોહાર, રૂપિયા વિગેરે પાડવા માટે ટૂંકસાલ સ્થાપન કરવી શુભ છે.

(વસ્ત્ર ધોવાનું મુઠ)

૪-૬-૮-૯-૧૪-૧૫-૩૦ તિથિઓમાં, બુધ અને શનિ શિવાયના વારોમાં, અશ્વિની પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા નક્ષત્રોમાં, આશ્વના દિવસનો ત્યાગ કરી કપડાં ધોવાનું સારું છે.

(હથિયાર ધારણ કરવાનું મુઠ)

સંધાર્યાઃ કુંતવર્મેષ્વસનશરકૃપાણાસિ પુટ્યો વિરિક્તે

શુક્રેજ્યાર્કેન્દ્રિ મૈત્ર ધ્રુવલઘુસહિતાદિત્યશાક્રદ્વિદૈવે ।

સ્યુ લ્લગ્નેઽપિ સ્થિરાશ્યે શશિનિ ચ શુભદષ્ટે શુભૈઃ કેન્દ્રગૈઃ સ્યા-

ઞ્ચોગઃ શત્ર્યાસનાદે ધ્રુવમૃદુલઘુહૃતકાદિત્ય ઇષ્ટઃ (૧૫)

અર્થ—રિક્તાતિથિનો ત્યાગ કરીને રવિ, ગુરુ, શુક્રવારે, પુનર્વસુ, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, મિત્ર, ધ્રુવ, અને લઘુસંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં હથિયાર ધારણ કરવાનું શુભ છે.

(નવીન બીજાના ઉપર ઘેસવાનું મુઠ)

સ્થિરલગ્નમાં, ચંદ્ર ઉપર શુભઞ્જહોની દષ્ટિ હોય, કેન્દ્રમાં શુભઞ્જહો હોય અને ભરણી, પુનર્વસુ, શ્રવણ, ધ્રુવ, મૃદુ, અને લઘુસંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, નવીન બીજાનું, અથવા આસનનો ઉપીયોગ કરવો સારો છે.

નવીન વસ્ત્રો વીગેરે.

વસ્ત્રવિશેષે વિશેષઃ—વસ્ત્રને માટે વિશેષ બાધવાનું.

મુઠ-ગ૦-શુક્લં વસ્ત્રોક્ત મેધાર્યં રવૌ શુક્રે ગુરૌ બુધે ।

વિશુક્રે કર્ણુરં પીતં સમૌમે રક્તમંબરમ્ (૧૬)

અર્થ—રવિ, શુક્ર, ગુરુ, બુધ, એ વારોમાં વસ્ત્ર પહેરવાના મુહુર્તમાં સફેત વસ્ત્ર પહેરવું, અને શુક્ર શિવાયના વારોમાં કાળા ઘેરા રંગનું, ને પીળું વસ્ત્ર, ને મંગલવારે લાલ વસ્ત્ર પહેરવું શુભ છે.

કૃષ્ણ નીલમ—કાળું તથા લીલું વસ્ત્ર.

પુનર્વસુ ધનિષ્ઠાશ્ચ ઽશ્વિમેહસ્તાચ્ચતુષ્ટયે ।

પૂર્વોત્તરે શનૌ સૂર્યે નીલકૃષ્ણાંબરં શુભમ્ (૧૭)

અર્થ—પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, ત્રણપુર્વા, ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોને શની અને સૂર્યવારે લીલું, ને કાળું વસ્ત્ર પહેરવું શુભ છે.

પટ્ટકૂલમ્—પટ્ટકુળવસ્ત્ર.

જીવેર્કે ચ બુધે શુક્ર વસ્ત્રોક્તર્ક્ષશ્રવાન્વિતે ।

સ્થિરંગે સદ્રઘૈયુક્તે પટ્ટકૂલસ્પધારણમ્ (૧૮)

અર્થ—શ્રવણયુક્ત વસ્ત્ર પહેરવાનાં નક્ષત્રોમાં ગુરુ, સૂર્ય, બુધ, શુક્ર, એ વારોને સ્થિર લગ્નમાં શુભગ્રહ હોય ત્યારે પટ્ટકુળ ધારણ કરવું શુભ છે.

અથ કૌશેયમ્—રેશમી વસ્ત્ર.

અશ્વિની રેવતી હસ્તે રોહિણ્યાં શ્રવણત્રયે ।

પૂર્વોત્તરે પુનર્વસૌ સ્વાત્યાં પુષ્યે મધાભિધે ॥

રવૌ ચંદ્રે ગુરૌ ધાર્ય કૌશે યંવસનંજનૈઃ (૧૯)

અર્થ—અશ્વિની, રેવતી, હસ્ત, રોહિણી, શ્રવણત્રી ત્રણપૂર્વા, ઉત્તરા, પુનર્વસુ, સ્વાતી, પુષ્ય, મધા, એ નક્ષત્રો રવિ, સોમને ગુરુવારે રેશમી વસ્ત્ર પહેરવું શુભ છે.

અથ રોમજં વસ્ત્રમ્—ડાનડું વસ્ત્ર.

નીલવસ્ત્રોદિતે ધિષ્ણ્યે રેવતીપૂષ્યયોરવિ ।

શુક્રે શનૈશ્ચરેર્કે ચ ધારયે દ્રોમજાંબરમ્ (૨૦)

અર્થ—નીલવસ્ત્ર ધારણ કરવાનાં નક્ષત્રો, તથા રેવતી, પુષ્ય, એ નક્ષત્રોને શુક્ર, શની, સૂર્ય, એ વારોમાં ડાન, વાળ વિગેરેનાં વસ્ત્ર પહેરવાં શુભ છે.

અથ સૂતલ કંચુક ધારણમ્—મુતરાડી કંચુકી ધારણ કરવાનું.

પૂણ્યોત્તરાનુરાધાન્ત્યે ધનિષ્ઠાશ્ચિરત્રયે ।

રોહિણ્યાં ગુરુ શુક્રાબ્જે દેહદુર્ગ ધૃતિઃ શુભા (૨૧)

અર્થ—પુષ્ય, ઉત્તરા, અનુરાધા, રેવતી, ધનીષ્ઠા, અશ્વિનીને, (હસ્તથી ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો, ને રોહિણી, એ નક્ષત્રો, ગુરુ, શુક્ર, ને સોમવારે મુતરની કંચુકી (ચોલી, પોલકું, કાપડું વિગેરે) ધારણ કરવાં શુભ છે.

અથ સુવર્ણરજત મિશ્રં તંતુ સંમવવસ્ત્રપારિધાનમ્—સોના રૂપાના

(જરીથી ભરેલાં વસ્ત્રો) તારવાળાં વસ્ત્ર.

સુવર્ણતંતુ સંમિશ્રં વાસોધાર્યં રવૌકુજે ।

રાજ તંતદ્વિ શુક્રેબ્જે વસ્ત્રધારણ મેશુભમ્ (૨૨)

અર્થ—રવિને મંગળવારે સોનાના તારથી ભરેલાં (સાડી જેવાં) વસ્ત્રો પહેરવાં, શુક્રને સોમવાર શીયાયના ખીબ વારોમાં રૂપાના તારથી ભરેલાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાં શુભ છે.

અથ સૌભાગ્યવત્યાનિષેધઃ—સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિયોને વસ્ત્રા-

લંકારનો નિષેધ.

રોહિણ્યાંયુત્તરે પુષ્યે પુનર્વસ્વૌ કદાચન ।

નદધ્યાત્મુભગા મૂષા વસ્ત્રાણ્યન્યે કુજેપિ ન (૨૩)

અર્થ—રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા, પુષ્ય, પુનર્વસુ એ નક્ષત્રોને મંગળવાર હોય, તો સ્ત્રીયોએ કદી પણ વસ્ત્રલંકાર, પહેરવાં નહીં.

જ્યો-ર્વિ

વસ્ત્ર વણવાનું.

ચરે મૃદુક્ષિપ્તક મોગ્રધન્વમે કુર્વિદ્કૃત્યં વિદર્ધીતધીમતા ।

રવીજ્ય યુગ્મધુનિ સાધુ મોદયે તથૈવ મે સૂચિકર્મસદ્ધિને ૨૪

અર્થ—રવિ, સોમ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારો, રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, ચર, મૃદુ ને ક્ષિપ્રસંસક નક્ષત્રો, ને શુભગ્રહોની રાશીનું લગ્ન હોય, ત્યારે વણકારોએ કપડાં વણવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

સુ-ગ-રજકાવિનાં નવીન વસ્ત્ર ક્ષાલનમ્—ધોખી વિગેરેએ નવું
વસ્ત્ર ધોવાનું.

પુનર્વસુદ્રયેન્ધિન્યાં ધનિષ્ઠાહસ્તપંચકે ।

હિત્વાકીર્ક બુધાનરિક્તાષ્ઠીં શ્રાદ્ધદિનં તથા ॥

વ્રતં પર્વચવસ્ત્રાણિ ક્ષાલયે દ્રજકાદિનાં (૨૫)

અર્થ—પુનર્વસુદ્રય એ, અશ્વિની, ધનીષ્ઠા, હસ્તથી પાંચ, એ નક્ષ-
ત્રોમાં શની, રવી, ને બુધ, શીવાયના વારોમાં રિક્તાતિથી, છઠ, અને શ્રાદ્ધના
દિવસો, વ્રત અને પર્વણોનો ત્યાગ કરી ધોખી વિગેરેએ નવાં લુધડાં ધોવાનું
શીખવાનો આરંભ કરવો.

વિતાનતુલિકોપધાનાદિ નિર્માણં વિતાનબંધનં ચ—મંદરવો,

મચ્છરદાની, તોરણ, વિગેરેનું બનાવવું, અને બાંધવું.

કુર્યાદ્વસ્ત્રોદિતેધિષ્ણયે તલિકામુપ ધાનકમ્ ।

વિતાનાથં ચ બંધીયા દૂર્ધ્વ મૂર્ધ્વ મુખોદુષુ (૨૬)

અર્થ—વસ્ત્ર પહેરવાનાં કહેલાં નક્ષત્રોને ઉર્ધ્વમુખનાં નક્ષત્રોમાં મંદરવો,
તોરણ, મચ્છરદાની, વિગેરે બનાવવું અને બાંધવું શુભ છે,

વસ્ત્રમયગેહાદિ નિર્માણમ્—વસ્ત્રનો મંડપ કે તંબુ બનાવાનું.

શ્રવત્રયેન્ધિનીપૂષ્યે ડનુરાધારોહિણીમૃગે ।

હસ્તત્રયે પુનર્ભેન્ત્યે ડ્યુત્તરેપટવેશ્મસત્ (૨૭)

અર્થ—શ્રવણથી ત્રણ અશ્વિની, પુષ્ય, અનુરાધા, રેહિણી, મૃગશીર,
હસ્તથી ત્રણ, રેવતી, ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોમાં (વિગ્રહાદિ શુભ કાર્યોમાં)
વસ્ત્રનો મંડપ (તંબુ) વિગેરે બાંધવો શુભ છે.

અથ કજ્જલાવર્ષકૃત્યમ્—કાળળ બાંધવું, ને દર્પણમાં મ્હોડું જોવું.

ચિત્રાચતુષ્ટયેન્ધિન્યાં ધનિષ્ઠારેવતીમૃગે ।

શુક્રે કેન્દ્રિ ગનૌક્ષીણાં દર્પણાંજનયો ધૃતિઃ (૨૮)

અર્થ—ચીત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, અશ્વિની, ધનીષ્ઠા, રેવતી, મૃગશીર, એ નક્ષત્રોને રવિ, શુક્ર, શની, એ વારોમાં સ્ત્રીઓને દર્પણમાં પ્રથમ મોઢું જોવું અને કાજલ આંજવું શુભ છે.

અથ કુસુંભાદિવલ્લરંજનમ્—કુસુંબી વિગેરે રંગથી વસો રંગવાનું.

પુનર્વસુદ્વયેહસ્તાત્પંચકે શ્રવણદ્વયે ।

અશ્વિભેર્કે કવિજ્યારે વાસસારંજનં શુભમ્ (૨૯)

અર્થ—પુનર્વસુથી બે, હસ્તથી પાંચ, શ્રવણથી બે, અશ્વિની. એ નક્ષત્રોમાં રવિ, શુક્ર, ગુરુ, મંગળ એ વારોમાં દરેક જાતના રંગમાં કપડાં રંગવાનું શુભ છે.

નવા વાસણનું ચક્ર.

સૂર્યભાષ્ણદ્રપર્યન્તં ગણનીયં સદા બુધૈઃ ।

દિક્ષુદિક્ષુ દ્વયંન્યસ્ય મધ્યેચૈકાદશન્યસેત્ (૩૦)

વર્તુલાકાર ચક્રસ્ય મોક્તૃપાત્રસ્યનિર્ણયઃ ।

બંધનંસૌખ્યહાનીચ લાભંસૌખ્યં મૃતિસ્તથા (૩૧)

પુત્રમાયુઃ શોકવૃદ્ધી પૂર્વાદિક્રમતો ભવેત્ ।

રિક્તાનષ્ટેંદુ ષષ્ઠીશ્ચવિષ્ણોઃ સુપ્તંવિવર્જયેત્ (૩૨)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રના નક્ષત્ર સુધી ગણી, થએલી નક્ષત્રની સંખ્યામાંથી અનુક્રમે પુર્વાદિક આઠ દીશાઓમાં બધાં નક્ષત્ર મુકવાં પાત્રના મધ્યમાં ૧૧ નક્ષત્રો મુકવાં, તેનું પુર્વથી અનુક્રમે ફળ બંધન, સુખ, હાની, લાભ, સુખ, મૃત્યુ, પુત્ર, આયુષ્ય, શોક એ પ્રમાણે ફલ જોવું, પરંતુ રીકતાતીથી, ક્ષીણચંદ્ર, હઠતીથી, ને અપાદમાસ, નો નવા પાત્રમાં જોજન કરતાં ત્યાગ કરવો.

અથ પાત્રભોગ—નવીન વાસણનો ઉપયોગ.

રોહિણી યુગલેહસ્ત ત્રિતયે રેવતીદ્વયે ।

શ્રવણત્રિત્રયે પુષ્યે પુનર્વસુવનુરાધયોઃ (૩૩)

ઢ્યુત્તરેબુધ શુક્રેજ્ય વારેચામૃત યોગકે ।

સુવર્ણરૌપ્ય પાત્રેષુ ભોજનાદિ શુભપદમ્ (૩૪)

અર્થ—રેહીણીથી બે, હસ્તથી ત્રણ, રેવતીથી બે, શ્રવણથી ત્રણ પુખ્ત, પુનર્વસુ, અનુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રો, બુધ, શુકર, ને શુક્રવાર, અને અમૃતયોગ હોય ત્યારે સોનારૂપા જેવા વાસણોમાં ભોજન કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

અથ ભૂષણઘટ્ટનં—આભુષણ ઘડવાનું.

ત્રિપુષ્કરાભિધેયોગે ઢ્યુત્તરેરેવતીદ્વયે ।

શ્રવત્રયેમૃગે પુષ્યે પુનર્વસ્વનુરાધ યોઃ ॥

હસ્ત ત્રયેથરોહિણ્યાં ભૂષાકાર્યાશુભેઽહનિ (૩૫)

અર્થ—ત્રિપુષ્કરયોગમાં, ત્રણ, ઉત્તરા, રેવતીથી બે, શ્રવણથી ત્રણ, મૃગશીર, પુખ્ત, પુનર્વસુ, અનુરાધા, હસ્તથી ત્રણને રેહિણી, એ નક્ષત્રોને શુભ દીવસે આભુષણ ઘડવાનો આરંભ (શીખવું) કરવો શુભ છે.

અથ રત્નયુક્તભૂષાઘટ્ટનમ્—રત્નજડીત આભુષણ ઘડવાનું.

કૃત્તિકાદિ ત્રયેહસ્ત પંચકેરેવતીદ્વયે ।

શ્રવત્રયે પુનર્વસ્વોઃ પુષ્યમેચોત્તરાત્રયે ॥

કુર્જેકે રત્નયુગ્મભૂષાઘટ્ટનં શુભવાસરે (૩૬)

અર્થ—કૃત્તિકાથી ત્રણ, હસ્તથી પાંચ, રેવતીથી બે, શ્રવણથી ત્રણ, પુનર્વસુ, પુખ્ત, ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોમાં રવિને મંગળવારે શુભદિવસોમાં રત્નો (માણિક્ય, મોતી) વિગેરેથી જડેલાં આભુષણો કરવાનો આરંભ કરવો.

અથ રૌપ્યમયમુક્તાવજ્રયુક્તભૂષણનિર્માણમ્—રૂપાનું મોતી તથા

હીરાથી જડીત આભુષણ કરવાનું.

રત્નયુગ્મભૂષણંકક્ષે વિશાસ્ત્રાંકૃત્તિકાં વિના ।

શુક્રેજ્યે ભૂષણંરૌપ્ય વજ્રમુક્તામયંહિસત (૩૭)

અર્થ—વીશાખાને કૃત્તિકા રહીત, રત્નયુક્ત ધરેણું ધડવાનાં નક્ષત્રોનો ને ગુરુ શુક્ર એ વારોમાં રૂપાથી જડેલાં હીરા અને મોતીનાં ધરેણું (ધડાવવાં), ધડવાનો આરંભ કરવો.

અથ સૂપાદ્યજ્ઞાદિ પાકક્રિયા—દાળ વિગેરે અન્ન રાંધવાનું મુઠ.

મૂલ ચિત્રાનુરાધાસુ વિશાખાકૃત્તિકામૃગે ।

ઉત્તરા રોહિણી જ્યેષ્ઠા રેવતીષુ વિચિક્રિયા (૩૮)

અર્થ—મૂલ, ચિત્રા, અનુરાધા, વિશાખા, કૃત્તિકા, મૃગશીર, ઉત્તરા, રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં દાળ વિગેરે રાંધવાની ક્રીયા શુભ ભણવી.

વસ્ત્રોક્તૈર્વ્યનિલદ્વયાશ્વિભિરંગે નુ વિંભૂષાહિતા

વિપ્રાજ્ઞોત્સવલઙ્ઘિષૂદિત મનુક્તેપીષ્ટકુદારણમ્ ।

મૈત્રાર્કાનિલમૂલદસ્રહરિભેદી જ્યાજપાદોત્તરે

પળ્યાનાં ક્રયવિક્રયૌ ઘટપરદર્થંગે સ્વશુદ્ધૌ તનુ ॥ ૩ ॥

અન્વય—અંગે અંગે વ્યનિલદ્વયાશ્વિભિઃ વસ્ત્રોક્તૈઃ નુઃ વિભૂષાહિતા વિપ્રાજ્ઞોત્સવલઙ્ઘિષુ અનૂક્તે અપિ ધારણમ્ ઇષ્ટકૃત્ ઉદિતમ્ પળ્યાનામ્ ક્રયવિક્રયૌ મૈત્રાર્કાનિલમૂલદસ્રહરિભે ન્દીજ્યાજ પાદોત્તરે ઘટપરદર્થંગે સ્વશુદ્ધૌ તનુ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—અંગે સ્થિર, અંગે ભગ્નમાં, વસ્ત્રોક્તૈઃ વસ્ત્રધારણ કરવામાં કહેલાં, વ્યનિલદ્વયાશ્વિભિઃ સ્વાતી, વિશાખા, અને અશ્વિની શિવાયના વસ્ત્રોક્તૈઃ વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં કહેલાં નક્ષત્રોથી, નુઃ પુરૂષને વિભૂષા આલૂપણ, હિતા શુભ છે, વિપ્રાજ્ઞોત્સવલઙ્ઘિષુ આહ્વાણનીઆજ્ઞામાં, વિવાહાદિમાં, લાભથવામાં, અનૂક્તે અપિ મુહૂર્તવિનાપણુ ધારણમ્ વસ્ત્રાદિ ધારણકરવું ઇષ્ટકૃત્ શુભકરનારું ઉદિતમ્ કહેલું છે. પળ્યાનામ્ વેચવાની યીજ્ઞેની ક્રયવિક્રયૌ લેવડ, દેવડ, મૈત્ર અનુરાધા, અર્કહસ્તા, અનિલ સ્વાતી મૂલ મૂલ, વસુ અશ્વિની, હરિમ શ્રવણ, હન્ડુ મૃગશીર્ષ, હજ્ય પુષ્ય, અજવાદ પૂ-ભા, અને ઉત્તરે ત્રણઉત્તરા એનક્ષત્રોમાં ઘટપરદર્થંગે કુંભશિવાયના ઉપયયભગ્નમાં સ્વશુદ્ધૌ ધનભાવ પાપગ્રહરહીત હોય ત્યારે તનુ વિસ્તાર ॥ ૩ ॥

(પુરૂષોને વસ્ત્રને શણગાર પહેરવાનું મુઠ)

ભાવાર્થ—વસ્ત્ર ધારણ કરવાના વાર, અશ્વિની, સ્વાતી, વિશાખા, શિવાય વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં કહેલાં નક્ષત્રો, અને સ્થિર લગ્નમાં પહેરવું શુભ છે. બ્રાહ્મણની આજ્ઞા હોય ત્યારે, વિવાહમાં, લાલ મલવાના સમયમાં, મુહુર્ત વિના પણ, કોઈપણ જાતનાં વસ્ત્રો અને આભુષણ પહેરવાં શુભ છે.

(નવી દુકાન, પેઢી કે ઓફીસ શરૂ કરવાનું, ને લેવડદેવડ કરવાનું મુઠ)

અશ્વિની, મૃગશીર, પુષ્ય, ઉ-કા, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, ઉ-ષા, શ્રવણ, પુ-ભા, ઉ-ભા, એ નક્ષત્રોમાં, લગ્નશુદ્ધિમાં ધન-સ્થાનમાં કોઈ ગ્રહ ન હોય, મિથુન, કન્યા, મકરલગ્નમાં નવી દુકાનનું પેઢીનું, ને ઓફીસનું, તેમજ કોઈ પણ વસ્તુની લેવડદેવડ કરવાનું પણ શુભ છે.

મુ.-ત્વિ-

(ખરીદવાનું મુઠ)

ક્રયર્થે વિક્રયોનેષ્ટો વિક્રયર્થે ક્રયોપિન ।

પૌષ્ણાંબુ પાશ્વિની વાત શ્રવશ્ચિત્રાઃ ક્રયેશુભાઃ ॥

અર્થ—ખરીદ કરવાના નક્ષત્રોમાં વેચાણ અને વેચાણ કરવાના નક્ષત્રોમાં ખરીદ કરવું નહિ, અશ્વિની, ચિત્રા, સ્વાતી, શ્રવણ, શતભિષા, અને રેવતી, નક્ષત્રોમાં વસ્તુઓનું ખરીદવું શુભ છે.

મુ.-ગ.-

ધનસંગ્રહ--ધનનો સંગ્રહ કરવાનું.

બ્રહ્માનલાર્ક મધમૂલશિવત્રિપૂર્વા પૌષ્ણાનુરાધ ગુરુવિષ્ણુવિશાલ યુક્તે ।
વારે કુજાર્ક ભૃગુનંદન સોમજાના મિત્યં ચ કાલધન ચયગ્રહણં
નરાણામ્ (૩૯)

અર્થ—રોહિણી, સ્વાતી, હસ્ત, મધા, મૂલ, આર્દ્રા, તણુપુર્વા, અનુરાધા, શ્રવણ, વિશાખા, એ નક્ષત્રોને મંગલ, રવિ, બુધ એ દિવસોમાં પુરૂષોએ ધનસંગ્રહ કરવું.

નિધિદ્રવ્યાદિ વૃદ્ધિસંગ્રહૌ—ભંડારમાં દ્રવ્યસંગ્રહ કરવાનું.

પુણ્યમૃગેઽનુરાધાયાં શ્રવણત્રિતયે ત્રિમે ।

પુનર્મેન્ત્યે વિશાખાયાં નિધે વૃદ્ધિ શ્રસંગ્રહઃ (૪૦)

અર્થ—પુષ્ય, મૃગશીર, અનુરાધા, શ્રવણથી ત્રણ, અશ્વિની, પુનર્વસુ, રેવતિ, વિશાખા, એ નક્ષત્રોમાં ભંડારમાં ધનનો સંગ્રહ કરવો.

દ્રવ્યનિર્ધિનાં ગુપ્તસ્થાને સ્થાપનમ્—ધનનો ખજાનો દાટવાનું.

ધનિષ્ઠોફાનિ વિશાખારવ્યે પૂર્વાષાઢાઽભિધેત્યમે ।

રોહિણ્યાંચ નિધે ભૂમૌ સ્થાપનં શુભમીરિતમ્ (૪૧)

અર્થ—ધનિષ્ઠા, ઉત્તરાશ્લેષી, વિશાખા, પુર્વાષાઢા, રેવતી, ને રોહિણી એ નક્ષત્રોમાં ધનને જમીન વિગેરે કોઈ પણ ગુપ્ત સ્થળમાં દાટવું,

(દ્રવ્યપ્રયોગઃ—ધન શુભમાર્ગે ખરચવાનું મુઠ)

શ્રવણાદિ ત્રિમે ચિત્રા ચતુષ્કેરેવતી દ્વયે ।

પુનર્વસુ મૃગેપુણ્યે શુભોદ્રવ્ય પ્રયોગકઃ (૪૨)

અર્થ—શ્રવણથી ત્રણ, ચિત્રાથી ચાર, રેવતીથી બે, પુનર્વસુ, મૃગશીર ને પુષ્ય, એ નક્ષત્રોમાં પૈસાનો સારા માર્ગે ઉપયોગ કરવો.

સંક્રાન્તૌ વૃદ્ધિયોગે તુ હસ્તર્ક્ષે રવિ ભૌમયોઃ

નચગાત્ય મૃગં યસ્માત તદ્વંશે તત્સ્થિરં ભવેત્ (૪૩)

ઋણ ચ્છેદં તથા કુર્યા દ્વન દેયન વૈબુધે (૪૪)

અર્થ—સંક્રાંતિ, વૃદ્ધિયોગ, હસ્તનક્ષત્ર, રવિ ને મંગલવારમાં દેવું કરવું નહિ અને તેમ કરવામાં આવે તો દેવું જલદી પતાવી શકાતું નથી, બુધવારે કરજી આપવું, પરંતુ ધન નવેસરથી આપવું નહિ.

વેપાર અને ધંધાસંબંધી.

વાણિજ્યમ્—વેપાર કરવાનું.

અનુરાધોત્તરાપુષ્યે રેવતી રોહિણીમૃગે ।

હસ્તચિત્રાશ્વિ મેકુર્યા દ્વાણિજ્યંદિવસે શુભમ્ (૪૫)

અર્થ—અનુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા, પુષ્ય, રેવતી રોહિણી, મૃગશીર, હસ્ત, ચિત્રા, અશ્વિની, નક્ષત્રોમાં શુભ દિવસે વેપારને આરંભ કરવો.

હરકોષ વેપારસંબંધી.

જ્યો. વિ.—ચિત્રાદિમે પાણિમૃગૌ પુનર્વસુદયં બલેશોદ્યુ યુગંચ પૂષમ્ ॥

મિત્રે સમેત્યૈતિ સદન્હિ સત્તિથૌ મહત્ફલં પ્રાપણિકઃ સ્વકર્મણિ(૪૬)॥

અર્થ—શુભતિથી, શુભગ્રહોનો વાર, અશ્વિની, મૃગશીર્ષ પુનર્વસુ પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા અનુરાધા શ્રવણ, ધનિષ્ઠા ને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં હરકોષ વેપાર સંબંધી કાર્ય કરવું શુભ છે.

મુ.-ગ.- સર્વવિક્રયઃ—સર્વ વસ્તુઓ વેચવાનું.

વિશાખા કૃતિકાઽશ્લેષા ભરણી પૂર્વિકાત્રયે ॥

વિક્રયઃ સત્તિથા વેષુ કર્તવ્યો ન ક્રયઃ શુભઃ (૪૭)

અર્થ—વિશાખા, કૃતિકા, આશ્લેષા, ભરણી, ત્રણે પુર્વા એ નક્ષત્રોને શુભતિથીઓમાં હરકોષ વસ્તુનું વેચાણશુભ છે પરંતુ લેવું નહિ.

(લાંકડાં તથા પથર-વહેરવાનું ને તોડવાનું મુઠ)

દ્વિશય મિશ્રમપાવન દારુણાન્યુપલદારુવિદારણ કર્મણિ ॥

વિપુરસિદ્ધિ વસાન નમાતિર્થીશ્ચપલરાશ્યુદયેઽન્વસદન્વિતે (૪૮)

અર્થ—હસ્ત, ચીત્રા, મિશ્રસંજ્ઞાના નક્ષત્રો, સ્વાતી, દારુણ સંજ્ઞાએનક્ષત્રો, ૧૩-૮-૧૧-૧૨-એ તિથીઓને ચર રાશિના લગ્નમાં પાપગ્રહયુક્ત હોય, ત્યારે લાંકડાં કાપવાં અને વહેરવાં. તેમજ ૪-૮-૧૪-૨૮-એ તિથીઓમાને લાંકડાં કાપવાના મુહૂર્તમાં પથર વહેવા, ટાંકવા, ફેડવા, વિગેરે શુભ છે.

૧—સોલીસીટર, વકીલ, ખેરીસ્ટર, વિગેરે ધંધાદારીઓએ પ્રથમ ધધાને આરંભ શુભ છે.

૨—સુરંગથી પથર ફેડવા વીગેરે.

મલ્લક્રિયા:—મલ્લકુસ્તી કરવાનું.

જ્યેષ્ઠાર્દ્રા ભરણી પૂર્વા મૂલાશ્લેષામઘાભિષે ॥

જયા પૂર્ણા સુસદ્વારે સાર્ષકે શીર્ષોદયોગકે (૪૯)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, ભરણિ, પુર્વા, મુલ, આશ્લેષા, મઘા, તથા જયાને પુર્ણા તિથીઓને તથા રવિસહિત શુભ ગ્રહના વારામાં શીર્ષોદય રાશીના લગ્નમાં મલ્લકુસ્તી શિખવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

અથ સર્પગ્રહણમ્—સાપ પકડવાનું.

ભરણ્યાર્દ્રા મઘાઽશ્લેષા પૂર્વા જ્યેષ્ઠાશ્ચ મૂલમે ॥

કરેઽન્દિ કેંદ્રગૈઃ પાપૈર્હિત્વા કાલમહિગ્રહાઃ (૫૦)

અર્થ—ભરણિ, આર્દ્રા, મઘા, આશ્લેષા, પુર્વા, જ્યેષ્ઠા, હસ્ત, મુલ એ નક્ષત્રોમાં કેન્દ્રમાં પાપગ્રહો ન હોય ત્યારે સર્પાદિક ઝેરીજનનવરને પકડવું શુભ છે.

જ્યો-ર્વિ ધાંણી કે ઓધલ (તેલ) મીલનું મુહુર્ત ને ચક્ર.

આદ્યાંત્યપાણિદ્વયમૈત્રયુગ્મે સવાસવાદિ ત્યમધૈષણે સ્યાત્ ।

સદન્દિ રિક્તાશુભયોગમુક્તે તત્સિદ્ધયે તૈલિકચંત્રકર્મ (૫૧)

અર્થ—રિક્તાશિવાયની તિથીઓ, શુભગ્રહોનો વાર, અશ્વિની પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ધનિષ્ઠા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં તેમજ અશુભયોગ ન હોય, તેવા દિવસે, તેલ કહાડવાનું યંત્ર (ધાંણી) કરવું સારું છે.

ઋગ્નાંતસ્તલ કર્ણદારુયુગસંભારેષુ માસ્વદ્યતઃ

સપ્તામિચગ વન્દિ સાયકમિતાસ્તારા ન્યસેયુઃક્રમાત્ ।

સંપચ્છોક વિપદ્વનદ્ધર્થસુખતા ચચ્છંતિ તાસ્તૈલિકે

યંત્રેઽન્યત્ર રસક્રિયેઽપિશુભમે લગ્ને સસત્કંટકે (૫૨)

અર્થ—તૈલિકયંત્રના ચક્રમાં, સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી દિવમના નક્ષત્ર સુધી ગણીને, શૃંગમાં, ૭ નક્ષત્રો, અંદરના ભાગમાં, ૩, મધ્યમાં, ૨, તલીયામાં, ૭, કર્ણુમાં, ૩, અને દાશ્યુગમાં, ૫ એ પ્રમાણે નક્ષત્રો મુકવાં, તેનું ફલ, અનુક્રમે સંપત્તિ, શોક, વિપત્તિ, ધન, રૂદ્ધિ, ને સુખ, સમન્વયું, કેંદ્રસ્થાનમાં, શુભગ્રહો હોય, અને લગ્નમાં, શુભગ્રહની રાશિ હોય તો શુભ સમન્વયું, આ પ્રમાણે શેરડી, વિગેરે, પીલવાનાયંત્રમાં પણ ગણવું.

(અથાભિરજનકૃત્યમ્—મચ્છીલોકોતું કાર્ય.)

વિશાખાયાં પુનર્મૈત્યે જ્યેષ્ઠા હસ્તા ઽશ્વિનીમૃગે ॥

પૂમા કર્ણત્રયે પુષ્યેજ્ઞેડકેઞ્જે વલ્લવ ક્રીયા (૫૩)

અર્થ—વિશાખા, પુનર્વસુ, રેવતી, જ્યેષ્ઠા, હસ્તા, અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, પુર્વાભાદ્રપદા, શ્રવણથી ત્રણ પુષ્ય, એ નક્ષત્રોને રવિ, સોમ, બુધ એ વારોમાં મચ્છીની ક્રિયા કરવી શુભ છે.

જ્યો-ર્વિ મચ્છીમાર ચાંડાલ વિગેરે ધંધા શીખવાનું.

વ્યાધો દાશઃ કૌટિકોડત્યા વસાયી પૂર્વાવાતદ્વોશ વારીશકાલૈઃ ।

તીક્ષ્ણૈઃપાપાહન્યથા ત્મીયકર્મ સ્વાર્પે કુર્યાત્પાપલગ્નેડસદાયે (૫૪)

અર્થ—પાપગ્રહના દિવસો, ભરણી, ત્રણપૂર્વા, સ્વાતી, વિશાખા, શતભિષા, અને તીક્ષ્ણસંજક નક્ષત્રો, પાપગ્રહના લગ્નમાં, ૧૧ માં સ્થાનમાં અશુભ ગ્રહ હોય, ત્યારે મૃગનો શિકાર કરનાર, મચ્છીમાર, ખાટકી અને ચાંડાલ, તેઓએ પોતપોતાના કામનો આરંભ કરવો.

મ્લેચ્છ લોકોએ મલીનકાર્ય કરવાનું.

શૈવે શિફાશીવિષમે ભરण्या મર્જાઞ્ચયદ્ધિર્બુઞ્ચમયો દ્વિદૈવં ।

સિતા સિતાઙ્ગાહનિ શ્વાકર્મ પ્રશસ્યતે પાપિનિ પાપલગ્ને૫૫

અર્થ—સોમ, શુક્ર, ને શનિ, એ વારો, ભરણી, આર્દ્રા, આશ્લેષા, વિશાખા, મૂલ, પૂ-ભા, ને ઉ-ભા, એ નક્ષત્રો, પાપગ્રહના લગ્નમાં, પાપગ્રહ હોય ત્યારે, મ્લેચ્છલોકોને કામ કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

સભાઠકામ શીખવાનું મુ૦)

વૃદ્ધશ્રવો રાજમધીરપૌષ્ણૈ લેઘુશ્રવોમિશ્રયુતૈઃસચિરૈઃ ।

ગુરુણવૃણીમદિનેષુ વૈ સ્યાચ્છિલેષ્ટકા કારવિધાનમિષ્ટ્૫૬

અર્થ—રવિ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારો, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, રેવતી, ધ્રુવ, લઘુ, ને મિત્રસંજ્ઞક નક્ષત્રોમાં, સલાટાએ પોતાનું કામ કરવું શુભ છે. (૫૭)

કડીયાકામ સીખવાનું.

વિકર્તનૈકાંતરવાસરો ધ્રુવં ચિત્રાશ્રવઃ ક્ષિપ્રનગારિભાત્યમં ।

સ્થિરોદયઃ સાધુપયો નમસ્થલો ભવેચ્ચ સિદ્ધયૈ પલગંડકર્મણિ ૫૭

અર્થ—રવિ, મંગલ, ગુરુ, ને શનિ, એ વારો, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, રેવતી, સ્થિર, ને ક્ષિપ્રસંજ્ઞક નક્ષત્રો, સ્થિરરાશિનું લગ્ન હોય, ૪ થે, ને ૧૦ મે ભાવે શુભઝડો હોય, ત્યારે, કડીઆઓએ પોતાના કામનો આરંભ કરવો.

મુ-ગ-કુંભકારકૃત્યમ્—કુંભારનું કામ કરવાનું.

પુનર્વસુદ્રયેહસ્ત ત્રયેત્યે રોહિણીમૃગે ।

અનુરાધા શ્રવોજ્યેષ્ઠે સમૂર્યે સૌમ્યવાસરે

તથાચ રોદયે પ્રોક્તા કુંભકાર ક્રિયા બુધૈઃ (૫૯)

અર્થ—પુનર્વસુથી એ હસ્તથી ત્રણ રેવતિ, રોહિણી, મૃગશીર, અનુરાધા, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, એ નક્ષત્રોને રવિસહિત શુભવારોમાં ચરલગ્નમાં કુંભારની વિધાનો આરંભ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.

જ્યો-ર્વિ- કુંભારના ચાકનું ચક્ર.

અધઃ સમાશાપરિધૌ નિપસ્થલે દંડે સ ચંદ્રચ્છવિભાદ્રમંડલં ।

કુલાલચક્રે ક્રમતો નગાંશમં ઘટાપરોદક્ ચ તદે તદર્થકૃત્ (૬૦)

અર્થ—સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી, દીવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને ચાક મુકવાના ખીલાઉપર ૪ નક્ષત્ર અશુભ પછી વાસણ ઉતારવાના ચક્રના મધ્યમાં ૪ શુભ પછી પુર્વને દક્ષિણમાં ચાર ચાર નક્ષત્રો અશુભ પશ્ચિમ ને ઉત્તરમાં ચાર ચાર નક્ષત્રો શુભ, અને દંડમાં ૪ નક્ષત્રો અશુભ ભણવાં.

મુ-ગ-— સૂચિકર્મમ્—શીરવાનું કામ કરવાનું.

મૃગશિરઃઅનુરાધાશ્ચિ પુણ્યાત્યં રોહિણી કરઃ ॥

જ્યેષ્ઠા સદ્વાસરાઃ સાર્કાઃ મૂચિકર્મણિ સંમતાઃ (૬૧)

અર્થ—મૃગશીર, ચિત્રા, અનુરાધા, અશ્વિની, પુષ્ય, રેવતિ, રોહિણી, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા રવિયુક્ત શુભઝડોના વારોમાં દરજીનું કામ એટલે શીવવાનું કામ કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

જ્યોં વિં— ચોરી કરતાં શીખવાનું.

પતંગપાતંગિ સિતારવારૈ રજાંદ્યહિ બુંધન્યમદારુણોઘ્રૈઃ ।

યુતૈઃ સચિન્ના દ્વિસુરૈ રપૈઙ્ચૈ રિક્તા જયાસ્વેવ હિ ચૌરકર્મ (૬૨)

અર્થ—જયા ને રિક્તાતિથીમાં, રવિ, મંગલ, શુક્ર, ને શનિ, એ વારો, મધ્યાશિવાયનાં ચિત્રા, વિશાખા, પૂ-ભા, ઉ-ભા, ને ઉગ્રસંજક નક્ષત્રોમાં ચોરી કરવાનો આરંભ કરવો.

ચિત્રકામ શીખવાનું.

ક્ષિપ્રાદિત્યાંભોમચિત્રાનુરાધા સામીરૌષધ્યાર્ય કર્ણ ત્રયેષુ ।

રંગાજીવો રંજયત્યેવ લોકાન્સોમાશ્વૌર્વા કર્મણા સ્વેન શુક્રે (૬૩)

અર્થ—રવિ, સોમ, ને શુક્ર, એ વારો મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, ચિત્રા, સ્વાતી અનુરાધા, પૂ-ષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ને ક્ષિપ્રસંજક નક્ષત્રોમાં, ચિત્રા-રાએએ પોતાના કાર્યનો આરંભ કરવો, જેથી લોકો પ્રસન્ન થાય છે.

જ્યોં વિં—જેડા ખનાવા પેહુરવાને મોચીનું દરેક કાર્ય કરવાનું મું.

સૌમ્યે પૂર્વસ્વાં ત્યમેદ્વીશ મેવા શાક્રે શૈવે યાતુ મે વાસવેસ્યાત્ ॥

પાળૌચિત્રાયામ મીઠું ચ શુક્રે સૂરે સૌરે પાદુકા કારકર્મ (૬૪)

અર્થ—રવિ, શુક્ર, ને શનિ એ વારોમાં મૃગશીર્ષ આદ્રા, પૂર્વાશ્લેષુનિ, હસ્ત, ચિત્રા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ-ષા, ધનિષ્ઠા, પુ-ભા, ને રેવતિ, એ નક્ષત્રોમાં જેડા ખનાવા ને પેહુરવા.

શયમૃગ શ્રુતિમૂલ પુનર્વસુ શ્વસનમેશમ વાસવ વાસવેઃ ।

નિચિતનિર્જર વર્દ્ધકિ મૈ મવેદ્વિદિચ ચર્મ વિધાનમહૌસિતે (૬૫)

અર્થ—રવિ, બુધ, ને શુક્ર એ વારો મૃગશીર્ષ, આદ્રા, પુનર્વસુ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રોમાં ચર્મકાર્ય કરવું શુભ છે.

મું ગ૦—શિબિકારોહણં તત્કૃત્યં ચ—પાડખી ખનાવવાનું ને તેમાં બેસવાનું.

ઉત્તરા રેવતીયુગમેત્રિમેહસ્તાત્રિમે શ્રવાત્ ।

પુનર્વસૌ તથાપુષ્યે ડનુરાધા દ્વિતયે મૃમે ॥

રોહણં શિબિકાયાસુ સહ્યમેઘટનંતથા (૬૬)

અર્થ—ઉત્તરા, રેવતીથી બે, હસ્તથી ત્રણ, ત્રવણ્યથી ત્રણ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધાથી બે, ને મૃગશીર, એ નક્ષત્રોમાં શુભલગ્નમાં, પાલખી બનાવવી, અને તેમાં બેસવું શુભ છે.

જ્યો૦ વિ૦— ગાડી ગાડાં રથ વિગેરે બનાવવાનું.

લઘુલોલમૃદ્વજરવૃદ્ધભક્ષાક્રમરેષુ સદ્ધરિદિને પરિમાતિ ।

જયનંદપૂર્ણવતિ વિત્રિકલગ્ને રથકારકર્મ સકલં વિહિતં સત્(૬૭)

અર્થ—૩,૫,૮,૧૦,૧૩,૧૫, એ તિથિઓ, રવિ, ને શુભગ્રહોના વારો, રોહિણી, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, લઘુ, ને મૃદુસંશક નક્ષત્રો બુધ, ગુરુ, ને શુક્રની રાશિના લગ્નમાં, રથને^૧ બનાવવા વાલાએ (રથકારે,^૧) પોતાના કામને પ્રારંભ કરવો.

મુ૦ પ્ર૦— પક્ષંગ વિગેરે બનાવવાનું.

રોહિણીચોત્તરાક્ષેયા હસ્ત પુષ્ય પુનર્વસુઃ ॥

અનૂરાધાશ્વિનીશસ્તા સ્વટ્ઠા નિર્માણકર્મણિ (૬૮)

શુભેયોગે શુભેવારે વિદધ્યાત્સ્વટ્ઠકાનરઃ ।

મૃતાશૌચે પંચકેષુ રિક્તાઽમાવિષ્ટિ વૈધૃતૌ (૬૯)

પિતૃપક્ષે શ્રાવણેચ માદ્રેમાસ્યશુભેદિને ॥

વર્જયેદ્ઝૈમમંદેચ સ્વટ્ઠા નિર્માણ કંસદા (૭૦)

અર્થ—રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત, પુષ્ય, પુનર્વસુ, અનુરાધા, અશ્વિની, એ નક્ષત્રોમાં શુભયોગ અને અને શુભવારોમાં પક્ષંગ વિગેરે બનાવવાનું શુભ છે. પરંતુ મૃત્યુસૂતક, પંચક, રિક્તાતીથી, અમાવાસ્યા, ભદ્રાકર્ણ, વૈધૃતયોગ, શ્રાદ્ધપક્ષ, શ્રાવણ, ને ભાદરવો, એ માસ ને મંમળ તથા શની એ વારોમાં કદી પણ પક્ષંગ વિગેરે બનાવવું નહી.

૧—રથ, ગાડી, વિક્ટોરીયા, પાલખી, આના, આકાશગામી વીમાન, મોટર, સાઇકલ, અને રેલ્વે ડબ્બા વિગેરે.

ખાટલાનું ચક્ર

સૂર્યક્ષાત્તુચતુષ્કંચ દેયંધિળ્યં તુમસ્તકે ।
 કોળયોરઘનક્ષત્રં શાસ્વાયા મઠ સંખ્યકમ્ (૭૧)
 સ્વદ્વામધ્યેત્રિકં ચૈવ વેદ સંખ્યાચ પાદયોઃ ।
 ઇત્યંસ્વદ્વાફલંચકે જ્ઞેયં તત્ર શુભાશુભમ્ (૭૨)
 મસ્તકે ચ શુભંજ્ઞેયં કોળયોરઘ મૃત્યુદમ્ ।
 શાસ્વાદૃક્ષં શુભગ્રોક્તં ત્રિકમધ્યે સુસ્વપદમ્ (૭૩)
 પાદેષુવેદ નક્ષત્રં હાનિમૃત્યુ ભયપદમ્ ।
 સૂર્યભાદિન મંગળ્યં સ્વદ્વાચક્રે સુશોભને (૭૪)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ૪ નક્ષત્ર ઓશીકે, ચાર પાયામાં બધ્ધે મલીને આઠ નક્ષત્રો, બેઘસોમાં આઠ નક્ષત્રો, ને પલંગના મધ્યમાં ૩ નક્ષત્રો, ને પગમાં (પાંગતે) ૪ નક્ષત્રો મૂકવાં, તેનું ફલ મસ્તકનાં ૪ નક્ષત્ર શુભ, પાયામાં ૮ નક્ષત્રોમાં મૃત્યુ થાય, બેઠ બાબુની ઈસોનાં ૮ નક્ષત્રો શુભ, મધ્યનાં ત્રણ સુખ આપે, પગમાં ૪ હાની, મૃત્યુ ને ભય કરે છે. એ પ્રમાણે સૂર્યના નક્ષત્રથી દીવસના નક્ષત્ર સુધી ગણવું.

મુ ૦ ગ ૦ શિલ્પવિદ્યારંભઃ—શિલ્પવિધાનો આરંભ કરવો.

હસ્તત્રયે શ્રવસ્ત્રક્ષે ડ્યુત્તરે રોહિણીમૃગે ।
 રેવત્યા મન્વિની પુષ્કે પુનર્વસ્વનુરાધયોઃ ॥
 શસ્તેતિથૌ શુભેવારે શિલ્પત્રિધ્યાં સમાચરેત્ (૭૫)

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, શ્રવણથી ત્રણ, ત્રણ ઉત્તર, રોહિણી, મૃગશીર, રેવતી, અશ્વિની, પુષ્ય, પુનર્વસુ, અનુરાધા, સારી તિથિઓ ને શુભવારમાં શિલ્પવિધાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

અથ શાસ્ત્રઘટ્ટનમ્—શસ્ત્ર ઘડવાનું

કૃત્તિકાસુ વિશ્વાસ્વાયાં ભૌમાર્કં જ્ઞાનિ વાસરે ।
 સહ્યમે ઘટિતં શસ્ત્રં તૃપાણાં જય દાયકમ્ (૭૬)

અર્થ—કૃતિકા ને વિશાખા, એ નક્ષત્રોમાં મંગલ, રવી, ને શની એ વારોમાં શુભલગ્નમાં શસ્ત્ર ઘડવું શુભ છે, જેથી સગ્નઓ વિગ્ન મેળવી શકે છે.

અથાગ્નિશસ્ત્રઘટ્ટનં ધારણં ચ—અગ્નીશસ્ત્ર ઘડવાનું તથા ધારણ કરવાનું.

વિશાલ્લોકૃતિકા પૂર્વા મધ્યાશ્લેષાશ્વિની મૃગે ।

મૂલાદ્રા ભરણી જ્યેષ્ઠે સજીવે ક્રૂરવાસરે ॥

ઘટ્ટનં ધારણંમોક્તં વન્દિ શસ્ત્રસ્ય સોમનમ્ (૭૭)

અર્થ—વિશાખા, કૃતિકા, પૂર્વા, મધ્યા, આશ્લેષા, અશ્વિની, મૃગશીર, મૂલ, આદ્રા, ભરણી, જ્યેષ્ઠા, એ નક્ષત્રોમાં ગુરુ ને શુક્રવારે અગ્નીવાળા (બોળ વિગેરે ઝટ અગ્નિ સળગી ઉઠે એવાં) શસ્ત્રો બનાવવાં ધારણ કરવાં ને વાપરવાં શ્રેષ્ઠ છે.

અથ નાલિકાસ્વાગ્નિશસ્ત્રકૃત્યમ્—નદીઓવાળાં અગ્નીશસ્ત્ર

બનાવવાનું.

આશ્લેષા કૃતિકામૂલ જ્યેષ્ઠાદ્રા ભરણી શ્રવે ।

પૂર્વા હસ્ત ચતુર્થત્યે પુનર્વસુ મધ્યાદ્યે ॥

રિક્તા જયાસુ પાપા નલિકાસ્ત્રવિધિઃ શુભઃ (૭૮)

અર્થ—આશ્લેષા, કૃતિકા, મૂલ, જ્યેષ્ઠા, આદ્રા, ભરણી, શ્રવણ, પૂર્વા, હસ્તથી આર, રેવતી પુનર્વસુ, મધ્યાથી બે એ નક્ષત્રોને રિક્તા, તેમજ જ્યા તીથી, અને પાપગ્રહોના વારને વિષે બંદુક, તોપ, પીસ્તોલ, રીવાંલવાંર વિગેરે નદીઓવાળાં હથીયાર બનાવવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

જ્યોઃ વિઃ—ખાગના માલીનું કામ શીખવાનું.

અર્ણેભિલોલાશ્વિન તિષ્ઠ્યપિતૃમત્ત્વાર્ષદૈર્ઘ્યકૃત્ત્વૈરિન્દુકવીર્યવાસરેઃ ॥

મંદદિદંમાલિકકર્મ સુશ્રિયૈનરોદયે કંટકમુક્તકંટકે (૭૯)

અર્થ—સોમ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારો, અશ્વિની, મૃગશીર, પુષ્ય, મધ્યા, ચિત્રા, ને પૂર્વા, એ નક્ષત્રો, ને પુષ્પરાશીનું લગ્ન હોય, ને તેમાં પાપગ્રહ રહીત કેન્દ્રસ્થાન હોય તો માલી લોકોએ પોતાનું કામ કરવું શુભ છે.

સોનીનું કામ શીખવાનું.

ચરમિશ્રદેવરથકારમરાજ્યે લઘુમિશ્રમુષ્ટિકવિધાનમુશ્નંતિ ।

દ્વિજરાજસ્વેચરદિનેષુ તદીયે હ્રુદયે શુધા ગુરુમુધાઘૃણિસક્તે ૮૦

અર્થ—રવિ, મંગલ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારે મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, ચલ, મિથુ, ને લઘુસંસ્ક નક્ષત્રો, રવિ, મંગલ, ગુરુ, ને શુક્રની રાશિનું લગ્ન હોય, અને તે લગ્નમાં ચંદ્ર ને ગુરુ હોય ત્યારે સોની લોકોએ પોતાના કામનો પ્રારંભ કરવો.

હુબમત કરતાં શીખવાનું.

સદા દિવા કીર્તિ જનક્રિયાકલા ચલેદ્રચિત્રાલઘુપૌષ્ણરાજમા ।

સૌમ્યોદયે સૌમ્યદિને સદાચિતે સુતારપોષા સમયોદ્વિગ્નતે ભવેત્ ૮૧

અર્થ—શુભગ્રહોનો વાર, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા જ્યેષ્ઠા, રેવતી, લઘુ ને ચર-સંસ્ક નક્ષત્રો, શુભગ્રહની રાશિના લગ્નમાં શુભગ્રહો રહેલા હોય, શુભ તારા હોય, અને દિવસના સમયમાં હુબમ લોકોએ પોતાના કામનો આરંભ કરવો.

પંચકને ત્યાગ કરવા આખત.

પ્રેતજ્વાલનશયકાવિતનને સ્તંભોચ્છ્રયં યામ્યદિ

ગ્યાનં કાષ્ટતુળોચ્ચયં પરિહરે કુંભદ્વયસ્યે વિધૌ ।

સેવેષ્ટા ધ્રુવવારુણાં ત્યવસુમૈઃ સ્વાયેરવૌવાકુજે

સન્યાસઃ સ્થિરમે સ્વલૈર્ ગર્ત્તલૈઃ ષષ્ઠાંત્યગે ભાર્ગવે ॥ ૪ ॥

અન્વય—પ્રેતજ્વાલનશયકાવિતનને સ્તંભોચ્છ્રયમ્ યામ્ય-દિગ્યાનમ્ કાષ્ટતુળોચ્ચયમ્ કુંભદ્વયસ્યે વિધૌ પરિહરેત્ સ્વાયે રવૌ વા કુજે ધ્રુવ વારુણાન્ત્યવસુમૈઃ સેવા ઇષ્ટા ભાર્ગવે ષષ્ઠાન્ત્યગે સ્થિરમે ગર્ત્તલૈઃ સ્વલૈઃ સન્યાસ (શુભઃ) ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રેતજ્વાલનશયકાવિતનને મહદને બાળવામાં શય્યા બનાવવામાં સ્તંભોચ્છ્રયમ્ સ્તંભ હિંચોકરવામાં યામ્યદિગ્યાનમ્ દક્ષિણદિશાના પ્રયાણમાં કાષ્ટતુળોચ્ચયમ્ ભાકડાં અને ધાસ ભરવામાં કુંભદ્વયસ્યે કુંભ અને

મીન રાશિના, વિષ્ણુ ચંદ્રમાં પરિહરેત્ તજવું. સ્વાયે ૧૦-૧૧ માંસ્થાનમાં રવૌ સૂર્યવા અથવા કુંજે મંગલ હોય તો ધ્રુવ ધ્રુવ નક્ષત્ર વારુણ શતભિષા અન્ય રેવતી વસુધેઃ ધનિષ્ઠા નક્ષત્રોમાં સેવા નોકરી જ્ઞાત્રેષ્ટ છે. માર્ગવે શુક્ર વજ્રા-ન્યગં ૬-૧૨ મે રહેલો હોય તો સ્થિરમે સ્થિર નક્ષત્રને સ્થિર જગનમાં ગત થલેઃ બલહીન સ્થલેઃ પાપગ્રહ હોય તો સન્યાસઃ સન્યાસ લેવો (શુભઃ શુભ છે,) ॥ ૪ ॥

॥ પંચકને ત્યાગ કરવા આખત ॥

૪ ભાવાર્થ—મહદાને આળવું, ખાટલો ભરવો અથવા ખનાવવો, થાંભલો ઉભો કરવો, દક્ષિણદિશાની મુસાફરી, ઘાસ ને લાકડાં ભેગાં કરવાં, કે ખરીદવાં, એ આખતો પંચકમાં ખીલકુલ કરવી નહિ; પણ અવશ્ય જેવું હોય, (જેમ મહદાને આળવું) એવી જરૂર વખતે શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે પુતલવિધાન કરીને પ્રેતદાહ કરવો, કુંભને મીનનો ચંદ્રમા જ્યારે હોય ત્યારે એટલે ધનિષ્ઠાના છેલ્લા અડધા ભાગથી રેવતી નક્ષત્રના અંત્ય સુધી પાંચ નક્ષત્રોના દિવસોને પંચક કહેવાય છે.

(નોકરી રહેવાનું^૧ મુ૦)

રોહિણી, ઉ-કા, ઉ-પા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં, ૧૦ કે ૧૧ માં સ્થાનમાં સૂર્ય કે મંગલ હોય તો નોકરીનું મુહૂર્ત સારું જાણવું.

(સન્યસ્તદીક્ષા લેવાનું મુ૦)

સ્થિરજનને સ્થિરનક્ષત્રમાં પાપગ્રહ નિર્બંધી હોય ત્યારે ૬ કે ૭ કે ૧૨ મે શુક્ર હોય તો સન્યાસ જેવી દીક્ષા લેવાનું શુભ સમજવું.

મુ૦ મ૦—

દાસીસંગ્રહઃ—દાસી રાખવાનું.

ઉત્તરા મુચ રોહિણ્યાં દાસ દાસ્યાદિ સંગ્રહઃ ।

અર્થ—ઉત્તરા ને રોહિણી એ નક્ષત્રોમાં દાસદાસીયો રાખવાં સારાં છે.

૧—મુર્ચ્ચિ૦—માં નોકરીને માટે અશ્વિની હસ્તા, અબીજીતા, પૂષ્ય, અનુરાધા, મૃગશિર, ને ચિત્રા એ નક્ષત્રો રવી, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, એ વારોમાં જગનમાં શુભ ગ્રહો હોય, સૂર્ય, ચંદ્ર, ૧૦-૧૧ સ્થાનમાં હોય, બનેની યોની અને સ્ત્રામીની પરસ્પર મીત્રતા હોય તેવા નોકરે નોકરી કરવી.

(લાકડાં, છાણાં, વિગેરે ખાળવાની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાનું મુ૦)

મુ-પ્ર—સૂર્યર્ષા દ્રસમૈરધઃસ્થલગતૈઃ પાકો રસૈઃ સંયુતઃ

શીર્ષે યુગ્મમિતૈઃ શવસ્ય દહનં મધ્યે યુગૈઃ સર્પમીઃ ।

પ્રાગાશાદિષુ વેદમૈઃ સ્વસુહદાં સ્યા ત્સંગમો રોગમીઃ

ક્વાથાદેઃ કરણં સુખં ચ ગદિતં કાષ્ઠાદિ સંસ્થાપને (૮૨)

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૬,૨,૪,૪,૪,૪ આ પ્રમાણે નક્ષત્રોમાં અનુક્રમે રસિકપાક, મહાદાનો દાહ, સાપથી ભય, મિત્રસમાગમ, રોગથી ભય, ક્વાથ, અને સુખ, આ પ્રમાણે ફલ સમજવું. પૂર્વોક્ત સંખ્યા પ્રમાણે નક્ષત્રો, નીચે મસ્તકઉપર હાથમાં પૂર્વપશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ ઉપર મુકવાથી થાય છે.

મુ૦ ગ૦—અથ નવાંગનામોગઃ—નવી સ્ત્રી ભોગવવાનું.

પ્રથમાભિ ગમઃ શસ્તો નવવધ્વાઃ શુભેહનિ ।

ગર્ભાધાનોક્ત નક્ષત્રે શસ્તે જ્યોત્સ્નાકરેનિશ્ચિ (૮૩)

અર્થ—શુભ દિવસોમાં ગર્ભાધાનમાં કહેલાં નક્ષત્રોમાં શુક્લપક્ષની રાત્રીએ નવીન સ્ત્રી સાથે ગમન કરવું શુભ છે.

સુગંધ મોગઃ—સુગંધ લેવાનું.

શ્રવત્રયેઽશ્વિનીપુષ્યે પૂર્વાષાઢાનુરાધયોઃ ।

હસ્તત્રયે પુનર્મૈત્ર્યે મૃગમેષ શુભેહનિ ॥

ચંદનાગરુ કસ્તુરી પુષ્પાણાં ધારણં શુભમ્ (૮૪)

અર્થ—શ્રવણથી ત્રણ, અશ્વિની, પૂષ્ય, પુર્વાષાઢા, અનુરાધા, હસ્તથી ત્રણ, રેવતી, મૃગશીર, એ નક્ષત્રોને શુભ દિવસોમાં ચંદન, ગોફચંદન કસ્તુરી બરાસ, અંબર, પુષ્પ વિગેરે સુગંધીવાળાં પદાર્થો ધારણ કરવા શ્રેષ્ઠ છે.

શય્યાસનાદિમોગઃ—શયા, આસન વિગેરે વાપરવાનું.

શ્રવણે ચાનુરાધાયાં ડ્યુત્તરેરોહિણીમૃગે ।

પુનર્વસુદ્રયે હસ્તે ચિત્રાયાં રેવતિત્રયે ॥

મોગઃ શય્યાસનાદીનાં શુભેવારેશુભેતિથૌ (૮૫)

અર્થ—શ્રવણ, અતુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, મૃગશીર, પુનર્વસુથી એ, હસ્તા, ચિત્રા, ને રેવતીથી ત્રણ, એ નક્ષત્રો, શુભવાર, ને શુભતિથિમાં નવીન શયાપરમ્પુ શુભ છે.

અથ મધ્યારંભ:—દા૩ અનાવાનો આરંભ.

મૂલાદ્રાશતમેજ્યેષ્ઠા પૂર્વાશ્લેષા મધ્યાસુચ ।

મરણ્યાં ક્રૂરવારેચ મધ્યકર્મે રિતંબુધૈઃ (૮૬)

અર્થ—મૂલ, આદ્રા, શતભીષા, જ્યેષ્ઠા, પૂર્વા, આશ્લેષા, મધા, ભરણી, એ નક્ષત્રોને પાપગ્રહોના વારમાં દા૩ અનાવવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

અથ માવકવસ્તુ મક્ષણમ્—માદક વસ્તુઓ ખાવાનું.

આદ્રાશ્લેષામધ્યાપૂર્વા જ્યેષ્ઠામૂલશતાભિધે ।

મરણ્યાં સુ દિનેમંદેચાઽશ્રીયાન્માદકંમધુ (૮૭)

અર્થ—આદ્રા, આશ્લેષા, મધા, પૂર્વા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, શતભીષા, ભરણી, એ નક્ષત્રોને શુભ ગ્રહોના વાર, ને શનીવારે માદક પદાર્થોનું ભક્ષણ અને દા૩નું સેવન શુભ છે.

ઉદ્ગાહર્ષ ચરદ્વિપેન્દ્રલઘુભત્વાઘૃઃ શુભાસ્યાત્કૃષિ—

વ્યાર્કિજ્ઞારસ્વગાન્હિ યુગ્મશ્લષગોકન્યાવિલગ્નેતિથૌ ।

વ્યંકૌજેસદિશિ પ્રણમ્ય સ્વગભૂમુરુયાન્ સિતાચ્છાદનઃ

સ્વર્ણોદ્ ઘૃષ્ટહલં સમુષ્કસુવૃષૈઃ સૌમીં પટુસ્ત્રિનયેત્ ॥ ૫ ॥

અન્વય—ઉદ્ગાહર્ષચરદ્વિપેન્દ્રલઘુભત્વાઘૃઃ વ્યાર્કિજ્ઞારસ્વગાન્હિ યુગ્મશ્લષગોકન્યાવિલગ્ને વ્યંકૌજે સદિશિ તિથૌ કૃષિઃ શુભાસ્યાત્ સિતાચ્છાદનઃ પટુઃ સ્વગભૂમુરુયાન્ પ્રણમ્ય સ્વર્ણોદ્ઘૃષ્ટહલમ્ સમુષ્કસુવૃષૈઃ સૌમીમૃત્તિઃ નયેત્ ॥ ૫ ॥

અન્વયાર્થ—ઉદ્ગાહર્ષ—વિવાહમાં લીધેલાં નક્ષત્રો, ચર ચર સંજ્ઞાનાં,—દ્વિપ વિશાખા, હન્દ્ર જ્યેષ્ઠા, લઘુમ લઘુસંજ્ઞિક, ત્વાઘૃઃ અને ચિત્રા નક્ષત્રો, વ્યાર્કિજ્ઞારસ્વગાન્હિ શનિ, બુધ, મંગલ, શિવાયના દિવસોમાં યુગ્મ મિથુન, શ્લષ મીન, મૃગશીર, કન્યાવિલગ્ને કન્યા ભગ્નમાં, વ્યંકૌજે સદિશિતિથૌ દશ-ભીતિથીસાથે નવભીતિશિ શિવાયની એકાદશિમાં કૃષિઃ ખેડકરવી શુભાસ્યાત્

શ્રેષ્ઠ છે, સિતાચ્છાદનઃ ધોળુવન્ પહેરી પદ્મઃ ચતુરપુરૂષે સ્વગમૂસુક્યાન્ ગ્રહ,
ભૂભિવિગેરેને પ્રણમ્ય નમસ્કાર કરીને સ્વર્ણોદ્ગૃહ્ણહલમ્ સોનાથી ધસાયેલા
હળને સમુષ્કસુવૃષૈઃ સારાવૃષણુવાલા બળદોથી સૌમીમ્ ઉત્તરદિશામાં ત્રિઃનયેત
ત્રણવાર લઇજવું, ॥ ૫ ॥

(હળનું મુઠ)

૫ ભાવાર્થ—નવમી વિનાની એકી તિથી, અને દસમ, શનિ,
મંગલ, ને બુધવાર, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય,
મઘા, ઉ-કા, હસ્ત, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, ઉ-
ષા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો
અને ૨-૩-૬ ને ૧૨ એ લગ્નેશમાં ધોળાં વસ્ત્ર પહેરી, હળની
આગલી હળપુણીની અણીને સોનું ઘસી જમીન, ગ્રહ, અને પ્રાક્ષણ-
દિક્કને નમસ્કાર કરીને વૃષણુવાલા બલદોથી દક્ષિણથી ઉત્તરમાં ત્રણ
વાર હળ ચલાવવું એટલે પાંચ માસ પાડવા.

ત્રિત્રિત્રીષ્વનલાર્યરામહુતશુભેષ્વર્કશુકતાદસ—

તસદ્ભૂયઃ કૃષિમૈ વિવારુણહરીદ્રૈર્વિજવાપઃ શુભઃ ।

સૂર્યક્ષાદિતૃતીયતોતિ ધૃતિતશ્રાષ્ટાષ્ટમૈઃ સત્ફલઃ

પ્રોક્તોન્યૈઃ ફણિસપ્તમાદ્રવિમિતૈ સ્તચ્છેદનં વાપમૈઃ ॥ ૬ ॥

અન્વય—અર્કમાત્ર ત્રિત્રિત્રીષ્વનલાર્યરામહુતશુભેષુ અસત્
સત્ ભૂયઃ (ગણયેત્) વિવારુણહરીન્દ્રૈઃ કૃષિમૈઃ વિજવાપઃ શુભઃ
સૂર્યક્ષાદિ તૃતીયતઃ અતિધૃતિતઃ અષ્ટાષ્ટમૈઃ સત્ફલઃ પ્રોક્તઃ અન્યૈઃ
ફણિસપ્તમાત્ રવિમિતૈઃ વાપઃ પ્રોક્તઃ વાપમૈઃ તચ્છેદનમ્ ॥ ૬ ॥

અન્વયાર્થ—અર્કમાત્ર સૂર્યના નક્ષત્રથી. ત્રિ ૩ ત્રિ ૩ ત્રિ ૩ ૬૫
અનલ ૩ અર્થ ૫ રામ ૩ હુતશુક્લ ૩ મેષુ એ નક્ષત્રોમાં અસત્ ખેડાં સત્ સારાં
ભૂયઃ વારંવાર (ગણયેત્ ગણવું,) વિવારુણહરીન્દ્રૈઃ શતભિષા, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા,
શિવાયનાં કૃષિમૈઃ ખેડવાના નક્ષત્રોથી વિજવાપઃ બીજવાવડું શુભઃ શુભછે, સૂર્ય
ક્ષાદિતૃતીયતઃ સૂર્યના આદિ નક્ષત્રથી ગણતાં ત્રીજા નક્ષત્રથી. અતિધૃ-
તિતઃ ૧૯ માથી અષ્ટાષ્ટમૈઃ આઠઆઠ નક્ષત્રોવડે સત્ફલઃ સારકલ પ્રોક્તઃ કહેલું

છે, અન્યૈઃ બીજાઓએ ફળિસત્તમાત્ રાહુનાં નક્ષત્રથી ગણુતાં સાતમા નક્ષત્ર થી રવિમિતૈઃ વાપઃ પ્રોક્તઃ બાર નક્ષત્રોવડે વાવવું શુભ છે, વાપમૈઃ વાવવાના નક્ષત્રોથી. તચ્છેવનમ્ અનાજની કાપણી કરવી.

(હળત્રક)

૬ ભાવાર્થ—સૂર્યનું જે મહાનક્ષત્ર હોય તેના પહેલા 'નક્ષત્રથી જે દિવસે હળનું મુહૂર્ત આપવું હોય, તે દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણુતાં અનુક્રમે ૩-૩-૩-૫-૩-૫-૩-૩ એ પ્રમાણે અનુક્રમે પહેલાં અશુભ ને પછી શુભ એ પ્રમાણે જાણવું.

(બીજ વાવવાનું મુઠ)

વિશાખા, શ્રવણ, શતભિષા, એ નક્ષત્રો શિવાયના ખેડવાના નક્ષત્રોમાં બીજ પેરવું શુભ છે.

કૃષ્ણીત્રક મત ૧ લા.

સૂર્યના નક્ષત્રથી ત્રીજા અને ઓગણીશમા નક્ષત્રથી બીજા આઠ નક્ષત્ર સુધીમાં પેરવાનું મુહૂર્ત શુભ જાણવું.^૧

કૃષ્ણીત્રકનો બીજો મત.

ઉપર મુજબ મુહૂર્ત ન આવતું હોય તો રાહુના નક્ષત્રની ગણુતાં સાતમા નક્ષત્રથી બીજા બાર નક્ષત્ર સુધીમાં બીજ વાવવાનું મુહૂર્ત શુભ જાણવું.^૨

તે વખતે ઉપરનું મુહૂર્ત ન આવતું હોય, અને પેરવાની વખત જતી હોય તો નીચેના પ્રકારથી મુહૂર્ત આપવું, અને નીચેના પ્રકારથી ન આવતું હોય તો ઉપર પ્રમાણે આપવું, એટલે બંને પ્રકારે આપવા હરકત નથી.

૧—૩ થી ૧૦ અને ૧૮ થી ૨૬ સુધી જેમકે સૂર્યનું મહા નક્ષત્ર કૃતિકા હોય તો તેના પહેલું ભરણી થયું, જેથી ભરણીથી ગણવું.

૨—૭ થી ૧૮ સુધી.

રા-મા. રવૌ રૌદ્રાદ્યપાદસ્થે ભૂમેઃ સંજાયતેરજઃ ।
તસ્માદિનત્રયંતત્તુ બીજવાપે પરિત્યજેત્ (૮૮)

અર્થ—જ્યારે આદ્રાના પહેલા ચરણમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરે, ત્યારે પૃથ્વી રજસ્વલા થાય છે. માટે આદ્રા માહાનક્ષત્રમાં સૂર્યનો પ્રવેશ થાય ત્યાંથી ત્રણ દીવસ જમીનમાં ખીજ વાવવું નહીં.

મેથિ ક્ષીરતરો રુફાનુરહિતૈ રુદ્ધાહમૈ રોપયે—

દક્ષપ્રાશન વદ્વસંતશરદોઃ પ્રોક્તં નવાન્નં બુધૈઃ

મૈત્રાર્કાન્ત્યવસૂત્તરેજ્યવરુણઃ સેન્દ્રૈઃ શુભં નર્તનં

લગ્નેજ્ઞે ગુરુવીક્ષિતે હિબુકગૈઃ સૌમ્યૈશ્ચ સંગીતકમ્ ॥ ૭ ॥

અન્વય—ક્ષીરતરોઃ મેથિમ્ રુફાનુરહિતૈઃ રુદ્ધાહમૈઃ રોપયેત્
બુધૈઃ દક્ષપ્રાશનવત્ વસન્તશરદોઃ નવાન્નમ્ પ્રોક્તમ્ સેન્દ્રૈઃ મૈત્રાર્કા-
ન્ત્યવસૂત્તરે જ્યવરુણૈઃ નર્તનમ્ શુભમ્ લગ્નેજ્ઞે ગુરુવીક્ષિતે હિબુકગૈઃ
સૌમ્યૈઃ સંગીતકમ્ ॥ ૭ ॥

અન્વયાર્થ—ક્ષીરતરોઃ દુધવાળા ઝાડના મેથિમ્ મેઢને રુફાનુરહિતૈઃ
ઉત્તરાશ્લાઘુની અને અનુરાધાથી રહિત. રુદ્ધાહમૈઃ વિવાહનાં નક્ષત્રોવડે રોપયેત્
સ્થાપ ન કરવે, બુધૈઃ વિદ્વાનોએ દક્ષપ્રાશનવત્ અન્ન પ્રાશનમાં કહ્યાપ્રમાણે
વસન્તશરદોઃ વસન્ત અને શરદૃતુમાં નવાન્નમ્ નવાન્ન પ્રોક્તમ્ કહેલું છે.
સેન્દ્રૈઃ જ્યેષ્ઠાયુકત. મૈત્રઃ અનુરાધા, અર્ક હસ્ત, અન્ત્ય રેવતી, વસુ ધનિષ્ઠા,
ઉત્તર ત્રણઉત્તરા જ્ઞેય પુષ્ય, વરુણૈઃ શતભિષા, નક્ષત્રોમાં નર્તનમ્ નાચ કરવે.
શુભમ્ શુભ છે લગ્ને લગ્નમાં રહેલો જે બુધ ગુરુવીક્ષિતે ગુરૂથી જોવા એલો
હોય. હિબુકગૈઃ ચોથે રહેલા સૌમ્યૈઃ શુભગ્રહ હોય તો સંગીતકમ્ ગાયન
શરૂ કરવું, ॥ ૬ ॥

(અનાજ મસળવા ખળામાં મેઢ રોપવાનું)

૭ ભાવાર્થ—કોઈ પણ અનાજ પાકીને લણી લીધા પછી તેને
એક સાફ કરેલી જગ્યામાં નાખી. તે જગ્યાના મધ્યભાગમાં લાક-
ડાનો થાંભલો રોપી તેને બલક બાંધી ફેરવવામાં આવે છે. તે જગ્યાને
ખળું કહે છે. અને તેના વચમાં રોપેલો થાંભલો તેને મેઢ કહે છે,

એ મેંઢ, ઉ-ફા, ને અનુરાધા શિવાયના વિવાહના નક્ષત્રોમાં જેમાંથી દુધ કે ક્ષીર જેવો ચીકણો પદાર્થ નીકળતો હોય એવા ઝાડના લાકડાની બનાવીને તે ખરા વચ્ચે રાખવી.

(નવું અનાજ ખાવાનું મુઠ)

વસન્ત અને શરદૃતુમાં અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ-ફા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ-ષા, અભિજિત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં પ્રથમ પાકેલું નવું^૧ અનાજ ખાવું શુભ છે.

(ગાયન અને નાચ શીખવાનું મુઠ)

પુષ્ય, ઉ-ફા, હસ્ત, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ઉ-ષા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં લગ્નને બુધ, શુક્ર, કેખતા હોય અને લગ્નશુદ્ધિમાં ચોથા સ્થાનમાં શુભ ગ્રહો હોય, તેવા વખતમાં ગાયન અને નાચ શીખવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

મુઠ ગઠ—અથ નટનર્તકી કૃત્યમ્—અથ નટ-નાયકા અને વારાંગનાઓનું કાર્ય.

મૃગાર્દ્રા રોહિણી પુષ્યે પુનર્મે શ્રવણત્રયે ।

ચિત્રાત્રયોત્તરામૂલે કૃત્યં શૃંગાર જીવિનામ્ (૮૯)

અર્થ—મૃગશીર, આર્દ્રા, રોહિણી, પુષ્ય, પુનર્વસુ, શ્રવણથી ત્રણ ચીત્રાથી ત્રણ, ત્રણ ઉત્તરા, ને મૂલ, એ નક્ષત્રોમાં શૃંગારથી જીવનારાં નટ નર્તકીઓ (નાચનારી નાયકાઓ) ને વારાંગનાઓ વિગેરેએ પ્રથમ પોતપોતાનાં કામનો આરંભ કરવો.

૧—મુઠ ચિંઠ—માં રવિયુક્ત શુભ ગ્રહોના વારને શુભ તીથીઓ લેવી, તેમજ પોષને ચૈત્ર શીવાયના માસે ૧-૬-૧૧ શીવાયની તીથીઓ અને વિષધતીઓનો ત્યાગ કરી નવીન જલ ફલને અન્ન ખાવું, જ્યોતિષિંઠ—તેજ મુદ્દર્તમાં નવું જલ પીવું, તેમાં વૃષભ, મિથુન, કન્યા, સિંહ, ધન, ને કુંભ લગ્ન લેવાનું કહેલું છે.

અથ શૈલુષનટકર્મ—તમાસા કરવાનું તથા નટનું કામ કરવાનું.

ચિત્રાર્દ્રા રોહિણીપુષ્યે ઋયુત્તરે શ્રવણત્રયે ।

શુભાદેડ્કેંચ શૈલુષ નટકૃત્યં સમીરિતમ્ (૯૦)

અર્થ—ચીત્રા, આર્દ્રા, રોહિણી, પૂષ્ય ત્રણ ઉત્તરા, શ્રવણથી ત્રણ રવિસહીત શુભ ગ્રહોના વારમાં શૈલુષ ને નટકીયોએ પોતાના ધંધાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

અથ ગીતમૃત્યારંભઃ—ગાયન તથા નૃત્યનો આરંભ.

રેવત્યા મનુરાધાયાં ધનિષ્ઠાદિદ્વય કરે ।

રોહિણી યુગુલેપુષ્યે ઋયુત્તરેગીતનર્તને (૯૧)

અર્થ—રેવતી, અનુરાધા, ધનિષ્ઠાથી બે, હસ્ત, રોહિણીથી બે, ને ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોમાં ગાયનકલા અને નાચનો આરંભ કરવો શુભ છે.

અથ હુંદુમિમૃગંગાવિ કરવાદ્યમ્—નગારાં તથા મૃદંગ વિગેરે હાથે બજાવવાનાં વાજાંત્રોનું કાર્ય.

હસ્તત્રયેનુરાધાન્ત્યે પુનર્વસુ યુગેશ્વિધે ।

શ્રવણ્યેમૃગેડ્કેંન્દિ શુભેપૂર્ણાજયાસુચ ॥

શુભદુંદુભિ મેર્યાદિ કરવાદ્યે સમીરિતમ્ (૯૨)

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, અનુરાધા, રેવતી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્વિની, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ને મૃગશિર, એ નક્ષત્રોને રવિયુક્ત શુભવારોમાં, પૂર્ણા ને જ્યાતિથીમાં, નગારાં ઢોલ મૃદંગ ઇત્યાદિ વાજાંત્રો શીખવાનો આરંભ કરવો.

શુભં તથૈવ વંશાદ્યં મુખવાદ્યં સમીરિતમ્ [૯૩]

અર્થ—ઉપરના મુહુર્તમાં કલા પ્રમાણે મુખથી વાગતાં વાંસદી, શરણાદી, છત્રીસ વાજાં પિપુડી ઇત્યાદીક દરેક મોઢાથી વગાડવાનાં વાજાંનાં કામ શુભ છે.

દ્વીશકેંદ્રાદિતીજ્યવાસવશિવાશ્ર્યંત્યાગ્નિપાર્શ્વીદ્રમૈઃ

પૂર્વાભિઃ શુભદા વિસિદ્ધતનો નાનાપશૂનાં ક્રિયા ।

વારેષ્વરં ચતુર્ણાં કોત્તરહરિત્વાષ્ટ્રેષ્વમારિક્તયો—

રઘુમ્યાં ન હિતોદિતા સ્વમંગલે નસ્યાઋદોષઃ કિલા॥૮॥

અન્વય—દ્વીશાર્કેન્દ્રદિતીજ્ય વાસવશિવાશ્રયન્ત્યામ્નિપાશી
ન્દ્રમૈઃ પૂર્વાભિઃ વિસિંહમતનૌ નાનાપશૂનામ્ ક્રિયા શુભદા અર્ક
ચતુર્ષુ વારેષુ કોત્તરહરિત્વાષ્ટ્રેષુ અમારિક્તયોઃ અષ્ટમ્યામ્ હિતા ન
ઉદિતા સ્વમગમે મદોષઃ કિલ નસ્યાત્ ॥ ૮ ॥

અન્વયાર્થ—દ્વીશ વિશાખા, અર્ક હસ્ત, હિન્દુ મૃગશીર, અદિતિ
પુનર્વસુ, હજ્ય પુષ્પ, વાસવ ધનિષ્ઠા, શિવ આર્દ્રા, અમ્બ અશ્વિની, અન્ત્ય
રેવતી, અમ્નિ કૃત્તિકા, પાશી શતભિષા હિન્દ્રમૈઃ જ્યેષ્ઠા, પૂર્વાભિઃ ત્રણપૂર્વા
નક્ષત્રોમાં વિસિંહમતનૌ સિંહરાશિશિવાયના લગ્નમાં નાનાપશૂનામ્ નાના
પ્રકારના પશુઓનું ક્રિયા વેચવું. અથવા લેવું શુભદા શુભ છે, અર્ક ચતુર્ષુ
વારેષુ સૂર્યથી ૪ વારોમાં ક રોહિણી, ઉત્તર ત્રણઉત્તર, હરિ શ્રવણ,
ત્વાષ્ટ્રેષુ અને ચિત્રા નક્ષત્રમાં અમારિક્તયોઃ અમાસ અને રિક્તાતિથિમાં
અષ્ટમ્યામ્ અષ્ટમીના દિવસે હિતાન ઉદિતા હિતકરનારી નથી, સ્વમગમે
પોતાની યોનીના નક્ષત્રોમાં મદોષઃ નક્ષત્રદોષ કિલ નકી નસ્યાત્ નથી. ॥ ૮ ॥

(ઢારની લેવડદેવડ કરવાનું મુઠ)

૮ ભાવાર્થ—અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ,
પુષ્પ, પૂ-ફા, હસ્ત, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, પૂ-ષા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા,
પૂ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં, સિંહરાશિશિવાયના લગ્નમાં, પશુઓની
લેવડદેવડ કરવી શુભ છે, જે પશુની લેવડદેવડ કરવી છે. તેની
યોનીનું નક્ષત્ર અશુભ હોય તો પણ, તે પશુના કુચવિકુચમાં તે અશુભ
નક્ષત્ર પણ લેવામાં હરકત નથી, તે યોની જોવાનું વિવાહપ્રકરણના
પ્રલોક ત્રીજામાં કહ્યું છે, પરંતુ ૪-૬-૮-૧૪-૩૦ એ તિથિઓ,
સોમ, મંગલ, ને બુધ, એ વારો, રોહિણી, ઉ-ફા, ચિત્રા, ઉ-ષા,
શ્રવણ, ઉ-ભા, એ નક્ષત્રોમાં ઢારાંની લેવડદેવડ ખીલકુલ કરવી નહિ.

જેમકે લેવડદેવડ કરવામાં ભરણી નક્ષત્ર લેવાનું કહ્યું નથી. પરંતુ
હાથીની યોનીનું નક્ષત્ર ભરણી છે, જેથી ભરણી નક્ષત્રમાં હાથીની લેવડદેવડ
કરવી, એજ પ્રમાણે ગાય ભેંસ વિગેરેના પોતપોતાની યોનીનાં જે નક્ષત્રો છે,
તે નક્ષત્રોમાં તે તે પશુઓની લેવડદેવડ કરવી સારી જાણવી, તેમજ સાપ,
નાળીયો, ઉંદર, માંકડાં વિગેરે મદારીયોને રમતને માટે લેવાં હોય તો તે
યોનીયોનાં નક્ષત્રોમાં લેવડદેવડ કરવી સારી જાણવી.

(અનાજની કાપણી અને ધાન્ય એકડું કરવાનું મુઠ)

મુ-ચિ૦—તીક્ષ્ણાજપાદકરવન્હિ વસુશ્રુતીન્દુસ્વાતીમઘોત્તર જલાંતક-
તક્ષપુષ્યે । મંદારસ્વિતરહિતે દિવસેઽતિશ્વસ્તા ધાન્યચ્છિદાનિગદિતા
સ્થિરમે વિલગ્ને (૯૪)

અર્થ—રિક્તાશિવાયની તિથિઓ, મંગલ, શનિ, છોડી ખીજ વારો, ભરણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, મધ્યા, ઉ-દ્યા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, પૂ-ષ્યા, ઉ-ષ્યા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂ-ભા, ઉ-ભા, અને તીક્ષ્ણસંજ્ઞાના નક્ષત્રો, અને સ્થિરલગ્નમાં, ખેતરમાંથી અનાજ કાપવું શુભ છે.

(ધાન્યની સ્થિતિ અને વૃદ્ધિનું મુઠ)

મિશ્રોગ્રરૌદ્ર શુજગેંદ્રવિભિન્નમેષુ કર્કાજતૌછિરહિતે ચ તનો શુભાદે ।
ધાન્યસ્થિતિઃ શુભકરી ગદિતાધ્રુવેજ્યદ્વીષેંદ્રદક્ષચરમેષુચ ધાન્યવૃદ્ધિ ૯૫

અર્થ—આદ્રાં, આશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મિત્ર, અને ઉગ્રસંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, મેષ, કર્ક, તુલા, છોડી ખીજ લગ્નોમાં, ધાન્યને એકડું કરી ઘેર લાવવું શુભ છે.

અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, સ્વાતી, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અને ધ્રુવસંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, (ધાન્યવૃદ્ધિ) અર્થાત સવારે દાઢા ફાલ કરીને અનાજ આપવું શુભ છે.

ધર જમીન ખેતીવાડી વિગેરે.

મહાસેનાવિ મુમિકયાવિક્રયા—ધર, ખેતર, અને જમીન વિગેરેને
વેચવું અને લેવું.

મુ-ગ૦—જીવે શુક્રેચ નંદાસુ પૂર્ણાયાં મૂલમેયુગે ।

પૂર્વાશ્લેષા મઘાંત્યેચ નિષ્કાસ્તમદિવસ તથા ॥

પુનર્મે મુનિમિઃ પ્રોક્તં ક્રયવિક્રયર્થં મુવઃ (૯૫)

ભાવાર્થ—શુક્ર, શુક્ર એ વારો, નંદાને પુર્ણાતીથી, મૂળ, મૃગશીર, પૂર્વા, આશ્લેષા, મધ્યા, રેવતી, વિશાખાથી બે, પુનર્વસુ, એ નક્ષત્રોમાં ધર જમીન વિગેરેની લેવડદેવડ કરવી શુભ છે.

સસ્યારોપણમ્—અનાજ રોપવાનું.

હસ્તત્રયોત્તરામૂલે ધનિષ્ઠા રોહિણીમૃગે ।

પુષ્યેશ્વિન્યનુરાધાયાં મઘાયાં શુભવાસરે ॥

ત્યક્ત્વારિક્તાઃ શર્નિભૌમં સસ્યસ્યાકુર રોપણમ્ (૧૭)

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, ત્રણ ઉત્તરા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, રોહિણી, મૃગશીર, પૂષ્ય, અશ્વીની, અનુરાધા ને મઘા, એ નક્ષત્રોને શુભવાસરોમાં રીકતાતીથી, ને શની મંગળ વારનો ત્યાગ કરી ડાંગર વિગેરેનું ધર રોપવું.

સસ્યવૃક્ષલતાદીનાંવાપનં જલેનસેચનં ચ—ધાન્ય, ઝાડ, લતા (વેલા)

વિગેરે વાવવાનું અને પાણી સીંચવાનું.

સસ્યારોપોદિતેકાલે હિત્વાઙ્ગાર્કમઘા કરમ્ ।

વૃક્ષસસ્યલતાદિનાં પ્રશસ્તંજલસેચનમ્ (૧૮)

અર્થ—ધાન્યનું ધર રોપવાના મુહુર્તમાં રવિ, બુધ, એ વારો ને મઘા નક્ષત્રનો ત્યાગ કરી વાવણીનું કામ શરૂ કરવું અને પાણી સીંચવું.

આરામકૃત્યમ્—ખાગનું કાર્ય.

હસ્તચિત્રોત્તરામૂલે નુરાધા રેવતીદ્વયે ॥

વિશાખા રોહિણી પુષ્યે પ્યારામોષ્ઠિ મૃગેશુભા (૧૯)

અર્થ—હસ્ત, ચિત્રા, ત્રણ ઉત્તરા, અનુરાધા, રેવતીથી એ, વિશાખા, રોહિણી, પુષ્ય ને મૃગશીર એ નક્ષત્રોમાં ઝાડ, લતાદીક (વેલા) રોપવા અને ખાગીએ અનાવવો.

અથ ધાન્યચ્છેદઃ—ધાન્યની કાપણી કરવાનું.

પૂર્વોત્તરામઘાશ્લેષા જેષ્ઠાદ્રાશ્વિનદ્વયે ।

મરણી દ્વિતયે મૂલે મૃગે પુષ્યે કર ત્રયે ॥

ધાન્યચ્છેદઃશુભોરિક્તાં હિત્વાભૌમશ્ચનૈશ્વરૌ (૨૦૦)

અર્થ—પૂર્વા, ઉત્તરા, મઘા, આશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, આદ્રા, શ્રવણથી એ, મરણીથી એ, મૂલ, મૃગશીર, પુષ્ય, હસ્તથી ત્રણ, એ નક્ષત્રોમાં રીકતાતીથીને મંગળ, શની, એ વારોનો ત્યાગ કરી અનાજની કાપણી કરવી શુભ છે.

કળમર્દનમ્—અનાજના દાણાનું મર્દન (છુટા કરવું).

અનુરાધાશ્રવણમૂલે રેવત્યાંચમધાત્રિમે ।

જ્યેષ્ઠાયાંચૈવરોહિણ્યાં શુભંસ્યાત્કળમર્દનમ્ (૧૦૧)

અર્થ—અનુરાધા, શ્રવણ, મૂલ, રેવતી, મધ્યાધી ત્રણ, ત્રયેષા, ને રોહિણી એ નક્ષત્રોમાં કણ (અનાજના દાણા) મર્દન કરવું શુભ છે.

અથ ધાન્યાનયનં ફલ પુષ્પોતારણં ચ—ધાન્ય લાવવાનું ને
ઝાડ ઉપરથી ફલ પુષ્પ ઉતારવાનું.

રોપણોદિતનક્ષત્રેવાસરેમંદભૌમયોઃ ।

અન્નસ્યાનયનં પુષ્પ ફલાદ્યુત્તારણંચસત્ ॥ (૧૦૨)

અર્થ—રોપણ કરવાનાં નક્ષત્રોમાં—અને શની મંચળવારે અનાજ પોતાને ઘેર લાવવું શુભ છે, અને પુષ્પ ફળ વિગેરે ઝાડપરથી ઉતારવું શુભ છે.

અથ વીજસંગ્રહઃ—બીજનો સંગ્રહ કરવાનું.

હસ્તત્રયેપુનર્વસૌ રોહિણ્યાંશ્રવણદ્વયે ।

સ્થિરલગ્નેશુભેવારે વિચંદ્રેવીજસંગ્રહઃ (૧૦૩)

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, પુનર્વસુ, રોહિણી, શ્રવણથી બે, એ નક્ષત્રોને સ્થિર લગ્નમાં સોમવાર શીવાયના વારોમાં બીજનો સંગ્રહ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.

તૃણરજ્જુભિર્ધાન્યવન્ધનમ્—ધાન્યના પુળા બાંધવાનું.

સ્વાતૌમૂલેચહસ્તેત્યે માદ્રાષાઠા દ્વયે મૃગે ।

રોહિણ્યાંકાશ કોષ્ટાંત ધાન્ય સંરક્ષણં શુભમ્ (૧૦૪)

અર્થ—સ્વાતિ, મૂલ, હસ્ત, રેવતી, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ, પૂર્વાષાઢા મૃગશીર, ને રોહિણી, એ નક્ષત્રોમાં ધાસ કે દોરીવડે ધાન્યના પુળા બાંધવા,

ધાન્યાદીના સંગ્રહ કરવાનું.

હયોઽ વિઙ્—ધ્રુવલઘુમદુલોલૈર્જીવકારુણ્યેદુવારેઃ ।

કુયુતિશીની રિક્તામાવિમુક્તૈર્નૃલગ્ને (૧૦૫)

નવ કુસુમ ફલોનાં વ્રાદરા દૌર્લભીનાં ।

રસકૃષિકણિશાનાં સંગ્રહૌ ભોગસિદ્ધૈ (૧૦૬)

અર્થ—ભદ્રા, રીકતા, ને અમાવાસ્યા, શીવાયની તીથીઓમાં સોમશુક્રને શુક્ર એ વારો ધ્રુવ, મુદ્, ને લઘુસંઘક નક્ષત્રોમાં નવીન પુષ્ય, ફલ, કપાસ, લીલી ઓષધીયો, ધી વિગેરે અને ધાન્યાદિકનો સંગ્રહ કરવો, જેથી સુખ અને ભોગની વૃદ્ધિ થાય છે.

રસસંગ્રહઃ—રસસંગ્રહ કરવાનું.

મુ० ગ૦—રસસંગ્રહણશ્રેષ્ઠ તોયારંભોદિતોદુષુ (૧૦૭)

અર્થ—જલાશય કરવાના મુહૂર્તમાં શેરડી વિગેરેના રસોનો સંગ્રહ કરવો શુભ છે.

કોઠાદૌ ધાન્યસ્થિતિઃ—કોઠારમાં ધાન્ય નાખવાનું.

પુનર્ભૃગશીર્ષેન્ત્યે ડનુરાધા શ્રવણત્રયે ।

હસ્તત્રયે ડશ્વિનીપુષ્યે રોહિણ્યા મુતરાત્રયે ॥

ગુરો શુક્રે રવિદોઃસત્કોઠાદૌધાન્યરક્ષણમ્ ॥ (૧૦૮)

અર્થ—પુનર્વસુ, મૃગશીર, રેવતી, અનુરાધા, શ્રવણથી ત્રણ, હસ્તથી ત્રણ, અશ્વિની, પુષ્ય, રોહિણી, ને ત્રણ ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોને ગુરુ, શુક્ર, રવિ, સોમ, એ વારોમાં કોઠારમાં અનાજ ભરવું શુભ છે.

ધાન્યવિક્રયઃ—ધાન્ય વેચવાનું.

રોહિણ્યાંવિક્રયોક્તસ્ય ધનિષ્ઠા શતભોક્તરે ॥ (૧૦૯)

અર્થ—રોહિણી, ધનિષ્ઠા, ને શતભીષા, એ નક્ષત્રોમાં ધાન્ય (અનાજ) વેચવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

દ્વ્યાદિત્યદિવસુસ્થિરાશ્વિભમૃદુસ્વાત્યર્કભૈઃજ્ઞત્રયા-

કારાન્દિજ્યમૃગદયેદિકમદેષ્વિદૌક્રિયાન્વીહીતા ।

તત્રાપ્યર્કભતઃ ક્રમાત્તિથિમિતૈઃપશ્ચાન્નિભિઃસામિજિ-

ચ્છસ્તાયાનૃસમાતદુક્તમમુલૈઃકાર્યાપરામૈર્બુધૈઃ ॥ ૧ ॥

અન્વય—દ્વ્યાદિત્યદિવસુસ્થિરાશ્વિભમૃદુસ્વાત્યર્કભેઃ જ્ઞત્રયા-કારાન્દિ જ્યમૃગયેન્દૌ દિકમદેષુ આશ્વિ ક્રિયા હિતા તત્રાપિ અર્કભતઃ ક્રમાત્ તિથિમિતૈઃ પશ્ચાત્ ત્રિભિઃ સામિજિત્ શાસ્તાયા-નૃસમા તદુક્તમમુલૈઃ પરા બુધૈઃ યૈઃ કાર્યા ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—જ્યાવિત્ય પુનર્વસુ, પુષ્ય, ક્રિવસુ ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્થિર સ્થિરસંસક, અશ્વિન અશ્વિની, મૃદુ મૃદુસંસાવાળાં, સ્વાતી અર્કમૈઃ સ્વાતી અને હસ્ત નક્ષત્રોમાં, જાત્રયાકારાન્હી બુધ, ગુરુ, શુક્ર, રવી, અને મંગળવારે ર્જ્યમૃગ-કર્કે લગ્નમાં ગુરુ, શુક્ર, રહેલા હોય. ર્જ્યમૈઃ ચંદ્રમા ત્રિકમવેષુ ૨-૪-૭ માં સ્થાનમાં હોયતો આશ્વી ધોડાસંધી ક્રિયા લેવડ દેવડ હિતા સારી છે, તત્રાપિ તેમાંપણ અર્કમતઃ સૂર્યનાનક્ષત્રથી ક્રમાત્ અનુક્રમે તિથિમિતૈઃ ૧૫ નક્ષત્રોથી પશ્ચાત્ પછીથી ત્રિમિઃ ત્રણ નક્ષત્રો સામિજિત્ અભજીતસાથે શસ્તા શ્રેષ્ઠ છે, યા જે ધોડાની ક્રીયા વૃત્તમા માણસસરખી હોય. (સાક્ષીયા) તે ક્રિયા તદુક્તમમુલૈઃ તે માણસ માટે કહેલા નક્ષત્રાદીકથી પરા તે શીવાય બીજી હોય તો બુધેઃ વિદ્વાનો એ મૈઃ ઉપલા નક્ષત્રોથી કાર્યા કરવી, ॥ ૧ ॥

(ધોડાની લેવડદેવડનું મુઠ)

૯ ભાવાર્થ—રવિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, એ વાર, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ-ભા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ-ધા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ-ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રો, લગ્નમાં ગુરુને શુક્ર હોય, ૨-૪-૭ માં સ્થાનમાં ચંદ્રમા હોય, ત્યારે ધોડાની લેવડદેવડ કરવી સારી બાણવી.

અર્ધચક્ર અને બીજી ક્રિયાવિશે.

સૂર્યના નક્ષત્રથી, દિનનક્ષત્ર સુધી ગણતાં, અભિજીત સાથે ૧૫ નક્ષત્રોમાં અને જે નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય છે, તેના પહેલા ત્રણ નક્ષત્રોમાં ધોડાની લેવડદેવડ કરવી, તેમજ ધોડાની મનુષ્યની માફક જે જે ક્રિયાઓ કરવાની હોય, તે તે ક્રિયાઓ કરવા માટે મનુષ્યોને તે તે ક્રિયાઓ કરવા જે જે નક્ષત્રો કહ્યાં છે, તે તે નક્ષત્રોમાં ધોડાની

૧—મુઠ ચિં-માં મંગલ શિવાંયના બધા વારો લીધેલા છે.

૨—મુઠ ગ-માં ધોડાઓને ધી, અન્ન, ચણા, ધાસ, વિગેરે ખાવામાં અન્ન પ્રાશનમાં કહેલાં નક્ષત્રાદીક લેવાં, ને શુભગ્રહના લગ્નમાં નવડાવવા. બાળ કાપવા માટે ચૌલના મુહૂર્તમાં દવા કરવામાં મનુષ્યને દવા આપવાના મુહૂર્તમાં મૈથુનમાં ગર્ભાધાન પ્રમાણે મુહૂર્ત લેવું, ધોડાને બાંધવા હપશાલા પનાવતાં ધર બાંધવાનું મુહૂર્ત લેવું, શિક્ષણમાં વિદ્યારંભનું ને સજ્જારવા માટે આબુપણમાં કહેલું મુહૂર્ત લેવું, ને બાર વાગ્યાની અંદરનું મુહૂર્ત આપવું.

પાણુ તે તે ક્રિયાઓ કરવી, અને જે ક્રિયા મનુષ્યની માફક કરવાની ન હોય તે તે ક્રિયા થોડાની લેવડદેવડના ઉપરના ખતાવેલાં નક્ષત્રોમાં કરવી.

મદ્રાસંક્રમપાતવૈધૃતિસિતેજ્યાકારષષ્ટ્યાદિષુ

શ્રાદ્ધાદ્યેપ્રતિપદ્વયેપરિહરેદ્દેતુંવિનાભ્યંજનમ્ ।

માંગલ્યં વિજયોત્સવોઽદ્ભવદનં દીપાવલિર્હેતવો-

ભ્યંગસ્યક્વચિતાદિતૈલમન સંનિચ્ચેન્નિ નિત્યેઽસ્થિલમ્ ૧૦

અન્ય—મદ્રાસંક્રમપાતવૈધૃતિસિતેજ્યાકારષષ્ટ્યાદિષુશ્રાદ્ધાદ્યેપ્રતિપદ્વયે હેતુમ્ વિના અભ્યંજનમ્ પરિહરેત્ માંગલ્યમ્ વિજયોત્સવઃ અદ્ભવદનમ્ દીપાવલિઃ અભ્યંગસ્ય હેતવઃ નિચ્ચેન્નિઃક્વચિતાદિતૈલમ્ અનસત્ નિત્યે અસ્થિલમ્ ॥ ૧૦ ॥

અન્યયાર્થ—મદ્રા વિષ્ટિ, સંક્રમ સંક્રાંતિ, પાત વ્યતીપાત, વૈધૃતિ વૈધૃતિ, સિત શુક્રવાર, રુદ્ર જ્યુર અર્ક રવિ આર મંગલ, ષષ્ટ્યાદિષુ છઠ્ઠી અમાસ સુધીની તિથિઓમાં શ્રાદ્ધાદ્યે શ્રાદ્ધના દિવસે. પ્રતિપદ્વયે બેપક્ષનો પડવો એટલા દિવસોમાં હેતુમ્ વિના કારણવિના, અભ્યંજનમ્ અભ્યંગસ્નાન, પરિહરેત્ નકરવું. માંગલ્યમ્ વિવાહવિગેરેકાર્યો, વિજયોત્સવઃ વિજયાદસમી, અદ્ભવદનમ્ બેસતા વર્ષે દીપાવલિ દીવાલી એ દીવસે અભ્યંગસ્ય અભ્યંગસ્નાનનાં હેતવઃ કારણ છે, નિચ્ચેન્નિ નિષિદ્ધ દીવસોમાં ક્વચિતાદિતૈલમ્ પાકુંતેલ અથવા સુમંધી વાળું, અનસત્ શ્રેષ્ઠ છે, નિત્ય હરમેશના પરિચયમાં, અસ્થિલમ્ દરેક પ્રકારનું શ્રેષ્ઠ છે, ॥ ૧૦ ॥

(શરીરે તેલ મદ્દન કરતાં તજવાનો વખતઃ)

૧૦ ભાવાર્થ—વિષ્ટિ, સંક્રાંતિ, વ્યતીપાત, વૈધૃત, ૧, ૨, ૬ થી ૧૫ કે અમાસ સુધીની તિથિઓ, રવિ, મંગલ, શુક્ર, ને શુક્રવાર, શ્રાદ્ધનો દિવસ, એ દરેક વખતે ખાસ કારણ વિના તેલ ચોળીને નહાવું નહિં.

(શરીરે તેલ ચોળીને સ્નાન કરવાનો વખત.)

વિવાહ જેવાં માંગલિક દરેક કામોમાં, જ્ઞાનના દિવસે બેસતા વર્ષની એકમે એટલે કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ના દિવસે, દિવા-

લીના દિવસે એ દરેક વખતે અવશ્ય તેલ ચોળીને સ્નાન કરવું, તે દિવસે તિથી, વાર, અથવા વિધિ જેવા અશુભ કારણો હોય તો પણ નહાવું શુભ છે, આ તેલ કાચું લેવું, પણ અગ્નિથી પકવેલાં ધૂપેલ જેવાં કેઈ પણ તેલો ચોળી ઉપરના વર્ણ ત દિવસોમાં પણ નહાવું શુભ છે, અને હસ્તમેશાં જે કાચું કે પાકું તેલ ચોળી નહાતો હોય તેને તેમ કરતાં મુહૂર્ત જોવાની જરૂર નથી.

દિગ્વિશ્વાદ્રિદગંકદર્શતિથિષુસ્નાનંનધાત્રીફલૈઃ

શ્રીકામોથબુધાંબુપર્ક્ષપિતૃભાભ્યંગાત્પતિઘ્ન્યંગના ।

પુત્રી સોમદિને પ્રસૂર્યમપિતૃ ત્વાષ્ટ્રેપિ દ્રમિશ્રાંબુપ-

ક્રવ્યાદેશ્વરભેકુપુત્રહરિજે સ્નાયાન્નિશાસ્યેઽપિ ॥ ૧૧ ॥

અન્યથ—દિગ્વિશ્વાદ્રિદગંકદર્શતિથિષુ ધાત્રીફલૈઃ શ્રીકામઃ

સ્નાનંન અથ બુધાંબુપર્ક્ષપિતૃભાભ્યંગાત્ અંગના પતિઘ્ની પુત્રી સોમદિને પ્રસૂઃ યમ પિતૃત્વાષ્ટ્રેદ્રમિશ્રાંબુપક્રવ્યાદે શ્વરભે કુપુત્રહરિજે નિશાસ્યે અપિ ન સ્નાયાત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્યથાર્થ—વિક્ ૧૦ વિશ્વ ૧૩ અદ્રિ ૭ દ્વક્ ૨ અંક ૧ વર્શ ૩૦ તિથિષુ એ તિથિઓમાં, ધાત્રીફલૈઃ આંખળાનાં ફલથી, શ્રીકામઃ લક્ષ્મીધૃત્વા વાળાએ, સ્નાનમ્ સ્નાન ન કરવું, અથ પછી, બુધાંબુપર્ક્ષપિતૃભાભ્યંગાત્ બુધવાર, શતભિષા અને મધાનક્ષત્રમાં અભ્યંગ સ્નાન કરવાથી, અંગનાસ્ત્રી પતિઘ્ની પતિનેનાશકરે છે, પુત્રી પુત્ર વાળાએ, સોમદિને સોમવારે અભ્યંગ-સ્નાન કરવું નહિ, પ્રસૂઃ સુત્રાવડ્છીએ, યમ ભરણી, પિતૃ મધા, ત્વાષ્ટ્ર ચીત્રા-દંત્ર જેઠા, મિશ્ર મિશ્ર નક્ષત્રો અંબુપ શતભિષા ક્રવ્યાદઃ મૂલ, ક્રશ્વરમે અને આદી નક્ષત્રમાં કુપુત્રહરિજે પાંચમા સ્થાનમાં પાપગ્રહ હોય તેવા લગ્નમાં, નિશાસ્યે સત્રીના મુખમાં (સંધ્યાકાળે) અપિ પણ સ્નાયાત્ અભ્યંગ સ્નાન-કરવું નહિ, ॥ ૧૧ ॥

(તેલ અને આંખળાં સાથે શરીરે ચોળી સ્નાન કરવામાં વર્ણત તિથિઓ.)

૧૧ ભાવાર્થ—લક્ષ્મીની ધૃત્વાવાળા પુરૂષોએ ૨-૭-૬-૧૦-૧૩-૩૦ એ તિથિઓમાં તેલ અને આંખળાં સાથે શરીરે ચોળી નહાવું નહિ.

શ્રીઓને શરીરે મર્દન કરવાના પદાર્થથી વર્જીત વાર અને નક્ષત્રો.

બુધવાર, તેમજ મઘા અને શતભિષા નક્ષત્રમાં શરીરે ચોળવાના કોઈ પણ પદાર્થો મર્દન કરી નહાવું નહિ, અને જો કરે તો ધણીના આયુષ્યને નુકસાન કરતા થાય, અને જેને પુત્ર હોય એવા શ્રી કે પુરૂષે સોમવારે ઉપર મુજબ રીતથી સ્નાન કરવું નહિ.

સુવાવડી શ્રીને નવડાવતાં વર્જીત નક્ષત્રાદિક.

ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા મઘા, ચિત્રા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, શતભિષા, એ નક્ષત્રોમાં, અને લગ્નથી પાંચમે પાપગ્રહ હોય ત્યારે, રાત્રિએ સુવાવડી શ્રીને સ્નાન કરાવવું નહિ. ૧

રત્નમાલાયાં—સાર્ષપંગંધતૈલંચ યતૈલં પુષ્પવાસિતમ્ ।

દ્રવ્યાંતરયુતંવાપિ નદુષ્યતિકદાચન (૧૧૦)

સૂર્યશુક્રારવારેષુ નિષિદ્ધાસુતિથિષ્વપિ ।

કર્તવ્યે યદિવાંસ્નાને પક્તૈલંનદુષ્યતિ (૧૧૧)

રવૌપુષ્પંગુરૌદુર્વા ભૌમવારેચમૃત્તિકા ।

માર્ગવેગોમયં સિપ્પવાતૈલસ્નાનંસુસ્વાવહમ્ (૧૧૨)

અર્થ—સરસીયું તેલ, સુગંધી તેલ, પુષ્પના સુગંધવાળું, અથવા કોઈ પણ દ્રવ્ય યુક્ત તેલ હોયતો દોષ સમજવો નહિ, અભ્યંગ સ્નાનમાં રવિ, મંગલ, શુક્ર, એવારે, તેમજ નિષિદ્ધ તિથિએ જો કહેલી છે. તેવારને તિથિઓમાં પાકા તેલથી સ્નાન કર્યું હોયતો કાંઈપણ દોષ નથી, રવિવારે-પુષ્પ, મંગલવારે માટી, ગુરુવારે-દુર્વા, અને શુક્રવારે-માયનું જાણુ, જલમાં નાંખીને સ્નાન કર્યું હોયતો મુખ આપે છે,

પુત્રવાનસ્વમૃદ્ધેનિત્યં નસ્નાયાદુત્તરાભિમુક્ત્ ।

સોમવારેતથામ્યંગં વર્જયેત્ સર્વથાબુધઃ (૧૧૩)

અર્થ—જેઓને પુત્ર હોય, તેઓએ હંમેસાં ઉત્તરાભિ મુખ સ્નાન કરવું નહિ, અને સોમવારે અભ્યંગ સ્નાન કરવું નહિ,

૧—સુવાવડી શ્રીને સ્નાન કરાવવામાં વર્જીત દિવસો પૃ. ૫૬ માં આપેલા છે.

અથાશ્વષણનાંદમનમ્—ધોડા વિગેરે પશુઓને પલોટવાનું.

મુ ૦-ગ ૦-કૃતિકા રેવતીપુષ્યે સ્વાતિ હસ્તે શ્રવદ્વયે ॥

મૃગે ડકારે ત્રિપુસ્કત્વં દમનં પશુ વાજિનામ્ ॥ (૧૧૪)

અર્થ—કૃતિકા, રેવતી, પુષ્ય સ્વાતિ, હસ્ત, શ્રવણથી એ-મૃગશીર-રવીને મંગળવારે, ધોડો, બળદ, ઘોડો વિગેરે પશુઓને 'પલોટવાનું' ને નાથ ખાલવાનું કામ કરવું,

અથ ગજાશ્વાઘારોહણમ્—હાથી ઘોડા વિગેરેપર બેસવાનું.

રેવતિ યુગુલે હસ્ત ત્રયેકર્ણ ત્રયેમૃગે ।

પુનર્વસુદ્વયેકુર્યા ચ્છાનિ ભૌમાન્યવાસરે ॥

ગજાશ્વરથ મુચ્યના મારોહં ચ શુભેતિથા ॥ (૧૧૫)

અર્થ—રેવતીથી એ હસ્તથી ત્રણ, મૃગશીર-પુનર્વસુથી એ એ નક્ષત્રોને શની, મંગળ-રહીત બીજાવારોમાં શુભ તિથીમાં હાથી, ઘોડા, અને રથ જેવાં વાહનોપર બેસવું શુભ છે,

અથ કૃત્યમ્—ધોડાનું કામકાજ.

શુભેહનિતથાહસ્ત ધનિષ્ઠારેવતીયુગે ॥

પુનર્વસુ દ્વયે સ્વાતિ મૃગશીર્ષે સતાભિધે ॥

વર્જયિત્વા કુજેરિક્તા મશ્વ કાર્યં શુભાવદ્મ ॥ (૧૧૬)

અર્થ—શુભ દીવસોમાં હસ્ત-ધનિષ્ઠા-રેવતીથી એ-પુનર્વસુ, પુષ્ય, સ્વાતિ-મૃગશીર-સતાભિધા-એ નક્ષત્રોમાં મંગળવાર અને રિક્તા તીથિનો ત્યાગ કરી અર્ધ (ઘોડા) નું કામ કરવું શુભ છે,

અથ વિશેષ કૃત્યાનિ—ધોડાનાં વિશેષ કાર્યો.

ચૌલોક્તે સ્વર કૃત્યાદિશિક્ષા વિદ્યોક્ત માદિષુ ॥

ઘાસ ગ્રાસાદિકં ત્વન્ના શનોક્તર્ક્ષે પુવાજિનામ્ ॥ (૧૧૭)

અર્થ—ચૌલમાં કહેલાં મુદ્ગમાં ખરકૃત્ય વિધામાં કહેલા મુદ્ગમાં તેને શીખવિને કળવવો, ને અન્ન પ્રાશનના નક્ષત્રોમાં ઘાસ ને દાણા આપવો શુભ છે,

પલયાણાદિ નિર્માણમ્—પલાણુ વિગેરે બનાવવું.

શ્રવણે સ્તભે હસ્તે પુષ્પે મૂલે મૃગેશ્વરે ॥

પુનર્વસૌ ગજાશ્વોષ્ટ્ર પલયાણં કરણં શુભમ્ ॥ (૧૧૮)

અર્થ—શ્રવણ, શતભિષા, હસ્ત, પૂષ્પ, મૂલ, મૃગશીર, અશ્વિની, ને પુનર્વસુ—એ નક્ષેત્રોમાં હાથી—ઘોડા—ઉંટ—વિગેરે પર ખેસવા માટે પલાણુ (સામાન) બનાવવો.

ગજ કૃત્યમ્—હાથી સમંધી કામ કરવાનું.

શ્રવણાદિ ત્રયેહસ્ત ત્રયેવા રેવતી દ્વયે ॥

મૃગેપુષ્પે ડનુરાધાયાં રોહિણ્યાં ત્ર્યુત્તરે તથા ॥

પુનર્વસૌઃ શુભેવારે ગજકાર્યં શનેર્દિને ॥ (૧૧૯)

અર્થ—શ્રવણથી ત્રણ, હસ્તથી ત્રણ, રેવતીથી બે મૃગશીર—પુષ્પ, ડનુરાધા, રોહિણી, ત્રણ ઊત્તરા ને પુનર્વસુ, એ નક્ષત્રો શનિવારને બીજા શુભ વારોમાં હાથી સમંધી કામ કરવું શુભ છે,

ગજસ્યાં કુશઃ—હાથીને અંકુસ મારવાનું.

શુભવારે શુભેલપ્તે શુભાંશે શોભને તિથૌ ॥

અંકુશઃ કરિણાંયોજ્યાઃ શનૈર્લગ્ન શનેર્દિને ॥ (૧૨૦)

અર્થ—શુભવારને શુભલગ્ન શનિવાર શુભનવમાંશ—શુભતિથીને શનીની રાશીનું લગ્નમાં હાથીને પ્રથમ અંકુશ મારવો શુભ છે,

પશુ પક્ષી વિગેરે.

સામાન્યતઃ પશુ કૃત્યં રક્ષાચ—સાધારણ રીતે પશુનું કામ તથા તેનું રક્ષણ કરવાનું.

ત્યત્કવાષ્ટ્ર મીમમાંરિક્તાં રોહિણી મુતરાત્રયમ્ ॥

ચિત્રાશ્વયં શ્રવણં મૌમ પશૂનાં સર્વ કર્મચ ॥

પ્રવેશનિર્ગમૌ ચાપિ નત્યાણ્યં નિજયોનિભમ્ ॥ (૧૨૧)

અર્થ—અષ્ટમી, અમાવાસ્યા, ને રિક્તા તીથી નો ત્યાગ કરી રોહિણી, ત્રણ, ઊત્તરા, ચીત્રા, શ્રવણ, એ નક્ષત્રોને મંગળવાર હોય—ત્યારે પશુ (ચોખમં)

ગનવર) સંબંધી હરકોઈ કામ કરવું શુભ છે તેમજ તે મુહૂર્ત પ્રમાણે પશુને ઘરમાં પ્રવેશ કરાવવો કે ઘરમાંથી બહાર કઢાડવું વિગેરે તેના રક્ષણનું દરેક કામ કરવું અને ત્યાજ નક્ષત્રમાં પણ—જે પશુનું કામ કરવું છે તેની યોનીનું નક્ષત્ર હોયતો તે નક્ષત્રમાં પણ કરવું.

દોર ચરાવવાનું.

ક્યો.-વિ.-શ્રવણત્રયે ત્રીદશ સૂદ્ધલઘૂઢુ દ્વયપરેષુ જૈષ્ઠવમૃગાજપદાં ત્યૈઃ॥
વિદશીતવૃષ્ણિ સિતવૃષ્ણિ દિનેસ્યા ભિરમાષ્ટમી કુયુજિવલ્લવકર્મ(૧૨૨)

અર્થ—આઠમ-અમાસને નકારા યોગ રહિત દિવસો, રવિ-સોમ-ને બુધ એવારો-મૃગશીર્ષ પુનર્વસુ વિશાખા જ્યેષ્ઠા શ્રવણ ધનિષ્ઠા શતભિષા પૂ-ભા, રેવતી ને સધુ સંજક નક્ષત્રોમાં ગોવાળીઆઓએ પશુ ચરાવવા નો પ્રારંભ કરવો,

અથોદ્દ મહિષ્યકૃત્યમ—ઉંટ તથા પાડા વિગેરેનું કાર્ય.

મુ.-ગ.-ધનિષ્ઠા દ્વિતયે પૂર્વાષાઢા તિર્યકમ્ સ્વોદ્ધુ ॥

અજાવિમહિષોષ્ટાનાં કૃત્યં ચાશ્વતરીશુનામ્ ॥ (૧૨૩)

અર્થ—ધનિષ્ઠાથી એ, પૂર્વાષાઢા, ને તીર્થંગમુખ નક્ષત્રોમાં ઘેટાં બકરાં, ઉંટને, પાડા, ઘોડી અને કુતરાં સંબંધી કાર્ય કરવું શુભ છે.

મૃગાદિવનચારી શૃંગી કૃત્યમ—મૃગવિગેરે વનવાશી શીંગડાંવાળાં

બનવરોનું કાર્ય.

જ્યેષ્ઠા સ્વાત્યશ્ચિનીપુષ્યે પુનર્મે રોહિણી કરે ॥

ઉત્તરાસુશુભંકૃત્યં શૃંગીનાં વન ચારિણામ્ ॥ (૧૨૪)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા, સ્વાતિ-અશ્વિની, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, હસ્તા, ઉત્તરા, એ નક્ષત્રોમાં જંગલમાં રહેનારાં શીંગડાંવાળાં પ્રાણી સંબંધી કામ કરવું.

૧—મુ. જિ. ૦—માં મૂલ, રેવતી, હસ્તથી ત્રણ, ધ્રુવસંજક નક્ષત્રો, મૃગશીર, અનુરાધા, અશ્વિની ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રોમાં પ્રથમ હઠી વસાવવું શુભ છે,

अथनखी कृत्यम्—नभवाणां जनवरोत्तुं कार्यं.

ज्येष्ठार्द्रारोहिणी हस्ते विशाखा पुष्यभेद्विभे ॥

क्रूराहे व्याघ्र मुख्यानां कृत्यं नखबलियसाम् ॥ (१२५)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા-આદ્રા-રોહિણી-હસ્તા વિશાખા પુષ્ય ને અશ્વિની એ નક્ષત્રોમાં પાપવારોમાં સૌંદ, વાષ રીંછ વિગેરે ક્રાદીખાનારાં નખવાતાં પ્રાણીયો સંબંધી કામ કરવું શુભ છે.

अथपशूनां क्रयविक्रयौ—पशुभ्योने वेच्यवानुं अने लेवानुं,

विशाखा रेवती पुष्ये धनीष्ठा शतभेद्विभे ॥

हस्ते पुनर्वसु ज्येष्ठे पशुनां क्रयविक्रयौ ॥ (१२६)

અર્થ—વિશાખા-દેવતી-પુણ્ય ધાનજ્ઞા શ્વતલીપા અશ્વિની-હસ્ત, પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા એ નક્ષત્રોમાં ચોપમાં જાનવરો (પશુ) ને વેચવાં લેવાં શુભ છે,

पक्षि कृत्यम्—पक्षिणुं कार्यं.

शुभाहेसरवौतिर्यङ्मुखे चोर्ध्वमुखेपिथे ॥

सारिका शुक्र मुख्यानां पक्षिणां कृतमुत्तमम् ॥ (१२७)

અર્થ—ત્રીયેગ મુખ ને બિંદુ મુખનાં નક્ષત્રોમાં પાપટ મેનાં
-સારીકા વિગેરે પક્ષીઓ સંબંધી કામ કરવું ઊત્તમ છે,

मंदारान्यदिने मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्बलक्षे सुधा—

योगे भेषजमाचरेत्सुमृतिर्केन्द्रारिव्ययांगे भिषक् ।

तद्व्यादिह विध्वंसेदुत्तनयप्रद्योतने रोगिणे—

ऽसृवस्त्रावव्रणकर्म मूर्ध्नि कुजयोरन्धीहर्केंद्रस्थयोः ॥ १२ ॥

अन्वय—मंदारान्यदिने मृदुध्रुवक्षिप्रैः बलक्षेसुधायोगे सुमृत्तिकेन्द्रारिव्ययागे भिषक् भेषजम् आचरेत् तत् इह विध्रुवेन्दुतनये पथो-
तनः रोगिणे दद्यात् इहकेन्द्रस्थयोः सूर्यकुजयोः अग्नि असृत्स्नाव
व्रणकर्म (आचरेत्) ॥ १२ ॥

અન્વયાર્થ—મન્દારાન્યવિને-શનિ, અને મંગલ શિવાયના ખીજના વારોમાં, મુદુ ધ્રુવ ક્ષિપ્રૈઃ મુદુ-ધ્રુવ-અને ક્ષિપ્ર નક્ષત્રો વલ્લભે-શુકલ પક્ષમાં સુધાયોગે અમૃત યોગમાં, સુમૃતિકેન્દ્રારિવ્યયાંગે પાપગ્રહરહિત, ૮-૧-૪-૭-૧૦-૬-૧૨-૧- એ સ્થાનોમાં, મિષક વૈદે મેગ્નજમ્ ઓષડ, આચરેત્ કરવું, તત્ તે ઓષડ વિધુવેન્દુતનયે પ્રદ્યોતનઃ ધ્રુવ નક્ષત્ર શિવાયના નક્ષત્રમાં-બુધ રવી શિવાયના વારોમાં, રોગિણે રોગીને, દયાત્ આપવું હ્રદ અહિં કેન્દ્ર-સ્થયોઃ કેન્દ્ર સ્થાનમાં રહેલા, સૂર્યકુજયોઃ રવિ અને મંગલવારના, અન્હિ દિવસે, અસુકલાવવ્રણ કર્મ લોહીનું પડાવવું તેમજ નસ્તર મુકાવવું વિગેરે (આચરેત્ કરવું) ॥ ૧૨ ॥

દવા (ઓષડ) ખનાવવાનું ને દવા આપવાનું મુ૦)

૧૨ ભાવાર્થ—શનિ, અને મંગલ શિવાયના વાર, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ-ક્રા-હસ્ત-ચિત્રા-અનુરાધા-ઉ-ધા-અભિજીત-ઉ-ભા-રેવતી-એ નક્ષત્રો, અજવાળીયું, અમૃત સિદ્ધિ યોગ, લગ્ન શુદ્ધિમાં ૧-૪-૬-૭-૧૦-૧૨ એ સ્થાનોમાં પાપ ગ્રહ, ન હોય ત્યારે ઔષધ ખનાવવું સાડું છે.

બુધ અને રવિ શિવાયના ઔષધ ખનાવવાના વારોમાં, અને ધ્રુવ શિવાયના ઔષધ ખનાવવાના નક્ષત્રોમાં, બાકી ઔષધ ખનાવવાના મુહૂર્ત પ્રમાણેના મુહૂર્તમાં દવા આપવી સારી છે.

॥ ગુમડાં-ચાંદી વિગેરે ઉપર વાઢકાપ કરવું અથવા નસમાંથી લોહી લેવાનું મુ૦ ॥

રવિ અને મંગલવારે, રવિ-મંગલ લગ્ન શુદ્ધિમાં કેન્દ્રમાં હોય ત્યારે, કોઇપણ શરીરના ભાગની નસમાંથી લોહીનું લેવડાવવું, એટલે જેને ક્ષત ખોલવાનું કહે છે, તે અને ગુમડાં વિગેરે, શરીરના પેટ, ગળું વિગેરે અવયવોમાં થતી ગાંઠો, તેમજ શરીરના કોઇપણ ભાગ ઉપર હથીઆરથી વાઢકાપ કરવું શુભ છે.

(રોગીને કેટલા દિવસ ખીડા રહેશે તે ખાખત.)

મુ. ચિં.-સ્વાર્તીદ્રપૂર્વાશિવસાર્પ મેમૃતિ જ્વરેત્વમૈત્રે સ્થિરતામવેદ્મજઃ ।
વામ્યમ્બવો વાહનતસમે ચિવાચક્ષાદિપસોદ્ગમ્નિર્મર્તનાત્તને ॥ (૧૨૮)

મૂલાગ્નિદાસેનવપિત્ર્યમેનસ્વાબુધ્ન્યાર્યમેજ્ઞાદિતિ પાતુમે નગાઃ ।

માસોઽઙ્ગવૈશ્વેઽથ યમાદિમૂલમે મિશ્રેશ્વપિત્ર્યે ફણિદંશને મૃતિઃ (૧૨૯)

અર્થ—આર્દ્રા—આશ્લેષા—પૂ—ફા—સ્વાતી—જ્યેષ્ઠા—પૂ—ષા—પૂ—ભા—નક્ષત્રોમાં રોગો ત્પતિ થાયતો મરણ થાય, અનુરાધા અને રેવતીમાં આંદો થાયતો લાંબો વખત રોગ રહે, ભરણી, ચિત્રા, શ્રવણ, અને શતભિષામાં થયેલો રોગ, ૧૧ દિવસે હસ્ત, વિશાખા અને ધનિષ્ઠામાં, ૧૫ દિવસે, અશ્વિની, કૃતિકા—અને મૂલમાં, ૮ દિવસે, મધા નક્ષત્રમાં ૨૦ દિવસે, રોહિણી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ—ફા—અને ઉ—ભા—માં થયેલો ૭ દિવસે, મૃગશીર્ષ—અને ઉ—પા—માં થયેલો રોગ ૧ મહિને શાન્ત થાય છે, ભરણી, કૃતિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, મધા—વિશાખા—મૂલ—આ નક્ષત્રોમાં સાપ કરડે તો નિશ્ચય મરણ થાય છે.

(રોગીને જલદી મૃત્યુ થવાનો યોગ.)

રૌદ્રાદિશાક્રાંબુપયામ્યપૂર્વા દ્વિદૈવસ્વપ્નિષુ પાપવારે ।

રિક્તાહરિસ્કંદદિને ચ રોગે શીઘ્રં ભવેદ્રોગિજનસ્ય મૃત્યુઃ (૧૩૦)

અર્થ—૪-૬-૮-૧૨-૧૪ તિથિયો, રવિ, મંગલ, શનિવાર, ભરણી, કૃતિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, પૂ—ફા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, પૂ—ષા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, પૂ—ભા એ નક્ષત્રોમાં રોગ થયો હોયતો નિશ્ચય તે રોગી થોડા દિવસમાં મરણ પામે છે.

યામ્યાદિત્રયવાયુમૂલજલપો પાંત્યેન્દ્રહસ્તાંબુમે

શાંત્યાજદ્વિપયોર્નૃપૈર્નવાદિનૈરન્યત્ર રુગ્ણો વિરુક્ ।

આદિત્યાશ્ચનિલધ્રુવાંત્યપિતૃમે શુક્રેન્દુવારે ગદ—

ત્યક્તસ્નાનમનિષ્ઠમિષ્ઠમશુમે ભાદૌસ્વલાસ્તસ્થિરે ॥ ૧૩ ॥

અન્વય—યામ્યાદિત્રયવાયુમૂલજલપોપાન્ત્યેન્દ્રહસ્તાંબુમે રુગ્ણઃ શાન્ત્યા વિરુક્ અજદ્વિપયોઃ નૃપૈઃ અન્યત્ર નવાદિનૈઃ આદિત્યાશ્ચનિલ-ધ્રુવાન્ત્યપિતૃમે શુક્રેન્દુવારે ગદત્યક્તસ્નાનમ્ અનિષ્ઠમ્ સ્વલાસ્તસ્થિરે અશુમેભાદૌ ઇષ્ઠમ્ ॥ ૧૩ ॥

૧—જ્યો—વિં—માં જિ—ફા. સ્વાતી, જિ—પા. જિ—ભા. એ નક્ષત્રોમાં રોગી થાય તો સ્વર્ગના વૈદો રક્ષણ કરે, છતાં મરણ થાય.

અન્વયાર્થ—ચામ્ય ભરણી અહિત્રય આશ્લેષા, મધા, પૂ. ફા, વાયુ સ્વાતી, મૂલ-મૂલ, જલપ-શતભિષા, ઉપાન્ત્ય-ઉ. ભા, ઇન્દ્ર-જ્યેષ્ઠા, હસ્ત-હસ્ત-અંબુમે અને પૂર્વાષાડામાં રુઝઃ રોગી શાન્ત્યા-શાન્તિ કરવાથી વિરુદ્ધ નિરોગી થાય છે, અજદ્રિપયોઃ શ્રવણુઃ વિશાખામાં કૃષ્ણેઃ ૧૬ દિવસે અન્વજ-મીન નક્ષત્રોમાં શાન્તિ કરવાથી નવદિનૈઃ ૯ દિવસે રોગ રહિત થાય છે, આદિત્ય-પુનર્વસુ, અહિ-આશ્લેષા, અનિલ-સ્વાતી, ધ્રુવ-ધ્રુવસંજિક, અન્વ-રેવતી, પિતૃમે-અને મધા નક્ષત્રમાં, શુક્રેન્દુવારે શુક્ર અને સોમવારે ગદ્યક્તસ્નાન-રોગ મુક્ત થયા પછી સ્નાન કરે તો અનિદ્ર-અશુભ છે, ચલાસ્ત-સ્થિર-સ્થિર લગ્નમાં પાપ ગ્રહવાળું સાતમું સ્થાન હોય તો અશુભે અશુભ માઠો નક્ષત્રમાં (તત્ સ્નાન) તે રોગીને સ્નાન કરવું. ઇદ્ર-શુભ છે. ॥ ૧૩ ॥

થયેલા રોગની શાન્તી ને તેની અવધિ વિશે.

૧૩ ભાવાર્થ—જે દિવસમાં ભરણી, આશ્લેષા, મધા, પૂ-ફા હસ્ત, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, શતભિષા, પૂ-લા ઉ-લા એ નક્ષત્રોમાં મનુષ્યને પ્રથમ રોગની શરૂઆત થાય તો તે રોગની શાન્તિ કરવાથી મટી જાય છે, શ્રવણુને વિશાખામાં હોયતો ૧૭ દિવસ પછી મટે છે, ઉપર કહેલાં નક્ષત્રો શિવાયના નક્ષત્રોમાં રોગ થાય તો ૯ દિવસમાં મટે છે.

(રોગમુક્ત (આરામ) થયા પછી સ્નાન કરાવવાનું મુઠ)

સોમ અને શુક્રવારે, તથા રોહિણી, પુનર્વસુ, આશ્લેષા, મધા, ઉ-ફા સ્વાતી, ઉ-ખા-ઉ-લા એ નક્ષત્રોમાં, રોગીને નવડાવવું નહિ, અશુભ નક્ષત્રોમાં તથા સ્થિર રાશિનું લગ્ન હોય ને સાતમે પાપગ્રહ હોય ત્યારે રોગીને નવડાવવું શુભ જાણવું.

અથ રોગનિમુક્ત સ્નાન-રોગથી મુક્ત થયા પછી સ્નાન કરવાનું.

મુ.-ગ.-મઘાપુનર્વસુસ્વાતી રોહિણીવૃત્તરાત્રયે ।

આશ્લેષાર્ચાચરેવત્યાં માર્ગે ચંદ્રવાસરે ॥ (૧૩૧)

૧—ઉપર કહેલા નક્ષત્રોના સ્વામીઓ નક્ષત્ર પ્રકરણના સ્ત્રો. ૧ માં આતાવ્યા છે, તેનું પૂર્વન અથવા રૂપાભિષેક મહા મૃત્યુલ્પના જપ વિગેરે કોઈપણ સત્કર્મ કરવાથી રોગાદિ નીજાન્તિ કરવી.

નસ્નાયાદ્રોગનિર્મુક્તઃ શુભે ચંદ્રે તથૈવચ ।

રિક્તાયાંનિશિખૌમાર્ક વાસરેચરલયકે ॥ (૧૩૨)

દુષ્ટચંદ્રંતથાવિષ્ટયાં પાતાર્હેર્દૂષિતેહાનિ ।

રોગમુક્તોનરઃ સ્નાયા દ્વાનંકુર્યાદનંતરમ્ ॥ (૧૩૩)

અર્થ—મધા, પુનર્વસુ, સ્વાતી, રોહીણી, ત્રણ ઉત્તરા આશ્લેષા, રેવતી, શુક્રને સોમવાર એ નક્ષત્રોને વારોમાં રોગથી મુક્ત થયેલા માણસે સ્નાન કરવું નહી, પરંતુ શુભ ચંદ્રમાં હોય ત્યારે રીકના તીથીમાં રાત્રીએ મંગળને રવિવારે ચર લગ્નમાં દુષ્ટ ચંદ્રમાં વિષ્ટિમાં પાત ધન્યાદિ દોષવાળા દિવસે રોગથી મુકાયલા માણસે સ્નાન કરીને પછી દાન કરવું,

રોગીને દવા આપવાનું.

જ્યો.-વિ.-પૌષ્ણદ્વયેદોસ્તિતયે મૃગેચલે વિમારુતેષૈષણમૈત્ર યાતુમે ।

મંત્રીનસોમયુષુ સત્તિયૌ ભવેઙ્ગૈષજ્યકર્મશુપતાપમુક્તયે ॥ (૧૩૪)

ભાવાર્થ—શુભતિથી, રવી, સોમ, ગુરૂ, એવારો, અશ્વીની, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, રેવતી, અને સ્વાતી, શીવાયનાં ચર સંશક નક્ષત્રોમાં રોગીને દવા આપવી.

રોગીને સ્નાન કરવાનું.

દુષ્ટે વિધૌ પંચકલોન વિંધે રાશૌમહોરાશિમહીજવારે ॥

રિક્તાય ચિત્રાનલવાસવાલ્યે મુક્તોપતાપસ્યનુરાણ્વઃસ્યાત્(૧૩૫)

અર્થ—રિક્તા તીથી, રવિ કે મંગળવાર હોય, અશ્વીની, કૃતિકા, ચિત્રા, ને ધનીષ્ઠા, એ નક્ષત્રો દુષ્ટ રાશીમાં ગયેલો ચંદ્ર હોય કેક્ષીણ કળાનો હોય, તો રોગીને સ્નાન કરાવવું શુભ છે.

૧—મુ.—ચીં—માં ૪-૮-૧૧ એ તીથીયો ત્યાગ કરી. ચંદ્ર શુક્ર, શીવાયના ખીળ વારોમાં, કૃતિકા, પુનર્વસુ, આશ્લેષા-મધા-રેવતી રોહીણી, જિ-કા જિ-યા જિ-ભા એ નક્ષત્રોને ચરલગ્ન હોય, ને ચંદ્ર નિષીદ સ્થાનમાં હોય, ને પાપગ્રહો ૧-૪-૫-૭-૯-૧૦-૧૧ એ સ્થાનોમાં હોય, ત્યારે રોગથી મુક્ત થયેલા માણસે સ્નાન કરવું.

રોગીયે ઘર બહાર કરવાનું.

અર્થ—શુભ ગ્રહોના વારો, અશ્વીની, મૃગશીર, પુનર્વસુ, પૂષ્ય, હસ્ત,

અવધ્ય, ધનીષ્ઠા, એ નક્ષત્રો, અને શીર્ષોદય લગ્નમાં રોગ મુક્ત થયેલા માણસને

પોતાના ઘરની બહાર નીકળવું શુભ છે.

અથ વાતરોગાદૌ તેલોપવેશનમ્—વાયુના રોગમાં
તેલ ચોળવાનું.

મુ.-ગ.—હિત્વાશ્લેષામધામૂલં દ્વીશાર્દ્રાં ભરણીદ્વયમ્ ॥

મંદેઙ્ગેઙ્ગેસ્થિતિસ્તૈલે તૃતીયાદિ ત્રિકેતિથૌ ॥ (૧૩૭)

અર્થ—આશ્લેષા, મધા, મૂળ, વિશાખા, આર્દ્રા, ભરણીથી એ, એ નક્ષત્રો
શીવાયનાં નક્ષત્રોને, સોમ, બુધ, શની, એ વારોમાં, વાત પીતવાળા શરીરના
ભાગો પર તેલ ચોપડીને મર્દન કરવું.

અથરક્તમોક્ષણ વિરેક વમનંચ, —ખરાખલોહી કહાડવાનું અને
બુલાખ તથા ઉલટી કરવાનું.

હસ્તત્રયેશ્વિનીપુણ્યે શતભે રોહિણીદ્વયે ।

શ્રવણે ચાનુરાધાયાં જ્યેષ્ઠાયાં રક્તમોક્ષણમ્ ॥ ૧૩૮ ॥

ગુરુ ભૌમાર્ક વારેષુ કાર્યશુભતિથૌ તથા ।

વિરેકોવમનંશુક્રે ચંદ્રેચૈવોક્તમાદિષુ ॥ ૧૩૯ ॥

અર્થ—હસ્તથી ત્રણ, અશ્વીની, પૂષ્ય, શતભીષા. રોહિણીથી એ અવધ્ય,
અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, એ નક્ષત્રોને ગુરુ, મંગળ, સ્વા, એ વારોને શુભતીથીમાં
રક્તમોક્ષણ (ખરાખલોહી કહાડવું) કરવું, અથવા લોહી તપાસવું તથા રક્ત
મોક્ષણનાં નક્ષત્રોમાં ચંદ્રને શુક્રવારે બુલાખ લેવો—અને ઉલટી કરવી,

રક્તમોક્ષણા નંતર સ્નાનમ્

પૌષ્ટિકે રક્ત ઋક્ષેતુ સ્નાનંકાલે શુભંમતમ્ ।

રોગિણો ઋધિરસ્નાને નિંદ્યકાલે તુતત્સ્મૃતમ્ ॥ ૧૪૦ ॥

અર્થ—પૌષ્ટિક રક્તમોક્ષણનાં નક્ષત્રમાં રોગી એ શ્વિર મોક્ષણ પછી નિંદ્રા કાલમાં સ્નાન કરવું.

રસોત્પાદનમ્—રસકીયા કરવાનું.

વિશાલા કૃત્તિકામૂલે ધનિષ્ઠાશ્વિકરેમૃગે ।

જ્યેષ્ઠાયા માર્દ્રમે સૌમ્યવાસરેષુરસક્રિયા ॥ (૧૪૧)

અર્થ—કૃત્તિકા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, અશ્વીની, હસ્તા, મૃગશીર, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, એ નક્ષત્રોને શુભવારોમાં વેધ લોકોએ રસાયણ શાસ્ત્રથી ભટ્ટીદ્વારા રસની કીયા (માત્રા વિગેરે) કરવી શુભ છે.

રસ શેવનમ્—રસાયણનું શેવન.

હસ્તત્રયેઽશ્વિની પુણ્યે ડનુરાધાત્યેશ્રવસ્ત્રયે ।

પુનર્મેમૃગશીર્ષેકે ભૌમેજ્યેરસ ભક્ષણમ્ ॥ (૧૪૨)

અર્થ—હસ્તાથી ત્રણ, અશ્વીની, પૂણ્ય, અનુરાધા, રેવતી, શ્રવણથી ત્રણ પુનર્વસુ, મૃગશીર, એ નક્ષત્રો, મંગળને ગુરુવારે ઉપલા શ્લોકમાં કહેલી રસમાત્રાનું શેવન કરવું શુભ છે.

તત્તલોહવાહઃ—હામ દેવાનું.

શતચિત્રાઽશ્વિનીમૂલે વિશાલાકૃત્તિકાર્દ્રમે ।

જ્યેષ્ઠા શ્લેષા કુજેકેન્દ્રે કૂરલોહાગ્નિ ભૈષજમ્ ॥ (૧૪૩)

અર્થ—શતભીષા, ચીત્રા, અશ્વીની, મૂલ, વિશાખા, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, જ્યેષ્ઠા, આશ્લેષા, એ નક્ષત્રોને રવિ, મંગળ, એ વારોમાં પાપગ્રહના લગ્નમાં તપાવેલા લોખંડ થી શરીરપર હામ દેવો.

અથ નસ્વદંતકૃત્યમ્—નખ અને દાંતનું કાપ

ઋક્ષેષુક્ષૌરકર્મોક્તં યેષુયેષુમનીષિભિઃ ।

તેષુ તેષુ ચ કર્તવ્યા નસ્વદંતાદિકાક્રિયા ॥ (૧૪૪)

અર્થ—ક્ષૌરમાં કહેલાં નક્ષત્રોમાં તેમજ બીજા જે જે આખતો ક્ષારને વિષે કહી છે, તે તે મુહૂર્તમાં નખદાંતની હરકાઠ કીયા કરવી શુભ છે,

૧—૧૫-જ્યો. સા. નામના ગ્રંથમાં ઉપલા નખદંતકૃતનું જે મુહૂર્ત કહ્યું છે. તેજ મુહૂર્તમાં-દાંત બાંધવાનું અને નખ કઢાડવાનું કહ્યું છે,-

દ્રવ્યં સંવ્યવહારતો લઘુચરૈ યોજ્યં ચરાંગે બુધૈ—

ધર્માષ્ટા ત્મજગે થતસ્ય હરણે હસ્તો રવિઙ્ગઃકુજઃ ।

સંક્રાંતિ મરણી ત્રિપુષ્કરયમૌ કુંભાન્તયોશ્ચંદ્રમા

વૃદ્ધિશ્ચેતિ શુભાવિદૂનં હૃદયત્કુર્યાદ્દનં તત્સ્થિરમ્ ॥૧૪॥

અન્વય—દ્રવ્યમ્ સંવ્યવહારતઃ લઘુચરૈઃ ચરાંગે ધર્માષ્ટાત્મજગે બુધે યોજ્યમ્ અથ તસ્ય હરણે હસ્તઃ રવિઙ્ગઃ કુજઃ સંક્રાન્તિઃ મરણી ત્રિપુષ્કરયમૌ કુંભાન્તયોઃ ચંદ્રમાઃ ચ વૃદ્ધિઃ इति શુભાઃ વિદૂને યત્ ક્રણમ્ કુર્યાત્ તત્ સ્થિરમ્ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયાર્થ—દ્રવ્યમ્ સેાનું વિગેરે. સંવ્યવહારતઃ વ્યાજના વ્યવહારથી લઘુચરૈઃ લઘુ અને ચર નક્ષત્રોથી ચરાંગે ચરલગ્નમાં ધર્માષ્ટાત્મજગે ૧-૮-૫ મેં બુધે બુધ હોય તો યોજ્યમ્ આપનું, અથ તસ્ય હરણે તે પાછું લેવામાં હસ્તઃ હસ્ત રવિઙ્ગઃ સૂર્ય ને બુધ કુજઃ મંગલ સંક્રાંતિ સંક્રાંતિ મરણી ભરણી ત્રિપુષ્કરયમૌ ત્રિપુષ્કર અને ચમલ યોગ, કુંભાન્તયોઃ કુંભ અને મીનના ચંદ્રમાઃ ચંદ્ર ચ અને વૃદ્ધિઃ વૃદ્ધિયોગ इति એ પ્રમાણે શુભાઃ શ્રેષ્ઠ છે. વિદૂને બુધ શિવાય હૃદય હસ્તાદિમાં યત્ એ ક્રણમ્ રણ કુર્યાત્ કરે તત્ તે સ્થિરમ્ સ્થિર રહે છે, ॥ ૧૪ ॥

॥ વ્યાજે ધન આપવાનું મુઠ ॥

ભાવાર્થ—અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતી, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, એ નક્ષત્રો, ચર લગ્નમાં, ૫-૮-૯ એ સ્થાનોમાં—બુધ હોય ત્યારે વ્યાજેનાણાં ધીરવાં શુભ છે,

॥ નાણાં પાછાં લેવાનાં મુઠ ॥

સૂર્ય, મંગલ, ને બુધવાર, ભરણી ને હસ્ત નક્ષત્ર, સંક્રાંતિ એ સવાનો દિવસ, ત્રિપુષ્કર, અને ચમલ એ બે યોગો, પંચક, વૃદ્ધિયોગ, એ સમયમાં ધીરેલું નાણું પાછું લેવું શુભ છે,

૧—ત્રીપુષ્કરયોગ-મંગળ, ગુરુ, શની, એ વારો, તથા ૨-૭-૧૨-એ તીથીયો, અને કૃતિકા, પુનર્વસુ, ઉશ્કા, વિશાખા, ઉ. પા. પુ. ભા. એ નક્ષત્રોમાનું ક્રોધપણ નક્ષત્ર ઉપલાં વાર તીથી થે હોય. તો વાર તીથી ને નક્ષત્ર. ત્રેણ ના યોગે ત્રીપુષ્કર યોગ થાય છે. ચમલયોગ-ત્રીપુષ્કરમાંના વારતી થી હોય-ને તે દીવસે મુગશીર, ચિત્રા, ને ધનીષ્ઠા, માનું ક્રોધ નક્ષત્ર હોય, એમ ત્રણેનો યોગ થાય, ત્યારે ચમલ યોગ થાય છે.

॥ દેવું કરવાનું (કરજે નાણાં લેવાનું.) મુ. ॥

બુધ વિના ઉપર કહેલાવાર, અને ધન પાછું લેવાના મુદૂર્તમાં કરજ (દેવું) કરવામાં આવે તો દેવું જલદી આપી શકાતું નથી.

(પૈસાની લેવડ દેવડમાં નિષિદ્ધ નક્ષત્રે,)

વસિષ્ઠ—તીક્ષ્ણમિશ્રધ્રુવોઞ્ઞૈર્યદ્યં દત્તં નિવેશિતમ્ ।

પ્રયુક્તં ચ વિનષ્ટં ચ વિષ્ટયાં પાતે ચ નાપ્યતે (૧૪૫)

અર્થ—તીક્ષ્ણ, મિશ્ર, ધ્રુવ, અને ઉગ્ર સંજ્ઞાના નક્ષત્રોમાં, ભદ્ર અને વ્યતી પાતમાં, આપેલો પૈસો તથા વ્યાજે આપેલું ધન પાછું મેલતું નથી, (૧૪૬)

નારદઃ—પંચકે પંચગુણિતં ત્રિગુણં ચ ત્રિપુષ્કરે ।

યમલે દ્વિગુણં પ્રોક્તં હાનિ વૃધ્યાદિકં બુધૈઃ (૧૪૭)

અર્થ—પંચક, ત્રિપુષ્કર, અને યમલ, એ યોગોમાં, દેવું કર્યું હોય તો અતુકમે પાંચ, ત્રણને એ ધણું, રૂણ થાય છે, અને આપ્યું હોય તો તેજ પ્રમાણે લેણામાં-વધારે થાય છે.

જ્યો. પ્ર.—ઋણં ભૌમેન કુર્વીત ન દેયં બુધવાસરે ।

ઋણચ્છેદં કુજે કુર્યાત્ સંચય સોમનંદને (૧૪૮)

અર્થ—મંગલવારે. દેવું કરવું નહિ, અને બુધવારે આપવું નહિ, પણ મંગલવારે દેવું આપવું, ને બુધવારે. લેણું લેવું. શુભદાયક છે,

તીક્ષ્ણોઞ્ઞ ધ્રુવમિશ્રવાયુષુ ધનં નષ્ટાદિકં નૈતિકા—

ઋઘ્યાપ્તે ત્રિલશેષયોર્નગતમેત્યં ત્યાંબુશુદ્ધૌ ક્ષિપેત્ ।

વિદ્યાં પ્રોક્તવદિષ્ટદેવતિથિમેથદ્વાંશમૂલધ્રુવૈ—

મૃદ્ધૃષીજ્ય કરાં બુધૈઃ સુજલલાબ્જાંગે તરુન્રોપયેત્ ॥૧૫॥

૨—નાણાં પાછાં લેવાના મુદૂર્તમાં દેવું કરવામાં આવેતો તે દેવું વધતું જાય છે, માટે નાણાં પાછાં આપવાના મુદૂર્તમાં દેવું કરવું નહિ, પણ તેમાંના નાણાં પાછા લેવાના મુદૂર્તમાં, રવિ, મંગલ, ને બુધવાર, એમ ત્રણવારમાં થી, રવિ અને મંગલવારે દેવું કરવું નહિ, પરંતુ દેવું કરવામાં બુધવારે હરકત નથી એમ જણાવું,

અન્વય—તીક્ષ્ણોગ્રધ્રુવમિશ્ર વાયુષુ નષ્ટાદિકમ્ ધનમ્ ન
 ઇતિકાત્ મે અઢ્યામે ત્રિલ્લેષયોઃ ગતમ્ ન ઇતિ અન્યાંબુશુદ્ધૌ
 ક્ષિપેત્ વિદ્યામ્ પ્રોક્તવત્ ઇષ્ટદેવતિથિમે અથ દ્વીશમૂલધ્રુવૈઃ મૃદ્ધ્વી
 જ્યકરામ્બુપૈઃ સુજલ સ્વાઙ્ગિ તરુન્ રોપયેત્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયાર્થ—તીક્ષ્ણ તીક્ષ્ણ, ઉગ્ર ઉગ્ર, ધ્રુવ ધ્રુવ, મિશ્ર મિશ્ર, વાયુષુ
 અને સ્વાતી નક્ષત્રમાં નષ્ટાદિકમ્ નાશથયેલું ધનમ્ ધન ન ઇતિ આવતું નથી,
 કાત્ રોહિણીથી. મે ઇષ્ટ નક્ષત્ર, અઢ્યામે ૪ થી ભાગલેતાં ત્રિલ્લેષયોઃ ૩
 અથવા ૦ રહેતો ગતમ્ ગયેલું ન ઇતિ આવતું નથી. અન્યાંબુશુદ્ધૌ ૧૨-૪
 સ્થાનની શુદ્ધિ હોય ત્યારે, ક્ષિપેત્ નાણું મુકવું, વિદ્યામ્ મંત્ર વિદ્યાને પ્રોક્ત-
 વત્ વિદ્યા ભણવાના મુહૂર્તમાં કહ્યા પ્રમાણે, ઇષ્ટ દેવતિથિમે ઇષ્ટ દેવનીતિથિ અને
 નક્ષત્રમાં, આરમેત્ ગ્રહણકરવી, અથ ત્યારપછી, દ્વીશમૂલ ધ્રુવૈઃ વિશાખા
 મૂલ, અને ધ્રુવ નક્ષત્રો, મૃદ્ધ્વીજ્યકરામ્બુપૈઃ મૃદુસંજિક, અશ્વિની, પુષ્ય,
 હસ્ત, અને શતભિષા નક્ષત્રોથી, સુજલસ્વાઙ્ગિ જેમાં, ૪-૧૦ મો ભાગ
 પાપરહીત હોય અને જલચરરાશિકે ચંદ્ર લગ્નમાં, (ચેત) હોય તદા ત્યારે
 તરુન્ ઝાડોને રોપયેત્ રોપવાં, ॥ ૧૫ ॥

॥ ખોવા એલું કે ચોરાએલું—ધન અથવા કોઈપણ વસ્તુ

પાછી મલશે કે નહિ તે જોવાની રીત ॥

૧૫ ભાવાર્થ—હરણી, કૃત્તિકા, રોહિણિ, આર્દ્રા, આશ્લેષા,
 મઘા, પૂ. ફા, ઉ. ફા. સ્વાતી, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂ. પા,
 ઉ. પા, પૂ. ભા. ઉ. ભા. એ નક્ષત્રોમાં, જે ધનાદિકનું ગુમાવું થયું
 હોય તો. તે ધનાદિક પાછું આવતું નથી, રોહિણી નક્ષત્રથી જે
 દિવસે વસ્તુ ખોવાઈ હોય તે દિવસના નક્ષત્ર સુધી સંજ્યા ગણતાં
 થયેલી સંજ્યાને ચારે ભાગતાં શેષ, ૩ ને ૦ હોય તો ગયેલી વસ્તુ
 મલે નહિ, અને ૪ ને ૨ હોય તો પાછું મલે.

॥ અનામતથાંપણ મુકવાનું મુઠ ॥

લગ્ન શુદ્ધિમાં, ૧૨ મા સ્થાનમાં કોઈપણ ગ્રહન હોય ત્યારે
 ખોવાનું ધન સામાને ત્યાં મુકવું શુભ છે,

॥ નૃસિંહ મંત્ર વિગેરે વીર સાધનાદિ મંત્ર વિદ્યા શિખવાનું મું ॥

વિદ્યારંભના મુદ્દર્તમાં જે દેવનો મંત્ર શિખવો હોય. તે દેવની તિથી, ને નક્ષત્ર હોય. ત્યારે શુક્રપાસેથી. નૃસિંહ, વીર, મારણ, મોહન, વશીકરણ, ઉચ્ચાટન, વિગેરે મંત્રવિદ્યાઓ શિખવી શ્રેષ્ઠ છે.

॥ ઝાડ રોપવાનું મું ॥

અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ. ફા. હસ્ત, ચિત્રા, વિશાખા, અનુરાધા, મૂલ, ઉ. પા. શતભિષા, ઉ. ભા. ને રેવતી એ નક્ષત્રોમાં, લગ્નશુદ્ધિમાં ૪ ને ૧૦ મે શુભ ગ્રહ હોય, લગ્નમાં જલચર રાશિકે ચંદ્રમા હોય, ત્યારે ઝાડ વાવવાંકે રોપવાં શુભ છે,

(દરેક નક્ષત્રોના નામનું કોષ્ટક.)

કાણાં.	ચિપટાં	દખતાં	આંધળા
અશ્વિની.	ભરણી.	કૃતિકા.	રોહિણી.
મૃગશીર્ષ.	આર્દ્રા.	પુનર્વસુ.	પુષ્ય.
આર્દ્રેષા.	મધા.	પૂ. ફા.	ઉ. ફા.
હસ્ત.	ચિત્રા.	સ્વાતી.	વિશાખા.
અનુરાધા	જ્યેષ્ઠા.	મૂલ.	પૂ. પા.
ઉ. પા.	અભિજીત.	શ્રવણ.	ધનિષ્ઠા.
શતભિષા.	પૂ. ભા.	ઉ. ભા.	રેવતી.

ઉપર બતાવેલા કોષ્ટક ઉપરથી, જે નક્ષત્રમાં દ્રવ્યાદિક ચીજ ખોવાઈ હોય. તે દિવસે જે નક્ષત્ર હોય, તે નક્ષત્ર કોષ્ટક માંજેતાં જે કોઠામાં હોય. તે કોઠાને મથાળે લખેલું નામ નક્ષત્રનું જાણવું;

ઉદાહરણ—જેમકે એક દિવસ, જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર છે, અને તે દિવસે એક માણસનો દાળીનો ખોવાયો છે, તો તે દિવસનું નક્ષત્ર જ્યેષ્ઠા, ત્રીજા કોઠામાં છે, જેથી ચીપટા નક્ષત્રમાં દાળીનો ગયો છે. એમ જાણવું.

શ્રી-વો.—અંધે ચ લભતેશીઘ્રં કાળે ચૈવ દિનત્રયમ્ ।

ચિર્પટે માસમેકં સ્યા દિવ્ય ચક્ષુર્ન લભ્યતે (૧૪૯)

અંધે ચ પૂર્વદિક્કભાગે કાળે ચ દક્ષિણે દિશિ ।

ચિર્પટે પશ્ચિમે વિદ્યાત્ દિવ્ય ચક્ષુ સ્તથોત્તરે (૧૫૦)

અર્થ—આંધળાં નક્ષત્રોમાં ખોવાયેલી વસ્તુ જલદી મળે છે, કાળા નક્ષ-
ત્રોમાં ગયેલી વસ્તુ ત્રણ દિવસે મળે છે ચીપટા નક્ષત્રમાં ગયેલી વસ્તુ એકમાસે
મળે છે ને દેખતામાં નક્ષત્રમાં ગયેલી વસ્તુ મળતી નથી.

અંધ નક્ષત્રમાં ગયેલી વસ્તુ, પૂર્વ દિશામાં, કાળા નક્ષત્રમાં ગયેલી દક્ષિણ
દિશામાં, ચિપટા નક્ષત્રમાં ગયેલી વસ્તુ પશ્ચિમમાં, અને દેખાતામાં ગયેલી વસ્તુ
ઉત્તર દિશામાં જાણવી. (તે તે દિશાઓ તરફનો, દેશ, ગામ, અથવા ઘરમાં
ગયેલી જાણવી,)

(કોષ્ટક)

સંજ્ઞા.	અંધમાં	કાળામાં	ચિપટામાં	દેખતામાં
દિશા.	પૂર્વ.	દક્ષિણ.	પશ્ચિમ.	ઉત્તર.
મલવાનાદિવ- સેનો સમય.	૧	૩	૩૦	મલેજ નહિ.

આઠાષ્ટાદિક વર્ણ પરત્વે કાર્ય કરવાનું મુહુર્ત.

જ્યો.-વિં.—તિષ્યાજપાણિશ્રુતિરાજવિશ્વભૈરવં સમારંભિત મગ્ન જન્મનઃ ।
કર્મેન કાવ્યેજ્યભવારશુદ્ધયો રરિક્તયોરાયસિતદ્યુનો ભવેત્ (૧૫૧)

અર્થ—આઠાણાને કંઈ પણ કાર્ય કરવું હોય તો રિક્તા શિવાયની
તિથિયો, ગુરુને શુક્રવાર, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, હસ્ત, ઉ. પા. શ્રવણ, એ
નક્ષત્રો, રવિ, ગુરુ, ને શુક્રની રાશિ—ને તે અહોની—શુદ્ધિ હોય ત્યારે કરવું શુભ છે.

સાધારણેદ્રેન સ્તોત્તરાશ્રવોદાસાંત્યમૈત્રાનિલભેષ્વકીર્તયન્ ।

સત્રક્રિયારંભણમંશુમંચ્યસૃક્સોમૈઃ સપૂર્ણાસુજયાસુયુક્ પરઃ (૧૫૨)

અર્થ—ક્ષત્રિયેને કંઈ પણ કાર્ય કરવું હોય તો. ૩, ૫, ૮, ૧૦, ૧૩, ૧૫, એ તિથિઓ, રવિ, સોમ, મંગલ, ને ગુરુ, એ વારો, અશ્વિની, કૃત્તિકા, ઉ. ફા. હસ્તા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ઉ. પા. શ્રવણ, શતભિષા, ઉ. ભા. ને રેવતી, એ નક્ષત્રો, અને શુભયોગમાં કરવું.

શ્રવોદયાદિત્યયુગૈદવાશ્વિનૈઃ સવિશ્વકૃન્નિત્રમયાતુમૈર્ભવેત્ ।
સિતેંદુસૌમ્યાંગિરસેષુ સત્તિથાવયોગમુક્તેષુ ચ વૈશ્યકર્મસત્ (૧૫૩)

અર્થ—વૈશ્યેને કાર્ય કરવામાં શુભતિથિ, સોમ, બુધ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારો, અશ્વિની મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ચિત્રા, અનુરાધા, મૂલ, શ્રવણ, જ્ઞેષ્ઠા, એ નક્ષત્રો, અને શુભ યોગ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે,

ત્રિયુગ્મતારાશ્વિનહારચિત્રા મિત્રર્ક્ષમૂલાનિલવાસવાંત્યાઃ ।

વિદિંદુશુક્રાન્હિ વિપર્વરિક્તે શુદ્રસ્ય કર્મણ્યુદિતાસ્તદધ્યૈ (૧૫૪)

અર્થ—શુદ્રેને, કાર્યકરવામાં, રિક્તાને પર્વ શિવાયનીતિથિ, સોમ, બુધ, ને શુક્ર એ વારો, અશ્વિની, આર્દ્રા, પૂ. ફા. ઉ. ફા. ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, પૂ. પા. ઉ. પા. ધનિષ્ઠા, પૂ. ભા. ઉ. ભા. ને રેવતી, એ નક્ષત્રો શુભ જાણવાં,

ગણીતારંભઃ—ગણીત શાસ્ત્રનો આરંભ.

મુ.-ગ.—શતદ્વયેનુરાધાદ્રે રોહિણીરેવતીકરે ॥

પુષ્યે જીવે બુધેકુર્યાં ત્પારંભં ગણિતાદિષુ (૧૫૫)

અર્થ—શતભીષા થી એ. અનુરાધા, આર્દ્રા રોહીણી-રેવતી હસ્તા, પુષ્ય ને ગુરુ, બુધ એવારોમાં ગણીતશાસ્ત્રનો આરંભ કરવો શુભ છે.

ન્યાયાદિ શાસ્ત્રારંભઃ—ન્યાય શાસ્ત્રનો આરંભ.

પુત્તરોરોહિણી પુષ્યે પુનર્મે શ્રવણે કરે ॥

અશ્વિન્યાં શતમેસ્વાતૌ ન્યાયશાસ્ત્રાદિકં પઠેત્ ॥ (૧૫૬)

અર્થ—ત્રણ ઉત્તરા, રોહીણી, પુષ્ય, પુનર્વસુ, શ્રવણ, હસ્તા અશ્વિની શતભીષા, સ્વાતી એ નક્ષત્રોમાં ન્યાય શાસ્ત્ર વિગેરેનો આરંભ કરવો.

૧ મુ. મ.—માં બ્યાકરણને માટે વિશાખા, વેદકને માટે મૂળ, ને જ્યેષ્ઠા એ નક્ષત્રો વિશેષ લેવાનાં કહ્યાં છે.

ધર્મશાસ્ત્રપુરાણારંભઃ—ધર્મશાસ્ત્ર તથા પુરાણનો આરંભ.

હસ્તાદિપંચકે પુષ્યે રેવતી દ્વીતયેર્મૃગે ॥

શ્રવણ્યે શુભારંભો ધર્મશાસ્ત્રપુરાણયોઃ ॥ (૧૫૭)

અર્થ—હસ્તાદિ પાંચ પુષ્ય રેવતીથી બે મૃગશીર, શ્રવણ થી ત્રણ એ નક્ષત્રોમાં ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણ શીખવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

જૈનવિદ્યારંભઃ—જૈન વિદ્યાનો આરંભ.

શ્રવણ્યે મઘાપૂર્વાનુરાધા રેવતી ત્રયે ॥

પુનર્મે સ્વાતિમે સૂર્યે શ્રુકે જૈનાગમંપઠેત્ (૧૫૮)

અર્થ—શ્રવણ થી ત્રણ, મઘા, પૂર્વા, અનુરાધા રેવતીથી ત્રણ પુનર્વસુ સ્વાતિ એ નક્ષત્રોમાં રવિને શુક્રવારે, જૈનની આગમ વિદ્યાનો પ્રારંભ કરવો શુભ છે.

પારસી તુલુક શાસ્ત્રારંભઃ—પારસી અને આરબી વિદ્યાનો આરંભ.

જ્યેષ્ઠા ઽશ્લેષા મઘા પૂર્વા રેવતી ભરણીદ્વયે ॥

વિશાખાર્દ્રોત્તરાષાઢા શતભિષા પાપવાસરે ॥

લગ્ને સ્થિરે સચંદ્રેચ પારસી માર્ગીપઠેત્ ॥ (૧૫૯)

અર્થ—જ્યેષ્ઠા, આશ્લેષા, મઘા, પૂર્વા રેવતી ભરણીથી, બે, વીશાખા આર્દ્રા ઉત્તરાષાઢા, શતભિષા એ નક્ષત્રોને પાપઘટ્ટોના વારમાં સ્થિર લગ્નમાં ચંદ્રમા હોય, ત્યારે પારસી અને આરબી તુરકી વિદ્યાભણવી શુભ છે,

અથ જિનચાર્વાક પાસંઢક્રિયા—ચાર્વાક પાખંડી ક્રીયા.

મુ-ગ.-ઉષાશ્વિન્યાં મૃગે સ્વાતૌ પુનર્મે શ્રવણત્રયે ।

જયાપૂર્ણાસુ શુક્રેજે બુધેહાનિ ચરોદયે ॥

ચાર્વાક જિન પાસંઢ મંડલીકરણં શુભમ્ ॥ (૧૬૦)

અર્થ—ઉ૦ પા૦ અશ્વીની, મૃગશીર, સ્વાતી, પુનર્વસુ, શ્રવણથી, ત્રણ, એ નક્ષત્રો, જ્યાંને પૂર્ણા, તીથીઓ, શુકર બુધને સોમવારે, ચરલગ્નમાં ચારવાક જેવા પાખંડી મનોના ધર્મોના શીક્ષણનો આરંભ કરવો શુભ છે.

ઉદ્ગાહર્ષહરિત્રયાદિતિહયે જ્યક્ષેંસ્તઢાગાદયો

જ્ઞેજ્યાબ્જૈસ્તનુગૈઃ સિતેદશમગે સિદ્ધયંતિ સદ્વાસરે ।

રાજેક્ષાશ્રવણ ત્રયધ્રુવમૃદુક્ષિપ્રૈઃ સ્વકેન્દ્રાયગૈઃ

સૌમ્યૈઃ શાંતિકપૌષ્ટિકે સચરભૈરેતૈઃ સુધર્મોદયે ॥ ૧૬ ॥

અન્વય—ઉદ્ગાહર્ષહરિત્રયાદિતિહયેજ્યક્ષેઃ તનુગૈઃ જ્ઞેજ્યાબ્જૈઃ

સિતે દશમગે સદ્વાસરે તઢાગાદયઃ સિદ્ધયંતિ શ્રવણત્રયધ્રુવમૃદુક્ષિપ્રૈઃ
સ્વકેન્દ્રાયગૈઃસૌમ્યૈઃ રાજેક્ષા સચરભૈઃ એતૈઃ સુધર્મોદયે શાન્તિક
પૌષ્ટિકે (સ્યાતામ્) ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થ—ઉદ્ગાહર્ષ વિવાહનાં નક્ષત્ર, હરિત્રય શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અશ્વિતિ પુનર્વસુ, હય અશ્વિની, જ્યક્ષેઃ અને પુષ્ય નક્ષત્રો, તનુગૈઃ લગ્નમાં રહેલા, જ્ઞેજ્યાબ્જૈઃ બુધ, ગુરુ, જલચરરાશિ, અને ચંદ્ર હોય તો સિતૈ શુક્ર, દશમગે ૧૦ મે હોય, સદ્વાસરે શુભગ્રહના દિવસોમાં, તઢાગાદયઃ તલાવ વિગેરે જલાશયો સિદ્ધિયંતિ સિદ્ધ થાય છે, શ્રવણત્રય શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ધ્રુવ ધ્રુવ, મૃદુ મૃદુ, ક્ષિપ્રૈઃ અને, ક્ષિપ્રસંજિક નક્ષત્રોથી, સ્વકેન્દ્રાયગૈઃ ૨-૧-૪-૭-૧૦-૧૧-એ સ્થાનોમાં રહેલા, સૌમ્યૈઃ શુભગ્રહો વડે. સચરભૈઃ ચર નક્ષત્ર સાથે, એતૈઃ એ નક્ષત્રોવડે. સુધર્મોદયે પાપપ્રહ રહિત ૮ મું સ્થાન હોય એવા લગ્નમાં શાન્તિકપૌષ્ટિકે શાન્તિક અને પૌષ્ટિક કર્મ કરવાં ॥ ૧૬ ॥

॥ કુવા વિગેરે જલાશય બનાવવાનું મુ. ॥

૧૬ ભાવાર્થ—સોમ, બુધ, ને ગુરુ, એ વાર, અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, મધા, ઉ, ક્રા, હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂલ, ઉ, વા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ, ભા, અને રેવતી એ નક્ષત્રો, લગ્નમાં જલચરરાશિ હોય; ૧૦ મા સ્થાનમાં શુક્ર હોય, ચંદ્ર, બુધ, ગુરુ ને જલચરરાશિ લગ્ને હોય, અને શુભ ગ્રહનો વાર હોય, ત્યારે તળાવ, વાવ. કુવો, વિગેરે જલનાં સ્થાનો બનાવવાં શુભ છે,

૧—મકર રાશિના ૧૫ અંશ પછી અને મીન રાશિની જલચર સંજ્ઞા છે,

॥ પ્રથમ રાજદર્શન કરવાનું મુઠ ॥

અશ્વિની, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, ઉ, ફા, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, ઉ, પા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ, ભા, રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં, લગ્નશુદ્ધિમાં, કેંદ્રમાં ૨ ને ૧૧ મેં શુભગ્રહ હોય ત્યારે, પ્રથમ 'રાજઓનીકે મોટા આધિકારી ઓની મુલાકાત કરવી સારી છે,

॥ શાન્તિ અને પુષ્ટિક કામો કરવાનું મુઠ ॥

અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશીર્ષ પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉ, ફા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, અનુરાધા, ઉ, પા, અભિજીત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉ, ભા, ને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં નવમા સ્થાનમાં પાપગ્રહ ન હોય ત્યારે શાન્તિક પુષ્ટિક કામો કરવાં સારાં છે,

પરમ જેવી પાણીની જગ્યા ખનાવવાનું.

જ્યાં.—વિં.—પ્રપાદિપાનીય વિધાનમેવં વિહાયવિષ્ટિ ક્ષયસોમરિક્તાઃ ॥
જલોદયે રાજનિર્વાંબુગેતચ્છુદ્ધે ત્રિકોણાષ્ટચતુષ્ટયે સ્યાત્ ॥ (૧૬૧)

અર્થ—વિષ્ટિ-ક્ષીણ ક્ષાનો અંદ્ર ને રિક્તા તીથીનો ત્યાગ કરીને જલ-ચર રાશીનો કે ચોથા ભાવમાં અંદ્ર હોય, ને ત્રિકોણ કેંદ્ર ને આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય ત્યારે પરમ વિગેરે જલશાળા કરવી શુભ છે.

નવા કમંડળથી જળ ભરવાનું.

નવકમંડલુ પૂર્વ પયોગ્રહો વરતરો ગુરુ રાજસિતેષુ ચ ।

વરુણવાત મૃગાશ્વિનધીરમૈર્વસુભમૂલમઘાદિતિ જીવ મૈઃ ॥ (૧૬૨)

અર્થ—સોમ શુર ને શુક એ વારો અશ્વીની મૃગશીર પુનર્વસુ પુષ્ય મઘા મૂલ પૂ. પા. ધનીષ્ઠા શતભીષા ને ધીર સંજક નક્ષત્રોમાં નવા કમંડળમાં જલ ભરવું શુભ છે.

૧—મુ.—મ.—માં રવી સહીત શુભ અહોના વારોમાં સૂર્ય બળવાન હોય ત્યારે, ઉપર કહેલાં નક્ષત્રોમાં ભરણી નક્ષત્ર રાજદર્શનમાં લેવું,

(વહાણ ચલાવવાનું—અને તેમાં બેસવાનું—મુ૦)

મુ૦ક૦—હરિત્રયે મૃગેઽશ્વિમે મધાનુરાધયોસ્તથા

તિર્થીદુવાસરે શુભે તરી પ્રચાલનં જલૈ ।

મૃગેઽર્કતદ્વયે લઘુત્રિપૂર્વિકાસુમિત્રમે

તિર્થીદુતારકે શુભે શુભેઽન્હિનૌગમઃ શુભઃ ॥ (૧૬૩)

અર્થ—અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ને શતભિષા, એ નક્ષત્રો, શુભતિથિ, શુભવાર, અને શુભ ચંદ્રમા હોય ત્યારે પાણીમાં નવી બનાવેલી નૌકા ચલાવવી, (તેમજ બાંધીબોટ મજવા સખ મરીન ટોરપીડો ઇત્યાદી અને રટીમરો પણ એજ મુહૂર્તમાં ચલાવવું) મૃગશીર્ષ, ત્રણપૂર્વા, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, ને લઘુસંજક નક્ષત્રો, શુભતિથિ, શુભવાર, શુભચંદ્રમા, અને શુભતારા હોય ત્યારે પ્રથમ વહાણમાં બેસીને પ્રયાણ કરવું શુભ છે, (તેમજ બેલીબોટ વિગેરેમાં પણ ઉપર મુજબ એજ મુહૂર્તમાં બેસવું.)

નૌકા કૃત્યમ્ ચતારણે—વહાણ બનાવાનું અને ચલાવવાનું મુ.

મુ.-ગ.-જ્યેષ્ઠામયં વિજ્ઞાત્વાદ્રાં રોહિણી મરણી દ્વયમ્ ।

આશ્લેષાંચ વિહાયાન્ય નક્ષત્રેઽર્કે ગુરૌ મૃગે ॥

સહ્યમે સત્તિથૌનાવૌ ઘટનં તારણં શુભા ॥ (૧૬૪)

અર્થ—જ્યેષ્ઠાથી બે-વિજ્ઞાપ્તા, આદ્રાં, રોહિણી. ભરણી થા બે-આશ્લેષા, એ નક્ષત્રો શિવાયનાં બીજાં નક્ષત્રોને રવીને શુક્રવારે, શુભ ગ્રહના વારમાં શુભ લગ્નને શુભતિથીમાં નાવ (વહાણ, બોટ, રટીમર, હોડી, વિગેરે) બનાવવાનું પાણીમાં ચલાવવું શુભ છે,

જ્યો.-વિં૦-કૂપાગ્રગં સૈવ્યગતંચ સેનમં મધ્યે ષડારયે ઝ્યુહુમત્રયં હૃદિ ।

પાઠાણમેકં પરતસ્ત્રયં ત્રયં સુષાણગં મધ્યમષદ્ સદંતરમ્, (૧૫૫)

અર્થ—નૌકા ચક્રમાં, સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી, દિવસના, નક્ષત્રચક્રથી ગણીને, કૂપના આગમ, ૨ નક્ષત્રો, મધ્યમાં, ૬, મુખમાં, ૩, રદ્યમાં, ૩, પીઠમાં, ૧, અગ્રભાગમાં, ૩, સ્પષાણમાં, ૩, અને ફરીથી, મધ્યમાં, ૬, એ

૧—મુ.-ચિં. માં ઉપર કહેલાં નક્ષત્રોમાં મધ્ય નક્ષત્ર ત્યાગ કરવા કહ્યું છે,

પ્રમાણે નક્ષત્રો અનુક્રમે મુકવાં, તેમાં મધ્યનાં, ૬ એટલે, મધ્યનાં, અનેનાંમલી, ૧૨ નક્ષત્રો, શુભદક્ષ આપનાર, સમજવાં, માટે સૂર્યથી, ચંદ્રસુધી ગણતાં, ૩ થી, ૮, અને, ૨૨ થી, ૨૭ નક્ષત્રો શુભ જાણવાં,

નાવમાં—માલ ચડાવાનુંને એસવાનું. મુ.

पूर्णाजयानंदवतीषु सद्गुणिभिः प्रपूरयेन्नावमनेकवस्तुभिः ।

स्थिरे मृदुक्षिप्रजयास्वसौ भवेद् बृहद्गुमानेहासि मंगिनीगमः १६६

અર્થ—નંદા, જયા, ને પૂર્ણા, એ તિથિઓ, અને શુભગ્રહેના વારમાં, વૈપારીએ, નૌકામાં, અનેક પ્રકારની, વસ્તુઓ ભરવી,

જયાતિથિ, પ્રૌઢ પ્રયાણમાં, કહેલા દિવસો, અને, સ્થિર, મૃદુ. ને ક્ષિપ્ર સંસક નક્ષત્રોમાં નૌકામાં પ્રયાણ કરવું શુભ છે,

(સમુદ્ર, નદી, વિગેરે પાણીવાલા સ્થલોમાં થઇને જવા માટે માર્ગ બાંધવાનું મુઠ

सवारिवारीशतमौशतारका लघुध्रुवाधोऽक्षजभाव वासवान् ।

यमार्यार्यस्फुजितो निराकुलानुशंत्यविद्वान्नव सेतुबंधने १६७

અર્થ—મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પૂ, પા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, લઘુ, ને ધ્રુવ, સંસક નક્ષત્રો, રવિ, શુક્ર, શુક્ર, ને શનિ, એવારો, સૂર્ય સંક્રમણ ન હોય, અને કોઈ ગ્રહોથી, વેધાયેલા ન હોય તો જલની અંદર સેતુ બાંધવો, શુભ છે.

पादैऽशुभात्पंच तु पंचर्वासे सप्तोदरे पंच परांसके स्युः ।

पादे सदा पंचमिताः परस्मिन्नारा वराः सेतुसमुर्ध्वसंस्थाः १६८

અર્થ—સેતુબંધ ચક્રમાં, સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી ગણીને, પગમાં, ૬ નક્ષત્રો, રક ધમાં, ૫, મધ્યમાં, ૭, બીજા રક ધમાં, ૪, બીજા પગમાં, ૬ એ પ્રમાણે નક્ષત્રો મુકવાં, તેમાં. સેતુબંધના ઉપરનાં એ રક ધનાં મલીને ૧૦ નક્ષત્રો શ્રેષ્ઠ જાણવાં,

૧—દરીઆમાં, જવાનો માર્ગ નદીઓબંધીને જવાનો, ઘોડાગાડીના પુલો, અથવા દરીઆની ખાડી, કે મોટી નદીઓના રેલવેના પુલો, તેમજ તલાવ, વિગેરેના મધ્યમાં બનાવેલા, મહેલમાં જવાનો પાંણીમાં બાંધેલો રસ્તો, વિગેરેનો સમાવેશ સમજવો,

લયેતિમૌતાવુરિમેનિપેઽસ્ત્રિણિદ્વિપુંસિ લગ્ને સસદંબરાયને ।

ચતુષ્ટયે વિક્રમવૈરિલાભગૈ રસાધુભિઃસેતુનિબંધનંશ્રિયૈ (૧૬૯)

અર્થ—વૃષભ, મિથુન, સિંહ, ધન, કુંભ, ને મીન રાશિનું લગ્ન હોય કેંદ્ર સ્થાનમાં—શુભ ગ્રહો, અને ૩-૬-૧૧ એ સ્થાનોમાં અશુભ ગ્રહો હોય, અને સેતુ બંધ કર્યો હોય તો લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે.

અથ લવણ કૃત્યમ્—મીઠું પાકવવાનું.

શુ.-ગ.—લવણારંભ કૃત્યંતુ મરણી રોહિણી શ્રવે ।

શનિવારે દિવા શ્રેષ્ઠ જન્મ રાશે શનિર્બલે (૧૭૦)

અર્થ—ભરણી, રોહિણી—શ્રવણ એ નક્ષત્રોને શનિવારના દીવસે જન્મ તારીથી શની બળવાન હોય ત્યારે મીઠું પાકવવાનો આરંભ કરવો શુભ છે.

ધર્મક્રિયા—ધર્મ કીયા કરવાનું.

રેવતીદ્વિતયે દસ્ત ત્રિતયે રોહિણીદ્વયે ।

શ્રવણ્યોત્તરાષ્ટ્યે પુનર્વસ્વનુરાધયોઃ ॥ (૧૭૧)

જ્ઞેજ્યશુક્રેદુમ્ન્યેષુ જ્ઞેજ્યષઢર્ગ શાલિની ।

લગ્નેજીવયુતેજીવે બલિષ્ઠે ધર્મ આચરેત્ ॥ (૧૭૨)

અર્થ—રેવતીથી બે—હસ્તથી ત્રણ રોહિણીથી એ શ્રવણ ત્રણીતર પુષ્ય પુનર્વસુ અનુરાધા એ નક્ષત્રોને બુધ ગુરુ શુક્ર સોમને રવી એ પશ્વર્ગમાં સુધરેલા હોય ત્યારે ધર્મ કીયાનો આરંભ કરવો.

મંત્રાદિ વિક્ષા—મંત્ર વિગેરે દિક્ષા લેવાનું.

રોહિણ્યાંત્રયુત્તરે મૌજી બંધનો દિત માદિષુ ।

મંત્રદિક્ષા શુભેચાન્હિ ગ્રહણેષ્પાગમોદિતા ॥ (૧૭૩)

અર્થ—રોહિણી ત્રણ ઉત્તરા ને મૌજી બંધનનાં નક્ષત્રોને શુભ ગ્રહોના વારમાં મંત્ર દિક્ષાનો આરંભ કરવો.

અથ મંત્ર યન્ત્ર વ્રતોપવાસાદિ—મંત્ર, યંત્ર, વ્રત, તથા

ઉપવાસ વિગેરેનો આરંભ.

રુપાહસ્તાશ્વિની કર્ણવિશાસ્વા મૃગમેહનિ ।

શુભે સૂર્ય યુતે શસ્તં મંત્ર યંત્ર વ્રતાદિકમ્ ॥ (૧૭૪)

અર્થ—જી. કા. હસ્ત અશ્વિની, શ્રવણ, વિશાખા મૃગશીર એ નક્ષત્રોમાં રવિસહિત શુભ ગ્રહનો વારમાં મંત્ર, યંત્ર, વૃત્ત, ને ઉપવાસ વિગેરેનો આરંભ કરવો શુભ છે.

વીરસાધનમ્—વીર સાધવાનું.

મઘાદ્રા મરણીમૂલે મૃગેંગેસ બુધેઘટે ।

શુદ્ધેષ્ટમે મૃગૌતુર્યે વીરવેતાલ સાધનમ્ ॥ (૧૭૫)

અર્થ—મઘા, આદ્રા, ભરણી, મૂલ, મૃગશીર, એ નક્ષત્રોને તુલા લગ્નમાં બુધ—આઠમું ધર શુદ્ધ હોય, એથે શુક્ર હોય, ત્યારે વીરકે વેતાળનું સાધન કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

જ્યો-ર્વિ-જયાસુ પૂર્ણાસુ વિદિંદુભાર્ગવૈશ્વલૌષધોશાશ્વિનવિશ્વકર્મૈઃ ।

નિર્ગ્રંથચાર્વાકજનક્રિયા ભવેત્તદ્દંભસિઘ્યૈ વિહિતા ચરોદયે (૧૭૬)

ધર્મજ્ઞાન ફેલાવા કરવા જવાનું મુહુર્ત.

અર્થ—જયા, ને પૂર્ણા—તિથિ, સોમ, બુધ, ને શુક્ર, એવારો, અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, ને ચરસંજક નક્ષત્રો, અને ચરરાશિના લગ્નમાં, ચિન્હધારણ કરનારા, (દંભી) અને નાસ્તિક, ચાર્વાક જેવાઓએ, પોતાના ધર્મજ્ઞાન ફેલાવવાનો પ્રારંભ કરવો,

રાજશેવા—રાજાની શેવા.

હસ્તદ્વયેન્નુરાધાયાં રેવતી યુગલે મૃગે ।

પુષ્યે બુધે ગુરૌ શુક્રે સત્તિથૌ રવિવાસરે ॥

યોનિરાશિશયો મૈત્ર્યાં સ્વામીસેત્યોન્નુ જીવિભિઃ ॥ (૧૭૭)

અર્થ—હસ્તથી બે—અનુરાધા રેવતીથી બે મૃગશીર, પૂષ્ય, એ નક્ષત્રો બુધ, ગુરુ, શુક્ર, રવીવાર, ને તિથીઓમાં પરસ્પર યોની ને રાશીની મિત્રતા હોય એવા રાજાની કે શેઠની સેવકે નોકરી કરવી,

વક્ત્રક પુત્ર પરિગ્રહ મુહુર્તઃ—દત્તક લેવાનું.

મુ-મ-હસ્તાદિપંચકભિષ ગ્વસુ પુણ્યમેષુ સૂર્યક્ષમાજગુરુ ભાર્ગવવાસરેષુ રિક્તાવિવર્જિત તિથિષ્વલિ કુંભલગ્નેસિંહેટ્ટેષે ભવતિદત્તપરિગ્રહો મ્મુ ૧૭૮

અર્થ—હસ્તથી પાંચ, અશ્વીની, ધનીષ્ઠા, પુષ્ય, એ નક્ષત્રોમાં રવિ, મંગલ, ગુરુ, શુક્ર, એવારોમાં ચિત્રાતીથી ને ત્યાગ કરી, બીજીતીથીઓમાં વૃશ્ચિક, કુંભ, સિંહ, વૃષભ, એ લગ્નો હોય, ત્યારે દત્તક પુત્ર ભઈ શકાય છે,—

દિવ્યં નૈવ મલિમ્લુચે વિધુસિતે જ્યાસ્તે રવાવષ્ટમે

મંદારાન્હિ સ્વલોદયે સ્થિરતનૌ કુર્યાત્કૃતેઽદોઽન્યથા ।

શ્રીશૈલગ્રહણાયનેષુ વિષુવે સંકીર્ણજાતાવુપા—

કૃત્યુત્સર્ગ વધૂપ્રવેશનગયાગોદાસુ નિત્યાદિકે ॥ ૧૭ ॥

ઈશ્નાનાહિબલૌ હરેઃ શયનપર્યાવર્તને નૈત્યકે

યાને જીર્ણગૃહેઽવરોહદમનારોપે પવિત્રાર્પણે ।

ચાતુર્માસ્યવિધૌ ન જીવસિતયો મૂઢત્વદોષોઽષ્ટકા—

સૂત્સાહંબરધારણેષુ ગદિતો ગર્ભાદિસપ્તસ્વાપિ ॥ ૧૮ ॥

અન્વય—મલિમ્લુચે વિધુસિતેજ્યાસ્તે અષ્ટમે રવૌ મંદારાન્હિ સ્વલોદયે સ્થિરતનૌ દિવ્યમ્ નૈવ કુર્યાત્ અદઃકૃતે અન્યથા શ્રીશૈલગ્રહણાયનેષુ વિષુવે સંકીર્ણજાતૌ ઉપાકૃત્યુત્સર્ગવધૂપ્રવેશનગયાગોદાસુનિત્યાદિકે ॥ ૧૭ ॥

—ઈશ્નાનાહિબલૌ હરેઃ શયનપર્યાવર્તને નૈત્યકે યાને જીર્ણગૃહે અવરોહદમનારોપે પવિત્રાર્પણે ચાતુર્માસ્યવિધૌ અષ્ટકાસુ ઉત્સાહંબરધારણેષુ ગર્ભાદિસપ્તસુ અપિ જીવસિતયોઃ મૂઢત્વદોષઃ નાસ્તિ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયાર્થ—મલિમ્લુચે મલમાસમાં. વિધુસિતેજ્યાસ્તે, ચંદ્ર, શુક્ર, ને ગુરુના અસ્તમાં, અષ્ટમે આઠમે રવૌ સૂર્ય મંદારાન્હિ શનીને મંગળવારે સ્વલોદયે પાપગ્રહની રાશિ, કે પાપગ્રહના લગ્નમાં, સ્થિર તનૌ સ્થિરલગ્નમાં, દિવ્યમ્ દિવ્ય, નૈવ કુર્યાત્ નકરવું, અદઃ કૃતે એ કરે તો, અન્યથા વિપરીત થાય, શ્રીશૈલગ્રહણાયનેષુ શ્રી શૈલપર્વત, સૂર્ય ચંદ્રગ્રહણ, ઉત્તરાયણ, તથા દક્ષિણાયણમાં. વિષુવે મેષ અને તુલા સંક્રાંતિમાં સંકીર્ણ જાતૌ હલપીળતિમાં, ઉપાકૃતિ ઉપાકર્મ, ઉત્સર્ગ હંદનો ત્યાગ, વધૂપ્રવેશન શ્રીનામ્રવેશ, ગયા ગયા, ગોદાસુ ગોદાવરી, નિત્યાદિકે નિત્ય વાર્ષિકકામમાં, ॥ ૧૭ ॥

—દશા નાહિબલૌ. ઇશાન બલિમાં સર્પબલિમાં, હરેઃ વિષ્ણુનું, શયન પર્યાવર્તને શયન અને પડખું ફેરવવામાં, નૈત્યકે યાને નિત્યયાનમાં જીર્ણિમ્હે જુના ધરમાં, અવરોહદમનારોપે દેવના હિંડોલા બાંધવામાં, દમનારોપણ પવિત્રાર્પણે પવિત્રારોપણમાં, ચાતુર્માસ્યવિધૌ ચાતુર્માસના વ્રતાદિકમાં, અષ્ટકાસુ, માર્ગશીર્ષ, પૌષ, માઘ, ફાગણ વદી, ૮ માં ઉત્સાહાંબરધારણેષુ, ઉત્સવમાં, નવીન વસ્ત્રધારણમાં, ગર્ભાદિલક્ષ્મણે અપિ ગર્ભાધાનથી, ૭ કર્મસુધીમાં પણ, જીવસિતયોઃ ગુર, શુકનો, મૃદત્વકોષઃ અસ્તપણાને દોષ, નાસ્તિ નથી. ॥ ૧૮ ॥

॥ સોગન ખાવા કે લખત કરવાનું—મુ૦ ॥

૧૭-૧૮ ભાવાર્થ—અધિકમાસ, ચંદ્ર, ગુર, ને શુકનો અસ્ત, ચાલુ રાશિથી ગણતમાં આઠમે સૂર્ય હોય ત્યારે, શનિને મંગલવારે પાપગ્રહની રાશિના લગ્નમાં કે પાપગ્રહ લગ્નમાં હોય ત્યારે, અને સ્થિર લગ્ન હોય ત્યારે, સોગન ખાવા કંઈપણ કરારથી બંધાવું અને લખત કરવું નહિ, અને જો કરવામાં આવે તો બંનેમાં જુદું બોલનારા ફાવી જાય, તેમ જાણવું, માટે તે સમયમાં કહેલી બાબતો કરવી નહીં, (દિવ્ય એટલે પ્રથમના રિવાજમાં ઉકલતા તેલના કઢાયામાં હાથ બોલવો, હાથમાં અગ્નિ લેવો. તેવા કોઈ પણ સોગનને દિવ્ય કહે છે.)

॥ ગુર, શુકના અસ્તનો દોષ કંઈ બાબતોમાં નડતો નથી તે બાબત ॥

શ્રીશૈલ,^૧ ગ્રહણ, દક્ષિણાયણ, અને ઉત્તરાયણના સૂર્યના આરંભમાં, મેષ અને તુલાસંક્રાંતિમાં, હીનબતિના દરેક વિવાહાદિ શુભ કામોમાં, ઉપાકર્મ, ઉત્સર્ગ, વધુ પ્રવેશ ગયા અને ગોદાવરી તીર્થોમાં દરવર્ષે કરવામાં આવતા નિયમિત કર્મોમાં, ઇશાનબલિ, સર્પબલિ, હરિશયન (અશાડ શુદ્ધી-૧૨) પર્યાવર્તન (ભાદરવા શુદ્ધી ૧૧) હમ્મેશની યાત્રા, જુના ધરમાં, દેવને હિંડોલે બુલાવવામાં, દમનારો^૨ પણ પવિત્રાર્પણ^૩ ચાતુર્માસ વ્રત, માર્ગશીર્ષ, પૌષ, માઘ, ફાગણ, એમાસોની વદી ૮ સાધારણ ઉત્સવ, નવા વસ્ત્રનું પહેરવું, એ સર્વે બાબતો, ગુરને શુકનો અસ્ત હોય તો પણ

૧—જ્યાં મલિકાબ્દુન નામે જ્ઞોતિર્લિંગ છે.

૨—દમનારો પણ ચૈત્ર સુદી ૧૫ મે.

૩—અને પવિત્રાર્પણ આવણ સુદી ૧૫ મે, આવે છે.

કરવી, કારણકે તેમાં ગુરૂને શુકના અસ્તનો દોષ લાગતો નથી, તેજ પ્રમાણે ગર્ભાધાન સંસ્કારથી આરંભી અનુક્રમે સાત સંસ્કારોમાં ગુરૂ-શુકના અસ્તનો દોષ સમજવો નહિ,

શુક્રેજ્યાસ્તમયે ડધિકક્ષય જનુર્માસેષુ જન્મર્ષકે
ના પૂર્વામરતીર્થ દર્શનમિયાદગોદાગયાભ્યાસ્યતે ।

एष्वाषाढ सहस्य विष्णुक्षयने ष्वप्यंत कर्मत्यजे—

यद्वर्षाधिकलंबितं भवति तद्गोदा गयातोऽन्यतः ॥ १९ ॥

અન્વય—શુક્રેજ્યાસ્તમયે અધિકક્ષયજનુર્માસેષુ જન્મર્ષકે ગોદા ગયાભ્યામ્ ઋતે અપૂર્વામરતીર્થ દર્શનમ્ ન હયાત્ एषु आषाढ सहस्य विष्णु क्षयनेषु अपि यद्वर्षाधिक लंबितम् अन्तकर्म भवेत् गोदागयातः अन्यतः तत् त्यजेत् ॥ ૧૯ ॥

અન્વયાર્થ—શુક્રેજ્યાસ્તમયે શુક્ર અને ગુરૂના અસ્તમાં અધિક ક્ષય-જનુર્માસેષુ અધિકભાસ, ક્ષયભાસ, અને જન્મ ભાસમાં જન્મર્ષકે જન્મ નક્ષત્રમાં ગોદાગયાભ્યામ્ ઋતે ગોદાવરી અને ગયા શિવાય, અપૂર્વામરતીર્થ દર્શનમ્ પહેલાં દેવ તથા તીર્થનું દર્શન કરવા ન હયાત્ જવું નહિ, एषુ ગુરૂ, શુકના અસ્તાદિકમાં, આષાઢ સહસ્ર વિષ્ણુ ક્ષયનેષુ અષાઢ, પૌષ, અને આતુર્માસમાં, અપિ પણ યદ્વર્ષાધિકલંબિતમ્ ૧ વર્ષથી વધારે લંબાયેલું મેતનું કાર્ય, મહેત્ હોય તો ગોદાગયાતઃ ગોદાવરી અને ગયાથી, અન્યતઃ બીજે ઠેકાણે તત્ તે ત્યજેત્ ત્યાગ કરવું, ॥ ૧૯ ॥

૧૯ શ્વાર્થ—તેમજ ગુરૂ શુકનો અસ્ત હોય, અધિકભાસ અને ક્ષયભાસ હોય,^૧ જન્મ ભાસને જન્મ નક્ષત્ર હોય ત્યારે જે દેવનું કોઈ દિવસ દર્શન કર્યું નથી, તેવા દેવનું દર્શન કરવું નહિ, ક્રિટલે પ્રથમ દર્શન કરવા જવું હોય તેવા તીર્થની યાત્રા કરવી નહીં પરંતુ ગોદાવરી અને ગયાની યાત્રાએ જવું. તેમજ તે તીર્થોમાં દેવોનાં દર્શન પહેલાંજ કરવાં હોય તો પણ હરકત નથી.

॥ પ્રેતકર્મ આજીવ શ્રાદ્ધ ॥

કોઈ પણ મરણ પામેલા મનુષ્યને ૧ વર્ષ થઈ ગયું હોય તેની શ્રાદ્ધાદિક ક્રિયાઓ ઉપર કહેલા શુકાદિકના અસ્તમાં, અને અધિક માસાદિકમાં, તેમજ પૌષને અષાઠ માસમાં, વિષ્ણુના શયનના સમયમાં, પ્રેતનું શ્રાદ્ધાદિક કર્મ કરવું નહિ, પરંતુ ગોદાવરીને ગયા તીર્થોમાં જઈને પ્રેતની શ્રાદ્ધાદિક ક્રિયા કરવામાં દોષ લાગતો નથી.

અથ સુદસુદર્ત:—યુદ્ધ કરવાનું મુહુર્ત.

સુ.-સુ.-સ્વાતિ વાજિ જ્ઞશિષ દ્વિદૈવતં ।

પૌષ્ણમંચ ધ્રુવ સંજ્ઞકં તથા ॥

સૌમ્ય શુક્ર ગુરુ સૂર્ય વાસરે ।

ભાદ્ર વેદિ વિજયો જયાતિયૌ (૧૭૯)

અર્થ—સ્વાતિ, અશ્વીની, મૃગશીર, વીશાખા, રેવતી, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, એ નક્ષત્રોમાં યુધ-શુક્ર-ગુરુ-ને રવી એ વારોમાં ને ૩-૮-૧૩ એ તીથીઓમાં યુદ્ધનો આરંભ કરવાથી વિજય થાય છે.

અથ દ્યુતઃસુદર્ત:—જુગાર રમવાનું મુહુર્ત.

વસુમપવનજ્ઞકે પિતૃ સાર્પે દ્વિદૈવે ।

યમ શત ભિષપૂર્વા સ્ત્રીણિ પુષ્યામ્બિધિષ્ણયે ॥

જ્ઞશિ ગુરુ મૃગુવારે નન્દપૂર્ણા તિયૌચ ।

અલિ ઘટક્ષણલગ્ને દ્યુતકાર્યસ્યસિદ્ધિ (૧૮૦)

અર્થ—ધનીષ્ઠા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, મધા, આશ્લેષા, વીશાખા ભરણી, શતભીષા, ત્રણ પૂર્વા, ત્રણ ઉત્તરા, પૂષ્ય, અશ્વીની, એ નક્ષત્રોમાં સોમ, ગુરુ, ને શુક્ર, એ વારોમાં ૧-૬-૧૧-૫-૧૦, એ તીથીઓમાં, કુંભ, મીન, વૃશ્ચિક, એ લગ્નોમાં દ્યુત, (જુગાર) રમવું સારું છે.

૧—પણ જે મરણ પામેલા મનુષ્યની સંવત્સરી એટલે વર્ષા, એક વર્ષ દિવસ સુધીની થતી દરેક ક્રિયાઓ, ગુરુ શુક્રનો અસ્ત હોવા છતાં પણ એક વર્ષ સુધીમાં છ માસિક વિગેરે આવતી ક્રિયાઓ કરવાને કંઈ પણ હરકત નથી.

સચ્છ્રીમૂષિતગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદાશ્વયમામેશુમે ।
 નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રાશ્વયે પુરે વાસિના ।
 શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતં માર્તણ્ડબોધોજ્વલં
 સટ્ટીકં હ્યગમન્મુદા પ્રકરણં મિશ્રાશ્વયકં નાવમમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરૂષોને લક્ષ્મીથી આલૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંતર્ગત ખેડાજિલ્લામાં આવેલા નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપડવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષર શ્રી સોમેશ્વર જોષીએ રચેલી “મુદૂર્ત-માર્તાણુ” નો બોધ થવામાં ઉપયોગી એવી આ ગ્રંથમાં મીશ્ર નામનું નવમું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

જે તમોને જોતિષમાં ફલાધીશ ને ગણીત બાણુનું હોય તે
 અમો તરફથી જોતિષના ગ્રન્થો જ્યોતિષકદપતર કિ. રૂ. ૭ ને
 જાતકપારિભત કિ. રૂ. ૫ છે તે ખરીદી ખાત્રી કરો.

॥ अथ अनध्याय प्रकरणम् ॥

पर्वाग्रादियुगष्टमीतिथयो मध्वादिपक्षद्वये-

ऽनध्यायाश्चरसंक्रमा अथ मधौ वन्हिश्च शुक्रे यमः ।

राधेऽग्निस्त्वासितो यमः शुचिदृगाशार्कास्त्रयोदश्यथो

मार्गे कृष्णनगग्रहा विषदृगंकाशामयः कीर्तिताः ॥ १ ॥

पौषेशस्त्वसिता दृगंकमुनयोऽत्येकृष्णखेटाद्रिदृक्-

माघेऽर्काब्धिदृगद्रयस्त्वसितजा बाह्वंक पृथ्वीधराः ।

ऊर्जेद्वयंक रवीश्वरास्त्वसितजा दृग्विश्वसूर्या नभ

स्येऽग्निः कृष्णदृगद्रिविश्वनवमी पैत्र्यं यमोऽन्यः श्रवा ॥ २ ॥

अन्वय—मध्वादिपक्षद्वये पर्वाग्रादियुगष्टमीतिथयः चरसंक्रमाः
अथ मधौ वन्हि शुक्रे यमः राधे अग्निः तु असितः यमः शुचिदृगा-
शार्काः त्रयोदशी अथो मार्गे कृष्णनगग्रहौ इषदृगंकाशामयः अन-
ध्यायाः कीर्तिताः ॥ १ ॥

—पौषेशः तु असिताः दृगंकमुनयः अत्येक कृष्णखेटाद्रिदृक्
माघे अर्काब्धिदृगद्रय, असितजाः बाह्वंक पृथ्वीधराः ऊर्जेद्वयंक
रवीश्वराः असितजः दृग्विश्वसूर्याः नभस्ये अग्निः कृष्णदृगद्रिविश्व-
नवमी पैत्र्यम् यमः अन्यः श्रवाः (एते अनध्यायाः स्युः ॥ २ ॥

१—नहिं भक्षुवाना द्विषोने, अनध्याय, કહે છે, અને તે અનધ્યાયને
જાતાવનાર વિષયનું વિવેચન તેને અનધ્યાય-પ્રકરણ કહે છે.

અન્યથાર્થ—મધ્વાદિપક્ષદ્વયે ચૈત્રાદિ માસના બંને પક્ષમાં, પર્વાઘાદિ-યુગદ્વયમીતિયયઃ ૩૦, ૧૫, ૧૪, ૧, અને ૮, એ તિથિઓ, ચરસંક્રમાઃ ચર રાશિની સંક્રાંતિના દિવસ, અથ ત્યારપછી, મઘૌ ચૈત્રમાસમાં, વનિહઃ ૩ શુક્રે જ્યેષ્ઠમાં, યમઃ ૨, રાષે વૈશાખમાં, અગ્નિઃ ૩, અસિતઃ યમઃ કૃષ્ણ-પક્ષની, ૨, શુચિદ્વગાશાર્કાઃ અષાઢની, ૨, ૧૦, ૧૨, ત્રયોદશી ૧૩, અથો ત્યારપછી, માર્ગે માર્ગશીર્ષમાં, કૃષ્ણનગમ્યહૌ, કૃષ્ણ પક્ષની ૭-૮, હવદ્વગં-કાશામ્નયઃ આસોમાસની, ૨, ૯, ૧૦, ૩, અનધ્યાયાઃ અનધ્યાયની તિથિઓ (દિવસો.) કીર્તિતાઃ કહેલી છે. ॥ ૧ ॥

—પૌષેશઃ પોષમાસની, સુદી, ૧૧ અસિતાઃ વદી, દ્વગંકમુનયઃ ૨, ૯, ૭, અન્યે ક્ષગણ્યમાં, કૃષ્ણલેટાદિદ્વક્, વદી, ૯, ૭, ૨, માષે માધમાં, અર્કાદિધદ્વગદ્વયં સુદી, ૧૨, ૪, ૨, ૭, અસિતજાઃ વદી, વાશંકપૃથ્વીધરાઃ ૧, ૧, ૭, ઉર્જે કાર્તિકમાં, દ્વચંકરવીશ્વરાઃ સુદી, ૨, ૯, ૧૨, ૧૧, અસિ-તજાઃ વદી, દ્વગિશ્વસૂર્યાઃ ૨, ૧૩, ૧૨, નમસ્યે ભાદરવામાં, અગ્નિઃ સુદી, ૩, કૃષ્ણદ્વગદિવિશ્વનવમી, વદી, ૨, ૭, ૧૩, ૯, પૈત્ર્યમ્, મધા, યમઃ ભરણી, અન્યઃશ્રવાઃ શુક્લપક્ષમાં, શ્રવણનક્ષત્ર, (એતે અનધ્યાયાઃ સ્યુઃ) એ અનધ્યાયો છે. ॥ ૨ ॥

॥ ભણવામાં, ત્યાગ કરવાનાં, તિથિ નક્ષત્રો. ॥

૧ —૨—ભાવાર્થ—ચૈત્રથી, ક્ષગણ્ય સુધીના, મહિનાઓની દરેક સુદીની, તથા, વદીની, ૧, ૮, ૧૪, ૧૫, ૩૦, એ તિથિઓ, ચર (૧-૪-૭-૧૦) રાશિઓના સંક્રમણ, દિવસો, (તે રાશિનો સૂર્ય, થાય, તે દિવસ,) ચૈત્રસુદી, ૩, વૈશાખ, સુ, ૩ જ્યેષ્ઠ, સુ, ૨, અશાઢ સુ, ૨, ૧૦, ૧૨, ૧૩, આસો, સુ, ૨, ૩, ૯, ૧૦, માર્ગશીર્ષ, વદી, ૭, ૯, એ તિથિઓને અનધ્યાયો, કહ્યા છે.

કાર્તિકસુદી, ૨, ૯, ૧૧, ૧૨, વદી, ૨, ૧૨, ૧૩, પૌષસુદી, ૧૧, ૨, ૭, ૯, માધસુદી, ૨, ૪, ૭, ૧૨, વદી, ૨, ૭, ૯ ક્ષગણ્યવદી, ૨, ૭, ૯, ભાદરવા સુધી, ૩, શ્રવણ નક્ષત્ર, વદી, ૨, ૭, ૯, ૧૩, એતિ-થિઓ, તેમજ ભાદરવા વદમાં, ભરણી, મધા, એ નક્ષત્રો, એ સર્વે અનધ્યાયો છે.

॥ કેાષ્ટક ॥

માસ.	પક્ષ.	તિથી.
કાર્તિક.	સુદ }	૧-૨-૮-૯-૧૧-૧૨-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૨-૮-૧૨-૧૩-૧૪-૩૦
માગશીર.	સુદ }	૧-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૭-૮-૯-૧૪-૩૦
પૌષ.	સુદ }	૧-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૭-૮-૯-૧૪-૩૦
માઘ.	સુદ }	૧-૨-૪-૮-૧૨-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૨-૭-૮-૯-૧૪-૩૦
ફાગલુ.	સુદ }	૧-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૭-૮-૯-૧૪-૩૦
ચૈત્ર.	સુદ }	૧-૩-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦
વૈશાખ.	સુદ }	૧-૩-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦
જ્યેષ્ઠ.	સુદ }	૧-૨-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦
અષાઢ.	સુદ }	૧-૨-૮-૧૦-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦
શ્રાવણુ.	સુદ }	૧-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦
ભાદરવો.	સુદ }	૧-૩-૮-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૨-૭-૮-૯-૧૩-૧૪-૩૦
આશ્વો.	સુદ }	૧-૨-૩-૮-૯-૧૦-૧૪-૧૫
	વદ }	૧-૮-૧૪-૩૦

ઉપર કહેલા બારેમાસોની તે તે તિથીઓમાં અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીએ ગુરૂ પાસે બળવું નહિ.

યોઽનધ્યાયતિથિઃ સર્વદિવસોઽસ્તાત્પ્રાદ્યુહૃતોન્મિતૌ-
ઽન્યસ્મિન્વા દિવસે ક્ષણત્રયગતો બ્રહ્મેહ નૈવાભ્યસેત્ ।

પર્વાત્રાદિ યુગષ્ટમીતિ ચ તિર્થીસ્ત્યક્તૈવુ શ્રાક્ષસ્મૃતી

વેદાજ્ઞાનિ સમમ્યસેચ નિશ્ચિહેષૂક્તં પઠેન્નૈત્યકમ્ ॥ ૩ ॥

અન્વય—યઃ અનધ્યાયતિથિઃ સઃ પૂર્વદિવસે અસ્તાત્ પ્રાક્ મુહૂર્તોન્મિતઃ વા અન્યસ્મિન્ ઉદયમક્ષણત્રયગતઃ इह ब्रह्म नैव अभ्यसेत् अग्रादियुक् पर्व च अष्टमी इति तिथीन् त्यक्त्वा एषु शास्त्रस्मृतीवेदांगानि अभ्यसेत् निखिलेषु उक्तम् च नैत्यકम् पठેत् ॥૩॥

અન્વયાર્થ—યઃ જે અનધ્યાયતિથિઃ અનધ્યાયતિથિ અતાપી સઃ તે પૂર્વ-દિવસે આગલના દિવસે અસ્તાત્ પ્રાક્ સૂર્યાસ્તની પહેલાં મુહૂર્તોન્મિતઃ ૧ મુહૂર્ત જેટલી હોય તો વા અથવા અન્યસ્મિન્ બીજે દિવસે ઉદયમક્ષણ ત્રયગતઃ સૂર્યોદય પછી ૩ મુહૂર્ત હોય તો इह એ તિથિમાં બ્રહ્મ વેદ નૈવ અભ્યસેત્ બળ્યો નહિ અગ્રાદિયુક્ પર્વ ૧૪-૧૫-૩૦-૧ ચ અને અષ્ટમી ૮ इति એ તિથીન્ તિથિઓને ત્યક્ત્વા ત્યાગ કરીને એષુ એ અનધ્યાયોમાં શાસ્ત્ર સ્મૃતીવેદાંગાનિ શાસ્ત્ર સ્મૃતિ અને વેદાંગનો અભ્યાસ કરવો નિખિલેષુ બધા અનધ્યાયોમાં ઉક્તમ્ કહેલું ચ અને નૈત્યકમ્ હરભ્રમેશનું હોય તે પઠેત્ બળ્યું. ॥ ૩ ॥

અનધ્યાયમાં વેદાદીક બળવાનો નીર્ણય.

૩ ભાવાર્થ—અનધ્યાયના તીથી પેહેલા આગલા દિવસે સૂર્યનો અસ્ત થતા પહેલાં અનધ્યાય તિથી એક મુહૂર્ત^૧ પેહેલાં બેસતી હોય અથવા બીજે દિવસે ત્રણ મુહૂર્ત ભોગવાતી હોય તોપણ તે પુર્વના દિવસે પણ બળ્યું નહિ, તેમજ જે તીથીયે અનધ્યાય છે તે પછીની તીથીમાં સૂર્યોદય પછી તે અનધ્યાય જે ત્રણ મુહૂર્ત સુધી રહે તો તે અનધ્યાયના દીવસની માફક તેના પછીના દીવસે એટલે જે દીવસે ત્રણ મુહૂર્ત છે તે દીવસે પણ વેદનો અભ્યાસ કરવો નહી ૧-૮-૧૪-૧૫-૩૦ એ તિથિઓ શિવાયની અનધ્યાય તિથીઓમાં વેદ અને શાસ્ત્ર વિગેરે બળવાની હરકત નથી, અભાવાસ્થાના દિવસે શ્રાદ્ધ કરતી વખતે વેદોચ્ચાર કરવામાં દોષ નથી, તેમજ હરહરભ્રમેશ બ્રહ્મ યજ્ઞ વિગેરે કાર્યોમાં પણ વેદ બોલવામાં દોષ સમજવો નહિ.

વશ્વોત્વેણસ્વરાગ્ન્ય જાંબ્વહિગજા શ્વોષ્ટ્રાત્યમૂકોન્નતા—

નોયાનાંતરિતેઙ્યહં પ્લવસ્વગાયૈર્ના ચ સંજ્યોતિષમ્ ।

સ્ત્રીગોસ્થ્યંતરિતેહ રુત્સવ નિશીયાશૌચમાર્ગેષુ ચ

ચ્છાયાયાં ન કપિત્યશાલ્મલિમધુશ્લેષ્માતકાદૈઃ પઠેત્ ॥૪॥

અન્વય—વધ્નોત્વેણસ્વરાગ્ન્યજાંઘ્વહિગજાશ્વોષ્ટ્રાત્યમૂકોન્-
તાનોયાનાં તરિતે ડ્યહમ્ પ્લવસ્વગાઘૈઃ (અન્તરિતે) સજ્યોતિષમ્
સ્ત્રીગોસ્થ્યન્તરિતે અહઃ (અનધ્યાયઃ) ઉત્સવનિશી થાશૌચમાર્ગેષુ ચ
કપિત્યશાલ્મલિમધુશ્લેષ્માતકાદેઃ છાયાયામ્ ના ન પઝેત્ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—વધુ, નોળીયું, ઓતુ બિલાડી, હરિણ, ગધેડું, દેવતા, બકરું,
ખાણી, સાપ, હાથી, ઘોડા, ઉટ, અંત્ય, નીચળતિ, મૂક મુંગો, ઉચ્ચત ઉન્નત, અનઃ
ગાડો, યાનાં તરિતે અને પાલખી વિગેરેથી વ્યવધાન હોય તો, ડ્યહમ્ ત્રણ
દિવસ, પ્લવસ્વગાઘૈઃ દેડકા, પક્ષિ વિગેરેથી, (અન્તરિતે) વ્યવધાન હોય
તો સજ્યોતિષમ્ દિવસના અસ્ત ઉદય સુધી સ્ત્રીગોસ્થ્યન્તરિતે સ્ત્રી, ગાય,
અને હાડકાના વ્યવધાનમાં અહઃ ૧ દિવસ, (અનધ્યાયઃ) અનધ્યાય છે,
ઉત્સવ વિવાહાદિ ઉત્સવ, નિશીથ, મધ્યરાત્રિ, આશૌચ, સૂતક, માર્ગેષુ, અને
માર્ગમાં ચ અને કપિત્ય, કાંઠી, શાલ્મલિ, સીમડો, મધુ મહુડો, શ્લેષ્મા-
તકાદેઃ બહેડાં વિગેરે વૃક્ષોની છાયાયામ્ ઝાયામાં ના પુરૂષે ન પડેત
બણવું નહિ. ॥ ૪ ॥

૪ ભાવાર્થ—નોળીયું-બિલાડી-હરિણ-ગધેડું-દેવતા-બકરું
ખાણી-સાપ-હાથી-ઘોડા-ઉટ-અંત્ય-નીચળતિ-મુંગો-ગાડો-ગાડી-અને
પાલખી-એ વસ્તુઓ ગુરૂને શિષ્યની વચ્ચે આવે તો ત્રણ દિવસ
બણવું નહિ, દેડકું ને પક્ષિ આદિ દિવસે વચ્ચે આવે તો સૂર્યાસ્ત
થતા સુધી અને રાત્રે વચ્ચે આવે તો રાત્રે વિતી સૂર્યોદય થતા સુધી
બણવું નહિ, તેમજ સ્ત્રી-ગાય-હાડકાં-વચ્ચે આવે તો એક દિવસ
બણવું નહિ, મોટા વિવાહ જેવા ઉત્સવના દિવસે-અરધી રાત્રે સૂત-
કના દિવસોમાં રસ્તે ચાલતાં અને કાંઠી-મહુડો-ને બહેડાં જેવા
ઝાડની છાયા નીચે બણવું નહિ;

૧—જે દિવસે અંતર થયું હોય તે અને તે પછીના બીજા એ દિવસ.

૨—જે દિવસે અંતર થયું હોય તે દિવસે તેની રાત્ર-અને રાત્રે અંતર.

૩—જ-મતુ ને મરણવું સૂતક હોય ત્યાં સુધી થયું હોય તો તે રાત્ર અને
બીજા દિવસે સૂર્યાસ્ત સુધી.

૪—બણાવનાર ગુરૂ અને બણનાર શિષ્ય એ બંને ઉભા હોય, અથવા
બેઠેલા હોય તે વખતે ઉપર કહેલા મનુષ્ય અથવા પ્રાણી બેઠેલા વચ્ચેથી જાય
અથવા ગુરૂ શિષ્ય ચાલતા હોય તે વખતે પણ બંનેના વચ્ચે થઈને જાય તો
બેઠે ચાલતા હોયને તે વસ્તુ બંનેના વચ્ચે આવે તો જેટલો વખત સુધી બણવાની
મનાઈ કરી હોય તેટલા વખત સુધી બણવું નહિ.

ગ્રામાંતઃ કુળપેશ્વશ્ચદ્રનિકટે શ્રાદ્ધાશને વક્ત્રગે
તામ્બૂલે ગ્રહણાદ ગુરુક્ષિતિપતિ ધાંતાદુપોત્સર્ગતઃ ।

ભૂર્કપાશનિપાતતઃ પુરદહે રિષ્ટાવલોકા ડ્યહં

ગર્જેઽનાર્તવકે ડ્યહં સમયજે સજ્યોતિરંતે સતઃ ॥ ૫ ॥

અન્વય—ગ્રામાન્તઃ કુળપે શ્વશ્ચદ્રનિકટે શ્રાદ્ધાશને વક્ત્રગે
તામ્બૂલે (ન પઢેત્) ગ્રહણાત્ ગુરુક્ષિતિપતિપ્રાન્તાત્ ઉપોત્સર્ગતઃ
ભૂર્કપાશનિપાતતઃ પુરદહે રિષ્ટાવલોકા ડ્યહમ્ અનાર્તવકે ગર્જે
ડ્યહમ્ સમયજે સતઃ અન્તે સજ્યોતિઃ (ન પઢેત્) ॥ ૫ ॥

અન્વયાર્થ—ગ્રામાન્તઃ ગામની અંદર કુળપે મદદું હોય તો શ્વશ્ચદ્ર-
નિકટે કુતરા અને શ્દ્રતી નજીકમાં શ્રાદ્ધાશને શ્રાદ્ધમાં ભોજન કર્યું હોય તો
વક્ત્રગે તામ્બૂલે મુખમાં પાન હોય તો (ન પઢેત્) બહુવું નહિ, ગ્રહણાત્
ગ્રહણથી, ગુરુક્ષિતિપતિપ્રાન્તાત્ ગુરુ, અને રાજના મરણથી, ઉપોત્સર્ગતઃ
ઉપાકર્મ અને ઉત્સર્ગ પછી ભૂર્કપાશ નિપાતતઃ ભૂર્કપ અને વજ્રપાત થયાથી
પુરદહે પોતાના નગરમાં, આગ લાગી હોય તો રિષ્ટાવલોકાત્, ગંધર્વનગર કે,
ભૂતાદિકનું દર્શન થવાથી, ડ્યહમ્ ત્રણ દિવસ સુધી, અનાર્તવકે રતુ શિવાય,
ગર્જે મેઘ ગાળ્યો હોય તો ડ્યહમ્ ત્રણ દિવસ સમયજે સમય પ્રમાણે ગાળ્યો
હોય તો, સતઃ પોતાની શાખાના સંભળન પુરૂષના અન્તે મરણમાં, સજ્યોતિઃ
અસ્ત કે ઉદય પર્વત (ન પઢેત્) બહુવું નહિ ॥ ૫ ॥

૫ ભાવાર્થ—પોતાના ગામમાં મડદુ પડેલું હોય,^૧ કુતરે
અથવા શુદ્ર ભતિ પાસે ઉભું હોય, શ્રાદ્ધમાં ભોજન કરી રહ્યા પછી,
અન્ન પાચન થાય ત્યાં સુધી, અને મહોડામાં નાગરવેલનું પાન
રાખીને બહુવું નહિ, ગ્રહણના દિવસથી—રાજ અથવા ગુરૂના મરણ

૧—પોતાના ગામમાં મડદુ પડેલું હોય, તે વખતે વેદ બહુવાની ના કહેલી
છે, તો અમદ્ધવાદ કે મુંબધ જેવા મોટા ગામોમાં રોજના સેંકડો મનુષ્ય મરે છે,
તો પછી બહુવાનો વખતજ નહિ મલી શકે, ત્યારે એવા વખતે મરી ગયેલા
મનુષ્યને રમશાનમાં બાળના લઈ જાય ત્યાં સુધી બહુવું નહિ, પરંતુ ગામ
મોટું હોય ને પોતાની જાણમાં મરી ગયેલા મનુષ્યનું ધ્યાન ન હોય, અથવા
પોતાના મોહલાથી ધણે દૂર અન્ય દિશામાં મરણ થયું હોય તેવે વખતે અનધ્યાય
પાડવાની જરૂર નથી, પણ પોતાના પાડોશમાં તેજન મોહલામાં અથવા તો પર
મોહલામાં હોવા છતાં, અધિકારી કે નગર શેઠ જેવો મોટો માણસ મુજરી
ગયો હોય અને તેની પોતાને ખબર પડી હોય તો બહુવું નહિ.

દિવસથી-જનોઇ દીધા પછી-ઉત્સર્ગ-જમીનનો કંપ થયો હોય^૧
વીજલીનું પડવું થયું હોય, પોતાના ગામમાં આગ લાગી હોય, ગંધર્વ-
નગર^૨ કે ભૂત વિગેરેનું દર્શન થયું હોય, વખત વગરનો વરસાદ
ગાજ્યો હોય, તો ત્રણ દિવસ છોડીને બાણુવું^૩, વરસાદના સમયમાં
દિવસે મેઘ ગાજ્યો હોય તો રાત્રે સૂર્યાસ્ત થયા પછી અને રાત્રે
ગાજ્યો હોય તો બીજે દિવસે સૂર્ય ઉગ્યા પછી બાણુવું, તેમજ પોતાની
શાખાના કોઈ સત્પુરૂષનું મરણ દિવસે થયું હોય તો સૂર્યાસ્ત સુધીને
રાત્રે થયું હોય તો બીજા દિવસના સુબોદય સુધી બાણુવું નહીં.

વાયોલૂકસ્વરાર્તજંબુકરવે સામ્નાં ચ વાતે જલે

નીહારે પતિતાભિશસ્તનિકટે ધાવજ્જનાલોકને ।

ગ્રામંતિ પિતૃકાનનેપ્યથસતાનૂ નપ્તિર્ણિતે દિવં

તદ્વત્સદ્વ્રતિનિ ડ્યહં ચ ન પઠેત્ શુક્ત્વાર્દ્રપાણિર્ન ચ ॥૬॥

અન્વયાર્થ—વાયોલૂકસ્વરાર્તજંબુકરવે ચ સામ્નામ્ રવે વાતે
જલે નીહારે પતિતાભિશસ્તનિકટે ધાવજ્જનાલોકને ગ્રામંતે પિતૃકા-
નને અપિ સતા નૂનપ્તિર્ણિ દિવમ્ રતે (સતિ) તદ્વત્ સદ્વ્રતિનિ
(મૃતેસતિ) ડ્યહમ્ ન પઠેત્ ચ શુક્ત્વા આર્દ્રપાણિઃ (ન પઠેત્) ॥૬॥

અન્વયાર્થ—વાયોલૂકસ્વરાર્તજંબુકરવે વાહન, ધુઅડ, ગધેડા,
અને દુઃખી શિયાણાના શબ્દમાં જ અને સામ્નામ્ સામવેદના રવે શબ્દમાં
વાતે વેટાળીયાપવનમાં જલે જલમાં નીહારે હિમપડે ત્યારે (ધુમસનું વર્ષવું)
પતિતાભિશસ્તનિકટે ધર્મબ્રહ્મ અને ખોટો શ્રાપ આપનાર મનુષ્યની સમીપમાં
ધાવજ્જનાલોકને દોડતા પુરૂષના ભવામાં ગ્રામંતે ગામના સીમાડામાં પિતૃ-
કાનને સ્મશાનમાં સતાનૂનપ્તિર્ણિ યશમાં ધી હોમનાર રૂત્વિજ દિવમ્ રતે
(સતિ) મરણ પામે ત્યારે તદ્વત્ તેમજ સદ્વ્રતિનિ સાફ વ્રત કરનાર (મૃતે
સતિ) મરણ પામ્યો હોય તો ડ્યહમ્ ત્રણ દિવસ સુધી ન પઠેત્ બાણુવું નહિ,
જ અને શુક્ત્વા જમીને, આર્દ્રપાણિઃ બિના હાથ હોય ત્યાં સુધી, (ન પઠેત્)
બાણુવું નહિ. ॥ ૬ ॥

૧—જમીનનો કંપ એટલે ધરતીનું ધુન્નવું.

૨—ગંધર્વનગર એટલે અંતરિક્ષમાં ચિત્ર વિચિત્ર કોઈ દિવસ નહિ-
ખાતા દેખાવો.

૬ ભાવાર્થ—વાણું વાગતું હોય, કોઈ પણ સામવેદના મંત્રો બોલતો હોય, ^૧ ધુવડ-ગધેડું કે શિયાળ બોલતું હોય, ઘણો પવન થયો હોય, પાણીમાં કે આકાશમાં ધુમાડા જેવો ઉત્પાત થયો હોય, ભતિબ્રષ્ટ અથવા અસત્ય બોલનાર સામે ઉભો હોય, દોડતા માણસના દેખતાં-ગામના ઝાંપામાં અને સ્મશાનમાં ભણવું નહિ; યજ્ઞમાં ધી હોમનાર બ્રાહ્મણ અને સારા વ્રત પાળનારનું મૃત્યુ થયું હોય, તો ત્રણ દિવસ ભણવું નહિ, અને ખાધા પછી જ્યાં સુધી હાથ લિના હોય ત્યાં સુધી ભણવું નહિ.

રાત્ર્યર્ધે મદનો મુનિ દલયુતે યામે ચતુર્ધર્વાચકે

પ્રાગ્રાત્રૌ પઠનં હુપાકરણતો માસં નિશઃ પ્રાગ્દલે ।

શ્વોઽનધ્યાય ઇતીહ રાત્રિપઠનં વર્જ્યં સદા સંધ્યો

ચૌરોપદ્રવ્યામકે ત્રિદિવસં દુર્ભુક્પ્રતિગ્રાહ્યોઃ ॥ ૭ ॥

અન્વય—રાત્ર્યર્ધે મદનઃ દલયુતે યામે મુનિઃ આચકે ચતુર્ધર્મા પ્રાગ્રાત્રૌ ઉપાકરણતઃ માસમ્ નિશાપ્રાગ્દલે શ્વઃ અનધ્યાયઃ ઇતિ ઇહ રાત્રિપઠનમ્ સદા સંધ્યોઃ ચૌરોપદ્રવ્યામકે દુર્ભુક્પ્રતિગ્રાહ્યોઃ ત્રિદિવસમ્ પઠનમ્ વર્જ્યમ્ ॥ ૭ ॥

અન્વય—રાત્ર્યર્ધે અડધી રાત્રિએ મદનઃ ૧૩ દલયુતે યામે ૧૥ પ્રહર સુધી મુનિઃ ૭ આચકે પહેલા પ્રહરમાં, ચતુર્ધર્મા ૪ હોય (તદા) ત્યારે પ્રાગ્રાત્રૌ રાત્રિના પૂર્વભાગમાં (પઠનમ્ વર્જ્યં) ભણવું નહીં ઉપાકરણતઃ ઉપાકર્મથી માસમ્ ૧ માસ, નિશઃપ્રાગ્દલે રાત્રિના પૂર્વાર્ધમાં (પઠનવર્જ્યં) ભણવું નહીં શ્વઃ બીજે દિવસે, અનધ્યાયઃ અનધ્યાય હોય તો, ઇહ રાત્રિ-પઠનમ્ તેની પહેલી રાત્રિએ (પઠનવર્જ્યં) ભણવું નહીં સદા હૃમ્બેશાં સંધ્યોઃ અને સંધ્યા વખતે, ચૌરોપદ્રવ્યામકે ચોરથી ઉપદ્રવ થતાં એક પ્રહર સુધી, દુર્ભુક્પ્રતિગ્રાહ્યોઃ દુષ્ટ ભોજન તથા દાન લેવામાં ત્રિદિવસમ્ ત્રણ દિવસ સુધી, પઠનમ્ વર્જ્યમ્ ભણવું નહિ ॥ ૭ ॥

૧—ત્યારે વેદમાં સામવેદનો ધ્વનિ મધૂર ગણાય છે, માટે તે સર્વોત્તમ છે, જેથી સામવેદનું ગાન થતું હોય, તે વખતે અન્યવેદોનો ઉચ્ચાર કરી તે ગાનનો ભંગ કરવો નહિ, એમ સૂચવે છે.

૭ ભાવાર્થ—જે દિવસે અડધી રાત્રિ સુધી તેરશ^૧ હોય, સાતમ^૨ ૧૫ પ્રહર રાત્રી સુધી હોય, અને ચોથ^૩ ૧ પ્રહર રાત્રિમાં હોય, તેવા દિવસોમાં, સૂર્યોસ્તથી તે મધ્ય રાત્રી સુધીમાં ભણવું નહીં તેમજ જનોઇ દીધા પછી એકમાસ સુધી સૂર્યોસ્તથી અડધી રાત્રી સુધી ભણવું નહીં, અને જ્યારે અનધ્યાયના દિવસો હોય ત્યારે તે દીવસના પહેલા દીવસની રાત્રીમાં ભણવું નહિ, ૬ મેશા સંધ્યાકાલે ભણવું નહિ, ચારનો ઉપદ્રવ પોતાની જાણમાં થયો હોય તો ૧ પ્રહર સુધી ન ભણવું, અને ખરાબ ભોજન કરીને કે ખરાબ અન્ન લીધું હોય તો ત્રણ દિવસ સુધી ભણવું નહિ.

૧—તેરશ અડધી રાત્રી સુધી હોય, તો પ્રદોષ કહેવાય, એટલે સૂર્યોદયથી રાત્ર્યર્ધની ધટીએ દીનમાનમાં ઊમેરતાં જે ધટી પળ થાય, એટલી ધટી પળ તેરશ હોય, અથવા તેથી ગમે તેટલી વધારે ધટી પળ તેરશ હોય, તો પ્રદોષ જાણવો. પરન્તુ તે દીનમાનમાં ઊમેરતાં થએલી ધટ્યાદિકથી એક પળ પણ અથવા તેથી ગમે તેટલી ઓછી ધટી પળ સુધી તેરશ હોય, તો પ્રદોષ સમજવો નહીં.

૨—તેવીજ રીતે સાતમ સૂર્યાસ્ત પછીથી દોઢ પ્રહર એટલે રાત્રી માનતો એક ચતુર્થાંશ તથા એક અષ્ટમાંશ, એ બન્નેની જેટલી ધટ્યાદિ થાય, તે ધટ્યાદિકને દીનમાનમાં ઊમેરતાં જેટલી ધટ્યાદિક થાય, તેટલી ધટ્યાદિક સાતમ હોય તો પ્રદોષ સહ થાય, તેથી ગમે તેટલી સાતમની ધટ્યાદિક હોય. તોપણ પ્રદોષ જાણવો, પરન્તુ તેથી ઓછી ધટ્યાદિ કે પ્રદોષ જાણવો નહીં.

૩—ચોથને માટે દીનમાનમાં રાત્રીનો એક ચતુર્થાંશ ધટ્યાદિ ઊમેરતાં જેટલી ધટ્યાદિ થાય, તેટલી ધટ્યાદિ અથવા તેથી વિશેષ ધટ્યાદિ ચોથ હોય તો પ્રદોષ જાણવો. પરન્તુ ઓછી ધટ્યાદિ કે પ્રદોષ જાણવો નહીં.

સચ્છીભૂષિતગુજરાન્તરર્ગતે સ્વેદાશ્રયભાગે લસ-

આનાસત્કુલદીપિતે કપહવજ્રાશ્રયે પુરે વાસિના ।

શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ ચ મયા માર્તેન્દ્રબોધોજ્વલં ।

સદ્દીકા મગમન્મુદા પ્રકરણેઽનધ્યાયકં દિદ્વિયતમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરુષો ને લક્ષ્મીથી આ ભૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંતર્ગત ખેડા જિલ્લામાં આવેલા નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપડવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષર શ્રી “સોમેશ્વર બેપીએ રચેલી” મુદ્રત માર્તેન્દ્રનો બોધ થવામાં ઉપયોગી એવી આ દીકામાં અનધ્યાય નામનું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ अथ पल्लीसरठयोःप्रकरणम् ॥

दक्षांगोदरनाभिहृत्सु पतिता पल्ली वरांगे हनुं

त्यक्त्वा नुः शुभदा स्त्रियाः फलमिदं वामेतरव्य त्ययात् ।

इत्याहुः सरठप्ररोहणफलं पातेऽन्यथैके वृथा

पल्यारोहणकेऽपि वस्त्रसहितः स्नात्वा चरे च्छांतिकम् ॥ १ ॥

अन्वय—दक्षांगोदरनाभिहृत्सु पतिता (शुभदा) तथा हनुम् त्यक्त्वा वरांगे पतिता पल्ली नुः शुभदा स्त्रियाः इदम् फलम् वामेतर व्यत्ययात् (ज्ञेयम्) इति सरठप्ररोहणफलम् आहुः पाते अन्यथा एके पाते वृथा फलम् आहुः पल्यारोहणके अपि वृथा, वस्त्रसहितम् स्नात्वा शान्तिकम् चरेत्, ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—दक्षांगोदरनाभिहृत्सु, जमखुं अंग, उदर, नाभि, अने दृश्यमां, पतिता पडेकी, (शुभदा शुभ छे,) तथा तेवीन रीते, हनुम् दाहीने त्यक्त्वा छोडीने, वरांगे उत्तम अंगमां, पतिता पडेकी, पल्ली गरोणी, नुः पुश्पने, शुभदा शुभ इल आपे छे, स्त्रियाः स्त्रीने इदम् फलम् आ इल, वामेतर व्यत्ययात् पुश्पथी, उलटी रीते, (ज्ञेयम्, जखुवुं,) इति अे प्रभाछे, (गरोणीना पडवानी भाइके,) सरठप्ररोहणफलम् कार्यडे यदवाथी, थतुं इल, आहुः कहे छे, पाते उपर पडे तो, अन्यथा विपरीत, (अशुभ,) समजवुं, एके कटलाक आचार्यो, पाते वृथा फलम् आहुः कार्यजाना पडवा थी, कंछ इल, थतुं नथी, अेम कहे छे, पल्यारोहणके अपि गरोणी यदवाभां पछ, वृथा कंछ इल, कहेता नथी, वस्त्र सहितम् वस्त्र साथे, स्नात्वा स्नान करीने शान्तिकम् शान्ति चरेत् करी. ॥ १ ॥

॥ ગરોળી, અને કાચડો, ચઢવા પડવાથી, થતું ફલ, ॥

ભાવાર્થ—પુરૂષના, જમણા અંગમાં, તેમજ, પેટ, નાભિ, કર્મર, તથા છાતી ઉપર, પડે તો, શુભ સમજવી, અને દાદીનો ભાગ છોડી દઇ કંઠ ઉપરથી માથા સુધીના, ગમે તે ભાગમાં, ગરોળી, પડે તો, શુભ, અને ચઢે તો, અશુભ ફલ, આપે છે, સ્ત્રીના, ડાબા અંગમાં, તેમજ પેટ, નાભિ, તથા છાતી ઉપર, અને દાદી છોડી દઇ, કંઠ ઉપરના, કોઈપણ ભાગથી, તે માથા સુધીમાં, ગરોળી પડે તો, શુભ, અને ચઢે તો, અશુભ ફલ, આપે છે, સ્ત્રી, પુરૂષના ઉપર, કહેલા ભાગોમાં, એટલે, પુરૂષના જમણાને, સ્ત્રીના, ડાબા અંગમાં, કાચડો, ચઢે તો શુભ, અને પડે તો, અશુભ ફલ, આપે છે, કેટલાક આચાર્યો, ગરોળી, કે કાચડાના, ચઢવા, ઉતરવામાં, કંઈપણ, શુભ, કે, અશુભ ફલ, કહેતા નથી, ને પુરૂષના, જમણા અંગોમાં, જે શુભ ફલ મલે, તેમ ડાબા અંગના, તેજ ભાગોમાં, ગરોળી, કે, કાચડાના ચઢવા ચઢવાથી અશુભ ફલ જાણવું અને તેજ પ્રમાણે, સ્ત્રીના જમણા અંગમાં, ચઢવાથી પણ અશુભ ફલ, જાણવું; તેમજ, ગરોળી, ને કાચડો, જો, અંગને અડકી જાય તો, તે અડકતી વખતે, જે હુગડાં, પહેર્યા હોય, તે વસ્ત્ર સહિત, સ્નાન કરવું, અને શાંતિ કરવી.

(ગરોળી કે કાચડો અનુક્રમે શરીર ઉપર પડવાથી

ને ચઢવાથી થતું ફલ.)

જ્યોતિર્નિબન્ધે—ગરોળી માથા ઉપર પડવાથી રાજ્ય મલે છે, લલાટે-લાભ, કાને આભૂષણો, નેત્રે પોતાના પ્રિય માણસનું દર્શન, નાકે-સુગંધ, મુખે-મિષ્ટાન્ન ભોજન, ગંડસ્થલે-સુખ, ગરદને-લય, ભૃકુટીએ-કલેશ, ગળામાં-દુઃખ, પૃષ્ઠ ભાગમાં-સુખ, જમણે ખલે વિજય, ડાબે ખલે-શત્રુનો લય, જમણા હાથના મધ્યને કાંડાના ભાગે ઈષ્ટ લાભ, જમણા હાથના તલીયે દ્રવ્ય, અને તેના પાછલા ભાગમાં સારે માર્ગે ખરચ, ડાબા હાથના મધ્યને કાંડાના ભાગે ધનનાશ, ડાબા હાથના તળીયા ઉપર હાનિ, તેના પાછલ ધનનો નાશ, છાતી ઉપર રાજ્ય સન્માન્ય, જમણા સ્તન ઉપર સૌભાગ્ય, જમણા પડખે ભોગપ્રાપ્તિ.

ડાળા સ્તને ચશને ધન, ડાળા પડખે પીડા, ડાળી કુખે બાલકને પીડા, જમણી કુખે પુત્ર પ્રાપ્તિ, જમણી કમ્મરે વસ્ત્રની પ્રાપ્તિ, ડાળી કમ્મરે સુખનો નાશ, નાભિયે મનોરથોની પ્રાપ્તિ, નાભિના નીચના ભાગે ગર્ભનો નાશ, ગુદ્ય ભાગમાં મરણ, ગુદે રોગ, જમણી સાથળે પ્રીતિની વૃદ્ધિ, ડાળી સાથળે મૃત્યુ, જમણા ઢીંચણે સારૂ વાહન મળે, ડાળા ઢીંચણે પશુનો નાશ, જમણા ઝંઘને સુખ, ડાળા ઝંઘને કવેશ, જમણા પગના મૂલમાં દ્રવ્યની વૃદ્ધિ, ડાળાપગના મૂલમાં સ્ત્રી વિયોગ, જમણા પગની ઘુંટીમાં પ્રિય વસ્તુનું મળવું, ડાળા પગની ઘુંટીમાં પગની પીડા, થાય છે. આ પ્રમાણે પુરૂષના ઉપર ગરોડી પડવાથી ફલ મળે છે, પણ તેજ પ્રમાણે ફલ સ્ત્રીને વિપરીત સમજવું, એટલે જમણી બાજુનું ફલ ડાળી બાજુ પ્રમાણે અને ડાળી બાજુનું ફળ જમણી બાજુ પ્રમાણે જાણવું, એ પ્રમાણે ગરોડીનું પડવાથી ફલ છે અને કાચડાનું ચડવાથી ફલ મળે છે, કાચડો પડવાનું અને ગરોડી ચઢવાનું ફલ ઉપર પ્રમાણે ન સમજતાં તેથી વિપરીત જાણવું, રાત્રિએ ગરોડીનું ચઢવું, અને કાચડાનું પડવું થયું હોય તો વિશેષ ફલ કહ્યા પ્રમાણે મલતું નથી, પણ ગરોડીનું પડવું, અને કાચડાનું ચઢવું થયું હોય તો મોટી પીડા ભોગવવી પડે છે. શરીરપર પ્રથમ પડ્યા પછી તરતજ કદાચ ગરોડી કે કાચડો ચઢી જાય તો ઉપર મુજબ કહેલું ફળ થોડું મળે છે, કારણ કે પડવામાં વિશેષ ફલ અને ચઢવામાં થોડું ફલ મળે છે, તે પડવાના દિવસે મૃત્યુ યોગ જન્મ નક્ષત્ર-વિષ્ટિ-વ્યતીપાત-વૈધૃત-આઠમો ચંદ્રમા-અને પડતી વખતનું લગ્નચુક્ત હોય તો વિધન થાય છે, જમણી બાજુએ ચઢીને ડાળી બાજુએ ઉતરે તો હાનિ કરનાર જાણવું, અને ડાળી બાજુથી ચઢીને જમણી બાજુ ઉતરે તો દોષ સમજવો નહિં.

મૃગુ:— (ગરોડી કે કાચડો પડવાથી થતા દોષોની શાન્તિ.)

ગરોડી ને કાચડાનું અનુક્રમે ચઢવું કે પડવું થયું હોય તો પંચ ગવ્યનું પ્રાશન કરી ધીની અંદર પોતાનું મુખ જોવું, અને પુણ્યાહવાચન કરીને શાન્તિ કરાવવી, તેમાં યથાશક્તિ પ્રમાણે સોનાની મૂર્તિ કરાવી રાતા વસ્ત્રથી વીંટી ગંધ પુષ્પથી પૂજા કરવી, પછી માટીનો

ઘડો જલ ભરીને ચોખાનું સ્થાપન કરી તેના ઉપર મુકવો અને વસ્ત્રા-લંકારથી તે ઘડાને શણગારવો. પછી પંચામૃત-પંચગવ્ય-પંચ રત્ન અને પાંચ વૃક્ષો નીછાલ કલશમાં નાંખીને આવાહન કરવું, પછી ગંધ પુષ્પ વડે દશદિકપાલનું પૂજન કરવું, ત્યારબાદ અગ્નિ સ્થાપન કરી હોમકર્મનો આરંભ કરવો, તેમાં મૃત્યુંજયના મંત્રથી ખેરની સમિધિયો ને તલનો એક હબરને આઠ વખત હોમ કરવો અથવા ૧૦૮ વખત કરવો. પછી પ્રાદ્યોત્થે અભિષેક કરવો. પછી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી સોનું વસ્ત્ર ને તલનું દાન કરવું, અને પ્રાદ્યોત્થ ભોજન કરાવવું આ પ્રમાણે શાન્તિ કરવાથી આયુષ્ય વિજયલક્ષ્મી કીર્તિ ને બુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે, અને શુભ ફલ મળે છે.

સચ્છ્રીભૂષિત ગુર્જરાન્તરગતે સ્વેડાશ્રય ભાગે શુભે ।
નાના સત્કુલ દીપિતે કપડવજ્રાશ્રયે પુરે વાસિના ॥
શ્રીસોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતં માર્તણ્ડબોધોજ્વલં ।
સદ્ગીર્ણં હ્રગમન્મુદા પ્રકરણં પટ્ટી શરઠરૌદ્રકમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરો, ને લક્ષ્મીથી આ ભૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંત-ર્ગત, ખેડા જિલ્લામાં આવેલા નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપડવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષર શ્રી સોમેશ્વર જ્ઞેષીયે રચેલી મુદ્રત માર્તણ્ડનો બોધ થવામાં બીયોગી એવી આ ટીકામાં પટ્ટી શરઠ નામનું અગીયારમું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ अथ गोचर प्रकरणम् ॥

स्वर्क्षाच्चन्द्रखला त्रिस्वारिषु शुभाः सप्ताद्यगोऽब्जः पुन-

आपुत्राद्ययं धर्ममृत्युषु कविः स्वास्तत्रिकोणे गुरुः ।

सौम्यो व्यन्त्यसमेऽखिला भगवताः शुक्ले नवेषुद्विग-

श्रंदोऽथो निजभाद्युभं नवहतं त्र्यद्रीषु शेषं न सत् ॥१॥

अन्वय—स्वर्क्षात् चन्द्रखलाः त्रिस्वारिषु शुभाः सप्ताद्यगः
अब्जः पुनः आपुत्रात् व्ययधर्ममृत्युषु कविः स्वास्तत्रिकोणे गुरुः
व्यन्त्यसमे सौम्यः भगवताः अखिलाः (शुभः) शुक्ले नवेषुद्विगः
चन्द्रः (शुभाः) अथो निजभात् युभम् नवहतम् त्र्यद्रीषु शेषम्
नसत् ॥ १ ॥

अन्वय—स्वर्क्षात् ४-४ राशीथी चन्द्रखलाः यंद अने पाप ग्रहो,
त्रिस्वारिषु ३, १०, ६ स्थानेमां शुभाः शुभछे, सप्ताद्यगः ७, १ मां रहेले। अब्जः
यंद श्रेष्ठ छे, आपुत्रात् એક થી પાંચ વ્યયધર્મમૃત્યુષુ ૧૨, ૯, ૮, મેં કવિઃ
શુક્ર સ્વાસ્ત્રિકોણે ૨, ૭, ૯, ૫, મેં ગુરુઃ ૧૩ વ્યન્ત્યસમે ૧૨ શિવાય સમ
રાશિમાં, સૌમ્યઃ બુધ, ભવગતાઃ ૧૧ મેં રહેલા અખિલાઃ બધા ગ્રહો
(શુભઃ) સારા છે, શુક્લે શુકલ પક્ષમાં નવેષુદ્વિગઃ ૮, ૫, ૨ માં રહેલો। ચંદ્રઃ
યંદ (શ્રુમઃ) સારો છે, અથો ત્યાર પછી નિજભાત્ પોતાના ૪-૪ નક્ષત્રથી,
યુભમ્ દિવસનું નક્ષત્ર, નવહતમ્ નવથી ભાગ લેવાથી ત્ર્યદ્રીષુશેષમ્ ૩, ૭, ૫
શેષ રહે તો નસત્ શ્રેષ્ઠ નથી, ॥ ૧ ॥

ગોચર^૧ ગ્રહોથી થતું ફલ.

ભાવાર્થ—જન્મ રાશિથી ગણતાં ૩-૬-૧૦ માં સ્થાનમાં ચંદ્રમાને પાપગ્રહ હોય, ૧-૭ માં સ્થાનમાં ચંદ્રમા હોય, ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૨ એ સ્થાનોમાં શુક હોય, ૨-૫-૬-૭ માં સ્થાનમાં શુર હોય, બારમા સ્થાન સિવાયના બેકી સ્થાનોમાં બુધ હોય. ૧૧ મેં બધા ગ્રહો હોય; શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રમા ૨-૫-૮-એ સ્થાનોમાં હોય તો શુભ જાણવું.

શુભાશુભ ગોચર ગ્રહો.

હરકોઈ રાશિથી ગણતાં સુર્યાદિક ગ્રહો નીચે મુજબના આવે તો સારું ફલ આપે છે.	હરકોઈ રાશિના સુર્યાદિક ગ્રહો નીચે મુજબના આવે તો ખરાબ ફલ આપે છે.
સૂ. ૩-૬-૧૦-૧૧	સૂ. ૧-૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૨
ચં. ૧-૨-૩-૬-૭-૧૦-૧૧	ચં. ૪-૫-૮-૯-૧૨
મં. ૩-૬-૧૧	મં. ૧-૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
બુ. ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧	બુ. ૧-૩-૫-૭-૮-૧૨
શુ. ૨-૫-૭-૯-૧૧	શુ. ૧-૩-૪-૬-૮-૧૦-૧૨
શુ. ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧-૧૨	શુ. ૬-૭-૧૦
શ. ૩-૬-૧૧	શ. ૧-૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
રા. ૧-૩-૬-૯-૧૦-૧૧.	રા. ૨-૪-૫-૭-૮-૧૨.

૧—જ્યારે જ્યારે પંચાંગમાં જોતાં જે જે રાશિ ઉપર જે જે ગ્રહો હોય, તે તે રાશિ સુધી પોતાની જન્મરાશિથી ગણતાં જે સંખ્યાનો અંક આવે તે ગ્રહ પોતાને તે સંખ્યા જેટલો છે, એમ જાણવું, અને તે રાશિવાળાને તે ગ્રહ ગોચરમાં તેટલામો છે એમ કહેવાય છે, એવી રીતે દરેક રાશિના ગ્રહો પોતાની રાશિથી કેટલામી સંખ્યાના છે, તે જોવું, તેને ગોચર ગ્રહ કહે છે, જેમ કે પંચાંગમાં શનિ કુંભનો-સૂર્ય મકરનો-અને બુધ ધનનો છે, તો કર્ક રાશિવાળાને પોતાની રાશિથી ગણતાં શનિની રાશિ સુધી ૮ થાય છે. તેથી કર્ક રાશિવાળાને ગોચરમાં શનિ ૮ મો છે, એમ સૂર્ય ૭ મો ને બુધ ૬ મો થયો જેથી ગોચરમાં સૂર્ય-૭ મો ને બુધ-૬ મો થયો એમ જાણવું.

તારા બાબત.

જન્મ નક્ષત્રથી જે દિવસની તારા જેવી છે. તે દિવસના નક્ષત્રસુધી ગણતાં જે સંખ્યા થાય, તેને નવે ભાગતાં જે શેષ વધે તે તારા જાણવી, તેમાં ૩, ૫ ને ૭ મી તારા હોય તો તે નેષ્ટ જાણવી, બાકીની તારા સારી જાણવી.

મુ. ચિં. ચંદ્રબળમાં વિશેષ વિચાર.

પાપાંતઃ પાપ યુગ્મ્યને પાપાશ્ચંદ્રઃ શુભોપ્યસન્ ।

શુભાંશે વાધિમિત્રાંશે ગુરુદ્રષ્ટોઽશુભોઽપિસન્ (૧)

અર્થ—ચંદ્રમા શુભફળ આપનારો હોય, છતાં પાપ ગ્રહોની વચમાં હોય. પાપગ્રહની સાથે હોય. કે પાપગ્રહથી સાતમે હોય. તેથી ચંદ્ર શુભફળ આપી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે અશુભ ફળ આપનારો ચંદ્રમા હોવા છતાં નવમાંશ માં શુભ ગ્રહની રાશીનો હોય. અથવા પોતાના મિત્રના નવમાંશમાં હોય. કે મુહૂર્ત વખતે ચંદ્રમાપર ગુરૂની દૃષ્ટી હોય. તો તે ચંદ્ર અશુભ હોવા છતાં શુભફળ આપનારો જાણવો.

સિતાસિતાદૌ સદુષ્ટે ચંદ્રેપક્ષૌ શુભાવુભૌ ।

વ્યત્યાસે ચાશુભૌ પ્રોક્તૌ સંકટેઽજબલં ત્વિદમ્ (૨)

અર્થ—શુકલપક્ષની પ્રતિપદને દીવસે પોતાની રાશીથી ગણતાં શુભ ચંદ્રમા આવે. તો તે ૧૫ દીવસો સારા સમજવા, અને કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદને દીવસે પોતાની રાશીથી ગણતાં અશુભ ચંદ્ર આવે તો તે ૧૫ દીવસો સારા જાણવા તેમજ તેથી ઉલટી રીતે એટલે શુકલપક્ષની પડવેએ અશુભ ચંદ્રમા હોય તો તે ૧૫ દીવસો પણ ખરાબ ફળ આપનારા જાણવા, આ બાબત અતી આવશ્યકતામાં એટલે વિવાહ, યાત્રા વિગેરેમાં જેવી.

જા. પા. નસ્વાશરીરારીચરાઃ કિરીટિનો ઘનાગુરુર્હેયનસ્વાનુરાનુકાઃ ।

જ્ઞાંક ભાગા યદિ તુંબરાદિકે મુહુર્ત જન્માદિષુ મૃત્યુસૂચકાઃ (૩)

અર્થ—મુહૂર્ત પ્રસંગે યા જન્મ કે પ્રશ્ન વખતે ચંદ્રમા મેષાદીક બાર રાશીને વિષે ૨૦, ૨૫, ૨૨, ૨૨, ૨૧, ૧, ૪, ૨૩, ૧૮, ૨૦, ૨૦, ૧૦ અનુક્રમે એ પ્રમાણના અંશનો થયો હોય. તો મૃત્યુનો ભય દેખાડે છે, માટે દરેક રાશીમાં ઉપર કેહલા અંશે ચંદ્ર હોય ત્યારે હરકોઈ મુહૂર્ત આપવું નહીં.

પુત્રોવદુર્દિવ્ય જનાધિકો ધનો વિરાટયોગો ત્રવયોધિકોદ્યુના ।

મેષાદિકેપુષ્કર ભાગ સંગ્રિકા મુહુર્તજન્માદિષુ શોભનપ્રદાઃ (૪)

અર્થ—એજ પ્રમાણે મુહુર્ત, પ્રશ્ન, ક્રિવા જન્મ કાળવિષે ચંદ્રમા મેષથી ગણુતાં અનુક્રમે બાર રાશીયોને વિષે ૨૧, ૧૪, ૧૮, ૮, ૧૯, ૯, ૨૪, ૧૧, ૨૩, ૧૪, ૧૯, ૯, અંશનો થયો હોય, તો પુષ્કર યોગ કહેવાય છે, અને તે શુભ ફળ આપે તે, આ પ્રમાણે તે રાશીના અંશોમાં ચંદ્રમા હોય છે, ત્યારે ધાતુંજ શુભ ફળ આપનારો પુષ્કર યોગ થાય છે, જેથી સાધારણ ખરાબયોગો તે દીવસે હોય તો પણ તેનો નાશ થાય છે, એમ જાણવું.

કશ્યપઃ—જન્મતારા દ્વિતીયા ચ ષષ્ઠી ચૈવ ચતુર્થિકા ।

અષ્ટમી નવમી ચૈવ ષટ્કતારાઃ શુભાવહાઃ (૫)

અર્થ—જન્મતી, (૧ લી,), ૨, ૪, ૬, ૮, ને ૯, મી એપ્રમાણે, ૬, તારાઓ શુભ ફલ આપે છે,

કૃષ્ણે બલવતી તારા શુક્લપક્ષે વલી શશી ।

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષમાં, તારા બલવાન છે, અને શુક્લપક્ષમાં, ચંદ્રમા બલવાન, હોય છે.

સૂર્યાદીનાં ચ સંતુષ્ટ્યૈમાણિક્યં ભૌવિતકં તથા ।

સુવિદ્રુમં મરકતં પુષ્પરાગં ચ વજ્રકમ્ (૧)

નીલગોમેદ વૈદૂર્ય ધાર્ય સ્વસ્ય દૃઢકમાત્

અર્થ—સૂર્યાદિ ગ્રહોની શાન્તિમાટે, અનુક્રમે, માણિક, મોતી, પરવાળ, મરકત, પુષ્પરાગ, વજ્ર, નીલ, ગોમેદ અને વૈદૂર્ય, મણિ, ધારણ કરવું.

ક્યો૦—વિં૦—સદોદિતં ચંદ્રમસઃ પ્રધાનં બલં બુધૈઃ કર્મસુવા સ્ત્રીલેષુ ।

અમોદરે હર્નવકેનચાંદ્રં તત્રૈવ તારા બલ મપ્યતીષ્ટમ્ (૭)

અર્થ—હરેક કાર્યમાં ચંદ્રનું બળ જોવાની મુખ્ય જરૂર છે. પરન્તુ અમાસ નજીકના નવ દીવસોમાં ચંદ્રનું બલ કલું નથી. એટલે અમાવાસ્યા પહેલાં ચાર, પછી ચાર ને અમાવાસ્યા. એમ બધા મહીને એ નવ દીવસોમાં ચંદ્ર બલવાન નહીં હોવાથી વિશેષ કરીને અવશ્ય તારાબલ જોવું.

રાજાહિતારેય બલેનરાજો બલાદક્ષીત દ્યુતિ રુણભાસઃ ।

સર્વેન ભોગાવલિનો બલીસ્યાઙ્ગવંત્યગુઃ સ્વાદ્બલતો બલીયાન્ (૮)

અર્થ—જ્યારે તારાનું બલ જોતાં શુભ તારા હોય, તો ચંદ્રમા બલવાન જાણવો, ને ચંદ્ર બલવાન થવાથી સૂર્ય પણ બલવાન થાય છે. જ્યારે સૂર્ય બલવાન હોય, તો સર્વે ગ્રહો બલવાન થાય છે. માટે શુભ તારા હોય તો ગ્રેહ જાણવું. ફક્ત રાહુ તારા વિગેરે ગ્રહોના બળથી બળવાન થતો નથી. પણ પોતાનાજ બળથી બળવાન થાય છે.

મુઠ-ચિન્—નેષ્ટ તારાઓ બાબત—નેષ્ટ તારાઓમાં ત્રીજી વીપત્ પાંચમી પ્રત્યરી ને સાતમી વધતારા, એ પ્રમાણ નામ છે. એ એકંદરે તારાઓ નવ છે, તેથી તેની ત્રણ આવૃત્તિયો થાય છે. તેમાં પ્રથમ આવૃત્તિમાં તે ત્રણ તારાઓ આવે તો તે નેષ્ટ ફળ આપે છે. પરંતુ દ્વિતીયાવૃત્તિમાં તે ત્રણ તારાઓ આવે, તો ત્રીજી વિષત્તારાનો પ્રથમ એક તૃતીયાંશ ભાગ, એટલે ૨૦ ધરીયોનો ત્યાગ કરી પછીની ૪૦ ધરીયો સારી સમજવી. અને પાંચમી પ્રત્યરી તારા હોય તો મધ્યનો તૃતીયાંશ એટલે આશરે પહેલી ૨૦ ધરી શુભ પછી ૨૦ ધરી અશુભ ને છેલ્લી ૨૦ ધરી શુભ જાણવી. ને જ્યારે સાતમી વધ તારા હોય તો તેનો છેલ્લો તૃતીયાંશ એટલે છેવટની ૨૦ ધરી અશુભ ફલ આપનારી જાણવી. પ્રથમની ૪૦ ધરી શુભ જાણવી. આ તારાઓ અવશ્યના કાર્યમાં જોઈ શકાય છે. તેમાં જો વીપત નામની ત્રીજી તારા હોય તો જાળનું, પાંચમી પ્રત્યરી તારા હોય તો મીઠાનું, ને સાતમી વધ તારા હોય તો તલ ને સોનાનું ધન આપીને અવશ્યનું કાર્ય કરવામાં હરકત નથી.

આવૃત્તિનું ઉદાહરણ—કાર્ય કરવાના વખતનું નક્ષત્ર પુઠ ૬૧૦ છે. ને જન્મનું નક્ષત્ર મૃગશીર છે. તો મૃગશીરથી મધ્ય સુધી ગણતાં સંખ્યા ૭ આવી તેને ૮ તારાની વધારેમાં વધારે સંખ્યા ૯ હોવાથી નવની અંદર સમાય છે, તેથી તે પ્રથમ આવૃત્તિની સાતમી તારા જાણવી. તેમજ કાર્ય કરવાના વખતનું નક્ષત્ર પુઠ ૫૧૦ છે. તો મૃગશીરથી ગણતાં સંખ્યા ૧૬ આવી તેને પ્રથમની માફક નવે ભાગતાં લખી ૧ આવી, તેથી એક આવૃત્તિ પુરી થઈ એમ જાણવું. ને શેષ ૭ છે, જેથી બીજી આવૃત્તિની સાતમી તારા થઈ. તેમજ કાર્ય કરવાના વખતે હરણી નક્ષત્ર છે. તો મૃગશીરથી ગણતાં ૨૫ ની સંખ્યા થઈ તેને ૯ ભાગતાં લખી બે આવવાથી બીજી આવૃત્તિ પુરી થઈ, ને શેષ ૭ હોવાથી ત્રીજી આવૃત્તિની સાતમી તારા થાય છે, એ પ્રમાણ ત્રણ આવૃત્તિયો જાણવી.

કાર્યોમાં ગ્રહોની વિશેષતા.

મુ०-પ૦-ઉદ્ગ્રહેનોત્તરવેજાંનઃ સૂર્યો મૂપાલ દર્શને ।

સંગ્રામે ધરણી પુત્રો વિદ્યાભ્યાસે બુધોબલી

યાત્રાયાં માર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાંચ શનૈશ્વરઃ ।

ચંદ્રમા સર્વ કાર્યેષુ પ્રશસ્તો ગૃહાતે બુધૈઃ (૯)

અર્થ—વિવાહ કે ઉત્સવમાં શુક્રનું, રાજના દર્શનમાં સૂર્યનું, રણસંગ્રામ (યુદ્ધ)માં મંગલનું, વિદ્યાના આરંભમાં બુધનું, યાત્રામાં શુક્રનું, દીક્ષા લેવામાં શનીનું, અને દરેક કાર્યોમાં ચંદ્રમાનું બલ જોવું.

યદિ સ્યાત્સબલશ્ચંદ્ર સ્તથાપિ વલ્લેશદાયિની ।

તૃતીયા પંચમી તારા સપ્તમીચ નૃણાં ભવેત્ (૧૦)

અર્થ—ચંદ્ર બલવાન હોય, છતાં ત્રીજી, પાંચમી, તે સાતમી તારા હોય, તેા કલેશ કરાવે છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો.

જન્મની તારામાં વિશેષતા.

જન્મક્ષેત્રે શશાંકેતુ પંચકર્માણિ વર્જયેત્ ।

યાત્રાંયુદ્ધં વિવાહં શૌરંચ મૃદ્ધવેશનમ્ (૧૧)

અર્થ—જન્મનક્ષત્રમાં,^૧ યાત્રા, યુદ્ધ, વિવાહ, ચૌલકર્મ, મૃદ્ધપ્રવેશ, એ પાંચ બાબતો વર્જીત કરેલી છે.

દીનદશા બાબત.

તિથિવારંચ નક્ષત્રં નામાક્ષર સમન્વિતમ્ ।

નવભિશ્ચ હરેઝ્ઞાગં શ્લેષં દિન દશોચ્યતે (૧૨)

રવિચંદ્રૌ મૌમ રાહુ ગુરુ મંદક્ષકેસિતાઃ ।

ક્રમેણૈકા દક્ષાજ્ઞેયા ફલં પૂર્વોક્ત મેવહિ (૧૩)

૧—જન્મના નક્ષત્રની માફક જન્મના ચંદ્રમામાં પણ ઉપલી બાબતો ત્યાગ કરવી.

અર્થ—તીથી, વાર, નક્ષત્રની સંખ્યામાં પુછનારના નામના અક્ષરો જોડી નવવડે ભાગ લેતાં જે શેષ રહે, તે દીનદશા જાણવી. ૧ રહે તો સૂર્ય, ૨ ચંદ્ર, ૩ મંગળ, ૪ રાહુ, ૫ ગુરુ, ૬ શની, ૭ બુધ, ૮ કેતુ ને ૦ બચે તો શુક્રની દીન-દશા જાણવી. તેનું ફલ પૂર્વે કહેલું છે, તે મુજબ જાણવું.

ષષ્ટાંત્યે સ્વજલે સુતાયમવને ત્ર્યંકે રવેઃ સ્યાન્મિથ-

ત્ર્યંકે જન્મસુતે સ્વકે મૃતિભવે દ્વચસ્તે ષઢંત્યે વિધોઃ ।

ત્ર્યંકે લાભસુતે સપત્નતપસો વ્યર્કાશુભાનાં વ્યધો-

ષ્ટાથે પુત્રધનેષ્ટસ્વેકસહજેઽર્યંકે ભવાંત્યે વિદઃ ॥ ૨ ॥

દ્વચસ્તેષ્ટાદિમયોઃ સ્વકે નવસુતે ત્રીશેષ્ટપુત્રે ત્રિકા-

થેઽર્યંત્યેકમવે ભૃગો જ્ઞશશિનોઃ શન્યર્કયો નો વ્યધઃ ।

વિદ્ધો વ્યસ્તફલો ભવેદિવિચરો હેમાદ્રિવિંધ્યાંતરે

સ્વેદર્શાદ્વ્યધસ્વેચરં વિગણયાન્યત્રોભયં જન્મભાત્ ॥ ૩ ॥

અન્વય—ષષ્ટાન્ત્યે સ્વજલે સુતાયમવને ત્ર્યંકે રવેઃ મિથઃ વ્યધઃ સ્યાત્ ત્ર્યંકે જન્મસુતે સ્વકે મૃતિભવે દ્વચસ્તે ષઢંત્યે વિધોઃ વ્યધઃ) ત્ર્યંકે લાભસુતે સપત્નતપસોઃ વ્યર્કાશુભાનામ્ (વ્યધઃ) અષ્ટાથે પુત્રધને અષ્ટસ્વે કસહજે અર્યંકે ભવાન્ત્યે વિદઃ (વ્યધઃ સ્યાત્) ॥૨॥

—દ્વચસ્તે અષ્ટાદિમયોઃ સ્વકે નવસુતે ત્રીશે અષ્ટપુત્રે ત્રિકાથે અર્યંત્યે અંકમવે ભૃગોઃ (વ્યધઃ) જ્ઞશશિનોઃ શન્યર્કયો વ્યધઃ હેમાદ્રિ વિંધ્યાન્તરે સ્વેદર્શાત્ વ્યધસ્વેચરમ્ વિગણય જન્મભાત્ અન્યત્ર ઉભયમ્ વિદ્ધઃ દિવિચરઃ વ્યસ્તફલઃ ભવેત્ ॥ ૩ ॥

૨—ગોચર વર્ષ દશા ને તેનું કોષ્ટક “ન્યોતિષકલ્પતઃ ફલાધીશ વિભાગમાં” પૃષ્ઠ ૮૧૪-૧૫-૧૬-માં વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે, તેને મથાળે દીન દશા જોવાની રીત, એ પ્રમાણે લખ્યું છે. તેથી અત્રે તે દીન દશા આપી નથી.

અન્વયાર્થ—ષષ્ઠાન્ત્યે ૬,૧૨ મેં, સ્વજલે ૧૦,૪ સુતાયમવનં ૫,૧૧, ઝ્યંકે ૩,૯ રવેઃ સૂર્યનો, મિથઃ પરસ્પર, વ્યધઃ વેધ, સ્યાત્ છે, ઝ્યંકે ૩,૯ જન્મસુતે ૧,૫, સ્વકે ૧૦,૪, મૃતિભવે ૮,૧૧, દ્વચસ્તે ૨,૭, ષડન્ત્યે ૬,૧૨ વિધોઃ ચંદ્રનો, (વ્યધઃ વેધ થાય છે,) ઝ્યંકે ૩,૧૨, લાભસુતે ૧૧,૫, સપત્નતપસોઃ ૬,૯, એ સ્થાનોમાં, વ્યર્કાશુભાનામ્ સૂર્ય શિવાય પાપગ્રહોનો, (વ્યધઃ વેધ થાય છે,) અષ્ટાદ્યે ૮,૧, પુત્રધને ૫,૨, અષ્ટસ્તે ૮,૧૦, કસ-હજે ૪,૩, અર્યંકે ૬,૯, મવાન્ત્યે ૧૧,૧૨, એ સ્થાનોમાં, વિદઃ બુધનો, (વ્યધઃ સ્યાત્) વેધ થાય છે. ॥ ૨ ॥

—દ્વચસ્તે ૨,૭, અષ્ટાદિમયોઃ ૮,૧, સ્વકે ૧૦,૪, નવસુતે ૯,૫, ત્રીશે ૩,૧૧, અષ્ટપુત્રે ૮,૫, ત્રિકાદ્યે ૩,૧, અર્યન્ત્યે ૬,૧૨, અંકમવે ૯,૧૧, એ સ્થાનોમાં પરસ્પર, મૃગોઃ શુક્રનો, (વ્યધઃ વેધ છે,) જ્ઞાશિનોઃ બુધ અને ચંદ્રનો, જ્ઞાન્યકર્યોઃ શનિ, અને સૂર્યનો, નો વ્યધઃ વેધ થતો નથી, હેમાદ્વિ-વિંધ્યાંતરે હિમાલય અને વિંધ્યાચળના મધ્યમાં, સ્વેટર્ક્ષાત્ ગ્રહની રાશિથી, વ્યધસ્વેચરમ્ વેધવાળા ગ્રહને, વિગણય ગણવો, અન્યત્ર બીજા દેશોમાં. જન્મભાત્ ન-મરાશિથી ગણવો, ઉભયમ્ વેધસ્થાન અને ગ્રહને ગણવું, વિદ્ધઃ વેધ પામેલો, દિવિચરઃ ગ્રહ હોય તો, વ્યસ્તફલઃ ઉપર કબ્જાથી વિપરીત ફલ, મવેત્ થાય. ॥ ૩ ॥

(ગ્રહોના વેધ બાબત.)

૨ ભાવાર્થ—સૂર્યનો વેધ, ૬,૧૨,૧૦,૪,૫,૧૧,૩,૬. ચંદ્રનો ૩,૬,૧,૫,૧૦,૪,૮,૧૧,૨,૭,૬,૧૨. મંગલ, રાનિ, રાહુ. કેતુનો ૩, ૧૨,૧૧,૫,૬,૬. બુધનો ૮,૧,૫,૨,૮,૧૦,૪,૩,૬. ૬,૧૧,૧૨ નો પર-સ્પર વેધ થાય છે.

૩ ભાવાર્થ—શુક્રનો ૨,૭,૮,૧,૧૦,૪,૬,૫,૩,૧૧,૮,૫,૩,૧,૬, ૧૨,૬,૧૧ ને પરસ્પર વેધ થાય છે. ચંદ્ર સાથે બુધનો, તથા શનિ, સાથે સૂર્યનો વેધ થતો નથી.

(હિમાલય પર્વતથી, વિંધ્યાચલ પર્વત સુધીના વચ્ચમાં આવેલા દેશ માટે વેધ બેવા બાબત,)

જે ગ્રહનો વેધ બેવો હોય, તે ગ્રહ પંચાંગમાં ભેટાં, જે રાશિમાં હોય, તે રાશિ સુધી તે માણસની રાશિથી ગણતાં, જેટલી

સંખ્યા થાય, તેટલામો ગ્રહ, તે માણસને પોતાની રાશિથી થયો એમ જાણવું. એ જેટલામો થયો, તે ગોચરગ્રહ કહેવાય, તે પછી તે ગ્રહ જે રાશિ ઉપર છે, ત્યાંથી વેધ જોવાની રાશિ સુધીની સંખ્યા કેટલી છે, તે જોવી. જેટલામી સંખ્યાનો આંક થાય, તેટલામી રાશિ ઉપર કોઈ પણ બીજો ગ્રહ હોય તો જન્મરાશિથી ગ્રહની રાશિ સુધી ગણતાં, આવેલો જે અંકનો ગ્રહ તે વેધાએલો છે, એમ જાણવું.

(બીજા દેશોમાં વેધ જોવાની રીત.)

જે ગ્રહનો વેધ જોવો છે, તે ગ્રહ જે રાશિ ઉપર હોય, ત્યાં સુધી ઉપર મુજબ જન્મરાશિથી ગણતાં, જેટલી સંખ્યા થાય, તેટલામો ગ્રહ પોતાને ગોચરમાં ચાલતો છે, એમ જાણવું. તેવીજ રીતે ફરી જન્મરાશિથી વેધ જોવાવાલા ગ્રહને કેટલામા આંકવાળો બીજો ગ્રહ વેધ કરે છે તે જોવું. અને જન્મરાશિથી ગણતાં તેટલામા આંકે કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો ઉપલા ગ્રહને વેધ થયો, એમ જાણવું. એટલે તે ગ્રહ શુભ ફલ આપવાને બદલે અશુભ ફલ આપે છે, માટે ગોચરગ્રહમાં સારો ગ્રહ હોવા છતાં પણ વેધ થવાથી અશુભ જાણવું.

(વેધાએલા ગ્રહથી થતું ફલ. અશુભ ગ્રહનું શુભ ફલ.)

પોતાની રાશિથી ગણતાં જે ગ્રહ અશુભ હોય, અને તેને બીજા ગ્રહથી વેધ થતો હોય, તો તે અશુભ ગ્રહ પણ શુભ જાણવો, એટલે અશુભપણાનો દોષ લાગતો નથી, અને શુભફલ આપે છે. માટે જો વામ વેધ થયો હોય, તો ગોચરનો અશુભ ગ્રહ હોવા છતાં કાય કરવાથી શુભ ફલ જાણવું.

(શુભગ્રહનું અશુભ ફલ.)

પોતાની રાશિથી ગણતાં, જે ગ્રહ શુભ હોય, પરંતુ તે ગ્રહ, બીજા હરકોઈ ગ્રહથી ઉપર મુજબ વેધ કરતો હોય, તો તે શુભ ગ્રહ હોવા છતાં તેનું અશુભ ફલ થાય છે.

(કોષ્ટક)

અહોના શુભને અશુભ વેધોનું કોષ્ટક. ૧

શુભ ફળ આપનાર અહોને થતો વેધ.				શુભ ફળ આપનાર અહોને થતો વેધ.			
સ.	૩	૧૨	૧૦	૧૧	સ.	૪	૫
ચ.	૧	૩	૩	૧૧	૪	૫	૬
મ.	૧	૩	૬	૧૧	૫	૬	૭
પુ.	૧	૩	૬	૧૦	૬	૭	૮
શુ.	૩	૧	૩	૩	૧	૧	૪
	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
શ.	૧	૩	૬	૧૧	૧	૩	૬
રા.	૧	૩	૬	૧૧	૧	૩	૬
કે.	૧	૩	૬	૧૧	૧	૩	૬

હિમાલયથી વિંધ્યાચલ સુધીના મધ્યના દેશોને માટે વેધ
(જોવાનું કદપીત ઉદાહરણ.)

સૂર્યનો વેધ—જોવો છે, તે દિવસે પચાંગમાં સૂર્ય મીથુન રાશિ ઉપર છે, ને પોતાની રાશિ સિંહથી ગણતાં સૂર્ય ૧૧ મો શ્રેષ્ઠ છે. જેથી અગીયારમો સૂર્ય, સિંહરાશિવાલાને થયો. હવે ૧૧ મી સંખ્યાના સૂર્યને ૫ સંખ્યાનો કોઈ પણ અહ હોય તો વેધ કરે છે. છતાં પણ સૂર્ય મિથુનરાશી ઉપર પચાંગમાં છે, ત્યાંથી વેધ થવાની

૧—સૂર્યનો વેધ સંસ્કાર પ્રકરણના શ્લોક ૧૬ માં છે.

૫ મી રાશિ સુધી ગણતાં સંખ્યા ૭ થાય છે. તે સંખ્યાના આંકની તુલારાશિ છે, માટે તે રાશિ ઉપર પંચાંગમાં સૂર્ય શિવાયનો બીજો હરકોઈ ગ્રહ આવ્યો હોય, તો પોતાની રાશિથી આવેલો સૂર્ય ૧૧ મો વેધાયેલો છે, એમ જાણવું ને તે વેધાયેલો હોવાથી શુભ છતાં અશુભ જાણવો. જેથી એ શુભ કામો બીલકુલ કરવાં નહિ, અને જેમ શુભ સૂર્ય વેધથી અશુભ થાય છે તેમ અશુભ સૂર્યાદીને વેધ થાય તો તે શુભ થાય છે એમ જાણવું. બીજા દરેક ગ્રહોથી સૂર્યને વેધ થાય છે, પણ શનિ, સૂર્યનો વેધ થતો હોય તો પણ વેધ થયો જાણવો નહિ, તેવીજ રીતે શનિને દરેક ગ્રહોથી વેધ થાય છે, સૂર્યથી વેધ થયો હોય, તો પણ તે વેધ કહેવાતો નથી. એજ પ્રમાણે ચંદ્રને દરેક ગ્રહથી વેધ થાય પણ બુધથી થતો હોય તો પણ વેધ જાણવો નહિ. તેમજ બુધને ચંદ્રથી વેધ થતો હોય તો પણ વેધ જાણવો નહિ. કેમ જે ચંદ્ર બાપ ને બુધ છોકરો છે, તેમજ સૂર્ય, બાપ ને શનિ છોકરો છે, માટે તે પિતા પુત્ર હોવાથી પરસ્પર વેધ કરી શકતા નથી.

(બીજા દેશોને માટે વેધ જોવાનું કદિપત ઉદાહરણ.)

જે દિવસે વેધ જોવો છે, તે દિવસે પંચાંગમાં મંગલ તુલા રાશિ ઉપર છે, જન્મની રાશિ સિંહ છે, તે રાશિથી મંગલની રાશિ સુધી ગણતાં સંખ્યા ૩ થઈ. તેટલામો મંગલ ગોચરમાં સિંહરાશિવાળાને છે એમ થયું. હવે મંગલનો વેધ જોવાનો છે, તો તે ૩ જ મંગલને ૧૨ સંખ્યાનો આંક વેધ કરવાનો છે, એટલે જન્મની મિથુન રાશિથી ગણતાં વેધની સંખ્યા ૧૨ ની રાશિ સુધી ગણતાં કર્કરાશિ આવે તે રાશિમાં પંચાંગમાં બુધ ઉપર પ્રમાણે છે અથવા બીજો કોઈ ગ્રહ હોય તો તે મંગલને વેધ થયો એમ જાણવું.

(બીજા દેશો માટે ગ્રહોના વામવેધનું ઉદાહરણ.)

ગ્રહપંચાંગમાં ચંદ્ર મીન રાશિનો છે, ને તે જન્મરાશિથી ગણતાં ૮ આઠ સંખ્યાનો હોવાથી તે અશુભ (નેષ્ટ) છે, પરંતુ તેને ઉપર મુજબ ૩ ત્રણ સંખ્યાથી વેધ થાય છે, પોતાની રાશિ સિંહથી

તે ત્રણ સંખ્યાની રાશિ તુલા છે, મારે તે તુલારાશિ ઉપર શની છે તેમ બીજે કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો ૮ મો ચંદ્ર ગ્રહ અશુભ હોવા છતાં પણ તે ચંદ્ર વેધાએલો હોવાથી શુભ સમજવો અને તેને શુભ સમજી જે કાર્ય કરવું હોય તે ખુશીથી કરવું.

(હિમાલયથી વિંધ્યાચલના મધ્યના દેશો મારે વામવેધનુ

કલ્પિત ઉદાહરણ.)

પોતાની સિંહરાશી છે. ને પંચાંગમાં શની મેષ રાશિ ઉપર છે તો સિંહથી ગણતાં ૯ મો થયો તે નવમા શનીને છ ની સંખ્યાનો વેધ થાય છે તો શની મેષપર છે ત્યાંથી ગણતાં છઠ્ઠી રાશી કન્યા થાય છે. જેથી કન્યા રાશીપર ધારો કે ખુધ છે. અથવા બીજે કોઈ ગ્રહ છે તો તે નવમો શની અશુભ હોવા છતાં શી પંચાંગના શનીથી છઠ્ઠી રાશીપર ખુધ હોવાથી તે વામવેધ થયો ને તે વામવેધ થવાથી શની અશુભ હોવા છતાં શુભ થયો એમ જાણવું ને તેને શુભ સમજી જે શુભ કાર્ય કરવું હોય તે કરવું.

કોન્ટક મુજબ શુભને અશુભ ફલ આપનારા ગ્રહોને વેધથી વિપરીત ફળ આપતાં જણાવ્યા છે, તે સુર્યાદિક ગ્રહોથી જેને જેને વેધ કહ્યો છે, તેનેજ વેધ થઈ શકે છે. પરન્તુ જેને વેધ કહ્યો નથી, તેના ફળમાં કંઈ પણ ફેરફાર થતો નથી, એમ જાણવું.

ઉદાહરણ—સૂર્ય જન્મની રાશીથી ગણતાં ૩,૬,૧૦,૧૧ આવે તો તે શુભ છે. તેને જે વેધ થતો હોય તો તે શુભનો અશુભ થઈ જાય છે; તેમજ પોતાની રાશીથી ૪,૫,૬, ને ૧૨ મો હોય તો તે સુર્ય અશુભ હોવા છતાં જે વેધ થયો હોય, તો તે શુભ ફળ આપનાર જાણવો. પરન્તુ તે શીવાયના બાકીના પોતાની રાશીથી ગણતાં ૧,૨,૭,૮, એટલામો હોય, તો તે સુર્યનો વેધ થતો નથી. અને વેધ નહીં થવાથી તેના ફળમાં બિલકુલ ફેરફાર થતો નથી. પોતાની રાશિથી શુભ ફલ આપનારા દરેક ગ્રહોને તો અવશ્ય વેધ થાય છે. પરન્તુ અશુભ ફલ આપનારા ગ્રહોમાંથી ઘણાઓને વેધ થતો નથી, તેથી જે અશુભ વેધ થતો હોય, તે શુભ થઈ શકે. બાકીના શુભ થતા નથી એમ

જાણવું. તેમજ વળી શુભ ગ્રહોના વેધમાં બુધને શુક્રને માટે જેમ કે પોતાની રાશીથી ગણતાં આવેલા આઠમા બુધને શુભ ફલ આપતા કહ્યો છે, ને તેને પોતાની રાશીથી પહેલા આવેલા ગ્રહથી વેધાયેલા ગણાય છે. તેમજ તે આઠમા બુધને પોતાની રાશીથી ગણતાં દશમે કોઈ ગ્રહ હોય, તો પણ આઠમા બુધને વેધ થયો એમ જાણવું, એટલે બીજાઓને જ્યારેએકજ અંકથી વેધ થાય છે. જ્યારે આઠમા બુધને ૧ ને ૧૦ એ બે અંકથી વેધ થાય છે. તેવીજ રીતે પહેલા શુક્રને પોતાની રાશીથી ગણતાં હરકોઈ ગ્રહ ત્રીજે આવ્યો હોય, તો પહેલા શુક્રને વેધ કરે. તેવીજ રીતે હરકોઈ ગ્રહ આઠમે આવ્યો હોય તો પણ વેધ કરે. તેમજ ત્રીજા શુક્રને ૧ ને ૧૧ અંકથી પાંચમા શુક્રને ૮ ને ૯ અંકથી, ને નવમા શુક્રને ૫, ૧૧ અંકથી એમ બન્ને અંકથી વેધ થાય છે એમ જાણવું.

સચ્છીભૂષિત ગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદાશ્રયભાગે શુભે ।
 નાનાસત્કુલ દીપિતે કપટવજ્રાશ્રયે પુરેવાસિના ॥
 શ્રી સોમેશ્વર સાક્ષરેણ રચિતં માર્તણ્ડબોધોજ્વલં ।
 સટ્ટીકં હાગમન્મુદાપ્રકરણં બ્રહ્માશ્રયકં ગોચરમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરુષો, ને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંતર્ગત, ખેડાજિલ્લામાં આવેલા નાના પ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપડવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષર શ્રી સોમેશ્વર બેપીએ રચેલી મુદ્દર્તમાર્તણ્ડનો બોધ થવામાં ઉપયોગી એવી આ ટીકામાં ગોચર નામનું આરમ્બ પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

॥ अथ संक्रांति प्रकरणम् ॥

उर्ध्वद्व्यात्ममृगेऽर्क संक्रमणतः पूर्वं स्थिरे कर्कटे

जूकाजोभयतः खरामघटिकाः पुण्या मृगे दिग्युताः ।

कर्काजान्त्यवृषैणसूर्यचलनं निश्चिन्यभं सविवा

सूर्यारार्किदिने तृतीयकरणे प्रान्त्येऽष्टमे दुःखदम् ॥ १ ॥

अन्वय—द्व्यात्ममृगे अर्कसंक्रमणतः ऊर्ध्वम् खरामघटीका स्थिरे कर्कटे पूर्वम् खरामघटीका जूकाजो भयतः खरामघटिकाः मृगे दिग्युताः पुण्याः कर्काजान्त्यवृषैणसूर्यचलनम् निश्चि सत् अन्य-भम् दिवा सूर्यारार्किदिने तृतीयकरणे प्रान्त्ये अष्टमे दुःखदम् ॥१॥

अन्वयार्थ—द्व्यात्ममृगे द्विःस्वभावरशि तथा भकरराशिમાં, અર્કસં-
ક્રમણતઃ સૂર્યની સંક્રાંતિથી, ઉર્ધ્વમ્ પછીની, खरामघटीका ૩૦ ધટીયો,
સ્થિરે સ્થિર, અને કર્કટે કર્કરાશિમાં, पूर्वम् પહેલાં, खराम घटीका ૩૦
ધટીયો, જૂકાજોભયતઃ તુલા અને મેષ રાશિની બંને બાજુની, खरामघ-
टिका: ૩૦ ધટીઓ, મૃગે મકરસંક્રાંતિમાં, दिग्युता: ૧૦ થી યુકત (૪૦ ધટી)
પુण्या: પુણ્યકાલની છે, कर्काजान्त्य वृषैणसूर्यचलनम् કર્ક, મેષ, મીન,
વૃષભ, અને મકરરાશિમાં સૂર્યનું ચલન, निश्चि रात्रिમાં, સત્ શ્રેષ્ઠ છે, अन्य-
भम् બીજી રાશિઓમાં, दिवा દિવસે શ્રેષ્ઠ છે, सूर्यारार्किदिने રવિ, મંગલ
અને શનિના દિવસે, तृतीय करणे કૌલવકરણમાં, प्रान्त्ये કિસ્તુમમાં, अष्टमे,
શકુનિમાં કોષ્ટ સંક્રાંતિ બેસે તો દુઃખદમ્ દુઃખ આપે છે. ॥ ૧ ॥

(સંક્રાંતિ સમયે પુણ્ય કરવા વિષે.)

ભાવાર્થ—૩,૬,૯,૧૦,૧૨ એ સંક્રાંતિઓ એકા પછી ૩૦ ઘડી સુધી પુણ્યકાલ જાણવો, અને મકરસંક્રાંતિ એકા પછી ૪૦ ઘડી સુધી પુણ્યકાલનો વખત જાણવો. ૨,૪,૫,૮,૧૧ એ સંક્રાંતિઓ એસતા પહેલાની ૩૦ ઘડી પુણ્યકાલ છે. ૧,૭ આ એ સંક્રાંતિઓ એસતા પહેલાં ૧૫ અને પછીની ૧૫ મલી ૩૦ ઘડી પુણ્યકાલની છે, અને ૧,૨,૪,૧૨ આ ચાર સંક્રાંતિઓ રાત્રિમાં એસે તો અને બાકીની દિવસે એસે તો ઘણીજ સારી જાણવી, તેથી વિપરીત એટલે રાત્રિવાળી દિવસે અને દિવસવાળી રાત્રે એસે તો અશુભ જાણવી. સૂર્ય, મંગલ ને શનિ એ પૈકી કોઈ પણ વારે કૌલવ, કિસ્તુદન, કે શકુનિ કરણમાંનું કોઈ પણ હોય અને સંક્રાંતિ એસે તો તે બહુ ખરાબ જાણવી.

(બાર સંક્રાંતિના વાર ને નક્ષત્ર પરથી આવતાં નામો અને ફલ)

(દિન રાત્રિમાં સંક્રાંતિ થવાથી ફલ અને અયન સમજાતી)

મુ—ચિં—

ધોરાર્કસંક્રમણમુગ્રરવૌહિ સૂદ્રાન્ધ્વાંક્ષીવિશોલઘ્રાવિધૌચચરર્ષભૌમે ।

ચૌરાન્મહોદરયુતાનૃપતીન્જ્ઞમૈત્રે મંદાકિનીસ્થિરગુરૌ સુખયેચ્ચમંદા ॥

વિપ્રાંશ્ચ મિશ્રમભૃગૌતુપશૂંશ્ચમિશ્રાતૌક્ષ્ણાર્કજેત્યજસુસ્વાલ્લુ રાક્ષસીચ ।

ત્ર્યંશેદિનસ્ય નૃપતીન્પ્રથમે નિહંતિમધ્યે દ્વિજાનપિવિશોઽપરકેચસૂદ્રાન્

અસ્તેનિશાપ્રહરકેષુ પિશાચકાદીન્ નક્તંચરાનપિનટાન્પશુપાલકાંશ્ચ ।

સૂર્યોદયે સકલલિંગિજનંચ સૌમ્યયામ્યાયનં મકરકર્કટયોર્નિરુક્તમ્

અર્થ—ઉચ્ચ નક્ષત્રોને રવિવારે સૂર્ય સંક્રમણ થવાથી ધોરા નામની સંક્રાંતિ થાય છે, તે શુક્રોને સુખ આપે છે, લઘુ નક્ષત્રોને સોમવારે ધ્વાંક્ષી નામની સંક્રાંતિ વાણીયાઓને સુખ આપે છે, ચર નક્ષત્રોને મંગળવારે મહોદરી નામની સંક્રાંતિ ચોરોને સુખ આપે છે, મૈત્ર નક્ષત્રોને બુધવારે મંદાકિની નામની સંક્રાંતિ રાજાઓને સુખ આપે છે, રિથર નક્ષત્રોને શુક્રવારે મંદા નામની સંક્રાંતિ બ્રાહ્મણોને સુખ આપે છે, મિશ્ર નક્ષત્રો ને શુક્રવારે મિશ્રનામની સંક્રાંતિ પશુઓને સુખ

આપે છે, અને તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોને શનીવારે રાક્ષસી નામની સંક્રાંતિ અન્યજ (નીચ જાતિ) ને સુખ આપે છે, દિવસના પહેલા તૃતીયાંશમાં સંક્રાંતિ હોય તો સન્નિઓનો નાશ કરે છે, ખીજમાં બ્રાહ્મણોને, ત્રીજામાં વાણીઆઓને, અને અસ્ત સમયે શત્રોને નાશ કરે છે, રાત્રિના પહેલા પ્રહરમાં પિશાચ આદિનો, ખીજામાં રાક્ષસોનો, ત્રીજામાં નાચનારાઓનો, ચોથામાં પક્ષિપાલકોનો, નાશ કરે છે, અને સૂર્યોદય વખતે સંક્રાંતિ હોવાથી પાખંડીઓનો નાશ કરે છે, મકર અને કર્કરાશિમાં સૂર્ય હોવાથી ક્રમે ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન થાય છે. ૧-૨-૩.

(ખીજ સંક્રાંતિઓના નામો.)

ષડશીત્યાનનં ચાપનૃયુક્ન્યાજ્ઞવે ભવેત્ ।

તુલાજૌ વિષુવં વિષ્ણુપદં સિંહાલિગો ઘટે (૪)

અર્થ—મિથુન, કન્યા, ધન, અને મીન રાશિઓની સંક્રાંતિ ષડશીતિ-મુખા નામની કહેવાય છે. મેષ, અને તુલાની સંક્રાંતિ વિષુવ નામની કહેવાય છે. વૃષભ, સિંહ, વૃશ્ચિક, અને કુંભરાશિની સંક્રાંતિઓ વિષ્ણુપદ કહેવાય છે (૪)

(ગૌણને મુખ્ય સંક્રાંતિનો પુણ્યકાલ અને અર્ધરાત્રે સંક્રાંતિ હોવાથી વિશેષ વિચાર.)

સંક્રાન્તિકાલાદુભયત્ર નાટિકાઃ પુણ્યામતાઃ ષોડશષોડશોજ્જનોઃ ।

નિશીથતોર્વાગપરત્ર સંક્રમે પૂર્વાપરાહાંતિમપૂર્વભાકૌ (૫)

પૂર્ણે નિશીથે યદિ સંક્રમઃ સ્યા દ્વિનદ્વયં પુણ્યમથોદયાસ્તાત્ ।

પૂર્વ પરસ્તાદ્યદિ ચામ્યસૌમ્યાયને દિને પૂર્વપરે તુ પુણ્યે (૬)

અર્થ—સંક્રાંતિના પહેલાં ને પછીની ૧૬ ઘડી પુણ્યકાલની હોય છે, અર્ધરાત્રિ પહેલાં સંક્રાંતિ હોય તો પહેલા દિવસના પહેલા ભાગમાં, અને અર્ધરાત્રિ પછી સંક્રાંતિ હોય તો બીજા દિવસના બીજા ભાગમાં પુણ્યકાલ જાણવો. બરાબર મધ્યરાત્રિએ હોય તો એ દિવસ પુણ્યકાલના સમજવા. કર્કસંક્રાંતિમાં પ્રથમનો દિવસ, અને મકરસંક્રાંતિમાં બીજો દિવસ પુણ્યકાલનો હોય છે. (૫-૬)

અયન વિષે ઉદયારતાદિ દોષનો અપવાદ.

સંધ્યાત્રિનાદીપ્રમિતાર્કિંબિબાદર્થોદિતાસ્તાદધ ઋર્ધ્વમત્ર ।

ચેદ્યામ્યસૌમ્યે અયને ક્રમાત્સ્તઃ પુણ્યૌ તદાની પરપૂર્વઘસૌ (૭)

અર્થ—સૂર્યના અર્ધ ઉદયથી પહેલાં અને અર્ધાસ્તથી પછી ત્રણ ધડી સંધ્યાકાલ કહેવાય છે. પ્રાતઃસંધ્યામાં દક્ષિણાયન અને સાયંસંધ્યામાં ઉત્તરાયણ થાય તો ક્રમે સૂર્યના ઉદય પછી અને અસ્ત પહેલાં આખો દિન પુણ્યકાલ કહે છે. (૭)

(વિષ્ણુપદાદિ સંક્રાંતિઓમાં પુણ્યકાલ.)

યામ્યાયને વિષ્ણુપદે ચાદ્યામધ્યા સ્તુલાજયોઃ ।

પદશીત્યાનને સૌમ્યે પરા નાઠ્યોઽતિપુણ્યદાઃ (૮)

અર્થ—વિષ્ણુપદ સંક્રાંતિઓમાં આદિની ૧૬ ધડી, મેષ ને તુલાની મધ્યની ૧૬ ધડી, અને ષડશીતિમુખ્યાની પહેલાંની ૧૬ ધડી પુણ્યકાલ હોય છે. બાકી ધડીઓ નહિ. (૮)

(સંક્રાંતિમાં ઉપયોગી સમાદિ નક્ષત્રો.)

સમં મૃદુક્ષિપ્રવસુશ્રવોઽમિ મધાત્રિપૂર્વાસ્રપમં વૃહત્સ્યાત્ ।

ધ્રુવદ્વિદેવાદિતિખંજઘન્યં સાર્પાંબુપાર્દ્રાનિલશાક્રયામ્યમ્ (૯)

અર્થ—મૃદુ, ક્ષિપ્ર, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, કૃત્તિકા, મધા, ત્રણ પૂર્વા, અને મૂલ આ નક્ષત્રોની સમસંજ્ઞા છે. ધ્રુવ નક્ષત્રો, વિશ્વાખા, અને પુનર્વસુ આ નક્ષત્રોનું બૃહત્ એવું નામ છે, અને ભરણી, આર્દ્રા, આશ્લેષા, સ્વાતી, જ્યેષ્ઠા, શતભિષા, એ નક્ષત્રોની જઘન્યસંજ્ઞા છે.

(સમાદિ સંજ્ઞાઓનું પ્રયોજન અને કર્કસંક્રાંતિમાં વિશેષકા.)

જઘન્યે સંક્રમણે મુહૂર્તાઃ શરેન્દવો બાળકૃતા વૃહત્સુ ।

સ્વરામસંખ્યાઃ સમમે મહર્થ્ય સમર્ધસામ્યં વિધુદર્શનેઽપિ (૧૦)

અર્કાદિવારે સંક્રાન્તૌ કર્કસ્યાન્દવિશોપકાઃ ।

દિશ્ચો નસ્વા ગજાઃ સૂર્યા ધૃત્યોઽષ્ટાદશ સાયકાઃ (૧૧)

અર્થ—જઘન્યસંક્રાંતિમાં ૧૫ મુહૂર્ત, સમસંક્રાંતિમાં ૩૦ મુહૂર્ત, અને બૃહત્સંક્રાંતિમાં ૪૫ મુહૂર્ત કહે છે ૧૫ મુહૂર્તવાળી સંક્રાંતિમાં ધાન્ય મોઢું થાય, ૩૦ માં બાવ હોય તેનો તે રહે, અને ૪૫ માં ધાન્ય સસ્તું થાય.

કર્કસંક્રાંતિ, રવિ આદિ વારમાં હોવાથી અનુક્રમે ૧૦, ૨૦, ૮, ૧૨, ૧૮, ૧૮, ૫ વર્ષના વશા આવે છે. (૧૦-૧૧)

(સુર્યસંક્રાંતિની ફલસહિત અવસ્થાઓ.)

સ્થાતૈતિલે નાગચતુષ્પદે રવિઃ સુસો નિવિષ્ટસ્તુગરાદિપંચકે ।

કિંસ્તુમ્નઝર્ધ્વશકુનો સકૌલવેઽનિષ્ઠઃ સમઃ શ્રેષ્ઠ ઇહાર્ધવર્ષણે (૧૨)

અર્થ—તૈતિલ, નાગ, અને ચતુષ્પદ, આ કરણોમાં સંક્રાંતિ હોવાથી સૂતી છે એમ જાણવું. ગર, વણિજ, વિષ્ટિ, બવ અને બાલવમાં બેઠી જાણવી, અને કિંસ્તુધન, કૌલવ, અને શકુનમાં ઉભી રહેલી જાણવી. સૂતેલી સંક્રાંતિ અન્નાદિની મોંઘવારી કરે છે, બેઠેલી સરખી અવસ્થા રાખે છે, અને ઉભી સંક્રાંતિ બધી વાતે સુખ આપે છે. (૧૨)

(સંક્રાંતિમાં કરણ ઉપરથી વાહન, વસ્ત્ર, હથિયાર, ભક્ષ્ય, લેપન, જાતિ, પુષ્પ વિગેરે જવાની બાબત.)

સિંહવ્યાઘ્રવરાહરાસમગજા વાહદ્વિષદ્ધોટકાઃ

શ્વાજો ગૌશ્વરણાયુધશ્ચબવતો વાહા રવેઃ સંક્રમે ।

ચક્ષ્ણં શ્વેત સુપીતહારિતકપાંદ્વારક્તકાલાસિતં

ચિત્રં કંબલાદિઘનાભમયશ્ચક્ષ્ણંસ્યાઙ્ગુણ્ડી ગદા (૧૩)

સ્વજ્ઞો દંડશરા સતોમરમથો કુંતશ્ચ પાશોંકુંશો-

ઽસ્ત્રં વાણસ્ત્વથ ભક્ષ્યમન્નપરમાન્નં ભૈક્ષ પક્વાન્નકમ્ ।

દુગ્ધં દધ્યપિ ચિત્રિતાન્નગુહમધ્વાજ્યં તથા શર્કરા

ઽથોલેપો મૃગનાભિકુંકુમમથો પાટીરમૃદ્રોચનમ્ (૧૪)

યાવશ્ચોતુમદો નિજ્ઞાંજનમથો કાલાગુરુશ્ચંદ્રકો

જાતિર્દેવતભૂતસર્પવિહગાઃ પશ્વૈર્ણવિપ્રાસ્તતઃ ।

ક્ષત્રાવૈશ્યકશૂદ્રસંકરભવાઃ પુષ્પં ચ પુન્નાગકં

જાતીવાકુલકૈતકાનિ ચ તથા ચિલ્વાર્ક દૂર્વાંબુજમ્ (૧૫)

સ્થાન્મલ્લિકા પાટલિકાજપાચ સંક્રાંતિ વસ્ત્રાશનવાહનાદેઃ ।

નાશ્ચશતદ્વૃત્પુપજીવિનાં ચ સ્થિતોપવિષ્ટસ્વપતાં ચ નાશઃ (૧૬)

અર્થ—જવ આદિ ૧૧ કરણામાં ક્રમે સિંહસંક્રાંતિથી આરંભીને સિંહ, વાઘ, કુકર, ગધેડો, હાથી, પાડો, ઘોડો, કુતરો, બકરો, ગાય, અને કુકડો, આ પ્રમાણે સૂર્યસંક્રાંતિમાં વાહન જાણવું. તેજ ક્રમે સફેદ, પીળું, લીલું, ચોક્કું સફેત, લાલ, કાળું, ચોક્કું કાળું, વિચિત્ર કાંબળો, અને મેઘના જેવું વસ્ત્ર જાણવું. બુધુડી, ગદા, તરવાર, દંડ, ધનુષ, તોમર, બાલો, પાશ, અંકુશ, વસ્ત્ર, અને બાણ આ શસ્ત્રો ક્રમે જાણવાં. અન્ન, પરમાન્ન, ભિક્ષાથી લાવેલું પાકું અન્ન, દુધ, દહિં, વિચિત્ર અન્ન, ગોળ, મધ, ક્ષી, અને સાકરભોજન જાણવું. કરતુરી, કેસર, લાલ ચંદન, માટી, ગોરોચન, જવખાર, કરતુરી, હળદ, કાજળ, અને કપુર એ પ્રમાણે લેપન કર્યું છે. દેવતા, ભૂત, સાપ, પક્ષી, પશુ, મૃગ, આત્મણુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય શૂદ્ર અને મિત્ર જાતિ એ જાતિ જાણવી. નાગકેસરનું પુષ્પ, ચંબેલી, બોરસલી, કેવડો, બીલિ, આકાશનું ફૂલ, દુર્વા, કમલ, માલતી, ગુલાબ, અને જીર્ણ એ પુષ્પ જાણવાં. જે જે સંક્રાંતિનું જે જે વાહન વિગેરે કહ્યું છે, તેનો તે તે સંક્રાંતિમાં નાશ થાય છે, અને તેથી આજીવિકા કરનારાઓનો પણ નાશ થાય છે. સંક્રાંતિ ઉભી, ખેડી, અને સૂતી અવસ્થામાં હોય તો તે અવસ્થાવાળા પ્રાણીઓનો નાશ થાય છે. (૧૩-૧૪-૧૫-૧૬)

(સંક્રાંતિ ઉપરથી દરેક માણસને થતું ફલ.)

સંક્રાંતિધિષ્ણ્યાધરધિષ્ણ્યતસ્ત્રિમે સ્વમે નિરુક્તં ગમનં તતોઽગમે ।

સુખં ત્રિમે પીઠનમંગર્ભેઽશુકં ત્રિમેઽર્થહાનીરસમે ધનાગમઃ (૧૭)

અર્થ—સંક્રાંતિના નક્ષત્રના પહેલાના નક્ષત્રથી પોતાના જન્મનક્ષત્ર સુધી ગણવું તો ૩,૯,૧૨,૧૮,૨૧,૨૭ આ નક્ષત્રોની અંદર આવે તો અનુક્રમે ગમન, સુખ, પીડા, વસ્ત્રપ્રાપ્તિ, પૈસાની હાની, અને ધનની આવક થાય છે. (૧૭)

રત્નમાલાર્યા-રવિસંક્રમણે પુણ્યે યો ન સ્નાતીહ માનવઃ ।

સમ્પન્નમાંતરે રોગી દુઃસ્વભાદ્નિર્ધનો ભવેત્

અર્થ—સૂર્યની સંક્રાંતિના પુણ્યસમયમાં જે મનુષ્ય સ્નાન કરતો નથી, તે સાત જન્મ સુધી રોગી, દુઃખ ભોગવનાર, અને નિર્ધન, થાય છે.

સંક્રાંતિર્જાયતે યત્ર ભાસ્કરે મૃસુતે શનૌ ।

તત્ર માસિ ભવેદ્ઘોરં દુર્મિષ્ઠં વૃષ્ટિચોરજમ્ (૧૮)

અર્થ—જે માસમાં રવિ, મંગલ, કે શનિ, એ વારોમાં સંક્રાંતિ બદલાય તો તે માસમાં વરસાદ, અને ચોરથી થયેલો ભયંકર દુષ્કાલ પડે છે.

વસિષ્ઠ:—સુતજનને સંક્રાંતા વુપરાગે ચંદ્રસૂર્યયો નિયતમ્ ।

રાત્રાવપિ કર્તવ્યં સ્નાનં દાનં વિશેષતો નૃણામ્ (૧૯)

અર્થ—પુત્રના જન્મ વખતે, સંક્રાંતિ એસે ત્યારે, અને સૂર્ય, ચંદ્રના, ગ્રહણમાં મનુષ્યોએ રાત્રિએ પણ સ્નાન-દાન વિશેષથી કરવું.

બ્રહ્માદ્યૈરિનમંડલાંત ઉદિતશ્ચાંદ્રસ્ત્વમાંતઃ પરૈ

ર્માસોઽસંક્રમણો દ્વિસંક્રમણકો જ્ઞેયોઽધિકોઽથો ક્ષયઃ ।

કર્માણ્યન્યગતીં નાત્ર તનુયાદ્યજ્જન્મમૃત્યુક્ષયે

તન્માસૌ તિથિચંદ્રયોશ્ચયમુખે મૃત્યેઽધિકો ગણ્યતે ॥ ૨ ॥

અન્વય—બ્રહ્માદ્યૈઃ ઇનમંડલાન્તઃ ચાન્દ્રઃ ઉદિતઃ પરૈઃ તુ અમાન્તઃ અથ અસંક્રમણઃ (ચ) દ્વિસંક્રમણકઃ (ક્રમે) અધિકઃ ક્ષયઃ જ્ઞેયઃ અન્યગતીં નિ કર્માણિ અત્ર ન તનુયાત્ ક્ષયે યજ્જન્મમૃત્યુ તન્માસૌ તિથિચંદ્રયોઃ (જ્ઞાતવ્યૌ) અધિકઃ ચયમુખે મૃત્યે ગણ્યતે ॥૨॥

અન્વયાર્થ—બ્રહ્માદ્યૈઃ બ્રહ્માદિક આચાર્યોએ, ઇનમંડલાંતઃ સૂર્યમંડલની અંતમાં, ચાન્દ્રઃ ચાંદ્રમાસ, ઉદિતઃ કહ્યો છે, પરૈઃ બીજા આચાર્યોએ, તુ તો, અમાન્તઃ અમાસના અંત સુધી કહ્યો છે, અથ હવે, અસંક્રમણઃ સંક્રાંતિ શિવાયનો (ચ અને) દ્વિસંક્રમણકઃ એ સંક્રાંતિવાળો, (ક્રમે) અનુક્રમથી અધિકઃ અધિક માસ, ક્ષયઃ ક્ષયમાસ, જ્ઞેયઃ જાણવો, અન્યગતીં બીજા માસમાં થઈ શકે એવાં, કર્માણિ કાર્યો, અત્ર અધિક ને ક્ષયમાસમાં, ન તનુયાત્ કરવાં નહિ, ક્ષયે ક્ષયમાસમાં, યજ્જન્મમૃત્યુ જેનો જન્મ તથા મરણ હોય, તન્માસૌ તેના માસ, તિથિચંદ્રયોઃ તિથિના ભાગપરથી, (જ્ઞાતવ્યૌ જાણવા,) અધિકઃ અધિકમાસ, ચયમુખે ગર્ભાધાનની વૃદ્ધિમાં, મૃત્યે નોકરી આખતમાં, ગણ્યતે ગણાય છે. ॥ ૨ ॥

(આધિકમાસ ને ક્ષયમાસ આખત.)

૨ ભાગ્યર્થ—જ્યોતિષના વિષયમાં સિદ્ધાન્તઅંથના રચનાર બ્રહ્માદિક આચાર્યોના મત પ્રમાણે ચંદ્રમા ને સૂર્ય દરેક માસની અમાસે એક રાશિમાં એકઠા થાય છે, ત્યાર પછી ૬ ઘડીએ છુટા પડે છે. જે વખતે પ્રથમ છુટા પડે ત્યારથી આરંભીને તે ફરીથી સૂર્ય ને ચંદ્ર એકઠા થઈ ફરીથી છુટા પડે. એટલા સુધીના વખતમાં

૧ માસ થાય છે, એવી રીતે દરેક ગણાતા માસને ચાન્દ્રમાસ કહે છે. કેટલાક જ્યોતિષ આચાર્યના મતથી પ્રતિપદા શરૂ થાય, ત્યારથી આરંભીને એક માસે અમાસ ઉતર્યા પછી પ્રતિપદા એસે ત્યાંસુધીના વખતને ૧ માસ કહે છે, તેને પણ ચાન્દ્રમાસ જાણવો, એમ બે પ્રકારે ચાન્દ્રમાસ ગણાય છે. એ ચાન્દ્રમાસ ઉતરતાથી બેઠા સુધીના કોઈ પણ માસમાં બે સંક્રાંતિઓ બદલાય, એટલે એક સંક્રાંતિ ઉપરથી નીકરી બીજી સંક્રાંતિમાં સૂર્ય જાય ને બીજીમાંથી ત્રીજીમાં જાય. એમ એકજ ચાન્દ્રમાસમાં બે વખત થાય તો બે માસમાં એવી બે સંક્રાંતિ બદલાય તે માસને ક્ષયમાસ કહે છે. તે ક્ષયમાસમાં આવશ્યકતા વિનાનાં કોઈ પણ કામ કરવાં નહિં.

(ક્ષયમાસમાં જન્મમરણનો નિર્ણય.)

ક્ષયમાસની શુકલપક્ષની પહેલી ૧૫ તિથિમાં જેવું જન્મ કે મરણ થાય, તો ક્ષયમાસના પહેલો જે માસ ગયો છે, તે માસ જન્મ ને મરણનો કહેવાય, અને કૃષ્ણપક્ષમાં એટલે માસના પાછલા ૧૫ દિવસોમાં જન્મમરણ થયું હોયતો ક્ષયમાસ વીતી ગયા પછીથી આવતો માસ હોય તે માસ જન્મમરણવાળાનો જાણવો. એટલે જન્મવાળાને વર્ષગાંઠ વિગેરે ગણવું, તે અને મરણવાળાની શ્રાદ્ધાદિક ક્રિયાઓ કરવી તે તે માસોમાં જાણવી.

(અધિકમાસ બાબત.)

એ પ્રમાણે આખો ચાન્દ્રમાસ બેઠાથી પુરો થતા સુધીમાં સૂર્યની સંક્રાંતિ બદલાય નહિં, એટલે એક રાશિથી બીજી રાશિ ઉપર સૂર્ય જાય નહિં, એવા માસને અધિકમાસ કહે છે, જોઓને ગર્ભસ્થિતિ રહ્યા પછી ગણવામાં આવતા માસોમાં, અને નોકરીનો પગાર વિગેરેની બાબતમાં અધિકમાસ ગણવો.

बृहस्पति-अग्न्याधानं प्रतिष्ठांच यज्ञदान वृतानि च ।

वेदव्रतवृषोत्सर्ग चूडाकरण मेखलाः ॥

मांगल्य मभिषेकंच मलमासे विवर्जयेत् (२०)

અર્થ—અગ્ન્યાધાન, પ્રતિષ્ઠા, યજ્ઞ, દાન, વ્રત, વેદ, વ્રતબંધ, દૃષ્ટોત્સર્ગ, ચૂડાકરણ, મેખલા, માંગલ્ય, અને અભીષેક કર્મ એ કામે આધિક્રમાસમાં ત્યાગ કરવાં. (૨૦)

મરિચી:—ગૃહપ્રવેશ ગોદાન સ્થાનાશ્રમમહોત્સવમ્ ।

ન કુર્યાન્મલમાસે તુ સંસર્પેઽહસ્યતૌ તથા (૨૧)

અર્થ—સંસર્પ, ૧ ને અહરપતી, એ બેઉ પ્રકારના ને અધિક્રમાસમાં ગૃહપ્રવેશ, ગોદાન, સ્થાન, આશ્રમ, મહોત્સવ, વિગેરે કાર્ય કરવાં નહી. (૨૧)

સચ્છીભૂષિત ગુર્જરાન્તરગતે સ્વેદાશ્વયમગેશુભે ।
નાનાસત્કુલદીપિતે કપટવજ્રાશ્વયે પુરેવાસિના ॥
શ્રી સોમેશ્વરસાક્ષરેણ રચિતં માર્તઙ્ડબોધોજ્વલં ।
સટ્ટીકં હ્રગમત્રયોદશમિદં સંક્રાન્તિકશ્ચોત્તમમ્ ॥

અર્થ—સત્પુરુષો, ને લક્ષ્મીથી આભૂષિત એવા ગુજરાત દેશના અંતર્ગત ખેડાજિલ્લામાં આવેલા નાનાપ્રકારના સારા કુલોથી પ્રકાશિત એવા કપડવંજ નામના શહેરમાં રહેનાર સાક્ષર શ્રી સોમેશ્વર જ્ઞેષીએ રચેલી મુદૂર્તમાર્તંડનો બોધ થનામાં ઉપયોગી એવી આ ટીકામાં સંક્રાન્તિ નામનું તેરમું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

૧—જ્યારે ક્ષયમાસ થાય, ત્યારે પૂર્વ, ને ઉત્તર, એમ એ અધિક્રમાસ આવે છે, તેમાં પૂર્વ અધિક્રમાસનું નામ સંસર્પ, અને ઉત્તર અધિક્રમાસનું નામ અહરપતિ કહેવાય છે.

જ્યોતીષના દલાધીશને ગણીતના ઉત્તમ ગ્રંથો—જાતક પારીજાત કીમત.
૩. પુ જોતીષ કલ્પતરૂ કી. ૩ જી છે ઠે. લખો—જેશી સોમેશ્વર.

॥ अथ ग्रन्थालंकारः ॥

श्रीमत्कौशिकपावनो हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा हरि

स्तज्जोऽनंत इलासुरार्चितगुणो नारायणस्तत्सुतः ।

ख्यातं देवगिरेः शिवालयमुदक् तस्मादुदक् टापर-

ग्रामस्तद्वसति मुहूर्तभवनं मार्तण्डमत्राकरोत् ॥ १ ॥

अन्वय—देवगिरेः उदक् ख्यातम् शिवालयम् (अस्ति) तस्मात् उदक् टापरग्रामः (अस्ति) अत्र तद्वसतिः श्रीमत्कौशिकपावनः हरि-पदद्वंद्वार्पितात्मा हरिः (आसीत्) तज्जः इलासुरार्चितगुणः अनन्तः (आसीत्) तत्सुतः नारायणः मुहूर्तभवनम् मार्तण्डम् अकरोत् ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—देवगिरेः देवगिरिनी, उदक् उत्तरभां, ख्यातम् प्रसिद्ध, शिवालयम् शिवमंदिर, (अस्ति छे), तस्मात् तेथी, उदक् उत्तरभां, टापरग्रामः टापर नामનું ગામ, (અસ્તિ છે), અત્ર એ ગામમાં, તદ્વસતિ: તેમાં રહેનાર, શ્રીમત્કૌશિક પાવનઃ કૌશિક ગોત્રને પવિત્ર કરનાર, હરિપદદ્વન્દ્વાર્પિતાત્મા ભગવાનના ચરણકમલમાં આત્માને અર્પણ કરનાર, હરિ: હરિ નામના આત્માર્થ, (આસીત્ થયા), તજ્જ: તેમનો પુત્ર, ઇલાસુરાર્ચિતગુણઃ જેના ગુણોને આદરણીય પણ વખાણે છે, એવા, અનન્તઃ અનન્ત નામના (આસીત્ થયા) તત્સુતઃ તેમના પુત્ર, નારાયણઃ નારાયણ નામના પંડિતે, મુહૂર્તભવનમ્ મુહૂર્તોમાં ભંડારરૂપ, માર્તણ્ડમ્ માર્તણ્ડ નામના ગ્રંથને અકરોત્ કર્યો. ॥ ૧ ॥

(અન્થકર્તાનું વર્ણન.)

ભાવાર્થ—દેવગિરિથી ઉત્તરદિશામાં ધૃષ્ણેશ^૧ (ધુસ્મેશ) નામનું શંકરનું દેવલ છે, (જ્યોતિર્લિંગ છે) અને તેની ઉત્તરદિશામાં, ટાપર નામના ગામમાં રહેનાર કૌશિક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા વિષ્ણુના ભક્ત હરિનામના આચાર્ય થયા. તેમના પુત્ર અધિક ગુણવાન અનન્ત નામના થયા, તેમના પુત્ર નારાયણે મુહુર્તોના ભંડારરૂપ આ અન્થ બનાવ્યો છે.

યઃ ષષ્ટ્યાયુતશતવૃત્તવદ્ધમેનં માર્તેદં પઠતિ નરઃ સ વિશ્વપૂજ્યઃ ।

વહ્વાયુઃ સુસ્વધનપુત્રમિત્રમૃત્યાન્સંપ્રાપ્નોત્યાવિકલધીશ્ચતીર્થસિદ્ધિમ્

અન્વય—યઃ નરઃ ષષ્ટ્યાયુતશતવૃત્તવદ્ધમ્ એનમ્ માર્તેદમ્ પઠતિ સઃ વિશ્વપૂજ્યઃ વહ્વાયુઃ અવિકલધીઃ સુસ્વધનપુત્રમિત્રમૃત્યાન્ ચ તીર્થસિદ્ધિમ્ સંપ્રાપ્નોતિ ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—યઃ નરઃ જે પુરૂષ. ષષ્ટ્યાયુતશતવૃત્તવદ્ધમ્ ૧૬૦ શ્લોકોથી વૃત્તના આકારે રચેલા, એનમ્ આ, માર્તેદમ્ માર્તેદને, પઠતિ બહુ છે, સઃ તે પુરૂષ, વિશ્વપૂજ્યઃ જગતમાં પૂજવા લાયક, વહ્વાયુઃ અહુ આધુષ્યમાન, અવિકલધીઃ સ્થિર બુદ્ધિવાળો થઈ, સુસ્વધનપુત્રમિત્રમૃત્યાન્ સુખ, દૈન્ય, પુત્ર, મિત્ર, નોકર, ચાકરૈને, ચ અને, તીર્થસિદ્ધિમ્ શાસ્ત્રની સિદ્ધિને, સંપ્રાપ્નોતિ પામે છે. ॥ ૨ ॥

(આ અન્થ ભણવાથી થતું ફલ.)

૨ ભાવાર્થ—જે પુરૂષ વૃત્તોના આકારના રચેલા ૧૬૦ શ્લોકોનો આ અન્થ ભણે છે, તે જગતમાં માનવાલાયક દીર્ઘાયુષી સ્થિરબુદ્ધિવાળો થઈ નોકર, સુખ, ધન, પુત્ર, મિત્ર, અને શાસ્ત્રની સિદ્ધિને મેળવે છે.

૧—ધૃષ્ણેશ્વર જ્યોતિર્લિંગ મુળમ્થી જી. આઈ. પી. રેલ્વેમાં જતાં મનમાડ જંકશન સ્ટેશન આવે છે. ત્યાંથી ગાડી બદલી દોહતાબાદ કે ખલોર રોડ સ્ટેશનથી આશરે દશ માઇલ છેટે ધૃષ્ણેશ્વર મહાદેવનું દેવલ છે. કે જ્યાં આગળ સુતાર લોકોના પ્રખ્યાત દેવ વિશ્વકર્મા છે ને તેને કેલાશ પણ કહે છે.

ત્ર્યંકેન્દ્રપ્રમિતે વર્ષે શાલિવાહનજન્મતઃ ।

કૃતસ્તપસિ માર્તેન્દ્રોઽયમલં જયતૂદ્ગતઃ ॥ ૩ ॥

અન્વય—શાલિવાહનજન્મતઃ ત્ર્યંકેન્દ્રપ્રમિતે વર્ષે તપસિકૃતઃ
અયમ્ ઉદ્ગતઃ માર્તેન્દ્રઃ અલમ્ જયતુ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—શાલિવાહનજન્મતઃ શાલિવાહનના જન્મથી, ત્ર્યંકેન્દ્રપ્ર-
મિતે ૧૪૯૩ મા વર્ષે વર્ષમાં, તપસિ માધમાસમાં, કૃતઃ રચેલો, અયમ્ આ
ઉદ્ગતઃ ઉદય પામેલો, માર્તેન્દ્રઃ માર્તણ્ડનામનો ગ્રંથ, અલમ્ સંપૂર્ણ રીતે,
જયતુ વિજય પામે. ॥ ૩ ॥

(આશિર્વાદ.)

૩ ભાવાર્થ—શાકે ૧૪૯૩ ના માધમાસમાં આ ગ્રંથ રચ્યો
છે, ઉદય પામેલો તે ગ્રંથ સંપૂર્ણ રીતે વિજય પામે.

પૂર્વવાક્યાર્થમાદાય ગ્રન્થોઽયં રચિતો લઘુઃ ।

પઠનાર્થમશક્તના મંગીકાર્યો બુધૈર્મુદા ॥ ૪ ॥

અન્વય—અશક્તનામ્ પઠનાર્થમ્ પૂર્વવાક્યાર્થમ્ આદાય
લઘુઃ અયમ્ ગ્રન્થઃ વિરચિતઃ (સઃ) બુધૈઃ મુદા અંગીકાર્યઃ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—અશક્તનામ્ બીજા ગ્રન્થોમાં પ્રવેશ થઈ શકતો ન હોય
એવા મંદ્યુદ્ધિવાળાઓને, પઠનાર્થમ્ બહુવાને, પૂર્વવાક્યાર્થમ્ પ્રાચીન આચાર્યોના
વચનને આદાય અનુસરી, લઘુઃ સંક્ષેપ, અયમ્ આ, ગ્રંથઃ ગ્રન્થ, વિર-
ચિતઃ રચ્યો છે, (સઃ તે) બુધૈઃ વિદ્વાનોએ, મુદા હર્ષથી, અંગીકાર્યઃ
સ્વીકારવો. ॥ ૪ ॥

(ગ્રન્થ કરવાનું કારણ.)

ભાવાર્થ—જે પુરૂષોનો જ્યોતિષના મુદૂર્ત વિષયના કઠિણ
ગ્રન્થોમાં પ્રવેશ થઈ શકતો ન હોય તેવાઓને માટે પ્રાચીન વિદ્વા-
નોના મતને અનુસરી સંક્ષેપમાં આ ગ્રન્થ બનાવ્યો છે, માટે વિદ્વા-
નોએ હર્ષથી આ ગ્રન્થનો સ્વીકાર કરવો.

ટીકાની સમાપ્તી.

રૌદ્ર દ્વિવેદવસુચંદ્રમિતે સુવર્ષે
સંપૂર્ણચંદ્રયુતકાર્તિકપૂર્ણિમાયામ્ ।

વારપ્રવારભૃગુવાસરસંજ્ઞકે ચ
ટીકાહિ દેવકૃપયા પરિપૂર્ણતાં ગતા (૧)

અર્થ—શકે ૧૮૪૨, શૈવનામના વર્ષમાં, સંપૂર્ણ કલાના ચંદ્રથી યુક્ત
કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને શુક્ર નામના શુભ દિવસે શ્રી ઇશ્વરકૃપાથી આ ગ્રંથની ટીકા
સમાપ્ત થયેલી છે.

ટીકા કરવાનું કારણ.

બ્રહ્માસમૃતે યથાશિલજનૈ જ્ઞાનં બહુગ્રન્થજં
લભ્યં સ્યાદિતિ તાનવેક્ષ્ય ચ પૂનઃ સંગૃહ્ય સારામૃતં ।
દેવસ્યાઽશિલનાયકસ્ય કૃપયા ટીકા મયેયં કૃતા
યઃ સર્વા નિદમર્યેઽન્ન વિષયે દોષં ક્ષમધ્વં બુધાઃ ॥

અર્થ—દરેક માણસો અનેક ગ્રંથોનું જ્ઞાન પ્રયાસ વિના એકજ ગ્રંથથી
મેલવી શકે, એટલા માટે મુદ્દર્તના દરેક ગ્રંથોમાંથી સારરૂપી અમૃત લેખને
સમગ્ર દેવોના અધીશ્ઠ એવા પરમાત્માની કૃપાવડે આ ગ્રંથની ટીકાએ સોમેશ્વર
રચેલી છે. તેમાં કંઈ પણ દોષ જણાય તો વિદ્વાનોએ ક્ષમા આપવી, એવી
હું ઇચ્છા રાખું છું. (૨)

અ'થ મળવાનું ઠેકાણું

અ'થ કર્તા,—જેશી, સોમેશ્વર દ્વારકાંદાસ.

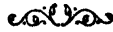
ઠે:—મોટા રામભૂમંદિર રાવળપોળ.

જલ્લે ખેડા—મુ. કપડવંજ.

હાલ મુકામ મુંબઈ—ઠે. ઠાકોરદ્વાર-ભાઈ જીવણજીની

ગલીમાં. ઘર નંબર ૪-ત્રીજે માળે.

શુદ્ધિપત્રક.

પત્ર	શ્લોક	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પત્ર	શ્લોક	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૧	અમ્બામ્	અમ્બામ્	૨૧૭	પંચક તેકરવિનહિ, તે ત્યાગ કરવી.		
૨	૨	મવમં	મવમં	૨૨૭	ચંદ્રના	x	x
૫	૩	વમિષ્ઠ:	વસિષ્ઠ:	૨૩૮	૮૮	બ્રહ્મણાં	બ્રહ્મણા
૧૫	૩૩	x	x	૨૫૮	૫૧	સંકટમાં મા. સંકટમાં	
૨૮	૮	મત્રિવ્યં	ત્રિવ્યં	આપના મરણથી ૧ વર્ષ માના			
૨૮	૧૦	નિમંકુંડલં નિમંચકુંડલં		૨૬૪	૫૫	ચુદ્ધહને	ચુદ્ધહને
૩૦	૪	હના:	હનાત્	૨૬૪	૫૫	વળત:	વળત:
૩૦	૪	હના:	હનાત્	૨૬૪	૫૫	મૌજ્ય	મૌજ્ય
૫૬	૨૮	સુવવડી	સુવાવડી	૨૬૮	૧	સ્વોચ્છેદ્ધર્શઠાગતૈ:	
૫૮	૪	સુવડવાનું	સુવાડવાનું			સ્વોચ્છેદ્ધર્શઠાગતૈ:	
૭૦	૬૩	નાંદા	નાંદી	૨૮૧	૩૨	૨૫૪	૨૫૪
૭૪	૧૧	વિર્તી	વિર્તી	૩૦૨		પર્વ	પૂર્વ
૭૫	૧૨	વાદર્યાત્	વાદર્યાત્	૩૦૫		માગ	માર્ગ
૭૫	૧૨	દુર્ધ્વ	દુર્ધ્વ	૩૦૬		પાશ્રમ	પશ્ચિમ
૭૫	૧૨	વાદર્યાત્	વાદર્યાત્	૩૦૮	૩૬	અનેઅને	અને
૭૫	૧૨	વાદર્યાત્	વાદર્યાત્	૩૧૭		વસ્તુ	વાસ્તુ
૭૬	૧૨	જનેષ્ઠ	જનોષ્ઠ	૩૧૮	૫૬	બનાવવું	મુકવું
૭૮	૧૩	સંકટનાં	સંકટમાં	૩૧૮		આયનું	આયનુંખીજી
૮૮	x	x	x	૩૨૦		હસ્ત	હસ્તા
૧૧૬		પરથા	પરથી	૩૩૮		લપ્ત્રી	લપ્ત્રી
૧૨૧		કૂટનો	કૂટનો	૩૪૦	૩- અભિમતમ્	અભિમતમ્	
૧૭૨		મલ.	મૂલ	૩૪૦	ક્ષેત્રફળ	ક્ષેત્રફળની	
૧૮૬	૪૮	વ્યથા	વ્યથા	૩૪૫	જેટલી	જેટલા	
"	"	વશુ	વશુ				
૧૯૭	૨૨	૨૮	૨૦	૩૪૫-૧૬	વક્ષથલમ્	વક્ષસ્થલમ્	
૨૦૩	ટીપ.	નવમાંશ	નવમાંશમાં	૩૪૬-૬૫	ત્યે	ત્યે	
૨૦૭	૨૭	અત્રિલવ:	અત્રિલવ:	૩૫૨	૮૦	મરણ	અનુમરણ
૨૦૮	યોગ	૧૮	૧૦-૬૮-૬૦	૩૫૬	૨૦	હમપંચકમ્	મપંચકમ્
	યોગ	૧૮	૧૧- ૮- ૦	૩૫૮	૯૮	કાઠીનાખવાનો છે.	
૨૨૦	ઉ	આધુ	આધુ	૩૬૧	૧૦૪	કુભ	કુંભ
૨૧૩	૨૬	કામમાં	કેન્દ્રમાં				

पत्र	श्लोक	अशुद्ध	शुद्ध	पत्र	श्लोक	अशुद्ध	शुद्ध
३६४	१०७	प्रवे	प्रवेश	४५८	५	भास	यास
३७२	१३८	सिंह	सिंह	४५८	६	राग	राम
३७५	१५५	कीपोत्सव	कीपोत्सवे	४६३	८०	आर्द्रा	आर्द्रा
३७५	१५५	प्रवेश प्रवेश	प्रवेश	४६३	८	अं	अं
३७६		गुर्जर	गुर्जरा	४६७	१०२	तारणं	तारणं
३८२	११	व्यवहारार्थि	व्यवहारार्थि	४६७	१०४	पूर्वाषाढा	पूर्वाषाढाने जि०
३८२	१२	ननीना	ननीरना	४६८	८	शस्ता	शस्ता
३८३	३	अलिष्टमौः	अनिष्टमैः	४६८	८	बुधैः	बुधैः
३८४		पुष्पाभा	पुष्पाभां	४७१	११	त्वाष्ट्रपि	त्वाष्ट्रं
३८६		पाछा	पाछी	४७८	१३	१७	१६
३८७	१६	मद्या	मद्या	४८३	१४	यन्	यन्
३८८	२१	विधि	विधि	४८०	१६	दशभगे	दशभगे
३८०	२८	शून्यं	शून्यं	४८३	१६६	बृहद्	बृहद्
३८२	५	हितम्	हितम्	४८३	१६६	वेपारी	वेपारी
४०७	८	जन्म	जन्म	४८५	१७४	अहनो	अहनो
४१०	११	यद्रभा	यद्रभा	४८७	१८	पेष	पेष
४१२	१३	त्यजं	त्यजन्	५०२	१	बन्धि	बन्धि
४१३	१३	क्राय	क्राय	५०२	१	बाह्यं	बाह्यं
४१५	७५	क्राय	क्राय	५०५	टीप	नन्मत्तुं	नन्मत्तुं
४२८	८२	पञ्च	पञ्च	५०७	टीप	भाता	देभाता
४२९	८८	दीपाणी	दीपावणी	५०८	७	संध्य	संध्य
४२४-१७		धान्य	धान्य	५०८	७	दुर्भुक्कम	दुर्भुक्कम
४२५		याज्ञ	याज्ञ	५०८	७	निशा	निशा
४३५	१०	हाय	हाय	५०८	७	सूर्यास्त	सूर्यास्त
४३६	२	ध्रुव	ध्रुव	५०८	७	सूर्यास्त	सूर्यास्त
४३८	१४	मीक्ष	मीक्ष	५१०	१	च्छातिकम्	च्छातिकम्
४३८	१४	वीन्दु	वीन्दु	५१४	१	शुभाः	शुभाः
४४०	२३	वस्त्रक्षकार	वस्त्रक्षकार	५१४	१	शुभः	शुभः
४४०	२४	वस्त्रक्षरोये	वस्त्रक्षरोये	५१७	१	वज्र	वज्र
४४१	२६	तूलिका	तूलिका	५१८	८	शुभलक्षणी	शुभलक्षणी
४४१	२७	वस्त्रना	वस्त्रना	अने त्रीणि	आवृत्तीमां	हाय तोनेष्ट ता	
४४६	४३	निधि	निधि	रायो पञ्चशुभलक्षणी	आ.		
४४६	४३	तद्वेशे	तद्वेशे	५१८	८	कार्येषु	कार्येषु
४४६	४४	वेद्यन	वेद्यन	५२२		क्राय	क्राय
४४७	४६	भृगशीर्ष	भृगशीर्ष	५२५		शीपंयांगना	शीपंयांगना
४४७	४८	लाङ्गा	लाङ्गा				
४४८	४८	साङ्के	साङ्के				

